

รายงานการวิจัย

รายงานวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง
Philosophy, Arts, Culture, Tradition and the Way of Life of
Lanchang Kingdom

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

อาณาจักรล้านช้าง : ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี
และวิถีชีวิตคนลุ่มน้ำโขง

The Kingdom of Lanchang : Philosophy, Arts, Culture, Tradition and the
ways of life of People in Khong River Region

โดย

ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ

นางสาวสาริกา ไสวงาม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๒

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610762060

รายงานการวิจัย

รายงานวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง
Philosophy, Arts, Culture, Tradition and the Way of Life of
Lanchang Kingdom

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

อาณาจักรล้านช้าง : ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี
และวิถีชีวิตคนลุ่มน้ำโขง

The Kingdom of Lanchang : Philosophy, Arts, Culture, Tradition and the
ways of life of People in Khong River Region

โดย

ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ

นางสาวสาริกา ไสวงาม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๒

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610762060

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub – Research Report 2

Philosophy, Arts, Culture, Tradition and the Way of Life of
Lanchang Kingdom

Under Research Plan

The Kingdom of Lanchang : Philosophy, Arts, Culture, Tradition and the
ways of life of People in Khong River Region

By

Assistance Professor Dr. Chakkapan Wongpornpavan

Miss. Sariga Sa-waingam

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen campus

B.E. 2562

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610762060

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง
ผู้วิจัย:	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ, นางสาวสาริกา ไสวงาม
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๒
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง 2) เพื่อศึกษาศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง 3) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

ผลการวิจัย พบว่า

แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างเป็นระบบแนวคิดแบบพหุนิยมหรือพหุวัฒนธรรม คือการผสมผสานแนวความคิดระหว่างวิญญูณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน แนวคิดเรื่องวิญญูณเป็นแนวคิดดั้งเดิมของอาณาจักรล้านช้าง ส่วนพราหมณ์ และพุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่เข้ามาทีหลัง จากนั้นชาวล้านช้างได้นำเอาแนวคิดทั้งสามระบบนี้มาผสมผสานกันอย่างกลมกลืน ซึ่งแนวคิดทั้งสามระบบนี้จะปรากฏอยู่ในรูปแบบของประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ ของคนล้านช้าง แต่แนวคิดที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อสังคมล้านช้างคือพุทธศาสนา แนวคิดทางพุทธศาสนาได้หยั่งลึกสู่จิตใจของชาวล้านช้างจนกลายเป็นวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งจะแสดงออกในลักษณะของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

ป่เกิดของศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้างมาจากแนวคิดทางปรัชญาของคนล้านช้าง โดยเฉพาะคติทางพุทธศาสนานั้นถือว่ามีอิทธิพลต่อศิลปะต่างๆ มากทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม เรียกว่า พุทธศิลป์ล้านช้าง ส่วนทางวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านช้างนั้นมีทั้งส่วนที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางคดิธรรม วัฒนธรรมทางเนติธรรม และวัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้จะแสดงออกในรูปแบบของประเพณีล้านช้าง เรียกว่า ฮีตสิบสอง หรือประเพณีสิบสองเดือน ซึ่งเป็นประเพณีที่ชาวล้านช้างได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นประเพณีที่แสดงออกตามคติทางพุทธศาสนา และบางประเพณีมีการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องวิญญูณ พราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

วิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ได้ยึดถือปฏิบัติตามแนวคิดหรือจารีตที่บรรพบุรุษรุ่นก่อนได้จัดระบบไว้ดีแล้ว ซึ่งข้อยึดถือปฏิบัติเหล่านั้นได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้าง โดยที่อาณาจักรล้านช้างได้แบ่งสังคมออกเป็น ๒ ชั้นคือ ชั้นผู้ปกครอง และชั้นผู้ใต้ปกครอง ชั้นผู้ปกครองจะให้ความอุปถัมภ์สถาบันศาสนา โดยการทำนุบำรุงพุทธศาสนาในทุกๆ

ด้าน ส่วนพระสงฆ์ก็ช่วยเหลือสังคม โดยการใช้หลักพุทธธรรมเป็นเครื่องช่วยในการสอนให้คนล้านช้าง ได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องดีงาม ส่วนชนชั้นผู้อยู่ใต้ปกครองจะทำหน้าที่ผลิตผลทางการเกษตร นอกจากนี้อาณาจักรล้านช้างยังได้กำหนดกรอบให้ชาวล้านช้างได้มีวิถีชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกัน ๓ แนวทางคือ วิถีชีวิตทางด้านศาสนา วิถีชีวิตทางด้านกฎหมาย และวิถีชีวิตทางด้านตำนานและวรรณกรรม ซึ่งทั้ง ๓ แนวทางนี้ถือว่าเป็นการกำหนดกรอบให้ชาวล้านช้างได้ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน

Research Tittle : Philosophy Art Culture Tradition and the Way of Life of Lanchang kingdom
Authors : Assistance Professor Dr. Chakkapan Wongpornpavan,
Miss. Sariga Sa-waingam
Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen campus
Academic Year : 2562/2019
Funds granted by : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The research paper “Philosophy Arts Culture Tradition and the Way of Life of Lanchang Kingdom” had three main purposes: 1) to study the Philosophy of Lanchang kingdom 2) to study the Arts Culture and Tradition of Lanchang kingdom 3) to study the Way of Life of Lanchang kingdom

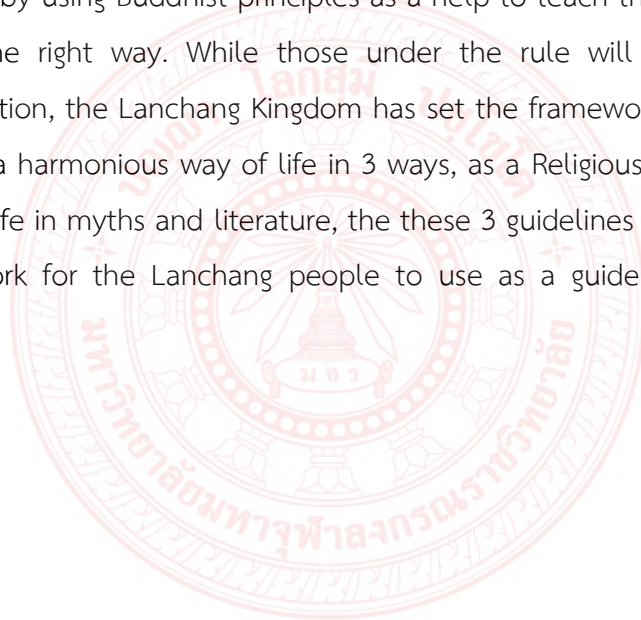
The research results were as follows:

The philosophical concepts of the Lanchang kingdom was the pluralistic or multicultural concepts system, as a combination of ideas between spirits (ghosts), Brahmin and Buddhism together. The spirit is the original concepts of the Lanchang Kingdom, while Brahman and Buddhism come later, from then, the Lanchang people brought these three systems together harmoniously. In which these three systems appear in the form of traditions or rituals of the Lanchang people. But the concepts that has the most influence on the Lanchang society is Buddhism. The concepts of Buddhism has deepened the minds of the Lanchang people, until it became a way of life of the Lan Chang kingdom, which appears in the style of art, culture, tradition and lifestyle of the Lanchang Kingdom.

The origins of the art, culture and traditions of the Lanchang Kingdom came from the philosophical concepts of the Lanchang people. Especially the Buddhist concepts that is considered to have an influence on various arts in terms of architecture, sculpture and painting, called the Buddhist arts of Lanchang. The cultural parts of the Lanchang kingdom was a material culture, moral culture, legal culture and social culture, in which these cultures were expressed in the form of the Lanchang tradition, called the Heat Sipsong or Twelve months tradition, which is a

tradition that the Lanchang people carry on in various occasions both twelve months of each years, it was a tradition that expressed in accordance with Buddhist principles, and some traditions have a combination of rituals related to spirits (ghosts), Brahminism and Buddhism.

The life of Lancang Kingdom is based on the concepts or traditions that the predecessors of the ancestors have well organized. These guidelines have become part of the way of life of the Lanchang people. The Kingdom of Lanchang has divided the society into 2 classes: the ruling class (kings) and class under rule. The ruling class will sponsor religious institutions by promoting Buddhism in all aspects. The monks help the society by using Buddhist principles as a help to teach the Lanchang people to behave in the right way. While those under the rule will act as agricultural products. In addition, the Lanchang Kingdom has set the framework for the Lanchang people to have a harmonious way of life in 3 ways, as a Religious life, legal life style and the way of life in myths and literature, the these 3 guidelines were considered to set the framework for the Lanchang people to use as a guideline for conducting together.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และการให้ความสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปีงบประมาณ ๒๕๖๒ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันพุทธศาสตร์ และบุคลากรของสถาบันวิจัยทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัยในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลในสำนักงานวิจัยของวิทยาเขตขอนแก่นทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกต่อการทำวิจัย ตลอดทั้งเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขอขอบพระคุณ ประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ณ พื้นที่นครหลวงพระบาง และนครหลวงเวียงจันทน์ และผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากประเทศไทย ณ พื้นที่จังหวัดนครพนม และจังหวัดเลย รวมไปถึงผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้เมตตาให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับงานวิจัย และผู้ประสานงานในแต่ละแห่งที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้

สุดท้ายนี้คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้คงเป็นประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการ และการนำผลการวิจัยไปปรับใช้กับงานด้านวิชาการ และส่วนงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ

๒๓ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๖
๑.๓ คำถามวิจัย.....	๖
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๙
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ.....	๙
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีทางปรัชญา.....	๑๐
๒.๒ แนวคิด และทฤษฎีทางประวัติศาสตร์.....	๒๘
๒.๓ แนวคิด และทฤษฎีทางคติชนวิทยา.....	๔๓
๒.๔ แนวคิด และทฤษฎีทางวัฒนธรรม.....	๕๗
๒.๕ บริบทของอาณาจักรล้านช้าง.....	๗๒
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๘๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๖
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๘๘
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	๙๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๑
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๙๒
๓.๗ สรุป.....	๙๒

บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....	๙๓
๔.๑ วิเคราะห์ปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง.....	๙๓
๔.๒ วิเคราะห์ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง.....	๑๐๙
๔.๓ วิเคราะห์วิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง.....	๑๖๒
๔.๔ สรุป.....	๒๐๑
๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๒๐๒
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๒๑๖
๕.๑ สรุปผลวิจัย.....	๒๑๖
๕.๒ อภิปรายผล.....	๒๓๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย.....	๒๓๗
บรรณานุกรม.....	๒๓๘
ภาคผนวก.....	๒๔๒
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์การวิจัย.....	๒๔๔
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ, ผู้ให้ข้อมูล.....	๒๔๙
ภาคผนวก ค ภาพถ่ายการลงพื้นที่วิจัย, การสัมภาษณ์.....	๒๕๓
ภาคผนวก ง แบบตอบรับบทความวิชาการ / หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์.....	๒๗๐
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๒๗๕
ภาคผนวก ฉ ประวัติผู้วิจัย.....	๒๗๙

คำอธิบาย สัญลักษณ์ และคำย่อ
(เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้)

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า

ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำอธิบาย สัญลักษณ์ และคำย่อ
(เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้)

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า

ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	ภาษาไทย
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุวิภังค์	ภาษาไทย

พระสุตตันตปิฎก

ม.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	ภาษาไทย
อง.ฉก.	(ไทย)	=	อังกุตตนิคาย	ฉกนิบาต	ภาษาไทย
ช.ธ.	(ไทย)	=	ชุตตนิกาย	ธรรมบทภาษาไทย	
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	นิทานวรรค	ภาษาไทย
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขันธวรรค	ภาษาไทย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อาณาจักรล้านช้าง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กรุงศรีสัตนาคนหุต เป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญและเจริญรุ่งเรืองทางด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตอาณาจักรหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่สมัยโบราณ ตามพงศาวดารลาวได้กล่าวถึงการก่อตั้งอาณาจักรล้านช้างไว้ว่า อาณาจักรล้านช้างเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อขุนลอได้นำกองทัพเข้าตีเมืองขวา (เมืองหลวงพระบาง) ได้จากขุนกังวานแล้วพระองค์ได้ทรงสถาปนาเมืองขวาขึ้นเป็นราชธานีของล้านช้างเมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๐ ต่อมาได้ทรงเปลี่ยนชื่อเมืองจากเมืองขวามาเป็น “เมืองเชียงทอง” ตั้งแต่นั้นมาชนชาติลาวก็อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านช้างกันมากขึ้น ซึ่งภายหลังจากรัชกาลขุนลอ อาณาจักรล้านช้างก็ได้มีกษัตริย์ปกครองต่อมาอีกหลายพระองค์ จนกระทั่งมาถึงสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้ม (พ.ศ. ๑๘๙๖-๑๙๑๖) ซึ่งถือได้ว่าเป็นระยะที่อาณาจักรล้านช้างมีการขยายอาณาเขตแผ่อิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๑๙๐๔ ได้ขยายอาณาเขตออกไปจนสามารถครอบคลุมดินแดนต่างๆ ไปได้ ซึ่งปัจจุบันก็คือพื้นที่ของประเทศลาว และดินแดนบางส่วนในภาคอีสานของประเทศไทยปัจจุบันก็ได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง โดยมีอำนาจปกครองดินแดนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดกับอาณาจักรอยุธยาจากดงพระยาไฟถึงเมืองนครไท ทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดดินแดนเขมรถึงแก่งลี่ผี ทิศตะวันตกติดกับดินแดนล้านนาตั้งแต่ผาโตนงมา และทิศเหนือติดประเทศจีนนับตั้งแต่เมืองยูนใต้-ยูนเหนือลงมา^๑ อาณาจักรล้านช้าง ตั้งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง มีอาณาเขตอยู่ในบริเวณประเทศลาวทั้งหมด ตลอดจนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งการเมืองการปกครอง ด้านศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนพระพุทธศาสนาที่มีพัฒนาการเคียงคู่มากับอาณาจักรอื่นๆ ใกล้เคียง ทั้งล้านนา สยาม พม่า และเขมร การปกครองของอาณาจักรล้านช้างก็ซึ่งก็มีทั้งความรุ่งเรือง สลับกับความร่วงโรยต่อมาหลายสมัย แต่ยุคที่นับได้ว่าเป็นยุคทองของอาณาจักรล้านช้างคือรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๔) และรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. ๒๑๘๑-๒๒๓๘) หลังจากนั้นอาณาจักรลาวก็เสื่อมอำนาจลงและแตกแยกเป็น ๓ ราชอาณาจักร และในปี พ.ศ. ๒๓๒๑ ทั้ง ๓ อาณาจักรก็ได้สูญเสียเอกราชแก่ราชอาณาจักรสยามในที่สุด^๒

^๑ ทองสืบ ศุภะมาร์ค, (ปริวรรค), ตามพงศาวดารลาว. (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๓๓.

^๒ อาณาจักรล้านช้าง, <https://th.wikipedia.org/wiki/> (เข้าถึงเมื่อ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑)

สภาพสังคมของอาณาจักรล้านช้างก่อนที่พุทธศาสนาจะเริ่มเข้ามาเผยแผ่นั้นมีการนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีแถน ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น ต่อมามีการรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ทำให้ฝ่ายอาณาจักรโดยพระมหากษัตริย์ใช้วิธีการปกครองโดยนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติทำหน้าที่เหมือนสัญญาประชาคม ใช้ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมโดยปริยาย ในยุคล้านช้างหลักธรรมทางพุทธศาสนาถือได้ว่ามีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวพุทธมากกว่ากฎหมายของราชอาณาจักร จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระมหากษัตริย์แห่งล้านช้างต้องให้ความสำคัญกับสถาบันทางพุทธศาสนา และมีความสนพระทัยในการบำรุงพุทธศาสนาอย่างมาก จะเห็นได้จากที่พระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นได้พระราชทานที่ดินสร้างวัด อุทิศนาจังหัน ผู้คนในเขตนาจังหันให้เสียส่วยอากรบำรุงวัดแทนการเสียส่วยอากรต่อรัฐ รวมทั้งการอุทิศคนจำนวนมากเป็นข้าพระโยมสงฆ์ หรือให้ข้าโอกาส^๓ นี้แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาได้เข้ามาเสริมสร้างทางจิตใจแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบการปกครองของอาณาจักรล้านช้างด้วย เหตุนี้จึงทำให้อาณาจักรล้านช้างเจริญไปด้วยแนวคิดทางปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น หรือที่เรียกในภาพรวมว่า “ศิลปวัฒนธรรม” ของอาณาจักรล้านช้าง ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ลาวในฐานะที่เป็นบ้านที่เมืองน้องที่มีความผูกพันทางด้านวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน ดังจะกล่าวโดยสังเขปในแต่ละด้าน ดังนี้

ด้านปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง จะเริ่มตั้งแต่ยุคก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยสังคมล้านช้างสมัยโบราณจะมีแนวคิดในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามพงศาวดารกล่าวไว้ว่า คนล้านช้างนับถือผีฟ้า ผีแถน ผีพ่อ ผีแม่ จะมีความเชื่อตามลัทธิของคนจีน เพราะดินแดนของลาวแต่ก่อนอยู่ติดกับชนชาติจีน จึงมีการสังคมติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งกระแสความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏชัดเจนในยุคนี้ คือความเชื่อเรื่องผีป่า ผีลอก ผีให้ร้าย (ปอบ) ผีอารักษ์ และเทวดา ที่สำคัญที่สุดคือแนวคิดเกี่ยวกับแถนฟ้า แถนหลวง ถือว่าเป็นความเชื่อที่สำคัญที่สุด โดยเชื่อว่าแถน คือเทพสวรรค์ที่มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ สามารถเนรมิตหรือทำลายอะไรก็ได้ และแถนก็ยังเป็นเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐ โดยมีกษัตริย์ซึ่งเป็นโอรสของแถนเป็นตัวแทนของอำนาจนั้น เช่นการสร้างความเชื่อเกี่ยวกับแถนขึ้นมา จึงเป็นการยอมรับกษัตริย์จากทุกชนชั้น^๔

ด้านศิลปะ เป็นการศึกษาร่องรอยทางประวัติศาสตร์อารยธรรมอาณาจักรล้านช้างที่มีมายาวนานในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประเทศลาวอันสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญที่เชื่อว่าศิลปะล้านช้างเป็นผลรวมของการสังสรรค์สร้างสรรค์ของบรรพบุรุษ เป็นภูมิธรรม และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนทำให้ผู้คนในยุคนี้อยู่รอดและเจริญสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ ในท่ามกลาง

^๓ พระครูภัทรสิริวุฒิ (วิทยา สิริภทโท/เที่ยงธรรม), ศึกษาพัฒนาการและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมล้านช้าง, รายงานวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

กระแสของการเปลี่ยนแปลงของสังคมในโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อศิลปะของท้องถิ่นและของชาติโดยส่วนรวมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้คนทั้งสองประเทศได้ตระหนักและเห็นคุณค่าในศิลปะของตน ตลอดจนเกิดสำนึกรักและหวงแหนในคุณค่าของศิลปะที่เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเป็นเครื่องหล่อหลอมวิถีชีวิตของสังคมเข้าด้วยกัน ตั้งแต่การประพฤติปฏิบัติตัว การทำมาหากิน การปฏิบัติต่อกัน การปฏิบัติร่วมกัน ศิลปะจึงเป็นการสะท้อนภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สร้างไว้เป็นองค์ความรู้ที่ผูกติดไว้กับแผ่นดิน ซึ่งคนรุ่นหลังควรที่จะหวงแหนและต้องช่วยกันสืบสานเป็นกระแสธารแห่งปัญญาให้สังคมได้รับรู้และเป็นรากฐานในการพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนสืบต่อไป^๕ เพราะศิลปะเหล่านั้นได้เป็นที่ยึดเหนี่ยวให้ผู้คนแต่ละกลุ่มแต่ละชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมกันในสายเลือดให้มีสำนึกร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยอาศัยศิลปะที่เป็นแกนนำความพร้อมและการยอมรับซึ่งกันและกันเป็นที่มาแห่งการก่อกำเนิดเป็นกลุ่มชนชาติที่มีประวัติศาสตร์ศิลปะต่างๆ และเห็นถึงวิวัฒนาการและการสร้างสรรค์พัฒนาปรับปรุงเพื่อความเหมาะสมแก่กาลสมัยเพื่อความชัดเจน ในสมัยปัจจุบันกระแสธารแห่งศิลปะได้ไหลมาผสมผสานกันระหว่างกลุ่มชนต่างๆ หรือได้ไหลผ่านเส้นทางของสายน้ำ จึงเกิดศิลปะแห่งลุ่มแม่น้ำโขงขึ้นมา^๖ ซึ่งศิลปะเหล่านั้นก็มีสายธารมาจากศิลปะในยุคอาณาจักรล้านช้างนั่นเอง

ด้านวัฒนธรรมล้านช้างมีการตั้งถิ่นฐานในเขตทางตอนบนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงเป็นระยะเวลานานแล้ว โดยได้แพร่เข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใน หลังจากอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมของเขมรได้เสื่อมลงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และการเผยแผ่ของพุทธศาสนาเถรวาทและการขยายตัวของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มประชาคมลุ่มแม่น้ำโขง มีความสัมพันธ์โดยตรงกับกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้าง มีการพัฒนาและก่อตัวเป็นเมืองโบราณ เช่น เวียงจันทน์ จำปาสัก และโคตรบูร ประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านช้างถึงแม้จะมีศึกสงครามแต่คงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมของตัวเองโดยวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา^๗ วัดจึงกลายเป็นสถาบันการศึกษา พระสงฆ์เป็นอาจารย์สอน แม้กระทั่งกษัตริย์ก็ต้องมีพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีสมณศักดิ์ เป็นอาจารย์คอยสอนอยู่ประจำเรียกว่า “ราชครู” การเรียนนั้นผู้ชายจะมีโอกาสได้เรียนมากกว่าผู้หญิง เช่น เด็กผู้ชายไปขอเข้าเรียนเพื่อเรียนภาษาลาวและมูลเดิมเพื่อให้อ่านออกเขียนได้และนับเลขได้ถูกต้อง นอกจากเรียนภาษาลาวและเรียนวิชาชีพต่างๆ แล้วยังมีการเรียนคาถาอาคม ฟ้อนจ้าว เวทมนต์ต่างๆ เพื่อให้เกิดความคงกระพันเมื่อออกไปสู้รบ เด็กผู้ชายอายุ ๑๒ ปีขึ้นไป พ่อแม่จะส่งให้ไปบวชเรียนเป็นสามเณรอยู่ในวัดที่มีอาจารย์สอนดีๆ หรือบางทีก็ไปเป็นลูกศิษย์ของพระตั้งแต่อายุ ๗-๙ ปี รับประทาน

^๕ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, **บทความวิชาการศิลปวัฒนธรรมลาว-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แอนนาออฟเซ็ท, ๒๕๕๐), หน้า ๕-๖.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

และเรียนหนังสือก่อนบวช ผู้ชายที่ได้ผ่านการบวชเรียนแล้วสังคมถือว่าเป็นคนที่มีความรู้ เป็นผู้ดีตรงกันข้ามกับผู้ที่ยังไม่ได้ผ่านการบวชเรียน ซึ่งสังคมยังถือว่าเป็นคนดิบอยู่^๕ ฉะนั้นการบวชเรียนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนในสมัยล้านช้างนั้น ทั้งนี้เพื่อที่จะนำวิชาความรู้ที่ได้จากการบวชเรียนไปประกอบวิชาชีพรับราชการได้ ส่วนผู้หญิงจะได้เรียนจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เช่น การหีบฝ้าย เช่น ฝ้าย ทอผ้าไหม ปลูกหม่อน เลี้ยงหม่อน เย็บปักถักร้อย เป็นต้น ต่อมาในสมัยพระยาฟ้ารุ่งและพระยาสามแสนไท ได้วางหลักฐานของวัฒนธรรมล้านช้างมาจนถึงทุกวันนี้

ด้านประเพณีของอาณาจักรล้านช้างนั้น นับตั้งแต่พระเจ้าฟ้ารุ่ง ได้สถาปนาอาณาจักรล้านช้างสองฝั่งโขงได้เป็นปีกแผ่นในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ จนกระทั่งถึงสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชในปี พ.ศ. ๒๒๓๘ ระยะเวลายาวนานถึง ๓๔๒ ปี ได้มีการนำความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผีฟ้า ผีแถน ผีบรรพบุรุษ จนถึงความเชื่อทางพุทธศาสนาผสมผสานกันแล้วถ่ายทอดในรูปของนิทาน คำสอน ตำนาน และจารีต จนกลายเป็นประเพณีที่มั่นคงและมีคุณค่าสืบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีที่ได้ชื่อว่ามีค่าสำคัญและสืบคู่กันมากับชาวล้านช้างนั้นคือประเพณีที่เกี่ยวข้องด้วยฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์ราชศาสตร์ว่า ฮีต คือจารีต หรือแบบแผนความประพฤติที่ดั่งมที่ปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นประเพณี ฮีตสิบสองคือ ประเพณีทำบุญสิบสอง มีการทำบุญตามลำดับคือ บุญเข้ากรรม บุญคูณข้าว บุญข้าวจี่ บุญเผาสุบ บุญสงน้ำ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญเข้าประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน การทำบุญตามฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่ถูกกำหนดให้ถูกต้องถือปฏิบัติทุกคน ฮีตสิบสองเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพของชาวล้านนาในสมัยนั้น เพราะทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก มีการบูชาเทวดาฟ้าแถน ผีบรรพบุรุษ การทำบุญรักษาศีล พิธีกรรมทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ถือปฏิบัติเป็นประเพณีตลอดทั้งปี เพราะเชื่อว่าจะทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์เพราะปฏิบัติตามฮีต ดังความว่า บ่อนสำหรับดี หรือนวดข้าว เรียกว่าลาน การเอาข้าวที่ดีแล้วมากองขึ้นในสูงเรียกว่า คูณลาน หรือคูณข้าว ชาวไร่ในที่ทำนาได้ผล อยากสร้างบุญกุศลมีให้ทานรักษาศีล เป็นต้น ก็จัดเอาลานข้าวเป็นสถานที่ทำบุญ การทำบุญในสถานที่ดังกล่าว เรียกว่าบุญคูณลาน หรือบุญคูณข้าว กำหนดเอาเดือนยี่เป็นเวลาทำ เพราะกำหนดให้ทำในเดือนยี่ จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าบุญเดือนยี่^๖ ส่วนประเพณีอื่นๆ ที่ถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางสังคมของล้านช้าง ส่วนมากก็เกิดจากคติธรรมทางพุทธศาสนา แล้วนำมาปฏิบัติจนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมทางสังคม แล้วพัฒนาเป็นกฎหมายของรัฐระเบียบ กติกา หรือข้อปฏิบัติต่างๆ ของชาวล้านช้าง

^๕ สุเนตร โปธิสาร, **ประวัติศาสตร์ลาว**, (ขอนแก่น: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๙.

^๖ อ่างแล้ว, **พระครูภัทรสิริวุฒิ** (วิทยา สิริภโท/เที่ยงธรรม), **ศึกษาพัฒนาการและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมล้านช้าง**, หน้า ๔๔.

ด้านวิถีชีวิตของชาวล้านช้าง สังคมคมโดยทั่วไปจะอาศัยอยู่ตามเขตที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ตามสายน้ำสายต่างๆ ที่พอจะมีน้ำใช้ได้สะดวกตลอดทั้งปี ไม่ขาดแคลน เช่น ตามห้วยน้อย ตามที่ราบที่มีบึงใหญ่ หรือที่ราบที่สูงที่มีน้ำไม่ขาดแคลน ลักษณะการสร้างชุมชนลาวแบบนี้จึงมีจึงมีการปฏิบัติต่อกันมาบางกลุ่มชุมชนที่อยู่ตามภูเขาก็คงต้องมีน้ำห้วยที่มีน้ำไม่ขาดแคลน ส่วนลักษณะบ้านเรือนก่อสร้างเป็นหลังขนาดเล็ก ยกพื้นสูงเพื่อใช้ข้างล่างเป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย และทำคอกสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ และหมู เป็นต้น ถ้าตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่สูงก็จะเป็นลักษณะบ้านที่ทำด้วยดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรือนของพวกชนเผ่า บ้านเรือนสมัยนั้นก่อสร้างด้วยไม้เนื้อแข็งและไม้ไผ่ มุงด้วยใบไม้ หญ้าคา หญ้าแฝก ใช้ดอกหรือหวายเป็นเครื่องมือ ลักษณะของบ้านเหมาะสำหรับการอยู่ร่วมกันระหว่างสามี-ภรรยา และลูก ๒-๓ คน ถ้าเป็นเรือนของพ่อบ้าน หัวหน้าของกลุ่มก็จะเป็นเรือนที่มีเสาใหญ่ หลังใหญ่ กว้างขวางพอสมควร ด้านหน้ากันเป็นห้องรับแขกบางที่ก็ต่อเฉลียงเพิ่ม ถ้ามีเมียหรือหลายเมียจะปลูกเรือนให้อยู่ต่างหากแต่อยู่ใกล้กัน ส่วนทาสหรือซ้อยก็จะปลูกอยู่ใกล้เพื่อเรียกใช้ได้ทันที ส่วนลูกเมื่อโตขึ้นและแต่งงานก็จะสร้างครอบครัวอยู่ต่างหาก แต่ก็อยู่บริเวณเดียวกัน ถ้าเป็นลูกชายก็มักจะไปอยู่กับฝ่ายภรรยาแต่ก็มีหลายเผ่าที่ผู้ชายนำภรรยาเข้ามาอยู่บ้านด้วย ส่วนแม่เรือนจะรับผิดชอบต่องานในครอบครัวมากกว่าพ่อเรือน เพราะว่านอกจากการตักน้ำ ต่ำข้าว เลี้ยงลูก เก็บฟืน ทอผ้า แล้วยังต้องออกไปทำไร่ ทำนา ดูแลสัตว์เลี้ยงและอื่นๆ เพราะผู้ชายหรือพ่อบ้านทุกครอบครัวจะถูกเวรต้องได้ไปทำงานให้กับหลวงปีละหลายเดือน บางทีก็ถูกเกณฑ์เป็นทหารป้องกันชายแดน หรือไปปราบปรามกบฏต่างๆ กว่าจะได้กลับมาก็เป็นเวลาหลายเดือน^{๑๐} ดังนั้นผู้ที่จะเป็นแม่เรือนในสมัยนั้นจึงต้องเป็นผู้ที่มีความขยัน อดทน และเข้มแข็ง

อาณาจักรล้านช้าง ถึงแม้ว่าจะเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่ได้ทิ้งร่องรอยแห่งความเจริญไว้หลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ปัญหาที่ถือว่าองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวมีผู้สนใจศึกษาและเผยแพร่ค่อนข้างน้อยมาก ส่วนมากจะเป็นการศึกษาโดยภาพรวมของอาณาจักรล้านช้างที่เน้นในเรื่องของประวัติศาสตร์ การปกครอง และสืบความเป็นมาของชาติลาว แต่ไม่ได้เน้นศึกษาสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอาณาจักรล้านช้างจริงๆ จึงทำให้องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างขาดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง และทำให้คนรุ่นหลังมองไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของอาณาจักรล้านช้างในส่วนที่บ่งบอกถึงความ เป็นล้านช้างจริงๆ ทั้งๆ ที่คนรุ่นหลังได้สืบทอดศิลปวัฒนธรรมแบบล้านช้างเรื่อยมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน

^{๑๐} สุเนตร โพธิสาร, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

ผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาเรื่องศิลปวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านช้างนั้น ควรศึกษาในส่วนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอาณาจักรล้านช้างอย่างแท้จริง เพราะองค์ความรู้ในส่วนนี้มีผู้สนใจศึกษาและเผยแพร่ค่อนข้างน้อย ทั้งที่เป็นส่วนที่ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของอาณาจักรล้านช้าง ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง เพื่อจะได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยมาเผยแพร่ให้คนรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ และทำความเข้าใจว่า อาณาจักรล้านช้างมีความเชื่อมโยงกับกับปัจจุบันอย่างไร และที่สำคัญ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ลาวในฐานะที่เป็นบ้านพี่เมืองน้องที่มีความผูกพันทางด้านวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ต้องการทราบปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ต้องการทราบศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้างว่ามีลักษณะอย่างไร
- ๑.๓.๓ ต้องการทราบวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างว่าเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่เน้นการใช้ข้อมูลในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม (Field Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการสังเกตบริบทที่เกี่ยวกับงานวิจัย ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตในการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร (Documentary Research)

การวิจัยนี้ จะทำการศึกษาค้นคว้าไปตามลำดับ ตั้งแต่เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙, พื้นขุนบรมราชาธิราช, ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติเล่ม ๑, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, ตามพงศาวดารลาว, และพงศาวดารล้านช้าง และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างทั้งที่เป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาสำหรับการค้นคว้า คือแนวคิด และทฤษฎีทางปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ แนวคิด และทฤษฎีทางคติชนวิทยา แนวคิด และทฤษฎีทางวัฒนธรรม บริบทของอาณาจักรล้านช้าง และการวิเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการเก็บข้อมูลการวิจัย จำนวน ๒ ประเทศ คือไทยและลาว ประเทศลาว เลือกศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้าง ๒ เมืองใหญ่ ได้แก่ เวียงจันทน์ หลวงพระบาง และประเทศไทย เลือกจังหวัดที่มีหลักฐานทางประวัติล้านช้างที่ชัดเจน ๒ จังหวัด ได้แก่ เลย และนครพนม

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ ๑) ผู้มีความรู้ด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตอาณาจักรล้านช้าง จำนวน ๑๐ คน (แบ่งเป็นไทย ๕ คน ลาว ๕ คน) ๒) นักวิชาการจากกรมศิลปากรจำนวน ๑๐ คน (แบ่งเป็นไทย ๕ คน ลาว ๕ คน) ๓) ผู้ที่นำปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ไปใช้ประโยชน์ จำนวน ๑๐ คน (แบ่งเป็นไทย ๕ คน ลาว ๕ คน) รวมจำนวนทั้งสิ้น ๓๐ คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกดังนี้

ที่	คุณสมบัติผู้ให้ข้อมูลหลัก	คนไทย	คนลาว	จำนวนคน
๑	ผู้ที่มีความรู้ด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง	๕	๕	๑๐
๒	ผู้ที่มีผลงานการเขียนเกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง	๕	๕	๑๐
๓	ผู้ที่เคยลงพื้นที่ศึกษาปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง	๕	๕	๑๐
	รวมผู้ให้ข้อมูลหลัก (จำนวน)	๑๕	๑๕	๓๐

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

อาณาจักรล้านช้าง หมายถึง อาณาจักรของชนชาติลาว ซึ่งตั้งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง มีอาณาเขตอยู่ในบริเวณประเทศลาวทั้งหมด ตลอดจนถึงพื้นที่บางส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งการเมืองการปกครอง ด้านศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนถึงพระพุทธศาสนา ที่มีพัฒนาการเคียงคู่มากับอาณาจักรอื่นๆ ใกล้เคียง คือล้านนา สยาม พม่า และเขมร อาณาจักร

แห่งนี้ได้สถาปนาขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นปีกแผ่นมั่งคั่งอย่างแท้จริงในสมัยพระเจ้าฟ้าจุ่ม ซึ่งมีเชื้อชาติกษัตริย์ในตระกูลราชวงศ์เมืองขวา

ปรัชญา หมายถึง แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของสังคมในอาณาจักรล้านช้างที่มีการนำเอาสิ่งที่เหนือธรรมชาติมาเป็นกฎเกณฑ์ในการกำหนดความเชื่อของคนในสังคม เช่น ผีฟ้า ผีแถน ผีพ่อ ผีแม่ ผีป่า ผีหลอก ผีให้ร้าย ผีอารักษ์ และเทวดา เป็นต้น แนวความคิดนี้ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ โดยมีการเชื่อมโยงไปถึงกษัตริย์ว่าเป็นโอรสของผีแถน จึงทำให้กษัตริย์ในยุคนั้นได้รับการยอมรับจากทุกชนชั้น

แนวคิด หมายถึง ระบบความคิดที่ฝังแน่นอยู่ในจิตวิญญาณจนกลายเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีอยู่ ๒ ช่วงด้วยกันคือ แนวคิดแบบสังคมสมัยโบราณที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การนับถือผีฟ้า ผีแถน เป็นต้น และแนวคิดในช่วงที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ประชาชนชาวล้านช้างได้นำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นแนวคิดจนเกิดเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง

ศิลปะ หมายถึง ลักษณะของศิลปะล้านช้างที่เป็นแบบหรือเอกลักษณ์เฉพาะตน โดยเฉพาะด้านสถาปัตยกรรม ตั้งแต่สมัยเชียงทองหรือหลวงพระบาง เช่น ปราสาทมณฑลเทียรพระที่นั่ง (หอคำ) และบ้านเรือนของประชาชน รวมไปถึงงานด้านพุทธศิลป์สมัยล้านช้าง เช่น พระธาตุอิงฮัง แขวงสะหวันเขต พระธาตุศรีโคตรตะบูน พระธาตุหลวง นครเวียงจันทน์ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย และพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นต้น

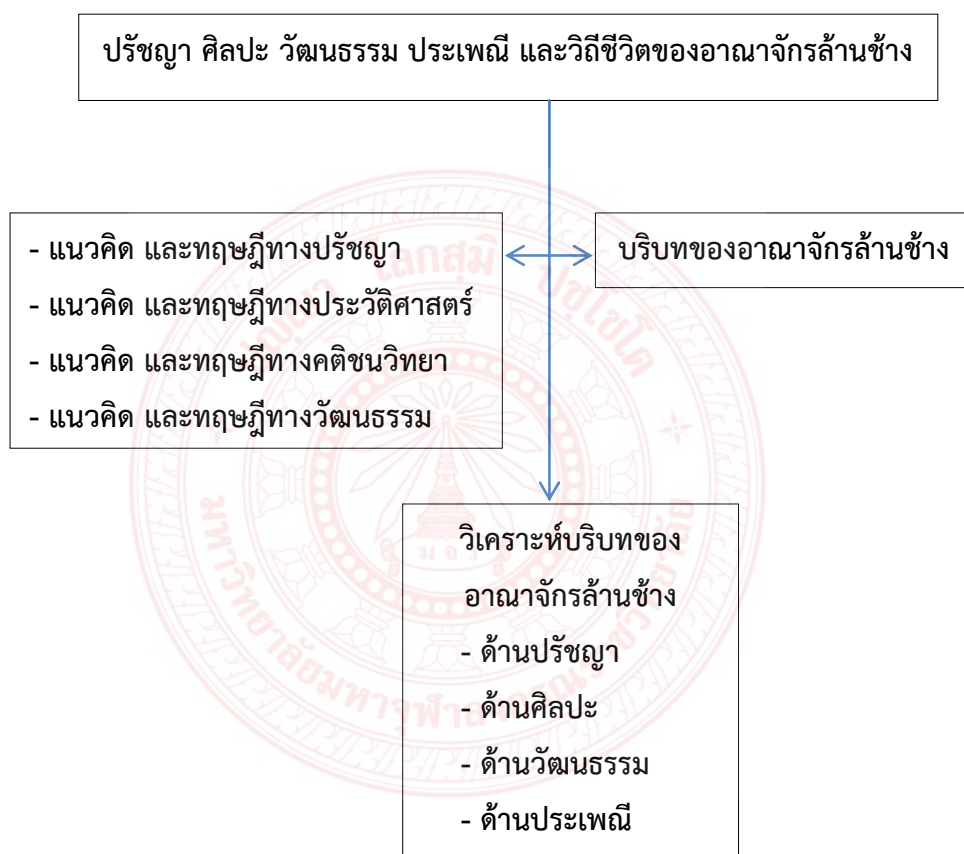
วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงออกอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองทางด้านวัตถุหรือทางด้านจิตใจของผู้คนในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งส่วนมากมีพื้นฐานมาจากคติธรรมทางพุทธศาสนา เช่น ทางวัตถุจะเกี่ยวกับศิลปะสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมที่สวยงามและมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนด้านจิตใจจะมีนิสัยใจคอโอบอ้อมอารี ใจบุญ ซื่อสัตย์ และยึดมั่นตามทำนองคลองธรรมทางพุทธศาสนา

ประเพณี หมายถึง ความประเพณีที่สืบทอดกันมาของผู้คนในอาณาจักรล้านช้าง ที่นำเอาคติธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติจนกระทั่งเกิดเป็นประเพณีฮีตสิบสอง หรือสิบสองเดือน อันได้แก่ เดือนเจียง (เดือนอ้าย) พระสงฆ์เข้ากรรม เดือนยี่ ทำบุญคูณข้าว (บุญคูณลาน) เดือนสาม ทำบุญข้าวจี่ เดือนสี่ ทำบุญผะเวส เดือนห้า ทำบุญสงฆ์น้ำพระ (สงกรานต์) เดือนหก ทำบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ด ทำบุญเลี้ยงผีอารักษ์หลักเมือง (บุญซำฮะ) เดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา เดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบ ทำบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ด ทำบุญออกพรรษา และเดือนสิบสอง ทำบุญกฐิน

วิถีชีวิต หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิต หรือวิถีการดำเนินชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างที่บ่งบอกถึงลักษณะพฤติกรรมการดำเนินชีวิตในสังคมล้านช้าง เช่น วิถีชีวิตแบบชนชั้นของสังคมล้าน

ข้าง การดำเนินชีวิตของคนในสังคมล้านช้าง เครื่องมือในการกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมล้านช้าง รวมไปถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตที่บ่งบอกถึงพฤติกรรมต่างๆ เช่น พฤติกรรมในการรวมกลุ่ม หรือการเข้าสู่สังคม ความเชื่อ การบริโภค การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย การหาความบันเทิง การพักผ่อนหย่อนใจ ทัศนคติ และค่านิยมที่ปรากฏในยุคปัจจุบัน

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลสารสนเทศในการศึกษาปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ตัวชี้วัดคือได้ข้อมูล ๓ ด้าน ได้แก่

๑.๗.๑ ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการคงอยู่ของปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง

๑.๗.๒ ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๑.๗.๓ ได้เอกสารความรู้เกี่ยวกับ ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีทางปรัชญา

๒.๒ แนวคิด และทฤษฎีทางประวัติศาสตร์

๒.๓ แนวคิด และทฤษฎีทางคติชนวิทยา

๒.๔ แนวคิด และทฤษฎีทางวัฒนธรรม

๒.๕ บริบทของอาณาจักรล้านช้าง

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีทางปรัชญา

ปรัชญามีความสำคัญในการคิดหาเหตุผลมาแต่โบราณ ปรัชญาได้ทำหน้าที่บุกเบิกหนทางแห่งความเป็นนักคิดมาก่อน ในโลกตะวันตกปรัชญาได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดที่ประเทศกรีก ต่อมาได้ขยายตัวเข้าสู่อิตาลี เยอรมัน อังกฤษ และอเมริกา นักคิดผู้บุกเบิกผลงานด้านปรัชญาส่วนมากเป็นชาวกรีก เช่น ธาเลส (Thales) โซคราตีส (Socrates) พลาโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) เป็นต้น ท่านเหล่านี้ได้สร้างสรรค์ผลงานไว้มากมาย และนักปรัชญารุ่นหลังได้สืบสานพัฒนาแนวคิดของท่านเหล่านั้นเรื่อยมา จนกลายเป็นทฤษฎีหรือศาสตร์ต่างๆ แยกแขนงออกหลายสาขาวิชาดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ส่วนทางโลกตะวันออก แนวคิดทางปรัชญาก็ได้เจริญแพร่หลายมาก่อนเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะที่ประเทศอินเดีย ได้ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมตะวันออกที่เป็นต้นกำเนิดของนักคิด นักปรัชญา และนักการศาสนา ทั้งยังเป็นต้นกำเนิดลัทธิ ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีที่ไหลบ่าเข้าสู่ประเทศต่างๆ ในแถบเอเชียใต้ และหลายประเทศได้รับเอาสายใยแห่งอารยธรรมนี้จากประเทศอินเดียแทบทั้งสิ้น

ปรัชญาเกิดจากความสงสัย ความอยากรู้อยากเห็นของบรรดานักคิดทั้งหลาย เมื่อความสงสัยเกิดขึ้นก็พยายามแสวงหาคำตอบเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นของตน เมื่อได้คำตอบจนเป็นที่น่าพอใจแล้วก็ทิ้งไว้ตรงนั้น เพื่อให้คนอื่นเก็บเอาคำตอบเหล่านั้นไปคิดต่อยอดในเชิงบูรณาการต่อไป ส่วนปรัชญาเองก็พยายามค้นหาสิ่งใหม่ๆ ที่พิศวงซ่อนเร้นลึกลับสืบต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง หรือถ้าจะ

เปรียบปรัชญาก็คงไม่แตกต่างจากรถแท็กซี่ที่มีหน้าที่ทำถนนหนทางให้ราบเรียบเพื่อให้รถชนิดอื่นวิ่งกันได้โดยง่าย พอทำถนนเสร็จก็ไม่ต้องการใช้ แต่สนใจที่จะบุกเบิกปาดงที่รถซึกซ์เพื่อทำเส้นทางใหม่ อีกต่อไป แนวคิดทางปรัชญานี้เกิดขึ้นมาพร้อมๆ กับการเกิดขึ้นของมนุษย์ในโลก มนุษย์ได้ใช้สัญชาตญาณที่มีอยู่คือความเป็นสัตว์ที่มีเหตุผลพัฒนาสังคมมนุษย์เรื่อยมา ด้วยเหตุนี้ปรัชญาจึงมีความสัมพันธ์กับมนุษย์มาตั้งแต่เริ่มแรกของการดำเนินชีวิต ดังจะสังเกตได้ว่าทุกๆ วันเราจะเผชิญกับสิ่งที่เป็ปรัชญา หรือเป็นปัญหาทางปรัชญาแต่เราไม่ค่อยจะรู้ หรือไม่ได้สนใจที่จะแยกแยะว่าสิ่งที่เราเผชิญนั้นเป็นปัญหาทางใด เราจึงไม่รู้ว่าชีวิตของเราเกี่ยวข้องกับปรัชญาทุกวัน^๑ ความรู้ทางปรัชญาเป็นความรู้เกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์มีสภาพที่แตกต่างจากสัตว์โลกทั่วไป นั่นคือสามารถคิดหาเหตุผลได้ และกระบวนการใช้เหตุผลนี้เองเป็นคุณสมบัติประจำตัวของมนุษย์มาแต่แรก จึงทำให้มนุษย์เหนือกว่าสัตว์อื่นใดในโลก การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละวันจึงมักจะมีคำถามหรือความสงสัยเกิดขึ้นมากมาย แม้แต่คำถามที่อยู่เหนือประสบการณ์มนุษย์เอง เช่น คนเรามาจากไหน ตายแล้วไปไหน วิญญาณหลังจากตายมีหรือไม่ ซึ่งคำถามเหล่านี้ล้วนเป็นหน้าที่ของปรัชญาที่จะตามค้นหาคำตอบหรือเหตุผลมาอธิบาย วิธีเช่นนี้ถือว่เป็นจุดเด่นของปรัชญา นั่นคือจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจปัญหา และรู้จักรับฟังเหตุผลของผู้อื่น ทำให้ใจเปิดกว้าง มีหลักการเป็นของตนเอง และสามารถปลดเปลื้องตนให้เป็นอิสระจากขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณีต่างๆ ที่บีบรัดทางสังคมได้^๒ ยิ่งในโลกปัจจุบันมีการพัฒนาเร็วมาก โดยเฉพาะทางด้านวัตถุ หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นยุควัตถุนิยมไปแล้ว ในยุคนี้จิตใจผู้คนค่อนข้างจะเปราะบางไปตามกระแสความเจริญของโลก ทำให้ปัญหาเกิดขึ้นมากมายในสังคมอันเป็นผลมาจากความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาทางวัตถุ แต่ขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งในสภาพปัญหาสังคมเช่นนี้ ปรัชญาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้ามามีบทบาทในการตอบปัญหาถึงวิธีในการแก้ไขปัญหาสังคม ไม่ว่าจะเป็ปัญหาด้านจริยศาสตร์ หรือด้านอื่นๆ ที่เป็นปัญหาสลับซับซ้อนในสังคม ปรัชญาจะทำหน้าที่คลี่คลายปัญหาเหล่านั้นด้วยวิธีการของปรัชญา นั่นคือการสร้างระบบแนวคิดเพื่อนำไปแก้ปัญหานั้น

๒.๑.๑ ความหมายของปรัชญา

คำว่า “ปรัชญา” แปลว่า ความรอบรู้ ถึงกระบวนการของปัญหาทั้งหมดที่สงสัย และสามารถคิดทะลุปรุโปร่งจนกระทั่งหมดความสงสัยแคลงใจในปัญหานั้นๆ^๓ ตามรูปศัพท์ ปรัชญา มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต ๒ คำ คือ ปร + ชญา ปร แปลว่า ประเสริฐ ชญา แปลว่า ความรู้,

^๑ ศักดา ปรารงค์ประทานพร, **ปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^๒ สถิต วงศ์สุวรรณค์, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^๓ พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. (กรุงเทพฯ: บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

เข้าใจ $ปร + ชญา =$ ปรชญา (ปรัชญา) หมายถึง ความรู้อันประเสริฐ^๔ ได้แก่ ความรู้ที่เกิดหลังจากสิ้นความสงสัย หรือความแปลกใจแล้ว หรือความรู้ที่ประกอบด้วยเหตุผล โดยความหมายของปรัชญาตะวันออกจึงหมายถึง ความรู้จะเกิดจากความอยากรู้ หรือเกิดจากความสงสัย^๕ เมื่อสงสัยใคร่รู้ในเรื่องใดก็นำตัวเองเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งนั้นๆ อย่างเช่น คำว่า ทรศนะ ที่แปลว่า ความเห็นแจ้ง ก็เป็นคำที่ใช้เรียกแทนคำว่า ปรัชญา เช่นกัน

ปรัชญาในทัศนะทางตะวันออก หมายถึงการรู้แจ้งตนเอง (Self-Realization) ซึ่งจะรู้ได้ตามหลักจริยศาสตร์เท่านั้น ไม่ใช่โดยการศึกษาตามหลักทฤษฎีที่ศึกษาเพื่อรู้อย่างเดียว หากเพื่อส่งเสริมให้นำไปปฏิบัติด้วย ปรัชญาตะวันออกจึงมีทั้งหลักทฤษฎีและหลักปฏิบัติ แต่เน้นหลักการปฏิบัติ^๖ เพื่อนำตัวเองให้หลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการทั้งหลาย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการบรรลุสัจธรรมสูงสุดตามแนวความเชื่อของตน ดังนั้นปรัชญา ในความหมายทางตะวันออก จึงเน้นความสนใจไปที่การค้นหาความจริงภายในตน และความจริงเหนือธรรมชาติภายนอกที่มีอิทธิพลต่อตน และมุ่งศึกษาเพื่อจะเป็นสิ่งนั้นให้ได้จริงๆ ไม่ใช่เพียงแต่ต้องการจะรู้เท่านั้น เพราะถือว่าธรรมชาติภายในตนกับความจริงเหนือธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเกิดมาในโลกนี้ก็เพื่อศึกษาให้บรรลุถึงความจริงนี้แหละ ไม่ได้พอใจอยู่แค่ความสุขในโลกที่ไม่เป็นจริงและไม่จริงยั่งยืน^๗ อันเป็นเหตุให้ชีวิตพบกับความทุกข์หรือประสบกับปัญหามากมายในโลกแห่งมายานี้ การศึกษาแนวคิดปรัชญาตะวันออกทำให้เข้าใจถึงแก่นแท้ของชีวิต ในการดำเนินตามหลักสัจธรรมเพื่อรู้ตัวเองและการเอาชนะตัวเอง เพราะปรัชญาตะวันออกเป็นปรัชญาชีวิต ทั้งยังส่งเสริมให้ยกจิตวิญญาณออกจากเครื่องพันธนาการทางจิต และกระตุ้นตนเองให้ปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความจริงสูงสุดของชีวิตหรือที่เรียกว่า อันติมสัจจะ (Ultimate Reality)

๒.๑.๑.๑ ความหมายปรัชญาตามทัศนะของนักปราชญ์

เนื่องจากปรัชญามีเนื้อหาค่อนข้างกว้างขวาง และครอบคลุมเนื้อหาแทบทุกศาสตร์ จึงเป็นการลำบากในการให้คำนิยามปรัชญาว่าหมายถึงอะไรกันแน่ แต่ถึงกระนั้นนักปราชญ์ก็พยายามหาคำนิยามหรือคำจำกัดความของปรัชญาเพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความหมายมากที่สุด ดังการให้คำนิยามของนักปราชญ์ไทยและนักปราชญ์ทางตะวันตก ดังนี้

จางง ทองประเสริฐ ปรัชญา หมายถึงความคิดเห็นใดที่ยังพิสูจน์ไม่ได้หรือยังพิสูจน์ผลแน่นอนไม่ได้ แต่ถ้าพิสูจน์ได้จนลงตัวแล้ว เราก็จัดว่าเป็นศาสตร์^๘

^๔ สติต วงศ์สุวรรณค์, *อ้างแล้ว*, หน้า ๓.

^๕ บุญมี แทนแก้ว, *ปรัชญา*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

^๖ อติศักดิ์ ทองบุญ, *ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย*, (กรุงเทพฯ : เพื่อนพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๒.

^๗ *อ้างแล้ว*, หน้า ๒.

^๘ จางง ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่*, (กรุงเทพฯ : แพรววิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒.

ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์ ปรัชญา หมายถึงวิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้ และความจริงของสิ่งต่างๆ ในโลก พยายามค้นหาเหตุผล ความรู้ที่แท้จริง แน่นอนที่สามารถอธิบายสิ่งต่างๆ ได้ เป็นวิชาที่แสดงออกให้เห็นถึงความคิด และวิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์เราอีกด้วย เพราะนักปรัชญามีอิสระที่จะคิด ค้นคว้าสิ่งต่างๆ ตามประสบการณ์ ความเชื่อ และความยึดถือของตน^๙

สถิต วงศ์สุวรรณ ปรัชญา หมายถึงวิชาที่ว่าด้วยแนวความคิดอันเนื่องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์และสังคมโลกมนุษย์ เป็นการแสดงปัญญา ความคิด ความรู้ไม่ว่าด้านใดๆ และอธิบายสรรพสิ่งทั้งปวงว่าเป็นมาอย่างไร^{๑๐}

บุญมี แทนแก้ว และ สถาพร มาลีเวชพงศ์ ปรัชญา หมายถึงวิชาที่คิดหาเหตุผลตามหลักตรรกวิทยาเพื่อเข้าถึงความจริง^{๑๑}

Plato ปรัชญา หมายถึงการมุ่งที่จะรู้สิ่งนิรันดร และธรรมชาติที่เป็นแก่นสารแท้จริงของสรรพสิ่ง^{๑๒}

Aristotle ปรัชญา หมายถึงศาสตร์ที่สืบค้นหาธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่โดยตัวเอง ตลอดถึงคุณลักษณะทางธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ^{๑๓}

H.L.Elvin ปรัชญา หมายถึงวิธีการคิด โดยสนใจที่จะวิเคราะห์หรือตรวจสอบสมมุติฐานตลอดถึงการแสดงความหมายต่อโลกทัศน์ของเรา^{๑๔}

J.N.Sinha ปรัชญา หมายถึงการวิเคราะห์เกี่ยวกับคำถามภายในธรรมชาติ ความหมาย จุดประสงค์ จุดเริ่มต้น และจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์^{๑๕}

William James ปรัชญา หมายถึงหลักการที่ใช้อธิบายความเป็นมาของสรรพสิ่งทั้งปวง โดยไม่มีการยกเว้นสิ่งใด องค์ประกอบร่วมกันที่มีอยู่ในเทพเจ้า มนุษย์ สัตว์ และดวงดาว จุดเริ่มต้นและจุดจบของความเป็นไปในสากลจักรวาลทั้งหมด สภาวะแห่งความรู้ทั้งหมด และหลักเกณฑ์ทั่วไปของการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์^{๑๖}

^๙ ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์, **ปรัชญาเบื้องต้น**. (กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูกำแพงเพชร, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๐} สถิต วงศ์สุวรรณ, **อ้างแล้ว**, หน้า ๗.

^{๑๑} บุญมี แทนแก้ว และคณะ, **ปรัชญาเบื้องต้น**. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

^{๑๒} J.N. Sinha, **Introduction to philosophy**. (Calcutta : New central book agency,) p. 9.

^{๑๓} **Ibid.** P. 9.

^{๑๔} H.L.Elvin, **Education and Contemporary Society in disciplines of education**. (London: George Allenunwin, 1971), P. 29.

^{๑๕} J.N. Sinha, **Ibid.** P.3.

^{๑๖} William James, P.86. อ้างใน สกล นิลวรรณ, **ปรัชญาเบื้องต้น**. (กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๒), หน้า ๓.

การนิยามความหมายของนักปราชญ์เหล่านี้ อาจจะมีแตกต่างกันอยู่บ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การตีความหมายของแต่ละท่าน เพราะบางท่านอาจจะเน้นในทางอภิปรัชญา ญาณวิทยา หรือจริยศาสตร์ แต่ถึงจะเน้นทางด้านไหนแต่ก็ยังคงอยู่ในขอบเขตของปรัชญาอยู่ เพราะปรัชญาเกี่ยวเนื่องหากกว้าง และยืนอยู่ตรงกลางระหว่างศาสตร์ทั้งหลาย ฉะนั้นการตีความหมายของนักปราชญ์แต่ละท่านถึงแม้จะไม่เหมือนกันแต่ก็ค้ำเหนี่ยวในภาพกว้างในเชิงปรัชญาประยุกต์ทั้งหมด

๒.๑.๒ ลักษณะของปรัชญา

ลักษณะของปรัชญาจะเป็นวิชาที่ว่าด้วยสิ่งที่สิ้นสุด (Ultimate) ที่พยายามจะสืบค้นหาสิ่งจริงแท้ (Ultimate) ซึ่งไม่มีอะไรจะแท้จริงยิ่งกว่าในสิ่งเหล่านี้ เช่น การสืบค้นถึงธรรมชาติของเอกภพ (Universe) ญาณมโนทัศน์ จุดหมายปลายทางของญาณ ธรรมชาติของพระเจ้า เนื้อแท้ของสสาร กาล อวกาศ ความเป็นเหตุเป็นผล วิวัฒนาการของชีวิตและจิต ตลอดจนการสืบค้นหาเกี่ยวกับการกำเนิด และการดำเนินชีวิตของมนุษย์^{๑๓๗}

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของปรัชญาคือ การคิดไตร่ตรองหาเหตุผล ตลอดจนการโต้แย้งกันเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานทั่วไป เพราะปัญหาบางอย่างยากต่อการหาข้อยุติว่าใครคิดถูกผิดกันแน่ ซึ่งว่ากันจริงๆ แล้ว ชีวิตมนุษย์ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์เองได้ เพราะปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์จะเป็นพื้นฐานทำให้ทัศนะของมนุษย์กว้างไกลต่อโลกและสังคม หรือทำให้ความหมายของชีวิตมนุษย์เป็นไปในแนวใดแนวหนึ่ง แม้บางครั้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าทัศนะใดถูกผิดกันแน่ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์จึงต้องยึดแนวทางใดแนวทางหนึ่งด้วยความเชื่อของมนุษย์เอง และความเชื่อของมนุษย์ก็มีมากมายหลายเรื่อง เช่น ศาสนา ค่านิยม ค่าของชีวิต ศีลธรรม ตลอดจนอุดมการณ์การบางอย่างของมนุษย์เอง ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ บางครั้งพิสูจน์ไม่ได้ สิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้นี้เอง ปรัชญาจะได้เข้ามามีบทบาทช่วยในการตอบปัญหาให้กับมนุษย์ คือลักษณะของปรัชญาจะช่วยทำให้ความเชื่อของมนุษย์เป็นระบบ มีการวิเคราะห์ วิจักษ์ คัดหาเหตุผล ทำให้เรื่องหรือปัญหาต่างๆ สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ขัดแย้งกันสามารถผสมผสานกลมกลืนกันได้

๒.๑.๔ ความสำคัญของปรัชญา

เมื่อพูดถึงวิชาปรัชญาคนส่วนมากค่อนข้างจะให้ความสำคัญน้อย เพราะคิดว่าเป็นเรื่องของนักปรัชญาเมธี นักวิชาการ หรือเป็นวิชาที่ยากเกินกว่าที่จะศึกษาให้เข้าใจได้ง่าย แต่แท้จริงปรัชญาเป็นวิชาที่ให้ความเพลิดเพลินทางสติปัญญามากกว่าศาสตร์ใดๆ สอดคล้องกับชีวิต ความเป็นอยู่และความเป็นไปของมนุษย์ทุกระดับชั้น ประโยชน์ที่ได้รับจากปรัชญาจะช่วยให้ผู้ศึกษามีความรู้และเข้าใจถึงสิ่งต่างๆ เช่น สภาพทางจิตใจ ปรัชญาการณที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ ความคิดที่สลับซับซ้อน

^{๑๓๗} กิติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่มที่ ๑, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐), หน้า ๔-๕.

ดังเช่น พลาโต (Plato) กล่าวว่า ปรัชญาเป็นสิ่งที่ประเสริฐอันทรงคุณค่า เป็นวิชาที่ทำให้ชีวิตมนุษย์มีความหมาย แม้แต่ ธอร์โร (Thoreau) ก็ได้กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า การเป็นนักปรัชญานั้นไม่ใช่เพียงแต่มีความคิดอันสุขุมรอบคอบหรือเป็นผู้สร้างกลุ่มลัทธิเท่านั้น แต่ควรรู้จักใช้สติปัญญาให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ ควรใช้ชีวิตอย่างง่ายๆ เป็นอิสระ มีสุขภาพจิตดี เป็นที่เชื่อถือได้ และที่สำคัญต้องรู้จักแสวงหาสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการสร้างภูมิปัญญา ส่วน เบคอน (Bacon) ได้ให้ทัศนะว่า ปัญญานั้นแม้จะไม่ทำให้เราร่ำรวยได้ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่มีส่วนช่วยให้เราเป็นอิสระได้^{๑๘}

ปรัชญาทำให้มนุษย์รู้จักคุณค่าของชีวิต สามารถพัฒนา ปรับปรุง ส่งเสริม และยกจิตของตนให้สูงขึ้นได้ แม้จะอยู่ในท่ามกลางสังคมที่กำลังเจริญทางวัตถุก็ตาม ก็สามารถประคับประคองรักษาจิตให้มีความสุขได้ ดังจะขอยกตัวอย่างบุคคลที่ศึกษาปรัชญาแล้วนำระบบความคิดทางปรัชญาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน อย่างเช่น ครูสงบ ดังนี้

นายสงบเป็นครู มีฐานะปานกลาง ไม่ร่ำรวยถึงกับมีรถเก๋งส่วนตัวใช้ เขาต้องโหนรถเมล์ไปทำงานทุกวัน แม้ว่าค่อนข้างจะลำบากแต่เขาก็ไม่รู้สึกเดือดร้อน ความจริงเขาอยู่ในฐานะที่พอจะผ่อนซื้อรถเก๋งๆ ได้สักคันแต่เขาก็ไม่เคยคิดจะทำเช่นนั้น เงินส่วนใหญ่ของเขาหมดไปกับหนังสือ เขาอ่านทุกอย่างที่เกี่ยวข้อและไม่เกี่ยวกับวิชาที่เขาสอน เขารู้สึกว่าเมื่อได้หนังสือเล่มใหม่มาเขาได้ไปอยู่อีกโลกหนึ่งตามลำพัง เขาไม่ค่อยได้ออกไปเที่ยวเตร่และซื้อเสื้อผ้าสวยๆ มาใส่ เขาคิดว่าค่าของคนอยู่ที่จิตใจมิใช่ออยู่ที่วัตถุภายนอก ครูสงบเห็นว่าคนสมัยนี้ไม่ค่อยได้อบรมและขัดเกลาจิตใจของตนเอง มักปล่อยตัวให้ลุ่มหลงกับสิ่งเย้ายวนต่างๆ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ไม่เห็นจะช่วยให้มนุษย์มีความสุขความพอใจมากขึ้นกว่าก่อนเลย วิทยาศาสตร์ทำให้คนสะดวกสบายขึ้นก็จริงแต่ก็มีได้ให้สาระของชีวิต มันทำให้คนเกิดความระส่ำระสายทางใจไม่มีอะไรเป็นหลักยึดถือ เขารู้สึกว่าคนเราเดี๋ยวนี้อยากทำอะไรก็ไม่คำนึงถึงคุณธรรมไม่คำนึงถึงศาสนา ตัวอย่างเช่น มีบางคนเห็นว่าควรปล่อยให้คนทำแท้งได้โดยเสรี เพราะเหตุว่าถ้าไม่อนุญาตให้แพทย์ทำแท้งให้แก่ผู้มาร้องขอแล้ว หญิงเหล่านี้จะพาหามอเถื่อน ซึ่งก่อให้เกิดอันตรายได้มาก เรื่องนี้ครูสงบสนใจมากที่จะให้การฆ่าทารกบริสุทธิ์เป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย คนเดี๋ยวนี้ไม่มียึดหลักอะไรเลย จะเอาแต่สนุกทำเดี๋ยว แม้ครูสงบจะไม่ร่ำรวยเหมือนเพื่อนบางคนเขาก็ไม่รู้สึกละไร มีหลายครั้งที่โอกาสได้เปิดให้ครูสงบได้เงินก้อนใหญ่โดยที่ต้องทำการทุจริต แต่เขาไม่เคยคิดที่จะทำเลย เขาคิดว่าเงินกับคุณธรรมมักจะเดินสวนทางกัน การเป็นคนดีไม่จำเป็นต้องเป็นคนมั่งมีและมีความสุขสบายเสมอไป สำหรับเขาความดีเป็นหลักประจำใจมิใช่ความสุข

๑๙

การเข้าใจระบบแนวความคิดทางปรัชญานั้นจะทำให้ผู้ศึกษามีเส้นทางชีวิตที่ราบเรียบ ไม่ทะเยอทะยานตามกระแสสังคม จะเข้าใจกฎเกณฑ์ของชีวิตได้ดีกว่าผู้ที่ไม่ยึดหลักปรัชญาประจำใจเลย

^{๑๘} กิติมา ปริติติติก, อ้างแล้ว, หน้า ๕.

^{๑๙} วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป. (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๒.

เพราะปรัชญาจะทำให้ผู้ศึกษามีจิตใจสูงส่งอย่างเช่นครูสงบ เนื่องจากเนื้อหาปรัชญาเป็นการสืบค้นหาความแท้จริงที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่ปรากฏอุดมคติต่างๆ ได้แก่ความดี ความจริง ความงาม และความบริสุทธิ์ของจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องสูงส่งกว่าโลกแห่งประสาทสัมผัสหรือโลกียธรรม จึงทำให้จิตใจของผู้คิดหรือผู้ศึกษาปรัชญาสูงส่งไปด้วย เพราะได้สัมผัสกับเรื่องสูงส่ง จึงได้ยึดอุดมคติเหล่านั้นเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ถือได้ว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ ดังนั้นการคิดทางปรัชญา จะทำให้ผู้คิดหรือนักปรัชญาเป็นมนุษย์พิเศษที่แตกต่างไปจากสามัญชนธรรมดาอย่างมากในด้านนามธรรมคือ เป็นคนเหมือนกันแต่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ลักษณะทางกายภาพก็เหมือนคนทั่วไป แต่แตกต่างจากคนธรรมดาตรงคุณภาพ ได้แก่ความรู้ ความสามารถในด้านการคิด ความสุขุมรอบคอบ ความกระตือรือร้น ภาระหน้าที่จะรู้ เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้ นับว่าเป็นลักษณะของมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

๒.๑.๕ ประเภทของปรัชญา

ปรัชญาในฐานะที่เป็นศาสตร์สาขาหนึ่ง สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ปรัชญาบริสุทธิ์ และปรัชญาประยุกต์ ซึ่งจะกล่าวโดยสังเขปดังนี้

๒.๑.๕.๑ ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure philosophy)

มีลักษณะเนื้อหาที่เป็นปรัชญาล้วนๆ ที่มุ่งศึกษาหาความรู้ ความจริง และคุณค่าของสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในจักรวาลนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ปรัชญาบริสุทธิ์จึงมีลักษณะเป็นทฤษฎีหรือเป็นแนวความคิดที่จะนำไปใช้ในการพิสูจน์ค้นหาความจริงของสิ่งต่างๆ เมื่อปรัชญาทำการค้นคว้าจนสามารถพิสูจน์ความจริงได้อย่างแน่นอนแล้ว ความรู้หรือความจริงนั้นก็กลายเป็นศาสตร์อื่นไปทันที ส่วนปรัชญาก็เดินหน้าหาความจริงไปเรื่อย ๆ เนื้อหาปรัชญาบริสุทธิ์คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และคุณวิทยา^{๒๐}

๒.๑.๕.๒ ปรัชญาประยุกต์ (Applied philosophy)

ปรัชญาประยุกต์ คือการนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปตีความผลสรุปของศาสตร์ต่างๆ อันเป็นผลให้นำไปสู่การทดลองและการปฏิบัติให้เกิดผลในสาขาวิชาหรือศาสตร์นั้นๆ ในลักษณะการวิเคราะห์หรือการตีความ เช่น ปรัชญาการเมือง ปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญาภาษา ปรัชญาศาสนา ปรัชญาสังคม ปรัชญาศิลปะ ปรัชญาประวัติศาสตร์ เป็นต้น^{๒๑}

สาเหตุที่ต้องมีปรัชญาประยุกต์ก็เพราะว่าทุกสาขาวิชาในโลกนี้ไม่มีสาขาวิชาใดสมบูรณ์ ยังต้องคิดค้นหาวิธีหรือค้นหาคำตอบต่อไปเรื่อยๆ เช่น การศึกษาปัจจุบันยังมีปัญหาอยู่มากจึงมีการคิดค้นหาทฤษฎีทางการศึกษาที่จะมาใช้ให้เหมาะสมเพื่อจะได้ผลดีขึ้น การคิดในขอบเขตทางศาสนาที่เรียกว่าปรัชญาศาสนา ถ้าคิดในขอบเขตการเมืองก็เรียกว่าปรัชญาการเมือง ถ้าคิดในขอบเขตทางวิทยาศาสตร์ก็เรียกว่าปรัชญาวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

^{๒๐} สุวิน ทองปั้น, ปรัชญาการศึกษา. (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^{๒๑} อ้างแล้ว, หน้า ๒๐.

๒.๑.๖ ทฤษฎีทางปรัชญา

ปรัชญาเป็นศาสตร์ที่มีขอบข่ายค่อนข้างกว้างขวางกว่าศาสตร์อื่นๆ เพราะปรัชญาได้กล่าวถึงเนื้อหาวิชาแทบทุกเรื่อง เช่น ความจริง ความงาม ความดี ความรู้ เหตุผล ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ปรัชญามีแนวคิด และทฤษฎีเกิดขึ้นมากมาย แต่ในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงทฤษฎีทางอภิปรัชญาเท่านั้น เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหางานวิจัยที่ว่าด้วยปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง ดังนี้

๒.๑.๖.๑ อภิปรัชญา (Metaphysics)

อภิปรัชญา เป็นปรัชญาบริสุทธิ์สาขาหนึ่งของปรัชญาที่มุ่งศึกษาเพื่อค้นหาความจริง เพื่อให้พบคำตอบว่าอะไรคือความจริงที่มีอยู่จริง ความจริงมีอยู่กี่ระดับ อะไรบ้าง และแต่ละระดับมีลักษณะเป็นอย่างไร^{๒๒} เพื่อที่จะให้รู้ความเป็นจริงของสรรพสิ่งที่เกี่ยวกับความเป็นไปของธรรมชาติที่ไม่เกี่ยวกับปัญหาการทำมาหาเลี้ยงชีพ ดังนั้นปัญหาทางอภิปรัชญาจึงเป็นความสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับความเป็นไปของธรรมชาติที่รวมลงในคำว่า โลกและชีวิต นั่นเอง ซึ่งเชื่อว่าเป็นบ่อเกิดแห่งสรรพวิชา ไม่ว่าจะเป็นด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือศิลปศาสตร์ ซึ่งวิชาเหล่านี้ล้วนมีรากเหง้ารวมกันอยู่ในปัญหาอภิปรัชญาทั้งสิ้น^{๒๓} นอกจากนี้ยังรวมไปถึงปัญหาที่ยังเป็นปรัชญาซึ่งยังไม่สามารถหาคำตอบให้ชัดเจนได้ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับพระเจ้าสร้างโลก ผีสาง เทวดา นรกสวรรค์ วิญญาณ ชาตินี้ชาติหน้า เป็นต้น เหล่านี้ถือว่าเป็นปัญหาทางอภิปรัชญาทั้งสิ้น

อภิปรัชญาหรือภววิทยาจะศึกษา ๓ เรื่องใหญ่ๆ คือ^{๒๔}

- ๑) **ธรรมชาติ** ศึกษาเรื่องธรรมชาติของสสาร กาล อวกาศ ความเป็นเหตุเป็นผลชีวิต วิวัฒนาการ ระบบจักรวาลของเอกภพ และวัตถุประสงค์ของเอกภพ
- ๒) **วิญญาณ** ศึกษาเรื่องลักษณะ กำเนิด จุดหมายปลายทางของวิญญาณ และสัมพันธ์ภาพระหว่างวิญญาณกับร่างกาย

๓) **พระเป็นเจ้าหรือสิ่งสัมบูรณ์** ศึกษาธรรมชาติ คุณลักษณะของพระเป็นเจ้า สัมพันธ์ภาพระหว่างพระเจ้ากับเอกภพและวิญญาณ ตลอดจนปัญหาที่ว่าพระเป็นเจ้ามีจริงหรือไม่

ทั้ง ๓ เรื่องข้างต้นนี้ ถือว่าเป็นปัญหาทางอภิปรัชญา และเป็นปัญหาที่ค่อนข้างจะครอบคลุมเนื้อหาของศาสตร์หลาย กล่าวคือข้อที่ ๑ จะศึกษาเรื่องของกายภาพทั้งหมด ถ้าจะเปรียบเทียบกับศาสตร์ปัจจุบันก็คือการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ที่เน้นการพิสูจน์ ทดลอง เพื่อค้นหาสิ่งที่พิสูจน์นั้นให้เห็นเป็นประจักษ์ได้ ส่วนข้อที่ ๒,๓ เป็นการศึกษาทางด้านจิต วิญญาณ และสิ่งสูงสุด

^{๒๒} สนิท ศรีสำแดง, **พุทธปรัชญา**. (กรุงเทพฯ ฯ : นิลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๗.

^{๒๓} เตือน คำดี, **ปัญหาปรัชญา**. (กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

^{๒๔} มานพ นักการเรือน, **มนุษย์กับการใช้เหตุผล จริยธรรม และสุนทรียศาสตร์**. (กรุงเทพฯ ฯ :

ของกลุ่มศาสนาเทวนิยม คือพระเจ้า (God) หรือสิ่งที่เรียกว่า จิตสัมบูรณ์ (Absolute) จัดเข้าในกลุ่มความเชื่อ หรือคำตอบทางด้านศาสนา ซึ่งทั้ง ๒ ข้อหลังนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสอดคล้องกับเนื้อหาการวิจัยในเรื่องที่ว่าด้วยปรัชญาหรือแนวคิดของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งในที่นี่จะได้กล่าวถึงทฤษฎีทางด้านอภิปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องวิญญาณ ดังนี้

๒.๑.๖.๒ แนวคิดเรื่องวิญญาณ

ทุกศาสนา มีความเชื่อในเรื่องความตายกับชีวิตหลังการตาย ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับเรื่องวิญญาณ อันเป็นความเชื่อพื้นฐานที่เชื่อว่ามนุษย์นั้นประกอบด้วยร่างกาย ซึ่งสูญสลายไปตามกาลเวลากับวิญญาณ ซึ่งยังคงอยู่แม้ร่างกายได้ตายจากไปแล้ว นับเป็นความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของคนทุกเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ไม่ว่าจะในชนบทหรือในเมือง มีอยู่เหมือนกันคือเชื่อว่า เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ หากประกอบความดี ครั้นตายไปก็จะได้ไปสวรรค์ ส่วนคนที่ประกอบความชั่ว ผิดศีลผิดธรรมก็จะไปนรก หากแต่ในส่วนของจุดหมายสูงสุด แต่ละศาสนาได้มี เป้าหมายที่แตกต่างกันไป ความเชื่อเรื่องวิญญาณในโลกปัจจุบันนี้ยังมีปัญหาอยู่มากมายอยู่ในความสงสัยและความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับชาตินี้ ชาติหน้า นรก และสวรรค์ ซึ่งก็มีการแสวงหาคำตอบมาเป็นเวลานาน เพราะความเชื่อของมนุษย์ที่ว่าวิญญาณมีอยู่จริง เป็นความเชื่อเก่าแก่ที่สุด และเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นมาก่อนที่มนุษย์จะได้เอาความเชื่อในเรื่องนี้มาพัฒนามาเป็นรูปแบบทางศาสนาและทางด้านจริยธรรมโดยสมบูรณ์ในเวลาต่อมา ยิ่งไปกว่านั้นความเชื่อที่ว่าวิญญาณเป็นอมตะ ก็เป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณในยุคเริ่มแรกของมนุษย์ ลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) ส่วนมากถือว่าวิญญาณ จะยังคงดำรงอยู่ภายหลังจากความตาย ในบางสังคมเชื่อว่า วิญญาณจะผ่านไปสู่โลกที่อุดมสมบูรณ์กว่า หรือเป็นโลกที่สามารถเก็บเกี่ยวพืชผลไปได้ตลอดกาล ในขณะที่กลุ่มอื่นๆ เชื่อว่าวิญญาณจะยังคงอยู่บนโลกในฐานะผี (Ghost) และผีเหล่านี้มักจะดำรงอยู่อย่างมีเจตนาร้าย และยังมีระบบความเชื่ออื่นๆ ที่ผสมผสานความเชื่อทั้งสองแบบนี้เข้าไว้ด้วยกัน โดยเป็นความเชื่อที่ว่า วิญญาณของคนตายจะต้องเดินทางไปยังโลกของวิญญาณ แต่หากวิญญาณใดพลัดหลงทางไป วิญญาณนั้นก็มักจะกลับกลายมาเป็นผีที่เร่รอนอยู่บนโลกของมนุษย์นั่นเอง

ความคิดเรื่องการเมืองของวิญญาณ ทำให้มนุษย์เกิดความหวงใยเรื่องชีวิตในโลกหน้าขึ้นมาทันที เมื่อมีใครคนใดคนหนึ่งตายลง จึงต้องมีการทำพิธีการ สวดมนต์อ้อนวอน และทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อส่งดวงวิญญาณ บางทีก็มีการขอร้องให้ดวงวิญญาณมาอยู่ช่วยรักษาความปลอดภัยให้ด้วยก็มีความยุ่งยากเกิดขึ้น ความยุ่งยากไม่ได้หยุดเพียงเท่านั้นยังมีเรื่องที่ยุ่งยากขึ้นไปกว่านั้น คือเรื่องดวงวิญญาณที่จะต้องเกิดใหม่ เป็นมูลเหตุให้ต้องอธิบายความมีอยู่ของนรก และสวรรค์ขึ้น เพื่อเป็นที่อยู่และลงโทษของคนทำความชั่ว และให้รางวัลในการทำความดี สวรรค์กลายเป็นรูปเป็นกลิ่นที่อยู่อันสำราญบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคาร และมีนางฟ้ามาคอยห้อมล้อมผู้ทำความดี นรกกลายเป็นที่

เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน มีแต่ความน่าเกลียด น่ากลัว และทารุณกรรมเป็นที่ต้อนรับผู้ทำชั่วเมื่อผู้นั้นตายไป

๒.๑.๖.๓ ความหมายของวิญญาณ

คำว่า “วิญญาณ” ในทางปรัชญาหมายถึง สิ่งซึ่งเชื่อกันว่าเป็นสารัตถะของชีวิตมนุษย์ อาจรวมถึงสิ่งมีชีวิตประเภทอื่นๆ ด้วย^{๒๕} ตามความหมายนี้ วิญญาณจะมีความสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตทั้งหมด รวมไปถึงพฤติกรรมของมนุษย์ด้วย ในทางพุทธศาสนาก็ยอมรับว่า มนุษย์เรานั้นมีวิญญาณ ไม่เฉพาะมนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณ แม้แต่สัตว์เดรัจฉานทั่วไป ตั้งแต่เล็กที่สุด ถึงใหญ่ที่สุดก็มีวิญญาณเหมือนกัน วิญญาณจึงถือว่าเป็นพลังงานอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเป็น นาม หรือ นามธรรม ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับ รูป หรือ รูปธรรม^{๒๖}

๑) วิญญาณตามทัศนะปรัชญาตะวันตก

ในปรัชญาตะวันตกเชื่อว่า มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและวิญญาณ ลำพังร่างกายย่อมไม่อาจเคลื่อนไหวหรือมีชีวิตขึ้นได้ เพราะร่างกายเป็นสิ่งของประเภทเดียวกันกับก้อนอิฐ วิญญาณคือตัวแปรที่ทำให้ร่างกายต่างจากก้อนอิฐ วิญญาณเป็นตัวการของชีวิตและการเคลื่อนไหวของมนุษย์ เราเรียกมนุษย์ที่ไม่มีวิญญาณว่า คนตาย^{๒๖}

(๑) วิญญาณตามทัศนะปรัชญาของพลาโต

พลาโต (Plato) นักปรัชญากรีก ได้แบ่งวิญญาณออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ^{๒๗}

ก. วิญญาณแห่งเหตุผล (Rational soul) เป็นวิญญาณที่หลุดจากโลกแห่งมโนคติ มาประจำอยู่ในกายเนื้อ พระเจ้าทรงสร้างวิญญาณส่วนนี้ให้เป็นอมตะ

ข. วิญญาณไร้เหตุผล (Irrational soul) เป็นวิญญาณที่ประจำอยู่กับร่างกาย เกิดและดับพร้อมกับร่างกาย จึงไม่เป็นอมตะ เทพเจ้าเป็นผู้สร้างร่างกายและวิญญาณส่วนนี้ของมนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้นวิญญาณส่วนที่สองนี้ยังถูกแบ่งย่อยออกไปเป็น ๒ ส่วนคือ

(ก) วิญญาณฝ่ายสูง เรียกว่า วิญญาณแห่งเจตนารมณ์ (Spirited soul)

(ข) วิญญาณฝ่ายต่ำ เรียกว่า วิญญาณแห่งความต้องการ (Appetitive soul)

^{๒๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย. (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๙๑.

^{๒๖} วิธาน สุชีวงศ์, อภิปรัชญา. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙), หน้า ๒๓.

^{๒๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๗.

^{๒๗} อ่างแก้ว, หน้า ๑๘๘.

เมื่อกล่าวโดยสรุป ญาณของมนุษย์มีอยู่ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ ญาณแห่งเหตุผล ญาณแห่งเจตนาธรรม และญาณแห่งความต้องการ และควรกำหนดว่า มนุษย์เท่านั้นมีญาณครบทั้งสามส่วน ส่วนบรรดาสัตว์ทั่วไปนั้นจะมีญาณสองส่วนหลัง ในขณะที่พืชมีญาณแห่งความต้องการอย่างเดียว สิ่งที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ก็คือเหตุผล เพราะมนุษย์เท่านั้นมีญาณแห่งเหตุผล

(๒) ญาณตามทัศนะปรัชญาอริสโตเติล

อริสโตเติล (Aristotle) ได้ให้ทัศนะเรื่องญาณไว้ ๒ ประการ คือ สิ่งที่ขาดไม่ได้ของสิ่งมีชีวิต และภาวะจริงของร่างกาย หรือสภาวะของบางอย่างที่มีภาวะแฝง (being) ที่มีจิต กล่าวโดยทั่วไป ญาณ ตามนัยของอริสโตเติล หมายถึง หลักการแห่งชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย (Life Principle or principle of animal life) จัดเป็นแบบของชีวิต เป็นธรรมชาติที่มีอำนาจในการควบคุมบงการร่างกาย ญาณกับร่างกายเป็นเอกภาพที่ไม่พรากจากกัน ทั้งสองอย่างรวมกันเรียกว่า ชีวิต อันหมายถึง ความสามารถในการรับอาหาร เจริญเติบโต และเสื่อมสลายไป^{๒๖} กล่าวคือญาณตามทัศนะของอริสโตเติล จะมีลักษณะเป็นเนื้อสารทางจิต ไม่ใช่สิ่งที่ถูกขังอยู่ในร่างกายอย่างที่พลาโตเข้าใจแต่อย่างใด แท้จริงญาณเป็นเพียงรูปแบบที่ทำหน้าที่จัดระบบร่างกาย จึงมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้นในฐานรูปแบบกับเนื้อสาร ญาณทำหน้าที่ ๒ ระดับคือ ระดับต่ำได้แก่การรับรู้ การจำ จินตนาการ และการจงใจ ซึ่งต้องสูญสลายไปเมื่อร่างกายตายไป หน้าที่ระดับสูงได้แก่การคิดหาเหตุผล เป็นอมตะไม่สูญสลาย เพราะเป็นเนื้อแท้ของญาณ แต่ต้องเป็นเหตุผลที่ทำหน้าที่เท่านั้น ไม่ใช่เหตุผลประเภทหยุดนิ่ง

อริสโตเติล เชื่อว่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีญาณ ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๓ ระดับคือ^{๒๗} ญาณระดับพืชมีความต้องการทางชีววิทยา เช่น การรู้จักกินอาหารเพื่อความเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ ญาณระดับเดรัจฉานทั่วไป เป็นญาณที่สูงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง คือมีความรู้สึกทางประสาทสัมผัสตามสัญชาตญาณของการกิน การนอน การกลัวภัย และการสืบพันธุ์ และญาณระดับสูงสุดกว่าญาณที่กล่าวมาคือมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถวิวัฒนาการทางญาณหรือทางปัญญาโดยการคิดหาเหตุผลจนบรรลุถึงภาวะสูงส่งที่สุดทางญาณคือสัจธรรมได้ อริสโตเติลเรียกธรรมชาติภายในญาณของมนุษย์ว่า ความสำนึก (consciousness) และเรียก ระดับชั้นต่างๆ ของความสำนึกว่า สมรรถภาพ (faculties) สมรรถภาพแห่งญาณของมนุษย์ มีระดับชั้นต่างๆ ดังต่อไปนี้^{๒๘}

^{๒๖} Hippocrates G.Apostle Lloyd P.Gerson. "On The Soul", Aristotle selected works. (Iowa : The Peripatetic Press, 1982), p. 259.

^{๒๗} สุวัฒน์ จันทระจาง, ปรัชญาและศาสนา. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า 61.

^{๒๘} กীরติ บุญเจือ, แก่นปรัชญากรีก. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 77-78.

ก. การรับรู้ทางประสาทสัมผัส (Sense – perception) ญาณที่เป็นแบบของมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความสามารถในการรับรู้โลกโดยผ่านกายทวาร 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ซึ่งทวาร 5 นี้ รับรู้อารมณ์เฉพาะของตนเอง เช่น ตารับได้เฉพาะภาพเท่านั้น ไม่สามารถได้ยินเสียงแทนหูได้ ฯลฯ อริสโตเติลเชื่อว่า คนเราสามารถมองเห็น, ได้ยิน, ได้กลิ่น, รู้รสและรู้สิ่งที่มา กระแทบผิวหนัง เพราะความสามารถของญาณ

ข. สามัญสำนึก หรือผัสสะร่วม (Common sense) หมายถึง จุดรวมของความรู้สึก หรือ การรับรู้ร่วมกันของประสาทสัมผัสทั้งห้า เช่น ขณะที่เรานั่งรถที่กำลังเคลื่อนที่ เรารู้ว่าจะรถเคลื่อนที่ได้ ด้วยตาและผิวหนัง ฯลฯ สามัญสำนึกเป็นที่ที่ความรู้สึกแต่ละอย่างมาพบกัน มารวมกัน และจัดตัวเข้า เป็นประสบการณ์หน่วยหนึ่ง สามัญสำนึกทำหน้าที่เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างกัน ทำหน้าที่เปลี่ยนสิ่งที่ผสมปนเปกันอย่างยุ่งเหยิงของปรากฏการณ์ให้เป็น ประสบการณ์ที่จำกัดและ กลมกลืนกัน สภาวะที่เป็นเกณฑ์บอกว่าเป็นผัสสะร่วม ได้แก่ การเคลื่อนที่, การหยุดนิ่ง, รูปทรง, ขนาด และจำนวน ศูนย์กลางที่คอยทำหน้าที่ควบคุมและประสานงานจนเกิดผัสสะร่วม คือ หัวใจ อริสโตเติล เชื่อว่า สามัญสำนึกอยู่ที่หัวใจซึ่งเป็นที่ตั้งของจิตวิญญาณ อาศัยตา หู จมูก ลิ้นและผิวหนังเป็นพื้นฐาน ผัสสะร่วมนี้ทำให้มนุษย์สามารถรับรู้, จำได้, จินตนาการได้, สามารถลำดับภาพได้, ทำให้รู้สึกพอใจอยาก ได้หรือทุกข์ใจและเกลียดชัง^{๒๙}

ค. สมรรถภาพทางจินตนาการ (Faculty of imagination) หมายถึง อำนาจที่ทุกคนมีอยู่ ในการสร้างจินตภาพ ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากการทำงานภายในอวัยวะที่ยังรับสัมผัสที่คงมีอยู่ต่อไป หลังจากที่ว่าวัตถุหยุดกระทำต่อประสาทสัมผัสนั้นแล้ว อริสโตเติลไม่ได้หมายถึง จินตนาการการสร้างสรรค์ของศิลปิน

ง. ความทรงจำ (Memory) สมรรถภาพ ในระดับนี้เป็นสิ่งเดียวกันกับจินตนาการ แต่ความทรงจำเป็นจินตนาการที่รู้ว่าภาพแห่งจินตนาการนั้นเป็นสิ่งลอกแบบของ ความรู้สึกทางผัสสะในอดีต

จ. การระลึกได้ (Recollection) หมายถึง ความสามารถในการปลุกความทรงจำให้ กลับคืนมาได้ ซึ่งปกติความทรงจำจะล่องลอยไปในจิตอย่างไร้จุดหมาย

ฉ. ความสามารถระดับเหตุผลหรือปัญญา (Faculty of reason) สมรรถภาพในระดับนี้ถือว่าเป็นสมรรถภาพพิเศษของมนุษย์ (Specifically human faculty) เหตุผลหรือปัญญาของมนุษย์ เป็นภาวะที่ทำให้มนุษย์รู้สิ่งต่างๆ ตามลำดับ คือ รู้สิ่งสากล (มโนภาพ), รู้ข้อตัดสิน, รู้ข้ออ้างเหตุผล และสามารถรู้ด้วยอชฌัตติกญาณ (Intuition)^{๓๐} ได้ด้วยเมื่อไม่ได้อาศัยร่างกายแล้ว เหตุผลหรือปัญญา

^{๒๙} อังแล้ว, หน้า ๗๗.

^{๓๐} อชฌัตติกญาณ (Intuition) คือการที่จิตเกิดความรู้ แจ่มแจ้ง ชัดเจนขึ้นเองโดยตรง ไม่ต้องอาศัยการอ้างเหตุผลหรือความรู้อันเป็นตัวกลาง และการเล่าเรียน เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง หรือเกิดจากการเพ่งดูธรรมชาติของจิต

ของมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ เหตุผลหลับ (Passive reason) ได้แก่ ความสามารถแฝงของจิต กล่าวคือ จิตมีอำนาจในการคิดก่อนที่จะคิดจริงๆ อุปมาเหมือนแผ่นขี้ผึ้งเรียบๆ ที่สามารถรับการเขียนได้ แต่ยังไม่ถูกเขียน และเหตุผลตื่น (Active reason) ได้แก่ กิจกรรมที่แท้จริงของความคิด หรือ การลงมือคิดจริงๆ ๆ อุปมาเหมือนแผ่นขี้ผึ้งที่กำลังถูกเขียน

ความสามารถของวิญญาณทั้งหมดที่กล่าวมานั้น เมื่อมนุษย์สิ้นชีพ ความสามารถด้านประสาทสัมผัส ผัสสะร่วม จินตนาการทั้งหมด รวมทั้งเหตุผลแฝง จะดับสลายไปพร้อมกับร่างกาย แต่เหตุผลจริงของวิญญาณเป็นอมตะ ดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า จิต (Mind) สามารถแยกจากร่างกายได้ไม่แตกดับ และไม่รวมกับร่างกาย และเมื่อจิตถูกปลดปล่อยเป็นอิสระจากเงื่อนไขปัจจุบัน (คือร่างกาย) จิต จะปรากฏตามที่เป็นจริง และไม่มากไปกว่านั้น จิตที่อยู่ตามลำพังนี้เป็นอมตะและมีอยู่นิรันดร และถ้าปราศจากจิตก็ไม่มีอะไรที่จะต้องคิด ดังนั้นอริสโตเติลจึงเชื่อในความเป็นอมตะและคงอยู่นิรันดรของวิญญาณแห่งเหตุผลของมนุษย์ โดยเห็นว่าเหตุผลจริงหรือเหตุผลตื่นเป็นอมตะแต่เหตุผลแฝงหรือเหตุผลหลับไม่เป็นอมตะ

อริสโตเติลถือว่า วิญญาณเป็นแบบของชีวิตมนุษย์ แต่ไม่เป็นส่วนประกอบใดของกายมนุษย์ เพียงแต่อาศัยกายของมนุษย์อยู่เท่านั้น เมื่อกายของมนุษย์สลายไปแล้ว วิญญาณจะยังคงอยู่เป็นนิรันดร วิญญาณสามารถแยกจากร่างกายได้แต่ไม่แตกดับ ที่วิญญาณยังอยู่ในกายมนุษย์เพราะมีกายเป็นเงื่อนไข ถ้าปราศจากเงื่อนไขคือร่างกายของมนุษย์แล้ววิญญาณก็ถูกปลดปล่อยเป็นอิสระ วิญญาณจึงมีสถานะเป็นอมตะภาพ ดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า ในความหมายนี้ วิญญาณสามารถแยกจากร่างกายได้ แตกดับไม่ได้ และไม่รวมกับร่างกาย เมื่อวิญญาณถูกปลดปล่อยเป็นอิสระจากเงื่อนไข (ร่างกาย) ปัจจุบัน วิญญาณก็ปรากฏตามที่เป็นจริง และไม่มากไปกว่านั้น วิญญาณที่อยู่ตามลำพังนี้เป็นอมตะและมีอยู่นิรันดร^{๓๑} แนวความคิดทางอภิปรัชญาของอริสโตเติลในเรื่องวิญญาณอมตะนี้ สามารถอธิบายโดยการแบ่งองค์ประกอบแห่งชีวิตของมนุษย์ออกเป็น ๒ ส่วน คือร่างกายกับวิญญาณ ร่างกายถือเป็นสสารเป็นส่วนรูปธรรมที่มีหน้าที่รองรับแบบของชีวิต ส่วนวิญญาณเป็นแบบ เป็นหลักการของชีวิต เป็นส่วนนามธรรม ซึ่งทั้ง ๒ ส่วนนี้ อาศัยซึ่งกันและกันดำรงอยู่ เพียงแต่ร่างกายได้รับการจัดสรรโดยวิญญาณเท่านั้น เพราะวิญญาณเป็นหลักการของชีวิต คอยหล่อเลี้ยงชีวิต คอยรับรู้ผัสสะต่างๆ และทำให้มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่คิดอย่างมีเหตุผล ร่างกายของมนุษย์ไม่เป็นอมตะ แต่วิญญาณของมนุษย์เป็นอมตะ

๒) วิญญาณตามทัศนะปรัชญาตะวันออก

ทัศนะหรือปรัชญาตะวันออกมีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิตที่ผู้ศึกษาไม่ได้มีเป้าหมายเพียงแค่ว่า หรือตอบข้อสงสัยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากเป็นการส่งเสริมให้นำสิ่งที่ศึกษานั้นไปเป็นหลักปฏิบัติด้วย ปรัชญาตะวันออกจึงมีทั้งหลักทฤษฎีและหลักปฏิบัติในขณะเดียวกัน แต่เน้นหลักปฏิบัติมากกว่า

^{๓๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), อ้างแล้ว, หน้า 273.

การเรียนรู้ทฤษฎี เพราะจุดหมายสูงสุดของปรัชญาตะวันออก คือการรู้แจ้งตน (Self-realization) ซึ่งจะรู้ได้โดยการปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์เท่านั้น ไม่ใช่โดยการศึกษาตามหลักทฤษฎี^{๓๒} ด้วยเหตุนี้แนวคิดทางตะวันออกโดยส่วนมากจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางจิต ซึ่งคำว่า “จิต หรือ มโน” ในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นคำเดียวกันกับคำว่า “วิญญาณ” เพียงแต่ใช้ชื่อเรียกต่างกันเท่านั้น^{๓๓} ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาแนวคิดเรื่องวิญญาณตามทัศนะปรัชญาตะวันออก ดังนี้

(๑) วิญญาณตามทัศนะปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดียเชื่อว่า วิญญาณเป็นอนันตะ ดวงวิญญาณนั้นผ่านมาจากการเกิด (ชาติ) อันนับไม่ได้ ชาติหนึ่งอาจเกิดเป็นอย่างหนึ่ง อาจเกิดเป็นคนฐานะดี เป็นคนจน มีปัญญาดี บางทีก็เป็นคนโง่ บางครั้งอาจเป็นสัตว์บางชนิด และเป็นพืชบางอย่างก็มี เวียนกันอยู่อย่างนี้ไม่มีเวลาหยุดนิ่ง จนกว่าจะเข้าถึงความหลุดพ้น (โมกษะ) โดยการเกิดเข้าไปอยู่กับปฐมวิญญาณ คือมหาพรหม หรือปรมาตมัน^{๓๔} เป็นวิญญาณสากล ไม่มีเพศสิ่งอยู่ในสรรพสิ่งทั่วไป เมื่อวิญญาณแห่งโลกเป็นปรมาตมัน สิ่งที่ออกมาจากวิญญาณนั้นก็ป็นอาตมันไปด้วย^{๓๕} ดวงวิญญาณทั้งหลายที่ออกมาจากดวงวิญญาณอันเป็นปฐม เปรียบเหมือนประกายไฟกระเด็นออกจากไฟดวงใหญ่ อันเป็นดวงเดิม หรือเสมือนหยาดน้ำน้อยๆ ที่มาจากห้วงน้ำในมหาสมุทรฉนใด วิญญาณน้อยใหญ่ของสัตว์ทั้งหลายย่อมมาจากวิญญาณอันเป็นปฐมนั้น ฉะนั้น เมื่อวิญญาณออกจากปฐมวิญญาณแล้ว เข้าสิงอยู่ในร่างของสัตว์นานาชนิด หลายครั้งหลายชาติต่างๆ กัน สุดแต่ผลแห่งการกระทำเวียนเปลี่ยนแปรไปไม่มีหยุด จนกว่าจะสำเร็จสุดยอด เพราะการบำเพ็ญเพียร ซึ่งเรียกว่าโมกษะ คือความหลุดพ้น หรือที่เรียกว่า นิรวาณ วิญญาณนั้นๆ จะเข้าไปอยู่กับปรมาตมันตามเดิม^{๓๖} ดังนั้นวิญญาณของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ออกมาจากปฐมวิญญาณหรือมหาพรหม ที่แท้ก็คือพรหมนั่นเอง การรู้จักตนเองเท่ากับการรู้จักพรหม การรู้จักพรหมก็เท่ากับการรู้จักตนเอง ซึ่งความรู้เช่นนี้ถือว่าเป็นทางให้เข้าถึงโมกษะคือความหลุดพ้นมหาพรหมหรือปรมาตมัน จึงเป็นต้นตอของสรรพสิ่งในโลกนี้ เป็นตัวสัจจะ เป็นความถาวร เป็นความเที่ยงแท้ และเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ยาก ผู้รู้จักมหาพรหมว่าเป็นตัวสัจจะจะเป็นที่ตั้งแห่งความรู้ ผู้นั้นจะเข้าถึงซึ่งสิ่งปรารถนาได้

จากทัศนะเรื่องวิญญาณที่เชื่อในความเวียนว่ายตายเกิดของดวงวิญญาณนี้เอง ผู้ที่หวังจะหลุดพ้นจากทุกข์ จึงพยายามหาทางจะทำให้ดวงวิญญาณไม่ต้องเวียนว่ายต่อไป เหตุนี้จึงเกิดลัทธิ

^{๓๒} อติศักดิ์ ทองบุญ, *ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย*, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๒.

^{๓๓} บรรจบ บรรณรุจิ, *จิต มโน วิญญาณ*. (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๘.

^{๓๔} เสฐียร พันธรั้งษ์, *ศาสนาเปรียบเทียบ*. (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า

๗๑-๗๒.

^{๓๕} อ่างแล้ว, หน้า ๗๓.

^{๓๖} อ่างแล้ว, หน้า ๕๘.

คณาจารย์สอนวิธีการเข้าถึงความโมกษะ หรือความหลุดพ้นนี้มากมาย ซึ่งต่างก็สอนไปตามสิ่งที่ตนได้ ฟัง ได้ปฏิบัติมา เช่น บางสำนักสอนให้ทำพิธีบูชายันต์ บางสำนักก็สอนให้บำเพ็ญตบะทรามร่างกาย อย่างแรงกล้า บางสำนักก็สอนให้มีความคิด หรือความรู้สึกซึ่ง โดยมองว่าการบำเพ็ญเช่นนั้นหา ใช่ว่าหลุดพ้นจากความทุกข์ไม่ ถ้าต้องการจะหลุดพ้นจริงก็ต้องถือปฏิบัติโดยการสละการบูชาเทพเจ้า เลิกการเช่นสังเวปีดๆ ละบ้านเรือนออกถือเพศปริพาชก หรือฤๅษี ต้องท่องเที่ยวไปในราวไพรป่าเพ็ญ ตนอย่างแรงกล้า บำเพ็ญตบะเผ่าร่างกายบ้าง หรือบำเพ็ญเพียรทางใจบ้าง ซึ่งคำสอนของคณาจารย์ กลุ่มหลังนี้คือคำสอนของศาสนาแห่งศาสนาเช่น และศาสนาพุทธที่เกิดในสมัยเดียวกัน

(๒) วิญญาณตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท

คำว่า “วิญญาณ” ตามทัศนะทางพุทธปรัชญาเถรวาท ไม่ใช่หมายถึงผี ไม่ใช่หมายถึง ร่างของคนตายที่มาปรากฏให้เห็น^{๓๗} หรือจิตของสิ่งที่มีชีวิตที่สามารถออกจากร่างกายของมนุษย์หรือ สัตว์ที่ตายแล้ว เพื่อไปเกิดยังร่างกายใหม่ได้เรื่อยไป อีกทั้งวิญญาณหรือผีนี้ยังมีความรู้สึกนึกคิด เหมือนกับตอนที่ยังไม่ตายอีกด้วย ซึ่งเรื่องของจิตหรือวิญญาณออกจากร่างนี้ ไม่ใช่คำสอนทางพุทธ ศาสนา แต่เป็นคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ที่เขาเชื่อว่า วิญญาณหรือจิตของมนุษย์เราเป็นอัตตา ที่ เขาเรียกกันว่าเป็น ผี หรือ เจตภูต หรือ อัตตาน้อย หรือ กายทิพย์ หรือ ชีวะ เป็นต้น ที่สามารถออก จากร่างกายที่ตายไปแล้วได้ ซึ่งจากความเชื่อนี้เองที่ทำให้เกิดความเชื่อเรื่อง นรกใต้ดิน สวรรค์บนฟ้า และเรื่องเทวดา นางฟ้า พระอินทร์ พระพรหม รวมทั้งเรื่องกรรมชนิดข้ามภพข้ามชาติขึ้นมา

แท้จริงแล้ว “วิญญาณ” ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น หมายถึงกิริยาที่กำลังรับรู้สิ่ง ต่างๆ อยู่ หรือ การรับรู้ที่เกิดขึ้นตามระบบประสาททั้ง ๖ (อายตนะภายใน ๖) ของร่างกายเรา คือ การเห็น เรียกว่า จักขุวิญญาณ การได้ยิน เรียกว่า โสตวิญญาณ การรู้สึกกลิ่น เรียกว่า ฆานวิญญาณ การรู้สึกรส เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ การรู้สึกสัมผัสต่างๆ เรียกว่า กายวิญญาณ ความรู้สึกนึกคิด เรียกว่า มโนวิญญาณ^{๓๘} กล่าวคือ เมื่อรูปมากระทบตา ก็จะเกิดวิญญาณทางตาขึ้น คือเกิดการเห็น ภาพขึ้นมา เมื่อเสียงมากระทบหู ก็จะเกิดวิญญาณทางหูขึ้น คือเกิดการได้ยินเสียงขึ้นมา เมื่อกลิ่นมา กระทบจมูก ก็จะเกิดวิญญาณทางจมูกขึ้น คือเกิดการได้กลิ่นขึ้นมา เมื่อรสมากระทบลิ้น ก็จะเกิด วิญญาณทางลิ้นขึ้น คือเกิดการรู้รสขึ้นมา เมื่อ สิ่งที่มาสัมผัสกาย มากระทบกาย ก็จะเกิดวิญญาณทาง กายขึ้น คือเกิดการรับรู้ขึ้นที่กาย เช่น รู้ถึงความเย็น, ร้อน, อ่อน, แข็ง เป็นต้นขึ้นมา และเมื่อสิ่งที่มา สัมผัสใจ มากระทบใจ ก็จะเกิดวิญญาณทางใจขึ้น คือเกิดการรับรู้ต่อทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในจิต เช่น การ รับรู้ทั้งหมด, ความรู้สึก, การจำ, และการคิดนึกปรุงแต่งทั้งหลายของจิต เป็นต้น

^{๓๗} พร รัตนสุวรรณ, วิญญาณคืออะไร เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ : สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

^{๓๘} อ้างแล้ว, หน้า ๗.

วิญญาณนี้เป็นเพียงกระแสหรือสิ่งที่ทยอยเกิดขึ้นและดับไปอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วไม่ขาดตอน จนดูผิวเผินเหมือนกับว่ามันเกิดนิ่งๆ อยู่ตลอดเวลา หน้าที่ของวิญญาณนี้คือการรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นมาโดยอาศัยอายตนะภายนอกและอายตนะภายในมารวมกันปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เมื่ออายตนะภายในจุดใดเสียหรือหยุดทำงาน หรือไม่มีอายตนะภายนอกภายนอกมากระทบ วิญญาณตรงอายตนะภายในจุดนั้นมันก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้ ซึ่งก็เหมือนไฟฟ้า ที่ต้องอาศัยไดนาโมที่หมุนอยู่ หรือแบตเตอรี่ที่ยังดีอยู่สร้างขึ้นมา ไฟฟ้าจึงจะเกิดขึ้นมาได้ แต่ถ้าไดนาโมหยุดหมุนหรือเสียหาย หรือแบตเตอรี่เสียหาย ไฟฟ้าจากไดนาโมหรือจากแบตเตอรี่นั้นก็เกิดขึ้นมาไม่ได้ หรือไม่มี ตามกฎสูงสุดของธรรมชาติที่บอกว่า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นจะต้องอาศัยเหตุและปัจจัยมาปรุงแต่งให้เกิดขึ้น มีความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ซึ่งก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า หลักปัจจุสมุปบาท^{๓๙} ในพุทธปรัชญานั้นเอง

ส่วนเรื่องของวิญญาณที่คนส่วนมากเข้าใจว่าเป็นผีหรือเจตภูตนั้น ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า โอปปาติกะ^{๔๐} ดังจะเห็นได้จากการแบ่งสิ่งที่กำเนิดเป็นชีวิตตามหลักพุทธศาสนานั้น มี ๔ ประเภท คือ^{๔๑}

- ก. ชลาพุชะ ชีวิตที่เกิดขึ้นมาเป็นตัว เช่น คน วัว ควาย ม้า เป็นต้น
- ข. อันทชะ ชีวิตที่เกิดขึ้นมาเป็นไข่ เช่น นก เป็ด ไก่ ภูเขาบางชนิด ปลาบางชนิด เป็นต้น แล้วมาฟักเป็นตัวข้างนอก
- ค. สังเสทชะ ชีวิตที่เกิดขึ้นในที่ชื้นแฉะหรือในที่สกปรก ซึ่งได้แก่ เชื้อโรค หรือแบคทีเรียต่างๆ เป็นต้น
- ง. โอปปาติกะ ชีวิตที่เกิดขึ้นมาเป็นตัวตนสมบูรณ์ในทันทีที่เกิด ซึ่งได้แก่ ผีสาวนางไม้ เปรต เทวดา และพรหมตามภพภูมิต่างๆ

ชีวิตจำพวกโอปปาติกะนี้เอง เป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดเป็นรูปร่างสมบูรณ์ขึ้นในทันทีในช่วงขณะจิตเดียวที่ปฏิสนธิ เป็นการผุดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ แต่อาศัยกรรมที่ได้กระทำมาในอดีต เช่น เปรต อสุรกาย และพรหม เป็นต้น ตามหลักพุทธศาสนาแล้วถือว่า ทุกคนเมื่อสิ้นกรรมหรือตายแล้ว จะต้องเกิดเป็นโอปปาติกะทันที สัตว์ทั้งหลายก็เช่นกัน โอปปาติกะเป็นชีวิตที่เป็นศูนย์กลางของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ไม่ว่าจะคนหรือสัตว์ ก่อนที่จะปฏิสนธิเข้าสู่ท้องมารดาก็ต้องเป็นโอปปาติกะมาก่อนทั้งสิ้น โอปปาติกะเป็นสิ่งมีชีวิตที่นักวิทยาศาสตร์ผู้สนใจค้นคว้าแต่ในเรื่องของวัตถุหรือสสารจะไม่สามารถเข้าใจหรือค้นพบได้ ผู้ที่ต้องการจะรู้เรื่องของโอปปาติกะให้เข้าใจได้นั้นจะต้องผ่านการปฏิบัติสมาธิขั้นสูง คือขั้นที่สามารถลับในสมาธิได้ทันที และพร้อมกันนั้นจะต้องมีแสงสว่างเกิดขึ้นในใจอย่าง

^{๓๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๓๙.

^{๔๐} พร รัตนสุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า ๘.

^{๔๑} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๓๔๒/๓๕๐.

มากด้วย ด้วยวิธีการนี้เท่านั้น จึงจะสามารถมองเห็นโอปปาติกะ และติดต่อกับโอปปาติกะได้ ซึ่งคนที่มี ความสามารถอย่างนี้มีอยู่ในปัจจุบัน แต่ถึงกระนั้นผู้ที่จะรอบรู้ในเรื่องของโอปปาติกะจริงๆ จะต้องได้ ทิพยจักขุขั้นสมบุรณ์ คือขั้นที่สามารถมองผ่านมองกำแพงทะลุ สิ่งที่เล็กที่สุด ซึ่งสายตารธรรมตามองเห็น ไม่ได้ แต่ทิพยจักขุก็สามารถมองเห็นได้ และสิ่งที่อยู่ไกลที่สุด เช่น อยู่คนละประเทศหรือคนละโลกก็ สามารถที่จะมองเห็นได้ ดังนั้นผู้ที่ปฏิบัติจนได้ทิพยจักขุเท่านั้น จึงจะสามารถศึกษาเรื่องโอปปาติกะได้ อย่างแจ่มแจ้ง และด้วยการศึกษาเช่นนี้เองที่ทำให้เรารู้แจ้งว่า ตัวกำเนิดชีวิตนั้นก็คือวิญญาณ หรือพูด อีกนัยหนึ่งว่า ตัวการที่ก่อให้เกิดชีวิตแท้ๆ นั่นก็คือวิญญาณ เพราะเมื่อร่างกายแตกดับ แต่วิญญาณไม่ แตกดับไปตามร่างกาย เมื่อวิญญาณหมดอายุขัย ก็จะไปเกิดในร่างใหม่ (ชาติใหม่) ซึ่งอาจจะไปกำเนิด เป็นสัตว์หรือมนุษย์ก็ได้ ขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำมาในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

(๓) วิญญาณตามทัศนะสังคมไทยในอดีต

สังคมไทยในมีความเชื่อในเรื่องวิญญาณว่า ในร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยสิ่งที่ มองเห็นและมองไม่เห็นเช่นเดียวกับที่คนในสังคมดั้งเดิมที่เชื่อกันมาแทบทุกสังคมในขณะที่มีชีวิตอยู่สิ่ง ที่มองไม่เห็นเราเรียกว่า “ขวัญ”^{๔๒} และเมื่อคนตายไปแล้ว ขวัญก็คือ วิญญาณ หรือภูตผี ซึ่งอาจจะยัง ล่องลอยเวียนวนอยู่ในโลกมนุษย์ หรืออาจจะขึ้นไปเกิดบนสวรรค์กลายเป็นเทวดา ในกรณีของผู้ ประกอบกรรมดีไว้มากๆ หรือไม่ก็อาจจะถูกไปขังนรกเพื่อรับโทษในกรณีที่ทำความชั่วไว้มากๆ การที่ คนนอนหลับแล้วฝันก็คือว่า ขวัญหรือวิญญาณของตนได้ออกจากร่างไปชั่วคราวได้ไปพบหรือเผชิญกับ เหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งปรากฏในความฝัน ขวัญกับมาสู่ร่างจึงตื่น ในกรณีสลบแล้วฟื้นขึ้นมาก็เช่นกัน ส่วน กรณีที่ตายไปนั้น ขวัญไม่กลับมา หรืออาจจะกลับมา แต่เข้าสู่ร่างไม่ได้อาจจะเพราะเหตุใดเหตุ หนึ่ง เช่น เพราะสภาพร่างกายพิการ หรือชราภาพมาก จนไม่อาจเป็นเรือนรองรับการดำเนินชีวิต ต่อไปได้ การตายในกรณีที่เป็นไปโดยธรรมชาติเช่นนี้ เรียกว่า หมดอายุ เป็นการตายที่ดีที่สุด^{๔๓} ฉะนั้น ถ้าใครสามารถมีอายุได้เกินกว่า ๘๐ ปีขึ้นไปถือว่าเป็นของธรรมดาธรรมชาติ อาจเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ และลูกหลานหรือญาติพี่น้องก็ไม่ควรจะไปเสียใจให้มากนัก

อย่างไรก็ตาม หากคนตายโดยปัจจุบันทันด่วนและอายุยังไม่ถึงกำหนดที่ควรจะต้อง ตาย เช่น ถูกฆ่าตาย ตายโดยอุบัติเหตุทั้งปวง หรือโดยเหตุอื่นๆ ซึ่งก็มักจะเรียกว่า ตายโหง แต่ถ้าม ตายเพราะโรคระบาด เรียกว่า ตายห่า สังคมไทยโบราณเชื่อว่า โรคระบาดต่างๆ เช่น อหิวาตกโรค มาลาเรีย เป็นต้น เกิดจากผีบางชนิด เรียกรวมนๆ ว่า ผีห่า ฉะนั้น คำว่า ตายห่า จึงหมายความว่าตาย เพราะถูกผีห่าลงมากิน (อวัยวะภายใน) ทั้งตายโหงและตายห่าถือว่าเป็น การตายร้าย วิญญาณของผู้ที่ ตายไปในกรณีเช่นนี้ จะยังคงล่องลอยวนเวียนอยู่ในโลกมนุษย์ ซึ่งอาจหลอกหลอนหรือทำการแก้แค้น

^{๔๒} สนิท สัมกรการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๓.

^{๔๓} อ่างแล้ว, หน้า ๕๔.

ผู้ที่เป็นต้นเหตุทำให้ตายได้ โดยเฉพาะกรณีตายโหงถือว่าคู่มาก และดูเหมือนจะเป็นผีที่สังคมไทยกลัวมากผีหนึ่ง

วิญญาณหรือผีตามคติของคนไทยในอดีต อาจแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ^{๔๔} คือ ผีดี และผีร้าย ผีดี หมายถึงผีที่ตามปกติจะไม่หลอกหลอนใคร แต่ถ้าถูกรบกวนมากหรือคนปฏิบัติทางมารยาทไม่ถูกต้อง เช่น ไม่เช่นไหว้ตามธรรมเนียมประเพณี ก็อาจสำแดงตนให้ปรากฏ หรือแสดงอาการให้เห็นว่าโกรธเคืองได้เช่นกัน ผีดีมีหลายชั้นหรือหลายระดับ ที่ใกล้ชิดมนุษย์มากที่สุด ได้แก่ ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ และผีวีรบุรุษ ซึ่งมักจะอยู่ตามศาล และได้สมญาว่าเป็น เจ้าพ่อ หรือ เจ้าแม่ ต่างๆ นอกจากนั้นก็มีเจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าทุ่ง เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น ที่ห่างไกลออกไปหน่อยก็คือ พวกผีที่กลายเป็นเทวดาทั้งหลาย ซึ่งก็แบ่งออกเป็นมากมายหลายชั้น เชื่อกันว่าเทวดาอยู่บนสวรรค์ชั้นต่างๆ ชั้นสูงสุด เรียกว่า ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นหัวหน้าของเทวดาเหล่านั้น อย่างก็ตาม ในเรื่องลำดับชั้น ฤทธิ อำนาจต่างๆ ของเทพ หรือเทวดาเหล่านี้ ได้มีความเชื่อปะปนและนับถือรวมกันอยู่ระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู จนชาวบ้านธรรมดาทั่วไปแยกแทบไม่ออกว่าอย่างไรเป็นพุทธและอย่างไรเป็นส่วนของฮินดู ส่วนผีร้ายนั้น เป็นผีที่เที่ยวเร่ร่อนหลอกหลอนและสร้างความหวาดกลัวให้แก่ผู้คนทั่วไป ผีร้ายแบ่งออกได้เป็นหลายชนิดเช่นกัน เช่น ผีตายโหง ผีปอบ ผีกระสือ ผีโหมด ผีกองกอย และผีเปรต รวมไปถึงสิ่งปลูกเสกขึ้นเพื่อป้องกันและทำร้ายศัตรู มีกุมารทอง เป็นต้น การป้องกันวิญญาณร้ายเหล่านี้ต้องใช้พิธีกรรม เช่น คาถา อาคม รวมไปถึงสิ่งปลูกเสกต่างๆ ที่ศักดิ์สิทธิ์ รวมไปถึงการทำพิธีการขับไล่ผี เป็นต้น

คนไทยในอดีตมักเชื่อกันว่า ความผิดปกติทั้งหลายที่เกิดขึ้นและไม่ได้มาจากการกระทำของมนุษย์โดยตรงแล้ว ถือว่าเป็นการกระทำของวิญญาณต่างๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บไข้หรือฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลก็ตาม ฉะนั้นวิธีการแก้ไขปัดเป่าจึงต้องกระทำพิธีกรรมตามความเชื่อท้องถิ่น โดยการเช่นไหว้ หรือขับไล่ เป็นต้น นอกจากนั้นการบนบานศาลกล่าวก็เชื่อว่าเป็นวิธีการประการหนึ่งที่จะให้วิญญาณที่มีฤทธิ์เดชเหล่านั้นได้ช่วยเหลือตนในทางที่วิญญาณมีความถนัดพิเศษได้เมื่อได้รับผลตามที่ตั้งใจไว้แล้วจะต้องไปทำการแก้บนตามที่ได้สัญญาไว้ หากไม่แล้ววิญญาณที่ตนไปบนไว้อาจโกรธแค้นและทำอันตรายเอาได้ภายหลัง^{๔๕} ความเชื่อเช่นนี้ได้กลายมาเป็นการบูชานับถือผี หรือวิญญาณต่างๆ ของคนไทยสมัยก่อน เช่น การนับถือผีชนิดต่างๆ มีผีแถน ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ พระภูมิเจ้าที่ รวมไปถึงเทวดาที่อยู่ในภพภูมิต่างๆ เป็นต้น

แนวคิดเรื่องวิญญาณของคนไทยในอดีตนั้น สังคมไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผีหรือวิญญาณต่างๆ มาโดยตลอด หรืออาจเรียกได้ว่า สังคมไทยในอดีตได้นำเอาสิ่งที่เหนือประสาทสัมผัสของมนุษย์มาช่วยเสริมในการดำรงชีวิต รวมไปถึงการปกครองด้วย แม้ในปัจจุบันสังคมไทยจะ

^{๔๔} อ่างแล้ว, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๔๕} อ่างแล้ว, หน้า ๕๖.

เจริญไปด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่าสังคมไทยสมัยปัจจุบันก็ยังมีความเชื่อในเรื่องของวิญญาณเหนือสัมผัสของมนุษย์อยู่ ดังจะเห็นได้จาก สังคมไทยทั่วไปยังมีการตั้งศาลต่างๆ เพื่อการเคารพกราบไหว้อยู่ เช่น ศาลพระภูมิและศาลเทพารักษ์ ศาลเหล่านี้นับว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่สิงสถิตของวิญญาณอภินิหารต่างๆ มีผู้คนไปกราบไหว้ ทำพิธีกรรมเพื่อความสวัสดีมงคลหรือขอโชคลาภต่างๆ เป็นประจำ ศาลใดที่มีการแสดงอภินิหารได้ศักดิ์สิทธิ์มาก ก็มีคนไปนับถือมาก หรือถ้าจะดูตามชนบทต่างๆ ในประเทศไทย แต่ละครอบครัวก็จะมีสร้างศาลพระภูมิประจำบ้าน หรือบางครอบครัวก็สร้างศาลที่มีลักษณะคล้ายๆ กับศาลเพียงตาเล็กๆ โดยสร้างตามที่แตกต่างกัน เช่น พระภูมิประจำบ้านเรือน พระภูมิรักษาประตู พระภูมิโรงวัวควาย พระภูมิยุงข้าว พระภูมินา พระภูมิสวน หรือพระภูมิประจำวัด เป็นต้น และนอกจากนี้ก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับความมีอยู่ของภูยานาคตามลุ่มแม่น้ำโขง หรือตามจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานของไทย ซึ่งเราจะได้เห็นพิธีกรรมในลักษณะต่างๆ อันเกิดจากความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อภูยานาคเหล่านั้น และการทำพิธีกรรมเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นถึงความผูกพันอย่างใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับผีหรือวิญญาณในสังคมไทย ไม่ว่าจะในอดีตหรือปัจจุบันก็ยังมีการทำพิธีกรรมเพื่อรองรับความเชื่อของพวกเขาอยู่

๒.๒ แนวคิด และทฤษฎีทางประวัติศาสตร์

เมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์ คนทั่วไปมักจะมีความเข้าใจว่า ประวัติศาสตร์คือ อดีต หรือส่วนหนึ่งของอดีต แต่ในความเป็นจริงนั้น คำว่า “อดีต” ก็คือเรื่องราวต่างๆ ที่ผ่าน และส่วนหนึ่งหรือเล็ยวเล็กๆ เล็ยวหนึ่งของอดีตจะเป็นประวัติศาสตร์ได้ก็ต่อเมื่อนักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจและเห็นความสำคัญ หรือเห็นว่ามีประโยชน์ต่อมนุษย์โดยส่วนรวม ประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่วิชาที่ศึกษาเฉพาะสิ่งที่บันทึกอยู่ในตำราหรือในหนังสือประวัติศาสตร์เท่านั้น ประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้จดบันทึกนั้นมีมากกว่าประวัติศาสตร์ที่จดบันทึกเอาไว้เป็นหมื่นเป็นแสนหรือเป็นล้านเท่า ประวัติศาสตร์จึงมีลักษณะพิเศษ (Unique) ของตัวเองที่มีความเคลื่อนไหว (Dynamic) ตลอดเวลา ไม่ใช่ศาสตร์ที่ตายแล้วอย่างทีคนจำนวนไม่น้อยเข้าใจ ผู้ที่มีความคิดว่าประวัติศาสตร์คือสิ่งที่ตายไปแล้วนั้น อาจจะเป็นคนที่ไม่สนใจต่อสิ่งใดมากนักนอกไปจากเหตุการณ์เฉพาะหน้า เป็นความจริงที่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์จะต้องอาศัยความจำเป็นสำคัญ ใครก็ตามที่อ่านตำราประวัติศาสตร์ได้ก็สามารถเข้าใจวิชาประวัติศาสตร์ได้โดยไม่ต้องเรียนก็สามารถศึกษาด้วยตนเองได้ แต่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ควรจำคำนี้ในแง่ประวัติศาสตร์ (Historically-minded) ด้วย ซึ่งการคำนึงถึงในแง่ประวัติศาสตร์จะทำให้ผู้ศึกษามีความรู้แตกฉานยิ่งขึ้น รู้จักเปรียบเทียบความแตกต่างของสภาพแวดล้อมอันจะช่วยกระตุ้นให้ผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต โดยการพยายามเข้าใจถึงพฤติกรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อสังคมในปัจจุบันได้^{๖๖} ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ในแง่

^{๖๖} นันทนา กปิลกาญจน์, *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก*. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

ที่กล่าวมานี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อสืบสวนสอบสวนค้นคว้าเรื่องราวของมนุษย์ในอดีต และเรื่องราวนั้นมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวม

๒.๒.๑ แหล่งที่มาของประวัติศาสตร์

คำว่า “ประวัติศาสตร์” เป็นศัพท์บัญญัติที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงริเริ่มใช้ในความหมายของคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “History” ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า “Historia” ในภาษาละตินและสเปน “Histoire” ในภาษาฝรั่งเศส และ “Stoia” ในภาษาอิตาลี รากศัพท์เดิมมาจากภาษากรีกว่า “Histor” อันความหมายเดิมแปลว่า “ถัก” หรือ “ทอ” เฮโรโดตัส (Herodotus) นักปราชญ์ชาวกรีกคนแรกที่ใช้คำว่า “Historiai” เรียกเรื่องราวที่เขาสืบสวนค้นคว้ารวบรวมขึ้น เฮโรโดตัส จึงได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ และเนื่องจากเขาได้เป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาวรรณคดี วัฒนธรรมและการเมือง แต่ก็ได้ส่งเสริมการเขียนประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาอย่างมาก นักปราชญ์ทั้งหลายจึงได้ยกย่องให้เขาว่า เป็นบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์และวิชามานุษยวิทยา^{๔๗}

แหล่งที่มาของประวัติศาสตร์ที่เฮโรโดตัส นักปราชญ์กรีกได้ให้คำนิยามความหมายไว้นั้น ถือได้ว่าเป็นความเหมาะสมอย่างมาก เพราะการค้นคว้าหาข้อมูลและการเขียนประวัติศาสตร์ เปรียบเสมือนการปั่นด้ายด้วยความยากลำบาก และก่อนนำด้ายมาถักทอเข้าด้วยกันให้เป็นรูปเป็นร่างเป็นผ้าโดยสมบูรณ์ได้นั้น จะต้องใช้เวลา ความอดทน ความอดสาหัส ความอดทน และความสามารถเป็นอย่างมาก การสืบสวนค้นคว้าเรื่องราวในการสร้างประวัติศาสตร์เพื่อนำความรู้มาให้แก่มวลมนุษย์ได้ศึกษากันนั้น ถือว่าเป็นเรื่องยากลำบาก ต้องบริบูรณ์ไปด้วยความประณีต ความอดทน และความสามารถพิเศษเฉพาะตัว จึงจะสามารถประมวลภาพแห่งอดีตนั้นได้บรรจง พร้อมด้วยเนื้อหาสาระ และความเป็นจริงของเหตุการณ์นั้นๆ

๒.๒.๒ ความหมายของประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์เป็นคำที่มีความหมายที่หลากหลาย และเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตทั้งหมดของมนุษยชาติ เนื้อหาสาระของประวัติศาสตร์จึงค่อนข้างจะกว้างขวาง เพราะเป็นการเรียนรู้เรื่องอดีตของมนุษยชาติ^{๔๘} ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ไว้หลายทัศนะด้วยกัน คือ^{๔๙}

^{๔๗} ดนัย ไชโยธา, พัฒนาการวิธีการเขียนประวัติศาสตร์กับปรัชญาประวัติศาสตร์. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๓-๔.

^{๔๘} ธิดิมา พิทักษ์ไพรวรรณ, การเข้าใจประวัติศาสตร์ มุขบทว่าด้วยระเบียบวิธีประวัติศาสตร์. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๗.

^{๔๙} ดนัย ไชโยธา, อ้างแล้ว, หน้า ๓-๔.

ประวัติศาสตร์ หมายถึง เรื่องเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์และการกระทำของมนุษย์ที่นักประวัติศาสตร์สนใจนั้นเป็นการกระทำในอดีต

ประวัติศาสตร์ หมายถึง เรื่องราวของชีวิตของประเทศชาติและมนุษย์ ซึ่งมองโดยตรงและสรุปเป็นคำพูดได้ว่า การบรรยายชีวิตของผู้คนเพียงกลุ่มเดียวโดยไม่ได้รวมถึงมนุษยชาตินั้นดูจะเป็นไปไม่ได้

ประวัติศาสตร์ หมายถึง ความทรงจำที่ว่าด้วยประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งถ้าไม่รู้เลยว่าเราคือใคร เป็นมาอย่างไร ก็เหมือนคนเคราะห์ร้ายที่ตกอยู่ในภาวะมึนงง เสาะหาเอกลักษณ์ของเราอยู่ท่ามกลางความมืดมิด

ประวัติศาสตร์ หมายถึง การสอบถามความรู้ที่ได้มาโดยการสอบสวน เป็นการค้นพบรวบรวม จัดระเบียบและนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต

ประวัติศาสตร์อาจหมายถึง ช่วงเวลาหลังมีการประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้น นักวิชาการผู้เขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เรียกว่านักประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ หมายถึง กระบวนการอันต่อเนื่องของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักประวัติศาสตร์กับข้อมูลของเขา

ประวัติศาสตร์ หมายถึง บทสนทนาอันไม่มีที่สิ้นสุดระหว่างปัจจุบันกับอดีต

ประวัติศาสตร์ หมายถึง เหตุการณ์ในอดีตที่นักประวัติศาสตร์ได้สืบสวนค้นคว้าแสวงหาหลักฐานมารวบรวมและเรียบเรียงขึ้น เนื่องจากเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตมีขอบเขตกว้างขวาง และมีความสำคัญแตกต่างกันไป นักวิทยาศาสตร์จึงหยิบยกขึ้นมาศึกษาเฉพาะแต่สิ่งที่ตนเห็นว่ามีความหมายและมีความสำคัญ

การนิยามความหมายตามทัศนะต่างๆ ข้างต้นนี้ สามารถประมวลความหมายของประวัติศาสตร์ได้ว่า ประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในอดีต ซึ่งต้องอาศัยการค้นคว้าหาหลักฐาน การวิเคราะห์ การตีความ การสังเคราะห์ โดยอาศัยข้อมูล ร่องรอยหลักฐานต่างๆ มาพิจารณา เพื่อให้เข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด แต่ทั้งนี้ประวัติศาสตร์จะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ก็ต้องอาศัยความมีสามัญสำนึกของมนุษย์ อันเป็นคุณลักษณะที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์โลกทั่วไป มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิด และได้พยายามเรียนรู้และเข้าใจตนเองโดยอาศัยประวัติศาสตร์เป็นเครื่องนำทาง เพราะความปรารถนาที่จะรู้เรื่องราวในอดีตถือว่าเป็นสัญชาตญาณทางธรรมชาติของมนุษย์ ประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยอธิบายสิ่งที่มีอยู่และความมุ่งประสงค์ของมนุษย์ และช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ในโลกได้อย่างมีคุณค่า

๒.๒.๓ ความสำคัญของประวัติศาสตร์

ความปรารถนาที่จะรู้เรื่องราวเกี่ยวกับอดีตถือว่าเป็นสัญชาตญาณทางธรรมชาติของมนุษย์ ประวัติศาสตร์มนุษย์ของทุกชาติได้มีการการศึกษาและบันทึกไว้ การศึกษาประวัติศาสตร์ย่อมช่วยให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจพื้นฐานของปัจจุบัน เข้าใจวิวัฒนาการตามลำดับ เป็นขั้นตอนกันมาของมนุษย์กับอารยธรรม ได้รู้เห็นความบกพร่องผิดพลาดและความถูกต้อง และความสำคัญของมนุษย์เพื่อเลือกสรรสิ่งเหล่านั้นมาเป็นบทเรียนสอนใจ สิ่งใดเป็นความดีงามควรมีประโยชน์ก็รักษาสืบต่อไป และนำมาปรับปรุงเป็นแนวทางปฏิบัติต่อไป สิ่งใดเป็นข้อบกพร่องผิดพลาดเป็นภัยหรือไร้ประโยชน์ก็ละทิ้งสิ่งนั้นไป

ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของมนุษย์ในอดีตมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน และอนาคตอย่างมาก ดังนักปราชญ์ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตมนุษย์จะไร้ความหมาย และวันเวลาจะผ่านไปอย่างไร้จุดหมาย ในทำนองเดียวกันโคและกระบือในทุ่งนา ถ้ามนุษย์ไม่รู้ความเป็นมาและวิวัฒนาการในอดีตของตน เพราะประสบการณ์ของมนุษย์เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ที่สำคัญยิ่ง เป็นบทเรียนที่มีค่ายิ่งต่อมนุษย์ในสังคม ช่วยให้มีมนุษย์มีวิวัฒนาการตามแนวทางอันเหมาะสม และช่วยรักษาความต่อเนื่องระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต^{๕๐} ด้วยเหตุนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่ศึกษาเพื่อความสนุกสนาน แต่เป็นการศึกษาเพื่อเรียนรู้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด หรือมีข้อบกพร่องอย่างไร แล้วนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข และจะได้ไม่ปฏิบัติผิดซ้ำรอยเดิมอีกในปัจจุบันและอนาคต เพราะประวัติศาสตร์ได้ทำหน้าที่สอนบทเรียนอันเป็นแนวทางให้ผู้ที่ศึกษาได้ตระหนักและดำเนินไปตามแนวทางที่ถูกต้อง

ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมีวงจรที่หมุนกลับมาหาจุดเดิม อารยธรรมของสังคมชาติต่างๆ มีลักษณะความเป็นไปเหมือนกัน นั่นคือก่อกำเนิด พัฒนา เสื่อมไป ทั้งนี้เพราะพื้นฐานทางจิตใจของมนุษย์ในทุกยุคสมัยคงมีสภาพเดิมคือ มีความต้องการ ความใฝ่ฝัน ความหลงผิด ความเห็นแก่ตัว และสิ่งอื่นทำนองเดียวกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจพื้นฐานจิตใจของมนุษย์ และอาจช่วยให้สามารถทำนายเหตุการณ์ต่างๆ ในอนาคตได้ เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นเสมือนประสบการณ์ที่สองนอกเหนือไปจากประสบการณ์จริงในชีวิตจริงของผู้ศึกษา ความรู้ความเข้าใจอดีตที่ผ่านมาย่อมมีอิทธิพลต่อความคิดและช่วยให้ผู้ศึกษามีความเฉลียวฉลาดขึ้น เพราะความเฉลียวฉลาด หรือสติปัญญาเกิดจากการเรียนรู้ประสบการณ์ในอดีต และสามารถนำประสบการณ์ในอดีตนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อปัจจุบันและอนาคตได้^{๕๑}

เนื้อหาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์นั้นนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งต่อผู้ศึกษาเองและต่อสังคมของมนุษยชาติ เพราะประวัติศาสตร์ถือได้ว่าเป็นศาสตร์ที่สามารถจะให้

^{๕๐} สืบแสง พรหมบุญ, ประวัติศาสตร์ทั่วไป. (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓๕.

^{๕๑} ดนัย ไชโยธา, อ้างแล้ว, หน้า ๒.

แนวทางในการศึกษาสังคมและประสบการณ์ ทั้งนี้เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพ และมีส่วนช่วยปลูกฝังข้อคิดเห็น หรือมโนทัศน์ คุณค่า และอุดมการณ์ ตลอดจนนำประวัติศาสตร์ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องทั้งในอดีตและอนาคต ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์จึงเป็นการศึกษาอดีต เพื่อรู้ปัจจุบัน เข้าใจปัจจุบัน และเพื่อหยั่งการณในอนาคตได้ เหตุนี้เองในแต่ละประเทศจึงมักจะมีหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่ในการเก็บเอกสารข้อมูลทุกอย่างไว้ ไม่ว่าจะเป็นบันทึกราชการ แผนที่ แผนที่ จดหมายเหตุ แถบเสียงบันทึกเรื่องราวต่างๆ รวมทั้งเอกสารของภาคเอกชนที่จะแสดงให้เห็นประวัติศาสตร์ของชาติได้

๒.๒.๔ การแบ่งยุคของประวัติศาสตร์

ขึ้นชื่อว่าประวัติศาสตร์แล้ว จะมีความเกี่ยวข้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ร่องรอยการกระทำ การพูด การเขียน การประดิษฐ์ การอยู่อาศัยของมนุษย์ หรือลึกลงไปกว่าที่ปรากฏอยู่ภายนอก คือความคิดอ่าน โลกทัศน์ ความรู้สึก ประเพณีปฏิบัติของมนุษย์ในอดีต รวมไปถึงความรู้สึกของคนในปัจจุบัน ซึ่งสิ่งที่มนุษย์จับต้องและทิ้งร่องรอยไว้นี้ ถือได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์หรือมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง สามารถใช้เป็นหลักฐานในทางประวัติศาสตร์ได้ทั้งสิ้น ฉะนั้นการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์จึงขึ้นอยู่กับร่องรอยหรือหลักฐานนั้นๆ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นยุคๆ ได้ ดังนี้^{๕๒}

๒.๒.๔.๑ หลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ คือหลักฐานที่เกิดขึ้นในสมัยที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นอักษร แต่เป็นพวกซากโครงกระดูกมนุษย์ ซากสิ่งมีชีวิตต่างๆ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตลอดจนความพยายามที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ในลักษณะของการบอกเล่าต่อๆ กันมาเป็นนิทานหรือตำนานซึ่งเราเรียกว่า มุขปาฐะ

๒.๒.๔.๒ หลักฐานยุคประวัติศาสตร์ คือหลักฐานในยุคสมัยที่มนุษย์สามารถประดิษฐ์ตัวอักษร และบันทึกในวัสดุต่างๆ มีร่องรอยที่แน่นอนเกี่ยวกับสังคมเมือง มีการรู้จักใช้เหล็ก และโลหะอื่นๆ มาเป็นเครื่องมือใช้สอยที่ประณีต มีร่องรอยศาสนสถาน และประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาอย่างชัดเจน ในยุคประวัติศาสตร์นี้ เริ่มขึ้นเมื่อประมาณ ๕,๐๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช เหตุการณ์ต่างๆ ในยุคนี้เรียกว่า เหตุการณ์ในยุคประวัติศาสตร์

ในยุคประวัติศาสตร์นี้ อาจเรียกได้ว่า เป็นยุคบันทึกประวัติศาสตร์ (The Age of Recorded History) ซึ่งสามารถแบ่งย่อยออกเป็น ๔ ยุค คือ^{๕๓}

^{๕๒} นันทนา กปิลกาญจน์, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

^{๕๓} อ้างแล้ว, หน้า ๔.

๑) ยุคโบราณ เริ่มตั้งแต่ความเจริญของอียิปต์ เมโสโปเตเมีย ปาเลสไตน์ เปอร์เซีย อินเดีย จีน กรีก และโรม ไปสิ้นสุดเมื่อจักรวรรดิโรมันตะวันตกถูกพวกอนารยชนทำลายในปี คริสต์ศักราช ๔๗๖

๒) ยุคกลาง เริ่มจากการที่อนารยชนรุกรานและครอบครองดินแดนที่เคยมีอารยธรรมในครั้งโบราณ ซึ่งทำให้ศิลปะวิทยาการที่รุ่งเรืองอยู่หยุดชะงักลงชั่วคราว จนเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่ายุคมืดมน (Dark Ages) แต่หลังจากที่ชาลมาน (Charlemagne) ขึ้นเป็นจักรพรรดิ ถือเป็นการเริ่มความสว่างของยุคกลาง มีความเจริญหลายอย่างที่เกิดขึ้นในยุคกลางนี้ และถือเป็นรากฐานของอารยธรรมปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ยุคกลางนี้ได้สิ้นสุดลงเมื่อเริ่มมีการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) หรือในช่วงคริสต์ศักราช ๑๔๕๓ อันเป็นปีที่จักรวรรดิโรมันตะวันออกสูญเสียอำนาจแก่พวกออตโตมันเตอร์ก (Ottoman Turk) ซึ่งแผ่อำนาจจากเอเชียเข้าไปในยุโรป

๓) ยุคใหม่ เริ่มตั้งแต่มีการสำรวจดินแดนและน่านน้ำใหม่ และโคลัมบัส (Columbus) ค้นพบอเมริกาในปีคริสต์ศักราช ๑๔๙๒ ไปจนถึงสงครามโลกครั้งที่ ๑ (ค.ศ. ๑๙๑๘)

๔) ยุคปัจจุบัน เริ่มนับระยะจากหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ (ค.ศ. ๑๙๑๘) จนถึงสมัยสงครามเย็นตลอดจนเหตุการณ์ต่างๆ ในปัจจุบัน

การศึกษาประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคนี้ ถือได้ว่าเป็นการศึกษาอดีตที่ผ่านมาของมนุษยชาติ ที่ได้บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ไว้กับความทรงจำและหลักฐานที่ปรากฏ ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าอดีตจึงเป็นการวิเคราะห์สิ่งที่อยู่ในโลกปัจจุบัน เพราะอดีตต้องมองย้อนจากกระจกของปัจจุบัน การศึกษาค้นคว้าอดีตจึงทำให้มนุษย์ตระหนักถึงฐานะของตนเองได้มากที่สุด และในการตระหนักถึงคุณค่าแห่งอดีตนั้น มนุษย์จะได้เรียนรู้และช่วยให้เขามีส่วนในการสร้างอนาคตได้ แต่ถ้าผู้ศึกษาไม่สามารถเข้าใจลึกซึ้งในเหตุการณ์ของอดีตได้แจ่มแจ้ง สิ่งดีที่ผู้ศึกษาสามารถทำได้ก็คือ การตั้งสมมติฐานขึ้น แล้วจึงทำการสืบสวนค้นคว้าจากหลักฐานทางวัฒนธรรมที่กระจัดกระจายเหลืออยู่ ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์จึงเป็นการรวบรวมข้อมูลที่เป็นจริงในปัจจุบัน ซึ่งมีร่องรอยทางความคิดของอดีตไว้ในตัวมันเอง และเป็นสายใยนำไปสู่การทำความเข้าใจในอนาคต ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญในการสร้างปัจจุบันสำหรับมนุษยชาติ

๒.๒.๕ ประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์

หากจะมีคำว่า ทำไมสหรัฐอเมริกา มีประธานาธิบดี ทำไมราชอาณาจักรไทย มีสถาบันพระมหากษัตริย์มั่นคงมาทุกยุคสมัย ทำไมมีการแบ่งวรรณะในประเทศอินเดีย และทำไมงานและชาวมสร้างด้วยดินเหนียว ฯลฯ ซึ่งคำตอบที่ถูกต้องและมีเหตุผลรองรับของคำถามเหล่านี้ล้วนได้มาจาก

การศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งนั้น ดังนั้นประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์จึงมีมากมาย ซึ่งในที่นี้จะขอนำมากล่าวโดยสังเขป ดังนี้^{๕๔}

๑) ประวัติศาสตร์จะช่วยให้มนุษย์รู้จักคิดเป็น การศึกษาประวัติศาสตร์โดยการวิเคราะห์ตีความหลักฐาน ตลอดจนวิธีการใช้เหตุผลและการวิพากษ์วิจารณ์นั้น ย่อมมีประโยชน์มากในการฝึกฝนสติปัญญา ทำให้เป็นตัวของตัวเอง สามารถเข้าใจและเข้าถึงปัญหาต่างๆ ได้เพราะแยกแยะความแตกต่างของเหตุและหลักฐานได้ว่าเชื่อได้มากเพียงใด ความสามารถอันนี้เรียกว่า ความฉลาด ซึ่งความฉลาดสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือความจริง และอะไรคือความจริงน้อยหรือไม่จริงเลย ความสามารถแยกแยะความจริงหรือไม่จริงนั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ประวัติศาสตร์มอบให้แก่ผู้ศึกษา

๒) ประวัติศาสตร์จะช่วยให้มนุษย์เกิดสำนึกในการค้นคว้าและสืบค้นข้อมูลที่เชื่อมโยงอดีตและปัจจุบัน อันสร้างความภูมิใจและกระตุ้นความรู้สึกรักในชาติหรือเผ่าพันธุ์ ตลอดจนตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้

๓) ประวัติศาสตร์จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้จากอดีตเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบัน องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์จะทำให้เข้าใจถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบจากปัญหา

๔) ประวัติศาสตร์จะก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่หลากหลาย ซึ่งสามารถนำความรู้เหล่านั้นไปกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินนโยบายให้เป็นประโยชน์ต่อทั้งปัจจุบันและอนาคต

๕) การศึกษาวิธีการทางประวัติศาสตร์จะทำให้ผู้ศึกษาสั่งสมประสบการณ์และทักษะในการวิเคราะห์ ตีสวน และแก้ปัญหาซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาศาสตร์แขนงอื่นๆ คุณสมบัตินี้ นับเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาคุณภาพประชากรในสังคมที่เจริญก้าวหน้าและมีพัฒนาการสูง

แนวคิดเรื่องการศึกษาประโยชน์ประวัติศาสตร์นี้ แสดงให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์ทำให้ผู้ศึกษามีความฉลาดในการวิพากษ์วิจารณ์ความเด่นความด้อยของเรื่องราวหรืออดีตที่ผ่านมา และสามารถนำมาสร้างผลสำเร็จในปัจจุบันได้ เพราะความรู้ทางประวัติศาสตร์นั้นถือว่าเป็นพื้นฐานของความรู้สาขาต่างๆ รวมไปถึงการประกอบวิชาชีพต่างๆ ด้วย ผลของการศึกษาประวัติศาสตร์นั้นจะทำให้รู้เรื่องราวของสิ่งที่กลายเป็นอดีตไปแล้ว และสามารถนำเอาสิ่งที่ผ่านไปแล้วนั้นมาวิเคราะห์เพื่อถอดบทเรียน แล้วนำบทเรียนนั้นๆ มาเป็นเครื่องเตือนใจในการดำเนินชีวิตต่อไป เช่น การวิพากษ์วิจารณ์ความเลวร้ายของนักปกครองในอดีต ซึ่งอาจสร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นกับสถานที่ที่ตนปกครองหรือเป็นหัวหน้า การวิเคราะห์ถึงจุดด้อยจุดเด่นของนักปกครองคนนั้น จะเป็นบทเรียนให้ผู้อยู่ใต้ปกครองรุ่นต่อไปจะต้องประพฤติตนให้ดีอยู่เสมอ ประวัติศาสตร์จะสอนให้มนุษย์ได้ระมัดระวังตนในการ

^{๕๔} ดนัย ไชโยธา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

ทำงานและการดำรงชีวิต และประวัติศาสตร์จะทำให้ผู้ศึกษารู้จักการทำหน้าที่ของตนว่าอะไรควรทำ และอะไรไม่ควรทำ

๒.๒.๖ ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์มีจุดหมายเพื่อจะเล่าถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่มนุษย์ได้กระทำไว้ในอดีต รวมทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว ตลอดจนถึงสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นในด้านศิลปะ สงคราม การเมือง การปกครอง กฎหมาย ศาสนา ปรัชญา วิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรม อีกทั้งความหวังและความหวาดเกรงของมนุษย์ และการต่อสู้เพื่อที่จะยังชีวิตให้รอดหรือให้ชีวิตดีขึ้น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงใด ช่วงหนึ่งในเวลาที่ผ่านมา และหลายเหตุการณ์ได้กลายเป็นศาสตร์หรือความทรงจำให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ ซึ่งศาสตร์หรือความทรงจำเหล่านี้เองได้กลายเป็นทฤษฎีขึ้นมารองรับการเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์มากมาย ฉะนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ให้ได้ผลดีจึงจำเป็นต้องศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ไปด้วย เพื่อที่จะได้นำมาวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยหาเหตุผลที่ถูกต้องในเรื่องราวที่ทำการศึกษานั้นๆ ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้เสนอทฤษฎีที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ ๒ กลุ่มทฤษฎี คือ ทฤษฎีความเป็นเหตุกรรมหรือนิยัตินิยมในประวัติศาสตร์ และทฤษฎีบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ดังนี้^{๕๕}

๒.๒.๖.๑ ทฤษฎีความเป็นเหตุกรรมหรือนิยัตินิยมในประวัติศาสตร์ (Causation or determinism in history)

คำว่า “เหตุ” หรือ “สาเหตุ” ได้มาจากคำภาษาละตินว่า “Cause” แปลว่า ความสัมพันธ์แห่งความต่อเนื่องระหว่างเหตุการณ์ทั้งหลาย และสาเหตุทั้งหลายเป็นปัจจัยที่ช่วยอธิบายว่าทำไมเหตุการณ์หรือเหตุการณ์จึงได้เกิดขึ้น สาเหตุมีลักษณะแห่งการเกิดแตกต่างกัน นั่นคือสาเหตุที่เกิดโดยทันที อันได้แก่ สงครามโลกครั้งที่ ๒ ฝ่ายของชาติมหาอำนาจ ความทะเยอทะยานอยากได้ดินแดน และการแข่งขันทางการค้า ตามปกติสาเหตุที่เกิดขึ้นโดยทันที เริ่มที่สายผูกพันของเหตุการณ์ต่างๆ และหนูนวิกฤตการณ์เหล่านั้น ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมมีสาเหตุอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง มีช่วงเวลาหนึ่งที่บุคคลไม่ได้คิดค้นคว้าหาสาเหตุ เพราะช่วงเวลานั้นถือว่าการบงการของพระเจ้า แต่ปัจจุบันเชื่อกันว่าสาเหตุเหล่านั้นแตกต่างกันและสลับซับซ้อนจนกระทั่งว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ที่จะวิเคราะห์และอธิบายสาเหตุเหล่านั้นได้สมบูรณ์

๑) แผนงานของพระเจ้า (Devine plan)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่าพระเจ้าหรือชะตากรรมเป็นพลังเคลื่อนไหวที่สำคัญในประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์อียิปต์ บาบิโลเนียและกรีกมีความเชื่อในทฤษฎีนี้ และแน่นอนผู้ยึดมั่นในทฤษฎีความ

^{๕๕} อ่างแก้ว, หน้า ๒๙-๓๐.

เป็นนิตินิยมยอมรับความสำคัญของการแสดงบทบาทของวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ นักบวช และพระมหากษัตริย์ แต่สิ่งใดก็ตามที่ไม่สามารถอธิบายได้ก็อ้างว่า เป็นเพราะความประสงค์ของพระเจ้า ความเชื่อในการเข้าแทรกแซงโดยตรงของพระเจ้าในกิจการของมนุษย์ได้นำไปสู่ความเชื่อมั่นของคริสต์ศาสนาในเทววิทยา และวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ หลังจากการปฏิรูปคริสต์ศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และเป็นเหตุให้เกิดนิยายโปรเตสแตนต์แล้ว ประวัติศาสตร์จึงได้ออกไปจากนอวงของการของวัด และบทบาทของมนุษย์ก็ได้รับความสำคัญอย่างมาก

๒) ทฤษฎีหลักเหตุผล (Rationalist theory)

เหตุผลนิยมซึ่งกำลังเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และที่ ๑๘ ได้นำไปสู่การละทิ้งการบันดลสิ่งเหนือธรรมชาติและพระเจ้า ถือเป็นกรอธิบายพัฒนาการของมนุษย์ และให้ความสำคัญในบทบาทของมนุษย์ ดังที่ จอห์น ล็อก (John Locke) กล่าวว่า ความรักกันและกันในกลุ่มมนุษย์เป็นลักษณะสำคัญในสังคม ธรรมชาติและสถาบันต่างๆ ของมนุษย์ได้มาจากเหตุผล และต้องการรักษาเสถียรภาพ สิทธิ และศักดิ์ศรี ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสังเกตได้ว่า ประวัติศาสตร์กำลังเคลื่อนไปสู่ความปรับปรุงของมนุษย์ โดยการสะสมความรู้และการมีชัยแห่งเหตุผล ซึ่งถือว่าการศึกษาระบบความคิดทางปรัชญา หรือพัฒนาการของกระแสความคิดทางปรัชญาผ่านสถานการณ์ สถานที่ในช่วงเวลาต่างๆ ในประวัติศาสตร์ ซึ่งในแต่ละยุคแห่งห้วงเวลานั้นนักประวัติศาสตร์จะมีเป้าหมาย มีความสนใจในการตอบปัญหาสำคัญของมนุษย์แตกต่างกันออกไป

๓) อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ (Ethnical character)

อัตลักษณ์ เป็นความรู้สึกของบุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” การระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์เหมือนในกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร และ “ฉันคือใคร” ในสายตาคนอื่น อัตลักษณ์นั้นเป็นลักษณะที่มีความสลับซับซ้อน และไม่ได้ชี้เฉพาะเจาะจงไปในเรื่องใด หรือในลักษณะใดในร่างกายอย่างรัดกุม สำหรับคนๆ หนึ่งแล้วสามารถระบุได้ว่าเป็นมีหลายอัตลักษณ์ภายในคนเดียว แต่สำหรับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์แล้วเป็นลักษณะทางชีวภาพไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งในส่วนของแนวคิดเรื่องชาติ ได้ก่อตัวเป็นแนวคิดชาตินิยม ชาตินิยมเป็นกระบวนการในการสร้างอุดมการณ์ให้เกิดการหวงแหน และสำนึกในการรักชาติ เป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของมนุษย์ ลักษณะของชาตินิยมจากตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มี ๒ ลักษณะที่เด่นคือ^{๕๖}

(๑) ชาตินิยมแบบพรมแดน หรือชาตินิยมพลเมือง โดยชาตินิยมประเภทนี้ได้ให้ความสำคัญต่อประชาชนทุกชาติพันธุ์ภายในประเทศประเทศของตน โดยไม่มีการเน้นถึงกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์

^{๕๖} อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์กับการเมืองเรื่องความเป็นชาตินิยม

หนึ่งในประเทศนั้นๆ ตัวอย่างชาตินิยมประเภทนี้คือ ประเทศอินโดนีเซีย ตัวอย่างเช่น ได้มีการสร้างภาษาขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นภาษากลางที่ใช้ภายในประเทศ

(๒) ชาตินิยมแบบเน้นชาติพันธุ์ เป็นแนวคิดชาตินิยมที่ให้ความสำคัญเฉพาะกลุ่มของตนเองอย่างเช่น มาเลเซีย พม่า เป็นต้น ซึ่งในกรณีนี้ มีความพยายามผลักดันวัฒนธรรมของตนเองให้เป็นวัฒนธรรมกระแสหลักแห่งชาติ

โดยส่วนชาติพันธุ์ได้กลายเป็นปัญหาที่บั่นทอนความมั่นคงภายในประเทศต่างๆ ที่มีความหลากหลายภายในประเทศนั้นๆ สำหรับภาพรวมมองปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาทางชาติพันธุ์เกิดจากปัจจัยต่างๆ เช่น โลกาภิวัตน์ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ความเป็นชาติอ่อนแอลง ทุนนิยม ความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของเศรษฐกิจ และการพัฒนาเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ให้กับประชาชนชาติพันธุ์หลักของประเทศ และ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร เป็นการผูกขาดในการใช้ทรัพยากร ได้นำทรัพยากรตามภูมิภาคต่างๆ มาใช้ประโยชน์ สำหรับผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้กลับไม่ใช่เจ้าของพื้นที่ แต่เป็นนายทุน และรัฐบาลนำไปพัฒนาเมืองหลวงเป็นส่วนใหญ่ เช่น ในกรณีของอาเจะห์ ที่ทางรัฐบาลอินโดนีเซีย ได้นำทรัพยากรที่มีในพื้นที่ตรงนี้ แต่กลับนำไปพัฒนาในอาเจะห์เพียงเล็กน้อย จึงทำให้เรื่องของชาติพันธุ์ได้กลายเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อความมั่นคงต่อรัฐบาลในหลายประเทศ โดยปัญหาชาติพันธุ์เป็นเรื่องที่เป็นความขัดแย้ง ตัวอย่างในกรณีของประเทศรวันดา เหตุความขัดแย้งก็เกิดขึ้นจากกลุ่มชาติพันธุ์ ๒ กลุ่มที่อาศัยอยู่ภายในประเทศเดียวกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ทุทซี กับฮูตู ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนนับล้าน หรือแม้แต่สงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลาอย่างช้านานเช่น สงครามระหว่างอิสราเอล กับปาเลสไตน์ ก็มีสาเหตุหนึ่งจากความแตกต่างของชาติพันธุ์ปรากฏอยู่ด้วย คือความขัดแย้งระหว่างชาวยิวกับชาวอาหรับ ซึ่งลักษณะความเป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์เหล่านี้ได้สร้างเรื่องราวต่างๆ ให้มนุษย์ได้จดจำ จนกลายเป็นความทรงจำของมนุษย์ในอีกมิติหนึ่งของประวัติศาสตร์

๔) ทฤษฎีมาร์กซ์ (Marxian theory)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่า วิชาวิธีและการต่อสู้เพื่อมีชีวิตอยู่ในวงการเศรษฐกิจ ซึ่งมาร์กซ์ (Karl Marx) ผู้เสนอการตีความประวัติศาสตร์ทางวิชาวิธีได้คิดประดิษฐ์ขึ้น มาร์กซ์ได้เน้นว่า ชนชั้นผู้ที่ควบคุมอุบายวิธีการผลิตได้คุมโครงสร้างอำนาจ และมาร์กซ์เชื่อว่า การต่อสู้ระหว่างชนชั้นต้องยุติสิ้นเชิงในชัยชนะของพวกกรรมกร และแนวคิดนี้ได้กลายเป็นประวัติศาสตร์ที่มนุษย์นำมาใช้ในระบอบการปกครองหลายประเทศด้วยกัน เช่น ประเทศจีน ประเทศเวียดนาม และประเทศลาว เป็นต้น

๕) ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ (The scientific theory)

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ได้เห็นความเติบโตขึ้นของนักประวัติศาสตร์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งมี เลโอโพลด์ ฟอน แรงค์ (Leopold Von Rank) เป็นหัวหน้า เชื่อว่าประวัติศาสตร์สอนกันได้โดยไม่ต้องมีปรัชญาแห่งความเป็นเหตุผล นักประวัติศาสตร์กลุ่มแรงก็ได้เน้นว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุด

ไม่ใช่ทฤษฎีอำนาจการดลบันดาล แต่พวกเขาไม่ได้ทำความพยายามอธิบายว่า เราสามารถรู้ได้จากจำนวนมากมายของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นก่อนและเกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และได้เป็นผลเกิดภายหลังตามอนุทินวันเดือนปี

๖) ทฤษฎีกลุ่มนักประวัติศาสตร์ (Historical school)

ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ กลุ่มนักประวัติศาสตร์ได้เด่นมากในเยอรมนี บุคคลสำคัญของนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ได้แก่ วิลเฮล์ม ดิลเธ นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ได้อ้างว่า ประวัติศาสตร์สากลเป็นกระบวนการต่อเนื่อง และการค้นคว้าประวัติศาสตร์ที่กว้างขวางอาจช่วยอธิบายพัฒนาการประวัติศาสตร์ให้แจ่มแจ้งได้ นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ได้เน้นว่า ประวัติศาสตร์เป็นการสืบหาคุณค่าพร้อมทั้งมีการอธิบายและเป็นมคฺคเทศก์นำทางวิถีชีวิตในปัจจุบัน

๗) ทฤษฎีสังคมวิทยา (Sociological theory)

ทฤษฎีสังคมวิทยา คือทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม กล่าวคือเป็นคำอธิบาย การเกิดขึ้น การดำรงอยู่ ลักษณะการเปลี่ยนแปลง และการเสื่อมสลายไปของความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น การดำรงอยู่ของครอบครัว การแข่งขันระหว่างกลุ่มสังคม พฤติกรรมทางสังคม ปัญหาสังคม และความสัมพันธ์ทางสังคม^{๕๗} เป็นต้น แนวคิดทางสังคมวิทยาแบ่งออกเป็น ๕ สาย คือ^{๕๘}

(๑) แนวคิดเกี่ยวกับจักรวาล เป็นแนวคิดของคนยุคโบราณที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของสากลจักรวาลและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาลนี้ มนุษย์ตั้งแต่ยุคโบราณมาแล้วเป็นผู้ที่สนใจในศาสนา ในจิตและวิญญาณ ความคิดเรื่องเทพเจ้า ภูติ ผี เทวดา ลัทธิศาสนาต่างๆ เช่น ความเชื่อและศาสนาต่างๆ ในโลก ลัทธิเทพเจ้าองค์เดียว (Monotheism) ลัทธิเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism) หรือ เทวธิปไตย (Theocracy) มนุษย์มักเชื่อว่า จักรวาลประกอบด้วยจิตวิญญาณ สิ่งต่างๆ มีชีวิต ไม่ว่าจะเป็น สัตว์ ต้นไม้ ดิน หิน ภูเขา สระ หนองน้ำ ก็ตาม จะต้องถูกปกครองด้วยสิ่งเหล่านี้ นอกจากนี้ในยุคโบราณยังได้สร้างเทวดาสัตว์ และหลักเกณฑ์อันสืบเนื่อง ทำให้เกิดปัญหาถกเถียงกันมาก อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์เกิดทั้งความกลัว และความหวัง อุดมการณ์ และการบูชาอันดี

(๒) แนวคิดทางปรัชญา ชั้นนี้มีระดับปัญญาสูงขึ้นแต่ก็ยังเป็นความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับจักรวาลอยู่นั่นคือมีการเกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือไม่ใช่ความคิดที่สนองความต้องการจำเป็นทางศาสนา ความเชื่อในชั้นนี้มนุษย์พยายามลดความ

^{๕๗} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑.

^{๕๘} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีทางสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕-๖.

คลุมเครือ หากความกระจ่างในสิ่งแวดล้อมของจักรวาล หากหลักเกณฑ์คำอธิบายสิ่งต่างๆ อย่างมีเหตุผล พยายามหาเอกภาพจากการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลมากกว่าอย่างอื่น หรือ มนุษย์สามารถค้นพบความสบายอกสบายใจในวิวัฒนาการเชิงสร้างสรรค์ของจักรวาล สร้างความเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ และรู้ว่าทุกสิ่งจะต้องแตกดับไปในที่สุดด้วยกันทั้งนั้น กล่าวโดยสรุป มนุษย์ในยุคนี้พยายามจะสร้างความหมายสูงสุดของสิ่งต่างๆ อย่างไม่มีอคติตามความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นของตน

(๓) **แนวคิดเกี่ยวกับตนเอง** เมื่อมีความรู้เกี่ยวกับจักรวาลและความรู้ทางปรัชญาเพียงพอแล้ว หรือพร้อมๆ กันนั้น มนุษย์ก็หวนกลับมาคิดถึงตัวเอง คิดถึงบุคลิกลักษณะ โครงสร้างและการหน้าที่ของการคิดการกระทำหรือการประพฤติปฏิบัติของตนเอง คิดถึงความฉลาด ความโง่ ความจำ ความฝัน และสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับตนเอง ความรู้เหล่านี้เป็นที่มาของวิชาจิตวิทยาในสมัยใหม่

(๔) **แนวคิดเกี่ยวกับวัตถุ** แนวคิดทางวัตถุนี้ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับดิน หิน น้ำ อากาศ มนุษย์คิดถึงเรื่องเหล่านี้มาเป็นเวลานาน เพราะสิ่งเหล่านี้อยู่รอบตัวนั่นเองจำเป็นต้องรู้จัก เพื่อป้องกันอันตราย หรือใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ การคิดค้นเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ทำให้มนุษย์ได้บ่อน้ำมัน บ่อน้ำมัน บ่อแก๊ส ปรับปรุงการขนส่งคมนาคมด้วยแรงไอน้ำ แก๊ส และไฟฟ้า นอกจากนั้นยังมีพลังความคิดที่มนุษย์ไม่เคยคาดฝันมาก่อนอีกมากมาย จึงเห็นได้ว่าความคิดความรู้อันแยบยลของมนุษย์ ทำให้มนุษย์สามารถรู้และใช้ประโยชน์จากวัตถุต่างๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มนุษย์สามารถควบคุมธรรมชาติได้อย่างมาก ความคิดต่างๆ เหล่านี้ คือวิทยาศาสตร์นั่นเอง ดังที่เราทราบในอดีตและปัจจุบัน วิทยาศาสตร์กลายเป็นเทพเจ้าสมัยใหม่ในหลายด้านของชีวิต ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้เพิ่มพูนความสะดวกสบายและความสุขสนุกสนานให้มนุษย์เป็นอเนกประการ

(๕) **แนวคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ หรือสังคมมนุษย์** ในประวัติศาสตร์อันยาวนานของมนุษย์ แม้ว่ามนุษย์จะมีความคิด หรือคิดอ่านเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะที่เป็นกลุ่มก้อนบ้าง แต่ต้องนับว่าน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนที่ให้กับเรื่องต่างๆ ที่กล่าวมาใน ๔ ข้อแรก เพิ่งมาเมื่อไม่นานนี้เองที่มนุษย์หันมาสนใจเรื่องเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความคิดเหล่านี้ ได้แก่ ความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ระหว่างมนุษย์กับสังคม ความผูกพันหรือภาระหน้าที่ที่เขาคควรมีต่อเพื่อนมนุษย์ หรือต่อสังคม ลักษณะของสังคม แนวโน้มทางสังคม ปัญหาสังคม หลักการ ศึกษาวิเคราะห์สังคม เป็นต้น หรือกล่าวโดยสรุป ความคิดอันจะเป็นพื้นฐานของสังคมศาสตร์ในสังคมสมัยใหม่

ทฤษฎีทางสังคมวิทยานี้ ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางความคิดของมนุษย์ในยุคก่อนว่ามีความสามารถในการสร้างสรรค์งานต่างๆ ให้ปรากฏเป็นเรื่องราวต่างๆ มากมาย ซึ่งผลงานเหล่านั้นได้กลายเป็นสิ่งที่ถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ของโลกมาทุกยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของปรัชญา ศาสนา หรือแม้แต่ภูมิปัญญาต่างๆ ได้กลายมาเป็นเรื่องราวในอดีตที่ทรงคุณค่าให้คนรุ่นหลัง

ได้ศึกษากันจนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในเชิงสร้างสรรค์และพัฒนาระหว่างความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ในเชิงบูรณาการณ และได้กลายมาเป็นวิชาประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าที่ทำให้เกิดการพัฒนามาเรื่อยๆ จนถึงยุคปัจจุบัน

๒.๒.๖.๒ ทฤษฎีบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ (The individual in history)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ลึกลับไม่มีใครสามารถทำนายได้และคาดการณ์ได้ยาก ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์เป็นอุปสรรคสำคัญต่อผู้มีเหตุผลขัดแย้ง ประวัติศาสตร์ปล่อยให้สถานการณ์โลกทั้งหมดเปลี่ยนแปลงได้จากการกระทำของบุคคลสำคัญอื่นๆ เช่น นโปเลียนหัต พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช เป็นต้น ระยะเวลาเริ่มเข้าสู่ยุคปัจจุบันนั้น ประวัติศาสตร์โดยส่วนใหญ่ได้กล่าวถึงภารกิจของกษัตริย์ รัฐบุรุษ ขุนศึก ผู้นำทางศาสนาหรือศาสดา และนักปราชญ์ มีความเชื่อกันว่าประชาชนส่วนใหญ่เสมือนแกะ ซึ่งเพียงเดินตามผู้นำของตน และประวัติศาสตร์แท้จริงเกิดจากการกระทำของบุคคลสำคัญ อย่างไรก็ตาม ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ได้มีปฏิริยาคัดค้านความเห็นนี้ อย่างรุนแรง และพร้อมกันนั้น ประชาชนได้เริ่มเชื่อว่าช่วงเวลาที่เกิดประวัติศาสตร์นั้นไม่ใช่บุคคลสำคัญเป็นผู้กำหนด แต่การกำหนดประวัติศาสตร์นั้นเกิดมาจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ชีววิทยา จิตวิทยา และเศรษฐกิจ ซึ่งแนวคิดที่จะชี้ให้เห็นบทบาทของบุคคลสำคัญในการสร้างประวัติศาสตร์นั้นมี ๒ ทฤษฎี ดังนี้^{๕๙}

๑) ทฤษฎีนิยัตินิยม (The determinant theory)

นักทฤษฎีนิยัตินิยมเชื่อว่า บุคคลสำคัญมีบทบาททางประวัติศาสตร์เพียงเล็กน้อยเท่านั้นในเมื่อเปรียบเทียบผลที่เกิดจากสภาพสิ่งแวดล้อม และนักทฤษฎีนิยัตินิยมเชื่อว่า ประวัติศาสตร์เป็นการบันทึกกระบวนการวิวัฒนาการที่มั่นคงต่อเป้าประสงค์ที่ได้ตั้งไว้แล้ว อาจเป็นเป็นที่ไม่เคยพบเห็นมา แต่ผลที่แท้จริงของมันขึ้นอยู่กับการตัดสินใจครั้งสุดท้าย ดังนั้นบุคคลกลุ่มทฤษฎีนิยัตินิยมจึงโต้แย้งว่าบุคคลสำคัญไม่สามารถก่อผลใดๆ ในการเปลี่ยนแปลงช่วงเวลาประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นได้ ถ้าบุคคลสำคัญ เช่น พระพุทธเจ้า อเล็กซานเดอร์มหาราช พระเจ้านโปเลียน โบนาปาร์ต ฮิตเลอร์ ได้ตายไปก่อนที่สร้างผลงานด้านประวัติศาสตร์แล้ว ธรรมชาติจะได้ทำให้บุคคลอื่นๆ มีอำนาจตามสถานการณ์และก่อผลเปลี่ยนแปลงตามความจำเป็น เพราะฉะนั้นบุคคลสำคัญจึงมักได้ขนานนามตามเหตุการณ์ต่างๆ การเสนอทฤษฎีนิยัตินิยมนั้นถือเป็นการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีอิทธิพลยิ่งใหญ่ในช่วงเวลาประวัติศาสตร์มากกว่าความยิ่งใหญ่ของพระเจ้านโปเลียนนาปาร์ต

๒) ทฤษฎีมหาบุรุษ (The great man theory)

ทฤษฎีมหาบุรุษเชื่อว่า ประวัติศาสตร์มนุษย์ได้ก่อรูปมาจากบุคคลสำคัญบ้าง บุคคลสำคัญทั้งหลายมีคุณลักษณะและความเห็นเหือบุคคลอื่นๆ ในประวัติศาสตร์มนุษย์ทั่วไป ถึงแม้การให้บท

^{๕๙} ดนัย ไชโยธา, อ้างแล้ว, หน้า ๓๒-๓๓.

นิยามศัพท์การเกิดขึ้นของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์เป็นการยาก แต่สิ่งที่ทุกคนปรารถนาเพื่อรู้ว่าบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ผู้นั้นคือใคร ไม่มีหลักเกณฑ์ในการกำหนดความยิ่งใหญ่ของบุคคลไว้แน่นอน ตามปกติบุคคลผู้ที่ประสบความสำเร็จบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับผลประโยชน์ของชาติพันธุ์มนุษย์ได้รับการพิจารณาว่าเป็นบุคคลสำคัญ นักพิชิตทั้งหลาย เช่น จิงกิสข่านแห่งสาธารณรัฐประชาชนมองโกเลีย สุลต่านมาห์มูดแห่งอาณาจักรมาชนะนี มะดีร์ซาแห่งสาธารณรัฐอิหร่าน และฮิตเลอร์แห่งเยอรมนีได้รับการพิจารณาว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ส่วนบุคคลอื่นๆ เป็นต้นว่า โฮเมอร์ เซกสเปียร์ อริสโตเติล นิวตัน พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ได้ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง บุคคลอื่นๆ น้อยคนนักที่ประสบความสำเร็จได้เช่นนี้ เฮเกล ได้กล่าวว่า บุคคลสำคัญในยุคๆ หนึ่ง ก็เป็นบุคคลสำคัญที่สามารถยิ่งใหญ่ได้ในยุคของเขาเอง แต่หลังจากนั้นบุคคลสำคัญอื่นๆ ก็เกิดมาแทนที่และยิ่งใหญ่ในยุคของตน

ทฤษฎีนียัตินิยมและทฤษฎีมหาบุรุษซึ่งเกี่ยวกับบทบาทของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์มีส่วนประกอบของความเจริญอยู่บ้าง นั่นคือทฤษฎีนียัตินิยมเน้นหนักการอาศัยบุคคลสำคัญเกี่ยวกับตัวประกอบต่างๆ เช่น พลังพิเศษ กลไกทางสังคม และแนวความคิดอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างบุคคลสำคัญกับทฤษฎีพลังสังคม ดังที่มอร์ริส อาร์.โกเฮน (Morris R. Cohen) กล่าวไว้ว่า บุคคลสำคัญแห่งยุคใดหรือชาติใดก็เหมาะที่จะเป็นบุคคลที่สร้างความบันเทิงใจให้กับบุคคลจำนวนมากของเขา หรือผู้ที่เหมาะที่จะจัดดำเนินตามความสามารถทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ในสังคมที่เขาเกิดมา ดังนั้นการศึกษาชีวประวัติของบุคคลที่สำคัญ ผู้ศึกษาอาจจะศึกษาพลังสังคมตามที่เขาแสดงออกให้เห็นเด่นชัดที่สุด ปัญหาอันแท้จริงไม่ว่าจะมีการเขียนประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับชีววิทยาของมนุษย์หรือเกี่ยวกับพลังสังคม แท้จริงแล้วบุคคลสำคัญย่อมเป็นจุดหนึ่งของพลังสังคมที่ยิ่งใหญ่ที่มีอยู่ภายในของเขาเอง

บุคคลสำคัญทั้งหมดเป็นผลผลิตของสิ่งแวดล้อมทางสังคม และไม่สามารถประสบความสำเร็จยิ่งใหญ่ได้ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน เกี่ยวกับเรื่องนี้ มอร์ริส อาร์. โกเฮน ได้กล่าวไว้ว่า อริสโตเติลอาจไม่เขียนผลงานเช่นนั้นออกมาถ้าเขาเกิดในสถานที่อื่นนอกจากประเทศกรีก ในศตวรรษที่ ๔ ก่อนคริสต์ศักราช นิวตันไม่สามารถค้นหากฎโน้มถ่วงได้ถ้าเขาเกิดในราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย แอฟริกากลาง หรือแม้ในสหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ ก่อนกาลิเลโอและบุคคลอื่นๆ ได้เตรียมข้อมูลพื้นฐานไว้สำหรับเขาในทำนองเดียวกันนี้ นโปเลียนปาร์ตได้มีอำนาจเพราะมีความรู้สึกที่เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนต่อต้านระบบขุนนาง การที่จะทำความเข้าใจบทบาทของบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางสังคมอย่างเหมาะสมในช่วงเวลาของประวัติศาสตร์นั้น จำเป็นต้องพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับสถานการณ์บางอย่าง อย่างไรก็ตาม การพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับสถานการณ์เหล่านี้ อาจชี้ให้เห็นว่าบทบาทของบุคคลสำคัญและสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้ง ๒ นี้ยากที่จะกำหนดตามความหมายของศัพท์ให้ละเอียดได้

การเกิดขึ้นของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชในศตวรรษที่ ๔ ก่อนคริสต์ศักราช ประเทศกรีกส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความรู้สึก การแสดงออก การขยายขอบเขตในหมู่ประชาชนชาวกรีก และอีกส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการดำเนินตามขั้นการเมืองและความเสื่อมด้านวัฒนธรรมอิหร่าน แม้ถ้าพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชได้ประสูติในประเทศกรีก ก็อาจมีความเสื่อมแห่งจักรวรรดิอัสซีเมเนียและการรวมตัวของประเทศกรีก

ในประเทศสาธารณรัฐอินเดีย พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงต่อต้านลัทธิวิหิงสา เพราะการทำสงครามกลิ้งคะของพระองค์เป็นผลให้พระองค์ทรงเลิกวิหิงสาอย่างเด็ดขาด ครั้นแล้วพระองค์ทรงดำเนินนโยบายการปกครองเพื่อผลประโยชน์ด้านศีลธรรมและวัตรธรรมของประชาชนทั่วจักรวรรดิของพระองค์ ลักษณะเช่นนี้เป็นการการประนีประนอมซึ่งพวกพราหมณ์ไม่พอใจบ้าง ศาสนิกชนของศาสนาเซนและพระพุทธศาสนายอมรับลัทธิวิหิงสาใหม่ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช นอกจากนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเลื่อมใสและทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนไว้ในศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสต์ศักราช

ศาสตพยากรณัฐมัทผู้สถาปนาศาสนาอิสลาม ได้ทรงสถาปนาศาสนาใหม่ขึ้นมาศาสนาหนึ่งในปี ค.ศ. ๖๒๒ ซึ่งได้แพร่หลายไปเหมือนสายฟ้าแลบทั่วโลกอาหรับโบราณในสมัยนั้นแหลมอาหรับได้มีเอกภาพทางภาษาและสังคมซึ่งเห็นได้ในโอกาสแห่งการแสวงบุญประจำปีของชาวอาหรับ ในโอกาสนี้ กวีจากส่วนต่างๆ ของโลกอาหรับได้พรรณนาสรรเสริญเกี่ยวกับหินดำกะบะฮ์ ในขณะที่พวกเขาและพวกคริสเตียนได้มีคัมภีร์ศาสนาของตนแล้ว พวกเขาอาหรับต้องการเป็นเจ้าของคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์บ้าง อาร์โนลด์ เจ. ทอยน์บี กล่าวว่า ถ้าฮาซซี ศาสตพยากรณัฐมัทล้มเหลว นางจี ศาสตพยากรณัฐมัทสลามาฮ์อาจสร้างผลงานของมูฮัมหมัดขึ้นมา และถ้าศาสตพยากรณัฐมัทสลามาฮ์ล้มเหลว ศาสตพยากรณัฐมัทคนอื่นๆ จะได้เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งของอาระเบีย

นโปเลียนโบนาปาร์ตได้มีอำนาจในประเทศฝรั่งเศสหลังจากการทำปฏิวัติแล้ว เพราะประชาชนมีความรู้สึกต่อต้านระบบขุนนางอย่างมาก ต้องการสันติภาพ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และความปลอดภัย ประชาชนมีความรู้สึกว่า นโปเลียนโบนาปาร์ตเท่านั้นสามารถนำสันติภาพมาให้พวกเขาได้ ในขณะที่การเกิดขึ้นของฮิตเลอร์เป็นผลโดยตรงของการทำลายสนธิสัญญาแวร์ซายที่ทำไว้กับเยอรมนี ความรู้สึกที่เป็นอุปสรรคและความเสียศักดิ์ศรีที่เกิดขึ้นหลังจากทำลายสนธิสัญญาแวร์ซายแล้วได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของลัทธิฟาสซิสต์ (Fascism) และฮิตเลอร์ก็ได้เป็นผลของกระบวนการนี้

อย่างไรก็ตาม การอภิปรายนี้ไม่ได้แสดงความคิดเห็นว่าบุคคลสำคัญไม่มีบทบาทอันใดในการสร้างประวัติศาสตร์ของประชาชนของเขา อีกนัยหนึ่ง ในโอกาสมากมายเช่นนี้ บุคคลสำคัญมีอิทธิพลแน่นอนในการสร้างประวัติศาสตร์ของประเทศของเขา ลักษณะเช่นนี้ส่วนใหญ่มาจากวิธีการควบคุมมหาสมุทรที่ Fitt The Elder แห่งราชอาณาจักรบริเตนใหญ่ได้คิดว่า สหราชอาณาจักรบริเตน

ใหญ่เกิดมาจากชัยชนะในสงคราม ๗ ปีต่อต้านฝรั่งเศส ถ้ามีบางสิ่งบางอย่างนอกเหนือจากกิจการต่างๆ ในสหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่แล้ว เขาต้องปฏิบัติตามนโยบายต่างๆ และพร้อมกันนั้นก็ยืนยันการพิชิตเพื่อประเทศของตน และทำนองเดียวกันนี้ในปี ค.ศ. ๑๙๔๐ วินสตัน เชอร์ชิล (Winston Churchill) ได้เป็นวีรบุรุษผู้สามารถปราบคลื่นลัทธิฟาสซิสต์ได้เด็ดขาด

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า บุคคลสำคัญเป็นตัวแทนในการใช้พลังที่มีอยู่ ซึ่งพวกเขาได้ช่วยสร้างอำนาจให้กับตัวพวกเขาเองได้ แต่ระดับชั้นสูงของการสร้างอำนาจนี้อาจกำหนดให้เฉพาะบุคคลสำคัญ เช่น โอลิเวอร์ ครอมเวลล์ (Oliver Cromwell) หรือ เลนิน (Lenin) เป็นต้น ได้ช่วยในการกำจัดพลังต่างๆ อันไม่พึงปรารถนา แล้วนำความยิ่งใหญ่มาสู่ตัวเอง นโปเลียน โบนาปาร์ต (Napoleon) หรือบิสมาร์ก (Bismarck) สามารถนำความยิ่งใหญ่มาสู่ตัวเอง ได้หลังจากขจัดอุปสรรคที่มีอยู่ ดังนั้นบุคคลสำคัญทั้งปวงที่กล่าวมานี้จึงถือว่าเป็นตัวแทนของกระบวนการสำคัญในการสร้างประวัติศาสตร์โลก นั่นคือเขาเหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้างสังคม สร้างความเปลี่ยนแปลงสังคม และสร้างแนวความคิดใหม่มาสู่ประชาชน แล้วให้ประชาชนปฏิบัติตามข้อคิดแนวใหม่ที่พวกเขานำมานั้น จนกลายมาเป็นเรื่องราวต่างๆ ในประวัติศาสตร์ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเพื่อนำมาคิดวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์เชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน แล้วสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาสังคมมนุษย์ต่อไป

๒.๓ แนวคิด และทฤษฎีทางคติชนวิทยา

คติชนวิทยา (Folklore) เป็นศาสตร์แขนงใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตกเมื่อร้อยกว่าปีมานี้เอง โดยประเทศตะวันตกได้เล็งเห็นความสำคัญทางวัฒนธรรมของประเทศที่ตนครอบครองอยู่ และเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจทางวัฒนธรรมของคนในประเทศเหล่านั้น ประเทศทางตะวันตกจึงจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลผ่านคติชนวิทยา^{๖๐} ดังนั้นการศึกษาคติวิทยาจึงเป็นการศึกษาถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิตพื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดจากการบอกเล่า ซึ่งข้อมูลทางวัฒนธรรมนี้จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยสะท้อนวัฒนธรรมและเข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่มชนเหล่านั้นทั้งระบบ

๒.๓.๑ ต้นกำเนิดของคติชนวิทยา

คติชนวิทยาเป็นศาสตร์ที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นช่วงที่นักวิชาการตะวันตกเริ่มสนใจวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตั้งแต่ถิ่นที่ชาวบ้านเล่ากัน เพลงที่ชาวบ้านร้องเล่น การแสดงของชาวบ้าน ความเชื่อประเพณีของชาวบ้าน เป็นต้น ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยอยู่ในความสนใจของนักวิชาการตะวันตกเลย ต่อมาเมื่อประเทศในแถบยุโรปเจริญขึ้น โดยเฉพาะประเทศอเมริกาได้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงเริ่มเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิม และเริ่มที่

^{๖๐} ขนิษฐา จิตชินกุล, คติชนวิทยา. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕) หน้า ๑.

จะสนใจถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยการบอกเล่า ซึ่งในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ นี้เองจะเรียกข้อมูลที่ได้นั้นว่า Popular Antiquates ซึ่งหมายถึง คติโบราณของปวงชนและนักคติชนรุ่นเก่าเห็นว่าผู้ที่จะเก็บรักษาข้อมูลให้มีสภาพคงเดิมได้มากที่สุดโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์โลกคือชาวชนบท โดยผลงานที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานบุกเบิกทางคติชนวิทยาก็คือ การรวมนิทานของพี่น้องตระกูลกริมม์ (Grimm) ที่มีชื่อว่า Wilhelm และ Jacob ซึ่งทั้งสองพี่น้องนี้มักจะได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาของคติชนวิทยา ด้วยมีวิธีการศึกษาอย่างเป็นระบบ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์แยกประเภท^{๖๑} ต่อมา นักคติชนวิทยาได้ขยายขอบข่ายความสนใจไปยังวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในระยะแรกเริ่มด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากหนังสือและข้อมูลภาคสนามจากชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ ในระยะแรกนี้ข้อมูลคติชนวิทยาจะเป็นประเภทนิทานพื้นบ้าน ซึ่งก็ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ จึงมีการรวบรวมนิทานพื้นบ้านในประเทศต่างๆ เช่น นิทานพื้นบ้านเยอรมนี นิทานพื้นบ้านรัสเซีย นิทานพื้นบ้านฟินแลนด์ นิทานพื้นบ้านฝรั่งเศส และต่อมาได้ขยายความสนใจไปยังนิทานพื้นบ้านในเขตวัฒนธรรมอื่นๆ ในโลก^{๖๒} รวมไปถึงประเทศไทยด้วย ดังจะเห็นได้จากมีการศึกษาเก็บข้อมูลทางคติชนวิทยาในเรื่องของนิทานก๊อม นิทานในวรรณคดีต่างๆ เพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิต คำพังเพย ซึ่งการศึกษานิทาน เพลง สุภาษิต หรือปริศนาคำทายได้นำไปสู่การศึกษาศิลปวัฒนธรรมในส่วนอื่นๆ ของวัฒนธรรมชาวบ้านด้วย ดังนั้นการศึกษาคติชนวิทยาในช่วงระยะเริ่มแรกจึงเป็นการศึกษาในเรื่องของศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้าน หรือในสังคมประเพณีต่างๆ ในประเทศนั้นๆ

หลังจากการศึกษาและรวบรวมตัวข้อมูลที่เป็นนิทานพื้นบ้านและกลุ่มของเพลงพื้นบ้าน ภาษิต คำพังเพย เป็นต้นแล้ว ทำให้เกิดผลงานทางวิชาขึ้นสำคัญของนักคติชนในยุคแรกคือ การจัดทำ Motif-Index of Folk Literature (ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน) ซึ่งเป็นการนำนิทานพื้นบ้านทั่วโลกที่รวบรวมได้มาจัดจำแนกตามอนุภาค (Motif) อนุภาคหมายถึงองค์ประกอบย่อยๆ ในนิทานที่มีลักษณะไม่ธรรมดา มีความน่าสนใจในความคิดและจินตนาการซึ่งอาจเป็นตัวละคร เช่น กินรี นางเงือก มังกร ม้าพูดได้ หรืออาจเป็นสิ่งของ เช่น มนต์ชุบชีวิต แหวนวิเศษ บันไดสู่สวรรค์ หรืออาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม เช่น การแปลงร่าง การสาป การทดสอบ ซึ่งนักคติชนวิทยาได้จัดเป็นหมวดหมู่อนุภาคที่พบในนิทานพื้นบ้านพร้อมทั้งระบุว่าอนุภาคนั้นๆ พบในนิทานพื้นบ้านที่ใดบ้าง ในแง่นี้ ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน ซึ่งมีอยู่เป็นชุด ๖ เล่ม^{๖๓} จึงนับเป็นขุมคลังทางความคิดและจินตนาการของมนุษย์ที่เราสามารถสืบค้นหาและศึกษาเปรียบเทียบได้ในหลายแง่มุม ซึ่งนักวิชาการทางคติชนวิทยา และผู้สนใจในเรื่องของคติชนวิทยาได้ใช้เป็นหลักอ้างอิงมาจนทุกวันนี้

^{๖๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑.

^{๖๒} ศิราพร ณ ถกลาง, *ทฤษฎีคติชนวิทยา*. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

^{๖๓} อ้างแล้ว, หน้า ๓-๔.

๒.๓.๒ ความหมายของคติชนวิทยา

คำว่า “คติชนวิทยา” เป็นคำที่นักค้นคว้าชาวอังกฤษชื่อ วิลเลียม จอห์น ทมมส์ (William John Thom) เป็นผู้บัญญัติศัพท์คำว่า Folklore ซึ่งแปลตามคำศัพท์ว่า ความรู้ของปวงชน ขึ้นในปีคริสต์ศักราช ๑๘๔๖ แทนคำว่า Popular Antiquities ซึ่งมีความหมายว่า คติโบราณของประชาชน ดังนั้น คำว่า Folklore นี้จึงเป็นศัพท์ทางวิชาการที่เป็นสากลโดยใช้กันครั้งแรกในแถบยุโรปตะวันตก แล้วแพร่หลายไปยังยุโรปทางใต้รวมทั้งสหรัฐอเมริกา ในบางประเทศอาจใช้ศัพท์อื่นแตกต่างจากนี้ไปบ้าง เช่น ในแถบเหนือของยุโรป คือทางแถบสแกนดิเนเวีย (Scandinavia) ใช้คำว่า Folkdigt ซึ่งหมายถึง Folk poetry และ Folkminne ซึ่งหมายถึง Folk memory หรือในประเทศเยอรมันใช้คำว่า Volksdichtung หมายถึงข้อมูลที่เป็นงานสร้างสรรค์ และงานประเภทร้อยกรอง ส่วนในประเทศฝรั่งเศสใช้คำว่า Tradition populaire ซึ่งใช้เรียกข้อมูลในด้านเกี่ยวกับประเพณีและนวนิยายของประชาชน ส่วนในประเทศอิตาลีใช้คำว่า Tradizioni popolari^{๖๔} ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันกับคำว่า Tradition populaire ที่ใช้กันในฝรั่งเศส

ส่วนในประเทศไทยมีผู้นำคำทางคติชนวิทยามาใช้เมื่อประมาณ ๕๐ กว่าปีมาแล้ว โดยมีนักวิชาการไทยยุคต้นๆ ที่เห็นความสำคัญของทั้งศาสตร์ทางคติชนวิทยาและข้อมูลทางคติชน เช่น พระยาอนุমানราชชน, อาจารย์เทือก กุสุมา ณ อยุธยา, ศาสตราจารย์ คุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส, ต่อมาเป็นผู้ที่เรียนมาทางด้านคติชนวิทยาโดยตรงจากมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาคือ ดร.กิงแก้ว อรรถากร และ ดร.วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน^{๖๕} จึงมีการบัญญัติคำแปลของคำว่า Folklore ขึ้นใช้อยู่หลายคำ ได้แก่

คติชาวบ้าน เป็นคำที่พระยาอนุমানราชชนและราชบัณฑิตยสถานคิดขึ้นใช้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘

คติชนวิทยา เป็นคำที่ ดร.กิงแก้ว อรรถากร ได้เรียบเรียงวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกฉบับภาษาอังกฤษให้เป็นฉบับภาษาไทย โดยใช้ชื่อว่า วรรณกรรมจากบ้านใน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ซึ่งเป็นต้นแบบและเป็นตัวอย่างการเก็บรวบรวมข้อมูลคติชนภาคสนามตามวิชาคติชนวิทยาที่เป็นสากล ตลอดจนวิธีการแบ่งประเภทนิทานพื้นบ้านที่รวบรวมมาจากภาคสนามในหมู่บ้านใน อำเภอเมืองจังหวัดชลบุรี ซึ่งนักคติชนรุ่นหลังได้ใช้เป็นแนวทางในการรวบรวมและการนำเสนอนิทานพื้นบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ ในท้องถิ่นทั่วประเทศ^{๖๖}

วัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นศัพท์ที่ใช้ในการสัมมนาระดับชาติของทบวงมหาวิทยาลัย ระหว่างวันที่ ๑-๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๐ ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตพิษณุโลก และต่อมา

^{๖๔} บุปผา บุญทิพย์, **คติชาวบ้าน**. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๒.

^{๖๕} ศิราพร ณ ถลาง, **อ้างแล้ว**, หน้า ๑๓-๑๔.

^{๖๖} **อ้างแล้ว**, หน้า ๑๔.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ โดยให้ความหมายว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน คือวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งได้ปฏิบัติในสังคมแบบชนบท แสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของชุมชนและท้องถิ่น

คติพื้นถิ่น เป็นคำที่ ดร.วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน เป็นผู้นิยามใช้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยให้เหตุผลว่าเป็นการศึกษาเรื่องราวอันเป็นของพื้นๆ ที่เป็นที่ยึดมั่นดีในกลุ่มชนถิ่นนั้น และมีความหมายใกล้เคียงกับขอบเขตการศึกษาของสาขาวิชานี้

ชีวิตพื้นถิ่น เป็นคำที่แทนคำว่า Folklore อันเป็นวิชาเกี่ยวกับชีวิตพื้นบ้านที่เน้นวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ

คำว่า Folklore ในภาษาอังกฤษ ดร.กิงแก้ว อรรถการ เสนอความเห็นว่าจะใช้คำว่า “คติชนวิทยา” โดยให้เหตุผลเป็น ๒ นัย คือ^{๖๗}

๑) **คติชาวบ้าน** เป็นคำซึ่งให้ความหมายแคบกว่าขอบข่ายของวิชา ทั้งคำว่า “ชาวบ้าน” ก็เป็นที่สร้างความเข้าใจผิดง่าย ว่าวิชานี้เกี่ยวข้องกับเฉพาะชาวชนบท หรือบุคคลบางระดับชั้นของระบบเศรษฐกิจและสังคม แต่ความเป็นจริงแล้ววิชา Folklore นี้เกี่ยวข้องกับคนทุกสถานภาพโดยคำนึงถึงภาวะที่บุคคลเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม Folk หรือกลุ่มที่มีลักษณะพิเศษ ชาวชนบทเป็นกลุ่มชนประเภทหนึ่งเท่านั้น คติชาวบ้านจึงเป็นข้อมูลเพียงส่วนหนึ่งของนักคติชนวิทยาสนใจ

๒) **คติชนวิทยา** เป็นคำที่ให้ความหมายกว้างขวางเหมาะกับขอบข่ายความสนใจและการค้นคว้าเท่าที่ปฏิบัติกันอยู่ในวงการ Folklore สาภก กล่าวคือเป็นคติชนวิทยา เป็นวิชาที่ว่าด้วยวิถีชีวิตตามประเพณีของกลุ่มชนทุกกลุ่มในประเทศนั้นๆ

ในปัจจุบัน แม้จะมีการใช้คำที่เกี่ยวกับ Folklore หลายคำ แต่คำที่นิยมใช้มากที่สุดเป็นที่แพร่หลายคือ คติชนวิทยา ตามที่ ดร.กิงแก้ว อรรถการเสนอเหตุผลไว้ข้างต้น ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วยเพราะเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางและคุมเนื้อหาของคำว่า Folklore ได้มากที่สุด

ส่วนความหมายของคำว่า Folklore ในภาษาอังกฤษนั้น สามารถแยกออกเป็น ๒ ศัพท์คือ คำว่า Folk อันหมายถึงประชาชนผู้ให้ข้อมูล กับ คำว่า Lore หมายถึง ข้อมูล ฉะนั้นคำว่า Folklore จึงหมายถึงความหมาย ๒ ประการ คือข้อมูลที่เรานำมาศึกษาประการหนึ่ง และวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาข้อมูลประการหนึ่ง ซึ่งวิลเลียม จอห์น ธอมส์ ได้กำหนดขอบข่ายข้อมูลทางคติชนวิทยาว่า เป็นการศึกษาวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อโศกลาง บทเพลง สุภาษิต ฯลฯ จากอดีต^{๖๘} อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคติชนวิทยาจะเป็นการศึกษาสิ่งที่เป็นอดีต แต่สิ่งที่เป็นเรื่องราวของอดีตเหล่านั้นก็เป็นพื้นฐานของปัจจุบันและอนาคต ดังนั้นคติชนวิทยาจึงไม่เพียงแต่ศึกษาในเรื่องของอดีตเท่านั้น แต่ยังเป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลง วิวัฒนาการ ตลอดจนเรื่องราวที่เป็นปัจจุบันด้วย เพราะคติชนวิทยา

^{๖๗} บุปผา บุญทิพย์, อ้างแล้ว, หน้า ๑.

^{๖๘} อ้างแล้ว, หน้า ๓.

เป็นเครื่องแสดงระดับวัฒนธรรม ศีลธรรม ความเชื่อถือ ความต้องการ แนวคิด อุดมคติ และสิ่งอื่นๆ อีกหลายประการที่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ความหมายของคติชนวิทยานี้ แสดงให้เห็นถึงการบอกลักษณะของสภาพชีวิตและสังคมของคนในถิ่นต่างๆ ตามกาลเวลาที่ล่วงไปแล้ว ซึ่งเป็นการประมวลไว้ซึ่งความเป็นชาตินั้นๆ อย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาษา วรรณคดีสำคัญๆ หลายเรื่องก็มีที่มาจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน การศึกษาพิจารณาอย่างผิวเผินอาจทำให้ผู้ไม่สนใจอย่างแท้จริงเห็นว่า คติชนวิทยานั้นเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่สำคัญ หรือไม่มีคุณค่าใดๆ มากนัก แต่โดยแท้จริงแล้วคติชนวิทยา หรือที่เรียกว่าวิชาที่ว่าด้วยวิถีชาวบ้านนี้ถือได้ว่ามีคุณสมบัติอันควรค่าแก่การศึกษาให้ลึกซึ้งเพื่อความรู้ความเข้าใจในความเป็นมนุษย์และสังคมของมนุษย์ และนำเอาศาสตร์ทางคติชนวิทยานั้นไปพิจารณาวิเคราะห์เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แล้วนำเอาเรื่องราวอันเป็นปัจจุบันและเรื่องราวในอดีตนั้นมาศึกษาวิเคราะห์ต่อยอดเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ อันมีคุณค่าแก่ปัจจุบันและอนาคตต่อไป

๒.๓.๓ ความสำคัญของคติชนวิทยา

คติชนวิทยา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการละเล่น เพลงพื้นบ้านต่างๆ ที่ได้รับการสืบทอดมาเป็นเวลานาน การศึกษาคติชนวิทยาจึงเป็นการศึกษาถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมนั้นๆ ได้อย่างชัดเจน และสามารถเข้าใจอดีตเพื่อที่จะเข้าใจปัจจุบัน ตลอดจนรู้จักวางแผนในอนาคตได้อย่างถูกต้อง ดังนั้นคติชนวิทยาจึงควรแก่การศึกษาค้นคว้าด้วยยังคงมีความสำคัญและประโยชน์หลายประการ ดังนี้^{๖๙}

๑) คติชนวิทยาเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์ได้เป็นอย่างดี เพราะคติชนวิทยาได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพทางสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ได้ยึดถือประพฤติปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนเป็นแบบอย่างให้ชนรุ่นหลังได้จดจำและนำมาปฏิบัติ

๒) คติชนวิทยาเป็นเครื่องมือที่ให้ความบันเทิงแก่มนุษย์ทุกวัย ด้วยคติชนบางประเภทจะให้อารมณ์ที่สนุกสนานเพลิดเพลิน เช่น นิทานพื้นบ้านจะเป็นความบันเทิงที่มีผู้ให้ความสนใจอยู่เสมอ โดยเฉพาะสังคมในอดีตที่เป็นสังคมของการฟังเพราะการเขียนหนังสือจะจำกัดอยู่ในแวดวงราชการและผู้อ่านเรียนในพุทธศาสนา เพลงพื้นบ้านซึ่งมีทั้งเพลงประกอบการละเล่น เพลงปฏิพากย์ เพลงร้องเล่นของเด็ก หรือแม้ในช่วงของการประกอบอาชีพ เช่น เกี่ยวข้าว สงฟาง ก็ยังมีเพลงที่ร้องเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน

^{๖๙} ขนิษฐา จิตชินกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๕-๖.

๓) คติชนวิทยาจะให้ความรู้และอบรมสั่งสอน ด้วยคติชนวิทยาจะให้ความรู้หลายทางในชีวิตประจำวัน เช่น ความรู้เรื่องยาสมุนไพร ความรู้เรื่องประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนความเชื่อเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้ยังช่วยอบรมสั่งสอนคนในสังคม เช่น นิทานอีสป นิทานคติสอนใจ ที่ตอนท้ายของเรื่องจะจบลงที่ว่า นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า...ให้ลูกหลานเป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม

๔) คติชนวิทยาจะให้สติปัญญาส่งเสริมให้คนใช้ความคิดใช้ปัญญา เช่น การเล่นเกมปริศนาคำทาย ซึ่งปริศนาคำทายนี้จะมีอยู่ทุกภาค เป็นการช่วยฝึกสมองทดสอบสติปัญญาและใช้ปฏิภาณไหวพริบ ด้วยปริศนาคำทายจะใช้ถ้อยคำที่กำกวม หรืออาจจะได้คำตอบคนละเรื่องกับตัวปริศนาซึ่งทำให้ผู้เล่นเกมปริศนาคำถามต้องใช้ความคิดในการค้นหาคำตอบ และบางปริศนาคำทายยังช่วยสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้เล่นด้วย

๕) คติชนวิทยาเป็นรากฐานของศาสตร์แขนงต่างๆ ด้วยคติชนมีเนื้อหาที่กว้างขวางครอบคลุมศาสตร์แขนงต่างๆ ที่ศึกษากันอยู่ในปัจจุบัน เช่น สังคมศึกษาจะมีการศึกษาในเรื่องประเพณี ความเชื่อ ภาษาศาสตร์จะมีการศึกษาในเรื่องภาษาถิ่น แพทยศาสตร์จะมีการศึกษาในเรื่องยาสมุนไพรและตำรายากลางบ้าน และวรรณคดีบางเรื่องจะมีที่มาจากวรรณกรรมท้องถิ่นหรือนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น จึงนับว่าคติชนวิทยาช่วยทำให้การศึกษาในสาขาต่างๆ ได้รับการพัฒนาและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

๖) คติชนวิทยาเป็นแหล่งรวมความสามัคคี ทั้งนี้เพราะวิถีการดำเนินชีวิตชนบทรอบบ่มประเพณี ตลอดจนการละเล่นพื้นบ้านต่างๆ จะเป็นลักษณะของการร่วมแรงร่วมใจกัน เช่น การลงแขกในการทำนาเป็นประเพณีที่ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจแลกเปลี่ยนกันทำงาน หรือในเทศกาลงานบุญต่างๆ ชาวบ้านก็จะมาร่วมด้วยช่วยกันทำบุญจัดงานรื่นเริงฉลองร่วมกัน เป็นต้น

๗) คติชนวิทยาช่วยให้อารมณ์เก็บกดและความคับข้องใจคลี่คลายลง ด้วยชาวบ้านและวัฒนธรรมจะมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นคติชนวิทยาจึงช่วยคลี่คลายความคับข้องใจของมนุษย์ซึ่งจะสังเกตได้จากนิทานพื้นบ้านไทยประเภทจักรๆ วงศ์ๆ ที่ลูกเขยมักจะฆ่าพ่อตาตาย หรือพ่อตากับลูกเขยมักจะไม่ลงรอยกัน หรือความขัดแย้งระหว่างเมียหน้าเมียหลังในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะสังคมไทยในอดีตเป็นครอบครัวขยาย คนไทยจะแต่งลูกเขยเข้าบ้าน พ่อตากับลูกเขยมักไม่ค่อยลงรอยกัน นิทานจึงมีส่วนช่วยลดความตึงเครียดภายในครอบครัวลงได้

๘) คติชนวิทยาช่วยควบคุมสังคม คติชนบางประเภทสามารถควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นที่ยอมรับได้ อีกทั้งยังกำลั้งใจแก่บุคคลที่ประพฤติตนตามแบบอย่างที่ดีที่สังคมกำหนด เช่น สุภาษิต คำพังเพย คำคม สำนวนโวหารต่างๆ จะเป็นเครื่องเตือนใจให้คนในสังคมยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ

๙) คติชนวิทยาก่อให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่น ทำให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ในท้องถิ่น สังเกตได้จากในแต่ละท้องถิ่นจะมีเรื่องเล่า ตำนาน นิยายที่อธิบายถึงประวัติความเป็นมาอันเป็นการสะท้อนให้เห็นระบบความคิดของคนโบราณที่ต้องการจะอธิบายท้องถิ่นของตนหรือบางครั้งก็นำไปโยงกับสถานที่ในท้องถิ่นจนกลายเป็นมรดกอันล้ำค่าที่ทุกคนเป็นเจ้าของซึ่งมรดกนี้ได้มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานอันก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน และความภาคภูมิใจ

๑๐) คติชนวิทยาเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ ด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นย่อมมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง มีการปลูกฝังให้ชนในกลุ่มได้เห็นความสำคัญและให้เกิดความภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดทั้งได้ยึดถือปฏิบัติต่อกันมา ควรที่จะช่วยกันอนุรักษ์เพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

ความสำคัญของคติชนวิทยานี้ มีความสำคัญตรงที่ทำการศึกษาข้อมูลทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มีการถ่ายทอดสืบทอดกันมา ทั้งในสังคมชนบท และสังคมเมือง ไม่ว่าจะเป็นตำนาน นิทาน นิยายประจำถิ่น เพลง ปริศนาคำทาย สำนวนภาษาิต คำพังเพย การละเล่น การแสดง เครื่องมือเครื่องใช้ อาหารการกิน ยาพื้นบ้าน ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เป็นต้น ล้วนอยู่ในกระบวนการศึกษาของคติชนวิทยาทั้งสิ้น ในที่นี้รวมไปถึงการศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ ของมนุษย์ด้วย ซึ่งก็ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ความเป็นเอกลักษณ์ของชาตินั้นๆ ไว้ ผลของการศึกษาคติชนวิทยาในปัจจุบันได้มีความแพร่หลายอย่างมาก มีทั้งองค์กรในส่วนต่างๆ ของภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษาได้ร่วมกันจัดการอบรมสัมมนาทางคติชนวิทยาเพิ่มมากขึ้น เช่น การเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการฝึกฝนบุคลากรทางด้านคติชนวิทยาให้มีความรู้ความสามารถในการสร้างองค์ความรู้ทางคติชนวิทยาเพื่อจะได้ถ่ายทอดและเผยแพร่สืบต่อไป

๒.๓.๔ ประเภทของคติชนวิทยา

นักคติชนวิทยาได้แบ่งประเภทของคติชนวิทยาออกตามลักษณะของข้อมูล และวิธีการถ่ายทอด ดังนี้

วาสนา เกตุภาค ได้แบ่งประเภทของคติชนวิทยาออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่^{๗๐}

๑) ประเภทการใช้ถ้อยคำ

คติชนประเภทนี้ สามารถแบ่งออกเป็น ๗ ประเภท คือ

- (๑) เพลงชาวบ้านหรือเพลงพื้นเมือง (Folk song)
- (๒) เพลงกล่อมเด็ก (Lullaby)
- (๓) บทกลอนสำหรับเด็ก (Nursery rhymes)

^{๗๐} วาสนา เกตุภาค, คติชาวบ้าน. (กรุงเทพฯ : บริษัทสหสยามพัฒนา, ๒๕๒๑), หน้า ๕-๖.

- (๔) ภาษิต (Proverb)
- (๕) ปริศนา (Riddle)
- (๖) นิทานชาวบ้าน (Folk tale)
- (๗) ภาษาถิ่น (Dialect)

๒) ประเภทการไม่ใช่ถ้อยคำ

คติชนประเภทนี้จะไม่ใช่ถ้อยคำ แต่จะถ่ายทอดโดยการประพจน์ปฏิบัติหรือทำให้ดู แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทย่อย คือ

- (๑) ศิลปะชาวบ้าน (Folk art)
- (๒) สถาปัตยกรรม (Folk architecture)
- (๓) งานฝีมือ (Folk handicraft)

๓) ประเภทผสม

คติชนประเภทนี้ใช้ถ้อยคำและการกระทำให้ดูประกอบกัน แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

- (๑) รำบ่าวบ้าน (Folk dances)
- (๒) ละครชาวบ้าน (Folk drama)
- (๓) การละเล่นของเด็ก (Children games)
- (๔) ความเชื่อ (Belief of superstitions)
- (๕) ขนบธรรมเนียมประเพณี (Customs)

สุนันท์ อุดมเวช ได้แบ่งประเภทของคติชนวิทยาออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่^{๗๑}

๑) ประเภทมุขปาฐะ

คติชนประเภทนี้ ใช้ถ้อยคำหรือภาษาพูดในการถ่ายทอดข้อมูลต่างๆ แบ่งออกเป็น ๘ ประเภท ดังนี้

- (๑) นิทานพื้นบ้าน เป็นนิทานประเภทต่างๆ ที่เล่ากันเพื่อความสนุกสนาน มีการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระเบียบ
- (๒) เพลงชาวบ้าน เป็นเพลงพื้นบ้านที่ชาวบ้านได้ประดิษฐ์ตามสังคมแต่ละท้องถิ่น เช่น เพลงเรือ เพลงรบไก่อ เพลงเกี่ยวข้าว เป็นต้น
- (๓) ภาษิต สำนวน เป็นคำกล่าวที่มีคนนิยมชมชอบ มีการถ่ายทอดต่อกันมา
- (๔) ปริศนาคำทาย ส่วนใหญ่เป็นการเล่นสนุก ใช้ปฏิภาณไหวพริบในการค้นหาคำตอบ
- (๕) ความเชื่อและโชคลาง เป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจของคน
- (๖) ภาษาถิ่น เป็นลักษณะเอกลักษณ์ของถ้อยคำที่ใช้กันอยู่ในวงแคบเฉพาะถิ่น

^{๗๑} สุนันท์ อุดมเวช, คติชนวิทยา. (เพชรบุรี : วิทยาลัยครูเพชรบุรี, ๒๕๒๔), หน้า ๑๙-๒๐.

(๗) เพลงเด็ก เป็นเพลงที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ซึ่งมีทั้งเพลงกลุ่มเด็ก เพลงป๊อบเด็ก และเพลงประกอบการเล่นของเด็ก

(๘) ภูมินามวิทยา เป็นการกล่าวถึงประวัติของชื่อสถานที่ต่างๆ ที่เล่าสืบทอดต่อกันมา

๒) ประเภทมุขปาฐะ

คติชนประเภทนี้ ไม่ต้องใช้ถ้อยคำในการสืบทอด แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทย่อย คือ

(๑) ศิลปะชาวบ้าน เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ชาวบ้านทำขึ้นเพื่อความสวยงาม เกิดความภาคภูมิใจ ทั้งนี้รวมถึงการประดิษฐ์ที่เกิดจากแนวความเชื่อแต่ครั้งบรรพบุรุษ เช่น การประดิษฐ์เครื่องประดับ การแกะสลักไม้ เป็นต้น

(๒) หัตถกรรมชาวบ้าน เป็นเครื่องใช้ไม้สอยที่คิดประดิษฐ์ขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น งานจักสาน ทอผ้า เครื่องมือดักสัตว์ เป็นต้น

(๓) สถาปัตยกรรมชาวบ้าน เป็นสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ชาวบ้านทำขึ้น เช่น โบสถ์ วิหาร เป็นต้น

๓) ประเภทมุขปาฐะ-อมุขปาฐะ

คติชนประเภทนี้ ใช้ทั้งถ้อยคำและอากัปกิริยาท่าทางลักษณะการกระทำผสมกันไป แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) เพลงพื้นบ้าน หรือระบำชาวบ้าน มีทั้งรำและร้องประกอบดนตรีให้เข้าจังหวะ

(๒) การเล่นของเด็ก การเล่นที่เด็กจะใช้ท่าทางประกอบการร้องเพลง อาจมีดนตรีประกอบให้เป็นจังหวะ เช่น งูกินหาง มอญซ่อนผ้า เป็นต้น

(๓) ละครชาวบ้าน การเล่นต่างๆ ไปของชาวบ้านที่แสดงเป็นเรื่องราว เช่น ละครชาตรี ลิเก เป็นต้น

(๔) ประเพณีและเทศกาลต่างๆ เป็นงานประเพณีต่างๆ ที่มีทั้งการทำบุญ การแสดงรื่นเริงหลายอย่างควบคู่กันไป เช่น แข็งบ้องไฟ แห่นางแมว แห่เทียนเข้าพรรษา เป็นต้น

ประเภทของคติชนวิทยานี้ ได้ศึกษาถึงเนื้อหาครอบคลุมวัฒนธรรมเดิมของชาวบ้านทั้งที่เป็นอดีตหรือมีการสืบเนื่องในปัจจุบัน โดยลักษณะของการแสดงประเภทของคติชนวิทยานั้นจะเกี่ยวข้องกับการแสดงวัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ของความเป็นชาตินั้นๆ โดยมีลักษณะที่สำคัญ ๒ ประการคือ มุขปาฐะ คือการแสดงออกทางถ้อยคำ เช่น นิทาน เพลง ภาษิต ปริศนาคำทาย ภาษาถิ่น รวมไปถึงความเชื่อต่างๆ เป็นต้น และอีกส่วนหนึ่งคือการแสดงออกทางอมุขปาฐะ คือการแสดงที่ไม่ได้ใช้ถ้อยคำ เช่น ศิลปะพื้นบ้าน สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน กิริยาท่าทางและสีหน้าสัญลักษณ์ ดนตรีพื้นบ้าน รวมไปถึงกีฬาพื้นบ้านต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการแสดงออกในลักษณะของการแต่งกายที่ต่างกันในแต่ละภูมิภาค เช่น การนุ่งผ้าลายในแถบอีสาน การสวม

เครื่องประดับของชาวเขา เป็นต้น ทั้งนี้ลักษณะของลวดลายที่ปรากฏในแต่ละท้องถิ่นจะต้องมีลักษณะที่แตกต่างกัน อันแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นนั้น และนอกจากนี้การแสดงออกทางคติชนวิทยายังมีลักษณะของการผสมระหว่างการใช้ถ้อยคำกับไม้อ้อถ้อยคำด้วยกัน เช่น การละเล่นพื้นบ้านของเด็กๆ มีมอญซ่อนผ้า รีรีข้าวสาร ภูกินหาง ชนไก่ เป็นต้น ซึ่งจะต้องมีทั้งเพลงประกอบท่าทางในการละเล่น หรืออาจมีดนตรีประกอบให้จังหวะเพื่อความสนุกสนาน หรืออีกอย่างหนึ่งคือการแสดงพื้นบ้าน เช่น เพลงฉ่อย ลำตัด ลำแคน เป็นต้น ซึ่งจะต้องมีทั้งการร้อง การรำ การร้องผสมรำ หรืออาจผสมจังหวะของดนตรีเข้าด้วยกัน

๒.๓.๕ ทฤษฎีทางคติชนวิทยา

คติชนวิทยา เป็นศาสตร์ที่มีความหลากหลายและกว้างขวางทางเนื้อหา จึงค่อนข้างจะครอบคลุมเนื้อหาของศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของมนุษย์ในทุกชั้นของสังคม เช่น ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม รวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น จากหลากหลายของเนื้อหา这使得คติชนวิทยาเข้าไปเกี่ยวข้องกับทฤษฎีต่างๆ ที่เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์อันสืบเนื่องจากรื่องราวในอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาทฤษฎีที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกับข้อมูลทางคติชนวิทยา ดังนี้

๒.๓.๕.๑ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural diffusion theory)

ทฤษฎีนี้ เป็นทฤษฎีที่เน้นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า ลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ (Historical particularize) กล่าวคือการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่ นอกจากนั้นยังเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดแนวคิดที่เชื่อว่า วัฒนธรรมสามารถวัดได้ โดยนำวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบกันและพิจารณาคุณลักษณะที่สูงกว่าหรือด้อยกว่าของแต่ละวัฒนธรรม แต่ยังคงเชื่อว่าวัฒนธรรมนั้นไม่มีวัฒนธรรมใดที่ดีกว่าหรือเลวกว่ากัน เพราะการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไปยังดินแดนต่างวัฒนธรรมนั้น เป็นเพียงการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นๆ เท่านั้นเอง^{๗๒} ฉะนั้นจึงไม่มีเหตุผลใดที่จะมองได้ว่า วัฒนธรรมใดดีกว่าวัฒนธรรมใด เพราะทุกวัฒนธรรมล้วนมีเอกลักษณ์เฉพาะตนในประเทศ สังคม หรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้เสนอการแพร่กระจายของคติชนวิทยาประเภทนิทานพื้นบ้าน เพื่อให้ทราบถึงธรรมชาติของการแพร่กระจายของนิทาน ลักษณะความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่สามารถเกิดขึ้นอันทำให้นิทานเรื่องเดียวกันเกิดเป็นสำนวนต่างๆ ตลอดจนเงื่อนไขการแตกเรื่องต่างๆ ในชื่ออื่น ทั้งๆ ที่มีโครงเรื่องคล้ายๆ กัน

^{๗๒} ศิราพร ณ ถลาง, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๑.

๑) นักเล่านิทาน : ผู้มีส่วนกำหนดชีวิตของนิทาน

ธรรมชาติของนิทานคือการเปิดโลกแห่งจินตนาการให้ผู้ฟัง ผู้ฟังได้หลีกหนีจากโลกแห่งความเป็นจริงชั่วคราว แล้วพาตัวเองเข้าไปสู่อีกโลกหนึ่งที่มีกฎเกณฑ์เป็นของตัวเองอีกแบบหนึ่งที่ไม่เหมือนโลกแห่งความเป็นจริง เช่น เจ้าชายมีอาวุธวิเศษ ยักษ์แปลงร่างได้ เจ้าหญิงสวมเสื้อผ้าที่ประดับด้วยดวงดาว ต้นไม้พูดได้ ทารกน้อยเกิดอยู่ในดอกบัว เป็นต้น ธรรมชาติของมนุษย์ก็ชอบที่จะเล่าเรื่องสู่กันฟัง ถ้าเราเป็นนักเล่านิทานและได้เดินทางท่องเที่ยวไปยังดินแดนอื่น จะมีอะไรน่าภูมิใจไปกว่าการเล่านิทานจากดินแดนของเราให้ผู้คนในดินแดนอื่นฟัง ในทุกสังคมก็จะมีนักเล่านิทานเก่งๆ ที่ชอบเล่านิทานให้ลูกหลานและคนในหมู่บ้านฟัง หากนักเล่านิทานได้เล่านิทานของตนให้ผู้ฟังซึ่งเป็นนักเล่านิทานเช่นกัน นักเล่านิทานในดินแดนนั้นนำนิทานของเราไปเล่าต่อ นิทานของเราก็จะเข้าไปอยู่ในอีกสังคมหนึ่งได้ ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ มนุษย์ก็เดินทางไปค้าขายไปมาหาสู่กันตลอดเวลา คนยุโรปมาเอเชีย คนอินเดีย คนจีนมาสุวรรณภูมิ คนบนเขาเอาของป่าลงมาขายให้คนพื้นราบ และในแต่ละประเทศก็ประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติพันธุ์ ต่างชาติพันธุ์ก็ต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม จึงย่อมมีนิทานต่างเรื่องเล่าสู่กันฟัง ดังที่ฟอน ซีดอฟ (Von Sydow) นักคติชนวิทยาชาวสวีเดนได้กล่าวไว้ว่า นักคติชนจะสนใจเฉพาะตัวนิทานอย่างเดียวไม่พอ จำเป็นอย่างมากที่จะต้องสนใจการเล่านิทาน การดำรงอยู่ของนิทานในสังคมหนึ่งๆ ตลอดจนการถ่ายทอดนิทานในสังคมนั้นๆ และการแพร่กระจายของนิทานของนิทานไปสู่สังคมอื่นๆ ด้วย^{๗๓}

ฟอน ซีดอฟ เป็นผู้ชี้ให้เห็นความสำคัญของนักเล่านิทานในการกำหนดชีวิตของนิทานว่าในแต่ละสังคมจะมีบุคคลอยู่ ๒ ประเภทคือ นักเล่านิทาน ซึ่งเป็นผู้ที่ถ่ายทอดและสืบทอดนิทานในแต่ละสังคม คนประเภทนี้มีวิญญูณความเป็นนักเล่านิทาน สามารถจดจำนิทานต่างๆ และถ่ายทอดนิทานได้อย่างมีชีวิตชีวา ดังนั้นหากนักเล่านิทานในสังคมใดๆ เสียชีวิตตายไปโดยไม่มีใครรับช่วงต่อนิทานในสังคมนั้นๆ ก็อาจจะไม่มีชีวิตอยู่ต่อไปด้วย นานวันเข้านิทานเก่าแก่ในสังคมนั้นก็จะเลือนหายไปจากความทรงจำของคนในสังคมนั้น ส่วนบุคคลประเภทที่สอง คือผู้เล่านิทาน ผู้ฟังนิทานอาจมีบทบาทในการช่วยจดจำนิทานและช่วยทักท้วงหากนักเล่านิทานเล่าเรื่องข้ามไป แต่ไม่มีความสามารถในการถ่ายทอดนิทานต่อให้มีชีวิตชีวาที่น่าฟังอย่างที่เป็นนักเล่านิทานตัวจริงทำได้ ดังนั้นชีวิตของนิทานจึงขึ้นอยู่กับนักเล่านิทานเป็นสำคัญ^{๗๔} เหตุนี้นักเล่านิทานแต่ละคนจะมีส่วนสำคัญในการทำให้เกิดสำนวนนิทานที่ต่างกันอันเป็นคำอธิบายอันหนึ่งว่า เหตุใดจึงมีสำนวนต่างๆ ของนิทานเรื่องเดียวกันเกิดขึ้นได้มากมายในกระแสการถ่ายทอดนิทานในประเพณีบอกเล่า

^{๗๓} อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๕.

^{๗๔} ศิราพร ฐิตะฐาน, **ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน**. (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒.

๒) ลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการแพร่กระจายของนิทาน

ลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นกับตัวนิทานเมื่อนิทานนั้นแพร่กระจายออกไปสามารถสรุปได้ ๑๕ ประการ ดังนี้^{๗๕}

- (๑) รายละเอียดบางอย่างถูกกลืน โดยเฉพาะรายละเอียดที่ไม่ค่อยสำคัญ
- (๒) รายละเอียดบางอย่างถูกเพิ่มเติมเข้าไป ส่วนใหญ่มักเป็นอนุภาคจากนิทานเรื่องอื่น แต่บางครั้งก็เป็นการสร้างสรรค์ใหม่ของผู้เล่ามักมีการเพิ่มรายละเอียดเข้าไปในตอนต้นเรื่องและท้ายเรื่อง
- (๓) ผูกนิทาน ๒ เรื่องเข้าด้วยกัน
- (๔) มีการซ้ำรายละเอียดบางประการ ส่วนใหญ่ทำให้เป็น ๓ ครั้ง
- (๕) มีการซ้ำเหตุการณ์ซึ่งมีอยู่ครั้งเดียวในเรื่องเดิม บางครั้งอาจไม่ใช่เป็นการซ้ำเหตุการณ์เสียทีเดียว อาจเป็นยกเหตุการณ์คล้ายๆ กันในนิทานเรื่องอื่นเปรียบเทียบให้ฟังเพิ่มเติม
- (๖) มีการยกตัวอย่างให้เฉพาะเจาะจงลงไปทั้งๆ ที่ในเรื่องเดิมเป็นการกล่าวถึงอย่างกว้างๆ เช่น ระบุลงไปว่าเป็น นกกระจกแทน นก หรือกลับกัน เช่น เล่าว่า นก แทนที่จะเล่าว่า นกกระจก
- (๗) มีการนำเหตุการณ์จากนิทานเรื่องอื่นมาใส่แทน โดยเฉพาะตอนจบ
- (๘) มีการเปลี่ยนบทบาทตัวละคร และบ่อยครั้งที่เป็นการเล่นบทบาทหรือคุณสมบัติของตัวละครที่มีลักษณะตรงข้ามกัน เช่น หมาป่าผู้ฉลาดกับหมีโง่ อาจถูกเปลี่ยนเป็น หมาป่าโง่กับหมีฉลาด
- (๙) นิทานเรื่องสัตว์ซึ่งมีตัวละครเป็นสัตว์ในเรื่องเดิมอาจถูกแทนที่ด้วยตัวละครที่เป็นมนุษย์
- (๑๐) นิทานเกี่ยวกับมนุษย์ที่มีตัวละครสัตว์ในเรื่องอาจถูกแทนที่ด้วยตัวละครที่เป็นมนุษย์
- (๑๑) ในทำนองเดียวกัน ตัวละครที่เป็นสัตว์, ยักษ์ หรือปีศาจอาจเปลี่ยนไปมาแทนที่สลับกันได้
- (๑๒) อาจมีการเล่านิทานด้วยสรรพนามบุรุษที่ ๑ เสมือนว่าผู้เล่าเป็นตัวละครตัวหนึ่งในเรื่องนั้น
- (๑๓) การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเพียงอันเดียวอาจทำให้ต้องเปลี่ยนอีกหลายจุดตามเพื่อให้เรื่องสอดคล้องกัน

^{๗๕} อ่างแล้ว, หน้า ๒๖.

(๑๔) เมื่อนิทานท่องเที่ยวไปในดินแดนต่างวัฒนธรรม ประเพณีที่ผู้ฟังจะไม่คุ้นเคย อาจถูกแทนที่ด้วยประเพณีที่ผู้ฟังคุ้นเคย เช่น การใช้ตัวละคร เจ้าชายและเจ้าหญิง อาจต้องเปลี่ยนเป็น ลูกชายและลูกสาวหัวหน้าเผ่า ในสำนวนอินเดียแดง

(๑๕) ในทำนองเดียวกัน รายละเอียดบางอย่างที่ฟังดูล้าสมัยอาจถูกเปลี่ยนให้ทันสมัย เช่น พระเอกอาจเดินทางไปผจญภัยด้วยรถไฟ เป็นต้น

จากข้อสรุปทั้ง ๑๕ ข้อนี้ ได้ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสำนวนนิทานที่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะตัวนักเล่านิทานได้เน้นการถ่ายทอดนิทาน หรือเมื่อนิทานแพร่กระจายไปยังวัฒนธรรมต่างๆ นั้นย่อมมีการเปลี่ยนสถานที่ เปลี่ยนบุคคล หรือเปลี่ยนเหตุการณ์ การสมมติตัวละครรวมไปถึงสำนวนทางภาษาก็เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ด้วยเช่นกัน แต่ถึงจะเปลี่ยนไปตามยุคสมัยอย่างไร เอกลักษณะของนิทานเรื่องนั้นๆ ก็จะต้องคงอยู่เช่นเดิม อย่างเช่น เรื่องรามเกียรติ์ ต้นเรื่องเกิดที่ประเทศอินเดีย เมื่อเรื่องรามเกียรติ์แพร่กระจายเข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น มาเลเซีย อินโดนีเซีย พม่า ไทย ลาว และเขมร ล้วนมีนิทานและวรรณคดีการแสดงที่มาจากนิทานพระราม หรือมหากาพย์รามายณะทั้งสิ้น วัฒนธรรมอินเดียย่อมมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นิทานที่มาจากวัฒนธรรมอินเดียจึงย่อมต้องมีการเปลี่ยนให้เข้ากับ วัฒนธรรมความเชื่อและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในภูมิภาคนั้นๆ

๒.๓.๕.๒ ทฤษฎีโครงสร้าง (Structural theory)

คำว่า “โครงสร้าง” หมายถึง รูปแบบ (Form) หรือแกนที่กำหนดเนื้อหา (Content) หรือความเป็นสิ่งต่างๆ ให้เราเห็น โครงสร้างเป็นสิ่งที่อยู่ภายใน ซึ่งจะต้องค้นหาจึงจะพบ เปรียบได้กับเมื่อเราซื้อพวงมาลัยเรามองไม่เห็นเส้นด้ายที่ร้อยดอกไม้ให้เป็นพวงมาลัย เราเห็นแต่ดอกไม้ที่ประกอบกันขึ้นเป็นพวงมาลัย ซึ่งพวงมาลัยนั้นจะมีรูปร่างเป็นแนวยาวแบบมาลัยสองชายที่แขวนตามหน้ารถ หรือพวงมาลัยนั้นจะมีลักษณะเป็นวงกลมหรือวงรีที่มีพุ่มดอกไม้ห้อยลงมาก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของเส้นด้ายที่เป็นตัวกำหนด ในกรณีนี้เส้นด้ายที่อยู่ภายใน จึงถือว่าเป็นโครงสร้างของพวงมาลัย^{๗๖} อย่างอื่นก็เช่นกันไม่ว่าเราจะพูดถึงเรื่องอะไร สิ่งเหล่านั้นก็ย่อมมีโครงสร้างด้วยเช่นกัน เช่น โครงสร้างของบ้าน โครงสร้างของสัตว์ หรือแม้แต่โครงสร้างทางสังคม ก็ล้วนมีโครงสร้างด้วยกันทั้งนั้น โดยเฉพาะโครงสร้างทางสังคมนั้น ในทางมานุษยวิทยา ก็จะหมายถึงสิ่งที่กำหนดความสัมพันธ์เชิงพฤติกรรมระหว่างบุคคล ถ้าจะอธิบายโครงสร้างสังคมไทย นักมานุษยวิทยาก็จะอธิบายด้วยคำต่างๆ ต่อไปนี้ เช่น ระบบอุปถัมภ์ ระบบมูลนาย ไพร่ โครงสร้างทางชนชั้น นักวิชาการตะวันตกบางคนมองว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีโครงสร้างหลวม ซึ่งเมื่อนักมานุษยวิทยาพูดถึงโครงสร้างสังคม ก็จะอธิบายถึง

^{๗๖} อ่างแล้ว, หน้า ๒๐๓.

กฎเกณฑ์ที่กำหนดลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม ซึ่งตัวกฎเกณฑ์นี้เป็นสิ่งที่เรามองไม่เห็นแต่อยู่ในหัวอยู่ในระบบความคิดความเชื่อและค่านิยมที่กำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมไทย

ทฤษฎีโครงสร้างในทางคติชนวิทยาเป็นการอธิบายโครงสร้างของนิทานของนักคติชนวิทยาชาวรัสเซียชื่อ วลาดิเมียร์ พรอพพ์ (Vladimir Propp) และการประยุกต์ทฤษฎีของพรอพพ์ในการวิเคราะห์นิทานในวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อชี้ให้เห็นว่า ความคิดเชิงโครงสร้างเป็นเรื่องสากล นิทานแต่ละประเภทล้วนมีโครงสร้างในการเล่า และนิทานในแต่ละวัฒนธรรมสะท้อนทั้งโครงสร้างความคิดที่เป็นสากลและโครงสร้างความคิดที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละวัฒนธรรม ทำให้เห็นว่า ไวยากรณ์ของนิทานย่อมมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเจ้าของนิทาน^{๗๗} อย่างเช่นถ้าเราพูดถึงภาษา สิ่งที่กำหนดกฎเกณฑ์ของภาษา เราเรียกว่าไวยากรณ์ ซึ่งไวยากรณ์นี้ก็เป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดให้เรียงคำขยายไว้หน้าคำนาม เช่น gray sky แต่ไวยากรณ์ภาษาไทยกำหนดให้เรียงคำขยายไว้หลังคำนาม เช่น ท้องฟ้าสีเทา แต่เราในฐานะเจ้าของภาษาสามารถพูดหรือเขียนเพื่อสื่อสารได้โดยไม่ต้องนึกถึงไวยากรณ์ คนที่เป็นเจ้าของภาษาสามารถผูกประโยคได้โดยไม่ต้องนึกว่าจะเรียงคำต่างๆ ในประโยคอย่างไรให้ถูกต้อง ไวยากรณ์จึงเป็นกฎเกณฑ์ที่อยู่ในหัวของเรา เราสามารถสื่อสารได้โดยไม่ต้องตระหนักถึงเนื้อหาของไวยากรณ์ เพราะไวยากรณ์หรือโครงสร้างของภาษาเป็นสิ่งที่อยู่ภายใน ซึ่งเป็นตัวกำหนดการสื่อสาร ไม่ว่าจะโดยการพูด การเขียน เช่นเดียวกับที่กฎเกณฑ์หรือโครงสร้างสังคมก็เป็นสิ่งที่มีกำหนดในพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ในแต่ละสังคมอยู่แล้ว

ดังนั้นเมื่อพูดถึงโครงสร้างนิทาน จึงหมายถึงสิ่งที่กำหนดเนื้อหาและการดำเนินเรื่องของนิทาน ซึ่งเปรียบเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเนื้อหาเข้าไว้ด้วยกันให้เป็นเรื่องนิทานเช่นเดียวกับเส้นด้ายที่ร้อยดอกไม้ให้เป็นพวงมาลัย ในทำนองเดียวกับไวยากรณ์ของภาษาที่กำหนดการร้อยเรียงกันของคำต่างๆ ในประโยค ในแต่ละภาษามีจำนวนประโยคได้ไม่จำกัดภายใต้ระบบไวยากรณ์เดียวกันฉันใด นิทานในแต่ละวัฒนธรรมก็มีจำนวนเรื่องของนิทานได้ไม่จำกัดภายใต้ระบบโครงสร้างเดียวกันของนิทานฉันนั้น ฉะนั้นในฐานะที่นิทานพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ นิทานพื้นบ้านจึงเป็นผลผลิตและเป็นตัวแทนความคิดของกลุ่มชนนั้นๆ โดยรวม การศึกษานิทานโครงสร้างจึงวางอยู่บนความคิดที่ว่า หากนำนิทานแต่ละประเภทที่อนิทานในแต่ละวัฒนธรรมมาวิเคราะห์หาโครงสร้างเบื้องต้น ก็พบว่านิทานพื้นบ้านในแต่ละวัฒนธรรมมีไวยากรณ์ของตนเองที่สะท้อนทั้งระบบความคิดเชิงโครงสร้างที่เป็นสากลในฐานะที่เป็นมนุษย์และระบบความคิดเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนลักษณะเฉพาะของคนแต่ละกลุ่มชนด้วย นี่แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดเรื่องราวต่างๆ นั้นล้วนมีโครงสร้างทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันก่อให้เกิดการสืบทอดเรื่องราวต่างๆ มาเรื่อยๆ จนกลายเป็นประเพณี วัฒนธรรมให้คนรุ่นหลังได้ศึกษากันในเวลาต่อมา

^{๗๗} อ่างแล้ว, หน้า ๒๐๒.

๒.๔ แนวคิด และทฤษฎีทางวัฒนธรรม

มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่แตกต่างไปจากสัตว์โลกชนิดอื่นๆ เพราะมนุษย์มีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากสัตว์โลกทั่วไป เช่น รู้จักทำมาหากิน รู้จักสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบการทำมาหากิน และสร้างแบบแผนในการดำเนินชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้เรียกว่า วัฒนธรรม^{๗๘} ซึ่งมีอยู่ในสังคมมนุษย์เท่านั้น และทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่สูง และเจริญกว่าสัตว์ชนิดอื่นๆ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความสัมพันธ์กับกลุ่มสังคมอื่นๆ ก็ย่อมมีการรับเอาวัฒนธรรมจากสังคมนั้นๆ มาปรับใช้กับสังคมตัวเอง เช่น การแต่งกายของคนในสังคมไทยสมัยเริ่มแรกจะมีลักษณะการนำเอาผ้าตัดเป็นผืนให้พอเหมาะแล้วนำมาพันร่างกาย สมัยต่อมาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงและเมื่อได้รับอิทธิพลการแต่งกายแบบชาวตะวันตกก็ทำให้มีการตัดเย็บให้เข้ากับรูปทรงของร่างกายมีแขน ขา มีการใช้กระดุมสำหรับยึดติดเพื่อสะดวกในการสวมใส่ หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง เช่น บ้านของคนไทยสมัยเริ่มแรกเรือนไทยมีลักษณะอย่างหนึ่งที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของคนไทยเอง สมัยต่อๆ มาเมื่อมีการสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านใกล้เคียง และได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวตะวันตกทำให้บ้านเรือนของคนไทยเปลี่ยนแปลงรูปแบบ และมีวิธีการก่อสร้างในรูปแบบที่หลากหลายเช่นในปัจจุบัน วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งช่วยให้สังคมมนุษย์พัฒนาขึ้นตามลำดับเหนือกว่าสัตว์โลกทั้งหลาย

๒.๔.๑ การกำเนิดของวัฒนธรรม

เมื่อมีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นครั้งแรก สิ่งมีชีวิตเหล่านั้นต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติที่อยู่รอบข้างและความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตชนิดใดไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติที่เหล่านั้นได้ก็อาจจะสูญพันธุ์ไป แต่สำหรับมนุษย์แล้ว การที่ดำรงชีวิตให้อยู่รอดมาได้ในทุกยุคสมัยนั้น เพราะมีความสามารถพิเศษ ซึ่งลักษณะพิเศษที่สำคัญของมนุษย์คือปัญญา หรือความคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถป้องกันธรรมชาติและอยู่กับธรรมชาติได้ เช่น เมื่ออากาศหนาวก็ไม่ได้อาศัยการปรับตัวโดยการมีขนหนาหรือมีขนขึ้นตามตัวมากขึ้น แต่มนุษย์รู้จักคิดเอาใบไม้หรือหนังสัตว์มาห่อหุ้มร่างกายเพื่อป้องกันอากาศหนาวนั้น

วัฒนธรรมของมนุษย์แรกเริ่มย่อมมีลักษณะง่ายๆ เช่น ในเรื่องของการทำมาหากิน เมื่อหิวก็ออกไปล่าสัตว์ หรือเก็บของป่ามาไว้เป็นอาหาร ในช่วงแรกก็อาศัยมือและกำลังร่างกายในการจับสัตว์หรือเก็บผลไม้มาเป็นอาหาร ต่อมาจึงค่อยๆ พัฒนาประดิษฐ์เครื่องมือและเทคนิควิธีเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ เครื่องมือชิ้นแรกของมนุษย์คือก้อนหินที่มีไว้สำหรับทุบสัตว์ ตัด หรือขูดรากไม้ ก้อนหินที่ใช้ทำในระยะแรกๆ คงจะไม่ได้ทำให้แหลมคม เก็บก้อนหินที่ได้มาอย่างไรก็ใช้อย่างนั้น ต่อมาจึงค่อยๆ พัฒนาให้ก้อนหินมีลักษณะแหลมคมเพื่อการใช้งานและล่าสัตว์ และค่อยๆ พัฒนาไปเป็นขวาน หอก ธนู เป็น

^{๗๘} ประกอบ มีโคตรกอง, วัฒนธรรมไทย. (ขอนแก่น : ก๊อบปี่ปรี้น, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

ต้น วัฒนธรรมในด้านอื่นๆ ก็คงจะพัฒนาไปเรื่อยๆ ไปในแต่ละยุคสมัยจนกระทั่งปัจจุบัน^{๗๙} ในส่วนวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุก็มีการพัฒนามาเรื่อยๆ เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมนุษย์เพิ่มประชากรมากขึ้นก็มีความจำเป็นต้องจัดระเบียบในการอยู่ร่วมกัน โดยการสร้างบรรทัดฐานต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นสังคม คติแนวปฏิบัติที่เกี่ยวกับศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มิฉะนั้นแล้วสังคมมนุษย์จะเกิดความสงบสุขไม่ได้ เช่น ถ้าไม่มีการกำหนดรูปแบบและแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศ หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กำเนิดกับผู้สืบเชื้อสายโลหิตก็จะทำให้เกิดความสับสน ลูกไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ลูกอาจมีสัมพันธ์ทางเพศกับเป็นพ่อหรือแม่ หรือพ่ออาจไม่เลี้ยงดูลูก^{๘๐} เป็นต้น

การกำหนดบรรทัดฐานไว้เป็นแนวปฏิบัติสำหรับสังคมมนุษย์ในด้านต่างๆ นี้ เป็นรูปแบบในการสร้างฐานวัฒนธรรมสำหรับสังคมมนุษย์ หรืออาจกล่าวโดยภาพกว้างๆ ได้ว่า วัฒนธรรม เป็นผลงานของมนุษย์ หรือ มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีปัจจัยทางชีวภาพบางประการที่สนับสนุนมนุษย์ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้นมา ซึ่งชีวภาพดังกล่าวนี้มีดังนี้^{๘๑}

๑) มนุษย์มีสมองอันทรงคุณภาพ กล่าวได้ว่ามนุษย์มีสมองอันทรงคุณภาพพิเศษกว่าสัตว์อื่นๆ คือสัดส่วนน้ำหนักของสมองต่อน้ำหนักตัวมีค่าสูงสุด คือเท่ากับ ๑ ส่วน ๕๐ ระดับความย่น (Fissures) มากที่สุด และ เซลล์ประสาท (Neuron) มีจำนวนมากที่สุด (๑๐ - ๑๕ ล้าน) ด้วยสมองอันทรงคุณภาพนี้เอง ทำให้มนุษย์มีความสามารถพิเศษบางประการ ได้แก่ ความสามารถในการเรียนรู้ กล่าวคือธรรมชาติได้เอื้อเฟื้อมนุษย์ด้วยการให้สมองอันทรงคุณภาพแก่มนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ดีกว่าสัตว์อื่นๆ ทั้งหมด การเรียนรู้นี้เองได้ช่วยให้นักวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรม และ ความสามารถในการเชื่อมกาลเวลา ซึ่งถือว่าปัญญา (Intelligence) อันเกิดจากสมองอันทรงคุณภาพช่วยให้นักวิทยาศาสตร์จดจำและระลึกถึงเหตุการณ์ที่ได้อุบัติขึ้นในอดีตทำให้เกิดความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างอดีตกับปัจจุบัน รวมทั้งการคาดคะเนในสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ความสามารถในการเชื่อมกาลเวลา (Time - binding) ของมนุษย์นี้เองเป็นที่มาของประวัติศาสตร์ของมนุษย์

๒) การปราศจากสัญชาตเวคของมนุษย์ ในปัจจุบันมีความเชื่อทางวิชาการทางจิตวิทยา สังคมว่า มนุษย์ไม่มีสัญชาตเวค (Instinct) ตำราบางเล่มกล่าวถึงการปราศจากสัญชาตเวคของมนุษย์ บางตำราว่ามนุษย์มีสัญชาตเวคขั้นต้นเพียงสองสามประการซึ่งบางทีก็ไม่เรียกว่าสัญชาตเวค แต่เรียกว่าแรงขับ ฉะนั้นในการที่มนุษย์จำต้องแสวงหาสิ่งต่างๆ มาเพื่อบำบัดความต้องการทางกายภาพ

^{๗๙} อ้างแล้ว, หน้า ๒.

^{๘๐} อ้างแล้ว, หน้า ๓.

^{๘๑} อานนท์ อภาภิรม, สังคม วัฒนธรรม และประเพณี. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า

(Physical needs) ความต้องการทางสังคม (Social needs) และความต้องการทางจิต (Psychological needs) ของมนุษย์นั้น มนุษย์ไม่สามารถพึ่งสัญชาตญาณในการแสวงหาสิ่งที่จะมาตอบสนองได้เหมือนกับสัตว์อื่นๆ มนุษย์จำเป็นต้องได้รับการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม (Socialization) ซึ่งคนรุ่นก่อนเป็นผู้ทำหน้าที่อบรมและถ่ายทอดระเบียบหรือวิธีการต่างๆ ให้แก่คนรุ่นหลังสืบกันเรื่อยมา ฉะนั้นจึงมีคำกล่าวที่ว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม

๓) การมีภาษา กล่าวได้ว่าภาษาเกิดขึ้นได้ด้วยสมองอันทรงคุณภาพ ประกอบกับลักษณะโครงสร้างของคางที่ยื่นออกมาช่วยขากรรไกรกว้าง รวมทั้งโครงสร้างของปากและหลอดเสียง ภาษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดในการสั่งสอนและการเรียนรู้ซึ่งเป็นที่มาของวัฒนธรรม

จะเห็นได้ว่า การสร้างวัฒนธรรมของมนุษย์ในทุกยุคสมัยที่ผ่านมา ถือได้ว่าเป็นการสร้างวัฒนธรรมเพื่อสังคมมนุษย์โดยมนุษย์เอง ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีปัจจัยทางชีวภาพบางประการที่สนับสนุนให้มนุษย์สามารถสร้างวัฒนธรรมเป็นของตนเองได้ และวัฒนธรรมที่มนุษย์ช่วยกันสร้างขึ้นมานั้นเป็นเครื่องมือในการควบคุมสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสังคมมนุษย์เอง และเพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิต เพราะวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นล้วนมาจากความคิดสร้างสรรค์ อันเกิดจากประสบการณ์ และปัญญาความรู้ แต่ถ้าวัฒนธรรมใดที่มนุษย์สร้างขึ้นมาแล้วไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการได้ดีเท่าที่ควร มนุษย์ก็สามารถปรับปรุงวัฒนธรรมนั้นขึ้นมาใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมมนุษย์ในทางเหมาะสมแก่สังคมนั้นๆ อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นก่อนหรือมีมาก่อนนั้นย่อมเป็นพื้นฐานในการพัฒนาวัฒนธรรมในยุคต่อๆ มา ทั้งนี้เพื่อที่จะให้สังคมมนุษย์ได้พัฒนาควบคู่ไปกับสิ่งที่ตั้งมาในทุกๆ ด้านนั่นเอง

๒.๔.๒ ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต ที่รวมคำ ๒ คำเข้าไว้ด้วยกัน ได้แก่ “วัฒน” เป็นภาษาบาลี แปลว่า “เจริญงอกงาม” ส่วนคำว่า “ธรรม” เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึง “ความดี” ซึ่งถ้าแปลตามรากศัพท์ก็คือ สภาพอันเป็นความเจริญงอกงามหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม^{๘๒}

วัฒนธรรม ในความหมายทางสังคมวิทยามีความหมายกว้างขวางกว่าความหมายที่ใช้กันอยู่ในการพูดหรือการเขียนโดยทั่วไป กล่าวคือ สังคมวิทยาถือว่า วัฒนธรรม เป็นศัพท์ทางวิชาการ (Technical vocabulary) ซึ่งในทัศนะของสังคมวิทยาหมายถึง การดำเนินชีวิต กระแสแห่งพฤติกรรม และบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ และความรู้^{๘๓} เป็นต้น

^{๘๒} สมชัย ใจดี, ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, **ประเพณี และวัฒนธรรมไทย**. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

^{๘๓} อานนท์ อาภาภิรม, **อ้างแล้ว**, หน้า ๙๐.

พระยาอนุমানราชชน ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้เลียนแบบกันได้เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา วัฒนธรรม เป็นการแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติกิริยา อาการหรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็น ภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น วัฒนธรรมคือมรดกแห่งสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม^{๘๔}

ส่วนในภาษาอังกฤษ ใช้คำว่า “Culture” มาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า “Cultura” มีความหมายว่า การเพาะปลูกและบำรุงให้เจริญงอกงาม^{๘๕} กล่าวคือมนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญงอกงาม

ความหมายของวัฒนธรรมนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งหมายรวมไปถึงความคิด ศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ศีลธรรม จรรยา ภาษา กฎหมาย และความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และสิ่งต่างๆ ที่มีมนุษย์สร้างขึ้นได้ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อๆ มา เป็นเรื่องของการเรียนรู้จากคนกลุ่มหนึ่งไปยังคนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งถ้าสิ่งใดดีก็เก็บไว้สิ่งใดควรแก้ก็แก้ให้ดีขึ้น เพื่อจะได้ส่งเสริมให้มีลักษณะที่ดีประจำชาติต่อไป ในลักษณะนี้ วัฒนธรรมจึงเป็นการแสดงออกซึ่งความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีงามของประชาชนที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมกลืน ความก้าวหน้า และศีลธรรมที่ดีงามของคนที่อยู่ในสังคมนั้นๆ

๒.๔.๓ ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมได้รับการสร้างสรรค์มาจากระบบการพัฒนาทางความคิดของมนุษย์เองตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีการพัฒนามาเรื่อยๆ ทั้งปรับปรุงและดัดแปลงให้เหมาะสมกับค่านิยมในแต่ละยุคสมัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประกอบกับปัญหาความต้องการและความสามารถของมนุษย์ จึงก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ การหล่อหลอมรวมกันจนกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะเป็นวัฒนธรรมขึ้นมาพร้อมมีลักษณะเด่นๆ ให้ปรากฏหลายอย่าง ดังนี้^{๘๖}

^{๘๔} อ้างแล้ว, หน้า ๙๑.

^{๘๕} บันเทิง พาทีจิตร, พระเพณี วัฒนธรรม และคติความเชื่อ. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๘๖} อานนท์ อาภาภิรม, อ้างแล้ว, หน้า ๙๑-๙๒.

๒.๔.๓.๑ แนวทางแห่งพฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้

วัฒนธรรมนั้น มีลักษณะเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรมที่มีการเรียนรู้กันได้ (Learned ways of behavior) ไม่ใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน และลักษณะอันนี้เองที่ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์ กล่าวคือพฤติกรรมส่วนใหญ่ของสัตว์เกิดขึ้นจากการเร้าของสัญชาตเวก (Instinct) ส่วนมนุษย์นั้นมีสมองอันทรงคุณภาพจึงสามารถรู้จักคิด ถวายทอด และเรียนรู้ กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่บุคคลมีการติดต่อกับบุคคลอื่นในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ฉะนั้นการเรียนรู้จึงเป็นลักษณะที่สำคัญยิ่งของวัฒนธรรม

๒.๔.๓.๒ มรดกแห่งสังคม

วัฒนธรรมเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น และเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวก็คือ การสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ (Symbolic communication) ได้แก่ การที่มนุษย์มีการภาษาใช้ที่แน่นอน ซึ่งมีส่วนช่วยให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลังๆ ดำเนินสืบต่อเนื่องมาไม่ได้ขาดสาย ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงมีลักษณะเป็นมรดกแห่งสังคม (Social heritage)

๒.๔.๓.๓ แบบแผนโครงสร้างของสังคม

วัฒนธรรมมีลักษณะเป็น Superorganic ซึ่งหมายถึงแบบแผนโครงสร้างสังคมที่ยืดโยงให้องค์ประกอบหรือหน่วยย่อยๆ ทางสังคมดำรงอยู่ได้ คำว่า Superorganic เป็นคำที่ เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) บัญญัติขึ้นมา เพื่อที่จะอธิบายวิวัฒนาการของสังคม โดยแยกประเภทสังคมเป็น ๓ ระดับ ดังนี้^{๘๗}

๑) อนินทรีย์ (Inorganic) การค้นคว้าได้จากวิทยาการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ทางกายภาพ (Physical sciences) อันได้แก่ ความรู้ด้วยแร่ธาตุ เช่น อนินทรีย์เคมี (Inorganic chemistry)

๒) อินทรีย์ (organic) การค้นคว้าได้จากวิทยาการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ทางชีวภาพ (Biological sciences)

๓) Superorganic การค้นคว้าที่ได้จากวิทยาการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ที่ว่าวัฒนธรรม มีลักษณะเป็น Superorganic นั้น เป็นการอธิบายว่า วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เป็นทั้งอนินทรีย์ และอินทรีย์ เพราะ Superorganic หมายถึงสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์อย่างเดียวกันได้ในแง่ของกายภาพหรือชีวภาพนั้น อาจเป็นปรากฏการณ์ที่แตกต่างกันในแง่ของวัฒนธรรม กล่าวคือสิ่งของสิ่งหนึ่งอาจมีความหมายหรือเอามาใช้ต่างกันออกไปในแต่ละสังคม ทั้งๆ ที่ก็คือสิ่งเดียวกัน

^{๘๗} อังแล้ว, หน้า ๙๑.

นั่นเอง เช่น ลี้น เป็นอวัยวะส่วนหนึ่งของทุกคน ชาวธิเบตนำมาใช้ในการแสดงออกซึ่งความเคารพนับถือด้วยการแลกลี้นออกมา ส่วนคนไทยหรือคนทั่วไปอาจมองว่าเป็นการแสดงกริยาที่ไม่สุภาพ เป็นต้น

๒.๔.๓.๔ วิถีชีวิตของมนุษย์

วิถีชีวิตของมนุษย์นี้ถือว่าเป็นลักษณะประการสุดท้ายของวัฒนธรรม คือเป็นวิถีชีวิต (Way of life) หรือแผนการดำเนินชีวิต (Design for living) ของมนุษย์ ซึ่งระบบการดำเนินชีวิตที่จดจำสืบทอดเนื่องกันมา มีการแสดงออกที่เห็นได้โดยแจ่มแจ้งและโดยปริยาย ซึ่งสมาชิกทุกคนหรือทุกสมาชิกที่ตั้งขึ้นเป็นพิเศษเป็นกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกนั้นๆ ด้วย ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมของแต่ละสังคมและของแต่ละกลุ่ม อันเป็นการแสดงออกซึ่งวิถีชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดมีวัฒนธรรมของชาวไทย วัฒนธรรมของชาวจีน และวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่น เป็นต้น

๒.๔.๓.๕ วัฒนธรรมย่อย

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ลักษณะของวัฒนธรรมในสังคมใหญ่มักจะมีกระบวนการของวัฒนธรรมกลุ่มย่อย (Sub-group) ซึ่งเป็นสมาชิกที่ปรากฏในสังคมใหญ่ กล่าวคือวัฒนธรรมกลุ่มย่อยนี้ได้ปฏิบัติในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมใหญ่ และในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตนด้วย และวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มนี้เองทางสังคมวิทยาเรียกว่า วัฒนธรรมย่อย (Subcultures) ซึ่งอาจแยกเป็นข้อๆ ได้ดังนี้^{๘๘}

๑) วัฒนธรรมย่อยทางเชื้อชาติ (Ethnic subcultures) มีลักษณะเป็นสังคมใหญ่ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลหลายเชื้อชาติ เช่น สังคมไทยประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติได้แก่ จีน อินเดีย มุสลิม มอญ และชาวมลายู เป็นต้น กลุ่มคนต่างเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ในสังคมไทยปฏิบัติวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง กล่าวคือมีประเพณีหรือธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมส่วนรวม

๒) วัฒนธรรมย่อยตามเกณฑ์อายุ (Age subcultures) มีลักษณะที่เป็นพฤติกรรมของคนแต่ละวัย ซึ่งมักนิยมปฏิบัติวัฒนธรรมตามกลุ่มบุคคลที่มีเกณฑ์รุ่นราวคราวเดียวกัน ดังนั้นวิถีแห่งการดำรงชีวิต (Life-style) ของบุคคลตามเกณฑ์อายุที่แตกต่างกันย่อมแตกต่างกันไป เช่น คนในวัยรุ่นนิยมปฏิบัติตนในสังคมแบบหนึ่ง เช่น การไว้ทรงผม แบบกางเกง สีสนของเสื้อผ้า ส่วนงานการพูด อย่างที่เรียกว่า วัฒนธรรมวัยรุ่น ส่วนคนแก่ก็ไปวัดหรือแสวงหางานอดิเรกทำ เช่น เล่นกล้วยไม้ สะสมต้นบอน ตะโกตัด เป็นต้น

^{๘๘} อ้างแล้ว, หน้า ๙๒.

๓) วัฒนธรรมย่อยตามท้องถิ่น (Regional subcultures) โดยท้องถิ่นต่างๆ ย่อมมีการปฏิบัติวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งต่างก็มีลักษณะของการปฏิบัติทางวัฒนธรรมอันเป็นที่นิยมในท้องถิ่นของตน เช่น ภาษาพูด การละเล่น และประเพณี เป็นต้น

๔) วัฒนธรรมย่อยเชิงอาชีพ (Occupations subcultures) มีลักษณะการประกอบอาชีพต่างกัน ซึ่งแต่ละที่ก็มีธรรมเนียมการปฏิบัติในหมู่ผู้ประกอบอาชีพเดียวกัน เช่น นักร้อง นักแสดงภาพยนตร์ นักหนังสือพิมพ์ นักดนตรี และหมคนวด เป็นต้น ต่างก็มีลักษณะของวิถีชีวิตตามแบบฉบับอันเป็นที่ยอมรับกันในหมู่พวกของตน

ลักษณะของวัฒนธรรมที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น มีลักษณะที่หลากหลายแตกต่างกันไป แต่ที่สำคัญนั้นจะมีลักษณะที่เกิดจากการเรียนรู้ เนื่องจากวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดและไม่ใช่สิ่งที่อาจถ่ายทอดทางพันธุกรรมได้ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์ย่อมแตกต่างกันไปจากรังของผึ้ง เพราะผึ้งสร้างรังขึ้นโดยสัญชาตญาณที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องมีการเรียนรู้หรือสั่งสอน แต่การสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคม วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม ซึ่งเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้จากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นต่อไป การถ่ายทอดนั้น ต้องใช้เวลา และมีภาษาเป็นสื่อกลางช่วยไข่มนุษย์ได้แสดงความรู้สึกและสามารถเข้าใจผู้อื่นได้ ช่วยให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมสืบต่อมาเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต เพราะบุคคลที่เกิดในสังคมใดก็ต้องเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น ซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคม ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้ว่าของใครดีกว่ากัน เพราะแต่ละวัฒนธรรมย่อมมีความเหมาะสมตามสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม เช่น วัฒนธรรมไทยก็มีแบบแผนการดำเนินชีวิตในลักษณะหนึ่งไม่ว่าจะเป็นด้านการแต่งกาย อาหารการกิน ความเป็นอยู่ ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่น ดังนั้น วิถีชีวิตของคนไทยคนญี่ปุ่นหรือชาติอื่นๆ จะมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะของตนเอง วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ จากการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นการแสดงถึงรูปแบบของความคิด ในการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นผลมาจากการช่วยกันกำหนดรูปแบบของความคิดในการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก โดยที่สมาชิกรับรู้ร่วมกัน และประพฤติตามแนวคิดนั้น และวัฒนธรรมไม่ใช่เป็นของผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นของส่วนรวม ซึ่งเกิดจากการที่มนุษย์อยู่ร่วมกัน และสร้างรูปแบบในการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกัน วัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่สมาชิกในสังคมคนใดคนหนึ่งยอมรับและปฏิบัติเท่านั้น

๒.๔.๔ ประเภทของวัฒนธรรม

การแสดงออกทางวัฒนธรรมนั้นมีความหลากหลายแตกต่างกันไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นศาสตร์ที่กว้างขวางให้คำนิยามค่อนข้างยาก เพราะเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบริบทต่างๆ ของสังคมมนุษย์ที่มีการปฏิบัติกันในวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละสังคม ถึงกระนั้น นักสังคมวิทยาได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น ๒ สาขาใหญ่ๆ คือ^{๘๙}

๑) วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุ (Material culture) ได้แก่ วัตถุอันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ เช่น ถ้วย จาม ชาม ช้อน ส้อม ตีกรามบ้านช่อง และถนน ตลอดจนผลงานในทางศิลปกรรมของมนุษย์ เช่น ภาพวาด รูปปั้น เป็นต้น

๒) วัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ (Non Material culture) ได้แก่ แบบแผนในการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ภาษา ศีลธรรม ประชญา กฎหมาย และวิถีการกระทำ เป็นต้น

นอกจากนี้ ตามประกาศกระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๕ ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ ๔ ประเภท ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแบ่งประเภทในทางปฏิบัติไว้ ๔ ประเภท คือ^{๙๐}

๑) คติธรรม คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจและได้มาจากหลักการทางศาสนา

๒) เนติธรรม คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือว่ามีความสำคัญพอๆ กับกฎหมาย

๓) วัตถุธรรม คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม บ้านเรือน ยารักษาโรค เครื่องมือ เครื่องใช้

๔) สหธรรม คือวัฒนธรรมทางสังคม นอกจากหมายถึงคุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันแล้ว ยังรวมถึงระเบียบมารยาทที่จะติดต่อเกี่ยวกับสังคมทุกอย่าง เช่น การแสดงความเคารพ และการแต่งกายในโอกาสต่างๆ เป็นต้น

เมื่อกล่าวโดยสรุป ประเภทของวัฒนธรรมสามารถจำแนกได้ ๒ ประเภทหลักคือ วัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ และยังสามารถแบ่งออกได้อีก ๔ ประเภทคือ คติธรรม เนติธรรม สหธรรม และวัตถุธรรม นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งออกเป็นเรื่องของ ศิลปกรรม เช่น ภาษาวรรณกรรม การละคร นาฏศิลป์ ดนตรี จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้รวมถึงเรื่องเกี่ยวกับการช่างฝีมือ กีฬาและนันทนาการ และกิจกรรมที่เกี่ยวกับระเบียบในเรื่องของการกินอยู่ มารยาท การแต่งกาย การตกแต่งเคหสถาน และการดูแลเด็ก เป็นต้น การแสดงถึงวัฒนธรรมในแต่ละประเภทนี้มีเป้าประสงค์เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานอันได้แก่ปัจจัย ๔ ความสงบเรียบร้อยของสังคม ความสดชื่นทางสุนทรียศาสตร์ และการ

^{๘๙} ประกอบ มีโคตรกอง, อ่างแล้ว, หน้า ๖.

^{๙๐} อ่างแล้ว, หน้า ๗.

สื่อสารความรู้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมถึงจะแบ่งออกก็ประเภทก็ตาม แต่สิ่งที่สำคัญนั้นอยู่ที่ว่า เมื่อมีการแบ่งแล้วสามารถนำเอาวัฒนธรรมทั้งหลายที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ มาให้เป็นประโยชน์และเอื้อต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละด้านหรือไม่ ซึ่งถ้าสามารถนำมาปรับใช้กับสังคมมนุษย์ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตแล้ว ก็ถือได้ว่าวัฒนธรรมนั้นๆ ได้ต่อบัตถุประสงค์ของสังคมมนุษย์แล้ว

๒.๔.๕ องค์ประกอบของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นผลจากการที่มนุษย์ได้เข้าควบคุมธรรมชาติและพฤติกรรมของมนุษย์ ทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคม ระบบความเชื่อ ศิลปกรรม ค่านิยม และวิทยาการต่างๆ แต่เมื่อก้าวโดยภาพรวมวัฒนธรรมสามารถแบ่งเป็นองค์ประกอบได้ดังนี้^{๙๑}

๑) องค์คติ (Concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจ และอุดมการณ์ต่างๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องพระเจ้าองค์เดียว ความคิดในเรื่องระบบเศรษฐกิจ ความเข้าใจในเรื่องราวของมนุษย์และอุดมการณ์ คือแผนการตามความคิดเห็นของตน

๒) องค์พิธีการ (Usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งแสดงออกในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น ประเพณีการโกนผมไฟ พิธีการสมรส พิธีการตั้งศพ พิธีการนั่งโต๊ะรับประทานอาหาร และประเพณีการแต่งการ

๓) องค์การ (Organization) ได้แก่ องค์การ สถาบัน สมาคมหรือสโมสร ซึ่งได้ตั้งขึ้นอย่างมีระเบียบและระบบ กล่าวคือมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบข้อบังคับ มีวิธีการดำเนินงานอย่างมีระบบและมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน องค์การที่เล็กที่สุดคือครอบครัว และองค์การที่ใหญ่ที่สุดคือองค์การสหประชาชาติ

๔) องค์การวัตถุ (Instrumental and symbolic objects) องค์การวัตถุที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้เรียกว่า วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ในระบบการเกษตรกรรม ระบบอุตสาหกรรม และเครื่องมือเครื่องใช้ในทางวัฒนธรรม เช่น คนโทน้ำ จาน ถ้วย และมีด เป็นต้น ตลอดจนผลิตผลของมนุษย์ในทางศิลปกรรม เช่น ภาพเขียน รูปปั้น ส่วนองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นเครื่องหมายแสดงถึงสัญลักษณ์ (Symbol) ได้แก่ ภาษาและตัวเลข เป็นต้น

การแบ่งองค์ประกอบของวัฒนธรรมข้างต้น เป็นการแบ่งตามลักษณะของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำเนินชีวิตมนุษย์ กล่าวคือ ระดับแรกนั้นเป็นการจัดชั้นที่อยู่นอกสุด คือระดับที่มองเห็นได้ด้วยสายตาสังเกตได้ง่าย ซึ่งจะเป็นเรื่องของสัญลักษณ์ ภาษา พิธีการพิธีกรรม เช่น เจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการลูกค้าจะมีสัญลักษณ์คือ การแต่งกายด้วยรูปแบบที่มีสีที่เป็นเอกลักษณ์ และการแต่หน้าทำผมที่สวยงาม ในระดับที่สอง คือระดับที่เป็นพฤติกรรมเป็นนิสัย เช่น เป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ หรือเป็นคนที่ชอบเทคโนโลยี เป็นต้น และส่วนที่สาม คือค่านิยมร่วม ซึ่งเป็นส่วนวางข้างใน

^{๙๑} อานนท์ อาภาภิรม, อ้างแล้ว, หน้า ๙๕.

สุดถือว่าเป็นแกนหลัก ซึ่งเป็นสิ่งที่รวบรวมจากพฤติกรรม นิสัยสัญลักษณ์ ภาษา พิธีการ พิธีกรรม เช่น ความซื่อสัตย์ การทำงานเป็นทีม ซึ่งในทั้งสามส่วนนี้เมื่อนำมารวมกันจะแสดงถึงองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่จะเป็นรูปแบบลักษณะเฉพาะของแต่ละองค์กรนั้นๆ

๒.๔.๖ ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัด เครื่องกำหนดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคม ในทำนองเดียวกันวัฒนธรรมยังกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน และต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติมาก หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดั่งงามเหมาะสมแล้ว สังคมนั้นย่อมมีความเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว ตรงกันข้ามหากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ล้าหลัง มีแบบของพฤติกรรมที่ไม่ดี มีค่านิยมที่ไม่เหมาะสม สังคมนั้นก็จะยากต่อการพัฒนาความก้าวหน้าและในที่สุดก็อาจสูญสิ้นความเป็นชาติได้ เพราะถูกรุกรานทางวัฒนธรรม ดังนั้นความสำคัญของวัฒนธรรมจึงมีอยู่หลายประการ แต่ในที่นี้จะได้กล่าวถึงเพียง ๕ ประการ ดังนี้^{๙๒}

- ๑) วัฒนธรรมได้ช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่างๆ ของมนุษย์ และมนุษย์พ้นจากอันตราย สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ก็เพราะมนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมา
- ๒) วัฒนธรรมช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน และสังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกันก็จะมีความรู้สึกร่วมกันเป็นพวกเดียวกัน
- ๓) วัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมได้รับการยกย่องและเป็นหลักประกันความมั่นคงของชาติ
- ๔) วัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม และช่วยให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข
- ๕) วัฒนธรรมช่วยให้ประเทศชาติมีความรุ่งเรืองถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากชาตินั้นมีวัฒนธรรมที่ดี มีทัศนคติในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ยึดมั่นในหลักขยัน ประหยัด อุตุน ความมีระเบียบวินัยที่ดั่งงาม สังคมนั้นก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง

วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์พัฒนาสังคมขึ้นได้โดยลำดับอย่างไม่มีการสิ้นสุด แต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของมนุษย์ในการปรับปรุงรับเอาหรือสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมขึ้นเป็นเงาตามตัว และความเหมาะสมของวัฒนธรรมก็คือการก่อให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในสังคม เป็นต้นว่า การสร้างความสงบเรียบร้อยของสังคม เพราะว่าวัฒนธรรมคือกรอบหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม ทำให้คนในสังคมมีประเพณีที่จะปฏิบัติร่วมกันได้อย่างถูกต้อง ทำให้การกระทบหรือขัดแย้งกันลดน้อยลง ความยุ่งเหยิงวุ่นวายก็จะลด

^{๙๒} บันเทิง พาพิจิตร, พระเพณี วัฒนธรรม และคติความเชื่อ. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

น้อยลง วัฒนธรรมที่ดีนั้นจะช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้า เช่น ความมีระเบียบวินัย ความขยัน ประหยัด ความอดทน หรือการเห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

๒.๔.๗ ทฤษฎีทางวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดและสภาพแวดล้อมก็มีการเปลี่ยนไปเรื่อยๆ แต่การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มาเกี่ยวข้อง เช่น ระดับการศึกษาของคนในสังคม การสื่อสารคมนาคม และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการนำความเปลี่ยนแปลง เป็นต้น สังคมและวัฒนธรรมเป็นของคู่กันและไปด้วยกัน ถ้าสังคมมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมก็เปลี่ยนเช่นกัน และถ้าวัฒนธรรมเปลี่ยนสังคมก็ต้องเปลี่ยนและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นปัจจัยในด้านต่างๆ ที่มีผลต่อทั้งการเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น การค้นพบยาคุมกำเนิด ทำให้อัตราการเกิดลดลง อัตราการเพิ่มประชากรก็ลดลง สังคมจะมีขนาดใหญ่ขึ้นอย่างช้าๆ และรูปแบบความสัมพันธ์ทางเพศอาจเปลี่ยนแปลงไป การใช้ยาคุมกำเนิดคือวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงขนาดของประชากรนั้นก็เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

แนวคิดหรือทฤษฎีที่ว่า ถ้าสังคมเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมก็เปลี่ยนแปลงและถ้าวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็เปลี่ยนแปลงนั้น ย่อมถือเป็นทฤษฎีทางสังคมได้ และแนวคิดที่ว่า สังคมเป็นผู้กำหนดวัฒนธรรมเป็นผู้เปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น ก็ถือได้ว่าเป็นทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน ดังจะพิจารณาจากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น และการคิดสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เช่น ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว สังคมก็จะกำหนดนโยบายประชากร กำหนดวิธีการคุมกำเนิด การวางแผนครอบครัว เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ เช่น มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเป็นแบบทางการหรือแบบทฤษฎีเพิ่มขึ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีมนุษย์ได้กำหนดขึ้น ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุที่นำเอามาใช้เป็นองค์ประกอบในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจที่ค่อยๆ หดหายไป และเชื่อในเหตุผลมากขึ้น การเปลี่ยนยานพาหนะจากรถม้าไปเป็นรถยนต์ และเครื่องบิน เป็นต้น

๒.๔.๗.๑ ปรัชญาการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

จากปรัชญาการทางสังคมที่ผ่านมา พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาและการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ อาจเปลี่ยนแปลงได้ในลักษณะที่เป็นผลก่อให้เกิดความก้าวหน้าคนในสังคมให้การยอมรับ แต่บางครั้งอาจเป็นไปในทางลบเป็นผลให้สังคมหยุดชะงักความก้าวหน้าก็ได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงอาจอยู่ใน ๒ รูปแบบ คือการเปลี่ยนแปลงที่มีการ

วางแผนกับการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีวางแผน ซึ่งในสมัยปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงมักจะมีการวางแผน มีการกำหนดจุดหมาย เช่น เพื่อให้คนเป็นพลเมืองดี มีระเบียบวินัย อาจปลูกปลูกฝังวัฒนธรรม หรือ ค่านิยมบางประการให้แก่สมาชิกในสังคม หรือมีการพัฒนาสังคมอุตสาหกรรม ก็มีการเตรียมสร้าง ปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น

โดนอลด์ ไลต์ และ ซูซานน์ เคลเลอร์ (Donald Light and Suzanne Keller) ได้ เสนอทฤษฎีทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีแห่งความสมดุล ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีการขัดแย้ง และทฤษฎีการขึ้นลงของสังคม มาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งใช้เป็นแนวทางในการอธิบาย การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้วย ดังนี้^{๙๓}

๑) ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary theory)

ทฤษฎีนี้มีความเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปอย่างเชื่องช้าค่อยเป็นค่อยไป โดย มีการสะสมเพิ่มพูนทีละเล็กทีละน้อยไปในทิศทางที่เพิ่มความสลับซับซ้อน และมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา^{๙๔} ผู้นำทางแนวความคิดนี้ ได้แก่ เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) และ อิมม์ลึ เดอร์คิม (Emile Durkheim) แนวคิดเกี่ยวกับแรงขับที่ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงของ สเปนเซอร์ ได้แก่ หลักการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ส่วน เดอร์คิม เน้นที่หลักของการแบ่งแยกแรงงานเมื่อมี ประชากรเพิ่มขึ้น

ทฤษฎีวิวัฒนาการนี้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม อย่างเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งใน ลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมและวัฒนธรรมที่มี รูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่สลับซับซ้อนมากขึ้น และมีความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จนเกิดเป็น สังคมและวัฒนธรรมที่มีความสมบูรณ์ โดยอาศัยการพัฒนาที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดีจะมีชีวิตอยู่รอด ตลอดไป และนำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นต่อไป

๒) ทฤษฎีแห่งความล่าช้าทางวัฒนธรรม

ทฤษฎีถือว่า เมื่อวัฒนธรรมประเภทหนึ่งเกิดการล่า (Lag) กว่าวัฒนธรรมประเภท หนึ่งจะทำให้เกิดการเสียสมดุล ดังนั้นในส่วนที่ล่ากว่าก็จะปรับตัวให้ทันกับส่วนที่ล่าหน้า วิลเลียม เอฟ. อ็อคเบิร์น (William F. Ogburn) เห็นว่า สังคมทั้งหลายมีแนวโน้มที่จะปรับตัวให้โครงสร้างอยู่ใน สมดุล เมื่อความสมดุลระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุนั้นเสียไปเนื่องจากการ เปลี่ยนแปลงในส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงที่เป็นส่วนชดเชยก็จะบังเกิดขึ้นในส่วนอื่น

^{๙๓} ประกอบ มีโคตรกอง, อ้างแล้ว, หน้า ๘๗-๘๙.

^{๙๔} อ้างแล้ว, หน้า ๘๗.

เพื่อเสริมสร้างความสมดุล แต่อีอคเบิร์น เห็นว่า วัฒนธรรมทางวัตถุมักจะเจริญล้ำหน้าวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ^{๙๕}

ทฤษฎีแห่งความล้ำหลังทางวัฒนธรรมนี้ หมายถึงสถานการณ์ซึ่งส่วนใดส่วนหนึ่งของการล้ำหลังทางวัฒนธรรมอยู่หลังอีกอันหนึ่ง และก่อให้เกิดการขาดดุลและความไม่กลมกลืนขึ้นในสังคม กล่าวคือสังคมที่เป็นระเบียบเรียบร้อยดีนั้น ส่วนประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมจะต้องเจริญก้าวหน้าพร้อมๆ กันไปหมดทุกด้าน และส่วนต่างๆ เหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นอย่างดีเพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบของสังคม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางวัตถุจะล้ำหน้าการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ จึงเกิดการล้ำหลังทางวัฒนธรรม เช่น ความเจริญของระบบอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นความเจริญก้าวหน้าของ วัฒนธรรมทางวัตถุ มีส่วนช่วยให้มนุษย์ได้รับความสะดวกสบาย แต่ขณะเดียวกัน วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบโรงงานอุตสาหกรรมยังล้ำหลังอยู่ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ปัญหาการคุ้มครองแรงงาน เป็นต้น ตัวอย่างการล้ำหลังทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ สังคมไทยมีรถยนต์พาหนะอันเป็นความเจริญทางวัตถุอย่างมาก แต่วัฒนธรรมทางจิตใจ คือ มรรยาทการขับรถแย่มาก

๓) ทฤษฎีมนุษย์นิเวศวิทยา

ทฤษฎีเห็นว่า สภาพความสมดุลของสังคมอยู่ที่การปรับตัวของประชาชนในชุมชนที่มีความแตกต่างกันในวัฒนธรรมและจากความคิดนี้ถ้ามองถึงสภาพสังคมในเมืองหลวงก็เช่นกัน จะมีการแบ่งเขตสลัม คนชั้นกลาง และคนฐานะร่ำรวย ซึ่งมีสภาพความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มต่างกัน จากการที่ต้องอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน คนจะพยายามปรับตัวให้เข้ากับถิ่นอื่นๆ^{๙๖}

ทฤษฎีมนุษย์นิเวศวิทยา หรือนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมนี้ เป็นทฤษฎีที่ถือเอาความเป็นมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการจัดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งในความเป็นมนุษย์นั้น จะพิจารณาอย่างเป็นองค์รวมทั้งความมีชีวิตจิตใจ จิตวิญญาณ และเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ไม่แยกส่วนมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม และไม่แยกวัตถุทางศิลปะและวัฒนธรรมออกจากความมีชีวิต ของสังคม ไม่แยกส่วนและลดทอนหน่วยทางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ออกจากกัน มีความพึ่งพิงอิงกัน เป็นปัจจัยส่งเสริมเกื้อหนุนกันและกัน รวมทั้งไม่แยกส่วนออกจากความเป็นชีวิตจิตใจของมนุษย์ ในระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ แนวคิดดังกล่าว มุ่งสนองตอบต่อปัญหาและแก้ไขข้อจำกัดอันเกิดจากวิธีคิดแบบแยกส่วนและลดทอนความเป็นจริง เป็นแนวคิดที่พิจารณามิติสังคมและวัฒนธรรมแบบมี

^{๙๕} อ่างแล้ว, หน้า ๘๘.

^{๙๖} อ่างแล้ว, หน้า ๘๘.

ชีวิต ไม่หยุดนิ่ง มีพัฒนาการ มีการก่อเกิด เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และมีวงจรความเสื่อมสลาย ซึ่งครอบคลุมกระบวนการก่อเกิดการดำรงอยู่พัฒนาการความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆของสังคมและวัฒนธรรม ไม่แยกส่วน นับแต่ความเป็นองค์กรวมของมติจิตใจ จิตวิญญาณ กับกายภาพและวัตถุ ระบบสังคมและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ระบบสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความเชื่อ และสิ่งศรัทธา ศาสนา ศิลปะ เป็นต้น

๔) ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural and functional theory)

ทฤษฎีนี้มองสังคมส่วนรวมว่าเป็นระบบหนึ่งซึ่งประกอบด้วยส่วนหรือระบบต่างๆ ที่ยึดเหนี่ยวและมีความสัมพันธ์กัน ถ้าส่วนหนึ่งเปลี่ยน ส่วนอื่นๆ ก็จะมีผลกระทบและเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น ถ้าระบบการปกครองเปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย หัวใจสำคัญของทฤษฎีนี้คือพื้นฐานส่วนต่างๆ ได้รวมเข้าเป็นระบบและส่วนต่างๆ เหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กัน ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นที่ส่วนใดก็จะเป็นผลทำให้ส่วนอื่นๆ ของระบบซึ่งสัมพันธ์กันเปลี่ยนแปลงไปด้วย^{๙๗}

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นี้ เป็นทฤษฎีที่มีแนวคิดที่ว่า สังคมเป็นระบบหนึ่งที่มีส่วนต่างๆ มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่คงที่ของแต่ละส่วนจะเป็นปัจจัยทำให้ระบบสังคมเกิดความสมดุล ส่วนในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากความสมดุลถูกทำลายลง เพราะองค์ประกอบของสังคมคือ บุคลิกภาพ อินทรีย์ และวัฒนธรรม เกิดความแตกกร้าว โดยมีสาเหตุมาจากทั้งสาเหตุภายนอกระบบสังคม เช่น การเกิดสงคราม การแพร่กระจายของวัฒนธรรม เป็นต้น และสาเหตุจากภายในระบบสังคมที่เกิดจากความตึงเครียด เพราะความสัมพันธ์ของโครงสร้างบางหน่วยหรือหลายๆ หน่วยทำงานไม่ประสานกัน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุทำให้ส่วนอื่นๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งระบบก็ได้ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ เน้นความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงความเชื่อ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคม คือตัวยึดเหนี่ยวให้สังคมมีการรวมตัวเข้าด้วยกันและเป็นตัวต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม

๕) ทฤษฎีแห่งการขัดแย้ง (Conflict theory)

ทฤษฎีนี้เห็นว่า การขัดแย้งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เช่น การขัดแย้งระหว่างเจ้านายกับลูกจ้าง การขัดแย้งระหว่างชนชั้น กรรมกรกับนายทุน ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจใหม่ มีการปรับปรุงด้านสวัสดิการ มีการปรับปรุงระบบการทำงาน การแบ่งปันผลประโยชน์ เป็นต้น

^{๙๗} อ่างแล้ว, หน้า ๘๘.

ทฤษฎีนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านความคิด หรือความเชื่อระหว่างคนในสังคม โดยยอมรับความเป็นพหุวัฒนธรรมของแต่ละฝ่าย ซึ่งมีความคิดเห็นและความเชื่อที่ต่างกัน การแสดงความขัดแย้งจึงไม่ใช่การแสดงที่ต้องการให้เป็นไปเพื่อการทะเลาะหรืออยู่ร่วมกันไม่ได้ แต่เป็นการแสดงเพื่อให้เกิดการพัฒนาในทางที่สร้างสรรค์โดยยอมรับความคิดเห็นของฝ่ายต่างๆ ทฤษฎีนี้ถือว่ามีความสำคัญที่จะต้องนำมาปรับใช้ในสังคม เพราะสังคมยังมีความเจริญมากเท่าใดความหลากหลายทางวัฒนธรรมต่างๆ ก็จะไหลบ่าเข้ามาเท่านั้น การยอมรับความเห็นต่างๆ ของแต่ละวัฒนธรรมจึงเป็นการพัฒนาในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อย่างเช่นในประเทศไทยประกอบไปด้วยความเชื่อที่หลากหลาย เนื่องจากมีหลายศาสนาไม่ว่าจะเป็น พุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู และความเชื่ออื่นๆ อีก ถ้าไม่มีการยอมรับความเห็นต่างซึ่งกันและกันแล้ว แต่ละศาสนาก็คงจะทำการเผยแพร่ยาก แต่เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม และคนไทยให้การยอมรับความแตกต่างๆ จึงสามารถที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมแบบพหุวัฒนธรรมได้

๖) ทฤษฎีแห่งการขึ้นลงของสังคม (Rise and fall theory)

ถ้ามีสมมุติฐานว่า สังคมและวัฒนธรรมจะมีความเสื่อมและความเจริญถึงจุดสูงสุด ทฤษฎีนี้ได้เปรียบเทียบความเป็นไปของสังคมกับความเจริญเติบโตของคนๆ ที่เริ่มจากทารก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ วัยชรา และในที่สุดก็ตายไป แต่การดับลงของวัฒนธรรมนั้นจะไม่มี การสูญหายไปไหน แต่จะพยายามปรับปรุงให้เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา^{๔๘}

ทฤษฎีนี้ แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมและความเจริญของสังคมมนุษย์ รวมไปถึงการเจริญเติบโตทางกายภาพจากเด็กไปหาผู้ใหญ่และตายไปในที่สุด วัฒนธรรมต่างๆ ของแต่ละสังคมก็มีความคล้ายกันคือมีความเจริญขึ้นและก็ดับหายไปเมื่อมีวัฒนธรรมใหม่เข้ามา แต่ตัวสาระของวัฒนธรรมนั้นไม่มีการดับสูญไปไหน เพียงแต่วัฒนธรรมเก่ามีการปรับปรุงให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา เพราะสังคมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาจากสมัยหนึ่งไปหาอีกสมัยหนึ่ง แต่ละสมัยย่อมมีความต่างกัน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับบริบทของสิ่งแวดล้อมนั้นๆ วัฒนธรรมก็ทำหน้าที่ปรับเข้าหาสังคมใหม่ และดำรงความเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ ต่อไปอย่างไม่มีวันหยุดนิ่งหรือดับสลายไปกับการขึ้นลงของสังคม

ทฤษฎีทางวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเชื่อว่าทุกสิ่งมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เช่น ความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายจากทารกเป็นเด็ก จากเด็กเป็นผู้ใหญ่ จากผู้ใหญ่เป็นคนแก่ จากคนแก่ไปสู่ความแตกสลายของร่างกายหรือตายไปในที่สุด สภาพของสังคมก็เช่นกันมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยหรือตามกาลเวลา แต่วัฒนธรรมหรือสาระของวัฒนธรรมจะไม่มี การดับสูญหายไปตามกาลเวลา วัฒนธรรมจะทำหน้าที่ค่อยๆ ปรับตัวเองไปสู่ความเป็นวัฒนธรรมใหม่ ถึงแม้สังคมนั้นมีความขัดแย้งทางความเชื่อ หรือมี

^{๔๘} อ่างแล้ว, หน้า ๘๙.

ความขัดแย้งในทางการเมืองก็ตาม แต่วัฒนธรรมก็จะค่อยๆ ปรับตัวไปกับสังคมที่มีความเข้มแข็งกว่า และจะกลายเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมาแทนวัฒนธรรมเดิมหรือวัฒนธรรมเก่าที่ค่อยๆ จางหายไป วัฒนธรรมจึงเป็นสันตติคือมีการสืบเนื่องจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง มีความสัมพันธ์กันและกันอยู่ตลอดเวลา

๒.๕ บริบทของอาณาจักรล้านช้าง

อาณาจักรล้านช้าง หรือนครศรีสัตนาคนหุต เป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่รัฐหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยาของไทย ซึ่งตามพงศาวดารลาวได้กล่าวว่า อาณาจักรล้านช้าง เริ่มก่อตั้งขึ้นในสมัยขุนลอ โดยพระองค์ได้เข้ายึดเมืองขวา หรือปัจจุบันคือนครหลวงพระบาง จากขุนกันราง และได้จัดตั้งเมืองขวาขึ้นเป็นราชธานีของล้านช้างในปี พ.ศ. ๑๓๐๐ แล้วได้เปลี่ยนชื่อจากเมืองขวาเป็น เมืองเชียงทอง ตั้งแต่นั้นมา ประชาชาติลาวเริ่มอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านช้างมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งภายหลังจากรัชกาลของขุนลอ อาณาจักรล้านช้างก็ได้มีกษัตริย์ขึ้นปกครองต่อมาอีกหลายพระองค์ จนกระทั่งมาถึงสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้ม (พ.ศ. ๑๘๙๔-๑๙๑๖) เป็นระยะที่อาณาจักรของล้านช้างได้ขยายอาณาเขตแผ่อิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๑๙๐๔ ได้ขยายไปมากจนสามารถผนวกดินแดนที่เรียกว่า ภาคอีสาน ของไทยในปัจจุบันบางส่วนเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง^{๙๙}

สภาพสังคมอาณาจักรล้านช้างก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแผ่ และมีบทบาทสำคัญนั้น อาณาจักรล้านช้างมีความเชื่อในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะในพงศาวดารได้กล่าวไว้ว่า คนล้านช้างให้การเคารพนับถือผีฟ้า ผีดิน ผีพ่อ ผีแม่ จะมีความเชื่อตามลัทธิของพวกจีน เพราะดินแดนของลาวแต่ก่อนอยู่ติดกับชนชาติจีน จึงมีการสังคมติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งกระแสความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏชัดเจนในสมัยนี้ คือความเชื่อเรื่องผีป่า ผีลอบ ผีให้ร้าย (ผีปอบ) ผีอารักษ์ และเทวดา ที่สำคัญที่สุดความเชื่อเกี่ยวกับผีดิน ผีดิน เป็นความเชื่อที่สำคัญที่สุด โดยเชื่อว่า ผีดินคือเทพสวรรค์ที่มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ สามารถเนรมิตหรือทำลายอะไรก็ได้ และผีดินยังเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐ โดยมีกษัตริย์ซึ่งเป็นโอรสของผีดินเป็นตัวแทนของอำนาจนั้น เช่นการสร้างความเชื่อเกี่ยวกับผีดินขึ้นมา จึงเป็นการยอมรับกษัตริย์จากทุกชนชั้น^{๑๐๐}

ต่อมาพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง และกลายเป็นศาสนาที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้ม พระองค์ได้ทรงนำเอาหลักคำสอนในพุทธศาสนามาประยุกต์เข้า

^{๙๙} ทองสืบ ศุภมาร์ค, ตามพงศาวดารลาว. (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าคุรุสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๓๓.

^{๑๐๐} พระครูภัทรสิริวิฑู (วิทยา สิริภทฺโท/เที่ยงธรรม), ศึกษาพัฒนาและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมล้านช้าง, สารดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

กับหลักปกครองเพื่อผลประโยชน์ของบ้านเมือง และทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างเต็มกำลัง ซึ่ง กษัตริย์องค์ต่อๆ มาของอาณาจักรล้านช้างก็ได้ให้ความนับถือพุทธศาสนา และทรงใช้หลักธรรมทาง พุทธศาสนาเป็นจุดศูนย์กลางของการรวมจิตใจของคนล้านช้าง และใช้เป็นเหมือนกับสัญญาประชาคม ในการควบคุมความประพฤติของประชาชนในสังคมโดยปริยาย ด้วยเหตุที่พุทธศาสนามีความ เจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรล้านช้างเป็นเวลาช้านานจากรุ่นต่อรุ่น จนถึงปัจจุบัน ทำให้พุทธศาสนามี อิทธิพลต่ออาณาจักรล้านช้าง อาจจะเรียกโดยพลุดินยว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของ อาณาจักรล้านช้างสืบเท่าปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้อาณาจักรล้านช้างได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา แทบจะทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต เป็นต้น ก็ล้วนได้รับ อิทธิพลจากคำสอนทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาบริบทของอาณาจักรล้านช้างที่เกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตนั้น จำเป็นจะต้องศึกษาในบริบทของความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามา เผยแผ่ และแนวคิดหลังจากที่พุทธศาสนาที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่ออาณาจักรล้านช้าง ทั้งนี้เพื่อจะให้ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้อนุมองเห็นบริบทที่แท้จริงของอาณาจักรล้านช้างที่เกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างว่ามีบริบทเป็นอย่างไร รวมไปถึง การศึกษาร่องรอยของบริบทดังกล่าวที่เป็นผลสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

๒.๕.๑ ต้นกำเนิดของดินแดนล้านช้าง

คำว่า “ล้านช้าง” หรือ “ลานช้าง” หมายถึง ดินแดนที่เป็นประเทศลาวในปัจจุบันนี้ คือนับแต่ตอนเหนือของประเทศลาวลงมาตามลุ่มแม่น้ำโขงตอนหลวงพระบางทั้งสองฝั่งเรียกว่า ดินแดน ล้านช้าง ซึ่งคู่กับดินแดนล้านนา ซึ่งอยู่เหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน เหตุที่ดินแดนตอนนี้ได้ชื่อว่า ล้านช้างนั้น เพราะดินแดนตอนนี้ได้เต็มไปด้วยภูเขาและป่าเป็นที่เล่นอยู่อาศัยของช้าง ซึ่งเรียกว่า ลาน หรือเล่น คือสนามเล่นของช้างจึงเรียกว่า ลานช้าง ต่อมาคำว่า ลานช้าง เพี้ยนมาเป็นล้านช้าง ซึ่ง หมายความว่า มีช้างล้านตัว นักปราชญ์ของลาวจึงผูกศัพท์เป็นภาษาบาลีว่า “กรุงศรีสัตนาคนหุต” ซึ่ง แปลว่าช้างสิบแสนหรือช้างล้านตัว (ล้านเชือก) คำว่า ลานช้างจึงกลายมาเป็นล้านช้างตั้งแต่นั้น^{๑๐๑}

ตามรูปศัพท์เดิมคือลานช้าง คำว่า “ลาน” หมายถึงที่ราบเตียน (เล่น) เป็นที่เล่นหรือสนาม เล่น ถ้าเป็นเล่นช้างเล่นเรียกว่าเล่นช้าง ม้าเล่นเรียกว่าเล่นม้า ลานช้างคู่กับดินแดนล้านนา ซึ่งเป็นที่ เล่นสำหรับใช้ทำนาจึงเรียกว่า “ลานนา” และเรียกคู่กันว่า “ดินแดนล้านนา-ลานช้าง” และนัก ประวัติศาสตร์บางท่านอธิบายที่มาของคำว่า ลานช้าง และ ลานนา ไว้ดังนี้^{๑๐๒}

^{๑๐๑} อุทัย เทพสิทธิธา, *ความเป็นมาของไทย-ลาว*. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารสินสวรรค์, ๒๕๐๙), หน้า ๑๓๗.

^{๑๐๒} อ่างแล้ว, หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

๑) ลานนา รูปศัพท์เดิมเป็นลานนา หมายความว่า มีนามากถึงลานไร่ (ลานไร่คือมีไธ่ นาลานไร่) เช่นพระเจ้าแผ่นดินมีนามว่า กือนา หมายความว่า มีนานนับไม่ถ้วน ต่อมาคำว่าลานนานั้น กลายมาเป็นลานนาไป คือเขียนตกลิ้มไม้โทไปเสีย จึงกลายเป็นลานนา รูปศัพท์เดิมเป็นลานนา

๒) ลานข้าง รูปศัพท์เดิมนั้นเป็นลานข้าง หมายความว่า มีข้างมากถึงลานตัว นักปราชญ์จึงผูกศัพท์เป็นภาษาบาลีไว้ว่า “สัตตนาคนหุต” คือมีข้างสิบแสนหรือล้านตัว (สตะ แปลว่า ร้อย, นาคะ แปลว่า ข้าง, นหุตตะ แปลว่า หมื่น เมื่อสมาสศัพท์เข้ากันแล้วจึงแปลว่า ข้างร้อยหมื่น คือ ข้างสิบแสน หรือล้านตัวนั่นเอง)

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการทางประวัติศาสตร์บางท่านได้กล่าวถึงที่มาของคำว่า “ลานข้าง” ไว้ว่า คำนี้มาจากการที่เรียกชื่อแม่น้ำโขงในภาษาจีนว่า “ลัญเจียง” เพราะในสมัยโบราณมักเรียกคนที่มีถิ่นฐานอยู่ในบริเวณริมแม่น้ำว่าเป็นชาวแม่น้ำนั้นๆ ดังนั้นคนที่อยู่ริมแม่น้ำลานข้าง จึงถูกเรียกว่าชาว ลานข้าง และเมืองของพวกเขา ก็เรียกว่าเมืองลานข้างตามด้วย^{๑๐๓}

ที่มาของต้นกำเนิดและความหมายของลานข้างนี้ มีดินแดนเกิดมาคู่กันถึง ๒ แห่งด้วยกัน คือ ลานนาและลานข้าง ซึ่งในปัจจุบันลานนาอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และลานข้างอยู่ใน ดินแดนประเทศลาวและส่วนหนึ่งของภาคอีสานของไทย โดยคำทั้งสองนี้ต่างก็เรียกเพี้ยนมาจากคำว่า ลานนา และ ลานข้าง ซึ่งแต่ละคำก็มีความหมายดังที่กล่าวแล้ว และนอกจากนี้ยังมีความเห็นจาก นักวิชาการประวัติศาสตร์บางท่านให้ความคิดเห็นว่า คำว่า ลานข้าง เป็นชื่อเรียกของแม่น้ำโขงใน ภาษาจีนว่า ลัญเจียง ซึ่งเกิดจากการวิเคราะห์ทางภูมิศาสตร์ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการวิเคราะห์ที่มา แดนแห่งนี้ของนักปราชญ์แต่ละท่าน แต่โดยส่วนมากแล้ว นักวิชาการทั่วไปจะให้ความเชื่อถือกับการ วิเคราะห์ในข้อที่ ๑-๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำว่า ลานข้าง นั้น ได้สอดคล้องกับการผูกศัพท์ที่มาจาก ภาษาบาลีว่า สัตตนาคนหุต นั้น ได้กลายเป็นทั้งชื่อเมืองกรุงศรีสัตตนาคนหุต และอาณาจักรลานข้าง ซึ่ง ทั้งสองชื่อนี้ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน คือข้างล้านตัว (เชือก)

๒.๕.๒ ประชาชาติที่เคยเข้าครอบครองลานข้าง

ตามพงศาวดารกล่าวว่า อาณาจักรล้านช้าง เป็นอาณาจักรโบราณที่มีการสืบทอดกันมาช้านาน ประชาชาติต่างๆ ที่เข้ามาครอบครองอาณาจักรลานข้างนี้จึงมีหลายชาติด้วยกัน ซึ่งในที่นี้จะได้ กล่าวถึงเพียง ๓ ประชาชาติที่ปรากฏในพงศาวดาร ดังนี้^{๑๐๔}

๑) ละว้าหรือลัวะ เป็นชาติแรกที่เข้ามาครอบครองดินแดนลานข้างก่อนชาติอื่น ละว้าเป็นเจ้าของดินแดนสุวรรณภูมิเกือบจะทั้งหมด ตามพงศาวดารลานข้างอ้างว่า ประชาตินี้เป็นพวก

^{๑๐๓} พระยาประมวลิชาพล. พงศาวดารลานช้าง และลำดับสกุลชาติจันท์ราชตระกูลลานช้างเวียงจันทร์. (กรุงเทพฯ : มงคลการพิมพ์, ๒๕๐๐), หน้า ๕.

^{๑๐๔} อุทัย เทพสิทธิ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๙.

ยักษ์มาจากเมืองลังกามาเป็นใหญ่ในล้านช้าง โดยมีพระยายักษ์ตนหนึ่งชื่อว่า นันทา มีชายาชื่อว่า พระมหาเทวี มีลูกหลานสืบเนื่องกันเป็นลำดับ จึงเรียกว่า วงศ์นันทา และมีวงศ์พระยานาคและจันทพานิช ครอบครองล้านช้างต่อมา และเมื่อหมดวงศ์นันทาแล้ว วงศ์พระยานาคได้ครองล้านช้างมีลูกหลานสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุ จนมาถึงวงศ์จันทพานิช คงมีลูกหลานสืบต่อมาจนถึงสมัยขอมเข้ามาครอบครอง

๒) ขอม (เขมร) เป็นชนชาติที่สองที่ได้ครอบครองล้านช้างต่อจากชนชาติละว้าสมัยวงศ์จันทพานิช ซึ่งอยู่ในช่วงที่ขอมมีอำนาจได้ครอบครองล้านช้างต่อมา วงศ์ขอมที่ปรากฏนามผู้ครองล้านช้างคือ ขุนชวา หรือวงศ์ขุนชวา และก็มี การสืบทอดต่อกันมาอีกหลายชั่วคน โดยเริ่มตั้งแต่ ขุนชวา ขุนยี่บา ไปจนถึง ขุนระวัง และขุนยี่ผิง

๓) ลาว (ไทย-ลาว) เป็นชนชาติที่สามที่ได้ครอบครองล้านช้างต่อจากขอมคือ ขุนบรมราชาธิราช โดยได้ส่งโอรสชื่อขุนลอให้ลงมาสร้างเมืองลาวในดินแดนล้านช้าง เมื่อ พ.ศ. ๑๒๙๐ ต่อมาขุนลอได้แย่งเอาเมืองชวา (หลวงพระบาง) ไปจากขอม และเชื้อสายของขุนลอได้สืบราชวงศ์ครองดินแดนล้านช้างสืบต่อกันมาอีกหลายชั่วคน โดยเริ่มตั้งแต่ ขุนชวา ขุนชาวเลา ขุนเค็ก ไปจนถึง ท้าวหว่าง ท้าวล้ง พระยาคำผิง และพระยาสวรรณคำผิง

การเข้าครอบครองล้านช้างของชนชาติที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารทั้ง ๓ ชนชาตินั้น แสดงให้เห็นถึงความยืนยาวของล้านช้าง อาจจะเรียกได้ว่าเป็นอาณาจักรที่เกิดขึ้นมาก่อนประวัติศาสตร์โลกก็ได้ เพราะเมื่อพิจารณาถึงชนชาติแรกที่เข้ามาครอบครองนั้น ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาแต่เป็นพวกยักษ์ที่เข้ามาครอบครอง แม้ว่าจะเป็นการแต่งเรื่องในเชิงนิทานก็ตาม ก็แสดงให้เห็นถึงความ เป็นอาณาจักรโบราณ แล้วก็มี การสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงสมัยของลาว หรือไทย-ลาวได้เข้ามาครอบครองดินแดนแห่งนี้ ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นดินแดนที่มีการพัฒนาอย่างช้าๆ และต่อเนื่อง แม้ว่าปัจจุบันอาณาจักรล้านช้างจะถึงการล่มสลายไปตามยุคเวลา แต่ในฐานะที่เป็นอาณาจักรเริ่มแรกของดินแดนอีสานและลาว จึงก่อให้เกิดศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีมากมายในดินแดนแถบนี้ ซึ่งก็ถือว่าเป็นร่องรอยแห่งความเจริญในอดีตที่ถูกถ่ายทอดมาตามยุคสมัยของกาลเวลาที่อนุชนรุ่นใหม่ในสมัยนี้ ได้สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีบางส่วนที่ยังเหลือเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้

๒.๕.๓ การปรากฏตัวของอาณาจักรล้านช้าง

การปรากฏตัวของอาณาจักรล้านช้างที่มีหลักฐานบันทึกอย่างชัดเจนและเป็นทางการ เริ่มต้นประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งก่อนหน้านั้น เป็นช่วงระยะเวลาที่ไม่มี การบันทึกทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนและแน่นอน ดังนั้นผู้วิจัยจึงขออ้างอิงเอกสารและหลักฐานทางวิชาการเกี่ยวกับการปรากฏตัวของอาณาจักรล้านช้างอย่างเป็นทางการ ดังนี้^{๑๐๕}

^{๑๐๕} พระครูภัทรสิริวิมู (วิทยา สิริภโท/เที่ยงธรรม), อ้างแล้ว, หน้า ๑๐-๑๒.

๒.๕.๓.๑ พงศาวดารและตำนาน ศึกษาได้จากพงศาวดารลาว และพงศาวดารล้านช้าง โดยเฉพาะฉบับของมหาสีลา วีระวงศ์ ที่ถือว่าสมบูรณ์กว่าฉบับอื่นๆ มหาสีลาได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ และหลังจากนั้นก็ยังมีผู้เขียนพงศาวดารขึ้นอีก ซึ่งมีลักษณะเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันจะแตกต่างกันบ้าง คือปีที่กษัตริย์ขึ้นครองราชย์ และจากตำนานเรื่องขุนบรม ซึ่งเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญของลาวที่นักประวัติศาสตร์ทั้งหลายยึดเป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ของลาว ในระยะเริ่มต้น โดยในเนื้อหาของขุนบรมจะเป็นตำนานในส่วนที่แสดงถึงความเชื่อของมนุษย์ในสังคมสันนิษฐานว่าแต่งโดยพระมหาเทพหลวงกับพระมวงคลสิทธิปุ วัตวิสุลราช นครหลวงพระบาง ในสมัยพระเจ้าวิสุลราช เนื้อหาในพงศาวดารและตำนานขุนบรม จะกล่าวถึงการเริ่มต้นการก่อตัวของอาณาจักรล้านช้างที่มีความเชื่อแต่ดั้งเดิมว่า สืบเชื้อสายจากขุนบรมที่แถบส่งมาปกครองโลกมนุษย์โดยได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณทุ่งน่าน้อยอ้อยหนู ในปี พ.ศ. ๑๒๔๗ ขุนบรมมีโอรส ๗ พระองค์และได้ให้โอรสครองเมืองคนละเมือง โดยขุนลอโอรสองค์โตให้ไปครองนครกาบกลอง ต่อมาขุนลอได้ขยายอำนาจลงมาทางใต้ โดยลงมาปราบพวกขอม (เขมร) ที่เมืองตุมวาง และไล่พวกขอมมาถึงขวา เข้าตีเมืองขวาได้แล้วจัดตั้งเมืองขวาขึ้นเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านช้างในปี พ.ศ. ๑๓๐๐ แล้วเปลี่ยนชื่อเมืองใหม่เป็น เมืองเชียงทอง แล้วสถาปนาเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของอาณาจักรล้านช้าง ภายหลังจากขุนลอ มีกษัตริย์ปกครองติดต่อกันมาถึง ๒๒ พระองค์ จนกระทั่งถึงสมัยเจ้าฟ้าจุ่ม ซึ่งตำนานขุนบรมเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่นักประวัติศาสตร์ลาวและไทยนำมาเป็นหลักฐานในการเขียนพงศาวดาร ถึงแม้ว่าเรื่องขุนบรมจะเป็นการเขียนขึ้นภายหลัง แต่ก็ยังเป็นหลักฐานเพียงชิ้นเดียวที่ทำให้เห็นภาพการปรากฏตัวของอาณาจักรล้านช้าง

นอกเหนือจากตำนานเรื่องขุนบรมแล้ว ยังมีตำนานเรื่องท้าวฮุ่ง ท้าวเจืองโดยเป็นตำนานที่เกี่ยวกับบุคคลที่เกิดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ สันนิษฐานว่าเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นในบริเวณล้านช้างหลวงพระบางโบราณ แต่งขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หรือประมาณปี พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๙๐๐ เรียบเรียงเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง หลังปี พ.ศ. ๑๙๐๐ แล้วแต่งเสริมต่อกันเรื่อยๆ มา โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับอาณาจักรล้านช้าง จึงกล่าวได้ว่า ตำนานเรื่องท้าวฮุ่ง ท้าวเจืองนี้แต่งก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยได้ปรากฏว่ามีชื่อเมืองแกนลอ หรือเมืองของขุนลอ ซึ่งเป็นชื่อเมืองที่มีอยู่ในพงศาวดารนั่นเอง และจากพงศาวดารยังได้กล่าวถึงขุนลอว่า เป็นกษัตริย์ที่ทรงชนช้างกับขุนเจือง เมื่อได้รับชัยชนะจึงได้ก่อตั้งอาณาจักรล้านช้างขึ้นที่เมืองขวา จากหลักฐานชิ้นนี้ เรื่องท้าวฮุ่ง ท้าวเจืองจะเป็นหลักฐานสำคัญเพียงชิ้นเดียวที่ทำให้ปรากฏภาพประวัติศาสตร์ล้านช้าง ในด้านสังคม การเมือง การปกครอง และประเพณีที่สำคัญปรากฏอย่างชัดเจน

๒.๕.๓.๒ ศิลปจารึก ถือว่าเป็นเอกสารที่ค้นพบในประเทศไทย โดยศิลปจารึกที่พบนั้น มีเนื้อหาที่กล่าวถึงอาณาจักรล้านช้าง ดังนี้^{๑๐๖}

^{๑๐๖} กรมศิลปากร, **ประชุมศิลปจารึก ภาคที่ ๑.** (กรุงเทพฯ : ศุภสุภา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐.

๑) **ศิลาจารึกหลักที่ ๑** ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๓๕) ได้กล่าวถึงเมืองต่างๆ ที่เป็นอาณาเขตของสุโขทัยว่า ปราบเบื้องตะวันออกจรดสระหลวงสองแสง ลุมบาจายสคาเท่าฝั่งของถึงเวียงจันท์ เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องตะวันตกเมืองฉอด เมืองหงษาดี สมุทรษาวดี สมุทรห้าเป็นแดน เบื้องดินนอรอดเมืองแพร์ เมืองม่วน เมืองพลั่ว ฝั่งของเมืองชวาเป็นที่แล้ว

เมืองต่างๆ ที่ปรากฏนี้เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย การที่พงศาวดารลาวกล่าวว่า ล้านช้างเริ่มก่อตั้งเป็นอาณาจักรอิสระในสมัยขุนลอ ยังดูขาดเหตุผล ถ้าศึกษาจากเอกสารฝ่ายไทย เพราะเมืองชวา หรือหลวงพระบาง ในสมัยนั้นเป็นเมืองเล็กๆ ที่ขึ้นต่อสุโขทัย ยังไม่ได้เป็นอาณาจักรอิสระตามที่ฝ่ายลาวได้อ้างไว้แล้วนั้น

๒) **ศิลาจารึกหลักที่ ๘** เป็นศิลาจารึกที่ถูกจารึกขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งเป็นเอกสารอีกชิ้นหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัยที่ได้กล่าวถึงอาณาจักรล้านช้างไว้ดังนี้^{๑๐๗}

“เบื้องต้นน้ำน่าน มีแดนเจ้าพระยาผากองเจ้าเมืองน่าน เมืองพลั่ว เมืองไต้ น้ำน่าน มีแดนเจ้าพระยา เบื้องตะวันออกถึงแดนพญาท้าวฟ้างอม (เจ้าฟ้าจ๋ม)”

จากหลักฐานนี้ แสดงให้เห็นถึงการยอมรับความมีอำนาจเป็นรัฐอิสระของพญาท้าวฟ้างอมของพระมหาธรรมราชาลิไท ทำให้เป็นการยืนยันให้เห็นว่าในช่วงระยะเวลานี้อาณาจักรล้านช้างได้ปรากฏตัวขึ้นอย่างเป็นทางการแล้ว

๓) **พงศาวดารจากประเทศไกล้เคียง** มีประเทศจีน และญวน หรือเวียดนาม พงศาวดารของญวน ซึ่งเขียนโดย Le Then Khoi นักประวัติศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงของเวียดนามในยุคสมัย ได้กล่าวถึงอาณาจักรล้านช้างไว้ว่า

“ในฤดูใบไม้ร่วง กองทัพลาวเข้ารุกรานชายแดน ราชสำนักเลได้ตอบโต้ อย่างทันควัน ไพร่พล จำนวน ๑๘๐,๐๐๐ คน ถูกจัดแบ่งเป็น ๕ ทัพ เดินหน้าออกประจัญเข้าศึก โดยออกจากแงอัน ทินห์หัว และฮุงหัว หลวงพระบางแตกหลังจากได้ต่อต้านอย่างเหนียวแน่น”^{๑๐๘}

พงศาวดารจีนจากเอกสาร หมิงสี่อู่ ซึ่งเป็นเอกสารชิ้นสำคัญของจีนได้บันทึกเรื่องราวของอาณาจักรล้านช้างตั้งแต่สมัยกษัตริย์เตาซานเป่า (สามแสนไทย) ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวายองค์จักรพรรดิจีนและได้รับรู้อีกครั้งเมื่อเกิดสงครามขึ้นระหว่างล้านช้างกับญวน^{๑๐๙}

^{๑๐๗} อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๘.

^{๑๐๘} Le Then Khoi, History du Vietnam des Origines a 1858, (Paris : 1981), p. 245. ดูรายละเอียดใน ปิยฉัตร สินธุสะอาด, **สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓**, หน้า ๑๖.

^{๑๐๙} อ่างแล้ว, หน้า ๑๗.

พงศาวดารที่นำมาเสนอนี้ ทำให้ภาพของการปรากฏตัวของอาณาจักรล้านช้างมีความชัดเจน โดยเฉพาะหลักศิลาจารึกที่ ๘ ของพญาสิทธิ ได้อ้างอิงการยอมรับรัฐใหม่ภายใต้การนำของพระเจ้าฟ้างุ้ม และจากเอกสารพงศาวดารของญวนและจีนเป็นเครื่องยืนยันได้อีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของล้านช้าง และเป็นเครื่องยืนยันถึงการปรากฏตัวขึ้นในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ของอาณาจักรล้านช้างได้อีกด้วย

๒.๕.๔ ขอบเขตของอาณาจักรล้านช้าง

อาณาจักรล้านช้าง ในยุคแรกเป็นเพียงเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่งในแถบภาคกลางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน จากเอกสารของจีน ได้กล่าวถึงชนชาติลาวหรืออ้ายลาวขึ้นครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ ๗ ว่า ปีที่ ๑๒ ในรัชกาลหย่งผิง (พ.ศ. ๖๑๒) เตือนอ้าย เจ้าเมืองอ้ายลาวที่เป็นต่างด้าวอยู่ภายนอกเมืองอี้โจ้วมาแสดงความอ่อนน้อม แล้วให้ขึ้นอยู่กับเมืองหย่งซัง^{๑๑๐} ซึ่งถ้าพิจารณาโดยเนื้อความนี้ จะเห็นได้ว่า อาณาจักรล้านช้างในสมัยนั้นเป็นเพียงเล็กๆ ที่อยู่แถบเมืองหลวงพระบางเท่านั้น ยังไม่ได้มีการขยายอาณาเขตออกไปและยังขึ้นอยู่กับอาณาจักรจีนด้วย

นอกจากเอกสารฝ่ายจีนแล้ว เอกสารของฝ่ายลาว เช่นตำนานเรื่องขุนบรม และท้าวฮุ่งท้าวเจือง กล่าวถึงการรวมตัวกันเป็นบ้านเป็นเมืองของอาณาจักรล้านช้าง มีเรื่องเล่าว่า ฝืนแดนให้ขุนบรมมาเกิดในเมืองลาว เพื่อปกครองชาวล้านช้าง ดังนั้นขุนบรมจึงนับว่าเป็นผู้ที่รวบรวมประชาชนของล้านช้างให้กลายเป็นเมืองขึ้น ซึ่งในช่วงแรกๆ นี้ล้านช้างยังเป็นเมืองเล็กๆ ไม่มีการขยายอาณาเขตออกไป โดยมีเมืองอยู่บริเวณเมืองแถน หรือทุ่งน่าน้อยหนู เช่นเดียวกับท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง ที่กล่าวถึงวีรบุรุษของชนเผ่าแถบลุ่มแม่น้ำโขงในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นสังคมที่เริ่มมีการตั้งเมืองมาจากชุมชนที่มีขนาดเล็ก แล้วมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องทำให้มีอาณาเขตที่กว้างใหญ่ไพศาล โดยมีเขตติดต่อกับเมืองต่างๆ ดังนี้^{๑๑๑}

๑) ด้านตะวันออก ครอบคลุมดินแดนต่างๆ ดังนี้ เมืองปากกบ เมืองตะบอง เมืองพระยาจำปา เมืองพระยาจีน เมืองพระยาจาม เมืองพระยาดอน เมืองซັกแค เมืองพระยาชะนัง และเมืองเชียงขวาง เรื่อยมาจนถึงเมืองพวน ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับอาณาจักรญวน ดังนั้นจึงได้มีการเจรจาแบ่งปันดินแดนกับกษัตริย์ญวนในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ ใช้สันเขาสันปันน้ำเป็นเส้นแบ่งเขต

๒) ด้านทิศใต้และตะวันตกเฉียงใต้ ครอบคลุมดินแดนตั้งแต่ด้านซ้ายเมืองเวียงจันทร์ เมืองเวียงคำ เมืองนครไทย เมืองบึงพระราม เมืองพระสาด เมืองพระสะเซียน เมืองพระสิง เมืองพระนารายณ์ เมืองพระนาเทียน เมืองเซบะมาต เมืองสะพังจีแจ และเมืองโพนผิงแดน ตั้งแต่เมืองพระรามจนถึงเมืองโพนผิงแดนนั้น ปัจจุบันอยู่ในบริเวณจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษใน

^{๑๑๐} อ่างแล้ว, หน้า ๓๑.

^{๑๑๑} พระครูภัทรสิริวิฑู (วิทยา สิริภทฺโท/เที่ยงธรรม), อ่างแล้ว, หน้า ๑๔-๑๕.

ปัจจุบัน ซึ่งในอดีตดินแดนเหล่านี้เป็นอาณาเขตของสุโขทัย และของอยุธยา จึงต้องมีการแบ่งปันดินแดนกันขึ้นระหว่างกษัตริย์ทั้งสองอาณาจักร โดยใช้เขตแดนดงพระยาไฟเป็นหลักแดน

๓) ด้านตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่เมืองน้ำรูง เชียงสา ไปจนถึงดินแดนจามและดินแดนเขมร ถึงแก่งหลี่ผี

๔) ด้านทิศตะวันตก ตั้งแต่เมืองเชียงแสน เมืองเหล็ก เมืองปากแบ่ง เมืองเชียงของ เมืองเชียงตันจนถึงเมืองหัวฝาย ซึ่งจรดดินแดนของอาณาจักรล้านนา ในสมัยนั้นตรงกับพระเจ้าสามพระยา ซึ่งประทับอยู่ที่เชียงแสน และได้มีการเจรจาแบ่งดินแดนของทั้งสองอาณาจักร โดยได้ใช้ดินแดนตั้งแต่ผาโตนงมาเป็นเขตแดนของอาณาจักรล้านช้าง

๕) ด้านทิศเหนือ ตั้งแต่เมืองแกน เมืองไซ เมืองไล่ เมืองกว้าง เมืองบุนใต้ เมืองบุนเหนือ จนถึงเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งเป็นอาณาเขตติดต่อกับประเทศจีน

จากการศึกษาเขตปกครองของอาณาจักรล้านช้างแล้ว เห็นได้ว่า เป็นอาณาจักรที่มีขอบเขตกว้างใหญ่กินเนื้อที่ติดกับหลายประเทศในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เขตภาคอีสานของไทยก็อยู่ในขอบเขตอาณาจักรล้านช้างด้วย จึงไม่แปลกอะไรที่หลายจังหวัดในภาคอีสานของไทยได้มี แนวคิด ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตของการดำเนินชีวิตของผู้คนในภาคนี้มีความคล้ายคลึงกันกับประเทศลาว (สปป.ลาว) หรืออาจกล่าวได้ว่ามีพื้นฐานการสืบต่อความเป็นอัตลักษณ์ดังกล่าวมาจากพื้นเพเดียวกัน นอกจากนี้ การศึกษาขอบเขตของอาณาจักรล้านช้างในสมัยโบราณทำให้ทราบถึงร่องรอยแห่งความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านช้างไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนานั้นได้มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในยุคของพระเจ้าฟ้างุ้ม ซึ่งกษัตริย์พระองค์นี้ได้ชื่อว่าเป็นนำพุทธศาสนาไปสู่ประเทศลาว และนำหลักคำสอนทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับหลักการปกครองจนทำให้ประชาชนชาวล้านช้างมีความยึดมั่นในหลักธรรมทางพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ในอาณาจักรล้านช้างมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น และนอกจากนี้พระองค์ยังได้รับการยกย่องจากนักประวัติศาสตร์ชาวลาวว่าเป็นวีรบุรุษผู้สร้างความรุ่งเรืองโดยการแผ่อาณาเขตล้านช้างให้กว้างไกลไปจรดเมืองต่างๆ ดังที่กล่าวแล้ว

๒.๕.๕ พัฒนาการของอาณาจักรล้านช้าง

การพัฒนารูปแบบของอาณาจักรล้านช้างในยุคแรก เป็นการปกครองแบบเผ่า คือมีการปกครองกันเองภายในชุมชน รูปแบบของการปกครองจึงยังไม่สลับซับซ้อน ต่อมาสังคมมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น การปกครองแบบชนเผ่าเริ่มไม่เพียงพอกับขนาดของเมืองและจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น จึงมีการจัดรูปแบบการปกครองให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสังคมในขณะนั้น โดยมีการจัดการปกครองให้เป็นแบบพ่อปกครองลูก และค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นนายปกครองบ่าว และกษัตริย์ปกครองไพร่ในเวลาต่อมา ซึ่งจะเห็นได้จากคำนำหน้าของผู้ปกครองที่มีการเปลี่ยนให้สูงขึ้น คือตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง

อาณาจักรล้านช้างขึ้นตามพงศาวดาร มีชื่อเรียกตั้งแต่ ขุนลอ ขุนชวา ขุนชวาที่สอง ขุนสูง ขุนเค็ด ขุนคืบ ขุนคง ขุนคัว ขุนคาน ขุนแพง ขุนเพ็ง ขุนพี ขุนคำ ขุนสูง ท้าวแทนโม ท้าวยุง ท้าวเอิก ท้าวพิณ ท้าวผาด ท้าวหว่าง พระยาคำผิง พระยาสุวรรณคำผิง^{๑๑๒} เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า ขุน ใช้นำหน้านามของกษัตริย์ ต่อมามีการเปลี่ยนคำนำหน้าแทน ขุน แต่ใช้คำว่า ท้าว และในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนจากท้าว มาใช้คำ พระยา เป็นต้นไป การเปลี่ยนคำหน้าของผู้ปกครองเช่นนี้ เป็นการบ่งบอกถึงรูปแบบของการเปลี่ยนระบบการปกครองจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง ซึ่งสามารถศึกษาเปรียบเทียบได้จากคำนำหน้าผู้ปกครองในระดับต่างๆ จากอดีตถึงปัจจุบัน

ในยุคของการสร้างบ้านแปลงเมืองของอาณาจักรล้านช้าง ผู้นำได้ให้ความสำคัญกับกำลังคนมาก จึงมีรูปแบบวิธีการต่างๆ ในการรวบรวมคนให้เป็นหมู่เหล่า มีความเป็นเอกภาพ มีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของบุคคลและกลุ่มบุคคลโดยอาศัยความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีฟ้า ผีแถน ที่มีอำนาจกำหนดโชคชะตาของมนุษย์ ได้นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ทางอำนาจ และอ้างความชอบธรรมในการเป็นผู้ปกครอง โดยมีการออกคำสั่งและแนวปฏิบัติต่างๆ ตลอดจนการสร้างเรื่องราว นิทาน ตำนานต่างๆ อธิบายความชอบธรรมของอำนาจผู้ปกครองเพื่อให้เป็นเครื่องมือในการจัดระบบความสัมพันธ์ของบุคคลเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการปกครอง ยกตัวอย่างเช่น ผู้ปกครองได้สร้างแนวคิดเรื่อง “น้ำเต่าปุง” โดยมีเนื้อหาว่า ทุกคนเกิดมาจากน้ำเต่าปุง จะแตกต่างกันบ้างตามสภาพร่างกาย เช่น พวกไทเล็ม ไทวี พวกนี้จะรูปชั่วตัวดำ และพวกไทเลิง ไทเลอ และไทขวาง จะมีรูปร่างตัวขาว แต่ทุกชาติทุกเผ่าก็เป็นพี่น้องกัน^{๑๑๓} ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ก็ยังไม่สามารถจะควบคุมคนในสังคมให้เป็นเอกภาพได้ เพราะมีความแตกต่างทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม ประเพณี และภาษา จึงมีความรู้สึกว่าเขาบางส่วนยังไม่มีความเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ต่อมาเพื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ผู้ปกครองจึงใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ถูกแบบออกมาในรูปของฮีต-คอง (ฮีต ๑๒ คอง ๑๔) หรือจารีตประเพณี เข้าช่วยในการกำหนดระเบียบแบบแผนของคนในสังคมล้านช้าง จนทำให้คนล้านช้างกลายเป็นเอกภาพในการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

การศึกษารูปแบบของการปกครองของล้านช้างในอีกมิติหนึ่ง จะมีลักษณะเป็นแบบเครือญาติ คือการสนับสนุนให้ญาติพี่น้องเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการปกครองด้วย ทั้งนี้เพื่อรักษาฐานอำนาจให้อยู่ในเฉพาะกลุ่มของพวกตน นั่นคือมีการแต่งตั้งญาติพี่น้อง หรือทหารคนสนิทขึ้นดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในอาณาจักรล้านช้าง ระบบการปกครองลักษณะนี้เรียกว่า ระบบอุปถัมภ์ (Dyadic Relationship) ที่มีลักษณะที่เรียกว่า ความสัมพันธ์คู่ (Dyadic Relationship) ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่ผู้อุปถัมภ์มีลักษณะเหนือกว่าผู้รับอุปถัมภ์ คุณลักษณะของ

^{๑๑๒} อุทัย เทพสิทธิธา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

^{๑๑๓} กรมวรรณคดีลาว, พันขุนบรมราชาธิราช. (เวียงจันทน์ : กรมวรรณคดี, ๑๕๑๓), หน้า ๒๒๙.

ความสัมพันธ์อยู่ที่ความเป็นมิตรที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน^{๑๑๔} ระบบนี้มีการสืบทอดกันมาถึงยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะประเทศไทย ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิจากอาณาจักรล้านช้าง การแต่งตั้งตำแหน่งหน้าที่สำคัญๆ ในบ้านเมืองก็มักจะมีการเกี่ยวข้องกับระบบอุปถัมภ์ด้วยเช่นกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การพัฒนาการของอาณาจักรล้านช้างนี้ แสดงให้เห็นถึงอาณาจักรที่มีการพัฒนามาเป็นลำดับ โดยเฉพาะในเรื่องของการปกครองนั้น ในแรกเริ่มไม่มีความซับซ้อนในการปกครองกัน เพราะใช้รูปแบบการปกครองแบบเผ่า ต่อมา มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก แล้วค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็นแบบนายปกครองบ่าวและกษัตริย์ตามลำดับ เมื่อพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมล้านช้าง ผู้ปกครองได้นำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนามาปรับใช้ให้เป็นบรรทัดฐานในการจัดระเบียบสังคม เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมกำลังคนทั้งในตำนาน เรื่องเล่า ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ หรือจารีตประเพณี และกฎหมายบ้านเมือง การจัดระบบสังคมล้านช้างจะมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์เครือญาติ หรือคนในกลุ่มของตน ซึ่งเป็นเหตุทำให้เกิดการรวมกลุ่มโดยการสร้างความสัมพันธ์โดยวิธีการสมรส หรือการสืบทอดมรดก หรืออำนาจการปกครอง ตลอดถึงสืบทอดตำแหน่งต่างๆ ในสังคมล้านช้าง ถึงแม้จะมีการจัดระเบียบการปกครองแบบเครือญาติ แต่อำนาจการตัดสินใจก็อยู่ที่ศูนย์กลางคือกษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว เพราะสังคมล้านช้างมีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ เช่น เรื่องของชนเผ่า วัฒนธรรม ประเพณี ผู้ปกครองจึงได้ใช้ความเชื่อดั้งเดิมที่ว่า เป็นผู้ที่ได้รับมอบอำนาจจากผู้เป็นใหญ่บนสวรรค์มาเป็นเหตุผลในการสร้างความชอบธรรม ใช้ระบบอุปถัมภ์ในการแต่งตั้งข้าราชการจากการคัดเลือกคนที่อยู่ในกลุ่มเครือญาติเท่านั้น

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากรายงานวิจัย งานสารคดีนิพนธ์ และงานดุษฎีนิพนธ์ต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

พระครูภทฺทสิริวฑฺฒิ (วิทยา สิริภทฺโท/เที่ยงธรรม) ได้ทำสารคดีนิพนธ์เรื่อง ศึกษาพัฒนาการและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมล้านช้าง พบว่า สภาพสังคมของอาณาจักรล้านช้างก่อนที่พุทธศาสนาจะเริ่มเข้ามาเผยแผ่นั้นมีการนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีแถน ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น ต่อมา มีการรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ทำให้ฝ่ายอาณาจักรโดยพระมหากษัตริย์ใช้วิธีการปกครองโดยนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติทำหน้าที่เหมือนสัญญาประชาคม ใช้ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมโดยปริยาย ในยุคล้านช้างหลักธรรมทางพุทธศาสนาถือได้ว่ามี

^{๑๑๔} อคิน รัตพัฒน, ระบบอุปถัมภ์. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒๕.

อิทธิต่อความเชื่อของชาวพุทธมากยิ่งขึ้นกว่ากฎหมายของราชอาณาจักร จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระมหากษัตริย์แห่งล้านช้างจึงได้ให้ความสำคัญกับสถาบันทางพุทธศาสนา^{๑๑๕}

พระโสภณวิหารการ (วิศิษฐ์ สุวีโร) ได้ทำสารดุษฎีนิพนธ์เรื่อง บทบาทของพระครูหลวงโพนสะเม็กกับพระพุทธรูปในประเทลาวและภาคอีสาน พบว่า พระครูโพนสะเม็กแห่งราชอาณาจักรล้านช้างแห่งนครเวียงจันทน์ ได้มีส่วนในการสร้างความเจริญให้แก่ทั้งศาสนจักรและอาณาจักร ด้านพุทธศาสนจักรนั้นได้ทำการเผยแผ่พระพุทธรูปให้เจริญรุ่งเรือง โดยมีการศึกษาทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นประธานย่ำเหล่าพุทธศาสนิกชนทำการบูรณะ ซ่อมแซมพระธาตุพนมอันเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระหรือที่เรียกว่าพระธาตุอุรังธาตุ ส่วนด้านอาณาจักรนั้น พระครูโพนสะเม็ก ได้เป็นหลักชัยของบ้านเมืองในการสร้างอาณาจักรจำปาสัก ซึ่งอยู่ทางประเทศลาวตอนใต้ โดยเฉพาะในช่วงปลายรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศ์ศาสิทธิราช ได้เกิดกรณีพิพาทหรือการแย่งชิงราชสมบัติขึ้น จนเป็นเหตุให้ท่านต้องอพยพคนลงใต้ไปนครจำปาสัก ต่อไปจนถึงกรุงพนมเปญของเขมร^{๑๑๖}

พระสมศักดิ์ ปิยธมโม (อินทเสน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง อิทธิพลของพระพุทธรูปที่มีต่อสังคมลาวในแขวงจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่า เดิมประชาชนลาวมีความเชื่อและนับถือภูตผี วิญญาณ สิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ต่อมาเมื่อพระพุทธรูปได้เผยแผ่เข้ามาประชาชนลาวได้ยึดหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธรูปเป็นวิถีดำเนินชีวิต จนกระทั่งทำให้พระพุทธรูปได้เจริญงอกงามไปตามลำดับ แต่ขณะเดียวกัน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารประเทศชาติ ทั้งทางด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจพระพุทธรูปก็เปลี่ยนไปตามบริบทนั้นๆ บางครั้งเมื่อการเมืองมีความสงบลง ประเทศชาติมีความเจริญ พระพุทธรูปก็ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน^{๑๑๗}

ปิยฉัตร ลินธสอาด ได้ทำการวิจัยเรื่อง สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ พบว่า คนในสังคมล้านช้างนอกจากจะมีบทบาทและหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตนต่อส่วนรวมและครอบครัวแล้ว คนในสังคมล้านช้างยังต้องมีวิถีชีวิตของแต่ละคน ซึ่งวิถีชีวิตในที่นี้ คือ พฤติกรรมของคนในสังคม เช่น พฤติกรรมการกิน การแต่งกาย ความเชื่อ โดยเป็นพฤติกรรมที่

^{๑๑๕} พระครูภัทรสิริวิมู (วิทยา สิริภทโท/เที่ยงธรรม), ศึกษาพัฒนาและอิทธิพลของพระพุทธรูปในสังคมล้านช้าง, สารดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๑๑๖} พระโสภณวิหารการ (วิศิษฐ์ สุวีโร), บทบาทของพระครูหลวงโพนสะเม็กกับพระพุทธรูปในประเทลาวและภาคอีสาน, สารดุษฎีนิพนธ์. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๗.

^{๑๑๗} พระสมศักดิ์ ปิยธมโม (อินทเสน), อิทธิพลของพระพุทธรูปที่มีต่อสังคมลาวในแขวงจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓, หน้า ๒.

แสดงออกในสังคม เช่น ความเชื่อ สังคมล้านช้างในขณะนั้นมีความเชื่อเรื่องแกนอย่างมาก โดยถือว่าแกนเป็นเป็นเทพที่มีอำนาจสูงสุด และไม่ใช่เพียงองค์เดียว และเชื่อว่ากษัตริย์ที่ปกครองล้านช้างทุกพระองค์มีเชื้อชาติมาจากแกน โดยสืบเชื้อสายมาจากขุนบรม คือแกนส่งขุนบรมมาปกครองโลกมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติและที่สำคัญความเชื่อตามหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งมีอย่างมากในสังคมล้านช้าง การที่คนในสังคมล้านช้างเกิดความเชื่อในสรรพสิ่งต่างๆ นั้น ไม่ใช่เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนในสังคมล้านช้างมีความมั่งคั่ง แต่ความเชื่อกลับเป็นตัวการกำหนดพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบของสังคม^{๑๑๘}

กฤษฎา พิณศรี และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาศักยภาพแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า แหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างที่อาจพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำนวนทั้งสิ้น ๑๙ แห่ง ส่วนใหญ่มีศักยภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อแจกพิจารณาเป็นรายข้อได้พบว่า ที่มีศักยภาพค่อนข้างสูงส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน เช่น มีรูปแบบทางศิลปะ ฝีมืองานช่าง แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นแหล่งที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่สำคัญในอดีต หรือมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรม หรือวันสำคัญในท้องถิ่น ส่วนที่มีศักยภาพค่อนข้างน้อยส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ แสดงให้เห็นว่าโดยสภาพและความสำคัญของตัวโบราณสถาน รวมทั้งประเพณี วัฒนธรรม หรือวันสำคัญในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานนั้น สามารถที่จะนำมาใช้เป็นจุดขายสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้^{๑๑๙}

ไกรฤกษ์ ศิลาคม ได้ทำวิจัยเรื่อง พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช: โปธิกษัตริย์กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาที่ส่องฝั่งโขง พบว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเป็นกษัตริย์ลาวพระองค์หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในแถบลุ่มแม่น้ำโขง พระองค์ทรงมีมหาปณิธานต่อพุทธภูมิตามคติคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันเป็นแรงจูงใจให้พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการอย่างยิ่งยวด และได้ส่งผลอย่างสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาในแถบสองฝั่งแม่น้ำโขงเจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงอุปถัมภ์การสร้างวัด การสร้างพระพุทธรูป การบูรณะพระธาตุที่สำคัญไว้เป็นจำนวนมาก โดย

^{๑๑๘} ปิยฉัตร สิ้นธุสะอาด. สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓. รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐, หน้า ๗๖.

^{๑๑๙} กฤษฎา พิณศรี และคณะ, การศึกษาศักยภาพแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, ๒๕๔๙.

ร่องรอยหลักฐานดังกล่าวปรากฏทั้งที่เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทร์ และภาคอีสานตอนบนของไทยคือ จังหวัดหนองคาย บึงกาฬ หนองบัวลำภู เลย สกลนคร และอุดรธานี^{๑๒๐}

พิมพ์ปฏิมา นเรศศิริกุล ได้ทำการวิจัยเรื่อง การขยายอำนาจของราชอาณาจักรล้านช้างและกลไกการควบคุมชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ พบว่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ราชสำนักล้านช้างย้ายศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครองจากเมืองหลวงพระบางมาสู่นครเวียงจันทร์เพื่อใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์ในการควบคุมชนพื้นเมืองทางตอนใต้ เนื่องจากนครเวียงจันทร์เป็นชัยภูมิที่เหมาะสม ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างตอนเหนือและตอนใต้ของราชอาณาจักร สามารถปกครองและควบคุมดูแลชนพื้นเมืองได้ดีกว่าเมืองหลวงพระบาง หลังจากราชสำนักล้านช้างย้ายศูนย์อำนาจมาประดิษฐานดินแดนของชนพื้นเมืองได้สำเร็จ ราชสำนักล้านช้างจึงขยายอำนาจเพื่อครอบครองเมืองอัตตะปือพร้อมกับนำกลไกทางศาสนา กลไกด้านวรรณกรรม และกลไกฝ่ายอาณาจักรมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมชนพื้นเมือง^{๑๒๑}

สุวิน ทองปั้น ได้ทำการวิจัยเรื่อง พุทธศิลป์ล้านช้าง : แนวคิด พัฒนาการ คุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม พบว่า ในสังคมล้านช้างมีวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมที่นิยมประการหนึ่งคือวัฒนธรรมการสร้างศิลปะทางพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างคือเพื่อใช้ประโยชน์ เพื่อการสั่งสอน เพื่อการเคารพสักการบูชา และเพื่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา ในสมัยล้านช้างนั้น การสร้างพุทธศิลป์จะมีผู้นำคือพระมหากษัตริย์ โดยพระองค์จะนำพาประชาชนในการสร้าง จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา และได้มีการพัฒนามาเป็นลำดับจนกลายเป็นเอกลักษณ์พุทธศิลป์ล้านช้าง ที่เห็นชัดเจนคือพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการสร้างพุทธศิลป์มากมาย เช่น การสร้างพระธาตุศรีสองรัก และพระธาตุหลวงเวียงจันทร์ เป็นต้น และเมื่อสร้างแล้วเสร็จก็จะเป็นการปฏิบัติต่อพระธาตุเหล่านั้น โดยการจัดงานสมโภช การทำบุญ การสักการบูชา จนกลายเป็นประเพณีของชาวพุทธล้านช้างสืบมาจนทุกวันนี้^{๑๒๒}

อดุลย์ หลานวงศ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพุทธศิลป์ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดขอนแก่น พบว่า พุทธศิลป์ถือว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงศิลปะผสมผสานเข้ากับพระพุทธศาสนา สะท้อนออกมาเป็นสิ่งก่อสร้างทั้งใน

^{๑๒๐} ไกรฤกษ์ ศิลาคม, พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช: โปธิกษัตริย์กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาที่สองฝั่งโขง, ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ถิ่นอีสาน, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน), ๒๕๖๐.

^{๑๒๑} พิมพ์ปฏิมา นเรศศิริกุล, การขยายอำนาจของราชอาณาจักรล้านช้างและกลไกการควบคุมชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒, มนุษย์ศาสตร์สาร, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๔.

^{๑๒๒} สุวิน ทองปั้น, พุทธศิลป์ล้านช้าง : แนวคิด พัฒนาการ คุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๙๑.

รูปแบบสถาปัตยกรรม ปติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งในปัจจุบันนั้นจะเห็นได้ชัดเจนมากกว่าพุทธศิลป์นั้นได้แสดงออกมาในรูปแบบสิ่งปลูกสร้างภายในวัด เช่น อุโบสถ วิหาร กุฏิ ศาลา และเจดีย์ (พระธาตุ) เป็นต้น พุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นจึงมีความสำคัญและทรงคุณค่า เพราะปรากฏหลักฐานทางพระพุทธศาสนาอยู่ภายใน ทำให้คนในชุมชนนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้^{๑๒๓}

เอกสารงานวิจัยข้างต้นนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของอาณาจักรล้านช้างว่า เป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ และรุ่งเรืองทั้งด้านการเมือง การปกครอง นอกเหนือจากการการเมืองการปกครองแล้ว อาณาจักรล้านช้าง ยังเจริญแพร่หลายไปด้วยหลักปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในอาณาจักรล้านช้างที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนมายาวนาน อาณาจักรล้านช้างได้ขยายดินแดนครอบคลุมพื้นที่ประเทศลาวทั้งหมด และส่วนหนึ่งของประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังจะเห็นได้จากร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองในรูปแบบต่างๆ เช่น แนวคิด ศิลปะต่างๆ วัฒนธรรมที่แสดงความเป็นอาณาจักรล้าน ประเพณีต่างๆ ที่ยังมีการสืบทอดถึงปัจจุบัน และวิถีชีวิตแบบล้านช้างที่ยังปรากฏให้เห็นในรูปแบบต่างๆ ของคนรุ่นหลังที่อยู่ในพื้นที่ทั้ง ๒ ประเทศ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแต่งกาย การสร้างบ้าน ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร รวมไปถึงการแสดงออกในพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งล้วนได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านช้างทั้งสิ้น

^{๑๒๓} อดุล หลานวงศ์, ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพุทธศิลป์ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดขอนแก่น, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๑๑.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาปรัชญา ความเชื่อของอาณาจักรล้านช้าง ๒) เพื่อศึกษาศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง และ ๓) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย
- ๓.๗ สรุป

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม โดยใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบความสัมพันธ์ การใช้ตัวชี้วัดแนวคิดทางปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิด และทฤษฎีทางปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ แนวคิด และทฤษฎีทางคติชนวิทยา แนวคิด และทฤษฎีทางวัฒนธรรม และบริบทของอาณาจักรล้านช้าง

(๒) ทำการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง และใช้ตัวชี้วัดทางแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

(๓) ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างที่มีความเชื่อมโยงหรือมีความสัมพันธ์กับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

(๔) สรุปวิเคราะห์ผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) เพื่อ ทราบถึงปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างในระดับนโยบาย ประชาชน ชุมชน องค์กร/สถาบันการศึกษา ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ทำการศึกษาและคัดเลือกพื้นที่จำนวน ๒ ประเทศ คือไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยประเทศ สปป.ลาว ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่เป็นศูนย์กลางการปกครองอาณาจักรล้านช้าง ๒ เมือง ได้แก่ เวียงจันทร์ และหลวงพระบาง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างที่ปรากฏชัดเจน เป็นพื้นที่ที่สามารถทำการวิจัยได้เป็นอย่างดี สำหรับประเทศไทย ผู้วิจัยได้เลือกจังหวัดที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตอาณาจักรล้านช้างที่ชัดเจน ๒ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเลย และจังหวัดนครพนม

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับผู้มีความรู้ (ปราชญ์) นักวิชาการ และผู้มีประสบการณ์ด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตอาณาจักรล้านช้าง และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัย

(๓) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

(๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างในมิติต่างๆ เน้นการนำผลการศึกษาวิจัยมาเผยแพร่ในหน่วยรัฐ คณะสงฆ์ องค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยได้รับทราบ

(๕) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง โดยได้เลือกพื้นที่ศึกษา จำนวน ๒ ประเทศ ได้แก่

๓.๒.๑ ประเทศลาว (สปป.) ได้เลือกพื้นที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้าง โดยตรง ๒ เมือง คือ เวียงจันทน์ และหลวงพระบาง

๓.๒.๒ ประเทศไทย ได้เลือกพื้นที่ที่มีแนวคิดและวิถีชีวิตที่ยังร่องรอยของอาณาจักรล้านช้าง ๒ จังหวัด คือ เลย และนครพนม

๓.๒.๓ สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มุ่งเน้นการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับผู้มีความรู้หรือปราชญ์ นักวิชาการ และผู้ที่มีแนวคิดทางปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จำนวน ๓๐ รูป/คน ดังนี้

๑. ผู้ให้ข้อมูลประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

๑) พระอ่อนแก้ว กิตติภทโท เจ้าอาวาสวัดพระโอ เจ้าคณะแขวงหลวงพระบาง เมืองหลวงพระบาง

๒) พระวอนชัย จิตตวโร (สีเวียงชัย) วัดนาช่างไชยวนาราม เมืองหลวงพระบาง

๓) พระภูวงศ์ สุจินโณ วัดแสนสุข อำเภอปากเซียง เมืองหลวงพระบาง

๔) พระเตรียม รตนโชโต วัดนาช่างไชยวนาราม เมืองหลวงพระบาง

๕) พระยาย ยสินธโร วัดนาช่างวนาราม เมืองหลวงพระบาง

๖) พระอนุสร อนุสุสาโร วัดพระโอ เมืองหลวงพระบาง

๗) พระสมจิต นาควิโส เจ้าอาวาสวัดนาช่างไชยวนาราม เมืองหลวงพระบาง

๘) นายจันทวงศ์ แก้วดวงจิต บ้านนาช่าง เมืองหลวงพระบาง

๙) พระสมปอน สุจิตโต (ศรีประดิษฐ์) วัดพระขาว อำเภอไซธานี นครหลวงเวียงจันทน์

๑๐) พระอริยา จันทวงศ์ (ศรีประเสริฐ) วัดพระขาว อำเภอไซธานี นครหลวงเวียงจันทน์

๑๑) ดร.พระบุญจันทร์ จนทสิทธิ วัดพระเจ้าองค์ตื้อ อำเภอเมืองเวียงจันทน์ นครหลวงเวียงจันทน์

๑๒) พระไพวัลย์ มาลาวงค์ วัดศรีชมชื่น อำเภอศรีโคตรบอง นครหลวงเวียงจันทน์

๑๓) นายเข้มเพ็ด แพงดวงจัน อำเภอจันทบุรี นครหลวงเวียงจันทน์

๑๔) นายบุญแสง เทียบพงษ์พันธ์ อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว นครหลวงเวียงจันทน์

๑๕) นายนที ผาวิไลวงศ์ บ้านสะพานทองเหนือ อำเภอศรีสัชนาค นครหลวงเวียง
จันทร์

๒. ผู้ให้ข้อมูลประเทศไทย

๑๖) พระครูปกัศจันทโชติ เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัด
เลย

๑๗) รศ.ดร.ธงชัย สิงอุดม รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เลย มจร วิทยาลัยสงฆ์เลย
จังหวัดเลย

๑๘) ดร.อุตร จันทวัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร วิทยาลัยสงฆ์
เลย จังหวัดเลย

๑๙) ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ, อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

๒๐) นายทิน ทองปั้น อายุ ๘๗ ปี ผู้อาวุโสของหมู่บ้านหนองแขง ตำบลसानตม
อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย

๒๑) พระมหาสนอง ปจฺโจปกาสี รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครพนม มจร
วิทยาลัยสงฆ์นครพนม จังหวัดนครพนม

๒๒) นายพิบูลย์ศักดิ์ เมืองโคตร, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครพนม มจร
วิทยาลัยสงฆ์นครพนม จังหวัดนครพนม

๒๓) นายณัฐพงษ์ เบื่อคำ ผู้อำนวยการสำนักงานบริหาร วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
จังหวัดนครพนม

๒๔) นายเสกศักดิ์ รสหอม นักทัศนวิทยาชำนาญการพิเศษ หัวหน้าฝ่ายการศึกษา
และพัฒนาจิตใจ เรือนจำกลาง จังหวัดนครพนม

๒๕) พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวัดถึ อำเภอเมือง จังหวัด
ขอนแก่น

๒๖) รศ.อุตม บัวศรี อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านปรัชญาและศาสนา มจร วิทยาเขต
ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

๒๗) ผศ.ดร.บุรินทร์ ภูสกุล อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านการเมืองการปกครอง มจร
วิทยาเขตขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

๒๘) ผศ.ชอบ ดีสวนโคก อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะและ
วัฒนธรรม มจร ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

๒๙) ผศ.ดร.สุเนตร โปธิสาร อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะและ
วัฒนธรรมลาว มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

๓๐) นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรม
จังหวัดมหาสารคาม

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้ง
การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง การประชุมกลุ่มย่อย
(Focus Group) ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้จากการตั้งประเด็น
หลักในการศึกษาแนวคิด คุณค่า และการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยการดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ
ได้แก่

๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview) โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth
Interviews) สำหรับผู้รู้ หรือปราชญ์ นักวิชาการ ผู้นำวิถีชีวิตแบบล้านช้างไปประยุกต์ใช้ และผู้ที่
เกี่ยวข้องกับงานวิจัย โดยเฉพาะเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักร
ล้านช้าง

๒) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) โดยการดำเนินการร่วมกับผู้รู้ (ปราชญ์)
นักวิชาการ และผู้ที่มีวิถีชีวิตแบบล้านช้าง โดยมีประเด็นสนทนา เช่น ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม
ประเพณี และวิถีชีวิตแบบล้านช้าง

๓) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่าย
ต่างๆ ที่ทำคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเหล่านั้น และเข้าร่วมสนทนา อภิปราย และแสดง
ความคิดเห็นเพื่อสังเคราะห์บทสรุปที่เกิดจากการลงพื้นที่ศึกษาทั้ง ๒ ประเทศ

ดังนั้น จึงมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

๑) แบบสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม (Interview) และแนวคำถามสำหรับการ
สนทนากลุ่มสำหรับผู้รู้หรือปราชญ์ นักวิชาการ และผู้ดำเนินวิถีชีวิตแบบล้านช้าง และผู้เกี่ยวข้องกับ
การวิจัย

๒) แบบสังเกต เพื่อการวิเคราะห์ระบบแนวคิดทางปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม
ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างในแต่ละพื้นที่

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการ
ศึกษาวิจัย โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑) การลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้ง ๒ ประเทศ ครอบคลุมแห่งของพื้นที่วิจัย โดยอาศัยผู้รู้ นักวิชาการ และผู้ยังมีชีวิตแบบล้านช้างในพื้นที่นั้นๆ เป็นผู้นำในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำให้ควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้รู้ (ปราชญ์) นักวิชาการ ผู้มีที่ดำเนินชีวิตแบบล้านช้าง และผู้เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในพื้นที่ และเข้าร่วมสนทนา เก็บข้อมูลกับประชากรผู้เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๓) การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้รู้ (ปราชญ์) นักวิชาการ และผู้เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๔) การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างทั้ง ๒ ประเทศ

๕) การประชุมย่อย (Focus Group) ร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง และเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างอาณาจักรล้านช้างในอดีตกับร่องรอยของอาณาจักรล้านช้างที่ยังคงสภาพให้เห็นเชิงประจักษ์ในสังคมปัจจุบัน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

๑) ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง จากการลงพื้นที่ศึกษาในแต่ละแห่ง รวมไปถึงการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้รู้ (ปราชญ์) นักวิชาการ และผู้มีวิถีชีวิตแบบล้านช้าง

๒) ศึกษาวิเคราะห์ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง ทั้ง ๒ ประเทศ

๓) ศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ทั้ง ๒ ประเทศ

๔) นำผลวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพมาทำการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานกับระดับการปฏิบัติที่มีต่อแนวคิดทางปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ทั้ง ๒ ประเทศ

๕) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นองค์ความรู้ จากศึกษาวิจัยเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของ

อาณาจักรล้านช้าง เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย การศึกษาเชิงวิชาการ องค์กร ชุมชน และปัจเจกบุคคล

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศึกษาวิจัยเรื่องปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง เพื่อให้เป็นระบบความคิดเชิงประจักษ์ และสามารถนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในระดับนโยบายระหว่างประเทศ การศึกษาเชิงวิชาการ องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วิถีชีวิตของทั้ง ๒ ประเทศ และปัจเจกบุคคลที่สนใจศึกษาค้นคว้าในผลการศึกษาวิจัยนี้

๓.๗ สรุป

การวิจัยเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิคือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ รวมไปถึงข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์เชิงลึก และข้อมูลชั้นทุติยภูมิอันได้แก่ เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงพรรณนาโดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นแนวทาง การวิจัยครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่การวิจัย ๒ ประเทศคือ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) ในพื้นที่ ๒ แห่ง คือ เวียงจันทน์ และหลวงพระบาง ส่วนในประเทศไทย ได้เลือกพื้นที่ ๒ จังหวัด คือ เลย และนครพนม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๓๐ รูป/คน หลังจากที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว ผู้วิจัยก็จะนำมาวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูลเป็นลำดับต่อไป

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง” นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลแบบผสมผสานทั้งในด้านเอกสาร และการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยที่ถูกต้องและมีหลักฐานที่ชัดเจน โดยเน้นการวิเคราะห์ผลตามวัตถุประสงค์ และสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

- ๔.๑ วิเคราะห์ปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง
- ๔.๒ วิเคราะห์ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง
- ๔.๓ วิเคราะห์วิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง
- ๔.๔ สรุป
- ๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ วิเคราะห์ปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง

ปรัชญาเป็นระบบแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์เป็นอย่างมาก กล่าวคือทุกๆ วันเราเผชิญกับสิ่งที่เป็นปรัชญา หรือเป็นปัญหาทางปรัชญาแต่เราไม่ค่อยจะรู้ หรือไม่ได้สนใจที่จะแยกแยะว่าสิ่งที่เราเผชิญนั้นเป็นปัญหาทางใด เราจึงไม่รู้ว่าจะชีวิตของเราเกี่ยวข้องกับปรัชญาแทบจะทุกมิติของการดำเนินชีวิต ศาสตร์ทางปรัชญาเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์มีสภาพที่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป นั่นคือสามารถคิดหาเหตุผลได้ เหตุผลนี้เองเป็นคุณสมบัติประจำตัวของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เหนือกว่าสัตว์โลกทั้งหลาย ดังนั้นในชีวิตของมนุษย์จึงมีคำถามหรือความสงสัยเกิดขึ้นมากมายในชีวิตประจำวัน แม้แต่คำถามที่อยู่เหนือประสบการณ์มนุษย์เอง เช่น คนเรามาจากไหน ตายแล้วไปไหน วิญญาณหลังจกตายมีหรือไม่ เป็นต้น คำถามเหล่านี้ล้วนเป็นหน้าที่ของปรัชญาที่จะตามค้นหาคำตอบหรือเหตุผลมาอธิบาย ซึ่งการแสวงหาเหตุผลหรือหลักความจริงนี้เองเป็นกระบวนการเกิดขึ้นของปรัชญา การเรียนรู้ทางปรัชญาจึงเป็นการเรียนรู้ระบบแนวความคิดของมนุษย์ที่ผ่านการสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในรูปแบบของความคิด ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ในถิ่นนั้นๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

แนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างก็ถือว่าเป็นระบบแนวคิดหนึ่งที่มีความสำคัญและยิ่งใหญ่ไม่แพ้ชนชาติใด ดังจะเห็นได้จากการสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ของอาณาจักรล้านช้างนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต เป็นต้น ล้วนแสดงให้เห็นถึง

ความเจริญรุ่งเรืองและภูมิปัญญาของปราชญ์ชนในอาณาจักรล้านช้างในอดีตที่ผ่านมา ผลงานสร้างสรรค์ของปราชญ์ชนเหล่านั้นได้ปรากฏให้เห็นร่องรอยแห่งความยิ่งใหญ่ในรูปแบบต่างๆ จนถึงยุคปัจจุบันซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านช้างในด้านต่างๆ นั้น ล้วนเกิดมาจากภูมิปัญญาของปราชญ์ชนในอาณาจักรล้านช้างที่ได้ช่วยกันเสริมสร้างและพัฒนาความเป็นล้านช้างผ่านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตจนกลายเป็นมรดกอันล้ำค่าตกทอดมาถึงชนชาติทั้งสองฝั่งโขงคือไทย (ภาคอีสาน) - ลาว และชนชาติทั้งสองประเทศนี้ก็ได้สืบสาน และต่อยอดภูมิปัญญานั้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยเห็นว่า การที่อาณาจักรล้านช้างมีความเจริญรุ่งเรืองในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้าน การปกครอง ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิต เป็นต้นนั้น ล้วนเกิดมาจากภูมิปัญญาหรือแนวคิดทางปรัชญาของปราชญ์ชนในอาณาจักรล้านช้างที่สามารถสร้างภูมิปัญญาและบูรณาการเข้ากับแนวคิดใหม่ๆ ที่เผยแพร่เข้ามาในอาณาจักรล้านช้างให้เหมาะสมและกลมกลืนกับวิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างเอง ดังนั้นการศึกษาวិเคราะห์ให้เห็นระบบแนวความคิด หรือปรัชญาซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของอาณาจักรล้านช้างนั้น จะทำให้เห็นบ่อเกิดหรือต้นตอที่มาของความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านช้างอย่างแท้จริง และเพื่อให้เห็นระบบแนวความคิดความทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง ผู้วิจัยได้แบ่งแนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างออกเป็น ๓ สมัย คือ

- ๔.๑.๑ แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างในสมัยโบราณ
- ๔.๑.๒ แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างในสมัยของศาสนาพราหมณ์
- ๔.๑.๓ แนวคิดทางปรัชญาในสมัยของศาสนาพุทธเข้ามาเผยแพร่

๔.๑.๑ แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างสมัยโบราณ

ในสมัยนี้ ชาวล้านช้างมีความคิดในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ รวมไปถึงอำนาจที่มองไม่เห็นของวิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย แล้วดึงเอาสิ่งที่เหนือธรรมชาติเหล่านั้นที่ตนคิดว่ามีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์มาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ พร้อมกับสร้างเรื่องราวต่างๆ โดยการผูกเป็นนิทานบ้าง เรื่องเล่าบ้าง จากสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้นให้กลมกลืนกับวิถีการดำเนินชีวิตของพวกเขา ดังจะเห็นได้จากอาณาจักรล้านช้างในสมัยนี้มีการนับถือ กราบไหว้ บูชาวิญญาณ หรือผีชนิดต่างๆ มากมาย เช่น ผีพระยาแถน ผีพ่อ ผีแม่ ปีป่า ผีอารักษ์ และเทวดา เป็นต้น ซึ่งการเคารพบูชาในเรื่องวิญญาณเหนือธรรมชาติเหล่านี้ได้กลายเป็นวิถีชีวิตที่แสดงออกมาทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ซึ่งจะสังเกตเห็นได้จากวิถีการดำเนินชีวิตหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ วัฒนธรรม และพิธีกรรมบางอย่างของคนในยุคปัจจุบันทั้งภาคอีสานของไทย และเมืองหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ในประเทศลาวก็มีร่องรอยการสืบสานมาจากแนวคิดดั้งเดิมของคนในยุคล้านช้างทั้งสิ้น^๒ ซึ่งสอดคล้องกับ

^๒ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ชาติลาว, วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

พงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในฉบับเดิม ประเพณีที่ ๑ เป็นฉากรอบอธิบายพื้นที่เมืองหลวงพระบางใน
 ระยะเริ่มแรกว่า อาณาจักรล้านเป็นดินแดนของฝู่งยักซ์ นาคา ภูต ผี ปิศาจรัย และได้มีพญายักษ์จาก
 เมืองลังกานามว่า นันทา ผุดขึ้นมาเป็นใหญ่ พร้อมกับเมียชื่อมหาเทวี มีธิดาชื่อนางเมรี คนลาวเรียกว่า
 นางกานธี ตระกูลของยักษ์นันทาได้สืบทอดการปกครองเหนือพื้นที่และตัวละครข้างต้นจนสิ้นยุค จึงมี
 ฤาษีพี่น้องสองตนเข้ามาเทศนาธรรมสั่งสอน ฝู่งปิศาจ ยักษ์รัย แลนาคา ซึ่งในช่วงนั้นประกอบด้วย
 พญาภูงเหลือม พญาเงือก และพญานาคใหญ่ต่างๆ ได้มาฟังธรรมจากฤาษีจนเปลี่ยนแปลงการใช้อำนาจ
 รัยกลายเป็นผู้คอยพิทักษ์รักษาพื้นดินและแม่น้ำ ซึ่งหลายตนได้ปรากฏอยู่ในก้านสวายเทพในฐานะ
 เทพรักษ์ของคนหลวงพระบางตราปัจจุบัน^๓

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดดั้งเดิมของอาณาจักรล้านช้างนั้นมีความ
 เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวิญญานต่างๆ มากมาย ทั้งยักษ์ นาค ภูตผี และปิศาจรัยนานาชนิด แต่
 ท้ายสุดวิญญานดุร้ายเหล่านั้นก็กลับกลายเป็นผู้อภิบาลคอยรักษาประจำอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ที่มีมนุษย์
 อาศัยอยู่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นดิน แม่น้ำ และอากาศ เป็นต้น และมนุษย์หรือคนล้านช้างก็พากันเคารพ
 บูชาวิญญานเหล่านั้นด้วยพิธีกรรมต่างๆ ในฐานะเป็นผู้ให้การคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข พิธีกรรม
 เหล่านี้ยังมีการสืบทอดเนื่องมาถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากคนหลวงพระบางได้สร้างความทรงจำ
 เรื่องราวของผีนางกานธี ผ่านการให้ความหมายภูเขาที่ขนานเป็นฉากหลังบ้านเชียงแมนใต้ว่า “ภูนาง
 กานธี” เรียกสั้นๆ ว่า “ภูนาง” มีความหมายว่าเป็นร่างของนางยักษ์กานธี ขณะที่ภูเขาที่อยู่ถัดไปตาม
 แนวการไหลของสายน้ำโขงคือ ภูท้าว มีความหมายถึงร่างพระรอด คนเชียงแมนและหลวงพระบางเรียก
 สั้นๆ ว่า “ภูท้าว” ที่เชิงภูนางในเขตบ้านเชียงแมนใต้มีหอผีนางยักษ์กานธี เป็นที่ทรงอิทธิฤทธิ์สูงสุดใน
 เขตเชียงแมน มีผู้คนนับถือและเกรงกลัวมาก อย่างเช่น ถ้ามีการตายอย่างหาสาเหตุไม่ได้ของคนเชียง
 แมน มักจะถูกอธิบายว่าเกิดจากการทำความผิดต่อพื้นที่ เป็นผลให้ผีนางยักษ์กานธีพิโรธและเอาชีวิต
 ซึ่งในสมัยราชอาณาจักร คนฝั่งเชียงแมนและคนเมืองหลวงพระบางได้จัดพิธีกรรม “คล่าหอผีนางยักษ์
 กานธี” อย่างยิ่งใหญ่รองลงมาจากพิธีคล่าหอผีปู่ยอ – ย่าเยอที่รัฐและราชย์เป็นเจ้าภาพ ครั้น
 เปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลได้สั่งให้ยุติการการขึ้นหอผี โดยเฉพาะเมื่อร่างทรงของผีนางยักษ์
 กานธีถึงแก่กรรม พิธีกรรมนี้ก็ได้ออกไปพร้อมกัน แต่หลังจากหลวงพระบางเป็นเมืองมรดก
 โลก ผีนางยักษ์กานธีได้มาเข้าทรงร่างทรงคนใหม่ จึงเกิดการรื้อฟื้นหอผีนางยักษ์กานธีขึ้นอีกครั้ง^๔
 เรื่องราวนี้สะท้อนให้เห็นว่าเรื่องของวิญญาน หรือภูตผีต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องราวของผีนางยักษ์กานธี
 นั้น ยังคงเป็นเรื่องทรงจำและมีการทำพิธีกรรมเพื่อให้วิญญานนางยักษ์กานธีได้คุ้มครองรักษาอยู่ตรา

^๓ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์, หลวงพระบางเมืองมรดกโลก ราชธานีแห่งความทรงจำและพื้นที่พิธีกรรมใน
 กระแสโลกาภิวัตน์. (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2553), หน้า 20.

^๔ สัมภาษณ์ พระวอนชัย จิตตวโร (สีเวียงชัย), วัดนาช่างไชยวนาราม เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวง
 พระบาง ประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๒.

เท่าปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาระบบแนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างสมัยโบราณอันเป็น บ่อเกิดแห่งศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง จึงต้อง ศึกษาวิเคราะห์ผ่านตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับเรื่องของวิญญูณ หรือภูตผีต่างๆ ที่มีฤทธิ์เดชอำนาจเหนือ มนุษย์ธรรมดาทั่วไป และพร้อมที่จะปกป้องรักษา บันดาล และคุ้มครองให้มนุษย์ได้อยู่ดีมีสุขตามที่คน ในอาณาจักรล้านช้างโบราณเคารพนับถือบูชา และยังคงมีการนับถือสืบเนื่องมาจนถึงคนในยุคปัจจุบัน และในทันทันนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอวิเคราะห์แนวความคิดที่ได้จากเรื่องวิญญูณ หรือผีต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อ คนในอาณาจักรล้านช้างโบราณที่เห็นว่ามีสำคัญและยังมีการสืบทอดแนวความคิดนั้นอยู่ถึง ปัจจุบันคือ แนวคิดเรื่องพระยาแถน (ผีแถน) ดังนี้

๔.๑.๑.๑ แนวคิดเรื่องพระยาแถน (ผีแถน)

แนวคิดเรื่องพระยาแถนหรือผีแถนนี้ คนชาติไทย – ลาวมีความเชื่อมาอย่าง ยาวนานตั้งแต่สร้างเมืองขึ้นมา ๓ เมือง คือ นครลุง นครป่า และนครเจียว รวมเรียก ๓ เมืองนี้ว่า อาณาจักรไทยมุง หรือตำมุง ในราว ๓,๕๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช และเมื่อ พ.ศ. ๓๒๒ ขุนหลวงเม้า (ขุน เมือง) ได้ตั้งอาณาจักรขึ้นมาใหม่ชื่อ “อาณาจักรแถน” มีเมืองหลวงชื่อ “เพงาย” เพราะมีความเชื่อต่อ พระยาแถนจึงตั้งชื่อเช่นนั้น ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๗๖๒ สมัยสามก๊กของจีน ขณะที่จีนกำลัง แยกแยกกันอย่างมากรุนแรง กลุ่มชนชาติอ้ายลาวได้ตั้งเมืองขึ้นมา ๖ เมือง ซึ่งใน ๖ เมืองนี้เรียกว่า “อาณาจักรหนองแสหรืออาณาจักรแถน” มีเมืองหนองแสเป็นเมืองหลวง อาณาจักรหนองแสหรือ อาณาจักรแถนได้เจริญต่อเนื่องมาจนถึงสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม หรือ ขุนบรมราชาธิราช ได้ย้ายเมืองไป ตั้งที่ใหม่ชื่อ “เมืองแถน” หรือ “เมืองกาหลง” ที่ทุ่งน่าน้อยอ้อยหนู หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “เตียนเปียนฟู” ของเวียดนามในราว พ.ศ. ๑๒๗๓^๕ ที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า คนชาติไทย-ลาวหรือ อาณาจักรล้านช้างมีแนวความคิดเรื่องพระยาแถน (ผีแถน) มาอย่างยาวนานถึง ๓,๕๐๐ ปีก่อน พุทธศักราช ซึ่งถ้าว่ากันตามหลักฐานนี้ก็แสดงว่า แนวความคิดเรื่องพระยาแถนนี้คงมีมาพร้อมๆ กับ การเกิดขึ้นของศาสนาพราหมณ์ในอินเดีย ซึ่งก็ถือว่าเป็นแนวความคิดที่มีมาอย่างยาวนาน และ แนวความคิดนี้ก็ไม่ได้จืดจางหายไปกับกาลเวลา ตรงกันข้ามกลับเป็นแนวคิดที่ฝังแน่นกับคนทั้งสองชน ชาติตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

๑) ตำนานพระยาแถน

พระยาแถน หรือผีหลวงฟ้าขึ้น หรือผีฟ้า หรือผีแถนนั้น คนลาวโบราณมีความเชื่อว่าเป็น เทวดามากกว่าเป็นผี ผีฟ้าจึงเป็นผีที่อยู่ระดับสูงกว่าผีชนิดอื่นๆ ส่วนแถนนั้น มีความเชื่อว่าเป็นคำเรียกรวมถึงเทวดา และแถนที่ใหญ่ที่สุดคือ “แถนหลวง” ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระอินทร์ ผีฟ้าหรือผีแถนนั้นแต่ละ พื้นที่มีการเรียกที่แตกต่างกันไป และมีความเชื่อว่ามีอำนาจที่จะดับทุกข์เข็ญหรือทำลายล้าง

^๕ พระยาอนุমানราชชน, เรื่องของชาติไทย. (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๑-๒.

อุปสรรคทั้งปวงได้ และสามารถที่จะช่วยเหลือมนุษย์ที่เดือดร้อนได้ การที่มนุษย์เกิดการเจ็บป่วยนั้น เนื่องจากไปละเมิดต่อผี การละเมิดต่อบรรพบุรุษ การรักษาต้องมีการเชิญผีฟ้ามาสิงสถิตอยู่ในร่างของคนทรง เรียกว่า “ผีฟ้า นางเทียน” ซึ่งในการลำผีฟ้าของคนลาว รวมถึงคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น จะต้องมืองค์ประกอบ ๔ ส่วนด้วยกันคือ หมอลำ ผีฟ้า หมอแคน ผู้ป่วย และเครื่องคาย ทั้งนี้เพื่อจะให้สื่อถึงพระยาแถน แล้วพระยาแถนรับทราบและลงมาช่วยโดยการประทับในร่างคนทรง การรักษาจึงจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ส่วนตำนานเรื่องพระยาแถนมีเล่าสืบกันมาว่า^๗

ครั้งหนึ่ง พระยาแถน หรือผีหลวงฟ้าคือนได้มอบหมายให้แถนจำนวนหนึ่งลงมาสืบสร้างในเมืองลุ่ม (โลกมนุษย์) ส่วนที่เป็นเมืองฟ้าหรือเมืองแถนนั้น บรรดาแถนทั้งหลายที่เป็นไพร่พลของพระยาแถน รวมทั้งพระยาแถนด้วย ล้วนมีร่างกายเป็นทิพย์ กินอาหารทิพย์ เหาะเหินเดินอากาศไปได้ทุกหนแห่ง มีชีวิตเป็นอมตะและสุขสันต์ชั่ววันรันดร ครั้นเมื่อลงมาอยู่เมืองมนุษย์แล้ว ร่างกายที่เป็นทิพย์ก็ได้เปลี่ยนสภาพไปกลายเป็นร่างกายมนุษย์ธรรมดา ซึ่งประกอบด้วยธาตุสี่ชั้นห้า มีรูปธรรมนามธรรม มีการแก่เฒ่า มีเจ็บ มีตาย เมื่อตายไปแล้วหากได้สร้างคุณงามความดีไว้ในยามที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะได้กลับกลายเป็นภูติในเมืองแถนอีก ได้ชีวิตอันเป็นทิพย์ เป็นอมตะกลับคืนมา ด้วยเหตุนี้มนุษย์ทั้งหลายที่ดำรงชีวิตอยู่ในเมืองลุ่มหรือโลกมนุษย์จึงต่างมีความใฝ่ฝันอยากกลับไปอยู่เมืองแถนอีก แต่คนจึงได้พยายามทำความดีละเว้นความชั่วทั้งปวงและได้ประกอบพิธีบวงสรวงไหว้ผีแถน เพื่อให้ผีแถนสอดส่องลงมาเห็นการกระทำของพวกตนที่อยู่ในเมืองลุ่มว่าได้สร้างคุณงามความดีเอาไว้มากมาย เมื่อตายไปแล้วขอให้พระยาแถนจงมารับเอาพวกตนกลับคืนไปอยู่ยังเมืองแถนอีก ในกรณีที่เกิดภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม มีพายุร้ายเกิดขึ้น คนลาวโบราณเชื่อว่า เป็นการสำแดงอำนาจฤทธิ์เดชของพระยาแถนเพื่อตักเตือนและลงโทษมวลมนุษย์ที่ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม เกิดความโลภเบียดเบียนกันและกัน ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่รักษาทรัพยากรธรรมชาติที่พระยาแถนประทานให้มา เหตุนี้มวลมนุษย์จึงได้แต่งตั้งให้ปู่เยอ ย่าเยอ (มนุษย์ชายหญิงคู่แรกที่แถนส่งให้ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ ซึ่งในชาวลาวและภาคอีสานของไทยเรียกว่า ปู่สังกะสา ย่าสังกะลี)

ในตำนานพระยาแถนเล่าว่า แต่เดิมนั้นมี “เครื่องเขากาด” เป็นทางเชื่อมระหว่างเมืองแถนกับเมืองมนุษย์ ในยามที่ปู่เยอย่าเยอขึ้นไปเมืองแถน ก็ได้ไต่ตามเครื่องเขากาดขึ้นไป เช่น กาลครั้งหนึ่งเกิดภัยแล้งอยู่หลายปี คำทำไร่นานาไม่ได้ อาศัยหาหมากไม้และหัวมันตามป่าดงซึ่งเกิดตามธรรมชาติมาเป็นอาหาร พันธุ์ข้าวปลูกที่เก็บรักษาไว้ก็หมดสิ้นลง พวกมนุษย์จึงแต่งหรือมอบหมายให้ปู่เยอย่าเยอขึ้นไปขอความช่วยเหลือจากพระยาแถน ขอร้องให้ท่านแต่งฟ้าแต่งฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลเป็นประจำทุกปี เพื่อให้ได้ทำไร่นานามีข้าวปลาอาหารไว้กินไม่ให้อดอยาก โดยการร้องขอของพวกมนุษย์เช่นนั้น พระยาแถนจึงได้ประทานเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกมาให้ และได้แต่งฟ้าฝนแต่งฝนให้ตก

^๗ มหาบุญมี เทปสีเมือง, หินดาว เล่านิทานพญาแถน. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๔), หน้า ๗๒-๗๕.

ลงมาสู่โลกมนุษย์ตามฤดูกาลทุกๆ ปี ต่อจากนั้นพวกมนุษย์ก็ได้นำเมล็ดพันธุ์ข้าวแจกจ่ายจ่ายกันไปได้
 ทั่วทั้งโลกมีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ดังเดิม แต่ขณะเดียวกันก็มีคนเห็นแก่ตัว มีนิสัยขี้เกียจมักง่าย
 นั่นคือเมื่อได้เมล็ดพันธุ์ข้าวมาแล้ว แทนที่จะนำไปปลูกให้เห็นเป็นประโยชน์ต่อตนในภายภาคหน้า
 เหมือนกับคนอื่นๆ ก็กลับเอาไปกินเสียจนหมด เมื่อกินหมดแล้วก็ไม่มีเมล็ดพันธุ์ข้าวเหลือก็พากันไปขอ
 ความช่วยเหลือจากพระยาแถนอีก พระยาแถนเลยตำหนิ และสั่งสอนตักเตือนในการกระทำของพวก
 มนุษย์ขี้เกียจและเห็นแก่ตัว แต่ก็ยังได้ประทานเมล็ดพันธุ์ข้าวให้อีกเป็นครั้งสุดท้าย แล้วก็บอกว่าจากนี้
 เป็นต้นไปห้ามขึ้นมาเมืองแถนอีก และเมื่อพวกมนุษย์ขี้เกียจพากันลงไปโลกมนุษย์แล้วพระยาแถนก็ได้
 ตัดเครื่องเขากาดที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองมนุษย์กับเมืองแถนทิ้งเสีย หลังจากนั้นมนุษย์ก็ไม่สามารถขึ้นไป
 เมืองแถนได้อีก แต่เมื่อใดที่พวกมนุษย์ต้องการขอความช่วยเหลือจากพระยาแถน จึงต้องทำการ
 ประกอบพิธีไหว้วอนอยู่ ณ เมืองลุ่ม หรือโลกมนุษย์ และเชื่อว่าพระยาแถนสามารถรับรู้หรือเห็นการ
 กระทำของพวกตน ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีฮีตคอง (จารีตและการปฏิบัติ) เป็นประเพณีการประกอบ
 พิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการไหว้วอนพระยาแถนของคนลาวและชาวอีสานของไทยในท้องถิ่นต่างๆ ใน
 รูปลักษณะต่างๆ ซึ่งมีพิธีกรรมที่เหมือนกันคือการไหว้วอนพระยาแถนเพื่ออ้อนวอนขอความช่วยเหลือเมื่อ
 พวกตนได้รับทุกข์ยากต่างๆ ตามจุดประสงค์ของผู้ประกอบพิธีไหว้วอนนั้นๆ เช่น การล่าสัตว์ป่าเพื่อ
 รักษาคนเจ็บป่วย การจุดบั้งไฟบูชาพระยาแถน การตีฆ้องบั้ง (กลองโหระทึก) เพื่อขอฝน เป็นต้น

๒) บทบาทของพระยาแถน

จากแนวคิดหรือตำนานเรื่องเล่าพระยาแถนที่ได้กล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า พระยาแถน
 มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชนชาติในอาณาจักรล้านช้างนี้อย่างมาก อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะได้
 วิเคราะห์ถึงบทที่สำคัญของพระยาแถนที่มีต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในอาณาจักรล้านช้าง ผู้วิจัยใคร่
 เสนอความหมายของพระยาแถนตามแนวคิดของคนล้านช้างโบราณ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ^๙

(๑) แถนหลวง

คำว่า “แถนหลวง” หมายถึงเทพเจ้าผู้สร้างโลกสร้างสรรค์สิ่งในโลก และคำนี้มีชื่อ
 เรียกในเรื่องเล่าขุนบรมว่า “แถนฟ้าขึ้น” แต่ในพงศาวดารล้านช้างเรียกว่า “พระยาแถนหลวง” พระ
 ยาแถนหลวงหรือแถนฟ้าขึ้นมีความหมายตรงกัน^๙ กล่าวคือพระยาแถนได้แก่ เทพเจ้าหรือพระเจ้าผู้
 ยิ่งใหญ่สูงสุด เปรียบได้กับพรหมมันในศาสนาฮินดู หรือพระยะโฮวาในศาสนาคริสต์ ความคิดเรื่องพระ
 ยาแถนนั้นปรากฏในชาวไทยภาคเหนือ ภาคอีสาน ชาวไทยใหญ่ในพม่า ชาวจีนในสิบสองปันนา และ

^๙ ธวัช ปุณโณทก, **วัฒนธรรมพื้นบ้าน: ความเชื่อ**. (กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๓๕.

^๙ กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติเล่ม ๑**. (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๐.

ประชาชนในประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว แนวความคิดนี้สืบทอดกันมานานหลายพันปีของประชาชนในประเทศที่กล่าวมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องพระยาแถนนี้ได้เกิดขึ้นจากกลุ่มชนไทย-ลาว ซึ่งมีจุดศูนย์กลางที่หลวงพระบางประเทศลาว หรือที่เรียกว่าอาณาจักรล้านช้างในงานวิจัยนี้

(๒) แถนบริวาร

คำว่า “แถนบริวาร” หมายถึงแถนที่มีศักยภาพน้อยกว่าพระยาแถนและปฏิบัติหน้าที่ตามที่พระยาแถนมอบหมายให้ และแถนที่เป็นบริวารเหล่านี้จะมีบทบาทและหน้าที่ต่างกัน ดังนี้^{๑๐}

ก. แถนหล่อ คือแถนที่มีหน้าที่หล่อรูปร่างและใบหน้ามนุษย์ให้มีความแตกต่างกัน

ข. แถนแต่ง คือแถนที่มีหน้าที่ประสาทวิชาความรู้ต่างๆ ให้แก่มนุษย์ เช่น การทอไหม เลี้ยงไหม ตีเหล็ก สถาปัตยกรรม การเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ค. แถนถม แถนตรง แถนเถือก แถนหุฮี้ คือแถนประจำ ๔ ทิศช่วยชี้ภูมิประเทศอันดีในการตั้งเมือง การเพาะปลูก และการพัฒนาบ้านเมือง เป็นต้น

ง. แถนคำ คือแถนผู้ทำหน้าที่ในการสงคราม

จ. แถนซ่ง คือแถนผู้ทำหน้าที่ในการตัดสินพิจารณาคนดี คนชั่ว หรืออาจเรียกได้ว่า เป็นเทพผู้รักษาความยุติธรรมนั่นเอง

ฉ. แถนแพน คือแถนผู้ทำหน้าที่สอนศิลปะ การละเล่น การร้องรำ การกวี และการดนตรี เป็นต้น

ช. แถนลม คือแถนผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และองค์พระยาแถน เช่น การนำข้อความต่างๆ ของมนุษย์ไปบอกแก่พระยาแถน เป็นต้น

ซ. แถนแนน คือแถนผู้ทำหน้าที่ในการรักษาอกมิ่งและสายแนนของมนุษย์ในสวนแนนของพระยาแถนบนเมืองสวรรค์

แถนบริวารเหล่านี้คือแถนที่พระยาแถนหลวงได้ส่งลงมาโลกมนุษย์เพื่อช่วยเหลือชนบรรมในการปกครองบ้านเมืองที่ชนบรรมปกครองอยู่ ประจำอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ มนุษย์เมื่อจะทำการใดๆ จะต้องทำพิธีกรรมเพื่อให้ผีแถนเหล่านั้นได้รับทราบ และทำหน้าที่คอยช่วยกิจกรรมของมนุษย์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ตามแนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะคนในยุคอาณาจักรล้านช้างจะยึดมั่นและมีการสืบทอดจากรุ่นต่อรุ่น ซึ่งเราจะพบได้ในทุกพื้นที่ของไทยและลาว นั่นคือก่อนจะลงมือทำอะไรสักอย่างจะมีการบวงสรวงเทพหรือวิญญาณต่างๆ เสียก่อนเข้าทำงาน หรือชาวนาชาวไร่ก็เช่นกันก่อนจะลงมือทำนาในแต่ละปีก็จะต้องมีการเลี้ยงผี หรือบางแห่งเรียกว่า “ผีตาแฮก” ซึ่ง

^{๑๐} สิรินัย โชติกันตะ, นิยายปรัมปราเรื่องแถน: วิเคราะห์ความเชื่อตามพงศาวดารล้านช้าง. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๘๓.

สถิตอยู่ตามหัวไร่ปลายนาทำหน้าที่คอยปกป้องรักษาให้หาไร้มีความอุดมสมบูรณ์ หรือแม้แต่ที่บ้านก็ยังมีศาลพระภูมิประจำบ้าน ซึ่งพบเห็นโดยทั่วไปทั้งในประเทศไทยและประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว นี้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างโบราณนั้นมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องของวิญญาณ หรือภูตผีต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นนามธรรมเหนือธรรมชาติแต่มีอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์อย่างมาก ชาวล้านช้างเดิมนั้นได้นำเอาสิ่งที่พวกตนคิดว่ามีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติแต่มองไม่เห็นหรือไม่สามารถจะสัมผัสทางกายภาพได้ มาสร้างระบบแนวคิดทางปรัชญาเพื่อนำมาพัฒนาสังคมล้านช้างในมิติต่างๆ เช่น เรื่องการปกครอง เรื่องศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำระบบความคิดเรื่องวิญญาณ (ผี) มาบูรณาการให้เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งเราจะเห็นว่าวิญญาณต่างๆ เช่น ผีแถน เป็นต้น จะมีระบบชั้นการปกครองในระดับต่างๆ ซึ่งมีตั้งแต่ระดับผู้ปกครองสูงสุดลงมาเรื่อยๆ ถึงระดับข้าทาสบริวารแบ่งกันทำหน้าที่ ซึ่งก็ไม่ต่างจากเมืองลุ่มหรือโลกมนุษย์ที่มีระดับการปกครองตามระดับชั้นเหมือนกัน การเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเรื่องวิญญาณกับมนุษย์ในสังคมล้านช้างสมัยโบราณ ถือได้ว่าเป็นความใกล้ชิดกันและต่างก็เอื้ออาศัยกันและกันจนทำให้เกิดพัฒนาทางความคิดออกมาสู่การปฏิบัติซึ่งจะปรากฏให้เห็นจากวิถีการดำเนินชีวิตในลักษณะต่างๆ ที่แสดงออกมาเป็นรูปธรรมหรือร่องรอยในเชิงสร้างสรรค์และพัฒนาการ เช่น ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตดังที่ได้กล่าวแล้ว

๔.๑.๒ แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างในสมัยพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างเป็นเวลานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการขุดค้นพบวัตถุโบราณตามสถานที่ต่างๆ เช่น สมัยศรีโคตรบอง ที่มีอายุระหว่าง 1,300-2500 ปี ซึ่งในที่นี้ได้ค้นพบวัตถุพิเศษชิ้นหนึ่งซึ่งเรียกว่า “ศิวลิงค์” อันแสดงให้เห็นว่าอาณาจักรล้านช้างได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอินเดีย^{๑๑} โดยที่อาณาจักรศรีโคตรบองได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจากมอญ-เขมร และมอญ-เขมร ก็ได้รับอิทธิพลที่มาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง^{๑๒} เทพเจ้าที่สำคัญที่ชาวล้านช้างนับถือตามคติศาสนาพราหมณ์มี ๓ องค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ (พระนารายณ์) และพระศิวะ ด้วยความเชื่อถือในอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของเทพเจ้าทั้งสามองค์นี้ จึงทำให้เกิดประเพณีบวงสรวงในรูปแบบต่างๆ เพื่อขอพรจากเทพเจ้าให้ช่วยปัดเป่าภัยอันตรายที่อาจมีแก่ตนได้ ขอโชคลาภที่ตนปรารถนาต้องการ^{๑๓} และยังมีร่องรอยทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในพื้นที่ประเทศลาวมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ โดยเฉพาะหลักฐานที่ค้นพบในบริเวณปราสาทวัดภู (แถบเมืองจำปาศักดิ์ในเขตตอนใต้ของ สปป.

^{๑๑} สุเนตร โพธิสาร, ประวัติศาสตร์ลาว. (ขอนแก่น : คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓.

^{๑๒} อ่างแล้ว, หน้า ๖๘.

^{๑๓} อ่างแล้ว, หน้า ๗๐.

ลาวในปัจจุบัน) กล่าวคือโบราณสถานวัดภูมิการประดิษฐานศิวลึงค์หินทรายขนาดเล็กสูงประมาณ 17 เซนติเมตรหลายชิ้น ได้ขุดค้นพบเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๙๖ สอดคล้องกับข้อความในศิลาจารึกวัดภูที่บาทหลวง R.P. Couasnon แห่งวัดพระนอน เป็นผู้ค้นพบเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๔๔ และ M.Barth ได้ทำการแปลข้อความที่จารึกศิลาจารึกหลักนี้เป็นภาษาสันสกฤตจำนวน ๑๐ บรรทัด กำหนดอายุรูปแบบตัวอักษรสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ว่าบฏภูเขานี้มีการสร้างศาสนสถานเรียกว่า “ลึงคปารวตะ” (Lingaparavata) อันหมายถึง ภูเขาแห่งลึงค์^{๑๔} นอกจากนี้ยังพบหลักฐานอีกมากมายโดยเฉพาะทางด้านประติมากรรมที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่เจริญแพร่หลายในอาณาจักรล้านช้างก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแผ่ เช่น ภาพสลักเล่าเรื่องพิธีการการกวณเกษียรสมุทรมบนหน้าบันใดของมุขทางด้านทิศเหนือที่อาคารศาสนสถานวัดภู และภาพแผ่นหินสลักตรีมูรติทั้ง 3 องค์ คือพระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ^{๑๕} เป็นต้น หลักฐานต่างๆ ที่ยกมานี้ เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญแพร่หลายของศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรล้านช้างต่อจากยุคเดิมที่คนในพื้นที่แห่งนี้เชื่อถือในเรื่องของวิญญาณ (ผี) ซึ่งร่องรอยของการนับถือวิญญาณและศาสนาพราหมณ์ยังปรากฏให้เห็นในรูปแบบที่เป็นแนวคิด ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้างถึงปัจจุบัน

๔.๑.๒.๑ แนวคิดที่สำคัญของพราหมณ์-ฮินดูที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรล้านช้าง

รศ.อุดม บัวศรี ได้ให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า สังคมล้านช้างโบราณมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือภูตวิญญาณทั้งหลายมาก่อน เนื่องจากแต่ก่อนยังไม่เจริญ คือยังไม่มีบ้านเมืองเป็นประเทศชาติเป็นปึกแผ่นเช่นทุกวันนี้ ชาวล้านช้างอาศัยอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของคนที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติก็ย่อมอาศัยธรรมชาติเป็นที่พึ่งที่ท่ามาหาเลี้ยงชีพ จึงได้ประสบทั้งส่วนดีและส่วนร้ายจากธรรมชาติที่เรียกว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า น้ำท่วม และแผ่นดินไหว เป็นต้น เมื่อประสบเช่นนี้จึงเกิดความเชื่อขึ้นว่า อากาศที่ปรากฏเหล่านี้จะต้องมีวิญญาณคอยบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น แม้น้ำป่าเขา ต้นไม้ใหญ่ หรือแม่น้ำลำธาร ก็เชื่อกันว่ามีวิญญาณคอยพิทักษ์รักษาอยู่ทุกแห่งไป แต่เมื่อศาสนาพราหมณ์ได้เผยแผ่เข้ามาในอาณาจักรล้านช้างแล้ว ชาวล้านช้างก็ได้รับเอาวัฒนธรรมอินเดียทั้งในด้านภาษาและศาสนาโดยเปลี่ยนชื่อเรียกวิญญาณหรือผีที่ตนเคารพนับถืออยู่เดิมให้มีชื่อใหม่ว่า “เทพเจ้า” ตามวัฒนธรรมอินเดีย คำว่า วิญญาณ หรือ ผี จึงตกต่ำลงไปเพราะใช้เรียกสิ่งที่ไม่ดีหรือผีร้ายผีเลวแทน^{๑๖} เมื่อมีความเชื่อในเทพเจ้าหรือพระเจ้าขึ้นมาแทน

^{๑๔} เมธินี จิระวัฒนา, **ปราสาทวัดภู**, (กรุงเทพฯ : นิตยสารศิลปากร, (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๓๘), หน้า ๙๗.

^{๑๕} อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๐.

^{๑๖} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒

วิญญานซึ่งเป็นความเชื่อเดิม ก็เกิดการบูชาเช่นสรวง รวมไปถึงการทำพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา พราหมณ์ และที่สำคัญก็คือมีการสร้างเทวสถานขึ้นตามที่ต่างๆ ในสังคมล้านช้าง ซึ่งส่วนมากมักจะสร้างบนยอดภูเขาสูง เช่น ประสาทเขาวิหาร และปราสาทวัตภู^{๑๗} เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้ถือว่า เป็นพัฒนาการอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่มีลักษณะเกาะอิง นั่นคือการเกาะอิงอยู่กับธรรมชาติ อันได้แก่ ป่าไม้ แม่น้ำ พืชพันธุ์ธัญญาหาร ซึ่งชนชาติที่ได้รับแนวคิดจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยเฉพาะคนไทยและลาวมักจะเรียกกันว่า เจ้าป่าเจ้าเขา พระแม่คงคา พระแม่โพสพ เป็นต้น เมื่อเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเทพเจ้าหรือเทวดาและมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตก็จะเกิดประโยชน์คือมีความเคารพยำเกรง ไม่กล้าที่จะล่วงละเมิดธรรมชาติเหล่านี้โดยพลการ เช่น จะตัดต้นไม้ต้นหนึ่ง ก็ต้องทำพิธีขอจากเจ้าป่าเจ้าเขาเสียก่อน ไม่กล้าตัดทันทีทันใด เพราะกลัวท่านจะลงโทษ และแม้ตัดก็จะตัดแต่พอประมาณเท่าที่จะเป็นเท่านั้น จะไม่ตัดจนเกินเลยถึงขั้นทำให้ป่าไม้หมดเหมือนทุกวันนี้^{๑๘} ดังนั้น การเชื่อในเรื่องของเทพเจ้าหรือเทวดาถือว่ามีส่วนช่วยให้คนละความชั่วและประพฤติกความดีในระดับศีลธรรมจรรยา เพราะคนที่เชื่อว่าพระเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ในที่ต่างๆ เวลาจะทำอะไรที่ไม่ดีต่อธรรมชาติก็จะเกิดความละอายหรือความเกรงกลัวว่าเทพเจ้าจะรู้จะเห็นก็จะหยุดยั้งการกระทำที่ไม่ดีนั้นเสีย หรืออย่างน้อยก็อาจจะเพลาการกระทำลงไปบ้าง

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๓ ท่านนี้ พบว่า แนวคิดที่สำคัญของพราหมณ์-ฮินดูที่มีอิทธิพลต่อสังคมล้านช้างมีอยู่ ๓ ประการหลักๆ คือ เรื่องความเชื่อต่อเทพเจ้า เรื่องการทำพิธีกรรม และการสร้างเทวสถาน กล่าวคือชาวล้านช้างได้รับเอาความเชื่อเรื่องเทพเจ้าหรือพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเป็นสิ่งเคารพบูชา โดยเฉพาะตรีมูรติ คือเทพเจ้าทั้งสามองค์ ได้แก่ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ ซึ่งเทพทั้งสามองค์นี้จะทำหน้าที่ต่างกัน นั่นคือ พระพรหม จะทำหน้าที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง พระศิวะ จะทำหน้าที่เป็นผู้ทำลาย และพระวิษณุ จะทำหน้าที่เป็นผู้รักษา เพราะการทำหน้าที่ของเทพเจ้าทั้งสามองค์นี้ โลกและสรรพสิ่งจึงมีลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอยู่เช่นนี้ตลอดไป ส่วนอิทธิพลที่ชาวล้านช้างได้รับจากเทพเจ้าทั้งสามองค์ก็ต่างกันไป เช่น พระพรหม ชาวล้านช้างก็เกิดการสร้างศาลพระพรหมขึ้นตามที่ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะที่ใหญ่กว่าศาลพระภูมิทั่วไป พระศิวะ ซึ่งมีศิวลึงค์เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ ชาวล้านช้างก็นำเอาศิวลึงค์มาสร้างเป็นเสาหลักบ้านและหลักเมืองไว้เคารพบูชา รวมไปถึงนำศิวลึงค์มาแกะเป็นปลัดขิกเล็กๆ ไว้บูชา ส่วนพระวิษณุ นั้น ค่อนช้างจะได้รับความนับถือในฐานะเป็นองค์อวตารซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ ปาง แต่ปางที่สำคัญที่เกี่ยวกับชาวล้านช้างมีอยู่ ๑ ปาง คือปางที่ ๗ (รามาวตาร) ปางที่ ๗ หรือรามาวตารนี้ เป็นปางที่พระวิษณุอวตารลงมาเป็นกษัตริย์คือพระราม เมืองโยธยา ซึ่งเป็นผู้ที่ทรงศีลทรงธรรม เป็นวีรบุรุษ สามารถเอาชนะอสูรย์ใหญ่อย่าง

^{๑๗} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ขอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒

^{๑๘} สัมภาษณ์ ดร.อุตร จันทวัน, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ท้าวทศกัณฐ์ได้ กษัตริย์ทุกพระองค์ในอาณาจักรล้านช้างจึงถือพระองค์รามาวตาร เช่น กษัตริย์ไทยทุกพระองค์จะถือว่าพระองค์สืบเชื้อสายมาจากองค์ราม (เทวดาโดยสมมติ) ดังปรากฏในพระนามของทุกพระองค์จะขึ้นต้นด้วยคำว่า “ราม” เสมอ เช่น พระนารายณ์มหาราช และพระรามธิบดีที่ ๑ - ๑๐ เป็นต้น ส่วนเรื่องการทำพิธีกรรมนั้น ชาวล้านช้างได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์หลายอย่าง เช่น พิธีบวงสรวง พิธีบูชาเช่นไหว้ พิธีโกนจุก-ตัดจุก พิธีตั้งศาล พิธียกเสาเอก พิธีวางศิลาฤกษ์ พิธีไหว้ครู พิธีพุทธาภิเษก พิธีเททองหล่อพระ พิธีสูตรขวัญ (สู่ขวัญ) และพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น และอีกเรื่องหนึ่งคือ การสร้างเทวสถานก็ถือว่ามีอิทธิพลต่อชาวล้านช้างมีใช้น้อย เพราะเมื่อมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะเรื่องของเทพเจ้าแล้ว ก็จะต้องมีปราสาทหรือวิหารสำหรับเป็นที่ประทับของเทพเจ้า ซึ่งจะพบได้ว่า ในอาณาจักรล้านช้างทั้งที่เป็นส่วนพื้นที่ของประเทศไทย และสปป.ลาว จะพบเห็นปราสาทหรือเทวสถานของศาสนาพราหมณ์มากมาย เช่น ปราสาทเขาวินัย ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเขาน้อยสีชมพู และปราสาทวัดภู (สปป.ลาว) รวมไปถึงนครวัด นครธม (กัมพูชา) เป็นต้น เทวสถานที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้ล้วนเกิดจากศรัทธาที่มีต่อองค์เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และโบราณสถานหลายแห่งก็ได้กลายเป็นมรดกโลกไปแล้ว นี่ก็แสดงว่าชาวโลกได้ให้การยอมรับว่าศาสนาพราหมณ์มีความยิ่งใหญ่และมีอิทธิพลต่อชนชาติที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านช้างมาก่อน จนปรากฏให้เห็นร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองอย่างสุดขีดของศาสนาพราหมณ์ในเขตพื้นที่ที่เรียกว่า “อาณาจักรล้านช้าง” นอกจากนี้ การเชื่อว่ามีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติต่างๆ เช่น ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ เป็นต้น จะทำให้ผู้ที่มีความเชื่อถือเกิดความเกรงกลัวต่อธรรมชาติเหล่านั้น เมื่อเกิดความเกรงกลัวก็จะไม่กล้าล่วงเกินในการที่จะกระทำสิ่งที่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติเหล่านั้น และทำให้มนุษย์สามารถอยู่กับธรรมชาติได้อย่างผสมกลมกลืนกัน หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติเหล่านั้น

๔.๑.๓ แนวคิดทางปรัชญาในสมัยพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่

การเข้ามาเผยแพร่ของพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านช้างนั้น เริ่มจากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ว่า เจ้าสุววรรณคำผิงขึ้นเสวยราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๕-๑๘๙๖ ทรงมีพระโอรส ๖ พระองค์ ใน ๖ พระองค์นั้น เจ้าฟ้าจุมมีลักษณะผิดแผกจากพระโอรสองค์อื่น คือมีฟันและลิ้นเป็นสีดำ โหรทำนายว่าเป็นกาลกีนีจึงได้นำไปลอยแพ บังเอิญแพได้มาถึงเมืองขอม (กัมพูชา) ได้รับการเลี้ยงดูจากพระมหาปาสมันตเถระ ต่อมาได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในราชสำนักของพระเจ้าอินทปัตถ์ และได้อภิเษกสมรสกับพระธิดาของพระเจ้าอินทปัตถ์ พระนามว่า พระนางแก้วยอดฟ้า (ฟ้าหญิงคำหยาด) ต่อมาพระราชบิดาให้ไปตีเมืองล้านช้าง และสามารถยึดเมืองล้านช้างได้ในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ แล้วขึ้นครองราชย์ เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๓ ของราชวงศ์ล้านช้าง ทรงพระนามว่า “พระเจ้าฟ้าจุมแห่งหล้า

ธรณี”^{๑๙} และได้แผ่อาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง อำนาจเก่าทั้งหลายรวมไปถึงหัวเมืองต่างๆ ค่อยๆ ลดบทบาทลง จนในที่สุดสามารถสถาปนาอาณาจักรล้านช้างได้อย่างมั่นคง

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้างในช่วงนี้ เนื่องด้วยพระนางแก้วยอดฟ้าพระมเหสีผู้นับถือพระพุทธศาสนามาก่อนแล้วเมื่อครั้งอยู่ในเมืองขอม เมื่อทรงเห็นประชาชนล้านช้างตั้งเดิมนับถือผีสางเทวดา และฆ่าสัตว์บูชาเช่นสรวง จึงได้ทูลขอให้พระเจ้าฟ้าจ๋มไปอัญเชิญพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง พระเจ้าฟ้าจ๋มทรงเห็นดีด้วย จึงได้ส่งทูตไปทูลขอนิมนต์พระสงฆ์แบบเถรวาทซึ่งมีพระปาสมันตะเถระเจ้าเป็นประมุขเข้ามาเผยแผ่ในล้านช้าง เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่อาณาจักรล้านช้างแล้วได้รับการอุปถัมภ์เป็นอย่างดีจากพระเจ้าฟ้าจ๋ม เนื่องจากพระเจ้าฟ้าจ๋มเคยได้รับอุปการะจากพระปาสมันตะเถระเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ พระปาสมันตะเถระและพระมหาเทพลังกาพร้อมด้วยพระสงฆ์อีก ๒๐ รูป นักปราชญ์ พระไตรปิฎก และนำพระบางไปด้วยเพื่อที่จะถวายแก่พระเจ้าฟ้าจ๋ม^{๒๐}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านช้าง ประสบผลสำเร็จอย่างมาก ประชาชนให้ความเคารพนับถือ จนเกิดมีสถาบันและธรรมเนียมมากมายเป็นหลักฐาน วัดและพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน วัดได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเป็นศูนย์กลางของสังคม เหตุการณ์เช่นนี้ได้มีขึ้นในสังคมชาวล้านช้างเป็นเวลาช้านาน ระบบแนวคิดอันนำไปสู่วิธีการปฏิบัติตามวิถีทางแบบพุทธศาสนานี้มีการสืบทอดติดต่อกันมาจนกลายเป็นพิธีกรรมที่ต้องยึดเป็นแบบอย่างตายตัว เพื่อยึดถือให้เป็นคุณค่าที่ฝังงมในเชิงจริยปฏิบัติในชีวิตประจำวัน^{๒๑} ยิ่งในสมัยของสมเด็จพระวิสุทธราชาเจ้าบ้านเมืองมีความสงบจากภัยสงคราม นักปราชญ์ผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกหลายรูป/คน ได้มีการเขียน แปลคัมภีร์เป็นภาษาบาลี สันสกฤต ภาษาลาว บทกวี และมีการสถาปนาพระมหาเถรทั้งหลายให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ และต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าโพธิสารราช ได้มีประกาศให้ประชาชนเลิกนับถือผีสาง เช่น ผีฟ้า ผีแถน อันเคยเป็นประเพณีดั้งเดิมให้หมดไป บรรดาหอผี หอทรงเจ้า ซึ่งเป็นสถานที่เลี้ยงผีฟ้า ผีแถนมาแต่โบราณนั้นก็มิคำสั่งให้รื้อถอนออกจนหมดแล้วให้สร้างวัดพุทธศาสนาขึ้นมาแทน เช่น หอทรงฟ้า ทรงแถน ของเจ้าแผ่นดินที่บ้านสังคโลก เมื่อรื้อ

^{๑๙} บุนมี เทบสีเมือง, ความเป็นมาของชนชาติลาว, ไผท ภูธา (ผู้แปล). (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๒.

^{๒๐} มหาคำ จำปาแก้วมณี และคณะ, ประวัติศาสตร์ลาว, สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (ผู้แปล). (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระอ่อนแก้ว กิตติภทโท, เจ้าอาวาสวัดพระโอ เจ้าคณะแขวงหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๒.

ถอนแล้วก็ทรงให้สร้างวัดขึ้นมาแทนเรียกว่า วัดสววรรคโลก (ปัจจุบันเป็นวัดสังคโลก)^{๒๒} นอกจากนี้พระเจ้าโพธิสารราชได้ทรงพยายามฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ และทรงส่งเสริมให้มีการปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยในทางพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นแบบอย่างให้ประชาชนได้เห็นและประพฤติตาม จนท้ายสุดพระองค์ได้ทรงลาผนวช เพื่อเข้าสู่วิถีการปฏิบัติในทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๔.๑.๓.๑ แนวคิดทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรล้านช้าง

พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรล้านช้างมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้างุ้มดังที่กล่าวแล้ว แนวคิดหรือหลักคำสอนในทางพุทธศาสนาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวล้านช้างเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แนวคิดที่สำคัญของพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อชาวล้านช้างจัดเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ^{๒๓}

๑) ส่วนที่เป็นหลักศีลธรรม คือส่วนที่แสดงถึงสภาวะหรือรูปลักษณะตัวจริง อันเป็นหลักธรรมที่เป็นความจริง ความแท้ ภาวะที่เป็นอย่างนั้น หรือภาวะที่เป็นของมันอย่างนั้น ได้แก่ ชั้นธ ๕ ไตรลักษณ์ ปฏิจจนุปบาท อริยสัจ ไตรสิกขา กรรม และนิพพาน เป็นต้น

๒) ส่วนที่เป็นจริยธรรม คือส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติทั้งหมด หรือส่วนที่เป็นความรู้ในการประยุกต์ศีลธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ชั้นด้วยกัน คือ (๑) จริยธรรมขั้นต้น ได้แก่ เบญจศีล คู่กับ เบญจธรรม หรือกัลยาณธรรม (๒) จริยธรรมชั้นกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ และ (๓) จริยธรรมขั้นสูง ได้แก่ มรรค ๘

นอกจากนี้ หลักจริยธรรมยังแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนใหญ่ๆ คือ^{๒๔}

(๑) หลักจริยธรรมสำหรับพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่ ธรรมอันทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ โอวาท ๓ กุศลมูล ๓ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ จักรธรรม ๔ อิทธิบาท ๔ วุฑฒิธรรม ๔ พลธรรม ๕ เวสาลีชกรณธรรม ๕ สัมปปริสธรรม ๗ และอายุวัฒนธรรม ๗ โลกธรรม ๘ และ มงคล ๓๘ เป็นต้น

(๒) หลักจริยธรรมสำหรับพัฒนาครอบครัว ได้แก่ ขรवासธรรม ๔ สมชีวะธรรม ๔ สุขของคฤหัสถ์ ๔ อบายมุข ๖ ภรรยา ๗ ประเภท และบุตร ๓ ประเภท เป็นต้น

^{๒๒} พระครูภัทรสิริวิฑู (วิทยา สิริภโท/เที่ยงธรรม), ศึกษาพัฒนาการและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมล้านช้าง, สารดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๗.

^{๒๓} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๔.

^{๒๔} อ่างแก้ว, หน้า ๒๕๐-๒๕๑.

(๓) หลักจริยธรรมหรับพัฒนาสังคม ได้แก่ ธรรมคัมครองโลก ๒ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ อคติ ๔ ทิศ ๖ สาราณียธรรม ๖ อปริหายธรรม ๗ ทศพิธราชธรรม ๑๐ จักรวรรดิธรรม ๑๒ และ ราชสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น

แนวคิดทางพุทธศาสนาทั้ง ๒ ส่วนข้างต้น ถือว่าเป็นหลักคำสอนที่สำคัญทั้งหมด เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ชาวล้านช้างก็ไม่ปฏิเสธแนวคำสอนของพุทธศาสนา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าหลักคำสอนส่วนหนึ่งไปมีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่ชาวล้านช้างนับถืออยู่ก่อนแล้ว นั่นคือเรื่องของวิญญาณหรือผี ซึ่งพุทธศาสนาก็สอนเรื่องความมีอยู่ของวิญญาณหรือเทวดาตามภพภูมิต่างๆ ไว้เช่นกัน หลักคำสอนพื้นฐานในเรื่องนี้จึงถือว่าเป็นจุดสำคัญเริ่มแรกที่ทำให้ชาวล้านช้างเปิดใจรับและสามารถปรับตัวเข้ากับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาได้โดยง่าย เมื่อชาวล้านช้างรับเอาพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว แนวคิดหรือหลักคำสอนต่างๆ ของพุทธศาสนาก็ได้เข้าไปมีบทบาทในการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้างในแทบทุกมิติ และก่อให้เกิดระบบแนวคิด (ปรัชญา) ตามแบบพุทธศาสนาขึ้นมา แล้วนำไปสู่การสร้างศิลปะต่างๆ มากมาย ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ปติมากรรม และจิตรกรรม อันเป็นรูปแบบที่บ่งบอกถึงการมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองสำหรับชาวล้านช้าง สิ่งที่แสดงออกทางวัฒนธรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือประเพณีต่างๆ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์บางส่วน ซึ่งส่วนมากจะไปรวมอยู่ในประเพณีเดือน ๑๒ หรือ ฮีตสิบสอง จนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวล้านช้างที่มีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ประเพณีเดือน ๑๒ นี้ ถึงแม้จะได้ชื่อว่าเป็นประเพณีของชาวล้านช้างเดิมที่มีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับคนลาวและคนในภาคอีสานของไทยก็ตาม ประเพณีเดือน ๑๒ นี้ยังได้รับความนิยมในทุกภูมิภาคของประเทศไทยด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ก็เป็นเพราะว่าชาวไทยและชาวลาวยังคงมีการนับถือพุทธศาสนาสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสายนั่นเอง

๔.๑.๔ สรุปวิเคราะห์ปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง

แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ช่วงหลักๆ คือ ช่วงแนวคิดแบบโบราณดั้งเดิม ช่วงศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และช่วงที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง

แนวคิดทางปรัชญาแบบโบราณดั้งเดิมของอาณาจักรล้านช้างนั้น เป็นแนวคิดแบบ “วิญญาณนิยม” (Animism) หรือเป็นแบบ “ศาสนาปฐมบรรพ์” (Primitive religion) กล่าวคือผู้คนในยุคนี้ มีความคิดเชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับเรื่องของวิญญาณต่างๆ เช่น ผีसाง เทวดา ผีบ้าน ผีเรือน รุกขเทวดา นางไม้ ผีพ่อ ผีแม่ ผีปู่ย่า ตายาย ผีเมือง ผีฟ้า และผีแถน เป็นต้น ในเบื้องต้นวิญญาณเหล่านี้ดูร้ายสามารถทำร้ายและสร้างความเดือดร้อนให้มนุษย์ในรูปแบบต่างๆ ได้ เช่น ทำให้เจ็บป่วย ทำให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ มีการทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา วิญญาณร้ายเหล่านี้ก็กลายเป็นคุณกับมนุษย์คือเป็นวิญญาณที่คอยปกป้องรักษาคุ้มครองมนุษย์ได้อยู่

เย็นเป็นสุข โดยที่มนุษย์จะต้องทำพิธีกรรมหรือพิธีกรรมแรกเปลี่ยนโดยการบวงสรวงและสวดอ่อนวอนให้วิญญาณเหล่านั้นเกิดความพอใจ วิญญาณเหล่านั้นจึงจะช่วยมนุษย์ให้ได้รับความปลอดภัยและป้องกันภัยพิบัติทั้งหลายให้ เรียกได้ว่าการดำรงอยู่ของมนุษย์และวิญญาณทั้งหลายในยุคล้านช้างนั้นได้พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์มีหน้าที่ทำพิธีกรรมให้กับวิญญาณที่ตนเองนับถือ ส่วนวิญญาณก็ทำหน้าที่สนองตอบในสิ่งที่มนุษย์อ่อนวอนขอ แนวความคิดนี้มีการสืบทอดกันมานานหลายพันปี ผลที่เกิดจากการนำแนวความคิดเรื่องวิญญาณมาเชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง ทำให้คนล้านช้างสามารถในการรวมเผ่าพันธุ์ต่างๆ ได้สำเร็จ เพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม ในหมู่ชนต่างเผ่าพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งถือว่าเป็นเหตุการณ์ก่อนการรับระบบแนวความคิดอื่นจากภายนอกเข้ามา

ต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ชาวล้านช้างก็ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในหลายด้านด้วยกัน เช่น พระเจ้าหรือเทพเจ้า พิธีกรรม และการสร้างเทวสถานต่างๆ เป็นต้น ในเรื่องของพระเจ้านั้นก็มีความคล้ายคลึงกับเรื่องการนับถือวิญญาณของชาวล้านช้างเดิม แต่ที่เพิ่มเข้ามาก็คือการทำพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น การเซ่นไหว้บวงสรวง การสวดอ่อนวอน รวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่ชาวล้านช้างได้ผสมผสานกับพิธีกรรมเดิมที่มีอยู่แล้ว อย่างเช่น พิธีโกนจุก-ตัดจุก และพิธีวางศิลาฤกษ์ต่างๆ เป็นต้น และนอกจากนี้ ชาวล้านช้างยังได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือรูปแบบการสร้างเทวสถานต่างๆ เป็นต้น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เจริญแพร่หลายในอาณาจักรล้านช้างเป็นเวลาหลายร้อยปี จึงทำให้แนวคิดหรือหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูยังลึกถึงจิตใจของชาวล้านช้างมากพอสมควร ดังจะเห็นได้จากศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้างบางอย่างยังคงฝังแน่นและปรากฏให้เห็นในรูปแบบของการผสมผสานกับแนวคิดเดิมและแนวคิดใหม่อย่างเช่นพุทธศาสนาซึ่งเข้ามาเผยแผ่ที่หลังต่อจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้

เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ระบบแนวคิดในพุทธศาสนาก็ได้หยั่งลึกลงไปไนจิตใจของชาวล้านช้างจนเป็นรากฐานของความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิต หล่อหลอมความเป็นอาณาจักรล้านช้างมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะพุทธศาสนาสมัยอาณาจักรล้านช้างโบราณนั้น ไม่ว่าจะเป็นอาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรเวียงจันทน์ อาณาจักรหลวงพระบาง หรืออาณาจักรจำปาศักดิ์ ล้วนนับถือพุทธศาสนายึดมั่นในจิตใจทั้งประชาชนและสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยกษัตริย์มีหน้าที่ในการสนับสนุนและดูแลพุทธศาสนาโดยตลอด พุทธศาสนาได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรใกล้เคียงซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนาเถรวาทดั้งเดิมอิทธิพลมอญที่เผยแผ่ที่เข้ามาในอาณาจักรล้านช้างตั้งแต่แรกเริ่ม พุทธศาสนาเถรวาทแบบกัมพูชาที่เป็นกระแสหลักและสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันโดยมีพระเจ้าฟ้างุ้มนำเข้ามาเผยแผ่ พุทธศาสนาช่วงยุคโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น การสู้ศึกสงครามไม่ได้ส่งผล

กระทบมากนัก เพราะเป็นสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชน ทั้งยังได้มีการติดต่อ แลกเปลี่ยนพุทธศาสนาระหว่างกันโดยตลอดยิ่งไปกว่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพุทธศาสนามีความโดดเด่นมาตั้งแต่ตอนต้นของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งประชาชนให้ความนับถือพุทธศาสนา วัดและพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกัชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน วัดได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์นอกจากนำคำสอนของพุทธศาสนาออกไปเผยแพร่ให้กับประชาชนแล้ว ยังช่วยเหลือให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านที่เข้ามาวัด พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำแห่งจิตใจและปัญญา วัดเป็นศูนย์กลางของการบริการต่างๆ ของสังคมและศูนย์รวมจิตใจอย่างแท้จริง กล่าวคือวัดเป็นทั้งสถานศึกษา เป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม เป็นสถานพยาบาล เป็นสถานสงเคราะห์ และเป็นที่พักประชุมของชาวบ้าน

กล่าวโดยสรุป อาณาจักรล้านช้างมีแนวความคิดแบบผสมผสานระหว่างวิญญูณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธแทรกอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างด้วย กล่าวคือก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแพร่ในอาณาจักรล้านช้างนั้น ได้มีความเชื่อเดิมคือเรื่องของวิญญูณหรือผีและศาสนาพราหมณ์เข้ามาเผยแพร่ก่อนแล้ว ระบบแนวความคิดของคนล้านช้างจึงได้มีการขยายตัวเป็นความคิดแบบวิญญูณนิยม พราหมณ์ หรือผีพราหมณ์ และเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ต่อจากนั้น ระบบแนวความคิดของคนในอาณาจักรล้านช้างจึงมีลักษณะเป็นแนวความคิดแบบผสมผสานแนวคิดทั้ง ๓ ระบบเข้าด้วยกัน นั่นคือ เรื่องของวิญญูณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา แนวความคิดและวิถีปฏิบัติเช่นนี้ จะเห็นได้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่งานวิจัยทั้งที่นครหลวงพระบาง เวียงจันทร์ ประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) และจังหวัดเลย นครพนม ของประเทศไทย จะพบได้ว่า ระบบแนวความคิดที่ผสมผสานอยู่ด้วยกันทั้งเรื่องของวิญญูณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา และค่อนข้างจะมีความกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีความขัดแย้งกัน ตรงกันข้ามกลับเป็นการเสริมซึ่งกันและกันมากกว่า กล่าวคือในแต่ละประเพณีที่มีการจัดกิจกรรมขึ้นในสังคมชาวบ้านนั้นจะมีการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคนในการปฏิบัติ มีหมอขวัญทำพิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรม หมอสอง หมอลำ ผีฟ้าทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในงานบุญประเพณีต่างๆ นี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างแนวคิดทั้งสามที่กล่าวมา เช่นงานบุญบั้งไฟทางภาคอีสานของไทย หรือที่ สปป.ลาว ซึ่งเป็นพิธีกรรมขอฝนจากพระยาแถน พิธีกรรมนี้จะเริ่มจากวัด มีการนำบั้งไฟไปไว้ที่วัด มีพิธีซึ่งพระสงฆ์ พราหมณ์ และชาวบ้านทำร่วมกัน ซึ่งโดยปกติแล้ว พระสงฆ์จะไม่ร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผี แต่มีหลายหมู่บ้านที่มีเรือนผีและศาลพระภูมิในบริเวณวัด แต่อยู่นอกอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่เคารพสักการะสูงสุดในทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีอีกหลายประเพณีที่แสดงให้เห็นว่า ระบบแนวความคิดแบบผสมผสานระหว่างวิญญูณ พราหมณ์ และพุทธ ได้แทรกอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนจนแทบจะแยกไม่ออกกว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งจะเห็นได้ว่าในแต่ละบ้าน รวมไปถึงที่ตั้งของสำนักต่างๆ ของภาครัฐและเอกชนทั้งในประเทศไทยและลาวนั้น มักจะมี

การตั้งศาลพระภูมิไว้เคารพกราบไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิตและทรัพย์สิน ดังนั้นระบบแนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างจึงจัดอยู่ในประเภทพหุนิยม (Pluralism) หรือพหุวัฒนธรรม (Multiculturalism)

๔.๒ วิเคราะห์ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง

อาณาจักรล้านช้าง เป็นอาณาจักรที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณดินแดนประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวทั้งหมด และดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน ผ่านทั้งความเจริญรุ่งเรืองสลับกับความร่วงโรยมาหลายยุคหลายสมัย โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มแหล่งหล้าธรรณี (พ.ศ. ๑๘๙๖) มีการรับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติของอาณาจักรล้านช้าง พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา จนกระทั่งถึงสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๔) และรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. ๒๑๘๑-๒๒๓๘) ซึ่งในสมัยนี้อาณาจักรล้านช้างมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งเรื่องของการเมืองการปกครอง ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต กล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของอาณาจักรล้านช้าง โดยมีหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในอาณาจักรล้านช้าง พระมหากษัตริย์และอาณาประชาราษฎร์มีความผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นวิถีชีวิตของคนล้านช้าง^{๒๕} ฉะนั้น การเกิดขึ้นของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง จึงมีบ่อเกิดมาจากคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อดั้งเดิมของคนล้านช้างที่ผ่านการผสมผสานระบบแนวความคิดเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมาวิเคราะห์ในแต่ละเรื่องดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ วิเคราะห์ศิลปะล้านช้าง

ศิลปะล้านช้าง มีลักษณะดั้งเดิมของตน และเนื่องจากพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้างภายหลังจากความเชื่อเรื่องวิญญาณ (ผี) และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ดังนั้นศิลปะที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม หรือจิตรกรรม จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความคิด ความศรัทธา ความเชื่อ และปรัชญาการดำเนินชีวิตตามคติทางพระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่ และศิลปะเหล่านั้นก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของผลงานที่เป็นผลรวมของการสั่งสมและสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษ อันเกิดจากภูมิธรรม และภูมิปัญญาที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย จนทำให้อาณาจักรล้านช้างมีศิลปะเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง และ

^{๒๕} สัมภาษณ์ ดร.พระบุญจันทร์ จนทสิทธิ, วัดพระเจ้าองค์ตื้อ นครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

เจริญสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๖} ด้วยเหตุที่อาณาจักรล้านช้างได้รับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชนชาติ พระมหากษัตริย์ตลอดจนอาณาจักรราชาราชภูริได้ให้การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา บูรณปฏิสังขรณ์ และสร้างวัดวาอารามไว้เป็นจำนวนมาก เช่น ในสมัยศรีโคตรบูร (พ.ศ. ๑๕๐๐) พระเจ้าสุเมตธรรม เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ได้สร้างศาสนสถานหลายแห่ง เช่น พระธาตุพนม พระธาตุอิงฮัง และพระธาตุศรีโคตรบูร เป็นต้น เพื่อเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา หรือในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็ได้สร้างวัดและพระพุทธรูปไว้มากมายเช่นกัน พระพุทธรูปที่สำคัญในยุคนี้ซึ่งเป็นที่รู้จักกันของพุทธศาสนิกชนทั่วไปคือ พระเจ้าองค์โต พระสุก พระเสริม และพระใส เป็นต้น ซึ่งสิ่งก่อสร้างในทางพระพุทธเหล่านี้เรียกว่า “พุทธศิลป์”^{๒๗} หรือศิลปะในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธศิลป์เหล่านี้ แสดงให้เห็นเชิงประจักษ์ว่า พระพุทธศาสนาได้มีความสำคัญและมีความเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรล้านช้างนี้มาเป็นเวลาช้านาน เมื่อใดที่สถานการณ์บ้านเมืองมีความสงบจากสงคราม สิ่งหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ ขนชั้นปกครอง และผู้อยู่ภายใต้การปกครองคือประชาชนพึงกระทำคือการเข้าวัดทำบุญ ส่วนการทำบุญนั้นมีหลายทาง โดยถือตามคติทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้สิ่งของมี อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค การฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และการให้ธรรมเป็นวิทยาทาน เป็นต้น การทำบุญอีกอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์นิยมทำก็คือการสร้างวัดถุ เช่น สร้างวัด สร้างโบสถ์ วิหาร และสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น เพื่อถวายเป็นสมบัติในพระพุทธศาสนา

การทำบุญด้วยการก่อสร้างศาสนสถานต่างๆ ของคนในยุคล้านช้างดังกล่าวแล้วนั้น ถือว่าได้ว่าเป็นบ่อเกิดงานด้านศิลปะล้านช้าง และบรรดาศิลปะหรือพุทธศิลป์ที่โดดเด่นที่สุดในยุคล้านช้าง ได้แก่ พระธาตุหลวง และพระธาตุอิงฮัง เป็นต้น ส่วนที่ประเทศไทย ได้แก่ พระธาตุพนม พระธาตุนาดูน พระธาตุขามแก่น และพระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น ในที่นี้รวมไปถึงการสร้างพระพุทธรูปต่างๆ ด้วย ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ศิลปะล้านช้างเพียง ๑ ด้านคือ ด้านสถาปัตยกรรม พร้อมทั้งวิเคราะห์คุณค่าของศิลปะ ดังนี้

๔.๑.๑.๑ ด้านสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรม หมายถึงสิ่งก่อสร้างประเภท อาคาร วิหาร โบสถ์ และเจดีย์ (พระธาตุ) เป็นต้น เป็นการสร้างขึ้นด้วยความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดจากคติแนวคิด หรือความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายหมายเพื่อการสักการบูชาและบำเพ็ญศาสนกิจ สถาปัตยกรรมที่เป็น

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายบุญแสง เทียบพงษ์พันธ์, อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว นครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๗} สุวิน ทอปปัน, พุทธศิลป์ล้านช้าง : แนวคิด พัฒนาการ คุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๓.

เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของล้านช้างนั้นมีจำนวนมากมายั้งที่อยู่ในประเทศ สปป. ลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอการวิเคราะห์เฉพาะสถาปัตยกรรมที่เห็นว่ามี ความสำคัญและเป็นที่ยึดเหนี่ยวหลายดังต่อไปนี้

๑) พระธาตุหลวง

พระธาตุหลวง หรือพระเจดีย์โลกจุฬามณี นับเป็นสถาปัตยกรรม หรือปูชนียสถานที่สำคัญ ยิ่งของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และเป็นศูนย์รวมใจของประชาชนชาวลาวทั่วประเทศ ตามตำนานเล่าว่า พระธาตุหลวงมีประวัติการก่อสร้างนับพันปีเช่นเดียวกับพระธาตุพนมในประเทศไทย และมีความเกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์ของดินแดนทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงอย่างแยกไม่ออก สถานที่แห่งนี้ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญอย่างยิ่งของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดังปรากฏว่าตราแผ่นดินของลาวที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้มีรูปพระธาตุหลวงเป็นภาพประธานในดวงตรา แผ่นดินของลาว นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นต้นมา^{๒๘}

(๑) แนวคิดการสร้างพระธาตุหลวง

ในตำนานพระอูรังคธาตุ ได้กล่าวถึงสร้างพระธาตุหลวงไว้ตอนหนึ่งว่า เมื่อประมาณ ศตวรรษที่ ๔ ก่อนคริสตกาล หรือราว ๔๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช มีพระภิกษุ ๕ รูปได้เดินทางไปศึกษา พระธรรมยังชมพูทวีป เมื่อสำเร็จกิจการะในการศึกษาพระธรรมแล้ว ได้อัญเชิญพระอูรังคธาตุของพระ สัมมาสัมพุทธเจ้ากลับมาประดิษฐานไว้ ณ นครเวียงจันทน์ โดยได้สร้างสถูปครอบองค์พระธาตุไว้ และ เชื่อกันว่าพระธาตุหลวงองค์ปัจจุบันนี้คือพระธาตุที่สร้างครอบสถูปรุ่นแรกเอาไว้ รวมทั้งสถูปองค์อื่นๆ ที่สร้างไว้อีกหลายชั้น^{๒๙}

ตามตำนานยังได้กล่าวไว้ว่า พระธาตุหลวงสร้างขึ้นคราวเดียวกับการสร้างเมืองนคร เวียงจันทน์ หลังจากก่อสร้างพระธาตุพนมแล้ว ผู้สร้างคือ บุรีจันอ้วยล้วย หรือพระเจ้าจันทบุรีประสิทธิ ศักดิ์ เจ้าเหนือหัวผู้ครองนครเวียงจันทน์พระองค์แรก พร้อมกับพระอรหันต์ ๕ องค์ เพื่อบรรจุพระ บรมสารีริกธาตุส่วนหัวหน้า ๒๗ พระองค์ ซึ่งได้อัญเชิญมาจากเมืองราชคฤห์ ประเทศอินเดีย โดยก่อ เป็นอุโมงค์หินคร่อมไว้ อุโมงค์นั้นกว้างด้านละ ๕ วา ผันงหนา ๒ วา และสูงได้ ๔ วา ๓ ศอก เมื่อได้ทำ การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้ว พระเจ้าจันทบุรี จึงได้มีพระราชดำรัสให้เสนาอำมาตย์สร้างวิหารขึ้น ในเมืองจันทบุรี หรือนครเวียงจันทน์ ๕ หลัง เพื่อให้เป็นที่อยู่จำพรรษาของพระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์นั้น ด้วย ตามตำนานดังกล่าวระบุดังกล่าวการสร้างว่าอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๓๘

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระสมปอน สุจิตโต (ศรีพระเสริฐ), วัดพระขาว อ.ไชยานี นครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๙} ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, ศิลปะอาเซียน: เวียดนาม กัมพูชา เมียนมา ลาว และไทย. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๙๒.

ในระยะต่อมาแม้ว่าชื่อของเวียงจันทน์จะไม่ได้ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์ใดเลย แต่อย่างไรก็ดี นครเวียงจันทน์ก็ยังคงเป็นเมืองสำคัญอยู่ตลอดมา ดังปรากฏการอ้างถึงชื่อเมืองเวียงจันทน์ในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง และในพงศาวดารลาวฉบับต่างๆ ก็ระบุด้วยว่า นับตั้งแต่พระเจ้าฟ้างุ้มเสวยราชสมบัติที่เมืองหลวงพระบางแล้ว ก็ได้มีการส่งเชื้อพระวงศ์และขุนนางสำคัญมาปกครองเมืองนี้โดยตลอด จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๑๐๙ หลังจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช วีรกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของอาณาจักรล้านช้าง ได้ทรงย้ายราชธานีเมืองเชียงทองหลวงพระบาง ลงมายังนครเวียงจันทน์ได้ ๖ ปีแล้ว พระองค์จึงได้มีพระบรมราชโองการให้สร้างองค์พระธาตุหลวงขึ้นมาใหม่ ในเขตพระราชอุทยานทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเวียงจันทน์ โดยสร้างครอบพระธาตุองค์เก่าที่มีมาแต่โบราณกาล เมื่อสร้างพระธาตุหลวงเสร็จแล้ว จึงทรงขนานนามพระธาตุนี้ว่า “พระธาตุเจดีย์โลกจุฬามณี” หรือ “พระธาตุใหญ่” แต่คนส่วนมากมักเรียกว่า “พระธาตุหลวง” และมีพระราชโองการให้อุทิศข้าพระธาตุจำนวน ๓๕ ครอบครัว อยู่เฝ้ารักษาพระธาตุนี้ พร้อมทั้งที่ดินสำหรับให้ครอบครัวของข้าพระธาตุทำกิน^{๓๐} นอกจากองค์พระธาตุหลวงนี้แล้ว ในบริเวณด้านนอกพื้นที่ติดกันกับพระธาตุหลวง ยังมีวัดที่สำคัญสำหรับพระภิกษุและสามเณรได้อยู่อาศัย ๒ วัดคือ บริเวณทางทิศเหนือมี “วัดพระธาตุหลวงเหนือ” และบริเวณทิศใต้มี “วัดพระธาตุหลวงใต้”

แนวคิดในการสร้างพระธาตุหลวงนี้ วิเคราะห์ได้ว่า พระธาตุหลวงเกิดจากความศรัทธาอย่างแก่กล้าในพระพุทธศาสนาของคนในยุคล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองสูงสุดของประเทศคือพระมหากษัตริย์นั้นนับถือพระพุทธศาสนา หรือเป็นพุทธมามกะ ดังนั้นการสร้างพระธาตุหลวงนอกเหนือจากการแสดงศิลปะของคนล้านช้างในยุคนั้นแล้ว ยังได้ซ่อนปริศนาธรรมอันลึกซึ้งไว้กับรูปแบบของการก่อสร้างด้วย การสร้างพระธาตุในแต่ละแห่งมีขนาดต่างกัน บางพระธาตุมีขนาดใหญ่ และบางพระธาตุมีขนาดเล็ก ที่เป็นเช่นนี้ก็ขึ้นอยู่กับความแรงกล้าของศรัทธาและกำลังของผู้สร้างเอง ในส่วนของพระธาตุหลวงนั้นในเบื้องต้นสร้างได้แค่สถูปคู่มองค์พระธาตุไว้ ต่อมาเมื่อพระมหากษัตริย์แต่ละองค์ขึ้นครองราชย์ก็จะให้ความสำคัญกับงานด้านพระพุทธศาสนา คือการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการถวายความอุปถัมภ์แก่พระสงฆ์สามเณร และการสร้างวัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ หรือพระธาตุต่างๆ พระธาตุหลวงก็เช่นกันซึ่งแต่เดิมไม่ได้สร้างใหญ่โตอะไร แต่พอพระมหากษัตริย์ รวมถึงคนชั้นปกครองต่างๆ ได้เกิดศรัทธาจึงได้สร้างและบูรณะมาเรื่อยๆ จนกลายเป็นพระธาตุหลวงองค์ใหญ่และสวยงามด้วยศิลปะทางสถาปัตยกรรมดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

^{๓๐} สุวิน ทอปปัน, อ้างแล้ว, หน้า ๕๖.

(๒) ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

องค์พระธาตุหลวงมีความสูง ๔๕ เมตร รูปลักษณะคล้ายดอกบัวตูม อันหมายถึง สัญลักษณ์คำสอนของพระพุทธเจ้า มีพระธาตุเล็กอยู่บนพระธาตุใหญ่ชั้นที่สอง รองทั้งสี่ด้าน มี ๓๐ องค์ เรียกว่า “สัมมติงสภารมี” อยู่ในธาตุองค์เล็กทั้ง ๓๐ องค์นี้ ผู้สร้างได้นำเอาทองคำมาหล่อเป็นรูปพระธาตุเล็กๆ ๓๐ องค์ แต่ละองค์หนัก ๔ บาท และเอาทองคำมาตีเป็นแผ่น รูปลักษณะเหมือนใบลาน เรียกว่า “ลานคำ” ๓๐ แผ่น แต่ละแผ่นยาวดอกกำมือ (คือวัดศอก โดยกำมือไว้ ไม่วัดจากปลายมือ กำมือแล้วยื่นนิ้วก้อยออกมา วัดที่สูกปลายนิ้วก้อยเท่านั้น) แล้วเขียนคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าลงในใบลานคำทุกใบว่า “เย ธัมมา เหตุปัพพะวา เตสัง เหตุง ตะถาคโค เตสสุจะโย นิโรโธ จะ เอวัง วาที มะหาสะมะโณ” แปลว่า “ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้า ตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และเพราะเหตุเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสเช่นนั้น” แล้วเอาทองคำและใบลานลงไว้ในพื้นธาตุเล็ก ทั้ง ๓๐ องค์ การที่ได้สร้างพระธาตุขนาดเล็กรูปร่างนี้ขึ้นมา มีความหมายว่า “ผู้ที่จะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น จะต้องได้สร้างคุณงามความดีไว้ให้ถึง ๓๐ ประการ มีทานบารมี เป็นต้น จนถึงอุเบกขา ปรมัตถบารมีเป็นปริโยสาน

รูปชั้นล่างสุดเป็นฐานพระธาตุ ๔ เหลี่ยม ทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกยาวด้านละ ๖๙ เมตร ส่วนทางทิศเหนือและทางทิศใต้ยาวด้านละ ๖๘ เมตร ด้านล่างมีใบเสมากรอบ ๔ ด้าน มีทั้งหมด ๓๒๓ ใบ มีหอไหว้ทั้ง ๔ ด้าน มีบันไดขึ้นหอไหว้ทุกหอ โดยที่หอไหว้ทิศตะวันออก ชั้นบนขึ้นไป มีธาตุเล็กองค์หนึ่งที่มีลวดลายสวยงาม และได้สร้างหอคอรอบไว้อีกชั้นหนึ่ง หอที่สร้างครอบมีลวดลายวิจิตรสวยงามเช่นเดียวกัน พระธาตุเล็กนี้เรียกว่า “พระธาตุศรีธรรมทายโลก” ด้านที่สอง ถัดจากหอไหว้ขึ้นไป แต่ละด้านยาว ๔๘ เมตร มีกลีบดอกบัวล้อมรอบ ทั้งหมดมีจำนวน ๑๒๐ กลีบ ภายในกลีบดอกบัวทำด้วยกระดุกงู (เส้นลวดเป็นขอบล้อมทั้ง ๔ ด้าน) แล้วตั้งใบเสมาบนกระดุกงูนั้น ใบเสมาในชั้นนี้ จำนวน ๒๒๘ ใบ ตรงกลางใบเสมาทุกใบเป็นโพรงไม้ทะลุ สำหรับใส่พระพิมพ์ใบละองค์ บนชั้นนี้มีประตูโขงตรงกับทางขึ้นหอไหว้ทั้ง ๔ ด้านพอเข้าไปที่ประตูโขงนั้นก็จะได้พบพระธาตุบารมีที่กล่าวแล้ว และธาตุบารมีก็มีชื่อเรียกทุกองค์ คือเริ่มแต่ทานบารมี ทานอุปบารมีในจนครบ ทั้ง ๓๐ องค์ ส่วนชั้นที่ ๓ สร้างขึ้นถัดจากพระธาตุองค์เล็ก ๓๐ องค์นั้น ขึ้นไปบนชั้นนี้จะเห็นว่า มีความกว้าง ด้านละ ๓๐ เมตร พื้นด้านที่ ๓ นี้ มีรูปลักษณะเป็นหลังเต่า หรือโอคว่ำ (ขันตักน้ำคว่ำ) อยู่บนชั้นหลังเต่า เป็นฐานของยอดพระธาตุ มีรูปเป็น ๔ เหลี่ยมล้อมรอบด้วยกลีบดอกบัวใหญ่ ซึ่งมีปลายกลีบเริ่มบานออก ถัดจากดอกบัวไปจึงมีรูปรัดเอว เหนือจากที่รัดเอวไปจะเป็นฐานจอมธาตุ ฐานนี้จะ เป็นรูปสี่เหลี่ยมเหวอ (บาน) ขึ้นด้านบนนิดหน่อย ต่อจากฐานนี้ คนโบราณเรียกว่า “ดวงปี” และอยู่บนดวงปี จึงเป็นสเวตฉัตรเป็นยอดพระธาตุที่สูงที่สุด” อยู่รอบฐานพระธาตุ ก็ได้สร้างบริเวณล้อมรอบ

ติดกันทั้ง ๔ ด้าน มีประตูเข้าทั้ง ๔ ด้าน ประตูอยู่ระหว่างกลาง บริเวณแต่ละด้านพอดี บริเวณยาว ด้านละ ๙๑ เมตร ๗๕ เซนติเมตร^{๓๑}

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ลักษณะสถาปัตยกรรมของพระธาตุหลวง ผู้ออกแบบยังได้ จัดแผนผังมีลักษณะพิเศษกว่าพระธาตุองค์อื่นๆ โดยได้ใช้คติความเชื่อในพระพุทธศาสนา กล่าวคือมี ฐานลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ซึ่งฐานแต่ละชั้นเปรียบได้กับภพภูมิทั้ง ๓ ที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางพุทธ ศาสนา ซึ่งแบ่งชีวิตของคนเราออกเป็นขั้นตอนดังนี้^{๓๒}

ก. ฐานที่ ๑ กว้างด้านละ ๕๒ เมตรเศษ มีบันไดทางขึ้นทั้ง ๔ ทิศ มีราวบันไดเป็น พญานาค พร้อมด้วยหอบูชาทุกด้าน โดยเฉพาะด้านทิศตะวันออก มีมณฑปโถง และมีพระธาตุน้อย ประดิษฐานอยู่ ฐานชั้นที่ ๑ นี้เปรียบได้กับโลกธาตุชั้นกามจรภูมิ คือโลกที่ยังเกี่ยวข้องอยู่ในกามคุณ และกิเลสทั้งปวง

ข. ฐานชั้นที่ ๒ มีบันไดขึ้นข้างละ ๒ บันได เป็นฐานเรียบๆ ไม่มีกำแพงแก้วแต่อย่างใด ฐานชั้นที่ ๒ นี้เปรียบได้กับโลกธาตุชั้นรูปาวจรภูมิ คือโลกที่หลุดพ้นจากตัณหาแต่ยังเกี่ยวข้องกับรูป อยู่

ค. ฐานชั้นที่ ๓ กว้างด้านละ ๕๔ เมตรเศษ มีบันไดขึ้นลง และประตูโขงทั้ง ๔ ด้าน มี กำแพงแก้วประดับด้วยกลีบบัวจำนวน ๑๒๐ กลีบ บนกำแพงแก้วประดับด้วยใบเสมาจำนวน ๒๒๓ ใบ ฐานชั้นที่ ๓ นี้เปรียบได้กับโลกธาตุชั้นอรุฬาวจรภูมิ คือโลกที่ไม่เกี่ยวข้องกับสมบัติของโลกอีกแล้ว

องค์พระธาตุตั้งอยู่บนฐานเป็นรูปครึ่งวงกลม หรือทรงมะนาวผ่าซีก คล้ายกับสถูป สาญจิในอินเดีย ถัดขึ้นไปเป็นกลีบบัวบานขนาดใหญ่ด้านละ ๕ กลีบตามมุมทั้ง ๔ อีก ๔ กลีบ รวมเป็น ๒๔ กลีบรองรับฐานบัวคว่ำบัวหงาย ซึ่งรองรับดอกบัวตูม ๔ เหลี่ยมเป็นส่วนยอดของพระธาตุ และยัง มีระเบียงครอบๆ องค์พระธาตุ มีประตูซุ้มเรือนยอดเป็นทางเข้าออกทั้ง ๔ ทิศ มีกำแพงสระ ระเบียง เจาะช่องระบายอากาศเป็นรูปกากบาทขนาดเล็ก โดยตลอดระเบียงใช้เป็นที่พักแรมของผู้มาแสวงบุญ จากทางไกล

ลักษณะของสถาปัตยกรรมพระธาตุหลวง นอกเหนือจากการสร้างตามศาสตร์ทาง วิศวกรรมแล้ว สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือการสร้างแบบหรือทรงของพระธาตุหลวงในแต่ละจุดนั้น คนออกแบบมักจะสร้างตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยนำหลักคำสอนต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนาสร้างเป็นปริศนาธรรมซ่อนไว้กับองค์พระธาตุ อย่างเช่น องค์พระธาตุหลวงมี ๓ ชั้น นั้นก็หมายถึงภพภูมิ ๓ ชั้น คือชั้นที่ ๑ หมายถึง กามภพ อันเป็นภพที่เป็นกามาวจร หรือภพของ

^{๓๑} อ้างแล้ว, หน้า ๕๗-๕๘.

^{๓๒} พระครูภัทรสิริวิฑู (วิทยา สิริภทฺโท/เที่ยงธรรม), ศึกษาพัฒนาการลัทธิพลของพระพุทธศาสนาใน สังคมล้านช้าง, สารดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๗.

สัตว์ผู้ยังสวดยกามคุณคืออารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ได้แก่ อบาย ๔ มนุษย์โลก และกามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น ชั้นที่ ๒ หมายถึงรูปภพ อันเป็นภพที่เป็นรูปาวจร หรือภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปภพได้แก่ รูปพรหมทั้ง ๑๖ ชั้น และชั้นที่ ๓ หมายถึงอรุภพ อันเป็นภพที่เป็นอรุปาวจร หรือภพของสัตว์ผู้เข้าถึงอรุภพได้แก่ อรุพรหมทั้ง ๔ ชั้น ลักษณะของการตีความองค์พระธาตุอาจหมายเอาหลักธรรมข้ออื่นๆ มาตีความหมายก็ได้ ขึ้นอยู่กับผู้รู้และเข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แต่ถึงจะนำหลักธรรมข้อไหนมาตีความ หรือวิเคราะห์ธรรมเกี่ยวกับองค์พระธาตุนั้น ก็ขึ้นอยู่กับผู้ศึกษาหรือวิเคราะห์นั่นเอง แต่โดยมากแล้วองค์พระธาตุหรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาก็จะสร้างตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งนั้น

๒) พระธาตุพนม

พระธาตุพนมถือได้ว่าเป็นพระธาตุที่มีความสำคัญและมีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทย เนื่องจากเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงประชาชนลาวด้วย ในฤดูเทศกาลเพ็ญเดือน ๓ ของทุกปี พุทธศาสนิกชนหลั่งไหลมาจากทุกสารทิศมาสมโภชและนมัสการพระธาตุพนม เพราะถือกันว่าองค์พระธาตุพนมเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ อย่างเช่น เมื่อถึงคราวพระราชพิธีราชาภิเษกทุกรัชกาลมา จะต้องนำน้ำจากสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ไปร่วมพิธีด้วยเพื่อประกอบพิธีราชาภิเษก และเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ตามประเพณีเดิม จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานต้นไม้ ทอง เงิน น้ำอบ และผ้าคลุมส่งไปนมัสการพระธาตุพนมทุกปี และเมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษา ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเทียนพรรษาเป็นพุทธบูชาทุกปีมา^{๓๓} ในส่วนของงานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีนั้น ได้ถือเอาวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปีเป็นวันแรกของงาน และไปสิ้นสุดเอาวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๓^{๓๔} ซึ่งในงานประเพณีนี้จะมีพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกลมาร่วมมากมาย โดยเฉพาะชาวนครพนม และชาวลาวนั้นถือว่าเป็นงานที่จะต้องมากราบไหว้องค์พระธาตุพนมขอพร โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้การดำเนินชีวิตมีความราบรื่น และประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา

(๑) แนวคิดการสร้างพระธาตุพนม

พระธาตุพนม เป็นโบราณสถานที่เก่าแก่เท่าๆ กับวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ในตำนานพระธาตุพนมนั้น พระโบราณณาจารย์ท่านจดหมายเหตุไว้ว่า “พระธาตุสร้างครั้งแรกโดยพญาทั้ง

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระมหาสนอง ปจโจปการี, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายพิบูลย์ศักดิ์ เมืองโคตร, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครพนม, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

๕^{๙๔} หัวเมือง พระมหากัสสปะเป็นประธานพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ นำพระอรุรังคะตจากชมพูทวีปมาบรรจु เสร็จแล้วกลับคืนสู่ชมพูทวีปที่กรุงราชคฤห์เพื่อจำพรรษาและทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัย” ซึ่งถ้าถือเอาตามข้อความนี้ก็คำนวณได้ว่า การสร้างพระธาตุพนมยุคแรก เมื่อพระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพานแล้วราวไม่เกิน ๒ เดือน เพราะทำปฐมสังคายนา เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน (เดือน ๙ เพียง) สร้างครั้งแรกได้เพียงชั้นเดียว

ครั้นต่อมาตำนานบอกว่า พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ๗ ปี ๗ เดือน (ที่จริง ๖ เดือน) ถึงเดือน ๑๒ เพียง วันพุธ พญาอินทร์ส่งให้วิสุทโธดมเทวบุตรลงมาสลักลวดลายพระเจดีย์ให้ละเอียดวิจิตรต่างๆ ซึ่งปรากฏในตอนต้นแล้ว และในคืนวันนั้นพญาอินทร์เป็นประธานแห่งเทพทั้งหลายทุกหมู่เหล่า ตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชขึ้นไป ได้มาชุมนุมกันเฉลิมฉลองตลอดคืนยันรุ่ง ก่อนกลับและเลิกได้มอบให้เทวดา ๔,๐๐๖ ตน รวมทั้งหัวหน้าและเทวบุตรผู้มีฤทธิ์อีก ๓ ตน ให้คอยดูแลปกป้องรักษาบรมพระธาตุ เหตุนั้นพระธาตุพนมจึงปรากฏว่าศักดิ์สิทธิ์กว่าพระเจดีย์ทั้งหลายอื่นเป็นพิเศษ เรื่องนี้ผู้ใกล้ชิดและผู้เคยไปกราบไหว้บูชาย่อมรู้ดีแก่ใจตนเอง โบราณจารย์จึงย่อคัมภีร์อรุรังคะนิทานให้สั้นแล้วใส่ศักราชเข้าไปว่า พระพุทธเจ้าสูนิพพานไปแล้วได้ ๗ ปี ปลาย ๗ เดือน เดือน ๑๒ เพียง วันพุธ เภณท์ฤกษ์ชื่อว่า “กิตติกา” มีพระมหากัสสปะเถระเจ้า พร้อมด้วยอรหันต์ ๕๐๐ องค์ได้นำพระอรุรังคะตมาบรรจुไว้ภายในอุโมงค์ ที่พญาทั้ง ๕ ได้สร้างไว้ต้อนรับ ดังนี้ คนในยุคต่อมาก็เลยถือเอาว่า สร้าง พ.ศ. ๘ ที่จริงใน พ.ศ. ที่ ๘ (ล่วงแล้ว ๗ ปี ๖ เดือน) ที่กล่าวนี้เป็นปีฉลองใหญ่เมื่อสลักลวดลายเสร็จต่างหาก พระธาตุได้สร้างมาก่อนนั้นแล้ว

สร้างพระธาตุพนมเสร็จยุคแรกและบรรจุแล้ว นครศรีโคตรบูรได้ย้ายจากฝั่งซ้ายแม่น้ำที่ตั้งอยู่ในประเทศลาว มาตั้งฝั่งขวาซึ่งเป็นดินแดนฝั่งไทย มีเชื้อพระวงศ์เจ้าศรีโคตรบูรได้สืบสันตติวงศ์ต่อมาเป็นองค์ที่ ๒ ในสมัยนี้ และพระโบราณจารย์ได้บันทึกไว้ว่า “พระพุทธเจ้านิพพานแล้วได้ ๕๐๐ ปี พญาทั้ง ๕ ที่สร้างพระธาตุพนมยุคแรกได้จุติมาเป็นพระอรหันต์ ทั้ง ๕ ได้เดินทางมาขอความอุปถัมภ์บูรณะพระเจดีย์ธาตุพนมที่เรียกในสมัยนั้นว่า “อุโมงค์ภูกัฬา” กับพญาสุมิตรธรรมวงศา หรือสุมินทรราช กษัตริย์องค์ปกครองเมืองมรุกขนครที่ย้ายจากศรีโคตรบูร” พระเจ้าสุมิตรธรรมวงศาได้ให้พละเทวอำมาตย์คุมประชาชนมาถากถางปรับปรุงบริเวณภูกัฬา ต่อเติมพระเจดีย์ขึ้นเป็นชั้นที่ ๒ ก่อกำแพงรอบทั้ง ๔ ด้าน ย้ายพระอรุรังคะตจากพื้นล่างขึ้นตั้งไว้ที่บน ตรงปากกระซังคว่ำชั้นบนอันเป็นปากกระซังเตี้ยนี้ มียอดและระฆังคงไม่สูงเท่าไร สร้างวิหารให้พระเถระทั้ง ๕ อาศัย ได้แก่ เนินพระ

^{๙๔} พญาทั้ง ๕ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า อาจหมายเอาอาณาจักรทั้ง ๕ แห่งคือ (๑) อาณาจักรศรีโคตรบูร มีกษัตริย์คือพระเจ้านนทเสน (๒) อาณาจักรจุลณี มีกษัตริย์คือพระยาจุลณี (๓) อาณาจักรอิทปัฐ มีกษัตริย์คือพระยาอิทปัฐ (๔) อาณาจักรหนองหานหลวง มีกษัตริย์คือพระยาสุวรรณภิงคาร และ (๕) อาณาจักรหนองหานน้อย มีกษัตริย์คือพระยาคำแดง (อ้างในหนังสือประวัติการตั้งถิ่นฐานชาวธาตุพนม โดยนายประทีป มั่นตะ คุรุภูมิปัญญาไทย ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๖๑, หน้า ๑-๒)

อรหันต์ทั้ง ๓ ด้าน คือเหนือได้แก่หอพระนอน ทิศใต้ได้แก่เนินหินแลงริมคูรอบพระธาตุข้างกุฎีศิลาภี
 รัตฯ ด้านทิศตะวันตกได้แก่วิหารเล็กบนเนินพระอรหันต์ที่ปลูกโพธิ์พุทธคยา ปรับปรุงเป็นลานโพธิ์
 และสร้างมหารัตนศาลาไว้หลังสร้างวิหารและพระพุทธรูปสัมโพธิญาณไว้ด้านหน้าออกประตูหลังพระธาตุ

เมื่อถือตามตำนานนี้ ก็จับประเด็นได้ว่า ในสมัยพญาสุमितธรรมวงศา เมืองมรุกขนคร
 พุทธศักราชประมาณ ๕๐๐ ปี ได้มีพระภิกษุเถระมาอยู่ภูภักว่าวัดพระธาตุเป็นครั้งแรก และทาง
 บ้านเมืองอุปถัมภ์ได้สร้างกุฎีวิหารให้อยู่ ๓ ห้อง ๓ ด้านขององค์พระธาตุเป็นครั้งแรก แต่พญาทั้ง ๕
 ได้สร้างอุโมงค์ไว้ซึ่งจะถือได้ว่าเริ่มเป็นวัดแต่นั้นมาก็อาจจะถือได้ และพญาสุमितธรรมวงศาเป็นองค์แรก
 ที่ได้สละผู้คน ๗ บ้าน เป็นคน ๓,๐๐๐ ให้มาตั้งบ้านโดยรอบพระธาตุ เป็นข้าโอกาสคือข้าพระธาตุคอย
 ดูแลปกป้องรักษาพระธาตุ ในวัดก็ยังมีพระภิกษุสามเณรอยู่เฝ้ารักษา แต่ตำนานไม่ได้กล่าวถึง

การสร้างวัดพระธาตุพนม สร้างคร่อมองค์พระธาตุ คือมีวัดทั้ง ๔ ด้าน เรียกหัวหน้าคณะ
 ทั้ง ๔ ว่าเจ้านั้นทั้ง ๔ อย่างเจดีย์สำคัญทางลานนาและล้านช้าง คือพระธาตุลำพูน พระเจดีย์หลวง
 มักมีวัดตั้งรอบอยู่ทั้ง ๔ ทิศ ผู้สร้างครั้งแรกก็คงเป็นพระสุमितธรรมวงศา เชื้อวงศ์กษัตริย์ศรีโคตรบูรย้าย
 มาตั้งเป็นเมืองมรุกขนคร เพื่อให้วัดดูแลอุปัฏฐากพระบรมธาตุ และควบคุมข้าโอกาสทั้งหลาย เรื่องวัด
 พระธาตุพนมยุคแรกได้เงี่ยบหายไปพร้อมกับการร้างของมรุกขนคร ประชาชนอพยพขึ้นไปอยู่ทาง
 เหนือแต่เมืองลำหนองคายไปจนถึงหนองเทวดาที่เรียกว่าห้วยแก้วแก้วคดที่ตั้งอยู่เหนือนครเวียง
 จันทร์ปัจจุบัน

ครั้งต่อมาไทยล้านช้างได้โยกย้ายจากเหนือมาสู่ใต้ตามแม่น้ำโขง คือตั้งอยู่เมืองเซ้าหรือ
 ซวา ได้แก่ หลวงพระบาง แล้วย้ายมาเวียงจันทร์ หนองคาย นครพนม และจำปาศักดิ์ ตามลำดับ ใน
 ราวพุทธศักราช ๒๐๗๓-๒๑๐๒ พญาโพธิสารราช โอรสพญาวิชุลราช ได้ครองเมืองซวาหรือหลวงพระ
 บาง พระองค์ได้ธิดาพญาอินทปัตถนคร (กัมพูชา) มาเป็นบาทบริจาริกา พระเจ้าตาคือพ่อของนางได้
 ถวายตำนานพระธาตุพนมแต่พญาโพธิสาร พระองค์ได้ทราบเรื่องราวพระบรมธาตุดีแล้ว ก็ให้ความ
 อุปถัมภ์วัดพระธาตุพนมเป็นอันมาก ได้สร้างวิหารหลวงมีระเปียงโดยรอบ หลังคามุงด้วยตะกั่ว
 (ตีบุก) ทั้งสิ้น ได้สละคนเป็นข้าโอกาสเพิ่มเติมที่ขากตบกบพร่อง ลละดินถวายครอบ ๒ ผังแม่น้ำโขง
 ให้พวกอยู่ในเขตแดนส่งส่วยข้าวเปลือกข้าวสารประจำปี บำรุงพระธาตุและได้สละมหาดเล็ก ๒ นาย
 คือข้าชะและพันเฮือนดินให้เป็นข้าพระธาตุ นำส่งดอกไม้ธูปเทียนเครื่องราชสักการะมาบูชาพระธาตุใน
 วันมหาปวารณาออกพรรษาทุกๆ ปี สมัยพระไชยเชษฐาธิราช โอรสพระเจ้าโพธิสารได้ย้ายเมืองหลวง
 มาตั้งอยู่ที่เวียงจันทร์ ก็ได้เสด็จมาไหว้พระธาตุ ตรวจตราวัดวาอยู่เสมอจนสิ้นรัชกาล

ต่อมา พ.ศ. ๒๑๕๗ ได้ปรากฏในศิลาจารึกว่า “พญานครหลวงพิชิตราชาศรีโคตรบูร
 หลวง ได้แก่ เมืองนครเก่าอยู่ใต้เมืองท่าแขกฝั่งประเทศลาวในปัจจุบัน ได้มาบูรณะพระธาตุ ก่อกำแพง
 ชั้น ๒ รอบทั้ง ๔ ด้าน สร้างหอบูชาดอกไม้ไว้ลานพระธาตุทั้ง ๔ ด้าน ถือนุบนสะทหายตีนพระธาตุ
 พระภิกษุผู้รักษาวัดก็คงมีอยู่แต่ไม่ปรากฏชื่อ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๒๓๓-๔๕ เป็นเวลาที่สมเด็จพระ

ชาส์ธัมมโชตนาณวิเศษ (ตามจารึกลานทองคำที่ค้นได้เวลาพระธาตุล่ม) แต่เรียกกันทั่วไปว่า “เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก” หรือประชาชนเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พระครูชี้อ้อม”^{๓๖} ท่านองค์นี้เป็นมหาเถระที่มีพลังจิตสูง เป็นที่เคารพรักของประชาชน ตั้งแต่ราชกุลลงมาถึงคนสามัญตาทั่วแผ่นดิน และเวลานั้น ในนครเวียงจันทร์ การเมืองปั่นป่วนสับสน ท่านจึงได้นำครวราชฎีร์ประมาณ ๓,๐๐๐ มาตั้งปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมอยู่ราว ๑๐ กว่าปีจึงแล้วเสร็จบริบูรณ์ คือท่านต่อตั้งแต่ปากกระฆังขึ้นไปจนถึงสุดยอด ดังนั้นพระธาตุจึงสูง ๔๓ เมตร (พระธาตุพนมองค์เดิม) เจ้าราชครูองค์นี้ได้นำมาหัดขมิ้นที่มีค่าเข้าบรรจุมากที่สุด เพราะมีญาติโยมและคนเชื่อถือมาก มีเจ้าศรัทธาผู้หลักผู้ใหญ่ช่วยเหลือสร้างผอบสำริดสำหรับบรรจุของมีค่า มีพระเจดีย์ศิลาและผอบทองคำบรรจุพระบรมอัฐิธาตุและพระสารีริกธาตุ พระพุทธรูปทองคำหนัก ๔.๗ กิโลกรัม และหนัก ๑๘ กิโลกรัม เป็นต้น บริจาคร่วมกุศลกับท่านเป็นอันมากต่อมา

เมื่อบูรณะพระธาตุพนมเสร็จแล้ว ท่านได้พาครอบครัวญาติโยมอพยพลงไปยังหลักอยู่ภาคใต้ ตั้งเมืองจำปาศักดิ์ขึ้นเป็นนครหลวงปกครองชาวล้านช้างภาคใต้เป็นครั้งแรก เข้าใจว่าวัดพระธาตุพนม ท่านคงตั้งลูกศิษย์ที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ไว้ให้ดูแลรักษาแทนท่าน และปกครองเข้าโอกาสทั้งหลาย แต่ตำนานไม่ได้ระบุไว้ว่าตั้งท่านผู้ใด ใน พ.ศ. ๒๓๔๙-๕๖ เป็นสมัยต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตกอยู่ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทร์มีศรัทธาได้เสด็จมาบูรณะพระธาตุและวัดพระธาตุร่วมกับพระบรมราชาสุตา เจ้าเมืองนครพนม และพระจันทสุริยวงศา (กิง) เจ้าเมืองมุกดาหารปรับปรุงบริเวณและสร้างหอพระ ทำถนนปูอิฐตั้งแต่วัดถึงฝั่งโขง กว้าง ๓ เมตร ยาว ๕๐๐ เมตรเศษ ทำฉัตรยกฉัตรใหม่ในที่สุดท้าย ในระยะนี้ที่วัดพระธาตุก็ต้องมีพระผู้ใหญ่เป็นหลักวัดอยู่ ปรากฏตามจารึกของพระจันทสุริยวงศา เจ้าเมืองมุกดาหาร ผู้มาบูรณะโรงอุโบสถว่า ได้ให้ข้าราชการผู้ใหญ่มาปิดคหะ คือกราบไหว้เจ้าสังฆราชาวัดพระธาตุขอโอกาสปฏิสังขรณ์ ฯลฯ แต่บันทึกไม่ได้ระบุว่า สังฆราชา (เจ้าอาวาส หรือเจ้าคณะสงฆ์) มีชื่อเสียงอย่างไร เหตุการณ์ได้ผ่านจากนั้นมานาน จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ พระธาตุชำรุดมาก พระครูวิโรจน์รัตโนบล เจ้าคณะจังหวัดอุบลฯ องค์แรกได้มาเป็นหัวหน้าบูรณะซ่อมแซมชำระสะสางห้องโถงพระบรมธาตุให้สะอาดสดใส เพิ่มทองคำประดับยอดและประดับแก้วกระจกที่ปากกระฆัง ปรากฏว่าพระอุปฌาย์ทำเป็นเจ้าอาวาสอยู่ ท่านองค์นี้มีฝีมือช่างปั้นอยู่บ้างยังมีเหลือให้เห็นอยู่หลายชิ้นในปัจจุบัน^{๓๗}

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้น องค์พระธาตุพนมยังได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ หรืออาจจะเรียกได้ว่าสร้างขึ้นใหม่แทนองค์เก่า เมื่อพระธาตุพนมองค์เดิมอันเป็นที่บรรจุพระอัฐิธาตุ

^{๓๖} พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมาลา ป.๖.๖), **อัฐิคนิทาน**. (กรุงเทพฯ : บริษัท จูน พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

^{๓๗} วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, **ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนม และภาพโบราณวัตถุคำมหาศาลในกรุพระธาตุพนม**. (กรุงเทพฯ : บริษัท จูน พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๒๒), หน้า ๑-๕.

ของพระพุทธเจ้าได้ทรุดหักล้มพังทลายลงไปทางทิศตะวันออกทั้งองค์ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๘ เวลา ๑๙.๓๘ น. ตรงกับวันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ ปีเถาะ ทัพสิ่งก่อสร้างซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงเสียหายยับเยิน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากองค์พระธาตุช่วงล่างเก่าแก่และผุพังไปมาก และไม่สามารถตัดทาน้ำหนักส่วนบนได้^{๓๘} จึงเป็นเหตุให้พระธาตุพังทลายลงมาทั้งองค์ และหลังจากนั้นทางคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองได้ทำการรื้อถอนซากปรักหักพังขององค์พระธาตุพนมแล้ว ทางบริษัทอิตาเลียน-ไทย ซึ่งประมูลก่อสร้างโครงพระธาตุได้ในราคา ๔,๔๕๐,๐๐๐ บาท ก็ได้ลงมือทำการก่อสร้างทันที ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๘-๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๙ การก่อสร้างพระธาตุพนมได้เสร็จสมบูรณ์เมื่อวันที่ ๒๑-๒๓ มีนาคม ๒๕๒๒ (ถือเอาตามงานพระราชพิธีบรรจุพระอรุณธาตุและอัญเชิญองค์ฉัตรทองคำขึ้นไปประดิษฐานไว้บนยอดพระธาตุในวันที่ ๒๑-๒๓ มีนาคม ๒๕๒๒)^{๓๙} องค์พระธาตุพนมที่สร้างขึ้นใหม่นี้ นอกเหนือจากความสวยงามทางสถาปัตยกรรมแล้ว ภายในองค์พระธาตุพนมยังได้บรรจุวัตถุโบราณและสิ่งของเก่าแก่อันมีค่ามากมาย ด้วยเหตุนี้องค์พระธาตุจึงมีความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพกราบไหว้บูชาของพุทธศาสนิกชนทั่วไปจนถึงปัจจุบัน

ตำนานการสร้างพระธาตุพนมนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า มาจากแนวคิด ๓ ประการคือ ๑) เพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ๒) เพื่อให้เป็นไปตามคติทางพระพุทธศาสนา และ ๓) เพื่อความมั่นคงของการปกครอง กล่าวคือ ตำนานอรุณธาตุได้พูดถึงพระมหากัสสปะผู้เป็นประธาน และพระอรหันต์อีก ๕๐๐ องค์ได้นำพระอรุณธาตุมาจากกรุงราชคฤห์ (ชมพูทวีป) โดยมีพญาทั้ง ๕ หัวเมืองร่วมด้วยในการบรรจุพระอรุณธาตุไว้ที่สถูปที่ถูกสร้างขึ้นครั้งแรก ณ จุดเดียวกันกับที่ตั้งองค์พระธาตุพนมในปัจจุบัน นี่แสดงให้เห็นว่า การสร้างพระธาตุพนมเริ่มแรกนั้น มีจุดหมายเพื่อนำพระอรุณธาตุซึ่งเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่นี่ เพื่อปกป้องชัยแห่งพระธรรมจักรให้เจริญรุ่งเรือง ณ แดนแห่งนี้โดยมีพระอรุณธาตุเป็นจุดศูนย์กลางและเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนให้แน่นเข้าสู่หลักสัมมาปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ณ ดินแห่งนี้โดยมีสถูปบรรจุพระอรุณธาตุเป็นจุดศูนย์กลางของจิตใจพุทธศาสนิกชน จึงได้มีแนวคิดสร้างองค์พระธาตุให้ใหญ่โตและสวยงามคร่อมสถูปองค์เดิม และการสร้างนั้นก็สร้างตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีแบบเดิมมาจากอินเดีย และที่สำคัญการสร้างแต่ละจุด หรือแต่ละชั้นนั้นคนสมัยก่อนโดยเฉพาะสถาปัตยกรรมล้านช้างมักจะทำตามแนวคิดที่แฝงไปด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมาก ผู้เป็นปราชญ์ทางศิลปะและเข้าใจหลักธรรมสามารถที่จะตีความหมายในแต่ละจุดออกมาเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้ และต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเต็มที่หลักธรรมคำสอนได้แผ่ไปสู่เข้าสู่จิตใจของคนทุกหมู่เหล่าจนกลายเป็นวิถีชีวิตแบบพุทธแล้ว พระมหากษัตริย์ในฐานะองค์พุทธมามกะได้นำหลักธรรมคำสอน หรือ

^{๓๘} อ่างแล้ว, หน้า ๒๗.

^{๓๙} อ่างแล้ว, หน้า ๕๒.

ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการปกครองบ้านเมืองเพื่อความเจริญและความมั่นคงของรัฐ ทำให้ระบอบการปกครองประชาชนเป็นไปอย่างกลมกลืนกันระหว่างกฎหมายบ้านเมืองกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

(๒) ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมประกอบไปด้วยฐาน ๔ เหลี่ยมทรงสูง ด้านละ ๑๒.๓๓ เมตร มีฐานธาตุหรือฐานชั้นที่ ๑ มีประตูหลอกทั้ง ๔ ทิศ ซึ่งเป็นฐานส่วนที่นับว่าเป็นส่วนที่เก่าแก่ที่สุด และมีคุณค่าทางศิลปะมากที่สุด เพราะมีภาพลัทธิแบบโบราณลักษณะรูปแบบคล้ายศิลปะทวารวดี เป็นฝีมือช่างพื้นบ้าน ส่วนกลางของพระธาตุหรือส่วนที่ ๒ เรียกว่าเรือนธาตุ มีซุ้มประตู ๔ ด้านรองรับส่วนยอดที่ภาษาอีสานเรียกว่า “ตีนหีบ” รวมความสูงจากฐานถึงยอด ๕๓.๖๐ เมตร โดยเฉพาะในส่วนขององค์ฉัตรทองคำเหนือยอดพระธาตุสูง ๔ เมตร ๕ ชั้น^{๕๐} พระธาตุพนมได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอด การบูรณะครั้งที่น่าจะสำคัญที่ได้กลายมาเป็นแบบฉบับของงานก่อสร้างองค์พระธาตุในอีสานตอนบนคือ การบูรณะในครั้งที่ ๓ ของท่านราชครูโพนสะเม็กจากเมืองเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๓-๒๒๓๔ โดยช่างจากเมืองเวียงจันทน์ ทำให้ได้รับอิทธิพลรูปแบบศิลปะล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบที่เป็นส่วนยอดมาจากพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ ซึ่งน่าจะเป็นการกำหนดรูปแบบที่แน่นอนขององค์พระธาตุพนมตั้งแต่นั้นมา พระธาตุต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานตอนบนที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบการก่อสร้างพระธาตุพนม เช่น พระธาตุเรณู พระธาตุวัดมหาธาตุที่จังหวัดนครพนม พระพุทธบาทบัวบกที่จังหวัดอุดรธานี และพระธาตุเชิงชุมที่จังหวัดสกลนคร^{๕๑} รวมไปถึงพระธาตุศรีสองรักที่จังหวัดเลย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในส่วนของพระธาตุศรีสองรักในจังหวัดเลย

เมื่อศึกษาถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมแล้ว พบว่า พระธาตุพนมถึงแม้จะผ่านการก่อสร้างมาตั้งแต่ยุคแรก และผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์มาเรื่อยๆ หลายครั้งแล้วก็ตาม แต่ครั้งที่ถือว่าสำคัญที่สุดและเป็นต้นแบบของศิลปะล้านช้างจริงๆ คือการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุในครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๓-๒๒๓๔ ซึ่งเป็นฝีมือช่างจากเวียงจันทน์โดยตรง โดยการนำของท่านราชครูโพนสะเม็ก สิ่ง que แสดงให้เห็นถึงความเป็นศิลปะล้านช้างที่โดดเด่นที่สุดก็คือการสร้างยอดพระธาตุ ซึ่งจะมีลักษณะการก่อสร้างเป็นรูปแบบ ๔ เหลี่ยม ไม่ว่าจะเป็พระธาตุหลวงที่นครเวียงจันทน์หรือพระธาตุต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยก็ตามล้วนได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะจากที่

^{๕๐} อ่างแล้ว, หน้า ๕๔.

^{๕๑} คณะพันธ์ ยะปะตัง, ธาตุ : พระธาตุ เจดีย์ที่เป็นแบบฉบับสำคัญ รูปแบบศิลปะล้านช้างในอีสานตอนบนศิลปวัฒนธรรมลาว-ไทย, อ่างในหนังสือบทความวิชาการศิลปวัฒนธรรมลาว-ไทย, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์แอนนาออฟเซ็ท, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘.

เดียวกัน ถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วยอดของพระธาตุต่างๆ ถึงแม้จะมองเป็นรูป ๔ เหลี่ยม แต่ก็ยังมีรูปลักษณะเป็นดอกบัวตูม ซึ่งดอกบัวนี้เป็นดอกไม้อันเป็นสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา ดอกบัวเป็นดอกไม้แทนปัญญา ผู้มีปัญญาจึงสามารถนำตนเองเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือพระนิพพานได้ และนอกจากนี้ ดอกบัวยังหมายถึงผู้บริสุทธิ์จากกิเลสอาสวะทั้งปวง ถึงแม้จะอยู่ในโลกของกิเลส แต่ก็ไม่แปรเปลี่ยนไปด้วยกิเลส นั่นคือหมดกิเลส หมดทุกข์ และดับทุกข์ได้ เมื่อดับทุกข์ได้ก็เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเรียกกันว่า “นิพพาน” นั่นเอง เมื่อมีความเชื่อมาแต่เดิมเช่นนี้ การสร้างพระธาตุในยุคแรกและยุคต่อมาก็มักจะสร้างเป็นทรง ๔ เหลี่ยมดอกบัวตูม ถึงแม้ในเวลาต่อมาอาจจะสร้างพระธาตุในรูป ๔ เหลี่ยมที่แตกต่างกันไป เช่น พระธาตุทรง ๔ เหลี่ยมย่อมุม เป็นต้น ถึงแม้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปทรงแบบพระธาตุทรงระฆังมาเป็น ๔ เหลี่ยม แล้วเพิ่มมุมของพระธาตุขึ้นมา หรือบางครั้งเรียกเจดีย์ย่อมุมก็ตาม แต่ส่วนบนของพระธาตุก็นิยมตกแต่งทำเป็นรูปดอกบัวตูมซ้อนกันเป็นชั้นๆ ขึ้นไปจนถึงยอดพระธาตุ ซึ่งพระธาตุในรูปแบบนี้ก็ยังใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกความหมายให้เราทราบถึงหลักธรรมสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่จะนำตนเองไปสู่เป้าหมายสูงสุดได้ก็ต้องปฏิบัติจนกระทั่งเกิดปัญญาญาณซึ่งมีสัญลักษณ์เป็นดอกบัวนั่นเอง

๓) พระธาตุศรีสองรัก

พระธาตุศรีสองรัก เป็นพระธาตุที่มีความสำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดเลย และถือเป็นสัญลักษณ์และตราประจำจังหวัดเลยด้วย องค์พระธาตุตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งเป็นวัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนัก ริมแม่น้ำหมัน บ้านห้วยนาง ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ห่างจากตัวจังหวัด ๘๓ กิโลเมตร ตามประวัติเล่ากันว่า เป็นพระธาตุที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์การปักปันเขตแดนในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา กับพระเจ้าไชยเชษฐาแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์)^{๑๒} เนื่องจากว่าพระธาตุศรีสองรักเป็นโบราณสถานที่เก่าแก่ และเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาด้วย จึงเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัดเลยและจังหวัดใกล้เคียง เล่ากันว่า องค์พระธาตุศรีสองรักมีความศักดิ์สิทธิ์ไม่แพ้กับพระธาตุที่มีชื่อเสียงในที่อื่นๆ และด้วยเหตุที่องค์พระธาตุมีความศักดิ์สิทธิ์นี้เอง จึงมีข้อกำหนดบางประการสำหรับผู้เข้าไปในบริเวณองค์พระธาตุ เช่น ห้ามกางร่ม ห้ามนำอาหาร ขนม หรือสวมรองเท้าขึ้นไปสักการบูชา รวมถึงมีข้อกำหนดสำคัญอันมาจากความเชื่อของคนสมัยก่อนคือ ห้ามแต่งกายด้วยชุดสีแดง หรือห้ามนำสิ่งของที่มีสีแดง เช่น ดอกไม้แดง เป็นต้น ขึ้นไปบูชาที่องค์พระธาตุ เพราะพระธาตุศรีสองรักสร้างขึ้นเพื่อความรักสมัคสมานสามัคคี เพื่อสัจจะไมตรี แต่สีแดงเป็นสัญลักษณ์ของสีเลือด และความรุนแรงที่เป็นผลของการทำสงคราม ผู้ที่จะเข้าไปสักการะองค์พระธาตุ จึงไม่ควรนำสิ่งของที่มีสีแดงเข้าไปบริเวณองค์พระธาตุ

^{๑๒} สัมภาษณ์ ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ, อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ความเชื่อนี้มีมานานตั้งแต่เริ่มแรกการสร้างพระธาตุ จนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมาจนถึงปัจจุบัน และนอกจากนี้ยังมีข้อห้ามที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือห้ามสตรีขึ้นไปบนชั้นบนหน้าองค์พระธาตุด้วย^{๔๓} ดังนั้น ผู้ที่มีศรัทธาจะไปไหว้พระธาตุศรีสองรักจึงจำเป็นต้องศึกษา และปฏิบัติตามข้อห้ามอย่างเคร่งครัด ไม่ควรลบหลู่สถานที่เคารพสักการบูชาแห่งนี้

(๑) แนวคิดการสร้างพระธาตุศรีสองรัก

พระธาตุศรีสองรักได้สร้างขึ้นกึ่งกลางระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำหมัน เริ่มก่อสร้าง พ.ศ. ๒๑๐๓ ตรงกับปีวอก โทศก จุลศักราช ๙๒๒ และสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๖ ตรงกับปีกุน เบญจศก จุลศักราช ๙๒๕ ในวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ด้วยเหตุนี้จึงมีการกระทำพิธีสมโภชและมนัสการพระธาตุขึ้นในวันเพ็ญ เดือน ๖ เป็นประจำทุกปี^{๔๔}

ประวัติการก่อสร้างพระธาตุศรีรักนั้น มีปรากฏในศิลาจารึกเป็นอักษรธรรม ซึ่งประดิษฐานอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุศรีรัก ได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ราชเจ้า ๒ พระองค์ คือพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) โดยยึดถือความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างสองพระนคร ทั้งสองฝ่ายต่างก็ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา โดยเชื่อว่าพระพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายสามารถควบคุมหรือทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและเวียงจันทน์เป็นไปตามสัญญาที่ให้ไว้ต่อกัน ซึ่งจะเห็นได้จากพิธีกรรมที่กระทำกันทั้งสองฝ่ายดังนี้^{๔๕}

กรุงศรีอยุธยา

ฝ่ายศาสนจักร พระศีลวิสุทธอดม เป็นประธานสงฆ์

ฝ่ายอาณาจักร หลวงราชามาตย์ เป็นประธาน

กรุงศรีสัตนาคนหุต

ฝ่ายศาสนจักร พระมหาอุปาลี เป็นประธานสงฆ์

ฝ่ายอาณาจักร องค์จันทประสิทธิราชภักดี เป็นประธาน

ขั้นตอนการทำพิธีกรรมมีดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ พระสงฆ์และมหาอำมาตย์เอาน้ำสัจจะในกระออมแก้วของพระมหากษัตริย์ทั้งสองเจือปนกับน้ำในกระออมทองแห่งมหากษัตริย์ทั้งสองเจือปนกับน้ำในกระออม

^{๔๓} สัมภาษณ์ รศ.ดร.ธงชัย สิงอุดม, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เลย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๔๔} สุวิน ทอนัน, อ้างแล้ว, หน้า ๔๕.

^{๔๕} มุลนิธิพระธาตุศรีสองรัก, พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. (เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘-๑๙.

แก้วของมหาอุปราษทั้งสองปนเป็นอันเดียวกันและน้ำในกระอมเงินแห่งมหาอุปราษเจือปนกันเป็นอันเดียวกัน แล้วอ่านคำสัตยาธิษฐาน

ขั้นตอนที่ ๒ อำมาตย์อ่านสัตยาธิษฐานให้เห็นความสำคัญของพระราชไมตรีที่มีมาแต่โบราณเพื่อประโยชน์สุขแก่สมณชีพราหมณ์ ชาวพระราชราษฎรทั้งหลายตราบถ้วนนี้รันตร์ ดังนี้

สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงศรีอยุธยามหาดิลก จึงมีพระราชวงษาสองพระองค์ เจริญกันทางให้เป็นพระราชไมตรี โดยปุพประเพณีเพื่อจะสืบเชื้อคือสุริยวงษาและญาดิววงษาพันธุมิตรอุสาห์รามนา เพื่อจักให้เป็นบรมสุขสวัสดิ เป็นประโยชน์แก่สมณชีพราหมณาจารย์เจชาวพระราชราษฎรทั้งหลายตราบต่อเท่าถ้วนกับอันนี้ เป็นเค้าเป็นประธานสารคดีในมหาปัทมพิศิรัต (ศิริ) ในท้อมห้วยภูเขาสกลสีลวงต์ (เอกสิมังว) ของจงเป็นเอกสีมาปริมณฑลอันเดียวกันเกลี้ยงกลางมณฑลเท่าพงษ์พันธ์ลูกเต้าหลานเหลน อย่าไปชิงส่วยล่วงแดนแสนหล้าอย่าได้กระทำโลกเลี้ยวแก่กันจนเท่าเสี้ยงพระอาทิตย์พระจันทร์เจ้าตกลงมาอยู่เหนือแผ่นดินอันนี้เทอญ

ขั้นตอนที่ ๓ เมื่ออ่านคำสัตยาธิษฐานแล้ว พระสงฆ์และอำมาตย์ทั้งสองฝ่ายก็หลั่งน้ำสังข์ลงบนพื้นปฐพี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญหลายประการคือ คำสัตยาธิษฐานนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเขตแดนระหว่างกัน โดยมีพระธาตุเจดีย์ศรีสองรักเป็นหลักกั้นเขตแดนระหว่างกรุงศรีอยุธยา และกรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งอยู่ระหว่างกลางของแม่น้ำหมันกับแม่น้ำโขง คำสัตยาธิษฐานนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็น “ไมตรีธรรม” ที่แนบแน่นระหว่างสองพระนครตลอดไปจนเท่าเสี้ยงพระอาทิตย์พระจันทร์เจ้าตกลงมาอยู่เหนือแผ่นดินนี้ คำสัตยาธิษฐานนี้ได้ระบุให้ทั้งสองฝ่ายชื่อสัตย์ต่อกัน ไม่กระทำการเป็นศัตรูต่อกัน อย่าได้ชิงส่วย ล่วงแดนแสนหยานอย่าได้กระทำโลกเลี้ยวแก่กัน ซึ่งให้แต่ละฝ่ายยึดถือเขตแดนของตนและกันเป็นสำคัญ เช่น ในการแสวงหาประโยชน์ในการเก็บส่วยสาอากร ไม่เก็บข้ามแดนกัน เป็นต้น

หลักฐานที่แสดงว่าไทยและลาวร่วมกันสร้างพระธาตุศรีสองรักที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีดังนี้^{๔๖}

ก. นาไทย เป็นทุ่งนาซึ่งอยู่ถัดองค์พระธาตุศรีสองรัก ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือทางฝั่งซ้ายห้วยน้ำหมัน ทุ่งนาแห่งนี้เชื่อกันว่าเป็นทุ่งนาที่ชาวไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีสร้างพระธาตุศรีสองรักพำนักอยู่ จึงให้ชื่อนาแห่งนี้ว่า “นาไทย”

ข. นาเวียง เป็นทุ่งนาซึ่งอยู่ถัดที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย ไปทางทิศเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร เป็นทุ่งนาซึ่งเชื่อกันว่าชาวเมืองเวียงจันทร์ที่มีสร้างพระธาตุศรีสองรักพำนักอยู่ จึงให้ชื่อว่า “นาเวียง” และคำว่า “นาเวียง” ยังเป็นชื่อหมู่บ้านแห่งหนึ่งของอำเภอด่านซ้าย ตั้งอยู่ริมทุ่งนาเวียง

^{๔๖} อ้างแล้ว, หน้า ๔๒.

ทางฝั่งขวาห้วยน้ำหมัน ดังนั้นชาวบ้านนาเวียงทุกวันนี้คงจะมีเชื้อสายมาจากชาวเมืองศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) มาก่อน

ค. นาผ้าขาวหรือนาปะขาว เป็นทุ่งนาอยู่ทางทิศตะวันออกของที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย ห่างจากที่ตั้งอำเภอด่านซ้ายประมาณ ๑ กิโลเมตร ปัจจุบันคือบริเวณวัดโพธิ์ชัยกับพระพุทธบาท ทางฝั่งขวาห้วยน้ำหมัน เชื่อกันว่าเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ อำมาตย์ และชีปะขาว หรือตาปะขาว ที่มาร่วมทำพิธีสร้างพระธาตุศรีสองรัก

พระธาตุศรีสองรักมีอายุประมาณ ๔๕๐ ปี ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์มาแล้ว ๒ ครั้งคือ^{๔๗}

(ก) บริเวณย่อมุมไม้ ๑๒ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้คือ ทางด้านริมฝั่งห้วยน้ำหมัน เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ เกิดฝนตกหนัก พายุพัดพัดพัด พัดดินสั่นสะเทือนเหมือนประหนึ่งแผ่นดินจะพลิกกล่ม เป็นเหตุให้พระธาตุศรีสองรักพังลงมาครึ่งหนึ่งขององค์เจดีย์ ตรงย่อมุมไม้ ๑๒ ปรากฏว่ามีวัตถุมงคล เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เครื่องรางของขลังจำนวนมากหล่นลงมา หลังจากฝนหยุดตก พ่อทวน นางเทียม แสน นางแตงจึงช่วยกันเก็บรักษาวัตถุมงคลและปั้นอิฐซ่อมแซมบูรณะ บรรลุไว้ตามเดิม

(ข) เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๒ เวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. เกิดฟ้าผ่ายอดองค์พระเจดีย์ซีกเดียวเป็นรูได้ฉัตร ที่น่าแปลกคือยอดเจดีย์น่าจะพังลงมาทั้งหมด แต่ปรากฏว่าไม่พัง ซึ่งเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ กรมศิลปากร ได้จัดสรรงบประมาณบูรณปฏิสังขรณ์ทั้งองค์ โดยใช้เงินบูรณะในครั้งนี้อย่างน้อย ๓๔๖,๐๐๐ บาท คงรูปเดิมขององค์พระธาตุศรีสองรัก ให้ปรากฏรูปทรงสง่างามตราบเท่าทุกวันนี้ ส่วนเศษอิฐปูนที่กระเทาะออกจากการบูรณะ ได้พร้อมกันสร้างเจดีย์จำลอง บรรลุไว้ ณ บริเวณใต้ต้นโพธิ์ ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ให้เห็นประจักษ์จนทุกวันนี้

แนวคิดเรื่องการสร้างพระธาตุศรีสองรักนี้ มาจากสาเหตุหลักคือการสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างกษัตริย์ทั้งสองพระนครคือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) โดยยึดถือเอาความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างพระนครทั้งสอง เนื่องจากในสมัยแผ่นดินของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทำสงครามกับพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ กษัตริย์พม่าต่อเนื่องถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนอง การศึกสงครามกับพม่ายืดเยื้อมานานหลายปี และพระเจ้าบุเรงนองมีกองทัพที่เข้มแข็งมาก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช จึงได้ทำไมตรีต่อกันเพื่อร่วมกันต่อสู้กับพม่า โดยได้สร้างพระธาตุศรีสองรักเพื่อเป็นสักขีพยานแห่งการทำพระราชไมตรีนั้น เหตุผลที่สร้างพระธาตุศรีสองรักซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ก็เพราะว่ากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ พร้อมด้วยชาวเมืองทั้งสองพระนครล้วนเป็นพุทธมามกะ จึงยึดเอาคติทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการสร้างสัมพันธภาพ

^{๔๗} อ้างแล้ว, หน้า ๔๓.

ต่อกัน เพราะต่างก็เชื่อว่าพระพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมีองค์เทวาอารักษ์ เป็นต้น จะสามารถคุ้มครองให้ความสัมพันธ์ระหว่างสองพระนครเป็นไปตามสัญญาที่มีต่อกัน แต่เนื่องจากว่าดินแดนแห่งนี้เป็นดินแดนของอาณาจักรล้านช้าง การสร้างรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุศรีสองรัก จึงได้รับอิทธิพลทางศิลปะล้านช้างอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าองค์พระธาตุมีลักษณะคล้ายกับพระธาตุองค์อื่นๆ ในภาคอีสาน และ สปป.ลาว เช่น พระธาตุหลวง และพระธาตุพนม เป็นต้น

(๒) ลักษณะของสถาปัตยกรรม

พระธาตุศรีสองรักก่อด้วยอิฐถือปูน มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกลาง กว้างด้านละ ๑๑ เมตร สูงประมาณ ๑๙.๕๙ เมตร ฐานพระธาตุทำเป็นแท่นเตี้ยไม่เน้นความสำคัญ และเหลี่ยมของฐานทำเป็นย่อไม้ห้าเป็นเอวชั้น ถัดจากนั้นเป็นเรือนธาตุเป็นทรงบัวเหลี่ยมเรียวคอดขึ้นไปหาปลายยอด ส่วนนี้จึงเรียกว่า ยอดธาตุ ซึ่งจะดูโดดเด่นกว่าส่วนเรือนธาตุอื่นๆ บนยอดของพระธาตุนั้น มีแก้วครอบเป็นโคม มีกระดิ่งลูกเล็กๆ แขนงอยู่เหนือโคม^{๕๐} พระธาตุศรีสองรัก เป็นพระธาตุที่มีลักษณะฐานต่ำ และพระธาตุฐานต่ำนี้มักจะพบเห็นอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในเขตเมืองหลวงพระบางนั้นนิยมสร้างมากเป็นพิเศษ รวมไปถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จึงนับได้ว่าพระธาตุศรีสองรักซึ่งมีทรงเป็นพระธาตุฐานต่ำนี้เป็นศิลปะล้านช้างที่ส่งผลทางศิลปะต่อรูปแบบของการสร้างพระธาตุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาตั้งแต่อดีตกาล ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมล้านช้างในยุคสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ผู้ครองนครศรีสัตตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ในห้วง พ.ศ. ๒๐๙๒-๒๑๑๕^{๕๑} และด้วยเห็นว่า พระธาตุศรีสองรัก มีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ยาวนาน กรมศิลปากรจึงประกาศให้เป็นโบราณสถานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ โดยได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานพระธาตุศรีรัก ในพื้นที่ ๔ ไร่ ๑ งาน ๗ ตารางวา^{๕๒} ส่งผลให้พระธาตุศรีสองรักได้กลายเป็นมรดกของชาติไทย และมีการบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการที่มีผู้รับผิดชอบทั้งส่วนงานราชการและคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีการจัดตั้งมูลนิธิพระธาตุศรีสองรัก ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารจัดการพระธาตุศรีสองรักเป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสมในการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น พิธีสมโภชของค์พระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น

ลักษณะรูปทรงของพระธาตุศรีสองรักนั้น เป็นสถาปัตยกรรมสมัยล้านช้าง โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งสมัยนี้มีทั้งการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเป็นจำนวนมาก เนื่องจากกษัตริย์องค์นี้มีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา มาก จึงให้ทั้งการอุปถัมภ์ภิกษุ

^{๕๐} อ่างแก้ว, หน้า ๑๗.

^{๕๑} วิโรฒ ศรีสุโร, ธาตุอีสาน. (กรุงเทพฯ : บริษัท เมฆาเพรส จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^{๕๒} มูลนิธิพระธาตุศรีสองรัก, อ่างแก้ว, หน้า ๘๑.

สามแฉกร และสร้างศาสนสถานไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละที่จะมีลักษณะคล้ายกัน นั่นคือส่วนยอดของพระธาตุจะมีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมดอกบัวตูมเหมือนกัน เช่น พระธาตุหลวง พระธาตุศรีโตนดลอบอง และพระธาตุอิงฮัง ในประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว และในประเทศไทยจะเห็นได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และพระธาตุพังพาน เป็นต้น ส่วนพระธาตุที่มีฐานต่ำคล้ายกับพระธาตุศรีสองรักก็เห็นได้ในหลายที่เหมือนกัน เช่น พระธาตุขามแก่น ที่จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น การสร้างพระธาตุเหล่านี้ในแต่ละองค์ล้วนเกิดจากอิทธิพลของศิลปะล้านช้างและคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะในสมัยนั้นอาณาจักรล้านช้างได้ครอบคลุมพื้นที่ในประเทศลาวทั้งหมด และในพื้นที่ส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมดเช่นกัน ดังนั้นอิทธิพลของศิลปะล้านช้างและพระพุทธศาสนาจึงได้แพร่ไปทุกพื้นที่ในอาณาจักรล้านช้าง จึงไม่แปลกอะไรสำหรับผู้ที่ได้ศึกษาความเป็นมาของอาณาจักรล้านช้าง จะได้เห็นความเป็นร่องรอยของล้านช้างอยู่เกือบทุกพื้นที่ในประเทศลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

จากการวิเคราะห์ศิลปะล้านช้างนั้น ผู้วิจัยได้เน้นเฉพาะศิลปะทางด้านสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุทั้ง ๓ แห่งคือ พระธาตุหลวง นครหลวงเวียงจันทร์ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม และพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรล้านช้างได้มีการนับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์นั้นได้ชื่อว่าเป็นองค์ศาสนูปถัมภก พระองค์ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ทรงสร้างพระธาตุตามเมืองต่างๆ ในอาณาจักรล้านช้าง การสร้างพระธาตุถือได้ว่าเป็นการสถาปนาอำนาจทางศาสนาขึ้นมาควบคุมกับอำนาจการปกครองเพื่อสนับสนุนความชอบธรรมในการเป็นผู้ปกครอง การสร้างพระธาตุขึ้นมานั้นก็เพื่อให้เป็นศาสนสถานที่สำคัญของบ้านเมือง ซึ่งเป็นการแสดงออกของความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและความมั่นคงของประเทศชาติด้วย

นอกจากที่ได้วิเคราะห์ศิลปะทั้ง ๓ แห่งนี้แล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า ยังมีสถาปัตยกรรมที่สำคัญอีกหลายประเภท อย่างเช่นศิลปะการปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและถาวรวัตถุต่างๆ เช่น อุโบสถ (สิม) หอโรง (วัง) ของกษัตริย์ และบ้านเรือนของเจ้านายชั้นสูง เป็นต้น เนื่องจากอาณาจักรล้านช้างเป็นอาณาจักรที่มีความเก่าแก่ จึงมีสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตน ซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นเวลายาวนาน มีการสืบทอดจากคนรุ่นก่อนมาสู่คนรุ่นใหม่ และมีการปรับปรุงดัดแปลงให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ผ่านกาลเวลามาหลายร้อยปี สถาปัตยกรรมเหล่านั้นจึงมีความสง่างามโดดเด่นมีเอกลักษณ์ทั้งสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศในท้องถิ่น เช่น การปลูกเรือนให้มียอดยกพื้นสูงจากพื้นดินเพื่อให้ลมพัดผ่านใต้ถุนเรือนได้ ทั้งนี้เพราะว่าถิ่นฐานเดิมของคนล้านช้างนั้นตั้งอยู่ในเขตใกล้เส้นศูนย์สูตร อากาศร้อนอบอ้าวจึงออกแบบบ้านเรือนให้อากาศถ่ายเทได้สะดวกเพื่อระบายความร้อนอบอ้าวภายในตัวเรือน อีกอย่าง

หนึ่งคนล้านช้างยังมีประเพณีการปลูกเรือนด้วยไม้แห้ง มีเสายกพื้น ส่วนเรือนที่ปลูกสร้างหรือก่อสร้างด้วยอิฐนั้นมีแต่วังของพระมหากษัตริย์ หรือที่ประทับของเจ้านายชั้นสูง รวมทั้งสิ่งก่อสร้างที่เป็นศาสนสถานเท่านั้นที่นิยมสร้างด้วยอิฐ (ปูน) ดังจะเห็นได้ว่า สิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเก่าแก่หลายร้อยปีในยุคล้านช้างเหล่านั้นได้หลงเหลือมาให้คนในยุคปัจจุบันได้เห็น ไม่ว่าจะเป็นอุโบสถ (สิม) และพระธาตุตามสถานที่ต่างๆ เป็นต้น

๔.๒.๑.๒ คุณค่าของศิลปะ (สถาปัตยกรรม)

ศิลปะล้านช้างถือได้ว่าเป็นจุดศูนย์กลางจิตใจของชาวล้านช้าง ซึ่งสะท้อนออกมาทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้าง จนกลายเป็นมรดกตกทอดกันมาถึงปัจจุบัน ศิลปะล้านช้างโดยส่วนมากมีการสร้างแพร่หลายไปพร้อมๆ กับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์เอกศาสนูปถัมภก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ศิลปะล้านช้าง โดยเฉพาะทางด้านสถาปัตยกรรมมีความเป็นศิลปะทางด้านพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่า “พุทธศิลป์”^{๕๓} เมื่อเป็นพุทธศิลป์จึงกลายเป็นศิลปะที่ทรงคุณค่าในด้านต่างๆ ดังนี้

๑) คุณค่าด้านศาสนา

ศิลปะล้านช้างมีคุณค่าต่อการดำรงอยู่และการสืบทอดพระพุทธศาสนา เพราะศิลปะล้านช้างโดยส่วนมากมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เมื่อพุทธศาสนิกชนได้เห็นก็จะเกิดความศรัทธาและชื่นชมชื่นชมเรื่องราว ความเชื่อ และคติธรรมที่แฝงอยู่กับศิลปะเหล่านั้น ศิลปะล้านช้างจึงเป็นผลงานส่วนหนึ่งที่สร้างความยืนยาวให้กับพระพุทธศาสนา^{๕๔} การสร้างศิลปะล้านช้างนั้น ล้วนเกิดมาจากคุณค่าทางจิตใจที่ตั้งมั่นดีแล้วในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ว่าในยุคแรกๆ ชาวพุทธจะมุ่งเน้นในเรื่องของนามธรรมยิ่งกว่ารูปธรรม ต่อมาชาวพุทธเริ่มมีความสนใจด้านธรรมวัตถุที่เป็นรูปธรรมอันสามารถสัมผัสได้ หรือเป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้าได้ ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในรูปแบบของศิลปะทางพุทธศาสนา จึงได้เริ่มสร้างงานศิลปะที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้นมา ผ่านสื่อสัญลักษณ์ต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดศรัทธาและความมั่นคงของพระพุทธศาสนา^{๕๕} ดังนั้นศิลปะล้านช้างถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะทำให้เกิดคุณค่าทั้งทางด้านจิตใจและความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า การสร้างศิลปะทางพุทธศาสนาที่มีความแข็งแกร่ง

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายบุญแสง เทียบพงษ์พันธ์, อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว นครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระภูวงศ์ สุจินโณ, วัดแสนสุข อำเภอปากเซียง แขวงหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระสมจิต นาควิโส, เจ้าอาวาสวัดนาซางไชยวนาราม, นครหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

มั่นคง และใหญ่โตในสมัยก่อนนั้น ทำให้คนรุ่นหลังได้สัมผัสเห็นและได้ศึกษาความเป็นมาของความสำเร็จรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอดีตที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน อันนี้ได้ถือว่าเป็นคุณค่ามีความสำคัญยิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นชนชาติระหว่างไทยและลาวที่สร้างบ้านแปลงเมืองให้เจริญรุ่งเรืองมาคู่กันกับความเจริญของพระพุทธศาสนา

๒) คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

ศิลปะล้านช้างนั้นมีความสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระธาตุหลวงนั้นถือได้ว่าเป็นพระธาตุที่มีความสำคัญที่สุดในประเทศลาว เพราะมีประวัติความเป็นมายาวนาน การศึกษาความเป็นมาของพระธาตุหลวงทำให้ทราบประวัติศาสตร์เกี่ยวกับประเทศลาว และพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ของความเป็นมาของชนชาติลาวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และเมื่อได้ทราบเกี่ยวกับความเป็นมาของพระธาตุหลวงแล้ว จะทำให้คนรุ่นหลังเกิดความรักและหวงแหนมรดกที่บรรพบุรุษได้เพียรพยายามสร้างไว้เพื่อเป็นสมบัติของชาติและพระศาสนา และที่สำคัญทำให้ทราบถึงความอัจฉริยะของศิลปินในยุคล้านช้างว่ามีความสามารถไม่แพ้ชาติใดในโลก ซึ่งคนรุ่นหลังอย่างเราท่านทั้งหลายอดที่จะภูมิใจไม่ได้กับสิ่งที่บรรพบุรุษของชนชาติลาวได้สร้างไว้เพื่อเป็นมรดกของชาติและพระพุทธศาสนา^{๕๖} ศิลปะล้านช้างนั้นถ้าหากศึกษาโดยอาศัยสถานที่ เหตุการณ์เรื่องราวในยุคของการก่อสร้างจะทำให้ทราบประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในยุคนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักประวัติศาสตร์หรือผู้ต้องการศึกษาทางประวัติศาสตร์ก็จะใช้ศิลปะล้านช้างนี้ในการตรวจสอบว่าเป็นยุคใดสมัยใด ซึ่งถือว่าเป็นข้อมูลที่ทำให้การศึกษาเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น พระธาตุศรีสอง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองระหว่างสองอาณาจักร คืออาณาจักรล้านช้าง (เวียงจันทน์) และอาณาจักรศรีอยุธยา ซึ่งเหตุการณ์ในสมัยนั้นมีพม่าเข้ามารุกรานทางตอนเหนือของอาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรศรีอยุธยา ทำให้กษัตริย์ทั้งสองเมืองร่วมใจกันช่วยเหลือกันในการต่อต้านทัพบม่า โดยมีการสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นมาเพื่อเป็นสักขีพยาน แล้วทำพิธีสัจจะต่อกันว่าจะรักกันและซื่อสัตย์ต่อกัน และจะช่วยกันสู้รบกับพม่า จึงตั้งชื่อพระธาตุนี้ว่า “พระธาตุศรีสองรัก”^{๕๗} ที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์ว่ามีความสำคัญเพียงใด ฉะนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ในแต่ละเรื่องจึงทำให้คนรุ่นปัจจุบันได้มองเห็นอดีตความเป็นมาของบรรพบุรุษของตนเองที่ได้ร่วมกันสร้างชาติ ศิลปะ วัฒนธรรม ตลอดจนถึงประเพณี และวิถีชีวิตจนกลายเป็นมรดกสืบทอดกันมาจนกระทั่งทุกวันนี้

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายหนี่ ผาวิไลวงศ์, บ้านสะพานทองเหนือ เมืองศรีสะเกษ นครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๗} สัมภาษณ์ ดร.อุตร จันทวัน, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

๓) คุณค่าด้านสังคม

ศิลปะล้านช้างในแต่ละที่มีความสำคัญและมีคุณค่าในทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้ว่าพระธาตุต่างๆ เหล่านั้น ได้เป็นจุดศูนย์กลางจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั่วไป เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เกิดกิจกรรม และประเพณีต่างๆ มากมายเพื่อเฉลิมฉลององค์พระธาตุเหล่านั้นในแต่ละปี อย่างเช่นงานนมัสการพระธาตุพนม หรืองานบุญเดือนสาม ซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี เนื่องจากองค์พระธาตุพนมนั้นเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงประชาชนชาวลาวด้วย ในแต่ละปีของการจัดงานนมัสการองค์พระธาตุพนม จะมีประชาชนจากที่ต่างๆ มาร่วมงานมากมาย โดยเชื่อกันว่า ถ้าใครได้มีโอกาสเดินทางไปไหว้พระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์ ทำบุญกุศลถวายเครื่องสักการบูชา บริจาคทรัพย์ สวดมนต์ ท่องบ่นสาธยายคัมภีร์พระธรรมและเจริญเมตตาภาวนา ต่อหน้าองค์พระธาตุพนมแล้ว จะช่วยเสริมบุญบารมี และเพื่อปกป้องรักษา คุ่มครอง แคล้วคลาดจากอันตรายต่างๆ ได้^{๕๘} นี่คือนัยยะของความเป็นส่วนหนึ่งจากการสัมภาษณ์ที่แสดงให้เห็นว่า พระธาตุต่างๆ ที่ปรากฏมีทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศ หรือแม้จะตั้งอยู่ในประเทศที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา เช่น ธรรมสถานบุโรพุทโธ ในประเทศอินโดนีเซีย ก็ยังเป็นจุดศูนย์กลางจิตใจของชาวพุทธทั่วโลก ในแต่ละปีมีผู้ไปเที่ยวชมและสักการะกราบไหว้เป็นจำนวนไม่น้อย จนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของอินโดนีเซีย การที่องค์พระธาตุต่างๆ ได้กลายเป็นจุดศูนย์กลางจิตใจของผู้คนดังที่กล่าวมานั้นถือว่าเป็นคุณค่าด้านสังคมอันเกิดจากผลงานด้านศิลปะนั่นเอง

๔) คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์

พระธาตุต่างๆ ในยุคของอาณาจักรล้านช้างนั้น ถูกสร้างขึ้นจากฝีมือช่างที่มีความชำนาญทางด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นผลงานศิลปะที่เน้นความงามทางด้านรูปร่าง รูปทรง และคุณค่าทางด้านจิตใจเป็นหลัก อีกทั้งเป็นศิลปะที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ของแต่ละแห่งได้เป็นอย่างดี และเมื่อพิจารณาความงามในแง่คุณค่าทางสังคมแล้ว จะเห็นได้ว่า การก่อสร้างสถาปัตยกรรมอันยิ่งใหญ่ในแต่ละที่ได้นั้น จำเป็นต้องใช้ทั้งเวลา แรงงาน เงินทอง และอำนาจบารมีมหาศาลของผู้มีอำนาจในการปกครองรวมไปถึงศรัทธาอันตั้งมั่นในพระพุทธศาสนาจึงจะสามารถสร้างให้ลุล่วงไปได้ อันนี้ทำให้เห็นถึงความมั่นคงของสถาบันการเมือง และพระพุทธศาสนาที่แผ่กว้างไปอย่างไพศาล นอกจากนี้ยังสะท้อนเห็นถึงสภาพสังคมชาวล้านช้างในขณะนั้นว่าเป็นยุครุ่งเรืองแห่งศิลปะวิทยาการ และเป็นยุคแห่งการทำทนายภูมิปัญญาของมนุษย์ในการเอาชนะอุปสรรคต่างๆ อีกด้วย

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายเสกศักดิ์ รสหอม, หัวหน้าฝ่ายการศึกษาและพัฒนาจิตใจ เรือนจำกลางจังหวัดนครพนม, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๕๙} เพราะว่าสถาปัตยกรรมเหล่านั้นนอกจากจะเป็นศิลปะที่มีความงดงามทางด้านสุนทรียศาสตร์แล้วยังมีความใหญ่โตมหึมา และมีความประณีตด้วยศิลปะความงามต่างๆ ซึ่งบางแห่งใช้เวลาสร้างหลายปี การสร้างองค์พระธาตุที่มีความยาก และเก็บรายละเอียดมากเช่นนี้ ถ้าไม่มีความศรัทธาและความอดทนที่มั่นคงของผู้สร้างแล้วจะสำเร็จได้ยาก นี่แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีส่วนร่วมในการก่อสร้างพระธาตุในแต่ละที่นั้น ล้วนมีความอดทนและมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา จึงสามารถชนะอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดจากปัญหาการก่อสร้างพระธาตุได้ นอกจากนี้พระธาตุแต่ละแห่งยังได้แสดงถึงความเป็นเอกภาพ ความสงบ และเป็นจุดศูนย์กลางในการรวมจิตวิญญาณที่งดงามของชาวพุทธ รวมไปถึงความงามทางด้านศิลปะ และคตินิยมทางพระพุทธศาสนาที่ซ่อนอยู่ในองค์พระธาตุนั้นๆ

๔.๒.๒ วิเคราะห์วัฒนธรรมล้านช้าง

ก่อนที่จะวิเคราะห์วัฒนธรรมล้านช้างนั้น ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “ศิลปะ” และ “วัฒนธรรม” เสียก่อน เพราะว่าทั้งสองคำนี้มักจะมาคู่กัน ดังเช่นคำว่า “ศิลปวัฒนธรรม” ถ้าไม่พิจารณาแล้วจะดูเหมือนว่าเป็นคำเดียวกัน และที่สำคัญทั้งสองคำนี้ยังมีความหมายที่ค่อนข้างจะเหมือนกันจนแทบจะแยกไม่ออกกว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร เนื่องจากทั้งคำสองนี้มีลักษณะการทำงานร่วมกันหรือเป็นไพบูลย์ของกันและกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความหมายที่แท้จริงระหว่างคำทั้งสองนี้แล้ว จะเห็นได้ว่ามีความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือศิลปะ จะมีลักษณะมองเห็นเป็นรูปธรรม กล่าวคือเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาด้วยความรู้ ความสามารถในการประดิษฐ์ การตกแต่ง เพื่อให้เกิดความสวยงาม เช่น การก่อสร้างอาคารสถานที่แบบต่างๆ ในยุคสมัยต่างๆ จนถึงปัจจุบัน หรือการประดิษฐ์วัตถุ เครื่องมือ เครื่องใช้ ตลอดจนอุปกรณ์หลายอย่าง หลายประเภทขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสวยงาม ฉะนั้นศิลปะจึงเปรียบเสมือนกระจกเงาสะท้อนให้มองเห็นความเป็นมา ความเป็นอยู่ของมนุษย์ครั้งเก่าก่อนในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสมัยปัจจุบัน^{๖๐} ส่วนวัฒนธรรม จะมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตใจ กาย วาจาของคนเจริญงอกงาม มีจิตใจสูงขึ้นไปขึ้น หรือวิถีทางในการดำเนินชีวิตแห่งชุมชนใดชุมชนหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่งให้มีระเบียบแบบแผนที่ดีงามจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี มุ่งให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันดีงามตลอดทั้งประวัติศาสตร์ วรรณคดี ศิลปะ กิริยามารยาท ศีลธรรมจรรยา ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความเจริญงอกงามของคนส่วนรวมและประเทศชาติ และเป็นการชี้ชวนให้ประชาชนร่วมกันทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ให้มีความดีงามขึ้นไม่ใช่เพียงแต่รับเป็นมรดกกันมา แต่จะต้องรักษาของเดิมที่ดีไว้ แกะไข

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายบุญแสง เทียบพงษ์พันธ์, อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว นครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๐} พวงผกา คุโรวาท, ศิลปะและวัฒนธรรมไทย. (กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

ดัดแปลงของเดิมที่ควรแก้ หรือดัดแปลงวางมาตรฐานความดี ความงามขึ้นใหม่ แล้วส่งเสริมให้เป็นลักษณะที่ดีประจำชาติสืบต่อไปจนถึงอนุชนรุ่นหลัง^{๖๑}

เมื่อนำคำทั้งสองคำนี้มาวิเคราะห์ความหมายแล้ว จะพบว่า มีจุดเน้นที่ต่างกัน นั่นคือ ศิลปะจะเน้นไปทางความงามด้านศิลปะ หรือที่เรียกว่าปรัชญาศิลปะ เช่น ความงามสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม รวมไปถึงสาขาใหญ่ๆ ของศิลปะด้วยอันได้แก่ วิจิตรศิลป์ และศิลปะประยุกต์ เป็นต้น ส่วนวัฒนธรรม จะหมายถึงสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความเจริญงอกงาม ซึ่งส่วนหนึ่งก็มีพื้นฐานมาจากศิลปะและประเพณีต่างๆ ของถิ่นนั้นๆ รวมผลออกมาเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือของชาตินั้นๆ วัฒนธรรมจึงมีลักษณะเป็นนามธรรมที่เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกความเป็นชาตินั้นชาตินี้ เพราะคนในโลกนี้มีหลายกลุ่ม หลายเชื้อชาติ แตกต่างกันไปทั้งผิวพรรณ รูปร่างหน้าตา ความเป็นอยู่ สภาพภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ฉะนั้นย่อมเป็นความจริงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ว่า คนต่างกลุ่ม ต่างเชื้อชาติ ต่างที่อยู่อาศัยกัน ย่อมมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน เช่น วัฒนธรรมตะวันตกก็ย่อมเป็นแบบหนึ่ง วัฒนธรรมตะวันออกก็เป็นอีกแบบหนึ่ง และแต่ละกลุ่มแต่ละชาติก็ย่อมมีความแตกต่างกันไป โดยมีเอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นของตนเอง ซึ่งสิ่งนี้เองที่เรียกว่าวัฒนธรรม หรือสิ่งที่ป็นวิถีหรือการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง รวมไปถึงความคิด ศิลปะ วรรณคดี ตำนาน ภาษา กฎหมาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อๆ มา เป็นเรื่องของการเรียนรู้จากคนกลุ่มหนึ่ง ไปยังคนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งถ้าสิ่งใดที่เก็บไว้ สิ่งใดควรแก้ไขก็แก้ไขให้ดีขึ้น เพื่อจะได้ส่งเสริมให้มีลักษณะที่ดีประจำชาติต่อไป ในลักษณะนี้วัฒนธรรมจึงเป็นการแสดงออกซึ่งความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีงามของประชาชนในชาตินั้นๆ

๔.๒.๒.๑ วัฒนธรรมล้านช้าง

อาณาจักรล้าน เป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่และเจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย จึงไม่แปลกที่อาณาจักรแห่งนี้จะคลุกคลีไปด้วยวิถีถิ่นอายของความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้างเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางด้านวัฒนธรรมนั้นยังมีความหลากหลายและงดงามไม่แพ้ชาติใดทั้งสิ้น แต่เนื่องจากว่าวัฒนธรรมล้านช้างมีความหลากหลายและกว้างขวางครอบคลุมถึงทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้าง ผู้วิจัยจึงใคร่กำหนดวิเคราะห์วัฒนธรรมล้านช้าง ๔ ด้าน คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางคติธรรม วัฒนธรรมทางเนติธรรม และวัฒนธรรมทางสังคม ดังนี้

๑.) วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material culture)

วัฒนธรรมทางวัตถุ หมายถึง ลักษณะเครื่องใช้ที่เป็นวัตถุ ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ในลักษณะเป็นงานฝีมือ อันสื่อแสดงถึงความฉลาดแห่งภูมิปัญญา และการพัฒนาของชาวล้านช้าง ซึ่งมี

^{๖๑} อ้างแล้ว, หน้า ๓๗.

ความหมายต่อชีวิต สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติของชาวล้านช้างเอง^{๖๒} วัฒนธรรมทางวัตถุที่เป็นของชาวล้านช้างนั้นมีความหลากหลาย และกว้างขวาง ซึ่งสามารถแบ่งออกได้หลายประเภท เช่น เครื่องแต่งกายและการแต่งกาย การงานและลักษณะของการประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ ศิลปวัตถุและศาสนสถานต่างๆ สถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม และอาหารการกิน เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำวัฒนธรรมทางวัตถุบางประเภทมาศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

(๑) เครื่องแต่งกายและการแต่งกาย

คนล้านช้างโดยทั่วไปมักจะใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่เน้นความหรูหรา เวลาทานอาหารก็มักจะนั่งทานกับพื้น ไม่มีโต๊ะอาหารทานเหมือนในปัจจุบัน เวลานอนก็นอนกับพื้น เครื่องปูลาดก็มีเสื่อ (สาด) กับที่นอน (เสื่อ) แล้วก็หมอนใบ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้การใช้เครื่องแต่งกายมีลักษณะธรรมดาไปด้วย^{๖๓} โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามชนบททั่วไป จะพบว่า ชาวลาว และคนในภาคอีสานของไทยส่วนใหญ่จะมีชุดแต่งกายอยู่ ๓ ชุด คือ ชุดทำงาน ชุดอยู่กับบ้าน และชุดเอาบุญ โดยมีลักษณะการใช้งาน ดังนี้^{๖๔}

ชุดทำงาน จะต้องตากแดดรำฝนทนกับธรรมชาติ ผู้ชายจึงนิยมแต่งเป็นแบบสู้ทนกับธรรมชาติน้อยกว่าผู้หญิง ซึ่งพอเปรียบเทียบกันได้ดังนี้

ชาย	หญิง
กางเกงขาก๊วยสีดำหรือสีน้ำเงิน ทอดด้วยฝ้าย	ผ้าถุงสีดำ หรือสีน้ำเงิน ทอดด้วยฝ้าย
เสื่อแขนสั้น-ยาว สีดำหรือสีน้ำเงิน	เสื่อแขนยาวสีดำหรือสีน้ำเงิน ทอดด้วยฝ้าย
ทอดด้วยฝ้าย	
ผ้าขาวม้า ทอดด้วยฝ้าย (มัดเอว-หัว)	ผ้าขาวคลุมศีรษะ หรือมัดหน้าอก

การใช้ผ้าขาวม้าหรือผ้าขาว มีความแตกต่างกันระหว่างชายกับหญิงมาก สำหรับผู้ชายใช้ผ้าขาวม้าต่างๆ ไปเป็นลายตาหมากรุก สีขาวดำ หีอน้ำเงินขาว ถ้าออกไปทำงานมักจะมัดหัวหรือมัดเอวแล้วแต่นัด ส่วนผู้หญิงนั้นจะไม่ใช้ผ้าขาวม้าแบบผู้ชาย จะใช้บ้างก็เป็นรุ่นหลังนิยมใช้ผ้าขาวผืนเท่ากับผ้าขาวม้า คลุมตรงศีรษะ เพื่อไม่ให้แดดเสียว บางทีก็คลุมมัดหน้าอกเวลาทำงานในบ้าน การที่ผู้ชายและผู้หญิงใช้ผ้าขาวม้าไม่เหมือนกันนี้ อาจจะสืบเนื่องมาแต่คนโบราณก็เป็นไปได้ เพราะผู้เฒ่าผู้แก่ในแต่ละหมู่บ้านนั้น เวลาไปทำวัตรในวัด ผู้ชายใช้ผ้าขาวม้าพาดบ่าไป ส่วนผู้หญิงใช้ผ้าขาวพาดบ่าไป

^{๖๒} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน. (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๖๔} อุดม บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๓๖.

เป็นการแยกลักษณะของการใช้ไปในตัวอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของยุคสมัย ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของลูกหลานคนล้านช้าง โดยเฉพาะในภาคอีสานของไทยมีการปรับเปลี่ยนไปตามความเจริญในยุคนี้ด้วย เช่น การไถนา ก็เปลี่ยนมาเป็นใช้เหล็กไถนา การไปทำนาก็เปลี่ยนจากเดินหรือใช้เกวียนมาเป็นการใช้รถเป็นพาหนะไปทำนา เป็นต้น

ชุดอยู่กับบ้าน เมื่อกลับถึงบ้าน หลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานแล้ว ก็พากันเปลี่ยนชุดใหม่ คือชายใส่เสื้อเหมือนกับเสื้อทำงาน ส่วนกางเกงเปลี่ยนมาเป็นผ้าโสร่งใหม่ หรือผ้าขาวม้า ถ้าใส่โสร่งใหม่ก็นิยมใช้ผ้าขาวม้าพาดบ่า ไม่นิยมคาดพุงหรือมัดหัวเหมือนในเวลาออกไปทำงาน และชุดนี้เองในคืนนั้นก็กลายเป็นชุดนอนไปในตัว เพราะคนล้านช้างยังไม่มีชุดนอนเหมือนปัจจุบัน ส่วนผู้หญิงจะเปลี่ยนมาใส่เสื้อคอกระเช้าหรือเสื้อกะແລ່ງ ผ้าถุงฝ้ายสีใดก็ได้ หรือไหมที่กลางเก่ากลางใหม่ ผ้าขาวที่เคยมัดหน้ายามทำงานจะเปลี่ยนมาเป็นมัดหน้าอก เพราะผ้าขาวนี้คนล้านช้างโบราณเรียกว่า ผ้ามัดดอก และนี่เช่นเดียวกันก็กลายเป็นชุดนอนในที่สุด

ชุดเอาบุญ พอถึงเทศกาลงานบุญต่างๆ เช่น บุญเข้าพรรษา บุญบั้งไฟ และบุญเทศมหาชาติ เป็นต้น ชาวล้านช้างจะมีการเปลี่ยนชุดใหม่ เพราะงานเทศกาลแต่ละครั้งนั้นจะต้องแต่งชุดกันให้สวยงามที่สุด โดยที่ผู้ชายจะนิยมใส่โสร่งใหม่ หรือโจงกระเบนเสื้อใหม่ และผ้าขาวม้าใหม่ใช้พาดบ่า ส่วนเด็กหนุ่มนั้นก็นิยมใส่โสร่งเช่นเดียวกัน ส่วนผู้หญิงจะใส่ผ้าถุงทอด้วยไหม จะมัดหมี่หรือไม่มัดก็ได้ ผ้าขาวที่เคยมัดหน้าจะลดลงไปพาดบ่า เสื้อผ้าที่ใส่มักจะเป็นไหมเสียส่วนมาก เพราะการมีผ้าไหมเป็นการชี้บอกถึงความภูมิฐานแห่งวงศ์ตระกูล ส่วนผู้หญิงสาวทั่วไป จะนิยมใส่ผ้ามัดหมี่ไหม-ฝ้าย สวยงามหลากสี เสื้อจะเป็นไหม หรือฝ้ายก็ได้ ขึ้นอยู่กับรสนิยมหรือฐานะครอบครัว

(๒) ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้

ที่อยู่อาศัย หรือบ้านเรือนของคนล้านช้างเดิมนั้นเป็นบ้านชั้นเดียว ใต้ถุนสูง หลังคาชะลูดสูงแบบบ้านทรงไทย มุงด้วยดินขอ หรือไฟหญ้าตามแต่ฐานะ ไม่นิยมทำเพดาน ผนังบ้านทำด้วยไม้แก่น เรียกว่า เฌอนแอมแป้น หรือทำด้วยไม้ไผ่สาน เรียกว่า เฌอนแอมฝาด คนที่มีฐานะดีก็มักจะมีเฌอนแอมแป้น ส่วนคนที่มีฐานะยากจนก็มีเฌอนแอมฝาด ดังนั้นวัสดุก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็นการบ่งบอกถึงฐานะของครอบครัวนั้นๆ โดยทั่วไปบ้านเรือนของชาวล้านช้างจะทำเป็น ๓ ตอน คือ เฌอนใหญ่ มีไว้สำหรับนอน เฌอนน้อย มีไว้สำหรับพักผ่อน สรงสรรค์และรับประทานอาหาร และนอกชาน และเฌอนครัว มีไว้พักสิ่งของและปรุงอาหาร ที่นอกชานจะมีเรือนเล็กๆ ยกพื้นสูงสำหรับไว้โถงน้ำกิน เรียกว่า ฮ้านแองน้ำ ส่วนข้างล่างตรงนอกชานจะมีหม้อสำหรับใช้ เช่น หอม กระเทียม ผักแป้น แมงลัก ผักแพรว ข่า บางแห่งนิยมปลูกดอกไม้ที่หอมๆ เช่น ดอกสะเลเต (มหาหงส์) ไว้ตามชานบ้านต่างๆ ไป บ้านเรือนของคนล้านช้างจะไม่นิยมกันเป็นสัดส่วนเช่นปัจจุบัน พ่อแม่ลูกหลานจะนอนรวมกันในห้องโถงใหญ่ในเรือนใหญ่ สิ่งของที่กันก็เป็นตู้ใส่ของเท่านั้น จะมีการกันห้องเป็นพิเศษก็ต่อเมื่อลูกสาวจะแต่งงานซึ่งจะกันไว้มุมใดมุมหนึ่งของห้อง เรียกว่า “ส่วม” ซึ่งคนล้านช้างหรือคนอีสานจะออก

เสียงว่า ส่วน ซึ่งส่วนที่ว่านี้จะเปรียบเทียบกับคำไทยกลางก็คือเรือนนอนนั่นเอง^{๖๕} การที่หนุ่มสาวแต่งงานกันแล้วจะย้ายไปอยู่เรือนนอนนั้นยังไม่นิยมกันในสังคมล้านช้าง เพราะเขาถือว่าเป็นการละทิ้งบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ซึ่งจะกลายเป็นลูกกอดตัณญ์ไป เนื่องด้วยความเชื่อของคนล้านช้างที่ว่า การเลี้ยงลูกมาจนเป็นหนุ่มสาวออกเรือนก็หวังจะให้ลูกได้เลี้ยงตัวเองเมื่อแก่เฒ่า แต่เมื่อพิจารณาดูกันทุกด้านแล้วว่า มีความเหมาะสมที่จะเลี้ยงตัวเองได้ พ่อแม่ก็จะแต่งเรือนได้ หรือช่วยกันทำการออกไปอยู่เรือนใหม่ของเขย เรียกว่า ออกเรือน ซึ่งโดยมากจะปลูกเรือนอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับเรือนพ่อตาแม่ยายนั่นเอง^{๖๖} นอกจากตัวเรือนแล้ว ยังมีส่วนสำคัญคู่กับตัวเรือนนั่นก็คือบันไดบ้าน ซึ่งคนล้านช้างโดยเฉพาะคนอีสานมักจะทำเป็นขั้นบันไดคี่ ทั้งนี้เพราะมีคตินิยมมาตั้งแต่สมัยล้านช้างช่วงยุคแรกๆ ว่า “คูบ้านไต่ผี คี่บันไดคน” คือถ้าทำบันไดคู่ก็ทำให้ผี ถ้าทำให้คนขึ้นลงแล้วจะต้องทำบันไดคี่เสมอ^{๖๗} ซึ่งความเชื่อนี้มีมาถึงปัจจุบัน บันไดนี้มักจะทำเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากตัวบ้าน เวลาใช้ก็จะพาดไว้ตรงชานบ้าน เวลาจะออกบ้านก็ปล่อยบันไดออกไปให้ห่างบ้าน โดยมีเชือกยึดไว้กันไม่ให้สัตว์ต่างๆ ขึ้นบ้านได้ เวลาจะใช้ก็พาดบันไดไว้ตามเดิม

การที่คนล้านช้างนิยมสร้างบ้านไต่ถุนสูงนั้น อาจจะเป็นเนื่องมาจากสาเหตุ ๒ ประการคือ ต้องการได้พักผ่อนไต่ถุนบ้าน และไว้ผู้สัตว์เลี้ยง เช่น ควาย วัว รวมถึงสัตว์เลี้ยงต่างๆ เช่น เป็ด ไก่ และสุนัข เป็นต้น ในบริเวณบ้านโดยส่วนมากเป็นด้านหลัง หรือด้านข้างจะนิยมสร้างฉางข้าว ซึ่งคนในภาคอีสานเรียกว่า เล้าเข้า แล้วต่อเป็นเพิงออกมาสักประมาณ ๕-๖ เมตร ไต่เพิงจะเป็นคกกระเดื่องหรือที่เรียกว่า คคมอง สำหรับไว้ตำข้าว เพราะสมัยก่อนไม่มีโรงสีข้าว เมื่อตำเสร็จแล้วก็เอามาผัดแล้วร่อน ก็จะได้ข้าวสารที่สวยงาม ที่เหลือเป็นกากข้าว รำ และข้าวปลายก็นำไปเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู เป็ด ไก่ เป็นต้น ที่คนล้านช้างนิยมเลี้ยงกันเป็นอาหาร ในส่วนของฉางข้าว หรือ เล้าเข้า นี้ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของคนล้านช้าง ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของคนทั้งในประเทศไทยและภาคอีสานของไทย ปัจจุบันก็ยังมิให้เห็นตามบ้านเรือนของคนในยุคปัจจุบัน ซึ่งก็ถือได้ว่ามีความคงทนต่อความเปลี่ยนแปลง และกระแสคลื่นแห่งวัฒนธรรมอื่นๆ ที่ถ้าโถมเข้ามา ในอดีตเคยเป็นรูปแบบอย่างไร ปัจจุบันก็ยังคงเหมือนเดิม ไม่มีเปลี่ยนแปลง เพียงแต่ว่าฉางข้าว หรือ เล้าเข้าจะมีกันใช้น้อยลงเท่านั้นเอง เพราะความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีการปรับตัวไปตามความเจริญที่เกิดจากเทคโนโลยีใหม่ๆ

^{๖๕} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญพิเศษทางด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๖๖} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๖๗} สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

การวิเคราะห์วัฒนธรรมทางวัตถุของอาณาจักรล้านช้าง พบว่า ดินแดนแห่งนี้เป็นแดนเกษตรกรรมที่สมบูรณ์แบบที่สุด เพราะนอกจากชาวล้านช้างจะใช้ชีวิตแบบเกษตรกร คือการทำงานทำสวนทำไร่อย่างเต็มที่เท่าที่ดินฟ้าอากาศจะเอื้ออนุเคราะห์แล้ว ชาวล้านช้างยังผลิตวัสดุเครื่องใช้ต่างๆ โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบข้างเป็นวัตถุดิบ ดังนั้นไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์ใดๆ ขึ้นกับวิถีการดำเนินชีวิตของพวกเขา ก็จะสามารถแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องไปพึ่งพาอาศัยเครื่องมือใดๆ เข้ามาช่วยแก้ไข ทั้งนี้เพราะชีวิตของชาวล้านช้างอยู่กับธรรมชาติ เมื่อเกิดการขัดข้องในธรรมชาติ ก็จะคลี่คลายปัญหาต่างๆ ได้โดยวิธีการธรรมชาตินั่นเอง ซึ่งจะแตกต่างกับปัจจุบันที่วัตถุธรรมเจริญอย่างสุดขีด ให้ความสะดวกสบายแก่ประชาชนมาก ทำให้คนที่ต้องการความสะดวกสบายหิบบวดยนำไปใช้ทดแทนของเดิม โดยที่กลไกของสิ่งนั้นไม่ได้อยู่ในวิสัยของธรรมชาติ เมื่อกลไกเหล่านั้นเกิดขัดข้องขึ้น คนในยุคปัจจุบันคนหนึ่งเป็นคนไร้ปัญญา เพราะไม่รู้ทางแก้ไข หรือบางทีก็แก้ไขไม่ได้เสียเลยก็มี เพราะขอบข่ายของกลไกเหล่านั้นเชื่อมโยงกับผู้อื่นหรือชนชาติอื่น ซึ่งบางครั้งเขาเหล่านั้นก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอวิเคราะห์ให้เห็นความขัดแย้งในธรรมชาติระหว่างคนสมัยเก่ากับสมัยใหม่ หรือระหว่างธรรมชาติกับวิทยาศาสตร์ โดยยกตัวอย่างเปรียบเทียบ ดังนี้

ก. เรื่องแสงสว่าง คนสมัยล้านช้าง สามารถผลิตแสงสว่างได้ โดยใช้วัสดุในธรรมชาติ ๒ ชนิด คือ เทียน ชาวล้านช้าง โดยเฉพาะคนในภาคอีสานสามารถผลิตเทียนได้ โดยอาศัยขี้ผึ้งจากรังผึ้ง นำมาประกบกับเส้นฝ้ายใช้เป็นเทียนนำแสงสว่าง อีกอย่างหนึ่งก็คือ ขี้ไต้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กระบอง คนสมัยก่อนจะใช้น้ำมันยางจากต้นยาง ต้นสะแบงมาผสมกับไม้ฝุ ซึ่งเรียกว่า ขี้ต้อนดอก ใช้ใบตองกุงหรือตองชาติมัดตุ๋นคล้ายกับหมุยอ บางแห่งใช้ใบมะพร้าว ใบตาล หรือใบลาน แล้วนำมาจุดไฟให้แสงสว่างเป็นอย่างดี จากขี้ไต้หรือขี้กระบองก็จะเกิดวัสดุที่เกี่ยวข้องกันขึ้นมาอีกคือ ไม้สำหรับเขี่ยให้ขี้ไต้ลุกตลอดเวลา เรียกว่า ไม้เขี่ยขี้กระบอง และภาชนะสำหรับรองขี้ไต้ไม่ให้มันไหม้บ้านหรือเปื้อนบ้าน เรียกว่า เขียงกระบอง ซึ่งปัจจุบันก็ยังพอมิให้เห็นบ้างตามหมู่บ้านที่ห่างไกลตัวเมือง แต่เมื่อใดที่ไฟฟ้าเข้าไปถึงวัฒนธรรมด้านวัตถุที่กล่าวมานี้ก็จะค่อยๆ หดไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันถึงแม้ว่าความเจริญเรื่องแสงสว่างจะเข้าถึงแทบทุกหมู่บ้านในภาคอีสาน หรือแม้แต่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวแล้วก็ตาม แต่เมื่อใดไฟฟ้าเกิดดับลง อาจเนื่องมาจากสาเหตุฝนตกหนักหรือเหตุอื่นใดก็แล้วแต่ ชาวบ้านก็แทบจะไม่มีตะเกียง หรือขี้ไต้ใช้ ก็อาจจะพอมืออยู่บ้างก็คือเทียนไข แต่บางบ้านก็ไม่ได้เตรียมกันไว้ เพราะทิ้งไปเสียนาน ในที่สุดก็นั่ง – นอนทนอยู่กับความมืดต่อไป รอว่าเมื่อไรไฟจะมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบันคนทั่วไปมักจะติดหนังสือติดละคร หรือแม้แต่อ่านหนังสือหรือทำกิจกรรมต่างๆ ก็พลอยวุ่นวายไปด้วยเพราะไฟไม่มา ทั้งนี้เกิดขึ้นจากการได้ของใหม่ลืมนองเก่า ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า การมีของใหม่ใช้นั้นใช่ว่าไม่ดี แต่การมีใหม่แล้วยังรักษาของเดิมไว้บ้างนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ดีกว่า

ข. เรื่องเครื่องใช้บางอย่างที่จำเป็น ในเรื่องนี้ จะสังเกตได้ว่า ตามห้างร้านขายของในตลาด หรือในห้างสรรพสินค้าต่างๆ จะพบชาวบ้านเลือกซื้อของอยู่หลายอย่าง เช่น เสื้อผ้า ทั้งที่เป็นเสื้อผ้าทำงาน และเสื้อผ้ามัดหมี่ โทเร ตลอดจนผ้าสำหรับใช้ต่างๆ รวมไปถึงการเลือกซื้อสินค้าที่จำเป็นต่างๆ เช่น ไถเหล็กสำหรับไถนา แห ตาข่ายดักปลา และอุปกรณ์พลาสติกต่างๆ เป็นต้น ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับคนสมัยล้านช้าง หรือคนสมัยก่อนแล้ว ชาวบ้านจะผลิตเสื้อผ้าใช้เอง เพราะชาวบ้านในสมัยก่อนนั้นมีช่วงว่างจากการทำงานตามฤดู คนแก่เฒ่า หรือผู้ใหญ่จะทำหน้าที่ฝักหัดเด็กสาว ๆ หรือคนรุ่นใหม่ให้รู้จักเลี้ยงไหม ทอผ้า เย็บเสื้อและหมอน จึงไม่จำเป็นต้องเข้ามาซื้อเสื้อผ้าตามตลาดไปใช้ ปัจจุบันจึงเกิดภาวะเด็กรุ่นใหม่ไม่สามารถจะทอผ้าเป็น พ่อแม่ส่วนมากก็เช่นกันละทิ้งวัฒนธรรมเดิมในการผลิตสิ่งของนุ่งห่ม ส่วนมากก็จะซื้อแบบสำเร็จรูปไปใช้กัน ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดี จะเห็นว่า การละทิ้งของเก่า หรือวัฒนธรรมการผลิตแบบดั้งเดิมนั้นถือได้ว่าเป็นการทำลายพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตัวเอง โดยหันไปใช้ผ้าสำเร็จรูปตามห้างร้านต่างๆ แทน ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการสิ้นเปลือง และทำให้ลืมวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานของตัวเองที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้เพื่อเป็นมรดกสำหรับคนรุ่นหลัง

๒. วัฒนธรรมทางศีลธรรม (Moral culture)

วัฒนธรรมทางศีลธรรม หมายถึง อะไรก็ตามที่ถือเป็นคติในการดำรงชีวิต ซึ่งอาจจะได้มาจากสุภาษิต คำคม คำสั่งสอน ฎีกาสุภาษิต คติเรื่องความเชื่อต่างๆ หรือแม้แต่ศีลธรรมต่างๆ ที่ได้มาจากวรรณกรรมทั้งแบบปากเปล่าหรือลายลักษณ์ รวมไปถึงหลักในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในด้านศีลธรรม จิตใจ ซึ่งเป็นการสร้างเสริม ปรับปรุง พัฒนา เจตคติ (ทัศนคติ) ค่านิยม ความศรัทธาเริ่มตลอดจนการแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น^{๖๘} ซึ่งในส่วนของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงวัฒนธรรมทางศีลธรรมของชาวล้านช้างในส่วนที่ว่าด้วยคติความเชื่อ ดังนี้

๑) ศีลธรรมเกี่ยวกับความเชื่อ

ศีลธรรมเกี่ยวกับความเชื่อของชาวล้านช้างนั้นมีมากมายและแปลกๆ ความเชื่อเหล่านั้นถือว่าเป็นแนวทางหรือคติของการดำเนินชีวิต อย่างเช่นความเชื่อเรื่อง นาคเล่นน้ำ พญาแถน ตาแฮก วันแสกนา ปู่ตา เกิด-ตาย ศาสนา อาวุโสและบรรพบุรุษ ผีसाงและเทวดา โชคกลาง และถาถาอาคม^{๖๙} เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ได้กลายเป็นวิถีชีวิตคู่กับคนล้านช้างมานานและได้สืบทอดมาให้

^{๖๘} สมชัย ใจดี, ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, **ประเพณี และวัฒนธรรมไทย**. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๓๑.

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระครูประภักดิ์จันทโชติ, เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย, ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมล้านช้าง, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

เห็นในยุคปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยใคร่นำคติความเชื่อบางอย่างที่กลายเป็นวัฒนธรรมทางคติธรรมของชาวล้านช้างมาศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้^{๗๐}

ก. ความเชื่อเรื่องนาคเล่นน้ำ คนล้านช้างมีความเชื่อสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันว่า ปีใดฝนจะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับนาคในน้ำ คำว่า “นาคในน้ำ” หมายถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพญาแถน ที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมทางน้ำชนิดหนึ่ง ซึ่งคนล้านช้างโบราณสอนกันมาว่า ฝนตกเพราะนาคเล่นน้ำที่สระอโนดาต ปีใดนาคเล่นน้ำคู่ฝนจะไม่ดี ปีใดนาคเล่นน้ำคี่ ฝนจะดี และมีคติสอนกันอีกว่า ถ้ารู้ว่านาคเล่นน้ำคู่หรือคี่ก็ให้ชาวบ้านปักดำนาตามความเชื่อนั้น ส่วนน้ำจะเล่นน้ำก็ตัวนั้นก็ให้ตรวจดูตามปฏิทินหลวงซึ่งจะบอกไว้ทุกปี

ข. ความเชื่อเรื่องพญาแถน นอกจากความเชื่อเรื่องนาคเล่นน้ำแล้ว ชาวล้านช้างยังเชื่อว่า พญาแถนเป็นผู้มีอิทธิพลในการให้ฝนตก จึงพากันทำบุญใหญ่ นั่นคือบุญบั้งไฟเพื่อถวายแถน หรือถวายแถน แต่ในคติความเชื่อเรื่องพญาแถนคนคากกล่าววาทรงสัญญาพญาแถน ถ้าไม่ทำบั้งไฟถวายแถนฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวล้านช้างจึงต้องทำบุญบั้งไฟถวายแถน ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นงานมหกรรมประจำปีของชาวอีสาน และชาวลาวเลยทีเดียว

ค. ความเชื่อเรื่องตาแฮก ชาวล้านช้างมีความเชื่อว่า การแรกนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าไม่แรกนาแล้วข้าวจะไม่งาม จะมีอันเป็นไปอย่างอื่นในทางที่ไม่ดีงาม ดังนั้นก่อนจะลงมือทำนาจริง จึงมีการแรกนาโดยนำไถไปไถนาสัก ๑ รอบ แล้วจึงเลี้ยงตาแฮก คือนาตาแฮก ซึ่งปกติจะมีการเลี้ยงไก่ต้ม ข้าวปลาอาหารพร้อมกับนำกล้ามาปักดำ นาตาแฮกจำนวน ๘ ต้น หรือ ๘ กิโลกรัม การที่จะดูข้าวในนาว่าจะดีหรือไม่ดีให้พิจารณาดูที่ข้าวในนาตาแฮกนี้เป็นตัวอย่าง นาตาแฮกจึงถูกรักษาโดยการล้อมไว้อย่างดี ทั้งนี้เพื่อไม่ให้วัวควายเข้าไปกินข้าวในนาตาแฮก และไม่ให้นอนหรือแมลงอื่นๆ เข้าไปกินได้ ทั้งนี้เพราะชาวล้านช้างมีความเชื่อว่าถ้าในนาตาแฮกถูกทำลายอาจมีผลต่อนาข้าวทั้งหมดที่เจ้าของนาปลูกไว้นั่นเอง

ง. ความเชื่อเรื่องปู่ตา ชาวล้านช้างมีความเชื่อว่า ป่าไม้ยืนต้นจะมีวิญญาณหรือเทวดาอาศัยอยู่ ดังนั้นชาวบ้านจึงนิยมตั้งศาลเพียงตาไว้ที่มีป่าไม้ซึ่งไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก เรียกว่า “ตูปู่ตา” ปู่ตามเป็นวิญญาณหรือผีประจำหมู่บ้าน มีอิทธิพลในกาตุแลสุขทุกข์ของชาวบ้าน แม้กระทั่งสามารถตามรักษาลูกหลานชาวบ้านในการรบทัพจับศึก ผู้ที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างปู่ตากับชาวบ้านเรียกว่า “เฒ่าจ้ำ” ทุกครั้งที่ชาวบ้านจะทำอะไรก็ตาม มักจะเกรงใจปู่ตาม เช่น ไม่ล่วงเกิน ไม่ดูหมิ่น จะทำบุญบ้าน หรือบุญประจำปีก็ต้องทำพิธีเพื่อปรึกษาปู่ตาก่อน หรือถ้าบางปีปู่ตาไม่อนุญาตหรือจะมีเหตุขัดข้องชาวบ้านก็อาจต้องงดจัดงานก็ได้ หรือแม้จะจุดบั้งไฟก็ต้องกล่าวบอกปู่ตาก่อน หนึ่งปีจะมีการจัดงานบุญใหญ่ก็ต้องมีการเลี้ยงปู่ตาสัก ๑ ครั้งด้วยเช่นกัน โดยถือคติความเชื่อ

^{๗๐} อุดม บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๖๒-๖๓.

ที่ว่า “บ่อนซ์ดีให้ยำ บ่อนซ์ล้าให้ย่าน”^{๗๑} หมายความว่าที่ตรงไหนมีเจ้าที่แรงให้ยำเกรง ตรงไหนห้ามก็ให้รู้จักกลัว

จ. ความเชื่อเรื่องผู้อาวุโสและบรรพบุรุษ ชาวล้านช้างจะมีการนับถือผู้อาวุโสในรูปของเจ้าโคตร ซึ่งเจ้าโคตรนี้คือญาติผู้ใหญ่ เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยก็ดี เกิดการขัดแย้งกันในการครอบครัวยุติ จะต้องมีการเรียนญาติผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายมาเป็นคนจัดการ หรือไกล่เกลี่ยให้คืนดีกัน หรือปฏิบัติกรต่างๆ ให้เป็นที่ยุติเรื่องราวกัน แม้กรณีแบ่งมรดก เจ้าโคตรก็เข้ามามีบทบาทมากกว่ากฎหมายมรดกของบ้านเมืองเสียอีก ซึ่งจะเห็นได้ว่า บางหมู่บ้านในภาคอีสานของไทย หรือแม้ในประเทศลาวก็ยังมีผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านในการตัดสินปัญหาให้กับชาวบ้านอยู่ วัฒนธรรมความเชื่ออีกอย่างหนึ่งชาวล้านช้างคือการนับถือบรรพบุรุษในรูปของผี เช่น ผีเชื้อ หรือผีปู่ตายาย ดังจะเห็นได้ว่า บางหมู่บ้านเมื่อมีใครเจ็บป่วยไตร่สาเหตุ ญาติพี่น้องมักจะเชื่อว่ามีผีปู่ตายายมาทำให้เป็นไปต่างๆ เพราะไม่พอใจในการกระทำของคนป่วย จึงมักจะพากันแต่งดอกไม้ธูปเทียนขอขมากรรมกับผีบรรพบุรุษเหล่านั้นขออย่าได้มาทำอันตรายใดๆ ให้กับลูกหลานเลย แล้วสัญญาว่าจะจัดการสังเวทย์ให้ เช่น ให้เปิดไก่ ๕ ตัว หรือหัวหมู ๕ หัว เป็นต้น

ฉ. ความเชื่อเรื่องโชคลาง ดินแดนที่เรียกว่าล้านช้างนี้ เป็นดินแดนที่มีความเชื่อที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ นำมาสู่ขั้นตอนของการทำพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งครรลองแห่งวิถีชีวิตของชาวล้านช้างนั้นจะเป็นแบบถ่ายทอดกันมาเป็นมรดกทางสังคม ซึ่งยากที่ใครจะมาลบล้างได้ง่ายๆ ท่ามกลางวิทยาศาสตร์ และวิทยาการสมัยใหม่เช่นปัจจุบัน ชาวล้านช้างเดิม ซึ่งปัจจุบันก็คือชาวอีสาน และชาวลาวก็ยังคงมีความเชื่อในสิ่งลึกลับ โดยเฉพาะในเรื่องของโชคลางอยู่ ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อเวลาจะทำการงานสิ่งใดก็มักจะถือวันดีคืนดี จึงจะเริ่มลงมือจัดการ เช่น จะปลูกบ้าน แปลงเฮือน จะกินดอง จะไปทำมาค้าขาย จะทำอะไรทำนา ก็มักจะมีการทำพิธีสูตรขวัญหรือสู่ขวัญ พราหมณ์ผู้สวดจึงมักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “ศรีศรีมือนี่เป็นมือนี่วันดี วันดีถืออมตโชค” เป็นต้น เพราะเชื่อกันว่าเป็น “มือนี่วันดี” จะเห็นได้ว่า การเชื่อในเรื่องของโชคลางนั้น เป็นเรื่องของกรถือเคล็ด ถือดวง หรือถือฤกษ์ ซึ่งความเชื่อในเรื่องนี้ได้สืบทอดจนถึงปัจจุบัน

ที่กล่าวมานี้ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมความเชื่อ หรือคติความเชื่อของชาวล้านช้างเท่านั้น ที่ผู้วิจัยยังไม่ได้กล่าวถึงยังมีอีกมาก เช่น วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องการถือทิศทางคาถาอาคม และคตินิยมเกี่ยวกับคำสั่งสอนต่างๆ อันมีผลทางปฏิบัติ เป็นต้น ซึ่งคตินิยมเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นมรดกของชาวล้านช้าง แล้วมีการสืบทอดให้คนรุ่นหลังสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ส่วนมากผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดได้ดีมักจะเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนเขียนอ่านมาก่อน ซึ่งคนเหล่านี้ในสังคมล้านช้าง

^{๗๑} สัมภาษณ์ นายวอน ทองปั้น อายุ ๘๗ ปี, ผู้อาวุโส (ปราชญ์ชาวบ้าน) บ้านหนองแขง ตำบลสนาม อำเภอกุเรือ จังหวัดเลย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

หรือแม้แต่ในสังคมปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นที่ สปป.ลาว หรือภาคอีสานของไทย ก็ยังมีความเชื่อและให้การยอมรับอยู่ว่า เป็นผู้ที่มีคุณธรรมเป็นที่เชื่อถือ เพราะได้ศึกษาหาความรู้ต่างๆ จากหนังสือผูก หรือหนังสือใบลานจนแตกฉาน หมอสูตรขวัญ หมอธรรม และผู้เฒ่าหรือผู้อาวุโส ที่เรียกกันในภาษาล้านช้างว่าเจ้าโคตร ก็มักจะเป็นคนที่มีศักดิ์เป็นทิด จารย์ อาจารย์ชา อาจารย์ครู และงานท่าน มาก่อนเกือบทั้งนั้น

๓. วัฒนธรรมทางเนติธรรม (Legal culture)

วัฒนธรรมทางเนติธรรม หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกฎระเบียบของสังคม หรืออาจโยงโยไปถึงสิทธิหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องพัวพันอยู่กับสังคม ซึ่งทุกคนมีสิทธิและหน้าที่ตามระบอบรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญทุกฉบับจะต้องระบุไว้เสมอว่า บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน การจำกัดสิทธิและเสรีภาพอันเป็นการฝ่าฝืนเจตนารมณ์ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้ สิทธิต่างๆ ดังกล่าวแล้วก็มี สิทธิทางการเมือง สิทธิในการนับถือศาสนา สิทธิในร่างกาย สิทธิในการร้องทุกข์ สิทธิในการพูดการเขียน และสิทธิในการแสวงหาความรู้^{๗๒} เป็นต้น วัฒนธรรมทางเนติธรรมนี้ จะมีความเกี่ยวข้องกับคนล้านช้างก็ตรงที่ว่า นอกจากคนล้านช้างจะปฏิบัติตนตามกฎหมายบ้านเมืองที่มีอยู่ในขณะนั้นแล้ว ยังมีการปฏิบัติตนตามกฎหมายคณะอีกด้วย กฎที่ว่านั่นได้แก่ กฎทางสังคม จารีต และประเพณีที่เคยยึดถือกันมาเป็นเวลาช้านานจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน กฎหมู่เหล่านี้แทนที่จะเป็นการสวนทางกับกฎหมายบ้านเมือง แต่ยังเป็น การช่วยกฎหมายบ้านเมืองให้คนในสังคมล้านช้างเกิดความเข้าใจกันไม่บาดหมางกันในหมู่คณะอีกด้วย^{๗๓} กฎหมู่ที่ว่านี้ไม่ได้มีบัญญัติไว้ในกฎหมายบ้านเมือง แต่ทุกคนพร้อมใจกันปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดและต่อเนื่อง

เพื่อที่จะให้การวิเคราะห์ในเรื่องของวัฒนธรรมทางเนติธรรมล้านช้างชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยใคร่นำเสนอทวิเคราะห์ โดยแบ่งวัฒนธรรมทางเนติธรรมออกเป็น ๒ ประเภทคือ เนติธรรมแบบจารีตของล้านช้าง และ เนติธรรมแบบกฎหมายล้านช้าง ดังนี้

๑) เนติธรรมแบบจารีตของล้านช้าง

เนติธรรมแบบจารีตของล้านช้างนี้ ถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางเนติธรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่มีอยู่ในสังคมล้านช้างมานาน หรือที่เรียกว่า “กฎหมายคณะ” ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอวิเคราะห์โดยสังเขป ดังนี้

(๑) กฎการเคารพซึ่งกันและกันตามลำดับอาวุโส แม้ในปัจจุบันจะสังเกตได้ว่า คนในภาคอีสาน และชาวลาวจะมีคนที่มีอาวุโสในหมู่บ้าน และผู้อาวุโสเหล่านี้จะได้รับความยำ

^{๗๒} อุดม บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๙๗.

^{๗๓} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุรินทร์ ภูสกุล, ผู้เชี่ยวชาญด้านการเมืองการปกครอง มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

เกรงจากลูกบ้านเสมอ ผู้ใดไม่เชื่อฟังผู้นั้นจะถูกตำหนิ และกล่าวโทษว่าเป็นคนไม่ดี โดยเฉพาะถ้าหากผู้อาวุโสเคยผ่านการบวชเรียนมาแล้วเป็นอย่างดีก็ยิ่งจะได้รับการเคารพนับถือเพิ่มขึ้นอีกเป็นทวีคูณ จึงเห็นได้ว่า ในภาคอีสานโดยทั่วไปจึงเกิดระบบ “เจ้าโคตร” ขึ้นในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งเจ้าโคตรนี้คือผู้อาวุโสของแต่ละสกุล หรือแต่ละกลุ่มของวงศ์ตระกูล เมื่อเกิดการผิดขัดข้องหมองใจกันขึ้นของบุคคลผู้เกี่ยวข้องในสกุลทั้งสอง จึงมีการพูดเจรจากันตกลงว่าใครผิดใครถูก และจะให้ใครมาขอขมาลาโทษ หรือภาษาของคนล้านช้างที่ใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน เรียกว่า “อ่อนยอม”^{๗๔} แล้วก็ปรับไหมใส่โทษ เรื่องอย่างนี้จะไม่มีการฟ้องร้องกันแต่ประการใด การตัดสินของเจ้าโคตรถือว่าเป็นการยุติ ทุกคนก็ยินดียอมรับระบบนี้ ซึ่งก็นับว่าเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมทางเนติธรรมของคนล้านช้างอีกแบบหนึ่ง

(๒) **ฮีตสิบสอง** บรรดากฎต่างๆ ของชาวล้านช้างที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ดูเหมือนว่าจะจะเป็นระบบฮีตสิบสองจะเป็นกฎที่ทุกคนรู้จักและปฏิบัติตามกันมาอย่างไม่ขาดสาย ถึงแม้ว่าบางกฎจะถูกเลื่อนไปบ้างแล้ว แต่กฏสิบสองยังคงดำเนินต่อไปเรื่อยๆ คู่กับความเจริญของพระพุทธศาสนา ซึ่งกฏสิบสองนี้ได้สร้างความภูมิใจให้กับคนอีสานและชาวลาวเป็นอย่างยิ่ง จนทั้งมีคำพูดของคนอีสานเคยพูดติดปากกันมาว่า “การกระทำทุกอย่างให้เป็นไปตามฮีตสิบสองและคองสิบสี่” จึงจะเจริญงอกงามประกอบอาชีพรุ่งเรือง ทำอะไรอย่าให้ผิดฮีต”^{๗๕} นี้ก็ถือว่าเป็นกฎทางเนติธรรมที่มีการปฏิบัติสืบต่อเนื่องมาตราบเท่าปัจจุบัน ซึ่งรายละเอียดของฮีตสิบสองนั้น ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในหัวข้อของประเพณีล้านช้างต่อไป

เนติธรรมแบบจารีตนี้ เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศีลธรรม และสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวม ที่มีวัฒนธรรมเชิงบังคับให้กระทำตามระเบียบของสังคม แต่ถ้าไม่กระทำถือว่าผิดกฎหมาย หรือหลักศีลธรรม หรือผิดจารีตประเพณีของสังคมล้านช้างในสมัยนั้น เช่น ผู้ที่เป็นลูกควรกตัญญูตเวทิต่อพ่อแม่ หรือผู้ปกครอง ใครอกตัญญูหรือทำให้ท่านเหล่านั้นเดือดร้อนอย่างใดอย่างหนึ่งจะถูกประณามจากสังคม หรือถ้าหนักกว่านั้นก็ถูกสาปแช่งจากคนทั่วไป นักเรียนควรให้ความเคารพแก่ครูอาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอน ไม่ดูหมิ่น หรือแม้แต่จารีตบางอย่างของคนล้านช้างเกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่น เมื่อพระสงฆ์รูปใด ส่วนมากเป็นประธานสงฆ์ หรือเป็นเจ้าอาวาส ได้สร้างศาสนสถานใหญ่โต อย่างเช่น อุโบสถ ศาลา หรือพระธาตุเจดีย์ เป็นต้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วประธานสงฆ์จะต้องไปจำพรรษา ณ ที่อื่นที่ไม่ใช่วัดของตนเอง ถ้าไม่ปฏิบัติตามจารีตโบราณนี้แล้ว อาจจะมีอันเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่งในทางที่ไม่ดีงามกับตัวเอง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราเรียกว่าจารีตในสังคมสมัยก่อนอาจไม่สอดคล้องกับสังคมสมัยปัจจุบัน ซึ่งได้เปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมเพื่อความเหมาะสม เช่น จารีตบางที่เมื่อก่อนเห็นว่าดี เช่น ผู้หญิง

^{๗๔} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๗๕} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญพิเศษทางด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ควรอยู่บ้าน (อยู่เข้าเฝ้าเรือน) แต่เดี๋ยวนี้ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านเสียเป็นส่วนมากเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายจนดูเป็นของธรรมดาไปสำหรับยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งก็ได้กลายเป็นจารีตที่นิยมทำกันในยุคปัจจุบันไป นี่แสดงให้เห็นว่า จารีตหรือขนบธรรมเนียมต่างๆ นั้น สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับสภาพของสังคมในแต่ละสมัยอย่างไม่หยุดยั้ง แต่จารีตดั้งเดิมอย่างเช่นจารีตของคนล้านช้างก็เป็นพื้นฐานสืบต่อและต่อยอดให้กับสังคมในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

๒) เนติธรรมแบบกฎหมายล้านช้าง

ในด้านตัวบทกฎหมายจริงๆ ของคนล้านช้างนั้น มีประชาชนผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ล้านช้างสันนิษฐานว่า สังคมล้านช้างน่าจะมีกฎหมายใช้มานานแล้ว จึงมีผู้สนใจค้นคว้าในเรื่องนี้เพิ่มเติม เช่น นายสงบ สุริยัน ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับกฎหมายโบราณอีสาน และได้พบเอกสารโบราณชื่อ “หลักคำผูก ๓” ที่บ้านหนองคอง ตำบลสำโรง อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น ได้นำมาเรียบเรียงเป็นถ้อยคำภาษาอีสาน แต่เป็นภาษาคอนช้างเก่าแก่ที่บัญญัติขึ้นในสมัยล้านช้างในยุคของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านช้างเวียงจันทน์ แต่เนื่องจากเป็นภาษากฎหมายที่มีความยากในตัวอยู่แล้ว ผู้เรียบเรียงจึงตั้งชื่อให้ว่า “กฎหมายโบราณอีสาน”^{๗๖} ซึ่งผู้วิจัยได้นำบางมาตราของกฎหมายนี้มาเป็นกรณีศึกษา ดังนี้^{๗๗}

มาตรา ๑ ผัวหนีเมียหนีให้แล้วแก่กันแล เมียหนีผัวหนีให้จับมาเขียน ๕ บาทเสียแล้วแก่กัน ให้พิจารณาดูแต่वादเชิงเทิน ค้นว่ามีผู้ใดหลาก ๒ ก้าม ๒ คำ บให้มิโทษแล

มาตรา ๑ คนเฮ็ดไธนาฮั่วสวนมอนที่ปลูกที่ฝัง ไกลกันก็ดี มีหมากส้มหวาน เป็นต้นแมนหากพันฮั่วสวนไปหาสวนผู้หนึ่ง เจอเจ้าบอกกล่าวแล้ว ปิดเอากินบ่อให้โทษสักไฟแล แมนถ้าไธนา นั้น กินคั้นแทแดนเดียวกันก็ดี ก็ให้จ้งที่ทางเคยท่องเคยเที่ยว ค้นแทไธคั้นแทนให้สัญญากันว่า “เจ้าอย่าชิดำนาฆ่าพันทางฮ้อยเนื้อ” ว่าดังนั้นแล้ว ทางเคยท่องเคยเที่ยวอย่าชิดำพันเทอญว่า ดังนั้นครั้นอยู่มาคนเดียว ควาย จัว ช้างม้า เทียบเหยียบข้าวเหยียบน้ำผู้ดำนาฆ่าพันทางนั้น ครั้นเกิดวิวาทผิตเถียงนา เจ้าหากดำนาฆ่าพันทางควาย จัว ช้าง ม้า เหยียบเข้าเจ้ากะซางตีว่า ดังนั้นแล้ว เจ้าขุน เสนาพิจารณาคุ้เห็นว่า ดังนี้ ให้ถอดตันเข้าฝู่งนั้นฝู่งนี้ออกสาเทอญ คนให้เทียบดั่งเก่านั้นเทอญแล้วแล

มาตรา ๑ จัว ควาย ช้าง ม้า เข้าย่าฮั่ว เข้าย่าสวน ฮั่วไฮ ฮั่วนา สวนว่าน สวนยาม้างแดน กินเข้า กินนา กินว่าน กินยา เครื่องปลูก ของฝัง เป็นต้นแล ให้ไปบอกเล่าแก่เจ้าสัตว์ให้มาจับเอาเทอญ บแมนยามปล่อยอย่าปล่อย ว่าดังนั้นแล้ว ครั้นบมาจับเอาเจ้าสวนจับเอาไปถวายเจ้าถวายนายบ่อให้มิโทษแล ที่ม้างฮั่วม้างแดนนั้นให้ไหมเอาเบี้ยบาทเงิน ตราสิบสลึงนั้นแล

^{๗๖} สงบ สุริยัน, หลักคำผูก ๓. (ขอนแก่น : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๓๔.

^{๗๗} อ่างแล้ว, หน้า ๓๕-๓๖.

มาตรา ๑ พ่อแม่มีลูก ๖ คนแล พ่อแม่ใกล้ชิตายแล้วจึงมีคำสั่งลูกทั้ง ๖ คนว่า ดังนี้ อาวุโสตุราเจ้าทั้งหลายหญิงชายใหญ่น้อย แม่พ่อจักให้เงินแก่เจ้าก็พอเทอญ ให้พี่กิน ๓ น้องกิน ๒ ลำดับกันไปเท่ากันเทอญ บ่ท่อนจักเกิดวิวาทผิดเถียงกันก็พอนา น้องหญิงหล้าพ่อให้ ๒ ส่วนนั้นแล เชื่อนี้คุณมากแลแล้วพ่อแม่ก็ถึงแก่กรรมไป

มาตรา ๑ เด็กน้อยยิงหน้าจ้าง ยิงขุน ไพร่ขุน ยิงขึ้น เจ้าของฝูงนี้ แม่นว่าผู้ใหญ่ก็ดี ให้เจรจากุ เด็กน้อยเล่นนำกัน เขาหากตีกันก็ดี เอาหน้ายิงกันก็ดี ถึกหู ถึกตา กันก็ดีบอดก็ดี บบอดก็ดี แขนหัก ขาหักก็ดี บ่หักพอเป็นแต่ทุกซึกก็ดี ให้ควรวายากันเทอญ ผีวาตาบอด ขาหัก แขนหักนั้น ก็ให้ทำขวัญตา ๑๐ บาท ทำขวัญขาบาท ๑ นั้นแล ให้บวกล้มส่วน ๑ เหตุว่า เชื้อหากเล่นนำกันแล ผีว่าเจ็บตนตัวให้ทำขวัญบาท ๑ แล

มาตรา ๑ คนปลูชน คนหินชาติ คนตายบ่เนา คนหนีสินล้นพันตัวนั้น คือว่า ม้าง ๕ เจตีย์ ตัดไม้ศรีมหาโพธิ์ม้างรอยพระเจ้า ม้างแก้วโกดเจตีย์ โกดทองพระหล่อหลอม เมียทำฝัวเมียแบ่งซู้ ซ่าหน่อโพธิสัตว์ เฮ็ดสำเพ็ดสำพาย เฮ็ดเลือดดินพระเจ้าออก คนฝูงนี้ก็มีโทษมากยิ่งหนักหนา อูสงไข กับบ่มีได้ ต้องฮ้อนไหม้ลงสู่อบายนั้นแลนา พระพุทธเจ้าเกิดมาฮ้อยพระองค์ก็โผด บ่ได้แล คนฝูงนี้บ่ควรวลี้ยงเป็นเสนา พวกไพร่ คนสาโหด มีโทษท่อด่วนั้นแล คือว่า มีค่า ๑๔ ตำลึง เป็นขนาด คาคตัวนั้นเลยเล่าให้ซ่าเสียเทอญ

มาตรา ๑ สามคนนอนเฝ้าของมีโจรมาลักเอา (ไป) แบ่งภาคกัน ให้เสียคนละส่วนแล ยังมีผู้หนึ่งกรนเขาจึงฮู้เมื่อให้ผู้หนึ่งใช้ ๓ ส่วน ด้วยว่า ท่านกรน จึงมีดแล

มาตรา ๑ สองคนกินเข้าดอมกัน ผู้หนึ่งแค้นตีให้เข้าลง ดังนี้แล้วเลยวาทาย อันว่าผู้ นั้นก็หาโทษบ่ได้แล พิจารณาดูเห็นบ่มีแล คน ๓ คน สู้คนสู้ขึ้นต่อไม้กินเข้า ผู้หนึ่งกินเข้าเบื่องซ่าย ถองกันตายตกลง ให้ผู้นั้นใช้ค่าผู้ตาย ๖ ตำแล แบ่งล้มส่วน ๑ เหตุว่า บ่ได้ออนุญาตให้คนขึ้นแล ขุน พิจารณาดูเห็นควรท่อนั้นแล

มาตรา ๑ คนเผาป่าจุดดอนบ่แม่นยามเดือน ๓ มาไหม้บ้านไหม้เมือง ไหม้โฮ่นาเดือน ๓, ๔, ๕, ๖ บ่โทษสักไฟแล

มาตรา ๑ ผู้ร้ายลักของมาลี้มใส่ฮั่ว ใส่สวน ใส่เฮือน ใส่ชาน ใส่ที่ ใส่แดนนั้นก็เอาของ นั้นไปบอกเตือนแม่นของผู้ใดบูมาลี้มไว้ที่นี้ บ้านเมืองเฮย ว่าดังนั้นแล้ว แก่กวดกฎหมายเสียแล้ว จึงมีโทษแล คั้นบ่บอกกล่าวจักเป็นโทษอันหนักแล อุปมา คือลักมาไว้ที่นั้นแล มีโทษท่อด่วนั้นแล มีค่า ๑๒ ตำลึงนั้น ทำขวัญทรัพย์ตามของเสียนั้นเทอญ

มาตรา ๑ ผู้มีค่ากล่าวว่ กูจักป่าต้นไม้ต้นนี้ก่อนนา ว่าดังนั้นแล้ว บ่พิจารณาที่มัน ใกล้เฮือนเพื่อนว่าดังนั้น ไม้ก็ลี้มใส่เฮือนเพื่อน ว่าดังนั้นแล้ว เพินให้แบ่งเฮือน ๔ บาทแล แม่นว่าลี้มด้วย ไม้ ก่อนดิน ดังนั้นก็ตี ให้แบ่งเฮือน ๔ ตำลึง ว่าตกใส่ฮั่ว ใส่สวน ใส่เนา ใส่เฮือน ใส่ชาน ใส่ที่ ใส่แดน มี

ต้นว่า เอือนเจ้า เอือนนายก็ดี เอือนเสนาอามาตย์ ไพร่บ้านชาวเมืองก็ดี ให้ใช้เป็นเงินตรา ๕ บาท แต่
ว่าไชนานันให้ใช้ ๒ สลึง ตามฮิตครองว่าดั่งนั้น

มาตรา ๑ เจ้าภิกษุและสามเณร อาณัติ ท่านผู้ เป็นคนฤๅสไปลักข้าวของ มีเงินค่า
ช่าง ม้า ของเลี้ยงดู เสื้อผ้า พริก พู หวานยา ของควรเคี้ยวควรกิน เป็นต้น แม้นว่าบอกไปฆ่าคนก็ดี
แม้ว่าบอกโทเสพฐุ เสพฮังบังตันข้อ เสพสัตว์สิ่งใดๆ ก็ดี มีเมณธรรมเป็นต้นนั้น บไปลักไปเสพในทันที
(ตาม) คำจากหั้น ก็หาอาบัติได้แล ผู้บอกนั้น ก็มีอาบัติแต่ดอด้วยคำว่า ทานช่างเว้าช่างจากนั้น ผิด
วินัยฮอมแต่ดอกร ให้ใส่กรรม มีเทียนหล่มฮ้อยเขียนตี ๕ บาท นั้นชอบแล นับหนึ่งของมีเจ้าของ บมี
เจ้าของฮำเพิงดูเทอย ของบมีเจ้าของหาอาบัติได้แล คั้นแมนสัตว์สิ่งนั้นเป็นปาจิตติย ๖ ตัวนั้นแล

มาตรา ๑ ซี่เอือล้าเดียวกันข้ามน้ำมหาสมุทร เอือหากลุ่มกลางน้ำมหาสมุทรเข้าของผู้
หนึ่งตกเสีย จับเอาได้ พวกหมู่ทั้งหลายก็ฮ้องฮับว่าของไผ่เสียแต่ ว่าดั่งนั้น เสียหมดสู่คนนั้นแล้ว ว่า
ดั่งนั้น ยังอยู่ผู้หนึ่งบเสีย มันลวดเอาไว้จึงบเสียนั้นแล เชื้อทั้งหลายมีค่าเว้าค่าจา ไปสู่พวกขุนเสนา
พิจารณาดูว่า หากสู่คนสู่ผู้นำกันไป ไผ่ก็บ่อยากให้ล่มสักคนแล้ว มันหากเสียแล้วก็ช่างสาเทอย

มาตรา ๑ ข้าทาส พ่อเรือน ท่านลัทธิไปสู ไปหาอยู่บ้าน อยู่เย้า อยู่เอือนผู้ใดก็ดี ให้
ไปบอกถามกล่าว ว่า ซ้อยเจ้า ซ้อยนาย เสนาอามาตย์หมั้นไปอยู่เอือนซ้อยน้อยให้ว่าดั่งนี้ บเป็นโทษ
แล คั้นบ่บอกกล่าวให้เพื่อนฮู้ข่าว ดั่งนั้นจึงมีโทษแล คดีเอาทาสเข้าสู่บ่บอกกล่าวให้ใหม่ ๔ บาทเทอย

มาตรา ๑ เจ้าภิกษุสงฆ์แลสามเณรเกิดวิวาทผิดเถียงกัน ผิดผู้ญญาติโยมภายนอกเป็น
ย่าหญิงนั้นก็ดี ต่าประมาทก็ดี บ่ต่าประมาทก็ดี ต่าสามีสี่แม่ ผิดอยู่มาว่า มากินซึกูสา ว่าดั่งนั้นก็ดี บัก
หมาซ้อยกู บักหมาสี่ที่แม่มี ว่าดั่งนั้นก็ดี บักลูกหมา สมบัติหัวมีง สึงสมบัติแม่มีงเป็นหมาซ้อยเขาตี ว่า
มีงมาโกงแท้ ว่าดั่งนั้นก็ดี โทษทั้งหลายผู้นี้ก็เป็นปาจิตติยเสียแล้ว ให้ห้ามว่าอย่าซี้เป็นเอียง ๑๐ บาท
เทอย เขียน ๔ บาทชอบแล

มาตรา ๑ บ่าวสาวเดือนแลดาว ให้ไปเล่นตามฮิตตามคองเมืองนั้นเทอย ให้มีหมู่มีครุ
จึงไปเทอย ไปให้มีหมู่อยู่ให้มีไพร่อย่าเล่นกรายเวลา ให้กำหนดประมาณ ๓ ยาม นั้นเทอย ครั้นกราย
นั้นถือเอาเป็นผิด ถ้าหากเกิดมีซี้ลักขโมยโจรลักของเขามาพบมาพาน นำหุตามฮอยมาพอกก็จับเอาคน
นั้น จำใส่ไม้คาเขียนหักถามหาเอาสรรพสิ่งของ เงินทองตามของเสียนั้นเทอย ถ้าออกมาลักแท้ ก็ให้
ใหม่ตามพระกำหนดกฎหมาย ให้ใช้ทรัพย์เทอย ทำขวัญ ทรัพย์เทอย สิ้นใหม่พินัยนั้น ให้ถวยท่า
นองคิงเมืองเสีย ๕ บาท ผู้พิจารณากินสา ๓ บาทเทอย

ที่แสดงให้เห็นข้างต้นคือกฎหมายโบราณของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งพบในหนังสือ
กฎหมาย หลักคำผูก ๓ ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือที่ค่าอย่างยิ่งของคนภาคอีสาน เพราะเป็นกฎหมายที่
เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีหลักฐานให้ศึกษาในปัจจุบัน กฎหมายฉบับนี้สันนิฐานว่าเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้น
ในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทร์ ซึ่งในสมัยนั้น และสมัยต่อมา
ภาคอีสานของไทยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้างของกรุงศรีสัต

นาคนहुตเวียงจันทร์ ลักษณะของการบัญญัติกฎหมายขึ้นนั้น จะเห็นได้ว่า มีมาตรา ๑ อยู่เรื่อยเสมอไป ไม่มีต่อมาตรา ๒, ๓, ๔ เหมือนกฎหมายสมัยปัจจุบัน ซึ่งข้อนี้ ก็เหมือนกับกฎหมายตรา ๓ ดวง ของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ถูกชำระและรวบรวมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กฎหมายสมัยล้านช้างโบราณที่มีชื่อว่า หลักคำผูก ๓ นั้น ก็คงจะมีอายุรุ่งราวคราวเดียวกับกฎหมายตรา ๓ ดวงของไทยสมัยอยุธยา แต่ก็น่าแปลกและน่าอัศจรรย์อย่างยิ่งก็คือ กฎหมายหลักคำผูก ๓ มีลักษณะก้าวหน้าอย่างยิ่งอยู่อย่างหนึ่งคือในมาตราที่เกี่ยวกับกฎหมายที่ดิน ที่บัญญัติให้มีหนทางระหว่างนา หรือไร่ ๒ แปลง ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นทางสัญจรไปมาของเจ้าของนา หรือไร่ที่อยู่ติดกันเข้าไป หากบังเอิญไม่มีถนนมาแต่แรกก็เว้นที่ว่างไว้มีให้ดำนาคือปักดำข้าวในที่ตั้งนั้น ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นทางสัญจรของเจ้าของนาแปลงถัดไปนั่นเอง

๔. วัฒนธรรมทางสังคม (Social culture)

วัฒนธรรมทางสังคม หรือวัฒนธรรมทางสหัสธรรม หมายถึง วัฒนธรรมทางสังคมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกันในฐานะเป็นมนุษย์ และเป็นสัตว์สังคม เช่น ความเกี่ยวพันกันในฐานะเครือญาติ วัฒนธรรมที่เอื้ออำนวยต่อสัมพันธ์กัน วัฒนธรรมทางนันทนาการ และวัฒนธรรมทางการกีฬา^{๗๔} เป็นต้น นอกจากนี้ วัฒนธรรมทางสังคม ยังหมายถึงมารยาท และคุณธรรมที่ควรปฏิบัติต่อกันอีกด้วย ผู้วิจัยใคร่นำเสนอเชิงวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติทางสังคมของวัฒนธรรมล้านช้าง โดยการยกตัวอย่างบางวัฒนธรรมมาศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

๑) วัฒนธรรมที่เอื้ออำนวยต่อความสัมพันธ์กัน

วัฒนธรรมหรือประเพณีที่เอื้ออำนวยต่อสัมพันธ์กันของล้านช้างมีเป็นจำนวนมาก และหลากหลาย ซึ่งบางวัฒนธรรมผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ในที่อื่นบ้างแล้ว ในที่นี้จึงจักได้กล่าวถึงในส่วนที่เห็นว่าเด่นชัดจริงๆ ดังนี้

(๑) วัฒนธรรมการผูกเสี่ยว

การผูกเสี่ยวตามความหมายของคนล้านช้างคือ การผูกมิตรแท้หรือเพื่อนตาย เป็นวัฒนธรรมเดิมของชาวล้านช้าง เมื่อเด็กเจริญเติบโตจะได้มีเพื่อนไปมาค้าขายด้วยกัน การเป็นเสี่ยวกันไม่ใช่จะเป็นได้ง่ายๆ ยิ่งในสมัยล้านช้างเดิมจริงๆ นั้น มีการจองเสี่ยวกันตั้งแต่ออยู่ในครรภ์เลยทีเดียว การผู้เสี่ยวจะนิยมผูกชายกับชาย หญิงกับหญิง เกณฑ์การผูกเสี่ยวก็โดยที่คู่เสี่ยวมีหน้ามีตาคล้ายกัน เกิดปีเดียวกัน มีรสนิยมเหมือนกัน บิดามารดายินยอมหรือเห็นดีด้วย บางทีลูกไม่ได้เห็นหน้ากัน แต่บิดามารดาตกลงกันแล้วผูกเป็นเสี่ยวกันก็มี วัฒนธรรมการผูกเสี่ยวนี้จะนิยมทำกันในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในภาคอีสานนั้นค่อนข้างจะนิยมผูกเสี่ยวกันเป็นพิเศษ อย่างเช่น ในจังหวัดขอนแก่นจะมีงานประเพณีผูกเสี่ยว ซึ่งจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงเดือนพฤศจิกายน หรือ

^{๗๔} อุทุม บัวศรี, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๓.

ธันวาคม^{๗๙} จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมการผูกเสี่ยวนี้เป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่จะต้องมีการเกื้อกูลต่อความเป็นอยู่ของกันและกัน และมีผลต่อความมั่นคงของชาติและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคมได้อย่างดียิ่ง

(๒) วัฒนธรรมการลงแขก

จากวัฒนธรรมการผูกเสี่ยว มาถึงวัฒนธรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนล้านช้างที่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบันคือ วัฒนธรรมการลงแขก วัฒนธรรมนี้ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันโดยไม่คิดค่าแรง ซึ่งในสมัยก่อนชาวล้านช้างจะช่วยกันปลูกบ้านสร้างเรือนทำไร่ ทำนา และทำบุญสุนทานต่างๆ โดยเฉพาะการทำนา การปลูกบ้าน การนวดข้าว ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างแท้จริง ถ้าใครปลูกบ้านก็จะไปขอแรงชาวบ้านมาช่วย โดยเจ้าตัวจัดอาหารกินไว้คอยต้อนรับ ทำให้การปลูกบ้านเสร็จภายในวันเดียว หรือมากกว่านั้นนิดหน่อย ไม่ได้ใช้เวลาเหมือนทุกวันนี้ การทำนา ไม่ว่าจะเป็นการปักดำนา หรือการนวดข้าว ก็ใช้วิธีลงแขกด้วยเช่นกัน หากใครยังไม่เสร็จทันฤดูกาลก็จะไปช่วยกันทำให้เสร็จ ตัวไปไม่ได้ก็จะส่งลูกหลานหรือคนเกี่ยวข้องไปแทน แม้บางครั้งลูกหลานไปไม่ได้ก็จะส่งวัวควายไปช่วยไถ ช่วยคลาด และช่วยนวดข้าวในลานแทน^{๘๐} ซึ่งก็นับว่าเป็นความสามัคคีและความเห็นอกเห็นใจกันที่จะหาที่ได้อื่นอีกไม่ได้แล้วนอกจากสังคมล้านช้าง ซึ่งปัจจุบันแม้จะมีการสืบทอดมาระยะหนึ่ง แต่ทุกวันนี้วัฒนธรรมการลงแขกก็เริ่มจะหายไปจากสังคมอีสานแล้ว เพราะความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้วัฒนธรรมการลงแขกลดลงและหายไปเป็นที่สุด

(๓) วัฒนธรรมการสู่ขวัญบายศรี

สู่ขวัญบายศรี หรือบางที่เรียกกลับกันว่า บายศรีสู่ขวัญ ถือว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวล้านช้างที่มีการสืบทอดกันมาช้านาน โดยชาวล้านช้างถือว่า “ขวัญ” เป็นส่วนสำคัญเท่ากับจิตใจหรือวิญญาณ เป็นตัวคิดตัวก่อและตัวบังคับร่างกายให้เป็นปกติ บางที่เกิดผีหลอกหรือกลัวจนตกอกตกใจในเหตุการณ์ต่างๆ อย่างรุนแรง ขวัญก็จะกระเจิงหนีไปได้ จึงมีพิธีเรียกขวัญให้กลับมาอยู่ในตัวตน แล้วผูกแขนรัดเอาเรียกว่า “สู่ขวัญบายศรี”^{๘๑} การสู่ขวัญของชาวล้านช้างนั้นมีหลายประเภท และปรารถนาเหตุแตกต่างกันไป เช่น สู่ขวัญคนป่วย สู่ขวัญแม่ออกกรรม สู่ขวัญพระสงฆ์ สู่ขวัญคู่บ่าวสาว สู่ขวัญนิสิตหรือนักศึกษาใหม่ สู่ขวัญผู้มาเยือน สู่ขวัญผู้จากไป สู่ขวัญนา สู่ขวัญคนไปค้า และสู่ขวัญคนหายเจ็บไข้ เป็นต้น ผู้ทำพิธีสู่ขวัญ (สูตรขวัญ) จะเป็นพรหมณ์ หรือหมอสูตรขวัญ

^{๗๙} สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๘๐} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ขอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๘๑} อุดม บัวศรี, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๗.

ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือในหมู่บ้าน ขณะสูตรขวัญชาวบ้านจะช่วยกันเรียกขวัญ แล้วช่วยกันผูกแขนเจ้าของขวัญเพื่อเกิดสวัสดิมงคล

(๔) วัฒนธรรมการรับแขกในเทศกาลบุญต่างๆ

วัฒนธรรมการรับแขกถือว่าเป็นความจำเป็นและสำคัญของชาวล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนภาคอีสานนั้นจะให้ความสำคัญกับการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองอย่างดียิ่ง จนทำให้คนจากภาคอื่นเห็นคนอีสานเป็นคนที่มีความจริงใจต่อคนแปลกหน้า ถ้าหากเราได้คลุกคลีกับชีวิตของคนภาคอีสาน และชาวลาวจริงๆ แล้วจะพบว่า มีความเมตตาและความจริงใจในการต้อนรับขับสู้แขกบ้านแขกเมืองที่มาเยือน อีกอย่างหนึ่งในเทศกาลบุญต่างๆ เช่น บุญบั้งไฟ บุญเผาเสา เจ้าของบ้านมักจะเตรียมข้าวปลาอาหารไว้คอยต้อนรับแขกจากบ้านอื่นๆ โดยมักจะพูดอยู่เสมอว่า “พ่อเสี่ยวจะมา แม่เสี่ยวจะมา เสี่ยวจะมา”^{๘๒} ฉะนั้นในเทศกาลบุญเช่นนี้ บรรดาเสี่ยวฮักเสี่ยวแพงทั้งหลายจะพากันไปเที่ยวงาน และถือโอกาสเยี่ยมยามถามข่าวเสี่ยวทั้งหลายด้วย จึงไม่จำเป็นที่เสี่ยวจะต้องจัดเสียบียงอาหารไปด้วย เพราะจะต้องไปกินไปนอนบ้านเสี่ยว นอกจากจะมีของบางอย่างไปให้เสี่ยว จึงไม่น่าแปลกอะไร พอถึงเทศกาลแต่ละครั้ง แต่ละบ้านก็จะเตรียมอาหารการกินไว้มากมาย ดูว่าจะมีคนกิน ๒๐-๓๐ คน ทั้งนี้ก็เพื่อเตรียมไว้ต้อนรับแขก ไม่แต่เสี่ยวเท่านั้น แม้แต่คนอื่นซึ่งเรียกว่า “ไทยแขก” ก็สามารวมาร่วมกินได้

๒) วัฒนธรรมด้านนันทนาการ

นันทนาการ หมายถึง การบันเทิงต่างๆ ที่มีการเล่นกันอยู่ในท้องถิ่นภาคอีสาน ที่มีการสืบทอดมาแต่สมัยล้านช้าง ซึ่งภาษาอีสานเรียกว่า “มหรสพคบงัน”^{๘๓} โดยมีการเล่นดนตรีครบทั้ง ๔ คือ ดิด สี ตี เป่า คนล้านช้างนั้นมีหัวใจในการบันเทิงเป็นที่สุด โดยเฉพาะในปัจจุบันแถบภาคอีสาน ถ้างานใดไม่ได้มีการบันเทิงหรือนันทนาการแล้ว งานนั้นจะเหมือนกับว่าไม่ใช่งาน นั่นคือขาดความสนุกสนานรื่นเริง และดูเหมือนกับว่าไม่เป็นงานบุญ ฉะนั้นงานบุญต่างๆ เช่น งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น ถือว่าได้ว่าเป็นงานที่สนุกสนานที่สุดมาจนทุกวันนี้

นอกจากที่กล่าวมานี้ คนล้านช้างยังนิยมการละเล่นอันเกี่ยวกับดนตรีอีกหลายประเภท เช่น หมอลำ และการฟ้อนรำต่างๆ ซึ่งการละเล่นเหล่านี้จะพบได้ทั่วไปในภาคอีสานในปัจจุบัน สำหรับหมอลำในภาคอีสานนั้น พอจะลำดับช่วงได้ ดังนี้^{๘๔}

^{๘๒} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุรินทร์ ภู่งกุล, ผู้เชี่ยวชาญด้านการเมืองการปกครอง มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๘๓} อุดม บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๘.

^{๘๔} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๙.

(๑) **หมอลำพื้น** เป็นหมอลำดั้งเดิมของชาวล้านช้างที่สืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน ลักษณะการลำนั้น ผู้ลำจะมีเพียงคนเดียวกับหมอแคน นิยมลำในงานต่างๆ เช่น งานแจกข้าว งานศพ งานบุญกุฐิน และอื่นๆ นิยมลำนิทานเล่าถึงสิ่งเกี่ยวกับงานนั้นๆ

(๒) **ลำคู่** เป็นการลำในยุคต่อมา หมึงเป็นหญิง ชายเป็นชาย ลำได้หลายแบบหลายรส เช่น

กลอนเดินดง หมายถึง พากันชมนกชมไม้ชมป่า

กลอนเกี่ยว หมายถึง เกี่ยวพาราสี่ซึ่งกันและกัน

กลอนโจทย์ หมายถึง ถามตอบเรื่องต่างๆ หรือประชันกลอน

กลอนนิทาน หมายถึง เล่านิทาน

กลอนสาด หมายถึง ด่า คุยไม้ ไอ้อวด

กลอนเตี้ย หมายถึง กลอนเพลิดเพลิน

กลอนล่องของ หมายถึง กลอนลำยาว พรรณนาถึงชีวิตและทัศนียภาพ

กลอนเขิน หมายถึง กลอนตลกโปกฮา กลอนพิสดาร

ในยุคของหมอลำคู่นี้ ก็เกิดการลำ “ชิงชู” ขึ้นมา ชิงทั้งหลายและหมึง แต่ไม่แพร่หลายนักคงเป็นเพราะขัดกับประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านนั่นเอง

(๓) **ลำหมู่** เป็นลำแบบลิเก เพราะช่วงหนึ่งชาวภาคอีสานได้รับอิทธิพลลิเกจากโคราช จึงเกิดแปลงหมอลำเป็น “ลำหมู่” หนึ่งคาดว่า หมอลำพื้นบ้าน มีส่วนให้เกิดหมอลำหมู่ ภายหลังมาผสมกับลิเกเข้า จึงเห็นเป็นอย่างทุกวันนี้ หมอลำหมู่มี ๒ ประเภท คือ

ก. **ลำเรื่อง** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลำเรื่องต่อกลอน” แต่งตัวเหมือนลิเก แต่ใช้กลอนลำนำ ดนตรีก็มีเพียง พิณ แคน ซอ กลอง และฉิ่ง ไม่มีการฟ้อนแต่เล่นเอาเรื่องนิทานเป็นหลัก จะมีฟ้อนบ้างก็ตอนเข้าโรงไป

ข. **ลำเพลิน** เป็นการลำยุคใหม่ วิวัฒนาการจากลำเรื่องต่อกลอน หลักการในการลำใช้เรื่องอย่างเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกัน แต่หนักไปในทางฟ้อน แต่งตัวก็แปลกไปค่อนข้างยั้วๆ จนมีบางคนเรียกว่า “ลำเพลินกกาขาว” ดนตรีก็เพิ่มหนักไปทางตะวันตก แคน พิณ ซอ ก็เพียงเอาประกอบเท่านั้น เวลาเล่นกันสนุกสนานเพลิดเพลินสมชื่อ คนในยุคใหม่ชอบมากเพราะทันอกทันใจ แต่ไม่เป็นที่สบอารมณ์ของผู้รักษาวัฒนธรรมเท่าไรนัก ปัจจุบันไม่ค่อยนิยมมากนัก ลำเพลินก็เปลี่ยนประยุกต์ไปตามกาลสมัย

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสังคม (สหธรรม) ของชาวล้านช้างที่มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมดังกล่าวนี้อยู่กับคนล้านช้างมาเป็นเวลาช้านาน ค่อยผสมผสานเปลี่ยนแปลงตามกาลสมัย แต่ถึงเวลาจะเปลี่ยนผ่านไปนานเท่าไร วัฒนธรรมทางสังคมของชาวล้านช้างก็ยังคงมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป รวมไปถึงวัฒนธรรมด้านอื่นที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้ว ก็

ยังคงเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวล้านช้าง และมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเช่นเดียวกัน วัฒนธรรมเหล่านี้ได้สร้างเป้าหมายรวมความเป็นคนล้านช้างที่เต็มไปด้วยกลิ่นอายทางวัฒนธรรมที่สรรสร้างผ่านความเชื่อ แนวคิด และปรัชญาของชาวล้านช้างเอง วัฒนธรรมเหล่านี้เกิดจากปรัชญา แนวคิด รวมไปถึงความเชื่อดั้งเดิม เช่น ความเชื่อเรื่องของวิญญูณ (ผี) พรหมณ์ และพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานั้นได้สร้างเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ความเป็นล้านช้างที่ถูกถ่ายทอดมาในรูปแบบของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างเป้าหมายรวมความเป็นล้านช้างอย่างเด่นชัด คนล้านช้างจึงมีชีวิตที่ผู้พันกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ซึ่งอันนี้เองได้กลายเป็นวิถีชีวิตแบบพุทธอย่างเต็มตัวและค่อนข้างสมบูรณ์เพราะได้มีการสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชาวลาว และชาวอีสานนั้นมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ใกล้เคียงกันมาก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งในเรื่องนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไปในเรื่องของประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้าง

๔.๒.๓ วิเคราะห์ประเพณีล้านช้าง

นับตั้งแต่พระเจ้าฟ้ารุ่ง ได้สถาปนาอาณาจักรล้านช้างสองฝั่งโขงได้เป็นปึกแผ่นในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ จนกระทั่งถึงสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชในปี พ.ศ. ๒๒๓๘ เป็นระยะเวลา ยาวนานถึง ๓๔๒ ปี มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และทรงเป็นพุทธมามกะตลอดมา แต่ละพระองค์ ทรงจัดระเบียบการปกครองโดยมีพระราชโอรหาท พระบรมราชโองการ และกฎระเบียบต่างๆ มี พัฒนาการจากความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือวิญญูณ หรือผี เช่น ผีฟ้า ผีแถน ผีบรรพบุรุษ จนถึงหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผสมผสานกัน แล้วถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของนิทาน คำสอน ตำนาน จาริต อักษรในคัมภีร์ในลาน และจารึกต่างๆ ด้วยอักษรธรรมและอักษรไทย เป็นหลักฐานปรากฏให้รับรู้ ว่า อาณาจักรล้านช้างมีพัฒนาการ และบูรณาการการจัดระเบียบสังคมมาอย่างต่อเนื่องเพื่อดำรงสังคม ล้านช้างให้คงอยู่สืบต่อมาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นจาริต วัฒนธรรมประเพณีที่มั่นคงและมีคุณค่า มาจนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งในหัวข้อของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ประเพณีล้านช้าง โดยเลือกเอาเฉพาะ ในส่วนที่เห็นว่ามีมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวล้านช้างและมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๒.๓.๑ ประเพณีล้านช้าง

คำว่า “ประเพณี” หมายถึง วัฒนธรรมหรือธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยลำดับ ตั้งแต่บรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน และอาจจะต้องถือปฏิบัติต่อไปในอนาคต ประเทศใดมีขนบธรรมเนียมประเพณี ประเทศนั้นย่อมถือได้ว่าเป็นอารยะประเทศในแง่ของมรดกอันน่าภูมิใจ แต่ถ้าประเทศใดไม่มีขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเอง แม้จะเป็นมหาอำนาจแต่ก็เป็นเพียงประเทศที่เกิด

ใหม่ที่ไม่มิมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นเครื่องหมายใจ ซึ่งไม่น่าจะเรียกได้ว่า “เป็นอารยะประเทศ”^{๕๕} ถ้าถือตามแนวคิดนี้ อาณาจักรล้านช้างก็ถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่จัดอยู่ในอารยะประเทศ เพราะมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี โดยเฉพาะทางด้านประเพณีนั้น ถือได้ว่าเป็นความเด่นชัด เพราะมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประเพณีล้านช้างกับพระพุทธศาสนาจึงเป็นของคู่กันแทบจะแยกกันไม่ออก ซึ่งประเพณีที่ผู้วิจัยจะได้นำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความเป็นล้านช้างก็คือ “ประเพณีฮีตสิบสอง” อันเป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวลาวและชาวอีสาน ทั้งยังมีการสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๑) ประเพณีฮีตสิบสอง

คำว่า “ฮีต” มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “จาริตต” ปราชญ์ชาวล้านช้างได้นำมาใช้ในภาษาของตนว่า “จาฮีต” ต่อมากร่อนคำโดยตัดคำหน้า คือคำ “จา” ออกเหลือ “ฮีต” คำเดียวโดดๆ คำว่า “ฮีต” ตามวัดจะนาบุญกรมพาสาลาวของ ดร.ทองคำ อ่อนมะณีสอน ได้ให้ความหมายไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ฮีต แปลว่า กฎระเบียบ (๒) ฮีต แปลว่า จาริตตประเพณี และ (๓) ฮีต แปลว่า สิ่งที่ประพฤติปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน^{๕๖} ดังนั้นคำว่า “ฮีต” ก็คือจาริตต หรือแบบแผนความประพฤติที่ดีงามที่มีการปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นประเพณีนั่นเอง ในเรื่องนี้ สวิง บุญเจิม ป.ธ. ๙, M.A. ได้กล่าวไว้ในหนังสือมรดกอีสานว่า คำว่า “ฮีต” ก็คือฮีตสิบสอง อันเป็นประเพณีประจำสิบสองเดือน มีจุดหมายให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำเดือนทุกๆ เดือนของรอบปี ผลที่ได้รับคือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัด ใกล้ชิดกับหลักการของพระธรรมทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทำให้ประชาชนในย่านใกล้เคียงรู้จักมักคุ้นสามัคคีกันเป็นอย่างดี และมีผลทางอ้อมคือเมื่อว่างจากการงานอาชีพแล้ว ก็มีประเพณีเชิงบังคับให้ทุกๆ คนเสียสละในทำงานส่วนตนมาช่วยกันทำงานส่วนรวม เพื่อที่จะไม่ให้คนในสังคมอยู่ว่าง ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนก็จะถูกสังคมประณามหรือลงโทษ โดยการตั้งข้อรังเกียจอย่างจริงจัง^{๕๗} ประเพณีสิบสองเดือนจึงเป็นประเพณีที่ชาวล้านช้างพากันทำบุญสิบสองเดือน ซึ่งในรอบปีหนึ่งจะมีการทำบุญทุกเดือน โดยเริ่มจากเดือนเจียง (เดือนอ้าย) จนกระทั่งถึงเดือนสิบสองตามลำดับคือ บุญเข้ากรรม บุญคูณข้าว บุญข้าวจี่ บุญเผาสุ บุญสงน้ำ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญเข้าประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน บุญตามฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่ถูกกำหนดให้ถือปฏิบัติทุกคน หรือทุกหมู่บ้าน ฮีตสิบสองเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพของชาวล้านช้างในสมัยนั้น เพราะทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก มีการบูชาเทวดา ฟ้าแถน ผีบรรพบุรุษ การทำบุญรักษาศีล พิธีกรรมทางศาสนา

^{๕๕} สวิง บุญเจิม, มรดกอีสาน. (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดก, ๒๕๕๔), หน้า ๕๐๔.

^{๕๖} พระครูสุเทพสารคุณ, มรดกไทยอีสาน. (ขอนแก่น : คลังนาธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๙๙.

^{๕๗} สวิง บุญเจิม, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕๒.

พุทธและศาสนาพราหมณ์ ถือปฏิบัติเป็นประเพณีตลอดทั้งปี เพราะเชื่อว่าจะทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์เพราะการปฏิบัติตามฮีตสิบสองเดือนดังกล่าวนี้

ประเพณีฮีตสิบสองของชาวล้านช้างนี้ เกิดขึ้นจากคติธรรมทางพระพุทธศาสนา มีการนำมาปฏิบัติจนกลายเป็นประเพณีทางสังคม แล้วมีพัฒนาการเป็นกฎหมายของรัฐ ฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ เป็นวิถีชีวิตของคนล้านช้าง ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ เรื่องผี เรื่องกรรม เรื่องบุญ-บาป และเรื่องนรก-สวรรค์ ได้ถูกนำมาคลุกเคล้าผสมผสานหล่อหลอมรวมเข้าด้วยกัน และแสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรมในงานบุญประเพณีฮีตสิบสอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวลาวและชาวอีสานที่ถูกกำหนดมาตั้งแต่สมัยล้านช้างโบราณแล้วมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน^{๘๘} ซึ่งในทิวทัศน์ผู้วิจัยใคร่นำฮีตทั้งสิบสองเดือนมาศึกษาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการปฏิบัติของชาวล้านช้างกับพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นประเพณีฮีตสิบสองที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติร่วมกัน ดังนี้

(๑) ฮีตที่ ๑ บุญเดือนเจียง หรือบุญเดือนอ้าย

ฮีตที่ ๑ นี้ ว่าด้วยบุญเดือนเจียง หรือบุญเดือนอ้าย ซึ่งเป็นเดือนที่ ๑ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง ที่ชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงจะมีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาคือการทำบุญเข้ากรรมโดยเชื่อว่า พระสงฆ์ผู้มีความสงฆ์ในตัวเองหรือมีเจตนาทำผิดในอาบัติสังฆาทิเสส เช่น การจับต้องกายหญิงขณะที่มีความกำหนัดยินดีในราคะต้นเหตุ ท่านว่าผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส^{๘๙} จะออกจากอาบัติได้ก็ต่อเมื่อ เข้ากรรม หรือ อยู่ปริวาสกรรม ตามพระวินัยเท่านั้น ถ้าไม่ทำพิธีกรรมการเข้าปริวาสกรรม ภิกษุรูปนั้นจะเป็นผู้มีหมอง ไม่บริสุทธิ์ตลอดชีวิต ดังนั้นการเข้าปริวาสกรรมก็คือการที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส หวังความบริสุทธิ์แก่ตัวเองและความไม่กังขาในหมู่สงฆ์ ได้จำกัดบริเวณตัวเองตามกำหนดวันที่ต้องอาบัติ ให้ประพฤติตัวอย่างเคร่งครัดในพระธรรมวินัย เมื่อถึงกำหนด สงฆ์ผู้บริสุทธิ์ก็จะมาเรียกเข้าหมู่สงฆ์ต่อไป ตอนนั้นภิกษุรูปนั้นก็จะกลายเป็นผู้บริสุทธิ์เช่นเดียวกับภิกษุรูปอื่นๆ ทายกทายิกาได้มาทำบุญในวันบริสุทธิ์เช่นนี้ เรียกว่า “ทำบุญเข้ากรรม” โดยการรับศีลสดมภ์ทำสมาธิถวายทาน เป็นประเพณีที่ถือกันมาเป็นเวลานาน จนเป็นประเพณีสืบสานต่อมาถึงปัจจุบัน

ประเพณีเข้ากรรม หรือเข้าปริวาสกรรมของภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสนี้ ถือได้ว่าเป็นอาบัติหนัก (คฺรุอาบัติ) รองจากอาบัติปาราชิก ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสต้องเข้าพิธีปริวาสกรรมเท่านั้น จึงจะสามารถออกจากอาบัตินี้ได้ ทั้งนี้มีตัวอย่างเล่าในคัมภีร์พระธรรมบทตอนหนึ่งว่า “ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าพระกัสสปะ มีพญานาคตนหนึ่ง ครั้นเป็นภิกษุหนุ่มได้นั่งเรือไปในแม่น้ำคงคา แล้วยัดเอาไปตะไคร้ น้ำก้อหนึ่ง เมื่อเรือแล่นไปโดยเร็วก็ไม่ปล่อย ไปตะไคร้ น้ำขาดไปแล้ว

^{๘๘} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญพิเศษทางด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๘๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๗๐/๒๕๓.

ภิกษุหนุ่มนั้นไม่แสดงอาบัติ ด้วยคิดว่าเป็นเพียงอาบัติเล็กน้อย (ลหุโทษ) จนแม้ทำสมณธรรมในป่าสิ้น ๒ หมื่นปี ในกาลมรณภาพ เป็นประคอบใจใคร่ครวญน้ำผูกคอบ แม้อยากจะแสดงอาบัติ เมื่อไม่เห็นภิกษุอื่นก็เกิดความเดือดร้อนว่า ตนมีศีลไม่บริสุทธิ์ จุตจากอัฐภาพนั้นแล้ว ได้ไปบังเกิดเป็นพญานาค มีร่างกายประมาณเท่าเรือโกลงนมีชื่อว่าเอรภตตะ^{๔๐} นี้เพียงแค่อุบัติเล็กน้อย ยังเป็นกรรมติดตัวได้ถึงขนาดนี้ ซึ่งถ้าเป็นครุอาบัติจะมีกรรมติดตัวมากกว่านี้เพียงใด จากความเชื่อนี้เองทำให้เกิดพิธีทำบุญเข้ากรรมสืบมาจากการเข้าปริวาสกรรมคือการที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เข้าไปอยู่ในบริเวณขอบเขตจำกัดพื้นที่เรียกว่า ปริวาสกรรม เพื่อปฏิบัติอย่างเคร่งครัดทั้งกายวาจาใจ ให้หลุดพ้นจากกรรมที่ได้กระทำไว้โดยเจตนาหรือไม่เจตนา ซึ่งถือว่าเป็นการชำระจิตใจให้หายจากความมัวหมอง เพื่อความบริสุทธิ์ในการครองสมณเพศแห่งตน

สถานที่เข้ากรรมจะต้องเป็นสถานที่ที่เป็นสัปปายะ คือเงียบสงบไม่พลุกพล่าน อาจเป็นภายในวัด หรือเป็นกุฏิ หรือเพิงพักชั่วคราวสำหรับภิกษุอยู่เพียงตามลำพัง ในพิธีเข้ากรรมคราวหนึ่ง อาจมีภิกษุจำนวนหลายรูปก็ได้ไม่จำกัด ก่อนจะเข้ากรรมภิกษุรูปใดต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว ต้องบอกภิกษุ ๔ รูปให้รับทราบไว้ก่อน เพื่อที่จะได้เตรียมตัวเข้าพิธีดังกล่าว และเป็นผู้รับรู้คำสารภาพผิดของภิกษุผู้ต้องอาบัติ เมื่อได้เวลาแล้วจึงเข้ากรรม และเมื่อออกจากกรรมแล้วจึงจะถือว่าหมดมลทิน หรือเป็นผู้บริสุทธิ์ ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับบุญประเพณีนี้จะทำหน้าที่ในการอุปฐากด้วยปัจจัยสี่ตลอดเวลาที่ภิกษุเข้ากรรม เพราะภิกษุที่เข้ากรรมนั้นไม่มีเวลาออกมาบิณฑบาต และเมื่อภิกษุออกจากกรรมเข้ากรรมแล้วจะมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารและฟังเทศน์ตลอดทั้งวัน ถือได้ว่าเป็นกุศลหรือผลานิสงส์แรงมาก ชุมชาลุ่มแม่น้ำโขง หรือชาวล้านช้างได้ถือเป็นประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน บุญเข้ากรรม หรือบุญเดือนเจียง จึงเป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความบริสุทธิ์ในพระธรรมวินัยของภิกษุสงฆ์

(๒) ฮีตที่ ๒ บุญคุณลาน หรือบุญเดือนยี่

ฮีตที่ ๒ นี้ ว่าด้วยบุญคุณลาน หรือบุญเดือนยี่ ซึ่งเป็นเดือนที่ ๒ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง โดยที่ชาวบ้านได้ชวนกันทำบุญอันเนื่องแต่ข้าวที่เรียกว่า บุญคุณลาน ซึ่งเป็นบุญที่ทำ ณ ลานข้าว ชาวนาเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจะนำมัดข้าวมาเก็บไว้ที่ลานข้าว ทำเป็นลอมใหญ่น้อยตามปริมาณของข้าวเมื่อเสร็จแล้วก็ลงแขกนวดข้าว ในลานก็จะมีแต่ข้าวเปลือกเป็นกองใหญ่ ไม่นานชาวนาก็จะพากันนำเกวียนมาลากข้าวนี้กลับขึ้นบ้านที่เรียกกันว่า แก่ข้าวขึ้นแล้ว ก่อนนำข้าวขึ้นเล้าหรือเฮีย พวกเขาจะพากันทำบุญคุณข้าวหรือคุณลาน เพราะทำที่ลานข้าวนี้ โดยถือว่าเป็นการทำขวัญข้าวบ้าง ฉลองแม่โพสพเทพเจ้าแห่งข้าวบ้าง ในขณะที่เดียวกันจะได้ทำพิธีขอขมาลาโทษและ

^{๔๐} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕๐/๓๒๓.

ขอบคุณบรรดาศาตร์ที่ช่วยเหลือในการทำนาคือ ควาย วัว และเพื่อนพ้องบริวาร^{๑๑} และในงานบุญคุณลานนี้ ชาวล้านช้างจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารแล้วทำพิธีสู่ขวัญข้าว แล้วประพรมน้ำพุทธมนต์ให้แก่คนที่มาร่วมงาน ควาย วัด คราด และไถ เป็นต้น จากนั้นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงานแล้วเป็นอันเสร็จพิธี แล้วแก่ข้าวขึ้นขึ้นยั้งฉาง (เล่า) ต่อไป

ประเพณีบุญคุณลานนี้ ชาวล้านช้างได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบันก็ยังนิยมทำพิธีนี้กันอยู่ โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคอีสาน และที่ สปป.ลาว ประเพณีบุญคุณลานนี้ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านช้างที่มีการสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดช่วง อันสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา และความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับผีและพราหมณ์ที่ว่า สรรพสิ่งล้วนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้การคุ้มครอง และบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีงาม หรือสิ่งร้ายก็จะกลายเป็นดี เหตุนี้ ชาวล้านช้างจึงนิยมทำพิธีกรรม ซึ่งมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา และพิธีกรรมอันแสดงถึงความเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น เพื่อความสบายใจและสร้างความมั่นใจในการดำเนินชีวิตให้ราบรื่นต่อไป ประเพณีบุญคุณลาน จึงเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คือการเจริญพระพุทธมนต์ หลักกรรม คือบุญ กิริยาวัตถุ กตัญญูกตเวที รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ คือการทำขวัญข้าว ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องวิญญาณ (ผี) คือผีตาแฮก หรือผีที่ดูแลท้องไร่ ท้องนาของชาวล้านช้างนั่นเอง

(๓) ฮีตที่ ๓ บุญข้าวจี หรือบุญเดือนสาม

ฮีตที่ ๓ นี้ ว่าด้วยบุญข้าวจี หรือบุญเดือนสาม ซึ่งเป็นเดือนที่ ๓ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง หลังจากที่ชาวล้านช้างได้แก่ข้าว (ขนข้าว) ขึ้นยั้งฉางแล้ว ก็จะนิยมทำบุญเกี่ยวกับข้าวอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือชาวล้านช้างจะยังไม่กินข้าวใหม่ก่อน แต่จะมาทำบุญข้าวจีเสียก่อนแล้ว จึงค่อยกินข้าวในยั้งฉางทีหลัง ชาวล้านช้างจึงมีประเพณีทำบุญข้าวจี โดยการจี้ข้าวไปถวายพระสงฆ์เสียก่อน วิธีการทำก็จะนำข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วมานั้นเป็นก้อนใหญ่ๆ ใส่ในน้ำอ้อยข้างใน ทาเกลือข้างนอกนิดๆ แล้วนำไปย่างไฟพอแข็งตัว ก็นำเอาไข่ไก่มาทุบตีไข่ขาวและไข่เหลืองผสมกัน ทาข้างนอกและย่างจนสุก แล้วนำไปถวายพระในตอนเพลพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน แล้วจึงพากันกินทีหลัง จะไม่มีการกินก่อนถวายพระเด็ดขาด^{๑๒} เพราะชาวล้านช้างมีความเชื่อว่า ถ้าผู้ใดได้ถวายผลแรกแก่พระสงฆ์ จะได้ผลานิสงส์มาก และจะได้เป็นหนึ่งในสิ่งที่ดีตนปรารถนา ดังตัวอย่างพระอัญญาโกณฑัญญะ พระสาวกองค์แรกของพระโคตมพุทธเจ้าที่ได้ถวายยาคุแก่พระพุทธเจ้าเป็นคนแรก จึงภายหลังได้ดวงตาเห็นธรรมก่อนคนอื่น และได้เป็นสาวกองค์แรก (ปฐมสาวก) ในพระพุทธเจ้า^{๑๓} ด้วยเช่นกัน

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๒} สวิง บุญเจิม, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗๗.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร, เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวัดถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ด้วยความเชื่อเรื่องอานิสงส์อันสูงส่งของการทำบุญเข้าจันี้ ชาวล้านช้างจึงมีประเพณีทำบุญเข้าจันี้ขึ้น ความยากจนไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำบุญแต่อย่างใด เพราะชาวล้านช้างช้กับการดูแลอุปถัมภ์พระสงฆ์ หรือวัดวาอารามนั้นเป็นของคู่กันกับวิถีการดำเนินชีวิตอยู่แล้ว ชาวล้านช้างจึงได้ส่งสอนลูกหลานให้ถือเป็นประเพณีที่ต้องทำบุญด้วยเข้าจันี้เมื่อถึงเดือนสาม บุญเข้าจันี้หรือบุญเดือนสามนี้ จึงเป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง นอกจากนี้ ประเพณีบุญเข้าจันี้ยังเป็นงานบุญอันเกี่ยวเนื่องด้วยวันมาฆบูชาด้วย จึงมีการเจริญพระพุทธมนต์ ฟังเทศน์ และเวียนเทียน อันแสดงออกถึงความเชื่อเรื่องกรรม บุญ บาป นรก และสวรรค์ เป็นต้น และยังเป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคีธรรมของชาวบ้าน โดยมีพระสงฆ์หรือวัดเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ประเพณีบุญเข้าจันี้ได้มีการสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน

(๔) อีตที่ ๔ บุญผะเหวด หรือบุญเดือนสี่

อีตที่ ๔ นี้ ว่าด้วยบุญผะเหวด หรือบุญเดือนสี่ ซึ่งเป็นเดือนที่ ๔ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง ซึ่งชาวล้านช้างจะรวมกันทำบุญมหาชาติ หรือเรียกว่า บุญผะเหวด ดังคำภาซิตว่า “เดือนสี่คือยจวันน้อยเทศน์มะที” ซึ่งหมายความว่า ถึงเดือนสี่หรือเดือนมีนาคมแล้ว จะมีบุญมหาชาติ มีการเทศน์กัุมาร มัทรี เป็นต้น ชาวล้านช้างถือว่าผู้ใดได้ฟังเทศน์ผะเหวดครบ ๑๓ กัณฑ์ จะไม่ตกรนกรการทำบุญผะเหวดถือว่าเป็นการสร้างสำนึกในการเสียสละคือการให้ทาน เพราะการให้ทานของพระเวสสันดรไม่ใช่ทานธรรมดา แต่เป็นมหาทาน คือทานสิ่งที่รักหวงแหนคือ ภรรยากับบุตรธิดา แก่ชูชกผู้ยากไร้และโลกมาก โดยหวังได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วจะสามารถช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ได้มากกว่ารักภรรยากับบุตรธิดา^{๔๔} ในวันทำบุญผะเหวด จะมีการตั้งหอพระอุคุต นิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์ให้ครบ ๑๓ กัณฑ์ มีการบูชาคาถาพัน หรือ ๑๐๐๐ คาถา ด้วยข้าวพันก้อน และธงทิวอีก ๑๐๐๐ อัน ชาวล้านช้างจะมีการจัดกิจกรรมสำคัญ เช่น แห่งพระเวสสันดร อ่านสังกาสหรือบอกศักราชเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน แล้วเทศน์ผะเหวด (ให้จบภายในวันเดียว) จัดกัณฑ์หลอน ฉลองเทศน์รับน้ำพระพุทธมนต์รับพรจากพระสงฆ์เป็นอันเสร็จพิธีในการเทศน์มหาชาติ^{๔๕} เนื่องจากการทำบุญผะเหวดในเดือนสี่ จึงนิยมเรียกว่า บุญเดือนสี่

ประเพณีบุญผะเหวด หรือบุญเดือนสี่ เป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ชาวล้านช้างได้นิยมทำกันมานาน เพราะเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งที่กล่าวมา การเทศน์มหาชาติ หรือเทศน์ผะเหวด ได้แสดงถึงอานิสงส์ของบุญกิริยาวัตถุที่ว่าด้วยเรื่องทานบารมี โดยมีความเชื่อว่า ถ้าฟังเทศน์มหาชาติ หรือเทศน์มหาเวสสันชาตก ๑๓ กัณฑ์ให้จบภายในวัน

^{๔๔} อุดม บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๕.

^{๔๕} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

เดียว จะได้พบและเกิดร่วมในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ด้วยความเชื่อเช่นนี้ ทำให้ชาวล้านช้างพากันทำบุญประเพณีเทศน์ผะเวสทุกปีเมื่อถึงเดือนสี่โดยไม่คิดว่าเป็นความจำเจ หรือเบื่อหน่าย เหมือนกับคฤหาญเรื่องเดิมๆ ซ้ำไปซ้ำมา แต่การฟังเทศน์ผะเวสนี้เป็นการฟังเพื่อเอาบุญ และฟังเพื่อให้เกิดกุศลธรรมคือสติปัญญา พระสงฆ์ที่นิมนต์มาเทศน์ในบุญประเพณีนี้ ส่วนมากจะเป็นพระสงฆ์ที่มีความชำนาญในการเทศน์ หรือที่เรียกว่าเหล่าอีสาน ซึ่งการเทศน์แบบเหล่าอีสานนี้ได้สืบทอดกันมาจากสมัยล้านช้าง ทำให้การฟังเทศน์แต่ครั้งมีความสนุกสนานเพลิดเพลินไม่เกิดการเบื่อหน่าย แม้จะเป็นการฟังในเรื่องเดิมๆ คือเรื่องราวของพระเวสสันดรก็ตาม แต่ชาวบ้านก็มีความยินดี และมีศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมในการฟังเทศน์ เพราะถ้าไม่มีศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมแล้ว จะทนนั่งฟังไม่ไหว เพราะใช้เวลานาน และต้องฟังให้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ภายในวันเดียว

(๕) อีตที่ ๕ บุญสงกรานต์ หรือบุญเดือนห้า

อีตที่ ๕ นี้ ว่าด้วยบุญสงกรานต์ หรือบุญเดือนห้า ซึ่งเป็นเดือนที่ ๕ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง ซึ่งในเดือนเมษายนนี้ถือว่าเป็นเดือนที่ร้อนที่สุด ดังนั้นในเดือนนี้จึงมีประเพณีทำบุญสงกรานต์ ซึ่งก็ถือว่าเป็นปีใหม่ของชาวล้านช้างด้วยเช่นกัน ก่อนจะทำบุญจะมีกำหนดวันคือวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ ของเดือนเมษายน วันที่ ๑๓ เป็นวันสังขารขึ้น วันที่ ๑๔ เป็นวันสังขารเนาหรือวันเนา และวันที่ ๑๕ เป็นวันสังขารลง หรือที่ภาคกลางของไทยเรียกว่าวันเถลิงศกใหม่ บุญสงกรานต์ของชาวล้านช้างเดิมนั้นจะเริ่มจากการเอาพระลง คือพิธีอัญเชิญพระพุทธรูปลงมาจากโบสถ์หรือศาลามาตั้งไว้ในปราสาทโบสถ์หรือหน้าศาลา ตอนเย็นจะมีชาวบ้านนำอบน้ำหอมมาสรงพระ กิจกรรมที่สำคัญคือการสรงน้ำพระ สรงน้ำพระสงฆ์ ผู้หลักผู้ใหญ่ และรดน้ำกันและกัน^{๑๖} นอกจากนี้ยังมีการทำบุญอุทิศให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ และมีการก่อบพระเจดีย์ทราย พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์เย็นฉลองพระเจดีย์ทราย พระสงฆ์ให้พรอนุโมทนา เป็นเสร็จพิธีในการทำบุญประเพณีสงกรานต์

ประเพณีการทำบุญสงกรานต์ของชาวล้านช้าง ถือว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะลูกหลานและสมาชิกของครอบครัวที่ไปทำมาหากิน ณ ถิ่นไกลก็จะพากันกลับมาบ้าน เรียกว่า “เป็นวันรวมญาติ” ได้ร่วมกันรดน้ำคำหัวขอพรพ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มีพระคุณ จึงเรียกประเพณีนี้อีกอย่างหนึ่งว่า “วันกตัญญู” การทำบุญสงกรานต์จึงเป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คือการทำบุญต่อกบตรเทศกาลขึ้นปีใหม่ การสรงน้ำพระพุทธรูป วัตถุมงคล และภิกษุสงฆ์ มีการเจริญพระพุทธมนต์ การอุทิศบุญกุศลแก่บรรพบุรุษและผู้ล่วงลับไปแล้วอันแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทิตาธรรม มุทิตาธรรม และสามัคคีธรรม คือการกลับบ้านคืนถิ่น เป็นวันรวมญาติ รดน้ำ ขอพรพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส และผู้มีพระคุณที่ยังมีชีวิตอยู่

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

(๖) ฮีตที่ ๖ บุญบั้งไฟ หรือบุญเดือนหก

ฮีตที่ ๖ นี้ ว่าด้วยบุญบั้งไฟ หรือบุญเดือนหก ซึ่งเป็นเดือนที่ ๖ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง ซึ่งในเดือนนี้ชาวล้านช้างได้ร่วมกันทำบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นบุญที่สนุกสนาน และชาวบ้านได้แสดงภูมิปัญญามากที่สุด ชาวล้านช้างจะทำบุญบั้งไฟ โดยทำบั้งไฟแห่บั้งไฟแล้วก็จุดบั้งไฟ การจุดบั้งไฟถือว่าเป็นการถวายพญาแถน หรือผีฟ้าแถน ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในสรวงสวรรค์ เมื่อพญาแถนเห็นบั้งไฟแล้วก็จะบันดาลให้ฝนตกลงมา มนุษย์ก็จะได้มีน้ำทำนา และทำเกษตรอื่นๆ นอกจากการทำบุญบั้งไฟเพื่อถวายพญาแถนแล้ว ชาวล้านช้างยังถือว่าเป็นการเสี่ยงทาย เรื่องของฟ้าฝนด้วย นับว่าเป็นกิจกรรมหรือประเพณีขอฝนของชาวล้านช้างอีกวิธีหนึ่ง กิจกรรมที่ประกอบ การขอฝนของประเพณีบุญบั้งไฟนี้มีหลายหลายอย่าง เช่น การทำบั้งไฟ จุดบั้งไฟ เอาคันลงตม และการฮื้อบ้าน ประเพณีการฮื้อบ้านก่อให้เกิดประเพณีการ “เซ็ง” ตามมา^{๑๗} ในภาคอีสานของไทยที่นิยมทำบุญบั้งไฟที่โด่งดังไปทั่วโลกก็คือ จังหวัดยโสธร ดังนั้นคนจึงรู้จักกันในนาม “บั้งไฟยโสธร”

ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวล้านช้าง เป็นประเพณีที่มีความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ อำนาจเหนือธรรมชาติ ที่แสดงออกมาในพิธีกรรมการขอฝนของชาวล้านช้างที่เชื่อมโยงกับวิญญาณต่างๆ วิญญาณชั้นเทพ คือพญาแถน รวมกับความเชื่อเรื่องพญานาค สอดรับเข้าด้วยกัน เป็นความเชื่อที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาที่กล่าวไว้ในธรรมนิยาม ๕ นั้น คืออุตุนิยาม ความที่ฤดูกาลเป็นไปตามปรากฏการณ์ของธรรมชาติ และธรรมนิยามที่มองว่าสรรพสิ่งนั้นเกิดแต่เหตุปัจจัยที่เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ไม่ได้เกิดจากเทพบันดาลแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ประเพณีนี้ก็ยังคงเกี่ยวข้องกับวัด และพระสงฆ์ เพราะวัดก็ยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นวัดจึงมีส่วนในการส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชุมชน ไม่ว่าจะงานบุญนั้นๆ จะเกิดจากความเชื่อใดก็ตาม พิธีสงฆ์ หรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องด้วยเสมอ

(๗) ฮีตที่ ๗ บุญซำฮะ หรือบุญเดือนเจ็ด

ฮีตที่ ๗ นี้ ว่าด้วยบุญซำฮะ หรือบุญเดือนเจ็ด ซึ่งเป็นเดือนที่ ๗ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง ซึ่งในเดือนที่เจ็ดนี้ ชาวล้านช้างจะพากันทำบุญไล่เสนียดจัญไรไล่สิ่งที่เป็นอัปมงคลทั้งหลาย ไม่ว่าจะผ่านทางด้านร่างกายและจิตใจ ชาวล้านช้างจึงเรียกบุญชนิดนี้ว่า “บุญซำฮะ” ซึ่งทำกันในเดือนเจ็ด หรือบุญประเพณีเดือนเจ็ด กล่าวคือพอถึงเดือนเจ็ด ชาวล้านช้างจะกำหนดเอาวันขึ้น หรือวันแรมวันหนึ่งแล้วพากันทำความสะอาดวัด บ้านเรือน ถนนหนทางที่ใช้สัญจรไปมา แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์ที่ศาลากลางบ้าน นำกรวด หิน ดิน ทราย ข้าวสาร ไปร่วมงาน

^{๑๗} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญพิเศษทางด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

กองกันไว้ที่ศาลา พระเจริญพุทธมนต์เสร็จแล้วรุ่งเช้าก็ร่วมกันทำบุญตักบาตร หวานกรวด หวานทราย และข้าวสารไปตามบ้านเรือนเพื่อไล่สิ่งอัปมงคลหรือสิ่งที่ไม่ดีงามทั้งหลายออกไปจากบ้านเรือน ซึ่งก็ถือว่าเป็นการไลโรคาพยาธิออกไปจากหมู่บ้านจากครัวเรือน โดยมีความเชื่อว่าจะมีความสุขสมบูรณ์ ชาวล้านช้างจึงพากันเรียกประเพณีนี้ว่า “บุญช่าฮะ” หรือบางแห่งก็มีการเลี้ยงมเหศักดิ์หลักเมือง หลักบ้าน ผีพ่อผีแม่ ผีปู่ตา ผีเมือง ผีบรรพบุรุษ และผีตาแสด เป็นต้น เรียกว่า “บุญช่าฮะบำเบิก”^{๑๘๘} โดยมีเป้าหมายคือการปิดเป่าเสนียดจัญไร ชำระล้างสิ่งอัปมงคลให้หมดไปทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

แนวความคิดของประเพณีการทำบุญช่าฮะของชาวล้านช้างนี้ ได้มาจากคติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบทว่า ครั้งหนึ่ง ในเมืองไพสาลีเกิดทุกข์ภัยไข้ช้ำวากหมากแพง เกิดโรคระบาด ชาวเมืองและสัตว์ทั้งหลายพากันเจ็บป่วยล้มตายเป็นอันมาก ชากศพที่อยู่ในเมืองส่งกลิ่นเหม็นไปทั่ว ชาวเมืองไพสาลีจึงได้ไปนิมนต์พระพุทธเจ้าให้มาโปรด เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จพร้อม กับพระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป โดยทางเรือ เมื่อมาถึงเมืองไพสาลีก็บังเกิดฝนโบกขรณีตกลงมา ทำให้เกิดน้ำท่วมเพียงเข่า เพียงขา เพียงสะเอว น้ำนั้นได้พัดพาเอาชากศพลอยออกไปจนหมดสิ้น จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระอานนท์สวดพระรัตนสูตร ทำประปริตระหว่างกำแพงเมืองสามชั้น และนำบาตรน้ำมนต์ของพระองค์ไปประพรมจนทั่วทั้งเมือง^{๑๘๙} ด้วยเหตุการณ์นี้เองจึงกลายเป็นคติความเชื่อ และพิธีกรรมในการทำบุญช่าฮะเพื่อชำระล้างเภทภัย สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายให้หมดไปจากหมู่บ้านหรือชุมชน แล้วทำความสะอาดบ้านเรือน เมืองใดหรือชุมชนใดมีมเหศักดิ์หลักเมือง ผีปู่ ผีตา ผีเจ้าบ้าน รวมทั้งผีตาแสด ผีประจำท้องไร่ท้องนา ก็จำทำการบวงสรวง หรือทำพิธีเลี้ยงผีไปพร้อมๆ กัน ประเพณีบุญช่าฮะจึงเป็นความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา รวมทั้งความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติด้วย

(๘) ฮีตที่ ๘ บุญเข้าพรรษา หรือบุญเดือนแปด

ฮีตที่ ๘ นี้ ว่าด้วยบุญเข้าพรรษา หรือบุญเดือนแปด ซึ่งเป็นเดือนที่ ๘ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง เนื่องจากว่าเดือนแปดเป็นเดือนในฤดูฝน มีพุทธาณุญาตให้ภิกษุจำพรรษาครบไตรมาส โดยไม่ให้ไปค้างแรมที่ไหนวันแต่ว่ามีเหตุจำเป็นจะต้องไปพำนักสถานที่อื่น แต่ต้องทำพิธีสัตตาหกรณียะ จึงจะสามารถไปพำนักที่อื่นได้ภายใน ๗ วัน และเมื่อภิกษุจำพรรษาครบ ๓ เดือนแล้ว ก็จะได้อันสงฆ์พรรษา และมีสิทธิ์รับฐินด้วยทายกทายิกาได้ทำบุญตามปกติ และไม่ปรบกวบชาวบ้านในเวลาทำนา กิจกรรมโดยทั่วไปที่กระทำสืบต่อกันมาก็คือทำบุญถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายรูปเทียนบูชาเพื่อนำไปจุดตลอดพรรษา ประเพณีทำบุญเข้าพรรษาในปัจจุบันทำอย่างยิ่งใหญ่มาก อย่างเช่นที่จังหวัดอุบลราชธานีได้มีประเพณีแห่เทียนพรรษา มีเทียนทั้งชนิดติดพิมพ์และแกะสลักสวยงาม ซึ่ง

^{๑๘๘} สรวง บุญเจิม, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕๗.

^{๑๘๙} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๑๔/๑๔๕.

จังหวัดนี้ได้จัดงานประเพณีได้ยิ่งใหญ่จนโด่งดังไปทั่วโลก ประเพณีการแห่เทียนนี้ถือได้ว่าเป็นประเพณีสากลทำในทุกพื้นที่ของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา แต่ที่เด่นชัดที่สุดก็ที่ภาคอีสานและทางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวก็ยังให้ความสำคัญกับประเพณีนี้อยู่^{๑๐๐} เพราะเป็นเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาและมีประเพณีหรือพิธีกรรมที่ใกล้เคียงกับภาคอีสานของไทยอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะทั้งภาคอีสานของไทยและชาวลาวนั้นเคยเป็นชนชาติเดียวกันมาก่อน ซึ่งได้รับอิทธิพลประเพณีนี้มาจากอาณาจักรล้านช้างเดิมด้วยกัน ดังนั้นประเพณี ความเชื่อ หรือพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับประเพณีบุญเข้าพรรษาจึงมีความคล้ายคลึงกัน หรืออาจพูดได้ว่ามีการทำพิธีกรรมในแบบอย่างเดียวกัน

ในการทำบุญประเพณีวันเข้าพรรษานี้ เป็นงานบุญที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง และยังเป็นงานบุญอันเนื่องด้วยวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษาตามพระธรรมวินัย มีพิธีกรรมหลายหลายอย่าง เช่น ในส่วนของพระสงฆ์เองก็มีการกล่าวคำอธิษฐานเพื่ออยู่จำพรรษา ๓ เดือน ส่วนชาวบ้านโดยทั่วไปก็ทำหน้าที่ถวายความอุปถัมภ์มีการถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายเทียนพรรษา และบางที่มีการจัดงานเทศกาลแห่เทียนพรรษาที่ยิ่งใหญ่ เช่น จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

(๙) อีตที่ ๙ บุญข้าวประดับดิน หรือบุญเดือนเก้า

อีตที่ ๙ นี้ ว่าด้วยบุญข้าวประดับดิน หรือบุญเดือนเก้า ซึ่งเป็นเดือนที่ ๙ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง ซึ่งอยู่ในช่วงพรรษกาล ชาวล้านช้างมีความเชื่อว่า พอถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เป็นวันที่เปรตขึ้นมารับส่วนบุญในเมืองมนุษย์ ญาติพี่น้องที่มีชีวิตอยู่จึงได้นำอาหารคาวหวานพร้อมทั้งหมากพลูบุหรี่ยอดด้วยใบตองกล้วย แล้วนำไปไว้ตามต้นไม้ พื้นหญ้า และเนินดิน จึงเรียกว่า บุญข้าวประดับดิน เพื่ออุทิศให้แก่บรรดาญาติผู้ล่วงลับไปทั้งหลาย โดยกำหนดทำในวันแรมสิบสี่ค่ำเดือนเก้า ซึ่งเป็นวันเดือนดับ แจกตั้งแต่เช้ามีด ต่อมาภายหลังชาวล้านช้างนิยมนำภัตตาหารถวายแก่พระภิกษุสามเณร แล้วอุทิศให้แก่ผู้ตายด้วยการหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) ทั้งนี้เกิดจากความเชื่อตามนิทานชาดกในพระพุทธศาสนา และประเพณีนี้ยังเป็นที่มาของการทำบุญ “แจกข้าว” ด้วย^{๑๐๑} ดังนั้น พอถึงเดือนเก้า ชาวล้านช้างทุกครัวเรือนจะถือว่าเป็นวันสำคัญสำหรับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ที่จะทำบุญอุทิศไปให้ญาติผู้ล่วงลับ โดยหวังว่าญาติผู้ล่วงลับทั้งหลายเหล่านั้นจะมารับอาหารคาวหวานที่เตรียมไว้ให้

แนวความคิดเรื่องการทำบุญข้าวประดับดินนี้ ชาวล้านช้างได้รับอิทธิพลมาจากคติทางพระพุทธศาสนาที่ว่า บรรดาผู้ที่เคยเป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ได้กินอาหารก่อนที่จะนำไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเปรต ครั้นเมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ โดยมี

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ พระวอนชัย จิตตวโร (สีเวียงชัย), วัดนาช่างไชยวนาราม เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐๑} สวิง บุญเจิม, อ่างแล้ว, หน้า ๕๕๙.

พระพุทธเจ้าเป็นประธานแล้ว ไม่ได้กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญไปให้บรรดาเปรตเหล่านั้น ซึ่งเป็นพระญาติวงศ์ของพระองค์ จึงบังเกิดความหิวโหย ได้รับทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า ในยามราตรีจึงพากันมาส่งเสียงร้องอย่างโหยหวน น่าสะพรึงกลัว พระเจ้าพิมพิสารได้สดับเช่นนั้นก็ตกพระทัย จึงเสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ วัดเวฬุวันเพื่อกราบทูลถาม พระพุทธเจ้าทรงตรัสเล่าเรื่องราวความจริงทั้งหมด และให้พระเจ้าพิมพิสารทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้อีกครั้ง หลังจากการทำบุญอุทิศให้แล้ว บรรดาเปรตเหล่านั้นก็ได้รับส่วนบุญที่พระเจ้าพิมพิสารทำบุญอุทิศนั้น^{๑๐๒} และเปรตเหล่านั้นก็ไม่ได้มาทำเสียงโหยหวนรบกวนพระเจ้าพิมพิสารอีก ด้วยความเชื่อนี้เองทำให้ชาวล้านช้างได้พากันทำบุญข้าวประดับดินขึ้นมา และได้กลายเป็นประเพณีสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

(๑๐) ฮีตที่ ๑๐ บุญข้าวสาก หรือบุญเดือนสิบ

ฮีตที่ ๑๐ นี้ ว่าด้วยบุญข้าวสาก หรือบุญเดือนสิบ ซึ่งเป็นเดือนที่ ๑๐ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง ซึ่งในเดือนสิบนี้ ชาวล้านช้างจะพากันทำบุญข้าวสาก หรือสลากภัต โดยในตอนเช้าของเดือนสิบมักเป็นวันเพ็ญ ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหาร เช่น เดียวกับการทำบุญในเดือนเก้า แล้วนำไปวางไว้ตามต้นไม้ใหญ่ เรียกว่า “ทานห่อข้าวน้อย” เป็นทานที่อุทิศให้แก่เปรต หรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้วทั้งหลาย ในตอนสายก็จะนำข้าวปลาอาหารที่จัดไว้ในภาชนะมาถวายพระ เรียกว่า “ห่อข้าวใหญ่” เนื่องจากมีคนจำนวนมาก แต่มีพระน้อย จึงต้องจับสลากแล้วค่อยถวาย จึงเรียกว่า “ข้าวสาก” หรือ “สลากภัต” เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จและอนุโมทนาแล้ว ชาวบ้านก็จะนำเศษอาหารไปให้ผีตาแฮกกินต่อ ผีจะได้ดูแลนาข้าวให้เจริญงอกงาม นี่คือนิทานของ “บุญข้าวสาก” การทำบุญข้าวสากหรือข้าวสารท (สลากภัต) ในวันเพ็ญเดือน ๑๐ นี้ เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายเช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดิน โดยมีเวลาห่างกัน ๑๕ วัน เป็นระยะเวลาที่พวกเปรต หรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้วจะต้องกลับไปเมืองนรก (ตามนิทานชาดก) โดยผู้ที่ถวายทานเขียนชื่อของตนเองไว้ในภาชนะที่ใส่ของทานไว้ แล้วเขียนชื่อของตนใส่กระดาษอีกแผ่นหนึ่งมัดแน่นนำไปใส่ลงในบาตร เมื่อภิกษุสามเณรรูปใดจับได้ ก็ให้อาภษณะข้าวไปถวายแก่ภิกษุรูปนั้น ครั้นภิกษุฉันแล้วก็ร่วมกันฟังเทศน์จากหนังสือผูกต่างๆ ทั้งอันสงฆ์สลากภัตด้วย ชั่ววันกับคืนหนึ่งจึงเลิก^{๑๐๓}

แนวความคิดที่เป็นต้นเรื่องประเพณีการทำบุญข้าวสากนี้ ชาวล้านช้างได้จากคติทางพระพุทธศาสนาที่ว่า บุตรชายกุกุมพินธุ์หนึ่ง เมื่อบิดาสิ้นชีวิตแล้ว มารดาได้หาหญิงที่มีอายุและตระกูลเสมอกันให้เป็นภรรยาอยู่ด้วยกันหลายปีไม่มีบุตร มารดาจึงหาหญิงอื่นให้เป็นภรรยาบ่อยอีก ต่อมาภรรยาบ่อยได้ตั้งท้อง ผู้เป็นภรรยาหลงเกิดความอิจฉาจึงคิดฆ่าทั้งแม่และลูก ฝ่ายภรรยาบ่อยก่อนสิ้นชีวิตได้ผูกเวรอาฆาตผู้เป็นภรรยาหลงไว้ชาติต่อมาผู้เป็นภรรยาบ่อยไปเกิดเป็นแมว ภรรยาหลง

^{๑๐๒} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๘/๑๓๘.

^{๑๐๓} สวิง บุญเจิม, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕๙.

เกิดเป็นไก่ แมวจิ้งกินไก่และไข่ ชาตีมอมาอีกภรรยาหลงไปเกิดเป็นเสือ ภรรยาบ่อยเกิดเป็นกวาง เสือจิ้งกินกวางและลูก จนชาติสุดท้ายภรรยาหลงเกิดเป็นธิดาตระกูลหนึ่งในเมืองสาวดี ภรรยาบ่อยเกิดเป็นนางยักษิณี นางธิดาคือภรรยาหลง แต่งงานมีลูก นางยักษิณีคือภรรยาบ่อยได้ผูกอาฆาตไว้จึงตามไปกินลูกถึงสองครั้ง พอครั้งที่สามนางธิดาได้หนีไปอยู่กับบิดามารดาตน เมื่อคลอดลูกแล้วเห็นว่าปลอดภัย จึงกลับบ้านพร้อมด้วยสามีและลูก นางยักษิณีพบเข้าและไล่ตาม นางธิดาจึงพาสามีและลูกหนีเข้าไปยังพระเชตะวันมหาวิหาร ซึ่งขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาอยู่ นางธิดาและสามีจึงนำลูกน้อยเข้าไปถวายขอชีวิต นางยักษิณีตามเข้าไปในพระเชตะวันไม่ได้ เพราะถูกเทวดาขวางไว้ พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระอานนท์ไปเรียกยักษิณีเข้ามาฟังพระธรรมเทศนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไม่ให้พยาบาทจองเวรกัน แล้วโปรดให้ยักษิณีไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา นางยักษิณีตนนี้มีความรู้วิชาปีไหนฝนดีและฝนแล้ง แล้วแจ้งให้ชาวเมืองได้ทราบ ชาวเมืองให้ความนับถือมาก จึงได้นำข้าวปลาอาหารไปเลี้ยงนางยักษิณีอย่างสมบูรณ์^{๑๐๔} จากแนวคิดนี้เองเป็นที่มาของการทำบุญข้าวสากของชาวล้านช้าง และได้สืบทอดประเพณีนี้มาถึงปัจจุบัน บุญข้าวสากจึงเป็นบุญที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนาที่แฝงด้วยคติธรรมในเรื่องของบุญกิริยาวัตถุ การละเว้นจากการพยาบาท อาฆาต ผู้แวง รวมทั้งความเชื่อในเรื่องของวิญญาณ (ผี) ตามท้องถิ่นท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า “ผีตาแฮก” นั่นเอง

(๑๑) ฮีตที่ ๑๑ บุญออกพรรษา หรือบุญเดือนสิบเอ็ด

ฮีตที่ ๑๑ นี้ ว่าด้วยบุญออกพรรษา หรือบุญเดือนสิบเอ็ด ซึ่งเป็นเดือนที่ ๑๑ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง ในเดือนนี้ชาวล้านช้างจะพากันทำบุญออกพรรษา อันเป็นประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ครั้งพุทธกาล เป็นการทำบุญในการออกพรรษา หรือออกจากการอยู่ประจำที่ตลอดเวลาสามเดือนของพระภิกษุสงฆ์ เป็นพิธีกรรมในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือนสิบเอ็ดของทุกปี จึงเรียกว่าบุญเดือนสิบเอ็ด แบ่งเป็นพิธีกรรมของสงฆ์ และพิธีกรรมของชาวบ้าน พิธีกรรมของสงฆ์คือการทำปวารณา หรือมหาปวารณาในอุโบสถแทนการสวดปาติโมกข์ คำว่า ปวารณา หมายความว่า ยอมให้ใช้ ยอมให้ขอ ยอมให้ว่ากล่าวตักเตือน พิธีกรรมปวารณา หรือพิธีกรรมมหาปวารณา คือการยินยอมให้พระสงฆ์ในอารามเดียวกัน สามารถตักเตือน แล้วนำไปปรับปรุงตนให้ถูกต้องดียิ่งขึ้น^{๑๐๕} ส่วนพิธีกรรมของชาวบ้านในวันออกพรรษาที่สำคัญคือ การจุดประทีป การถวายต้นดอกผึ้ง (ปราสาทผึ้ง) การไหลเรือไฟ และการแข่งเรือ เป็นต้น นอกจากนี้ ในวันออกพรรษายังมีประเพณีที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการตักบาตรเทโว ชาวล้านช้างจะร่วมกันใส่บาตรพระสงฆ์ในวันออกพรรษา

^{๑๐๔} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๔/๖๘.

^{๑๐๕} พระครูภัทรสิริวิฑู (วิทยา สิริภทฺโท/เที่ยงธรรม), ศึกษาพัฒนาการและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมล้านช้าง, สารดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๖.

ประเพณีตักบาตรเทโวในวันออกพรรษานี้ ชาวล้านช้างได้คติความเชื่อมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ว่า วันออกพรรษาเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากการโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยมีท้าวสักกะทรงนิรมิตบันได ๓ ชนิด คือบันไดทองคำทางเบื้องขวาเพื่อพวกเทวดา บันไดเงินทางเบื้องซ้ายเพื่อท้าวมหาพรหมทั้งหลาย บันไดแก้วมณีในท่ามกลางเพื่อพระพุทธเจ้า หัวบันไดตั้งอยู่ที่ยอดเขาสิเนรุ เชิงบันไดตั้งอยู่ที่ประตูสังกัสสนคร ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงสวตถิ ๓๐ โยชน์ พระพุทธเจ้าทรงประทับยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ โดยทอดพระเนตรไปเบื้องบนถึงพรหมโลก เบื้องต่ำถึงอเวจี ทำให้จักรวาลทั้งแปดทิศแลเห็นเป็นอันเดียวกัน ซึ่งเรียกวันออกพรรษานี้อีกอย่างหนึ่งว่า “วันพระพุทธเจ้าทรงเปิดโลก”^{๑๐๖} ด้วยอาศัยคตินี้เองทำให้ชาวพุทธล้านช้างพากันทำบุญในวันออกพรรษา และร่วมกันตักบาตรเทโวโรหณะ พร้อมด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น การจุดได้ประทีป การถวายต้นดอกเผิง หรือผาสารทเผิง และการไหลเรือไฟ เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้มีจุดหมายเพื่อถวายให้เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา และได้มีการสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

(๑๒) ฮีตที่ ๑๒ บุญกฐิน หรือบุญเดือนสิบสอง

ฮีตที่ ๑๒ นี้ ว่าด้วยบุญกฐิน หรือบุญเดือนสิบสอง ซึ่งเป็นเดือนที่ ๑๒ ในประเพณีการทำบุญของชาวล้านช้าง เป็นเดือนส่งท้ายปีเก่าตามคติเดิม มีการทำบุญกองกฐินซึ่งเริ่มเริ่มตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด แต่ชาวล้านช้างนิยมทำตั้งแต่ข้างขึ้นเดือนสิบสอง จึงมักจะเรียกบุญกฐินว่าเป็นบุญเดือนสิบสอง มีทั้งมหากฐิน (กองใหญ่) จุกฐิน (กองเล็ก) และกฐินเล่น (กฐินต่วน) คือร่วมกันทำกฐินถวายวัดที่ไม่มีคนจอง เวลายังเหลือน้อยต้องทำกฐินเล่นนี้ถวายวัดนั้นให้ทันก่อนหมดเขตกฐิน อนุรักษ์บริวารที่จำเป็นต้องทอดเป็นองค์กฐินจะขาดไม่ได้ คือบาตร สังฆาฏิ จีวร สบง มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ สายรัดประคต ผ้ากรองน้ำ และเข็ม นอกจากนั้นเพียงเป็นองค์ประกอบ หลังจากวันเพ็ญเดือนสิบสองแล้ว จะทอดกฐินอีกไม่ได้จึงต้องทำบุญกองบัง (บังสกุลหรือทอดผ้าป่า) และทำบุญกองอนุรักษ์บริวารแปดอย่างแก่พระสงฆ์ บุญเดือนสิบสองที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งชาวล้านช้างมักจะทำกันก็คือการช่วงเฮือ (แข่งเรือ) เพื่อบูชาอุสุภานาค ๕ ตระกูล และรำลึกถึงพระยาฟ้าจุ่มที่นำพระไตรปิฎกขึ้นมาแต่เมืองอินทปัตถนคร (เขมร)^{๑๐๗} การทำบุญกฐินทำได้ปีละ ๑ ครั้ง และทอดได้วันละ ๑ ครั้งเท่านั้น ทำเฉพาะกาลจึงเรียกว่า กาลทาน ถือได้ว่าได้อานิสงส์มากกว่าบุญใดๆ กำหนดให้ทำได้ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี เพราะเหตุที่ทำในเดือน ๑๒ นี้เอง จึงเรียกว่า บุญเดือนสิบสอง นอกจากนี้ในเดือนนี้ชาวบ้าน โดยเฉพาะคนไทยภาคกลางยังนิยมทำพิธีลอยกระทงด้วย จนปัจจุบันการลอยกระทงในเดือน ๑๒ นี้ ได้กลายเป็นประเพณีที่มีชื่อเสียงและโด่งดังไปทั่วโลก

^{๑๐๖} อ่างแล้ว, หน้า ๕๗.

^{๑๐๗} สวิง บุญเจิม, อ่างแล้ว, หน้า ๕๖๑.

แนวความคิดที่ทำให้เกิดบุญอุทิศนี้ มาจากคติทางพระพุทธศาสนาที่ว่า ภิกษุชาวเมืองปาไลรัฐจำนวน ๓๐ รูปประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี ได้เดินทางมาถึงเมืองสาเกตก็จวนถึงวันเข้าพรรษาจึงไม่สามารถเดินทางต่อไปยังเมืองสาวัตถีได้ทันวันเข้าพรรษา จึงจำพรรษาที่เมืองสาเกต ระหว่างจำพรรษานั้นก็มีใจริษยาจวนว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ระยะทางห่างเพียง ๖ โยชน์ แต่ก็ไม่สามารถจะเข้าเฝ้าได้ ครั้นล่วงไตรมาสและทำปวารณาออกพรรษาแล้ว จึงรีบเดินทางเพื่อจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แม้ฝนยังตกอยู่ พื้นภูมิภาคเต็มไปด้วยน้ำ เป็นหล่มเลน มีจิวรเปียกชุ่มไปด้วยน้ำทำให้เกิดความลำบากยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงทราบความลำบากของภิกษุเหล่านั้น จึงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาครบไตรมาสแล้ว ได้กรานกฐินที่มีผู้นำมาถวายหลังออกพรรษาแล้ว แต่บางกรณีอาจมีภิกษุจำนวนมากอาจกลายเป็นการแก่งแย่ง พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้สมควรได้รับผ้ากฐิน คือเป็นผู้จำพรรษาในอาวาสนั้นครบสามเดือน ครองจิวรเก่ากว่าภิกษุอื่น มีพรรษามาก มีความรอบรู้พระธรรมวินัย ปฏิบัติศาสนกิจเป็นที่ยกย่องและเคารพนับถือในหมู่คณะสงฆ์ ไม่มีเรื่องประทุष्टิเสียหายในพระธรรมวินัย และหมู่ภิกษุในอาวาสนั้นมีความเห็นชอบพร้อมใจกันอนุโมทนาให้เป็นผู้รับครองผ้ากฐินนั้น^{๑๐๘} ด้วยเหตุนี้จึงมีประเพณีทำบุญอุทิศสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

การวิเคราะห์ประเพณีล้านช้าง พบว่า ประเพณีบุญฮีตสิบสอง แม้บางประเพณีอาจมีจุดมุ่งหมายแนวคิดหรือความเชื่อที่ต่างกัน เช่น การเซ่นไหว้ในเรื่องของวิญญาณ (ผี) พญาแถน พญานาค หรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมนั้นๆ ในแต่ละเดือน แต่โดยภาพรวมแล้วถือว่าเป็นบุญประเพณีที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนารวมอยู่ด้วยทุกประเพณี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการรวมผู้คนให้มาประกอบพิธีกรรมที่เป็นบุญกุศลร่วมกัน ทำให้เกิดความสามัคคีซุ่มนุ้ในหมู่ในชุมชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง อีกอย่างหนึ่ง ถือได้ว่าเป็นอุบายให้ผู้คนในล้านช้างได้มีความซึ่ซบในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอันประกอบด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย ซึ่งเป็นการส่งเสริม และปลูกฝังให้ชาวล้านช้างมีการปฏิบัติตามหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น สัมมาศีลธรรม กตัญญูตเวทิตาธรรม มุทิตาธรรม และหิริโอตตปัทธรรม เป็นต้น บุญประเพณีฮีตสิบสองของชาวล้านช้างจึงเป็นบุญที่สนับสนุน ส่งเสริม บำรุง และแสดงออกถึงศรัทธาอันมั่นคงในพระพุทธศาสนา นอกจากบุญประเพณี ๑๒ เดือนหรือฮีตสิบสองดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ชาวล้านช้างยังได้มีการทำบุญประเพณีอย่างอื่นคู่กับฮีตสิบสองอยู่อีก เช่น ประเพณีบุญกองบวชกองฮอด ประเพณีกินดอง (แต่งงาน) ประเพณีแฮกนา และประเพณีเต้าช่วง (เลี้ยงผี) เป็นต้น และนอกจากประเพณีฮีตสิบสองแล้ว ยังมีคองสิบสี่ หรือรัฐธรรม ๑๔ ข้อ อันเป็นหลักของท้าวพญา ข้าราชการเกี่ยวกับการปกครองไพร่ฟ้าแผ่นดิน รวมไปถึงคองสิบสี่สำหรับประชาชนที่จะต้อง

^{๑๐๘} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๔/๔๗.

ปฏิบัติต่อกัน เช่น ระหว่างครอบครัวผิวเมียว ชาวบ้านกับวัด เป็นต้น แต่ผู้วิจัยเห็นว่าคงสืบสืบนั้น เป็นเรื่องของจารีตหรือเนติธรรม ซึ่งได้กล่าวมาบ้างแล้ว จึงไม่นำมากกล่าวในเรื่องของประเพณีนี้

๔.๓ วิเคราะห์วิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

คำว่า “วิถีชีวิต” หมายถึง การกระทำตามวิธีการและแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้มีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต โดยกระทำอย่างต่อเนื่องจนติดเป็นนิสัย กระทั่งการกระทำนั้นได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต^{๑๐๙} กล่าวคือมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติใด หรือเผ่าพันธุ์ใด ล้วนมีความเชื่อ หรือมีระเบียบกติกาสังคมที่กำหนดให้มนุษย์ได้ประพฤติตามทั้งนั้น สิ่งนี้จะเห็นได้จากกิจกรรมทางสังคมที่มนุษย์ได้ยึดถือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งระบบความเชื่อ หรือกติกาสังคมนี้ ไม่ว่าจะเป็นแบบลัทธิ ความเชื่อ จารีต หรือหลักคำสอนทางศาสนา ล้วนแล้วแต่มีส่วนทำให้มนุษย์ได้ปฏิบัติตามจนกระทั่งกลายเป็นกิจกรรมการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิตทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะว่า ในการดำเนินชีวิตมนุษย์มักจะใช้ศรัทธาเป็นเป้าหมาย ใช้ความรู้เป็นเครื่องนำทาง ใช้ความเชื่อเป็นเครื่องตัดสินใจกระทำ^{๑๑๐} วิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างก็เช่นกัน ได้ยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อ หรือจารีตที่บรรพบุรุษรุ่นก่อนได้จัดระบบไว้ดีแล้ว ข้อยึดถือปฏิบัติเหล่านั้นได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตหรือสภาพสังคมของคนล้านช้าง ซึ่งข้อปฏิบัติบางอย่างได้สลายไปตามกาลเวลา เพราะไม่สามารถจะผสมเข้ากับสังคมในยุคปัจจุบันนี้ได้ แต่ก็ยังมีข้อปฏิบัติบางอย่างที่สามารถทนต่อการพิสูจน์ตามกาลเวลา โดยมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำวิถีชีวิตหรือสภาพสังคมของอาณาจักรล้านช้างมาศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

๔.๓.๑ วิถีชีวิตแบบชนชั้นของสังคมล้านช้าง

อาณาจักรล้านช้างได้มีการพัฒนาการเมืองการปกครองที่ค่อนข้างจะมีระเบียบแบบแผน ซึ่งการพัฒนาด้านปกครองนี้ได้มีส่วนผลักดันให้โครงสร้างของชั้นชั้นในสังคมล้านช้างมีความชัดเจน และเป็นระบบมากขึ้น และที่สำคัญทำให้เกิดระบบการแบ่งชนชั้นขึ้นในสังคมล้านช้าง แท้จริงแล้ว การแบ่งชนชั้นในสังคมล้านช้างมีการแบ่งมาตั้งแต่เริ่มการก่อตั้งอาณาจักรล้านช้าง โดยในช่วงแรกๆ นั้นจะเป็นการแบ่งตามเผ่าพันธุ์ หน้าที่ และความสามารถของแต่ละบุคคล โดยคนในแต่ละชนชั้นจะสืบทอดบทบาทและหน้าที่ของตนไปตามหน้าที่ที่มีอยู่ในขณะนั้น จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ การแบ่งชนชั้นของคนในสังคมเริ่มมีความชัดเจนขึ้น โดยสาเหตุมาจากการที่ผู้ปกครองได้จัดสรรตำแหน่งต่างๆ

^{๑๐๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗๕.

^{๑๑๐} อภินิวรณ์ โปธิ์สาน, สารัตถะคติความเชื่อและพิธีกรรมลาวโซ่ง. (มหาสารคาม : อภินิวรณ์การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

ภายในอาณาจักร และยังออกกฎหมายเพื่อระบุตำแหน่งและฐานะทางสังคมของในอาณาจักรล้านช้างไว้อย่างชัดเจน การแบ่งชนชั้นของคนในสังคมล้านช้างจะเห็นได้จากจากตำแหน่ง บทบาท และหน้าที่ของแต่ละบุคคล และดูได้จากค่าชันค่าคอ (บทลงโทษทางกฎหมาย) ที่ปรากฏในกฎหมายฉบับต่างๆ เช่น ส้อยสายคำ ได้กำหนดค่าชันค่าคอของคนในฐานะต่างๆ เช่น ชาวเมืองทั่วไป ชันค่าคอ ๔ ร้อย มียศขึ้นมาหน่อย ๘ ร้อย ผู้มียศใหญ่ ๑๖ ร้อย ข้อย ๒ ร้อย เหล่านี้เป็นต้น

การแบ่งชนชั้นในสังคมของคนล้านช้างแบ่งออกเป็น ๒ ชั้น คือ ชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นผู้ใต้ปกครอง โดยในแต่ละชนชั้นจะมีหน้าที่ และความสำคัญลดหลั่นกันไป ดังนี้^{๑๑๑}

๔.๓.๑.๑ ชนชั้นผู้ปกครอง ได้แก่ กษัตริย์ ข้าราชการ รวมไปถึงพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาด้วย ความสำคัญของชนชั้นผู้ปกครองนี้จะมีค่ามากน้อยขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ เช่น กษัตริย์ เป็นชนชั้นผู้ปกครองที่มีฐานะสูงสุดในด้านความเป็นอยู่และอำนาจการปกครองของอาณาจักร ซึ่งกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์นี้ตามกฎหมายไม่ได้ระบุว่ามีกำหนดค่าชันค่าคอ เพราะมีความเชื่อในตัวของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ว่ากษัตริย์เป็นเทพ หรือมีเชื้อสายเทพจุติลงมาเกิด เช่น พระยาผีแก้ว ให้ท้าวขุนบรมลงมาจุติให้เป็นพระยา เป็นต้น จากนั้นก็มีตำแหน่งข้าราชการและพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาลดหลั่นลงมาตามลำดับชั้น

สิ่งที่น่าวิเคราะห์ในระดับชนชั้นผู้ปกครองนี้คือ จะมีกลุ่มของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาด้วย เนื่องจากในสังคมล้านช้างนี้พระสงฆ์จะได้รับการยอมรับและยกย่องจากคนทุกชนชั้น และพระสงฆ์นี้เป็นกลุ่มชนชั้นที่มีความเป็นอิสระจากการถูกควบคุมของสังคมเพียงกลุ่มเดียว เพราะถือว่าพระสงฆ์เป็นบุคคลที่เสียสละเรื่องทางโลกเข้าสู่พุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์จึงเป็นกลุ่มชนชั้นที่ไม่ค่าชันค่าคอ และถ้าพระสงฆ์มีการกระทำความผิด ทางพระธรรมวินัย หรือสถาบันสงฆ์เองก็จะมีบทลงโทษพระสงฆ์ผู้กระทำความผิดอยู่แล้ว นอกจากนี้ ทางอาณาจักรยังได้นำเอาหลักพระธรรมวินัยมาใช้ประยุกต์เป็นกฎหมายบ้านเมืองด้วย เช่น คัมภีร์ส้อยสายคำ ธรรมศาสตร์ปกรณ์ และกฎหมายพิจารณาอาณาจักรหรือธรรมจักรเทียบกัน ซึ่งกฎหมายทั้ง ๓ ฉบับนี้ได้นำเอาหลักพระธรรมวินัยในพุทธศาสนามาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดบทลงโทษของสังคมในล้านช้างด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตของคนในสังคมล้านช้างมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา แม้จะเป็นเรื่องของกฎระเบียบทางกฎหมายก็ตาม ก็ยังมีหลักพระธรรมวินัยเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชีวิตอีกด้วย

๔.๓.๑.๒ ชนชั้นผู้ใต้ปกครอง ได้แก่ ไพร ซึ่งก็คือพลเมืองทั่วไป และทาส หรือที่สังคมล้านช้างเรียกว่า “ข้า” หรือ “ข้อย” และข้อยโอกาสจะเป็นพลเมืองชั้นล่างสุดในสังคมล้านช้าง มีค่าชันค่าคอแตกต่างกันออกไป เช่น ไพร จะมีค่าชันค่าคอ ๔ ร้อย ข้อยมีค่าชันค่าคอ ๒ ร้อย ซึ่งทั้งไพร่

^{๑๑๑} กรมวรรณคดีลาว, **พินทุขุนบรมราชาธิราช**. (เวียงจันทน์ : กรมวรรณคดี, ๑๙๖๗), หน้า ๒๖-๒๗.

และช่วยมีความสำคัญต่อสังคมล้านช้างในฐานะเป็นแรงงานและสร้างผลิตผลทางการเกษตร และการค้าขาย แต่ในยามเกิดศึกสงครามรัฐต้องการกำลังไพร่พลก็ต้องอาศัยในการเกณฑ์ไพร่พลไปทำศึกสงคราม ด้วยเหตุนี้ ชนชั้นไพร่ในอาณาจักรล้านช้างจึงมีความสำคัญต่ออาณาจักรล้านช้างมาก และผู้ปกครองจะต้องให้ความสำคัญ และให้การปกป้องคุ้มครองชนชั้นไพร่ เพื่อให้เกิดความสงบสุขภายในอาณาจักร และป้องกันไม่ให้ชาวเมืองชั้นนี้หลบหนีออกไปจากอาณาจักรล้านช้าง

สำหรับชนชั้นใต้ปกครอง หรือกลุ่มชนชั้นไพร่ หรือทาสนี้ ตามความเชื่อของคนล้านช้างเดิมนั้นไม่ได้จุติมาจากเทพอย่างเช่นกับกษัตริย์ และข้าราชการสำนัก แต่ไพร่จะเป็นกลุ่มคนที่เกิดมาจากผลน้ำเต้า ดังวรรณกรรมเรื่องขุนบรมที่ว่า “พวกที่ออกจากรูซีให้แบ่งเป็นสองหมู่ หมู่หนึ่งเรียกว่า ไทเล็ม และหมู่หนึ่งว่า ไทวี คนพวกนี้จะรูปร่าง ตัวดำ ขุนบรมให้จัดเป็นพวกไพร่ ส่วนพวกที่ออกจากรูสิ่วแบ่งเป็นสามพวก คือไทเลิง ไทล่อ และไทขวาง คนพวกนี้จะรูปร่าง ตัวขาว ให้จัดเป็นพวกไท”^{๑๑๒} จากแนวคิดเรื่องการกำเนิดของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติหลายเผ่าพันธุ์นี้ ทำให้อาณาจักรล้านช้างได้แบ่งชนชั้นในเผ่าต่างๆ เหล่านั้นไว้อย่างเป็นระบบคือ กลุ่มไทเล็ม ไทวี ซึ่งชนกลุ่มนี้จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มของคนไพร่ ส่วนกลุ่มของไทเลิง ไทล่อ และไทขวาง จะถูกจัดให้เป็นพวกไท หรือเป็นชนชั้นการปกครอง ดังนั้นการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิตของคนทั้งสองกลุ่มที่กล่าวมานี้ ก็จะมีวิถีชีวิตเป็นไปตามบทบาท และหน้าที่ที่ถูกกำหนดไว้แล้วในระบบหรือกติกาของสังคมที่ถูกวางไว้แล้วนั้น ซึ่งถ้าจะมองในแง่เปรียบเทียบแล้วคนล้านช้างก็มีวิถีชีวิตคล้ายๆ คนอินเดียที่ว่าด้วยเรื่องวรรณะนั่นเอง

เมื่อวิเคราะห์ถึงวิถีชีวิตแบบชนชั้นของสังคมล้านช้างแล้ว พบว่า เป็นวิถีชีวิตที่คนในอาณาจักรล้านช้างจะต้องปฏิบัติตามระเบียบ หรือกฎหมายที่อาณาจักรได้บัญญัติไว้ในทางกฎหมายบ้านเมือง โดยแบ่งออกเป็น ๒ ชนชั้นใหญ่ๆ คือชนชั้นระดับผู้ปกครอง และชนชั้นระดับผู้อยู่ใต้การปกครอง หรือชนชั้นระดับไพร่ หรือทาส ในแต่ละชนชั้นจะมีหน้าที่และบทบาทต่างกัน การกำหนดชนชั้นหรือฐานะของคนในสังคมล้านช้างนั้น จะอยู่ที่บทลงโทษทางกฎหมายบ้านเมืองในขณะนั้น หรือที่เรียกว่า “ค่าชัณฑ์ค่าคอ” ซึ่งเป็นการปรับผู้กระทำความผิดของคนในสังคมแต่ละชั้น ซึ่งเป็นการปรับผู้กระทำความผิดในอัตราที่แตกต่างกัน คือมีการกำหนดให้ชนชั้นผู้ปกครองต้องได้รับโทษมากกว่าชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองในกรณีที่กระทำความผิดในลักษณะเดียวกัน ซึ่งก็คือว่าเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นความแตกต่างของคนในสังคมล้านช้างอย่างชัดเจน แต่ยกเว้นเฉพาะกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้นที่ไม่มีการปรับหรือลงโทษตามกฎหมายแต่ประการใด เพราะชาวล้านช้างถือว่าพระองค์เป็นเทพมาจุติเพื่อการปกครองบ้านเมืองโดยเฉพาะ จึงไม่มีบทลงโทษใดๆ สำหรับกษัตริย์ในยุคสมัยล้านช้าง ดังนั้นในสมัยล้านช้างนี้กฎหมายจึงเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตให้คนล้านช้างมีบทบาทหรือกิจกรรมการดำเนินชีวิตต่างกัน และในสังคมล้านช้างนี้เพศชายเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญหรือมีบทบาทมากกว่าผู้หญิง เพราะผู้ชายเป็นทั้งกำลังในการผลิตและกำลังในการทำสงคราม อย่างไรก็ตาม เมื่อเพศชาย

^{๑๑๒} อ่างแล้ว, หน้า ๒๘.

กระทำความผิดจะอัตราโทษมากกว่าเพศหญิง เช่นเดียวกันกับชนชั้นผู้ปกครองที่มีบทบาทมากเท่าใดก็อัตราโทษมากขึ้นตามเท่าตัว

๔.๓.๒ วิธีชีวิตแบบการดำเนินชีวิตของสังคมล้านช้าง

ดังที่ทราบแล้วว่า วิธีชีวิตของคนล้านช้างนั้นถูกแบ่งให้เป็นระบบชนชั้นอย่างชัดเจน ซึ่งแต่ละชนชั้นถูกแบ่งย่อยลงไปตามความสำคัญและบทบาทที่มีต่อสังคม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิถีชีวิตของคนล้านช้างจะถูกแบ่งให้ปฏิบัติกิจกรรมการดำเนินชีวิตตามแต่ละชนชั้น แต่คนในแต่ละชนชั้นก็ไม่ได้แยกตัวออกจากกันอย่างเด็ดขาด ยังคงมีความสัมพันธ์และช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน โดยเฉพาะชนชั้นผู้ปกครองนั้นจะให้ความช่วยเหลือสถาบันศาสนา โดยการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในทุกๆ ด้าน ส่วนพระสงฆ์ก็ช่วยเหลือสังคม โดยการใช้หลักคำสอนในทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องช่วยในการสอนให้คนล้านช้างได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องดีงาม ดังนั้นวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตของคนล้านช้างในแต่ละชนชั้นจึงมีลักษณะการประพฤติปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือการประพฤติตามครรลองคตินิยมในทางพุทธศาสนา ดังนี้

๔.๓.๒.๑ วิธีชีวิตของคนในครอบครัว

คนในสังคมล้านช้างจะให้ความสำคัญกับครอบครัวเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นการปกครอง หรือชนชั้นภายใต้การปกครองก็ตามจะมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวในฐานะที่เป็นสถาบันเริ่มแรกในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งจะเห็นได้จากบทบาทและหน้าที่ที่มีต่อครอบครัวจะปรากฏในกฎหมายฉบับต่างๆ เช่น ส้อยสายคำ โดยเนื้อหาในกฎหมายฉบับนี้จะสอดแทรกให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ที่คนในครอบครัวจะพึงปฏิบัติต่อกัน ดังนี้^{๑๓๓}

๑) บทบาทและหน้าที่ที่บุตรมีต่อบิดา-มารดา เป็นข้อกำหนดให้คนในสังคมล้านช้าง มีการปฏิบัติต่อกันในฐานะที่เป็นคนในครอบครัวเดียวกัน แต่มีฐานะต่างกันคือระหว่างลูกกับพ่อแม่ โดยลูกจะต้องปฏิบัติต่อพ่อแม่ คือ

(๑) เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดา-มารดาอย่างเคร่งครัด เช่น ในกรณีที่ขุนบรมสั่งสอนโอรสทั้ง ๗ พระองค์ ก่อนที่จะส่งไปปกครองบ้านเมือง ซึ่งพระโอรสก็น้อมรับเอาคำสั่งสอนนั้นมาปฏิบัติด้วยดี

(๒) ให้ความกตัญญูกตเวทีต่อบิดา-มารดา

(๓) รักใคร่ปรองดองกันในหมู่พี่

^{๑๓๓} สีลา วีระวงศ์, **ตำนานขุนบรมราชาธิราช**. (เวียงจันทน์ : หอสมุดแห่งชาติ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, ๑๙๙๔), หน้า ๒๑. อ้างใน ปิยฉัตร สินธุสะอาด, **สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓**, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐, หน้า ๗๓-๗๔.

๒) บทบาทและหน้าที่ที่บิดา-มารดามีต่อบุตร เป็นข้อกำหนดให้บิดา-มารดาทำหน้าที่อบรมสั่งสอนบุตรตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ

(๑) ต้องอบรม สั่งสอนให้บุตรเป็นคนดี ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ให้บุตรได้มีโอกาสได้รักษาศีล ๕ และศีล ๘ เป็นต้น

(๒) ต้องให้ความรักแก่บุตรอย่างเท่าเทียมกัน

๓) บทบาทและหน้าที่ที่สามีมีต่อภรรยา เป็นข้อกำหนดให้สามีพึงปฏิบัติต่อผู้เป็นภรรยา คือ

(๑) ต้องคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายและอย่าทำลายผู้หญิงหรือภรรยา สังคมล้านช้างให้ความสำคัญกับผู้ชายมาก เพราะถือว่าผู้ชายเป็นกำลังสำคัญในการผลิตและผู้ชายเป็นเพศที่เข้มแข็ง ส่วนผู้หญิงนั้นเป็นเพศที่อ่อนแอจึงต้องปกป้องคุ้มครองภัย และไม่ทำลาย

(๒) ในกรณีที่ชายมีภรรยาหลายคน เพราะในสังคมล้านช้างผู้ชายสามารถมีภรรยาหลายคนได้ ดังนั้นสามีจึงต้องให้ความรักและให้ความยุติธรรมแก่ภรรยาอย่างเท่าเทียมกัน

๔) บทบาทและหน้าที่ที่ภรรยามีต่อสามี เป็นข้อกำหนดให้ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี คือ

(๑) ต้องให้ความเคารพ ยำเกรงและเชื่อฟังสามี เพราะสังคมล้านช้างนั้นถือว่าชายเป็นใหญ่ ดังนั้นเมื่อแต่งงานแล้ว หญิงจะต้องให้ความเคารพยำเกรงและเชื่อฟังสามีเหมือนเชื่อฟังบิดา

(๒) ต้องปรนนิบัติสามี ซึ่งเป็นสิ่งที่ภรรยาต้องปฏิบัติต่อสามีโดยจะมีกรปลูกฝังค่านิยมในการปรนนิบัติสามีจากมารดาสู่ลูกสาว

บทบาทและหน้าที่ของคนในครอบครัวที่ปฏิบัติต่อกันนี้ ถือว่าเป็นสิ่งกำหนดวิถีชีวิตในเชิงพฤติกรรมของคนในอาณาจักรล้านช้าง เพราะเมื่อคนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของครอบครัวได้เป็นอย่างดีแล้ว ก็แสดงให้เห็นว่าสภาพจิตใจของคนได้ผ่านการหลอมจากครอบครัวที่ดี ซึ่งจะทำให้คนนั้นไม่สร้างปัญหาให้กับสังคมในภาพรวม ลักษณะวิถีชีวิตเช่นนี้เองที่สังคมล้านช้างได้ให้ความสำคัญกับสังคมย่อยคือสังคมครอบครัว เพราะจะมีการกำหนดวิถีชีวิตเชิงพฤติกรรมของคนที่ต้องปฏิบัติต่อครอบครัวเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยให้ผู้ใหญ่ในครอบครัวเป็นคนกล่อมเกลาคณผู้น้อยด้วยศักดิ์ เช่น ภรรยาและลูกหลาน เป็นต้น ให้ประพฤติดุปฏิบัติตนให้เป็นคนดี ทั้งต่อครอบครัวและสังคมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้นหลักธรรมทางพุทธศาสนาจึงเป็นเครื่องมือในการกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างที่จะต้องปฏิบัติต่อกันระหว่างคนในครอบครัว

๔.๓.๒.๒ วิถีชีวิตของคนในสังคมล้านช้าง

วิถีชีวิตของคนในสังคมล้านช้างนั้น โดยทั่วไปจะอาศัยอยู่ตามเขตที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ตามสายน้ำสายต่างๆ ที่พอจะมีน้ำใช้ได้สะดวกตลอดทั้งปี ไม่ขาดแคลน เช่น ตามห้วยน้อย ตามที่ราบที่มีบึงใหญ่ หรือที่ราบที่สูงที่มีน้ำไม่ขาดแคลน ลักษณะการสร้างชุมชนลาวแบบนี้จึงจะมีการปฏิบัติต่อกันมาบางกลุ่มชุมชนที่อยู่ตามภูเขาก็ต้องมีน้ำห้วยที่มีน้ำไม่ขาดแคลน ส่วนลักษณะบ้านเรือนก่อสร้างเป็นหลังขนาดเล็ก ยกพื้นสูงเพื่อใช้ข้างล่างเป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย และทำคอกสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ และหมู เป็นต้น ถ้าตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่สูงก็จะเป็นลักษณะบ้านที่ทำด้วยดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรือนของพวกชนเผ่า บ้านเรือนสมัยนั้นก่อสร้างด้วยไม้เนื้อแข็งและไม้ไผ่ มุงด้วยใบไม้ หญ้าคา หญ้าแฝก ใช้ดอกหรือหวายเป็นเครื่องมัด ลักษณะของบ้านเหมาะสำหรับการอยู่ร่วมกันระหว่างสามี-ภรรยา และลูก ๒-๓ คน ถ้าเป็นเรือนของพ่อบ้าน หัวหน้าของกลุ่มก็จะเป็นเรือนที่มีเสาใหญ่ หลังใหญ่ กว้างขวางพอสมควร ด้านหน้ากันเป็นห้องรับแขกบางที่ก็ต่อเฉลียงเพิ่ม ถ้ามีเมียน้อยหรือหลายเมียจะปลูกเรือนให้อยู่ต่างหากแต่อยู่ใกล้กัน ส่วนทาสหรือข้อยก็จะปลูกอยู่ใกล้เพื่อเรียกใช้ได้ทันที ส่วนลูกเมื่อโตขึ้นและแต่งงานก็จะสร้างครอบครัวอยู่ต่างหาก แต่ก็อยู่บริเวณเดียวกัน ถ้าเป็นลูกชายก็มักจะไปอยู่กับฝ่ายภรรยาแต่ก็มีหลายเผ่าที่ผู้ชายนำภรรยาเข้ามาอยู่บ้านด้วย ส่วนแม่เรือนจะรับผิดชอบต่อการงานในครอบครัวมากกว่าพ่อเรือน เพราะนอกจากการตักน้ำ ต่ำข้าว เลี้ยงลูก เก็บฟืน ทอผ้า แล้วยังต้องออกไปทำไร่ ทำนา ดูแลสัตว์เลี้ยงและอื่นๆ เพราะผู้ชายหรือพ่อบ้านทุกครอบครัวจะถูกเกณฑ์ได้ไปทำงานให้กับหลวงปีละหลายเดือน บางทีก็ถูกเกณฑ์เป็นทหารป้องกันชายแดน หรือไปปราบปรามกบฏต่างๆ กว่าจะได้กลับมาก็เป็นเวลาหลายเดือน^{๑๑๔} ดังนั้นผู้ที่จะเป็นแม่เรือนในสมัยนั้น จึงต้องเป็นผู้ที่มีความขยัน อดทน และเข้มแข็ง

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว คนในสังคมล้านช้างยังต้องมีวิถีชีวิตของแต่ละคน ซึ่งวิถีชีวิตในที่นี้คือ พฤติกรรมของคนในช้างช้าง เช่น พฤติกรรมการกิน การแต่งกาย ความเชื่อ โดยเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกในสังคม เช่น ความเชื่อ ซึ่งสังคมล้านช้างมีความเชื่อเรื่องแถนอย่างมาก โดยถือว่าแถนเป็นเทพที่มีอำนาจสูงสุด และมีเพียงองค์เดียวเท่านั้น ชาวล้านช้างยังเชื่ออีกว่ากษัตริย์ที่ปกครองล้านช้างทุกพระองค์มีเชื้อสายมาจากพญาแถน (ผีฟ้าแถน) โดยสืบเชื้อสายมาจากขุนบรม คือแถนส่งขุนบรมมาปกครองโลกมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติและที่สำคัญความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอย่างมากในสังคมล้านช้าง การที่คนล้านช้างเกิดความเชื่อในสรรพสิ่งต่างๆ นั้นไม่ใช่เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนล้านช้างมีความมั่งงาย แต่ความเชื่อกลับเป็นตัวการกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างให้อยู่ในกรอบของสังคมล้านช้างนั่นเอง นอกจากนี้ ยังมีวิถีชีวิตในด้านอื่นๆ เช่น อาหารการกิน เครื่องใช้ อาวุธ ดนตรี และการแสดงนันทนาการต่างๆ เป็นต้น วิถีชีวิต

^{๑๑๔} สุเนตร โปธิสาร, ประวัติศาสตร์ลาว. (ขอนแก่น : คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

ของคนล้านช้างยังมีการติดต่อกับเมืองต่างๆ เช่น อยุธยา สุโขทัย ตาลี คนมิง และล้านนา เป็นต้น ในด้านอาหารการกินนั้น ก็แสดงให้เห็นว่า คนล้านช้างมีวิถีชีวิตการกินแบบง่ายๆ เช่น ปลาต้ม ปลาร้า และยังสามารถผลิตเป็นสินค้าออกไปขายยังล้านนาอีกด้วย ซึ่งที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าคนล้านช้างได้รับวัฒนธรรมด้านต่างๆ จากเมืองใกล้เคียงอยู่บ้าง แต่ถึงกระนั้นคนล้านช้างก็ยังมีวิถีชีวิตตามเป็นแบบของตนอยู่นั่นเอง ซึ่งวิถีชีวิตบางอย่างก็ได้มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๓.๒.๓ เครื่องมือกำหนดวิถีชีวิตของสังคมล้านช้าง

ถึงแม้ว่าสังคมล้านช้างจะมีการจัดรูปแบบการปกครองที่เป็นระบบชัดเจนมากขึ้นแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถจะควบคุมคนในสังคมที่มีความหลากหลายในเรื่องของความเชื่อถือที่แตกต่างกันนั้นให้มีกรอบในการดำเนินชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกันได้ ดังนั้นชนชั้นปกครอง (พระมหากษัตริย์) จึงได้กำหนดกรอบให้คนล้านช้างได้มีวิถีชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมดูแลให้คนเหล่านั้นมีวิถีชีวิตอยู่อย่างสันติ โดยแบ่งกรอบแห่งวิถีชีวิตออกเป็น ๓ แนวทาง คือ วิถีชีวิตทางด้านศาสนา วิถีชีวิตทางด้านกฎหมาย และวิถีชีวิตทางด้านตำนานและวรรณกรรม ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมาเสนอวิเคราะห์ในแต่ละวิถีชีวิต ดังนี้

๑) วิถีชีวิตทางด้านศาสนา

อาณาจักรล้านช้าง ได้ใช้ความเชื่อทางศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม คือความเชื่อเรื่องวิญญาณ (ผี) เช่น ผีฟ้า ผีแถน เป็นต้น ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้สะท้อนออกมาในรูปแบบฮีต-คอง ดังจะเห็นได้ว่าหลักของฮีต-คองในช่วงแรกๆ จะเป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาพุทธเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมคือเรื่องของผี เช่น ในเดือนเจ็ดจะมีการทำบุญบูชาเทวดาอารักษ์ ผีเจ้าหลักเมือง ผีพ่อแม่ ผีปู่ตา ผีบรรพบุรุษ และผีตาแฮก (ผีที่รักษานาไร่)^{๑๑๕} เป็นการทำให้พิธีกรรมผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา คือมีการทำบุญและการบูชาผีไปด้วย ต่อมาในสมัยของพระเจ้าโพธิสารราชเจ้า ได้มีพระราชอาชญาประกาศให้บ่าวไพร่พลเมืองทั้งหมดเลิกนับถือพวกวิญญาณ หรือผีแถนอันเคยนับถือมาแต่โบราณนั้นเสียทั้งหมด โดยให้ประชาชนหันมานับถือพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว^{๑๑๖} ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างกรอบในการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้าง และให้ง่ายต่อการปกครอง แต่ในความเป็นจริงแล้วการกำหนดห้ามนับถือดังกล่าวนี้ไม่ได้ผลเท่าไรนัก เพราะความเชื่อเรื่องผีของคนล้านช้างถูกปลูกฝัง

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๑๖} พระครูภัทรสิริวิฑู (วิทยา สิริภทฺโท/เที่ยงธรรม), ศึกษาพัฒนาการและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมล้านช้าง, สารดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๒๗.

มานานหลายชั่วอายุคน จึงไม่สามารถจะถูกลบทิ้งไปจากจิตสำนึกของชาวล้านช้างได้ ความเชื่อเหล่านั้นยังถูกฝังแน่นอยู่ในจิตใจอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

อย่างไรก็ตาม เมื่อกษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้าง (พระเจ้าฟ้ารุ่ง) ได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่แล้ว ทำให้ลัทธิธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าถึงจิตใจของคนล้านช้างได้อย่างรวดเร็ว และชนชั้นผู้ปกครองเองก็ให้ความสำคัญกับลัทธิธรรม และคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างเต็มเปี่ยม จึงได้นำลัทธิธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้าง เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม คือการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งผลของกรรมจะส่งผลให้ในชาตินี้และชาติหน้า และสภาพความเป็นอยู่ของคนแต่ละคนในชาตินี้เป็นผลมาจากอดีตชาติ เป็นต้น ซึ่งแนวความคิดเรื่องการทำดีที่ได้รับผลตอบแทนคือการไปเสวยสุขบนสวรรค์นี้เอง ก็ถือว่าเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ชนชั้นผู้ปกครองได้นำมาเสนอเพื่อสร้างเป็นกรอบแห่งวิถีชีวิตของคนล้านช้างได้ ประพฤติดี ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม และที่สำคัญการนำหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้าง ก็เพื่อให้คนล้านช้างมีกรอบวิถีชีวิต หรือการดำเนินชีวิตเป็นไปในทางเดียวกัน ดังนั้นพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านช้างจึงเป็นเครื่องมือในการกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างในเรื่องของการพัฒนาความคิด ความเชื่อเพื่อนำไปสู่สังคมที่เป็นระเบียบเรียบร้อยดีงามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั่นเอง

๒) วิถีชีวิตทางด้านกฎหมาย

อาณาจักรล้านช้าง นอกจากจะใช้ลัทธิธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำหนดในการสร้างกรอบให้คนล้านช้างได้ประพฤติปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติแล้วนั้น แต่เนื่องจากอาณาจักรล้านช้างเริ่มมีการขยายขอบเขตมากขึ้น ก็ทำให้สังคมล้านช้างมีการขยายตัวตามไปด้วย ซึ่งการขยายตัวของสังคมล้านช้างนี้ไม่ได้มีส่วนทำให้สภาพจิตใจของคนล้านช้างขยายสูงขึ้นไปด้วย แต่ตรงกันข้ามเมื่อสังคมขยาย หรือมีความเจริญมากขึ้นเท่าใด ปัญหาของคนในสังคมล้านช้างก็เริ่มมีมากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ชนชั้นปกครองจึงคิดว่า เฉพาะลัทธิธรรมทางพระพุทธศาสนาคงยังไม่เพียงพอต่อการกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างสันติ ดังนั้นจึงควรมาตรการมาเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างเพิ่มเติม โดยการนำจารีต คือฮีต-คองต่างๆ ที่สืบต่อกันมาเป็นทอดๆ ในอดีตนั้นมาผสมผสานกับบทลงโทษทางศาสนา แล้วมีการพัฒนากฎข้อบังคับนั้นมาเรื่อยๆ จนกลายเป็นกฎหมายของสังคมล้านช้างในที่สุด

การบัญญัติกฎหมายในช่วงแรกๆ ของอาณาจักรล้านช้างจะอิงกับหลักพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา โดยมีการนำคติความผิดทางกฎหมายไปเทียบกับวินัยสงฆ์ที่มีความผิดของภิกษุจากแหล่งต่างๆ และข้อห้ามส่วนใหญ่จะมีสาระสำคัญตรงกับหลักเบญจศีล และบางฉบับได้นำลัทธิธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการตัดสินปัญหา หรือเป็นเกณฑ์ในการกำหนดความผิดทางกฎหมาย ดังนั้นการพิจารณาโทษตามบทลงโทษทางกฎหมายก็จะมีพิจารณาความผิดจากหนักหรือ

เบาตามวินัยสงฆ์ ซึ่งการนำเอาวิจัยสงฆ์มาเปรียบเทียบกับกฎหมายนี้ก็เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นธรรมให้ตัวกฎหมาย นอกจากนี้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนายังได้ทำหน้าที่คล้ายตุลาการร่วมกับขุนนางในการพิจารณาลงโทษผู้กระทำความผิดอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย แม้ลักษณะของกฎหมายในช่วงนี้จะอิงกับวินัยสงฆ์อยู่บ้าง แต่ก็ยังมีบทลงโทษผู้กระทำความผิดอย่างชัดเจนมากกว่ายุคที่ใช้จารีต หรือฮีต-คอง และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้าง ซึ่งในช่วงแรกนี้ ชนชั้นผู้ปกครองจะใช้ฮีต-คอง และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำหนดความประพฤติของคนล้านช้าง ซึ่งผู้ใดไม่ประพฤติหรือปฏิบัติตามจะ “ชะล่า” เช่น ผู้หญิงไปชู้ หรือสมสู่กับผู้ชาย จะชะล่า”^{๑๑๗} เป็นต้น

เมื่อศึกษาถึงวิถีชีวิตด้านกฎหมายของสังคมล้านช้าง จะพบได้ว่า เมื่อสังคมล้านช้างมีการขยายตัวมากขึ้น สังคมก็เริ่มมีความสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ชนชั้นผู้ปกครองจึงได้บัญญัติกฎหมายขึ้นมาใช้ในสังคมล้านช้างเพื่อตีกรอบให้ชาวล้านช้างประพฤติปฏิบัติไม่แตกแยกด้วยความเชื่อหรือความคิด กฎหมายจึงได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้าง โดยการใช้บทลงโทษที่ชัดเจนเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติให้มีการปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกัน การกำหนดบทลงโทษทางกฎหมายจึงเป็นเครื่องมือกำหนดวิถีชีวิตของสมาชิกในสังคมล้านช้างให้ปฏิบัติตามกรอบที่สังคมวางไว้อย่างดีว่าการให้สำนึกด้วยตัวเอง จึงกล่าวได้ว่าการนำกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการกำหนดวิถีชีวิตดำเนินชีวิตเช่นนี้ จึงจัดได้ว่าเป็นวิถีชีวิตของคนล้านช้างอีกรูปแบบหนึ่ง

๓) วิถีชีวิตทางด้านตำนานและวรรณกรรม

อาณาจักรล้านช้าง มีการพัฒนาในเรื่องของการกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมมาตามลำดับเมื่อเวลาผ่านไป สังคมล้านช้างก็ขยายขึ้นเรื่อยๆ ไม่ขาดระยะ แม้จะมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนประพฤติดี และมีกฎหมายเป็นเครื่องมือในการควบคุมลงโทษผู้กระทำความผิดแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับการควบคุมสภาพสังคมล้านช้างที่มีความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติในขณะนั้น จึงเกิดวิธีการกำหนดวิถีชีวิตของสังคมล้านช้างขึ้นมาอีกรูปแบบหนึ่งคือ การเขียนตำนานหรือวรรณกรรมขึ้น ซึ่งเนื้อหาส่วนมากได้สอดแทรกการปฏิบัติตนของคนในสังคม และการสร้างความชอบธรรมให้กับชนชั้นผู้ปกครอง (กษัตริย์) ทำให้ชาวล้านช้างเกิดความเคารพและเชื่อฟังชนชั้นผู้ปกครอง และปฏิบัติตามครรลองที่เกิดจากการเขียนตำนานหรือวรรณกรรมนั้น ดังนั้นการเกิดขึ้นของตำนานและวรรณกรรมจึงมีเป้าหมายเพื่อกำหนดวิถีชีวิตของชาวล้านช้างให้มีการประพฤติปฏิบัติเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม เพราะเนื้อหาของตำนานหรือวรรณกรรมในแต่ละเรื่องสามารถเข้าถึงจิตใจของประชาชนได้ง่ายกว่าการบังคับใช้กฎหมายของบ้านเมือง

^{๑๑๗} ปิยฉัตร สินธุสะอาด, สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐, หน้า ๘๒.

การเขียนตำนานและวรรณกรรมของอาณาจักรล้านช้างนั้นในช่วงแรกๆ จะเป็นการบันทึกแบบจดจำและเล่าสืบทอดต่อกันมา จนต่อมาในสมัยของพระเจ้าวิสุทราช (พ.ศ. ๒๐๔๓-๒๐๖๓) การบันทึกแบบตำนานนี้ได้เริ่มเผยแพร่เข้ามาในอาณาจักรล้านช้าง โดยในสมัยนี้ได้เกิดงานเขียนที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ขึ้นอย่างมากมาย เช่น เรื่องขุนบรมที่แต่งโดยพระมหาเทพหลวง และพระมหามลคลสิทธิ์ ซึ่งพระทั้ง ๒ รูปนี้เคยได้บวชเรียนพระธรรมอยู่ที่อาณาจักรล้านนามาก่อน และเมื่อกลับมายังอาณาจักรล้านช้างแล้วจึงได้นำวิธีการเขียนบันทึกแบบตำนานเข้ามาใช้ในอาณาจักรล้านช้างด้วย ซึ่งจดบันทึกแบบของล้านช้าง เรียกว่า “พื้น” ซึ่งก็คือการแต่งเรื่องราวที่สมมติว่าเกิดขึ้นจริงๆ ในอดีต โดยเนื้อหาส่วนมากจะแสดงความเป็นมาของชนชั้นผู้ปกครองหรือกษัตริย์ รวมไปถึงสถานที่สำคัญทางปุชนิยสถาน และปุชนิยวัตถุ^{๑๑๘} เป็นต้น ความสำคัญของพื้นหรือตำนานในอดีตนั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ในการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีส่วนช่วยให้ชนชั้นผู้ปกครองใช้เป็นประโยชน์ในการควบคุมหรือกำหนดวิถีชีวิตของประชาชนได้ แม้ว่าในเวลานั้นชาวล้านช้างจะไม่สามารถอ่านหนังสือได้ก็ตาม แต่พื้นก็เกิดขึ้นในสมัยที่ชนชั้นผู้ปกครองในหลักความเชื่อและพระพุทธศาสนาเป็นสื่อในการถ่ายทอดพื้นสู่ชาวบ้าน โดยชนชั้นผู้ปกครองจะเป็นผู้สนับสนุนให้พระสงฆ์ได้มีการศึกษาเล่าเรียน เพื่อที่จะสามารถเป็นสื่อในการถ่ายทอดแก่ชาวบ้านได้โดยง่าย ดังนั้นพื้นหรือตำนานและวรรณกรรมก็ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมล้านช้าง เช่น พื้นขุนบรม โดยเนื้อหาในเรื่องนี้จะกล่าวถึงขุนบรมที่เป็นลูกของพญาแถน (ผีฟ้าแถน) ได้มาจุติเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ เป็นการสร้างการยอมรับในตัวขุนบรมให้กับชนเผ่าต่างๆ ที่มีความเชื่อเรื่องผีแถนได้คล้อยตาม และเชื่อในคำสั่งสอนของขุนบรม และพื้นขุนบรมยังได้กล่าวให้เห็นถึงความเป็นพี่น้องกันของชนเผ่าต่างๆ ที่อยู่ใต้อาณาจักรล้านช้างว่า แม้จะเป็นชาวเผ่าใดก็ตาม แต่ทั้งหมดก็ออกมาจากแหล่งเดียวกันคือน้ำเต้า ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงเป็นพี่เป็นน้องกัน ซึ่งการสอดแทรกความคิดดังกล่าวก็เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่ของชนเผ่าต่างๆ ที่นับถือผีต่างๆ มีผีฟ้า ผีแถน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วผู้แต่งตำนานขุนบรมยังได้สอดแทรกแนวการปฏิบัติตน โดยใช้ขุนบรมเป็นสื่อในการสั่งสอนคนในสังคมล้านช้างให้ปฏิบัติตามจนกลายเป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่งของคนล้านช้าง

นอกจากตำนานเรื่องขุนบรมแล้ว ยังมีตำนานที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นเครื่องมือในการกำหนดวิถีชีวิตของชาวล้านช้างคือ “อรัญชธาตุ” ซึ่งเรื่องนี้เกิดขึ้นมากเพื่อเป็นตำนานหรือที่มาของการสร้างพระธาตุพนม ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งในช่วงนั้นพระองค์ได้ย้ายเมืองหลวงจากหลวงพระบางมาที่นครเวียงจันทร์ ซึ่งอยู่ใกล้กับองค์พระธาตุพนม และในขณะนั้นพระธาตุพนมก็เป็นจุดศูนย์กลางในการรวมจิตใจของชนเผ่าต่างๆ ดังนั้นในสมัยนี้พระองค์จึงได้เสด็จมานมัสการและปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม ซึ่งในสมัยของพระองค์นี้เองได้มีการเขียนตำนานพระอรัญชธาตุขึ้น

^{๑๑๘} อ่างแล้ว, หน้า ๘๔.

^{๑๑๙} ซึ่งตำนานเรื่องพระอัฐธาตุนี้ นอกจากจะเป็นการเขียนประวัติการสร้างการสร้างพระธาตุพนมแล้ว ยังมีเรื่องสอดแทรกเรื่องราวเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับชนชั้นผู้ปกครองหรือกษัตริย์ด้วย อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเคารพยำเกรง และเลื่อมใสในพระมหากษัตริย์มากขึ้น เมื่อชาวล้านช้างเกิดความเคารพยำเกรงในชนชั้นผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์แล้ว ก็จะมีการเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของชนชั้นผู้ปกครองนั้น ซึ่งวิธีการนี้ก็ถือว่าเป็นการกำหนดวิถีชีวิตให้ชาวล้านช้างได้ประพฤติปฏิบัติตามจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวล้านช้างในอีกรูปแบบหนึ่ง

การวิเคราะห์วิถีชีวิตทางด้านตำนานและวรรณกรรมของสังคมล้านช้าง พบว่า การเขียนตำนานหรือวรรณกรรมของล้านช้างในแต่ละเรื่องนั้น ล้วนได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นผู้ปกครองสูงสุดคือพระมหากษัตริย์เสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ก็เพื่อที่ชนชั้นผู้ปกครองจะได้นำตำนานหรือวรรณกรรมที่เขียนขึ้นนั้นมาใช้ประโยชน์ในการปกครองบ้านเมืองให้เกิดความสงบสุขในสังคม นอกจากนี้แล้วชนชั้นผู้ปกครองยังได้นำหลักของฮินดูลัทธิสอง-คองลิสส์ ซึ่งเป็นหลักในการปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อดั้งเดิมที่ได้สืบทอดกันมานั้นมาเป็นแนวทางในการสร้างกรอบของสังคม เพื่อให้คนล้านช้างได้ปฏิบัติเป็นไปในทางเดียวกัน ฉะนั้นเมื่อวิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมล้านช้างแล้ว จะเห็นได้ว่า คนในสังคมล้านช้างมีวิถีชีวิตแบบพหุวัฒนธรรมคือการรวมเอาคติความเชื่อต่างๆ ที่มีในสังคมล้านช้าง และรับเอาคติใหม่ๆ นอกเหนือจากที่มีอยู่ในสังคมล้านช้างเดิม เช่น หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น จนเวลาต่อมาชนผู้ปกครองได้สนับสนุนให้มีการสร้างตำนานหรือบันทึกงานต่างๆ ขึ้นมา ซึ่งตำนานเหล่านั้นก็ล้วนแล้วมีเนื้อหาที่เขียนขึ้นจากความเชื่อดั้งเดิมที่ผ่านการผสมผสานกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นเครื่องกำหนดให้ชาวล้านช้างมีวิถีชีวิตที่ดีงาม ซึ่งรูปแบบแห่งวิถีชีวิตของชาวล้านช้างบางอย่างในแต่ละยุคสมัยนั้นได้ถูกสืบทอดมากระทั่งถึงปัจจุบัน

๔.๓.๓ วิถีชีวิตของสังคมล้านช้างที่ยังมีการสืบทอดในปัจจุบัน

ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นวิถีชีวิตของคนในยุคอาณาจักรล้านช้างเดิม ซึ่งเป็นการตอบโจทย์ตามหัวข้อและวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตของคนในสังคมล้านช้างที่ยังมีการสืบทอดมาถึงวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน และเมื่อทำการศึกษาวิเคราะห์การดำรงชีวิตของคนในภาคอีสานของไทย และคนใน สปป.ลาวแล้ว พบว่า มีบางอย่างที่หายไปตามกาลเวลา เช่น การแบ่งชนแบบเดิมที่มีระบบทาส หรือระบบไพร่ เป็นต้น และมีบางอย่างที่ยังคงสืบทอดกันอยู่ เช่น วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการนับถือวิญญาณ (ผี) พร้าหมัน และพุทธศาสนา รวมไปถึงรูปแบบการดำรงชีวิตบางอย่างที่คนในแถบภาคอีสานของไทย และชาว สปป.ลาว ยังคงมีการสืบทอดกันอยู่ เช่น การดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ มีการแสวงหาปัจจัย ๔ จาก

^{๑๑๙} อ้างแล้ว, หน้า ๘๕.

ธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังคงมีปรากฏให้เห็นในสังคมชนบทในภาคอีสานของไทย และ สปป.ลาว โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอวิเคราะห์ในบางประเด็น ดังนี้

๔.๓.๓.๑ วิธีชีวิตที่สืบทอดมาจากการนับถือวิญญาณ (ผี)

สังคมล้านช้างในยุคต้นๆ นั้น มีวิถีชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ อาศัยอยู่ตามถ้ำ ป่า เขา ดำรงชีพด้วยการหาของป่าและล่าสัตว์ การออกไปหาของป่าและล่าสัตว์บางครั้งก็ประสบผลสำเร็จ บางครั้งก็ไม่ได้อะไรเลย หรือบางครั้งโชคร้ายก็ถูกสัตว์ป่าทำร้ายเอา ทำให้ได้รับบาดเจ็บล้มตาย การดำรงชีพอยู่ท่ามกลางธรรมชาติจึงมีความเสี่ยงอยู่ตลอดเวลา แต่ในขณะที่เดียวกันธรรมชาติก็มีทั้ง ๒ ด้านเสมอ คือเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการดำรงชีพ เช่น มีต้นไม้ น้ำ ทรัพยากรอื่นๆ รวมถึงแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ เป็นต้น และธรรมชาติอาจนำอันตรายมาให้ในการดำรงชีวิต เช่น การเป็นไข้ป่า แผ่นดินไหว น้ำท่วม ไฟป่า และไฟไหม้^{๑๒๐} เป็นต้น ปรากฏการณ์เหล่านี้ชาวล้านช้างเดิมเชื่อว่าผีลี้ลับที่มองไม่เห็นคอยให้คุณและให้โทษมนุษย์ แล้วจึงสร้างมโนทัศน์ขึ้นมาในรูปของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เบื้องหลังธรรมชาติและปรากฏการณ์เหล่านั้น ส่งผลให้เกิดความเชื่อเรื่องวิญญาณ (ผี) ขึ้นในยุคแรกๆ ของสังคมล้านช้าง และมีการสืบทอดเรื่อยมาถึงยุคปัจจุบัน

ในโลกปัจจุบันความเชื่อเรื่องวิญญาณ (ผี) ได้ถูกท้าทายด้วยการค้นพบกฎแห่งสัจจะ จนสามารถลบล้างความเชื่อเรื่องวิญญาณ จนบางครั้งบางศาสนาที่สอนให้เชื่อเรื่องวิญญาณ อย่างเช่น พุทธศาสนา เป็นต้น ได้รับผลกระทบต่อการพิสูจน์หาความจริงเชิงประจักษ์ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเครื่องมือที่ทรงพลังของการค้นพบในโลกสมัยใหม่ไม่ใช่ความเชื่ออย่างที่ศาสนาเคยสอนไว้ แต่มันคือหลักแห่งเหตุผลที่มนุษย์ใช้เพื่อแสวงหาความจริง เหตุผลจึงกลายเป็นสิ่งที่ยอมรับกันทั่วไป จนพัฒนาเป็นระบบความเชื่อชุดใหม่ในเวลาต่อมา ที่เรียกว่า “วิทยาศาสตร์”^{๑๒๑} และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในโลกปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แม้โลกยุคปัจจุบันจะมีการสามารถพัฒนาเทคโนโลยีและระบบเหตุผลมากขึ้น แต่ความเชื่อที่เป็นรากฐานเดิมคือวิญญาณ (ผี) นั้นไม่ได้จางหายไปตามกาลเวลา แต่ยังคงแทรกซ้อนอยู่กับความเชื่อของสังคมมนุษย์ในยุคปัจจุบันอยู่ เช่น เมื่อคนเกิดเจ็บป่วยขึ้นมา ไปหาแพทย์และทำการรักษาตามคำแนะนำทางการแพทย์แผนปัจจุบันแล้ว แต่อาการที่ป่วยก็ยังไม่หายหรือค้นหาสาเหตุของการป่วยไม่เจอ คนป่วยหรือญาติๆ มักจะนำไปหาหมอไสยศาสตร์ ที่เรียกว่า หมอผี หมอทรง หรือหมอธรรม เป็นต้น ซึ่งบางครั้งหมอเหล่านี้ก็สามารถรักษาให้หายจากอาการป่วยได้อย่างน่าอัศจรรย์ โดยใช้การรักษาเยียวยาแบบความเชื่อหรือทำพิธีกรรมที่มีการสืบทอดมาแต่โบราณ^{๑๒๒} ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจุบันแม้จะมีความเจริญทางการแพทย์หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ก็

^{๑๒๐} ธีระพงษ์ มีโสง, ผีกับพุทธการผสมผสานทางความเชื่อ. (กรุงเทพฯ : อินทนิล, 2554), หน้า ๑.

^{๑๒๑} อ่างแล้ว, หน้า ๑๒.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ตามที่ แต่ผู้คนโดยเฉพาะชาวอีสานและชาวลาวบางส่วน ยังมีความเชื่อในพลังอำนาจลึกลับที่เรียกว่า วิญญาณ (ผี) น้อย่างไม่เสื่อมคลาย

๑) วิญญาณ (ผี) ที่ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยภาคอีสาน-ลาว

สำหรับคนอีสานและคนลาวแล้ว วิญญาณก็คือผีของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือที่มีอยู่แล้วโดยไม่ทราบว่ามีมาแต่เมื่อใดหรือมีมาอย่างไร ผีเหล่านี้ประกอบด้วยผีประเภทต่างๆ เช่น ผีนา ผีป่า ผีเขา ผีบ้าน ผีหมู่บ้าน ผีปู่ย่าตายาย ผีฟ้า ผีแถน และผีอื่นๆ หรือแม้กระทั่งผีที่เกิดจากการกระทำของบุคคล เช่น ผีปอบ ความเชื่อเรื่องผีอันเป็นความเชื่อที่มีมาแต่สมัยโบราณ ผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาจนแทบจะแยกกันไม่ออกว่าพิธีกรรมใดเกิดจากความเชื่อในพุทธศาสนาหรือพิธีกรรมใดเกิดจากความเชื่อเรื่องผีดั้งเดิม^{๑๒๓} ความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสาน-ลาวนั้น เข้ามาผูกพันในการประกอบอาชีพ ซึ่งถือว่ามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน-ลาว การทำนาอันเป็นอาชีพที่ขึ้นอยู่กับสภาพของธรรมชาติดินฟ้าอากาศ จะได้ผลหรือไม่ได้ผลขึ้นอยู่กับธรรมชาติ และสิ่งที่มีนัยสำคัญต่อการทำนาก็คือน้ำ น้ำที่ได้จากน้ำฝน ซึ่งชาวอีสาน-ลาวเชื่อว่าผีเป็นผู้คอยบันดาลให้ฝนตก ฝนจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ มีน้ำเพียงพอหรือไม่ ขึ้นอยู่กับอำนาจดลบันดาลของผีแถน ก่อนลงมือทำนาเมื่ออย่างเข้าฤดูฝนจึงต้องมีพิธีกรรมขอฝนจากผีแถน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำมากพอที่จะได้ทำนา เมื่อได้น้ำฝนแล้ว ก่อนลงมือหว่านข้าวกล้าก็จะมีพิธีไหว้ผีประจำที่นาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าผีตาแฮก เพื่อข้าวกล้าจะได้เจริญงอกงามไม่ถูกรบกวนจากศัตรูข้าว ได้ข้าวเต็มเม็ดเต็มหน่วย เพื่อความอยู่รอดในการดำเนินชีวิต เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็มีพิธีสู่ขวัญลานนวดข้าว สู่ขวัญข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลมีข้าวได้พอกินตลอดปี ก่อนที่จะถึงฤดูกาลทำนาในปีต่อไป^{๑๒๔} ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องของวิถีชีวิตของชาวอีสาน-ลาวบางส่วน ที่ยังมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องวิญญาณหรือผีผีจึงเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชาวอีสาน-ลาวให้ความสำคัญมากในการดำรงชีวิต

ผู้วิจัยใคร่นำเสนอเป็นกรณีศึกษาวิเคราะห์เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับจิตวิญญาณหรือผี ที่เห็นว่ามี ความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวไทยอีสาน-ลาวมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้างยุคแรกๆ แล้วมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวไทยอีสาน-ลาว ที่ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ซึ่งก็มีหลากหลายความเชื่อด้วยกัน แต่ในที่นี้ใคร่นำเสนอเพียง ๒ ความเชื่อเป็นกรณีศึกษา คือความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ตา และความเชื่อเกี่ยวกับผีตาแฮกของชาวไทยอีสาน-ลาว ดังนี้

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ พระครูประภักจันโทชติ, เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ และผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมล้านช้าง ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

(๑) ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู้ตาของคนไทยอีสาน-ลาว

คนอีสานและคนลาวในปัจจุบันแทบทุกหมู่บ้านจะมี ดอนปู่ตา ซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน โดยมีความเชื่อว่าดอนปู่ตาเป็นที่อยู่อาศัยของผีบรรพบุรุษของหมู่บ้าน ปู่ตาหมายถึงวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ปู่ตาเป็นวิญญาณทางพ่อ ตา เป็นวิญญาณทางแม่ คนในชุมชน จึงปลูก ตูบ หรือ หอ ให้ผีปู่ตาได้อาศัย ซึ่งอาจจะมีการปั้นแทนหรือไม่มีก็ได้ โดยถือว่าเป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะรุกรานหรือตัดต้นไม้แสดงวาทะยาบคายไม่ได้ ดังนั้น ดอนปู่ตา จึงเป็นกลายเป็นป่าขนาดเล็กๆ และเป็นพื้นที่ป่าสงวนของคนในชุมชนไปในตัว^{๑๒๕} คนอีสานและคนลาวมีความเชื่อเรื่องผีปู่ตามานานแล้ว โดยถือว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ความเชื่อดังกล่าวได้หยั่งลึกลงไปจิตสำนึกของลูกหลานในชุมชน และถือปฏิบัติติดต่อกันอย่างเคร่งครัดสืบต่อกันมา ผีปู้ตาเป็นผู้รักษาหมู่บ้านให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข อีกทั้งยังมีการบำ (การบนบาน) หรือขอพรในกรณีต่างๆ ของคนในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านที่มาบ่าจะมีตั้งแต่เด็กนักเรียนจนถึงผู้สูงอายุทุกเพศทุกวัย การบนบานจะมีหลายอย่าง เช่น การขอพรให้ตนเองประสบความสำเร็จในด้านการเรียน ค้าขาย หรือในการเดินทาง โดยหากสิ่งที่ตนเองบ่านั้นประสบความสำเร็จ ก็จะมีการแก้บนตามที่ได้กล่าวไว้ เช่น การบ่า ด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ น้ำแดงหรือเหล้า หากเป็นเรื่องใหญ่ก็อาจจะถึงขั้นมีการแสดงมโหรีสรรพ เช่น หมอลำ หรือภาพยนตร์^{๑๒๖} เลยทีเดียว

นอกจากนี้ ในทุกๆ เดือน ๖ หรือพฤษภาคม จะมีการทำบุญเลี้ยงผีปู้ตาเป็นประจำทุกปี โดยพิธีกรรมทั้งหมด ตั้งแต่การบ่าหรือการเซ่นไหว้ต่างๆ ต้องผ่านเจ้าหรือกระเจ้า ซึ่งเป็นผู้ติดต่อทางจิตกับผีปู้ตา ในกรณีที่มีคนในชุมชนทำในสิ่งที่สมควรผีปู้ตาจะแสดงให้เห็นโดยการไปสิงหรือเข้าเฒ่าเจ้า เฒ่าเจ้าจะมีอาการสั่นแล้วพูดอะไรออกมาชัดเจนว่าใครทำอะไรผิดผีปู้ตา ให้รีบแก้ไข โดยการนำดอกไม้ ธูปเทียน ไปบอกกล่าวเพื่อขอขมา^{๑๒๗} ส่วนพิธีเลี้ยงศาลปู่ตา หรือชาวบ้านเรียกว่า พิธีเลี้ยงบ้าน มักจะทำการในวันพุธแรกของเดือน ๖ เฒ่าเจ้าจะประกาศให้ลูกบ้านเตรียมข้าวปลาอาหาร และให้เอาหญ้าคามัดแทนวัว ควาย เป็ด ไก่ และคน ให้ครบตามจำนวนของแต่ละครอบครัว โดยนำไปรวมกันบริเวณพิธีที่ดอนปู่ตา จากนั้นเฒ่าเจ้าก็จะเป็นผู้นำประกอบพิธีเสีงทายดินฟ้าอากาศรวมทั้งหมด เกษภัยที่อาจเกิดขึ้นกับหมู่บ้าน หลังเสร็จพิธีดังกล่าวชาวบ้านก็จะแบ่งข้าวปลาอาหารไปกินเพื่อเป็นสิริมงคล และหลังจากการทำพิธีเลี้ยงปู่ตาเสร็จจะมีการเสีงทายฟ้าฝนขึ้น ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ พระสมปอน สุจิตโต (ศรีพระเสริฐ), วัดพระขาว อ. ไชยธานี นครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ นายวอน ทองปั้น, อายุ ๘๗ ปี ผู้อาวุโส (ปราชญ์ชาวบ้าน) บ้านหนองแขง ตำบลสนาม อำเภอกุเรือ จังหวัดเลย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ขอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

แต่ละชุมชน เช่น การจุดบั้งไฟ ถอดคางไก่ และแพกมัดไม้วา เป็นต้น บางแห่งก็จัดเป็น ๓ ชุดคือ เสียงฝน เสียงคน และเสียงควายหรือสัตว์เลี้ยง^{๑๒๘} เป็นต้น ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันไป

จากการสัมภาษณ์ข้างต้น พบว่า ความเชื่อเรื่องผีปูดตาของชาวไทยอีสานและชาวลาว เป็นความเชื่อสืบเนื่องมาแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งปัจจุบันแม้ว่าโลกจะเจริญล้ำยุคไปด้วยวิชาการสมัยใหม่อย่างเช่นวิทยาศาสตร์แล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเรื่องผีปูดตาหรือวิญญาณต่างๆ ก็ยังถูกสืบทอดกันเรื่อยมา ซึ่งจะเห็นทั่วไปตามป่าชุมชนต่างๆ ของชาวไทยอีสานและชาวลาว ความเชื่อเรื่องผีปูดตานี้ทำให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์หลายอย่าง เช่น ทำให้ชาวบ้านมีป่าชุมชนไว้ใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ มีการหาของป่ามาเป็นอาหาร รวมทั้งใช้เป็นไม้ที่เก็บกักแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร เป็นต้น และที่สำคัญศาลปูดตานี้ยังเป็นจุดศูนย์รวมใจหรือที่พึ่งของชาวบ้านด้วย กล่าวคือชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติแต่อดีตเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ที่พึ่งทางใจที่ดีที่สุดสำหรับพวกเขาก็คือศาลปูดตา เจ็บป่วยไม่สบายก็อาศัยการบนบานจากศาลปูดตา หรือจะเดินทางไปไหนมาไหนก็อาศัยศาลปูดตาได้ช่วยคุ้มครองให้รอดปลอดภัย มีศาลปูดตาหลายที่หลายแห่งที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน แม้แต่คนรุ่นใหม่ อย่างเช่นนักเรียน นักศึกษา เป็นต้น จะไปสอบแข่งขันอะไรในยุคนี้ ส่วนหนึ่งก็มักจะไปบนบานศาลกล่าวกับศาลปูดตาประจำหมู่บ้าน หรือศาลเจ้าที่ต่างๆ เห็นว่าศักดิ์สิทธิ์ เมื่อประสบความสำเร็จจากการบนบานไว้แล้ว ก็จะกลับมาแก้บนโดยการทำพิธีเช่นไหว้ตามที่ผีปูดตาหรือศาลเจ้าที่นั้นๆ ต้องการ ที่กล่าวมานี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องผีปูดตายังคงมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวไทยในภาคอีสานและชาวลาว โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตามชนบทพื้นที่แห่งไกลความเจริญต่างๆ หรือแม้ว่ากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตามเมืองที่เจริญแล้วก็ตาม ก็ยังมีการสร้างศาลเจ้าที่ต่างๆ ไว้ในบ้าน หรือที่ทำงาน เช่น ศาลพระภูมิ เป็นต้น เพื่อการเคารพกราบไหว้บูชา หรือเป็นที่พึ่งทางใจของผู้ที่อาศัยอยู่ภายในบ้าน หรือที่ทำงานบริษัทห้างร้านต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ความเชื่อเรื่องศาลปูดตาหรือศาลเจ้าที่ต่างๆ ของชาวไทยอีสานและชาวลาวนี้ จะยังคงมีการสืบทอดต่อไปอีกนานเท่าอนันชั่วลูกชั่วหลาน ตราบเท่าที่สังคมของคนเหล่านี้ยังมีความต้องการพึ่งพาอาศัยพลังลึกลับเหนือธรรมชาติเหล่านี้อยู่

(๒) ความเชื่อเกี่ยวกับผีตาแฮกของคนไทยอีสาน-ลาว

ผีนา หรือแม่โพสพ ซึ่งชาวไทยอีสานและชาวลาวเรียกว่า ผีตาแฮก ปูแฮก หรือแม่ธรณี คนสมัยล้านช้างเชื่อว่าเป็นผีที่ทำหน้าที่อารักขาผืนนาคอยดูแลให้ข้าวกล้า น้ำท่า รวมถึงปูปลาให้อุดมสมบูรณ์ คุ้มครองสัตว์เลี้ยงต่างๆ ไม่ให้เกิดโรคภัย ผีตาแฮกจะสถิตอยู่มุมใดมุมหนึ่งของที่นา โดยเจ้าของนาจะทำศาลเพียงตาเล็กๆ ไว้ ก่อนจะลงทำนาจะต้องเลี้ยงผีตาแฮกเสียก่อน^{๑๒๙} การปลูกข้าว

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๒๙} ธีระพงษ์ มีไธสง, ผีกับพุทธการผสมผสานทางความเชื่อ, หน้า ๒๗-๒๘.

ในยุคสมัยต่างๆ ตามแบบวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวนั้น มุ่งปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก เหลือบริโภคก็เก็บไว้ในยุ้งฉาง หรือนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยอื่นๆ บ้าง ก็เฉพาะสิ่งที่จำเป็นจริงๆ เช่น แลกกับเสื้อผ้า อาหาร เกลือ และยารักษาโรค เป็นต้น แต่จะไม่นิยมแลกเปลี่ยนข้าวกับเครื่องประทัดประหาร ทั้งนี้เพราะคนไทยอีสานและคนลาวมีความเชื่อว่า ข้าวเป็นสิ่งที่มิบุญคุณ มีจิตวิญญาณ มีเทพธิดา ชื่อว่า แม่โพสพ ประจำอยู่ในท้องถื่น บางแห่งเรียกว่า นางโคสก หรือ แม่โคสก โดยเชื่อกันว่า แม่โพสพนี้มีอิทธิฤทธิ์ สามารถลดบันดาลความสมบูรณ์พูนสุขแก่ผู้ปฏิบัติชอบต่อนางได้ และถ้าปฏิบัติไม่ดีจะได้ผลตรงข้าม ดังนั้นหลังการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแต่ละปี ชาวบ้านจึงต้องจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แม่โพสพและปฏิบัติต่อแม่โพสพอย่างเคารพนอบน้อม^{๑๓๐} ความเชื่ออย่างนี้ในปัจจุบันก็ยังมิอยู่ โดยเฉพาะชาวบ้านที่เป็นชาวนาได้ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตาทวด ในที่นาของแต่ละคนจะมีที่ที่ให้ผีตาแฮกอยู่ ซึ่งบางคนอาจปลูกกระท่อมหลังเล็กๆ บางคนอาจปักเสาเป็นสัญลักษณ์ว่าที่ตรงนี้ คือที่อยู่ของผีตาแฮก หรือบางแห่งอาจทำรั้วถ้ำ ล้อมบริเวณใดบริเวณหนึ่งไว้ ซึ่งชาวบ้านจะทราบดีถึงที่อยู่ของผีตาแฮกนี้ การไหว้ผีตาแฮกหรือทำพิธีปักกกแฮก จะดำเนินการตอนช่วงจะเริ่มปักดำ สิ่งที่ใช้ในการทำพิธีปักกกแฮก ประกอบด้วย เหล้าขาว ๑ ขวด ไก่ต้มสุกพร้อมเครื่องใน ๑ ตัว บางคนอาจมีข้าวดำ ข้าวแดง ปลาร้า ด้วยก็ได้ ดอกไม้ ธูป เทียน หมาก พลุ บุหรี่ น้ำ ๑ ขวด แก้ว ๒ ใบ กระจับข้าวเหนียว หลังจากนั้นนำของเช่นไหว้ไปที่ที่อยู่ของตาแฮก แล้วจัดแต่งสำรับที่นำมาใส่ถาดเหล้า เปิดฝา กระจับข้าวเหนียวเปิดออก น้ำและเหล้าเทใส่แก้วคนละใบ จุดเทียนตั้งไว้พร้อมกับกล่าวเชิญให้ผีตาแฮกมารับหรือมากินของเช่นไหว้ พร้อมกับบนบานให้ข้าวกล้าในนาของตนอุดมสมบูรณ์ และเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว จะต้องแบ่งข้าว ๔ เกวียน (เกวียนจำลองเล็กๆ) ให้แก่ผีตาแฮกด้วยทุกปี^{๑๓๑} ชาวไทยอีสานและชาวลาวที่ทำนาเป็นอาชีพหลักจะนิยมถือตามฮีต-คองโบราณ คือจะทำการแฮกนาคำวันอาทิตย์ แฮกนาหว่านวันจันทร์ ปักตาแฮก ปักกกแฮก และดำนาวันพฤหัสบดี ทำขวัญข้าววันอังคาร แฮกถางไฮ้ (ถางไร่) สุม (เผา) ไฮ้เอาวันศุกร์^{๑๓๒} ในปัจจุบันก็มีบ้างที่ชาวนาบางคนหรือบางครอบครัวไม่สะดวกในการถือฤกษ์ตามวันเวลาดังกล่าว แต่ก็มีการสร้างศาลเล็กๆ ไว้ที่นาตน และมีการเลี้ยงผีตาแฮกเป็นประจำทุกปีมิได้ขาด

จากข้อมูลข้างต้น เป็นการยืนยันว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีตาแฮกของชาวไทยอีสานและชาวลาวในปัจจุบันนั้น ยังคงมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องมาแต่โบราณ ซึ่งบางอย่างอาจถูกแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงก็ด้วยความจำเป็นตามกาลเทศะ แต่สารัตถะเดิมคือการนับถือวิญญาณหรือผีตาแฮกก็

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๓๒} ปรีชา พิณทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน. (กรุงเทพฯ : มปป, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๖.

ยังคงมีอยู่อย่างเหนียวแน่นไม่เสื่อมคลายไปตามกาลเวลา ความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยอีสานและชาวลาวยังมีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องกับอีกหลายสิ่งหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นป่า เขา ไร่ นา และหมู่บ้าน เป็นต้น จะสังเกตได้จากการทำพิธีกรรมที่มีการทำบุญจะมีการอุทิศหรือมีการเกี่ยวข้องกับบรรดาผีต่างๆ เสมอ ความเชื่อเรื่องผีจึงมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวไทยอีสานและชาวลาวตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย อำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งมีผีเป็นตัวแทนนี้ จึงถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของวิถีชีวิตของชาวไทยอีสานและชาวลาวมาตั้งแต่อดีต วิญญาณหรือผีทำให้ชาวไทยอีสานและชาวลาวมีการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมเดียวกันด้วยความสงบราบรื่นโดยไม่ต้องมีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ หรือกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือมีศาลมาคอยตัดสินคดีถึงสิ่งถูกผิด แต่ความเชื่อเรื่องวิญญาณหรือผีในสังคมอีสานและชาวลาวจะเป็นตัวแสดงหรือชี้ให้เห็นว่าอย่างนั้นคืออย่างนี้ไม่ดี หรืออย่างนั้นควรหรือไม่ควร ซึ่งคติความเชื่อเช่นนี้มีความสำคัญในการเชื่อเรื่องผีจึงอาจไม่ได้อยู่ที่การมีผีหรือไม่มีจริงตามความเชื่อนั้นก็ได้ แต่ความเชื่อเรื่องผีในสังคมชาวไทยอีสานและชาวลาวนี้ จะเป็นสิ่งสร้างจิตสำนึกของคนในสังคมเป็นผู้มีจริยธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขต่างหาก

๔.๓.๓.๒ วิถีชีวิตที่สืบทอดมาจากการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นศาสนาธรรมชาติที่เป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะเอาชนะธรรมชาติ โดยมีความเชื่อว่าบางสิ่งบางอย่างที่มีอิทธิพลเหนือธรรมชาติ จึงทำให้เกิดความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เวลากลางคืนมองอะไรไม่เห็นก็เกิดความกลัว พอแสงอาทิตย์มีแสงสว่างก็หายหวาดกลัว จึงนับถือพระอาทิตย์ (สุริยเทพ) จึงเป็นจุดเริ่มแรกของศาสนาที่นับถือพระอาทิตย์ ต่อมาเมื่อเห็นอากาศยอมให้พระอาทิตย์โคจรไปมาได้ จึงนับถือพระวรุณ (วรุณเทพ) คือเทพประจำอากาศและประทานฝนให้อีกด้วย อันเป็นเหตุที่ทำให้ศาสนาพราหมณ์นับถือธรรมชาติและอำนาจของธรรมชาติในนามของเทพหรือเทวดา ต่อมาจึงเกิดเทวดาขึ้นมากมาย นอกจากนี้ศาสนาพราหมณ์ยังได้สอนว่า โลกนี้พระพรหมเป็นผู้สร้างและสรรพสิ่งต่างๆ พระองค์มีอำนาจให้คุณและโทษแก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้มนุษย์และสรรพสิ่งจะต้องเป็นไปตามประสงค์ของพระพรหมทั้งสิ้น ซึ่งเรียกว่า “พรหมลิขิต”^{๑๓๓} และมนุษย์จะต้องสวดสรรเสริญอ่อนน้อมและสังเวทด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อที่พระพรหมหรือเทพเจ้าจะได้ประทานความสุขให้ ตลอดจนเมื่อตายแล้วจะได้ไปอยู่กับพระพรหม โดยมีคณาจารย์หรือพราหมณ์ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการติดต่อพระพรหมหรือเทพเจ้าเหล่านั้น

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เข้ามาเผยแผ่และมีอิทธิพลในอาณาจักรล้านช้าง ก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามา (ดูแนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างในสมัยพราหมณ์-ฮินดู) โดยมีพวกพราหมณ์ที่อพยพมาจากอินเดียมาอยู่ในอาณาจักรขอม (เขมร) ต่อมาพวกพราหมณ์มีอำนาจใน

^{๑๓๓} จักรพรรณ วงศ์พรพวัน, ปรัชญา: ศาสตร์แห่งภูมิปัญญามนุษย์. (กรุงเทพฯ : ควอลิตี้ปรีนท์, 2555), หน้า 140.

อาณาจักรขอม และยังได้ขยายอำนาจครอบคลุมแผ่นดินของอาณาจักรล้านช้างที่เป็นส่วนของภาคอีสานของไทยและลาวทั้งหมด ศาสนาพราหมณ์ก็ได้ขยายตามมาด้วย^{๑๓๔} แม้ในส่วนของประเทศไทยก็มีร่องรอยของศาสนาพราหมณ์ได้เข้าไปมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงชูปะเลียงพราหมณ์และทรงเคารพนับถือพิธีกรรมต่างๆ ของพราหมณ์อยู่ไม่น้อย หลักฐานยืนยันที่ปรากฏให้เห็นก็คือเสาชิงช้าที่อยู่ตรงหน้าวัดสุทัศน์ฯ ซึ่งเป็นที่ทรงประกอบพิธีกรรมประจำ แต่ต่อมาการเชื่อถือพิธีลดน้อยลง แม้จะมีอยู่บ้างก็เพื่อให้เห็นเป็นเพียงประเพณี อย่างไรก็ตาม ก็ต้องยอมรับว่า ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมิใช่น้อย เช่น พิธีกรรมต่างๆ หลายอย่างจะมีพิธีของพราหมณ์เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยเสมอ จนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เช่น การสถาปนามกุฎราชกุมาร พิธีบรมราชาภิเษก พิธียกเสาเอกและเสาโทในการปลูกบ้าน พิธีแรกนาขวัญ พิธีลอยกระทง และพิธีสร้างศาลพระภูมิ^{๑๓๕} เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยและคนลาวในรูปแบบของความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ จนถึงทุกวันนี้

๑) ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยอีสาน-ลาว

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในส่วนที่ยังมีอิทธิพลต่อสังคมภาคอีสานของไทยและลาวในปัจจุบันนี้ จะเป็นลักษณะผสมผสานแทรกซ้อนอยู่ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งมีความกลมกลืนในวิถีชีวิตของชาวอีสานและชาวลาว ที่ไม่มีความขัดแย้งกัน แต่เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยมีการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคนในการปฏิบัติที่ลงตัว เช่น มีหมอขวัญทำพิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรม หมอส่อง หมอลำ ผีฟ้าทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ในงานบุญประเพณีต่างๆ ของชาวอีสานและชาวลาว จะแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้ง ๓ อย่างลงตัว เช่น งานบุญบั้งไฟทางภาคอีสานของไทยและประเทศลาว เป็นพิธีกรรมขอฝนจากแถน ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลก และสามารถดลบันดาลให้เกิดฝนได้ พิธีกรรมนี้เริ่มจากวัดก่อน คือมีการนำบั้งไฟไปไว้ที่วัด มีพิธีซึ่งพระสงฆ์ พราหมณ์ และชาวบ้านทำร่วมกัน ซึ่งโดยปกติแล้ว พระสงฆ์จะไม่ร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผี แต่มีหลายหมู่บ้านที่มีเรือนผีและศาลพระภูมิในบริเวณวัด (อยู่นอกอุโบสถ) ซึ่งโดยปกติแล้วความเชื่อทั้ง ๓ รูปแบบจะมีหน้าที่แตกต่างกันไป ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัดไปฟังเทศน์ฟังธรรม และร่วมพิธีกรรมทางศาสนา แต่เมื่อทำพิธีสู่ขวัญก็ไป

^{๑๓๔} อุทัย เทพสิทธิธา, ความเป็นมาของไทย-ลาว. (พระนคร : สำนักพิมพ์สารสินสวรรค์, 2509), หน้า ๑๕๕.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

หาพราหมณ์ ถ้าหากเจ็บไข้ได้ป่วยก็หาหมอธรรม หมอสงฆ์ หมอลำผีฟ้าซึ่งทำหน้าที่สัมพันธ์กับผี^{๑๓๖} จะเห็นได้ว่า ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจะเข้ามาส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในลักษณะที่เป็นพิธีกรรมต่างๆ ของสังคมชาวบ้าน ซึ่งก็ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เน้นในปฏิบัติโดยการทำพิธีกรรมเพื่อให้เข้าถึงเทพเจ้า ซึ่งในขณะนี้ผู้วิจัยใคร่นำเสนอวิเคราะห์พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่คนไทยในภาคอีสานและคนลาวนิยมทำกันในปัจจุบัน ซึ่งก็มีหลายพิธีกรรมด้วยกัน แต่ในที่นี้จะได้ยกมาเพื่อเป็นกรณีศึกษาวิเคราะห์เพียง ๑ พิธีกรรม คือพิธีกรรมการสู่ขวัญ เพราะเห็นว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับกันมากที่สุดในปัจจุบันทั้งชาวไทยและลาว ดังนี้

(๑) พิธีกรรมการสู่ขวัญ

พิธีกรรมการสู่ขวัญหรือพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งของคนไทยและคนลาวที่นิยมทำกันมากที่สุดในปัจจุบัน ด้วยความเชื่อที่ว่าทุกคนเกิดมาพร้อมกับสิ่งนามธรรมอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า “ขวัญ” ซึ่งคำนี้ ภาษาอีสานและภาษาลาวใช้ในความหมายได้ ๒ อย่าง คือ หมายถึง ผม หรือ ขน ที่ขึ้นเวียนตามตัวหรือหัว เป็นกันหอย บางคนมีหลายอัน เรียกว่า มีหลายขวัญ และอีกอย่างหนึ่ง หมายถึง สภาวะทางนามธรรม แต่เป็นสิ่งประจำตัวของแต่ละคนซึ่งเป็นลักษณะคล้ายวิญญาณ ขวัญนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ประจำตัวของทุกคน และสัตว์ตั้งแต่เกิด คนสมัยล้านช้างโบราณถือว่า ขวัญอาจจะมีการหนีจากร่างกายคนเราได้ เช่น การออกไปเที่ยวเล่น เวลานอนหลับหรือกระเจิงหนีเวลาตกใจกลัวบางอย่าง เป็นต้น หรือบางแห่งเวลาใครถูกผีหลอกตกใจจนหัวโกร๋นหรือเกิดอุบัติเหตุแต่รอดตายมาอย่างหวุดหวิด ญาติๆ ก็จะพาไปทำพิธีช้อนขวัญให้กลับคืนเข้าสู่ตัวตนเหมือนเดิม^{๑๓๗} ขวัญตามลักษณะที่กล่าวมานี้ จึงมีหน้าที่รักษาประคับประคองชีวิตและติดตามเจ้าของไปทุกหนแห่ง การทำพิธีสู่ขวัญจึงเป็นการเชิญขวัญที่หนีหายไปให้เข้ามาอยู่กับตัว และเชื่อว่าเป็นการส่งเสริมพลังใจให้เข้มแข็ง มีสติ และไม่ประมาท

พิธีกรรมการสู่ขวัญของคนไทยอีสานและคนลาว ที่เห็นว่ามีศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยก็ตรงที่ได้รับอิทธิพลทางแนวคิดมาจากคติความเชื่อของพราหมณ์ นั่นคือการนำใบตองมาประดิษฐ์บายศรี เนื่องด้วยใบตองนั้นเป็นของสะอาดบริสุทธิ์ไม่มีมลทินของอาหารเก่าให้แปดเปื้อน และอีกประการหนึ่งก็คือ รูปร่างลักษณะของบายศรีที่ได้จำลองมาจากเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นที่สุดของพระคิ่วหรือพระอิศวร ตลอดจนเครื่องสังเวทียังมีความเชื่อว่ามีมาจกคติพราหมณ์เช่นกัน เช่น ไข่ แดงกวา มะพร้าว รวมถึงพิธีกรรมอื่นๆ เช่น การเวียนเทียน และการเจิม

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ขอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๓๗} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน. (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑๖.

เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีทั้งสิ้น^{๑๓๘} แม้ในปัจจุบันจะไม่มีผู้ที่เป็นพราหมณ์จริงๆ ในสังคมชาวบ้านทั่วไป แต่ผู้ที่ทำพิธีสู่ขวัญ (สูตรขวัญ) ก็จะต้องเป็นผู้ที่สังคมให้ความสำคัญเคารพนับถือทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิ โดยจะต้องมีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับการเป็นพราหมณ์ นั่นคือมีอายุประมาณ ๕๐ ปีขึ้นไป ต้องรักษาศีล ๘ หรืออย่างน้อยก็ต้องรักษาศีล ๕ อยู่เนื่องนิตย์ งดเว้นอบายมุขทั้งหลาย เป็นผู้มีบุคลิกดี เสียงดี ท่วงทีวาจาน่าเคารพเชื่อถือ ต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการท่องบทสู่ขวัญและคำอวยพรที่เกี่ยวข้องได้อย่างแม่นยำและน่าฟัง และที่สำคัญที่ขาดไม่ได้คือการแต่งชุดขาวที่มีลักษณะคล้ายชุดพราหมณ์ในการทำพิธีแต่ละครั้ง^{๑๓๙} จากข้อมูลนี้ จะเห็นได้ว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้ฝากร่องรอยหรือแนวคิดด้านพิธีกรรมไว้ให้คนรุ่นปัจจุบันที่หันมานับถือพุทธศาสนา ได้ผสมผสานแนวคิดของทั้งสองศาสตร์นี้เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน กล่าวคือสังคมอีสานของไทยและชาวลาวยังคงมีการสืบทอดพิธีการสู่ขวัญแบบพราหมณ์อยู่ และผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพราหมณ์ที่ดีนั้น อย่างน้อยจะต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสมคือการรักษาศีล ๘ หรือศีล ๕ อยู่เนื่องนิตย์จึงจะสามารถทำหน้าที่เป็นพราหมณ์สู่ขวัญที่สมบูรณ์ตามคติความเชื่อได้

ก. องค์ประกอบในพิธีสู่ขวัญ

องค์ประกอบในพิธีกรรมการสู่ขวัญนั้น จะต้องใช้เครื่องเซ่นขวัญที่เรียกว่า “บายศรี” ที่ทำด้วยใบตอง รูปคล้ายกระทง เป็นชั้นๆ มีขนาดใหญ่เล็กสอปขึ้นไปตามลำดับ เป็น ๓ ชั้น ๕ ชั้น ๗ ชั้น หรือ ๙ ชั้น มีเสาปักตรงกลางเป็นแกน มีเครื่องสังเวียงวางอยู่ในบายศรี และมีไข่ขวัญ (ไข่ต้ม) เสียบอยู่บนยอดบายศรี มีหลายประเภท เช่น บายศรีตอง บายศรีปากชาม บายศรีใหญ่ (ภาษาเขมร บาย = ข้าว + ศรี = สิริ หมายความว่า ข้าวอันเป็นสิริหรือข้าวขวัญ) มีการพันสายสิญจน์ไว้โดยรอบเพื่อใช้ผูกข้อมือผู้รับขวัญ ผู้นำในการทำพิธีเรียกว่า “หมอขวัญ” หรือ “หมอพราหมณ์”^{๑๔๐} บางแห่งจะนิยมทำพิธีสู่ขวัญ โดยมีการจัดพาขวัญ หรือพานบายศรี ซึ่งใส่ดอกไม้ข้าวต้มมัด ขนม กล้วย ไข่ ผ้ายผูกแขน เทียนค่าหัวค่าคิง ผ้าผืนแพรวา หวี กระจก น้ำอบ น้ำหอม สร้อย แหวน เป็นต้น ทำเป็นพาขวัญ ๓ ชั้นบ้าง ๕ ชั้นบ้าง หรือ ๙ ชั้นบ้าง แล้วกาลเทศะ และความเหมาะสมของแต่ละงานนั้นๆ

การทำพิธีสู่ขวัญของคนอีสานและคนลาวนี้ สามารถทำกันได้แทบทุกโอกาส ที่เห็นว่ามีเหมาะสมกับเวลาที่จะทำพิธีสู่ขวัญ ทั้งที่เป็นมูลเหตุแห่งความดีและไม่ดี เพราะถือว่าเป็นเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัวของเจ้าของขวัญ ดังนั้นจึงเป็นการทำพิธีนี้ได้ทั้งการแสดงความชื่นชม

^{๑๓๘} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑๗.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ นายสิทธิพล เวียงธรรม, อดีตนักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๐} ปรีชา พิณทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า ๑๒๐.

ยินดี และเรื่องที่ไม่ดีที่อาจเกิดขึ้นกับชีวิตของคนๆ หนึ่ง หรือหลายๆ คนที่เกิดขึ้นร่วมกัน โดยคนไทยอีสานและคนลาวมีความเชื่อว่าถ้าได้ทำพิธีสู่ขวัญนี้แล้ว จะช่วยให้เกิดสิริมงคลทั้งต่อผู้ที่ถูกสู่ขวัญและผู้ที่เกี่ยวข้องพิธีด้วย และยังมีความเชื่ออีกว่า พิธีนี้เป็นการต่อชีวิตคนให้มีอายุยืนยาว เป็นการเสริมบารมี สะเดาะเคราะห์ ให้พ้นจากโชคร้าย โรคพยาธิ เพื่อรับโชคลาภ ร่ำรวย และจะมีความสุข ความเจริญ และที่สำคัญเป็นการปลอบใจให้กับเจ้าของขวัญจากคณะญาติมิตรและบุคคลทั่วไป

ข. กรณีที่นิยมทำพิธีสู่ขวัญของคนไทยอีสาน-ลาว

ตามความเชื่อของคนไทยอีสานและคนลาวนั้น การทำพิธีสู่ขวัญสามารถทำได้หลายกรณี และทำในโอกาสที่สำคัญที่ควรจะทำ โดยมากจะยึดถือคติที่คนโบราณในสมัยล้านช้างได้เคยทำไว้แล้วมีการสืบทอดต่อเนื่องกันมา เพราะมีความเชื่อว่า การปฏิบัติตามฮีต-คองที่เคยปฏิบัติกันมาแต่ครั้งปู่ย่า ตาทวดนั้นเป็นสิ่งที่ดีงาม โดยเฉพาะเรื่องของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพราหมณ์-ฮินดูนั้นจะผิดพลาดหรือบกพร่องไม่ได้ จะต้องยึดตามที่คนรุ่นก่อนได้เคยทำไว้แล้ว^{๑๔๑} กรณีการสู่ขวัญในปัจจุบันนี้ก็เช่นกัน คนอีสานและคนลาวก็ยังยึดถือปฏิบัติตามคนรุ่นก่อนที่เคยทำกันมาแล้วในอดีต โดยกำหนดเวลาที่สำคัญอันควรแก่การทำพิธีสู่ขวัญนั้นมีดังนี้^{๑๔๒}

(ก) ในการได้ลาภยศ เช่น ได้เงินทองร่ำรวยมาก ได้ภรรยา ได้บ้านเรือนใหม่ ได้ยศศักดิ์ ได้สมณศักดิ์ หรือสอบเข้ารับราชการได้ เป็นต้น

(ข) ในการพ้นจากทุกข์ เช่น หายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย พ้นจากภยันตราย การจากไปของคนที่เป็นที่รัก หรือการรอดตายจากอุบัติเหตุต่างๆ เป็นต้น

(ค) ในการรับหรือส่งผู้มาเยือน เช่น มีแขกผู้ใหญ่มาเยี่ยมบ้าน หรือมีแขกต่างบ้านต่างเมืองมาเยี่ยมเยียน เป็นต้น

กรณีที่กำลังกล่าวมานี้ คนไทยอีสานและคนลาวมักจะนิยมทำพิธีสู่ขวัญให้กันและกัน ซึ่งก็ถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของคนอีสานและคนลาวทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้นในแต่ละหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงจะมีหมอปราหมณ์หรือหมอสู่ขวัญประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่เคารพนับถือของชาวบ้านเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ จึงกล่าวได้ว่าพิธีกรรมการสู่ขวัญของคนไทยอีสานและคนลาวได้ยึดถือและปฏิบัติมานานแล้ว อันเป็นคติหรือแนวคิดที่ได้มาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผสมผสานกับแนวคิดทางพุทธศาสนาอย่างลงตัวและกลมกลืนกัน นอกจากนี้ที่กำลังกล่าวมานี้ยังมีพิธีกรรมที่เนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ยังคงมีการสืบทอดกันอยู่ เช่น พิธีสร้างศาลพระภูมิ พิธียกเสาเอกและเสาโท พิธีสร้างหลักบ้านหลักเมือง พิธีหล่อพระ พิธีเบิกเนตรพระ พิธีพุทธาภิเษก พิธีลอยกระทง และพิธีสงฆ์น้ำพระ

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร, เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวตี่ อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๒} อุดม บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๒๑๗

ในเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้จะมีสัญลักษณ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแทรกซ้อน อยู่เสมอ ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้มาโดยตรงแล้ว ก็จะไม่สามารถจะแยกออกได้ว่าอันไหนเป็น พราหมณ์และอันไหนเป็นพุทธ หรืออันไหนเป็นวิญญาน (ผี) เพราะมีลักษณะผสมผสานอย่างกลมกลืน และที่สำคัญได้กลายเป็นวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวมาถึงทุกวันนี้

๔.๓.๓.๓ วิถีชีวิตที่สืบทอดมาจากการนับถือพุทธศาสนา

ดังที่ทราบแล้วว่า พุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแพร่และเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรล้านช้าง ตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้างุ้มเป็นต้นมา วิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างได้น้อมรับเอาพระรัตนตรัยมา เป็นที่พึ่งและมีการสืบทอดกันเรื่อยมาถึงปัจจุบัน คนไทยในภาคอีสานและคนลาวในยุคปัจจุบันก็คือ ลูกหลานของคนในอาณาจักรล้านช้างที่ได้สืบลูกสืบลานกันเรื่อยมา วิธีการดำรงชีวิตของคนเหล่านี้ก็ได้อาศัยพื้นฐานจากคติทางพุทธศาสนาที่มีสืบทอดมาแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง โดยมีพระสงฆ์เป็น ผู้นำทางด้านจิตวิญญาณและทำหน้าที่ในเผยแพร่พุทธศาสนาตามลำดับยุคสมัย อย่างเช่นในภาค อีสานของไทยก็จะมีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบที่มีชื่อเสียงเป็นที่นับถือของชาวไทยและชาว ต่างประเทศมากมาย เช่น หลวงปู่มั่น หลวงปู่ชา หลวงปู่ดุล หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่ศรี หลวงปู่เทศก์ หลวง ปู่ขาว และหลวงตามหาบัว เป็นต้น ซึ่งพระสงฆ์เหล่านี้ก็ล้วนเป็นลูกหลานของชาวล้านช้างเดิมที่มีการ สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษนับพันปี^{๑๔๓} คนไทยอีสานและคนลาวจึงนับถือพุทธศาสนาโดยส่วนมาก วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของคนเหล่านี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนถึงตาย หลักธรรมคำ สอนทางพุทธศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทต่อการกำหนดวิถีชีวิตของคนอีสานและคนลาวให้ปฏิบัติตาม ครรลองธรรมหรือจารีตประเพณีอันดีงาม อันได้มาจากแนวคิดทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า “ฮิตสิบสอง” ซึ่งเป็นหลักจารีตให้คนอีสานและคนลาวได้ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมา คนอีสานและคนลาวจึงมักพูด ติดปากเสมอมาว่า “การกระทำทุกอย่างให้เป็นไปตามฮิตสิบสองและคองสิบสี่ จึงเจริญงอกงาม ประกอบอาชีพรุ่งเรือง ทำอะไรอย่าให้ผิดฮิต (ผิดทำนองคองธรรม)”^{๑๔๔}

ฮิตสิบสองนี้ ถือว่าเป็นฮิต (จารีต) ที่สำคัญของคนไทยอีสานและคนลาวที่จะต้องประพฤติ ปฏิบัติตาม ถ้าไม่ประพฤติหรือปฏิบัติตามที่ฮิตสิบสองแล้ว จะถือว่าผิดจารีต ซึ่งคนอีสานและ คนลาวมักใช้คำว่า “คะลำ” หรือ “ชะลำ” ซึ่งเป็นลักษณะของความผิด บาบ ไม่เหมาะ ไม่ควร อาจมี โทษมากหรือน้อยหรือไม่มีโทษ แต่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม คะลำ จึงเป็นหลักคำสอนที่ปฏิบัติกันมา จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมที่มีลักษณะเป็นข้อห้าม เช่น เวลาที่เด็กๆ จะทำอะไรที่แผลงๆ เราก็จะได้ เห็นคนเฒ่าคนแก่บอกล่าวตักเตือนว่าอย่าทำอย่างนั้น อย่าทำอย่างนี้เดี๋ยวมันจะคะลำ “มันสิคะลำ”

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ ดร.อุตร จันทวัน, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ พระครูประภัสร์จันทโชติ, เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ และผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมล้านช้าง ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

บางทีก็ได้ยินคำว่า “มันบ่แมนแนว” คือประพจน์หรือปฏิบัติไม่ถูกต้องตามจารีตนั่นเอง^{๑๔๕} ดังนั้น การคะลำ ในสมัยโบราณถ้าใครไม่ปฏิบัติอาจมีโทษมาก หรือน้อย หรือไม่มีโทษ แต่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันเมื่อบ้านเมืองมีการพัฒนาทางด้านการศึกษา เทคโนโลยีต่างๆ มากขึ้น การคะลำของคนอีสานหรือคนลาวจึงค่อยๆ หายไปกับกาลเวลา เพราะการคะลำบางอย่างก็เป็นสิ่งที่ล้ำสมัย เช่น คนอยู่กรรม (อยู่ไฟหลังคลอดลูก) จะไม่ให้กินเนื้อวัว เนื้อควาย ผัก ผลไม้บางอย่าง จะผิดกรรม ให้กินข้าวป่วยเกลือ ปลาชวานาปังเท่านั้น ซึ่งแพทย์แผนปัจจุบันถือว่า ถ้ำร่างกายหลังหลังคลอด ไม่กินของเหล่านี้ ก็ขาดวิตามินบำรุงร่างกาย และจะไม่มีน้ำนมให้ลูกกินด้วย ส่วนผู้วิจัยเห็นว่าในสังคมปัจจุบัน “การคะลำ” ควรมีการเลือกปฏิบัติเป็นอย่างไร ไปตามกาลเทศะหรือตามหลักสัปปุริสธรรมในพุทธศาสนาจึงจะเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

๑) วิถีชีวิตตามครรลองพุทธศาสนาของคนไทยอีสาน-ลาวในปัจจุบัน

การนับถือพุทธศาสนาของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบัน เป็นการนับถือในรูปแบบที่ผ่านพัฒนาการภายใต้บริบทวัฒนธรรมทางความเชื่อของท้องถิ่นที่หลากหลาย จนกลายเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน นั่นคือวิถีชีวิตจะเกี่ยวพันกับพุทธศาสนาและความเชื่อต่างๆ ที่แฝงอยู่กับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ดังนั้นความเชื่อพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนี้ จึงมิใช่ความเชื่อตามหลักคำสอนที่เป็นสาระตถะจริงๆ ตามที่มีการนิยามความหมายไว้ในหลักวิชาการทั่วไป^{๑๔๖} อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตของคนอีสานและคนลาวในปัจจุบันยังมีการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนาอยู่เป็นส่วนใหญ่ เช่น มีการทำบุญให้ทาน รักษาศีล และปฏิบัติธรรมตามโอกาสต่างๆ อยู่อย่างสม่ำเสมอ ในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันสำคัญของชาติและพุทธศาสนาก็มีการเข้าวัดทำบุญ และร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด รวมไปถึงการจัดพิธีศพก็จัดตามแบบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของคนไทยภาคอีสานและคนลาว มีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย โดยมีวัดเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนและมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ^{๑๔๗} ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่พื้นที่ในภาคอีสานของไทยและลาว จะมีวัดและพระสงฆ์อยู่เป็นจำนวนมาก และแพร่หลายไปตามที่ต่างๆ ที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ จนเป็นที่ประจักษ์กันทั่วไปว่า ชุมชนเกิดขึ้น ณ ที่แห่งใด วัดในทางพุทธศาสนาก็ย่อมเกิดขึ้น ณ ที่นั้นควบคู่กันไปด้วย ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอวิถีชีวิตของชาวนครหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ที่ปฏิบัติตามฮีตคองการใส่บาตรอย่างเคร่งครัด อันแสดงให้เห็นถึงศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาอย่างยาวนาน ดังนี้

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี, ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาและปรัชญา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๔๖} ธีระพงษ์ มีไธสง, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๙.

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร, เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวตี่ อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๒.

๒) วิถีชีวิตการทำบุญใส่บาตรของคนลาวในปัจจุบัน

การทำบุญใส่บาตร (ตักบาตร) พระสงฆ์ในตอนเช้าของชาวพุทธสายเถรวาททั่วไป ไม่ว่าจะในประเทศไทย ลาว กัมพูชา และพม่า เป็นต้น ล้วนมีวิถีชีวิตแบบวิถีพุทธที่คล้ายกัน นั่นคือ การให้ทาน หรือการทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์ในตอนเช้าที่พระสงฆ์ออกมารับบิณฑบาต พิธีการนี้อาจมีต่างกันบ้างในแต่ละท้องถิ่น แต่โดยเนื้อแท้ก็คือการทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์ที่ออกโปรดสัตว์ในตอนเช้า ชาวพุทธก็จะออกมาทำบุญใส่บาตรกันเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะชาวพุทธไทยอีสานและชาวพุทธลาวแล้วนั้นถือว่าเป็นกิจวัตรประจำวันเลยทีเดียวที่จะต้องอุปถัมภ์ค้ำชูพระสงฆ์และพุทธศาสนา วิถีชีวิตจึงมีความผูกพันกับพุทธศาสนาดังที่กล่าวมาแล้ว และในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใคร่นำเสนอวิถีชีวิตการทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์ในตอนเช้าของชาวนครหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อเป็นกรณีศึกษาวิถีการทำบุญของชาวพุทธในปัจจุบัน ดังนี้

(ก) ฮีตคองการใส่บาตร สะท้อนวิถีชีวิตของชาวพุทธนครหลวงพระบางในปัจจุบัน

บนถนนหลวงกลางนครหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คือเส้นทางสายวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตและความศรัทธาในพุทธศาสนาของชาวลาว ได้อย่างชัดเจนที่สุดในปัจจุบัน โดยในทุกๆ เช้า จะมีชาวเมืองหลวงพระบางจะออกมารอใส่บาตรข้าวเหนียว ซึ่งเป็นวิถีพุทธที่สืบทอดมาหลายร้อยปี เพราะข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักของชาวลาว และเป็นสัญลักษณ์ของการมีชีวิตอยู่ การใส่บาตรข้าวเหนียวของชาวนครหลวงพระบางจะมีธรรมเนียมที่เคร่งครัด โดยเฉพาะการแต่งกาย โดยผู้หญิงจะนุ่งซิ่น เกล้าผม และมีแพรเปี่ยงหรือผ้าสไบพาดไหล่ไว้เสมอ ส่วนผู้ชายจะนุ่งกางเกงขายาวและมีผ้าพาดเช่นกัน เพื่อเป็นการให้เกียรติพระสงฆ์ และจะไม่นิยมแต่งกายชุดสมัยใหม่หรือชุดไม่สุภาพ และในขณะเดียวกันจะต้องมีความสำรวมทั้ง กาย วาจา และใจ ในการใส่บาตร ซึ่งชาวลาวที่นครหลวงพระบาง หรือชาวลาวทั้งหมดทั่วประเทศ จะต้องนั่งคุกเข่า เพื่อให้อยู่ต่ำกว่าพระสงฆ์ และจะถอดรองเท้าโดยมีความเชื่อว่าการที่เท้าได้เหยียบกับพื้นดินคือการได้แผ่บุญกุศลให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลายได้รับบุญไปด้วย^{๑๔๘}

วิถีชีวิตในการใส่บาตรข้าวเหนียวที่นครหลวงพระบาง ถือว่าเป็นกิจกรรมแบบพุทธที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เพิ่มมากขึ้นในทุกๆ ปี โดยทางราชการได้รณรงค์และขอความร่วมมือให้แก่มุมาเยือนนครหลวงพระบาง ให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามฮีตคองวิถีชีวิตการใส่บาตรแบบดั้งเดิมของชาวลาว ทั้งนี้เพื่อให้วิถีชีวิตการใส่บาตรข้าวเหนียวได้ดำรงอยู่คู่คนหลวงพระบางตลอดไป และที่สำคัญก็ถือเป็นการแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวพุทธลาว ที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการใส่บาตรพระสงฆ์ในพุทธศาสนา ซึ่งก็

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ พระอ่อนแก้ว กิตติภทโท (สีเวียงชัย), เจ้าอาวาสวัดพระโอ เจ้าคณะแขวงหลวงพระบาง นครหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

นับว่าเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาอย่างมั่นคงของชาวลาว ที่ยังคงรักษาเอาไว้ได้อย่างดีมาจวบจนทุกวันนี้^{๑๔๙}

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ในนครหลวงพระบาง และการลงพื้นที่สังเกตการณ์การทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์ในตอนเช้าที่นครหลวงพระบาง พบว่า มีชาวต่างชาติหลายคนที่มาเที่ยวนครหลวงพระบางเพื่อชมภาพการใส่บาตรและบางคนก็ร่วมใส่บาตรพระสงฆ์กับชาวนครหลวงพระบางด้วย โดยจะสังเกตเห็นว่า ทุกๆ เช้าประมาณตีห้าครึ่ง พระสงฆ์และสามเณรจากทุกวัดในตัวเมืองนครหลวงพระบางประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ รูป จะออกมาจับบิณฑบาตตามท้องถนน (จุดสังเกตก็คือ ก่อนที่พระสงฆ์และสามเณรจะออกมาจับบิณฑบาต จะมีเสียงตีกลองที่เรียกว่า “กะลอ” เป็นสัญญาณดังตึกๆ กัน) จากนั้นริมถนนสายวัฒนธรรมหรือถนนสายหลักในนครหลวงพระบาง ก็จะคลาคล่ำไปด้วยชาวนครหลวงพระบาง และนักท่องเที่ยวจากประเทศต่างๆ ออกมานั่งรอใส่บาตร บางกลุ่มก็ออกมาชมการใส่บาตร และบางกลุ่มก็ออกมาถ่ายรูปบรรยากาศการทำบุญใส่บาตรในตอนเช้า แต่เป็นที่สังเกตอยู่อย่างหนึ่งว่า ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวที่มารอใส่บาตรนั้น โดยส่วนมากจะใส่เฉพาะข้าวเหนียวเปล่าและปัจจัยส่วนหนึ่ง แต่ไม่มีการเตรียมกับข้าวหรือใส่กับข้าวเหมือนกับในประเทศไทย จึงได้สอบถามพระอาจารย์วอนชัย จิตตวโร (สีเวียงชัย) ได้คำตอบว่า ตามปกติชาวลาวในนครหลวงพระบางจะใส่บาตรด้วยข้าวเหนียวเพียงอย่างเดียว ห้ามใส่กับข้าวอย่างอื่นลงไปอีกเด็ดขาด เพราะว่าเมื่อพระกลับวัดแล้ว พอถึงเวลาฉัน แต่ละวัดจะเคาะเกราะไม้ไม้เป็นสัญญาณให้ชาวบ้านรับรู้ ชาวบ้านก็จะยกพาข้าวหรือสารกับข้าวที่เตรียมไว้แต่เข้าไปถวายพระที่วัด ซึ่งเรียกว่า “การถวายจันทน์”^{๑๕๐} ดังนั้นการทำบุญตักบาตรข้าวเหนียวในนครหลวงพระบาง หรือตามสถานที่อื่นๆ ในประเทศลาว จึงมิได้หมายความว่าต้องการให้พระฉันแต่ข้าวเหนียวแต่เพียงอย่างเดียว และการใส่บาตรของชาวนครหลวงพระบางนั้น จะเปลี่ยนเวลาไปตามฤดูกาล ซึ่งชาวบ้านจะสังเกตจากเสียงกลองของวัด หากมีเสียงย่ำกลองเมื่อใด แสดงว่าพระสงฆ์เตรียมตัวจะออกจับบิณฑบาตแล้ว ชาวบ้านก็จะรีบปูเสื่อตรงริมทางที่พระจะเดินผ่าน หากสังเกตให้ดี เราจะเห็นว่าชาวบ้านที่มาใส่บาตรนั้น ต่างก็แต่งกายกันอย่างเรียบร้อย ผู้หญิงจะนุ่งซิ่นและมีแพรเป็ยงหรือผ้าสไบพาดไหล่ไว้เสมอสำหรับเป็นผ้ากราบพระ ส่วนผู้ชายต้องนุ่งกางเกงขายาวและมีผ้าพาดเช่นกัน และเวลาใส่บาตรจะต้องนั่งคุกเข่า น้อยคนนักที่จะแต่งกายด้วยชุดสมัยใหม่หรือไม่สุภาพ ส่วนสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้เตรียมข้าวเหนียวมาใส่บาตร ก็สามารถจะเข้าไปซื้อได้ในตลาด หรือสั่งให้ที่พักหรือบริษัททัวร์ต่างๆ ได้บริการจัดเตรียมข้าวเหนียว

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ พระเตรียม รตนโชโต, วัดนาซางวนาราม นครหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๐} สัมภาษณ์ พระวอนชัย จิตตวโร (สีเวียงชัย), วัดนาซางวนาราม นครหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

สำหรับใส่บาตรให้ได้ หรือจะไปซื้อตามถนนที่พระเดินรับบิณฑบาตก็ได้ เพราะจะมีบรรดาแม่ค้านำข้าวเหนียวและเส้นมาปูเพื่อให้บริการถึงริมถนนเลยทีเดียว

๔.๓.๓.๔ วิธีชีวิตที่ผสมผสานจากการนับถือวิญญูณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา

การผสมผสานทางความเชื่อที่หลากหลายทั้งวิญญูณหรือผี พราหมณ์ และพุทธศาสนาของคนไทยอีสานและคนลาวนั้น เกิดจากพื้นฐานทางความเชื่อเดิมเกี่ยวกับผีและพราหมณ์ที่ไม่ได้ถูกทำลายให้สูญหายไป เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่มีหลักคำสอนบางส่วนที่เข้ากันได้กับเรื่องของผีและพราหมณ์ จึงเกิดการผสมผสานกันอย่างลงตัว วิธีการดำเนินชีวิตเกี่ยวกับความเชื่อของคนไทยอีสานและคนลาวจึงปรากฏในรูปแบบการผสมผสานที่กลมกลืนจนไม่สามารถจะแยกได้อย่างชัดเจนว่า อะไรคือผี อะไรคือพราหมณ์ และอะไรคือพุทธศาสนา เพราะในพิธีกรรมหรืองานประเพณีตลอดทั้งปี (ฮีตสิบสอง) ไม่มีการแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างผี พราหมณ์ หรือพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน และเพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ทั้งสามความเชื่อในวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวดังกล่าว ผู้วิจัยใคร่นำเสนอวิเคราะห์ผ่านพิธีกรรมการทำบุญประเพณีในรอบหนึ่งปี ที่กลุ่มคนซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมล้านช้างด้วยกันมักเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” หรือจารีตที่ประพฤติปฏิบัติกันในรอบปี หรือสิบสองเดือน ดังนี้

๑) **เดือนอ้าย** หรือเดือนเจียง เรียกแบบพุทธศาสนาว่า บุญเข้ากรรม หรือปรีวาสกรรม ตามความเชื่อเดิมของชาวล้านช้างจะทำพิธีเลี้ยงผีแผ่นดินหรือผีบรรพบุรุษ เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนแห่งนี้ก็นำเอาพิธีกรรมทางพุทธศาสนา (พุทธบัญญัติ) มาเป็นฮีตแทนฮีตเดิมที่นับถือวิญญูณหรือผี โดยจัดให้พระสงฆ์เข้าปรีวาสกรรมแทน ส่วนพิธีกรรมการเลี้ยงวิญญูณหรือผีแผ่นดิน หรือผีบรรพบุรุษก็ยังปรากฏอยู่แต่เพียงร่อยรอยเท่านั้น ชาวไทยอีสานและชาวลาวได้ทำพิธีกรรมแบบพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่การบูชาวิญญูณหรือผีทั้งหลายซึ่งยังปรากฏในวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนในทุกวันนี้อยู่

๒) **เดือนยี่** บุญคุณลาน หรือบางแห่งเรียกว่า บุญกุ่มข้าว หรือบุญกุ่มข้าวใหญ่ แต่เดิมเป็นพิธีกรรมหรือความเชื่อในเรื่องของผีตาแฮก หรือแม่โพสพ ที่ชาวล้านช้างเชื่อกันว่าเป็นผีที่คอยปกปักรักษาให้ชาวนาได้รับผลผลิตจากการทำนา คือข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ ชาวนาจึงรู้สึกนึกในบุญคุณของผีตาแฮก จึงได้ประกอบพิธีเลี้ยงเช่นไหว้ผีตาแฮก แต่เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ ชาวล้านช้างก็หันมานับถือพุทธศาสนา แต่พิธีกรรมเดิมคือเลี้ยงผีก็กลายมาเป็นพิธีทำบุญคุณลานแบบพุทธศาสนาแทน แต่ก็ยังคงของเดิมไว้คือเลี้ยงผีตาแฮก และทำพิธีสู่ขวัญข้าวซึ่งเป็นพิธีของพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

๓) **เดือนสาม** บุญข้าวจี ในช่วงนี้เป็นช่วงที่ชาวนาเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว พร้อมทั้งจะนำเอาข้าวใหม่ที่หอมกรุ่นไปเช่นไหว้ตอบแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีตาแฮก จึงประกอบพิธีกรรมนี้ขึ้นต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในภายหลัง ชาวนาเหล่านี้เมื่อนับถือพุทธศาสนาก็ยังคงเคยชิน

ต่อการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีอยู่ แต่เปลี่ยนวิธีการประกอบพิธีกรรมโดยทำแบบผสมผสาน คือ การนำผลผลิตที่ได้ขึ้นไปถวายพระสงฆ์ในพุทธศาสนา ก่อน จากนั้นจึงค่อยนำไปเซ่นไหว้ผีตาแฮกที่หลัง หรือบางครั้งก็ทำบุญอุทิศไปให้ผีในขณะที่กล่าวคำถวายทานแด่พระสงฆ์ ซึ่งสามารถที่จะกล่าวคำอุทิศ เจาะจงไปให้ผีเหล่านั้นได้เช่นกัน

๔) เดือนสี่ บุญเผาผี หรือพระเวส คดีเดิมก่อนหน้าที่พุทธศาสนาจะเข้ามาในอาณาจักรล้านช้าง ชาวล้านช้างได้ประกอบพิธีกรรมการเก็บอกไม้มาบูชาวิญญูณหรือผีที่ดูแล คุ่มครองพวกตน เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาแล้ว ชาวล้านช้างก็นำเอาคติเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี มาประกอบพิธีกรรมแทน ซึ่งพิธีกรรมในการเทศน์เรื่องพระเวสสันดรอาจเป็นคติที่ใหม่พร้อมกับการ ขยายอำนาจการปกครองแบบกษัตริย์มาแทรกอยู่ในเรื่องของพระเวสสันดรก็ได้ เพราะในท้องถิ่น อีสานเดิมจริงๆ นั้น ไม่นิยมเทศน์เวสสันดรชาดก ต่อมาเมื่อกษัตริย์ขยายอำนาจการปกครองที่ มา พร้อมๆ กับการนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้านในท้องถิ่น ชาวไทยอีสานและชาวลาว โดยพระสงฆ์จึง ได้รับเอาคติการเทศน์เรื่องพระเวสสันดรทำนองแหล่มาใช้เทศน์โปรดชาวบ้าน เรียกว่า “เทศน์ มหาชาติ”^{๑๕๑} ซึ่งในพิธีกรรมบุญเผาผีก็ยังเห็นร่องรอยความเชื่อเดิมในระบบเกษตรกรรม คือเรื่องน้ำ โดยในเวสสันดรชาดกยังกล่าวถึงฝนโบกขรพรรษ รวมถึงการแห่พระอุทิศซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ เพราะพระอุทิศมักอาศัยอยู่ในน้ำ นอกจากนี้เครื่องประกอบในพิธีกรรมบุญเผาผียังมีพืชหลายอย่าง เช่น กล้วย อ้อย ใบคูณ ใบยอ และรวงผึ้ง เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นสัญลักษณ์ที่อุดมสมบูรณ์ของสังคม เกษตรกรรมนั่นเอง

๕) เดือนห้า บุญสงกรานต์ ซึ่งคติความเชื่อเกี่ยวกับวันสงกรานต์นี้ ชาวไทยอีสาน และชาวลาวได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมีเรื่องเล่าว่า ท้าวกบิลพรหมลงมาตาม ปัญหากรรมบาลกุมาร โดยให้สัญญาว่าถ้ากรรมบาลกุมารตอบปัญหาได้ จะตัดศีรษะของตนบูชา ปรากฏว่ากรรมบาลกุมารสามารถตอบปัญหาของท่านกบิลพรหมได้ ท้าวกบิลพรหมจึงต้องตัดศีรษะ ตามสัญญาที่ให้ไว้แก่กรรมบาลกุมาร แต่ศีรษะของท่านกบิลพรหมมีความศักดิ์สิทธิ์มาก คือถ้าวางบน แผ่นดินไฟจะไหม้ ถ้าวางลงในมหาสมุทรน้ำจะเหือดแห้ง ถ้าวางไว้บนอากาศฝนจะแล้ง ก่อนตัดศีรษะ จึงเรียกธิดาทั้ง ๗ ตน ให้เอาพานมารองรับศีรษะไว้ แล้วให้แห่รอบเขาพระสุเมรุ แล้วนำไปตั้งไว้บนเขา ไกรลาส ครั้นถึงกำหนดปีธิดาทั้ง ๗ ตน ก็ผลัดกันอัญเชิญศีรษะของท่านกบิลพรหมมาแห่รอบเขาพระ สุเมรุและสร่งน้ำแล้วแห่กลับไปตั้งไว้ที่เขาสุเมรุเหมือนเดิม^{๑๕๒} และชาวล้านช้างเดิมนั้นจะมีการ ประกอบพิธีกรรมโดยการนำเอาของฮักษา (รักษา) เช่น แช่วहुตัน (เขี้ยวहुตัน) ดาบ มีดลงยันต์ ของ ขลัง และของรักษา เป็นต้น ที่เก็บรักษาไว้บนหิ้งผีในแต่ละบ้าน เมื่อถึงวันสงกรานต์ก็นำของรักษา

^{๑๕๑} ธีระพงษ์ มีไธสง, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๐.

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ขอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และ วัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

เหล่านั้นลงมาทำพิธีสงฆ์ (สวดสงฆ์) ด้วยน้ำอบน้ำหอม^{๑๕๓} การสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ของชาวพุทธในปัจจุบันก็ได้คติมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและคติเรื่องผีดังที่กล่าวมาแล้ว

๖) เดือนหก บุญบั้งไฟ เป็นพิธีกรรมหรือประเพณีที่สะท้อนถึงความเชื่อดั้งเดิมของคนในถิ่นล้านช้างเดิมที่มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพิงน้ำฝนจากธรรมชาติ จึงเป็นที่มาของการทำบุญบั้งไฟซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อว่า มีผีแถนผีฟ้าที่ควบคุมฟ้าฝนอยู่เบื้องบน เมื่อถึงฤดูกาลทำนา จึงได้ทำพิธีขอฝนขอฟ้าจากผีแถน จนเกิดตำนานเกี่ยวกับผีฟ้าผีแถนขึ้นมาในภายหลัง เมื่อพุทธศาสนาเข้ามายังดินแดนแห่งนี้ในภายหลัง จึงได้ผนวกเอาบุญพิธีเข้าร่วมในขั้นตอนบุญประเพณีบั้งไฟดังที่ปรากฏในทุกวันนี้

๗) เดือนเจ็ด บุญชำระ (ชำระ) แต่เดิมนั้นเป็นการบูชาผีอารักษ์ หรือผีปุตตาที่ทำหน้าปกป้องรักษาบ้านหรือท้องถิ่นนั้นๆ ให้อยู่ดีมีสุข ชาวล้านช้างจะประกอบพิธีกรรมบูชาด้วยการชำระเสาะสิ่งที่ไม่ดีหรือสิ่งที่เป็นอัปมงคลออกจากบ้าน และอัญเชิญผีอารักษ์มาทำหน้าที่ปกป้องรักษาบ้านเมืองให้มีความสงบสุขและความอุดมสมบูรณ์ เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ ชาวบ้านก็เปลี่ยนมาเป็นการทำบุญโดยการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีหรือสิ่งที่เป็นอัปมงคลทั้งหลายออกจากบ้านเมือง โดยมีการวางด้ายสายสิญจน์รอบชุมชนเพื่อความป็นสิริมงคล พิธีกรรมนี้มีการสืบทอดมาจนทุกวันนี้

๘) เดือนแปด บุญเข้าพรรษา เป็นบุญที่เป็นคติแบบพุทธศาสนาที่เข้ามาทีหลัง แต่ในท้องถิ่นของชาวล้านช้างเดิมนั้น ไม่น่าจะมีพิธีกรรมแบบนี้อย่างชัดเจน เพราะเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาโดยตรง อีกอย่างหนึ่งก็เป็นช่วงที่ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่มุ่งมั่นในการทำนา เช่น ไถนา ดำนา ทดน้ำ ตรวจสอบคันนา และตรวจดูข้าวกล้า เป็นต้น ในช่วงนี้ เวลาแต่ละวันจึงหมดไปกับการอยู่ในท้องไร่ท้องนา เสียเป็นส่วนมาก จึงไม่เหมาะที่จะประกอบพิธีกรรมใดๆ ในช่วงนี้ ดังนั้นบุญเข้าพรรษาจึงเป็นคติทางพุทธศาสนาที่เข้ามาในดินแดนแห่งนี้ในภายหลัง แต่อาจกล่าวได้ว่า การอธิฐานเข้าพรรษาของพระสงฆ์ในพุทธศาสนานี้ก็ได้อคติมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ตรงที่นักบวชในศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาอื่นๆ ที่มีอยู่ในขณะนั้นได้พากันหยุดเที่ยวจาริกตลอดฤดูฝนสามเดือน ต่อมาจึงมีพุทธบัญญัติให้พระสงฆ์ในพุทธศาสนามีการอธิฐานจำพรรษาตลอด ๓ เดือน (ไตรมาส) ด้วยเช่นกัน

๙) เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน เดิมเป็นคติเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ กล่าวคือในช่วงนี้ตามท้องไร่เริ่มมีงานน้อยลง เพราะข้าวเริ่มเขียวขจี ชาวนาไม่ต้องกังวลกับการลงไปดูแลท้องนามากนัก ประกอบกับการเริ่มมีผลผลิตออกใหม่จากท้องนาที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งมีปูปลา อาหาร และน้ำท่า ชาวนามักได้อาหารที่มาจากน้ำ เช่น ปู ปลา กบ เขียด เป็นต้น ทำให้นึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อตนได้บริโภคอาหารที่อุดมสมบูรณ์ จึงคิดตอบแทนบุญคุณของพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตายาย ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยการประกอบพิธีเอาใบตองห่อข้าวกับอาหารที่ได้มาไปส่งมอบให้ตามต้นไม้ หรือ

^{๑๕๓} ธีระพงษ์ มีไธสง, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๐.

สถานที่ที่เชื่อว่าผีเหล่านั้นจะมารับเอาไป เมื่อพุทธศาสนาเข้ามา ก็เปลี่ยนไปทำพิธีในทางพุทธศาสนา แทน แต่ความเชื่อเดิมเกี่ยวกับผีของชาวบ้านก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ทุกวันนี้

๑๐) เดือนสิบ บุญข้าวสาก หรือบุญสลากภัตตร เป็นคติที่เข้ามาทีหลัง เดิมชาวล้านช้างยังมีความเชื่อในเรื่องของวิญญาณหรือผีต่างๆ พิธีเช่นไหว้ข้าวปลาอาหารให้กับผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ต่อเนื่องมาจากบุญเดือนเก้า คือการนำห่อข้าวปลาอาหารไปเช่นไหว้ให้ผีบรรพบุรุษนั่นเอง ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาจึงได้ผสมผสานคติความเชื่อเดิมกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน หลายเป็นบุญข้าวสากหรือบุญสลากภัตตรมาจนทุกวันนี้

๑๑) เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา เป็นคติความเชื่อตามพุทธบัญญัติในทางพุทธศาสนาที่เข้ามาในภายหลัง แต่คติความเชื่อเดิมของคนล้านช้าง น่าจะเป็นการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระยานาคด้วยการเลี้ยง (แข่ง) เรือ เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวกล้า เพราะช่วงนี้ ข้าวเริ่มออกรวง เมื่อประกอบพิธีกรรมบูชาพระยานาคได้อย่างถูกต้อง ก็จะส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของข้าวกล้าในนา เมื่อพุทธศาสนาเข้ามา ความเชื่อตามคติเดิมก็ค่อยๆ ลดลง^{๑๕๔} แต่การแข่งขันเรือในวันบุญออกพรรษาก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ในหลายๆ ที่ เช่น บุญออกพรรษาที่เชียงคาน จังหวัดเลย จะมีประเพณีที่สำคัญคือการแข่งเรือ ซึ่งทำสืบเนื่องมาเป็นเวลานานแล้ว

๑๒) เดือนสิบสอง บุญกฐิน เป็นคติความเชื่อแบบพุทธศาสนา แต่เป็นที่สังเกตว่าในเดือนนี้ยังมีคติความเชื่อเดิมเรื่องการแข่งขันเรือเพื่อบูชาพระยานาคที่ทำต่อเนื่องเรื่อยมาจากเดือนสิบเอ็ด แต่เมื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามา ชาวล้านช้างก็ทำการลอยกระทิง (บูชาไฟ) เพื่อบูชาเทพเจ้าตามคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่พอพุทธศาสนาเข้ามาช่วงหลัง ชาวบ้านก็ทำพิธีกรรมการลอยกระทิงเพื่อบูชารอยพระพุทธรูปไปพร้อมๆ กับการทำบุญออกพรรษาคติทางพุทธศาสนา ดังที่เห็นได้ในทุกวันนี้

จากการวิเคราะห์วิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาว (สปป.ลาว) ผ่านพิธีกรรมบุญประเพณีสิบสองเดือน (ฮัตสิบสอง) ในปัจจุบัน พบว่า พิธีกรรมบุญประเพณีทั้งสิบสองเดือนของคนไทยอีสานและคนลาว เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อเดิมกับความเชื่อใหม่ คือผี พราหมณ์ พุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ซึ่งมีการเลือก รับ ปรับเข้าหากัน รวมถึงการช่วงชิงพื้นที่ทางความเชื่อ แม้ว่าสุดท้ายความเชื่อแบบคติทางพุทธศาสนาจะสามารถเข้ามาทับซ้อนความเชื่อแบบเดิมได้ แต่ความเชื่อแบบเดิมคือผี และพราหมณ์ก็ไม่ได้ลบเลือนหายไปไหน ยังแทรกซ้อนอยู่กับความเชื่อใหม่คือพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น กลับมีการแลก รับ ปรับ และผสมผสานอยู่ด้วยกัน จนบางจารีต (ฮัต) แทบจะแยกไม่ออกจาก จารีตใดเป็นคติแบบผี คติใดเป็นคติแบบพราหมณ์ และคติใดเป็นคติแบบพุทธศาสนา แต่เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์โดยการย้อนไปยังความเชื่อเดิมของคนไทยอีสานและคนลาวแล้ว จะพบว่าความเชื่อแบบผีและพราหมณ์ยังมีปรากฏอยู่ในพิธีกรรมแบบพุทธเป็นจำนวนมาก

^{๑๕๔} สัมภาษณ์ ดร.อุตร จันทวัน, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย, วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

มาก แม้ว่าพุทธศาสนาจะเข้ามาทับซ้อนความเชื่อแบบเดิมก็ตาม แต่ความเชื่อเดิมนั้นยังมีปรากฏในวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบันอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ ดังนั้นพุทธศาสนาจึงเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน หรือพุทธศาสนาแบบผสมผสานที่มีอัตลักษณ์เฉพาะของคนในท้องถิ่นอีสานและคนลาว

๔.๓.๓.๕ วิถีชีวิตที่สืบทอดมาจากการดำรงชีพตามธรรมชาติ

วิถีชีวิตของไทยอีสานและคนลาวมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย การสร้างบ้านเรือนของคนในพื้นที่ตั้งแต่สมัยโบราณมาก็มักเลือกทำเลที่ตั้งอยู่ตามที่ราบลุ่มที่มีแม่น้ำสำคัญ ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี และแม่น้ำสงคราม เป็นต้น รวมทั้งอาศัยอยู่ตามริมหนองคลองบึง ถ้าตอนใดน้ำท่วมถึงก็จะขยับไปตั้งอยู่บนโคกหรือเนินสูง ดังนั้นชื่อหมู่บ้านในภาคอีสานจึงมักขึ้นต้นด้วยคำว่า โคน โนน หนอง เป็นส่วนใหญ่ ลักษณะหมู่บ้านของคนภาคอีสานและคนลาวนั้นมักจะอยู่รวมกันเป็นกระจุก หมู่สาวชาวอีสานและคนลาวเมื่อแต่งงานกันแล้ว ตามปกติฝ่ายชายจะต้องไปอยู่บ้านพ่อตาแม่ยาย ต่อมาเมื่อมีลูกจึงขยับขยายไปอยู่ที่ใหม่เรียกว่า “ออกเฮือน” แล้วหักล้างทางพงหาที่ทำนา ดังนั้นที่นาของคนชั้นลูกหลานจึงมักไกลออกจากหมู่บ้านไปทุกที และเมื่อบริเวณที่เหมาะสมจะทำนาหมดไป เพราะพื้นที่ราบที่มีแหล่งน้ำจำกัด คนอีสานและคนลาวก็มักจะชวนกันไปตั้งบ้านใหม่อีก หรือถ้าที่ราบในการทำนาบริเวณใดกว้างไกลไปมาลำบาก ก็จะชักชวนกันไปตั้งบ้านใหม่ใกล้เคียงกับที่นาของตน ทำให้เกิดการขยายตัวกลายเป็นหมู่บ้านขึ้น^{๑๕๕} ที่ตั้งหมู่บ้านของคนอีสานและคนลาวแต่เดิมมาจึงอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ วิถีชีวิตกับธรรมชาติจึงเป็นของคู่กันของคนอีสานและคนลาว สิ่งที่สำคัญในการดำรงชีวิตก็คือปัจจัยสี่ ซึ่งปัจจัยสี่นี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ก็ล้วนได้มาจากสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติทั้งสิ้น แม้ปัจจุบันสังคมจะเจริญไปมากแล้วก็ตาม แต่เมื่อย้อนรอยวิถีชีวิตของไทยอีสานและคนลาวแล้ว จะพบว่า ในปัจจุบันยังมีวิถีชีวิตบางอย่างที่ยังมีการสืบทอดการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอยู่ ซึ่งก็มีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่อาศัยปัจจัยสี่ที่เกิดมีตามธรรมชาติสืบทอดกันมา ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยใคร่นำเสนอวิเคราะห์วิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบัน ที่ยังมีการดำรงชีวิตจากสิ่งที่ผลิตมาจากธรรมชาติดั้งเดิม โดยอาศัยปัจจัยสี่เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ ดังนี้

๑) อาหาร

โดยปกติแล้วคนไทยอีสานและคนลาวจะมีการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายเช่นเดียวกับอาหารการกินก็จะกินอาหารอย่างง่ายๆ เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้การดำรงชีวิตได้สอดคล้องกับ

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ พระครูประภักข์จันทโชติ, เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ และผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมล้านช้าง ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย, วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ธรรมชาติ ความพึงพอใจในรสชาติอาหารของคนอีสานและคนลาวนั้นไม่มีตายตัว คือขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละบุคคล แต่อาหารพื้นบ้านโดยส่วนใหญ่จะออกรสชาติไปทางเผ็ด เค็ม และเปรี้ยว อาหารการกินของไทยอีสานและคนลาวสามารถจัดประเภทได้เป็นกลุ่มๆ ได้ดังนี้^{๑๕๖}

(๑) ประเภทต้ม ได้แก่ ต้มไก่ ต้มปลา ต้มควายหรือวัว และต้มน้องควาย และต้มน้องวัว เป็นต้น

(๒) ประเภทลาบ ได้แก่ ลาบปลา ลาบเนื้อ ลาบไก่ ลาบเป็ด ลาบหอย ลาบปู ลาบเทา และลาบบั้ง เป็นต้น

(๓) ประเภทอ่อม ได้แก่ อ่อมไก่ อ่อมปลา อ่อมหอย อ่อมควาย และอ่อมวัว เป็นต้น

(๔) ประเภทซุบ ได้แก่ ซุบหน่อไม้ ซุบเห็ด ซุบดอกแค ซุบผักต้ว ซุบดอกกระเจียว ซุบหมากเขือ ซุบหมากแข้ง ซุบหมากแดง ซุบหมากถั่ว ซุบหัวปลี ซุบหอยจวบ ซุบหมากมี (ขนุน) ซุบยอดโฮ่อ่อน และซุบหมากอีอ่อน (ผักทองอ่อน) เป็นต้น

(๕) ประเภทแกง ได้แก่ แกงปลา แกงเห็ด แกงไก่ แกงหน่อไม้ แกงไข่มดแดง แกงไข่ฝำ และแกงขี้เหล็ก เป็นต้น

(๖) ประเภทป่น-แจ่ว ได้แก่ ป่นปลา ป่นกุ้ง ป่นแมงดา ป่นดักแด่ ป่นปู แจ่วแมงดา แจ่วบอง และแจ่วหมากพริกคิ๊บ เป็นต้น

(๗) ประเภทตำ ได้แก่ ตำหมากหุ่ง (มะละกอ) ตำหมากถั่ว ตำหมากแดง ตำหมากยม ตำหมากจันทร์ และตำเหมียง เป็นต้น

(๘) ประเภทบั้ง ได้แก่ บั้งไก่ บั้งปลา บั้งเขียด บั้งกบ บั้งขิ้น และบั้งนก เป็นต้น

(๙) ประเภทหมก ได้แก่ หมกไข่ หมกหน่อไม้ หมกไก่ หมกฮวก หมกกบ หมกปลา หมกเห็ด และหมกไข่มดแดง เป็นต้น

(๑๐) ประเภทอาหารที่ทำเก็บไว้ได้นาน ได้แก่ เค็มหมากนัต หม่า ไส้กรอก หน่อไม้อัดปี้บ หน่อไม้สั้ม สมผักต่างๆ และปลาร้า เป็นต้น

นอกจากประเภทอาหารที่กล่าวมานี้ ยังมีผักและสัตว์ต่างๆ ที่สามารถนำมาปรุงเป็นอาหารได้มากมาย จึงกล่าวได้ว่า ลงน้ำแห่งใด เข้าป่าแห่งไหน คนอีสานและคนลาวก็ได้อาหารการกินได้ตลอด เพราะคนในท้องถิ่นนี้ดำรงชีวิตแบบอยู่อย่างง่าย ใช้ชีวิตแบบสันโดษเรียบง่ายนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เครื่องปรุงอาหารของคนอีสานและคนลาวที่สำคัญและแทบจะขาดไม่ได้เลย คือปลาแดก (ปลาร้า) ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหารของชาวล้านช้าง ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าชาวอีสานและชาวลาวแทบทุกครัวเรือนต้องมีปลาแดกไว้ประจำครัวก็คงไม่ผิดนัก เพราะปลาแดกใช้เป็นส่วนประกอบหลักของอาหารได้แทบทุก

^{๑๕๖} อุดม บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗-๕๘.

ชนิด เหมือนกับที่ชาวไทยภาคกลางใช้น้ำปลา ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใคร่นำเสนอวิเคราะห์เรื่องปลาแดก ซึ่งเป็นอาหารที่สำคัญของคนไทยอีสานและคนลาวมาตั้งแต่อดีตถึงทุกวันนี้ ดังนี้

(๑) ปลาแดกกับวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบัน

ปลาร้า ชาวไทยอีสานและคนลาวเรียกว่า “ปลาแดก” เป็นอาหารหลักและเป็นเครื่องปรุงรสในวัฒนธรรมอาหารอีสานและลาวเกือบทุกประเภท และรับประทานได้ทุกมื้อ จนมีผู้กล่าวว่า ปลาร้า เป็นวิญญูณที่ ๕ ของชาวอีสานและชาวลาว คือ *ข้าวเหนียว ลาบ ส้มตำ หมอล่า และปลาแดก*^{๑๕๗} ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหารที่สำคัญของคนไทยอีสานและคนลาว โดยจะนำปลาที่เหลือจากการกินมาทำปลาร้า โดยเฉพาะในภาคอีสานนั้นส่วนมากจะนิยมใช้ปลาตัวเล็ก เช่น ปลาขาว ปลาสวาย ปลากระดี่ ในการหมักเป็นปลาร้าซึ่งต้องเป็นปลาที่สดใหม่ ควกัใส่ ล้างน้ำทำความสะอาดอย่างดี ถ้าเป็นปลาที่มีเกล็ดต้องขูดเกล็ดออกให้หมดเสียก่อน แล้วล้างน้ำให้สะอาด คลุกเกลือแล้วนำมาคลุกผสมกับข้าวคั่วหรือรำก่อน การหมักปลาร้าเป็นสูตรเฉพาะของแต่ละคน บางสูตรหมักเกลือไว้ ๑ คิน แล้วจึงนำมาคลุกกับรำอ่อน ซึ่งบางคนอาจจะคั่วรำก่อน หรือคลุกกับข้าวคั่วแล้วจึงบรรจุใส่ภาชนะที่แห้งสะอาด กดให้แน่น (แดกลงไปให้แน่น) ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “แดก” หรือ “ปลาแดก” ของชาวอีสานและชาวลาว แล้วปิดให้สนิทหมักไว้อย่างน้อย ๓ เดือน จึงรับประทานหรือนำออกขายหรือจำหน่ายได้^{๑๕๘} และเพื่อให้ทราบถึงวิถีชีวิตการทำปลาแดกของชาวอีสานและชาวลาวในปัจจุบัน จึงควรศึกษาวิเคราะห์ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการทำปลาร้า ดังนี้

ก. วิถีชีวิตการทำปลาแดกของคนไทยอีสานและชาวลาวในปัจจุบัน

คำว่า “ปลาแดก” ในภาษาอีสาน ตรงกับคำว่า “ปลาร้า” ในภาษาไทยภาคกลาง แต่ในความเป็นจริง ปลาแดกของชาวอีสานกับปลาร้าของชาวไทยภาคกลางนั้น มีความแตกต่างกัน อย่างน้อยก็แตกต่างกันในส่วนประกอบ ซึ่งในที่นี้จะได้วิเคราะห์ถึงวิธีการทำปลาร้าของชาวอีสานและชาวลาว ดังนี้^{๑๕๙}

(ก) เอาปลาที่ขูดเกล็ดและผ่าท้องเอาไส้ พุงออกและล้างให้สะอาดแล้วคลุกกับเกลือ โดยใช้อัตราส่วนปลา ๒๐ กิโลกรัม ใช้เกลือ ๗ กิโลกรัม หรือใส่เกลือมากกว่านี้ได้ แต่ปลาแดกจะเค็มคลุกให้ทั่วโดยใช้มือก็ได้ จานก็ได้ (ถ้าปริมาณน้อย) ถ้าปริมาณมากก็ใช้ใบพายหรือถ้วยสังกะสีขนาดใหญ่

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ขอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ นางกัญหา สาวีโส, แม่ค้าผู้ผลิตและขายปลาร้าที่ตลาดสดเมืองเลย อำเภอเมือง จังหวัดเลย, วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๒.

^{๑๕๙} ปกรณ์ คุณารักษ์, *วัฒนธรรม ความเชื่อ ความคิด วิถีชีวิตอีสาน*. (กาฬสินธุ์ : ประสานการพิมพ์, มปป.), หน้า ๗๗.

คนไปคนมาให้ปลาเข้ากับเกลือให้ทั่วกลับไปกลับมาจนแน่ใจว่าปลาส่วนใหญ่ได้รับเกลืออย่างทั่วถึงจึงหยุดคน

(ข) พอคลุกเกลือแล้วก็ใส่รำ เป็นรำธรรมดา หรือรำดิบ จุดประสงค์เพื่อให้มีรสกลมกล่อม น้ำปลาร้าจะข้นและมีสีขาว อัตราส่วนปลา ๒๐ กิโลกรัม ใช้รำ ๒ กิโลกรัม โดยคลุกเคล้าให้ทั่วอีกครั้งจึงหยุดคน

(ค) บรรจุปลาที่คลุกทั้งเกลือและรำดิบลงในไห กรณีมีปริมาณน้อยอาจจะ ๑, ๒ หรือ ๓ ไห กรณีมีปริมาณมากเพื่อการจำหน่ายก็จะบรรจุใส่โอ่งหรืออ่างคอนกรีต ซึ่งช่วงบรรจุลงไห โอ่ง หรืออ่างนี้คือที่มาของคำว่า ปลาแดก คือปลาจะถูกอัด หรือยัดลงไห โอ่ง หรืออ่างให้แน่น ซึ่งวิธีการนี้ภาคอีสานเรียกว่า แดก

(ง) เมื่ออัดหรือแดกปลาลงในภาชนะที่ต้องการแล้ว ก็ใส่น้ำเกลือเทลาดให้เต็มปากโอ่ง ไห หรืออ่าง ให้น้ำเกลือท่วมตลอด เพื่อป้องกันหนอนไม่ให้ลงไปได้ แล้วใช้ตะแกรงผาขัดตะตาทำจากไม้ไผ่ขัดปากไหไว้ หรือใช้ฟันทันๆ เช่น หินทับผาขัดตะตาไว้ป้องกันไม่ให้ปลาล้นออกและดันขึ้นมา เพราะช่วงแรกๆ จะเกิดปฏิกิริยาระหว่างปลา เกลือ และรำ ทำให้เกิดแก๊ส ซึ่งในช่วงนี้เอง จะเป็นช่วงที่มีกลิ่นทรมาณจุก คือจะมีกลิ่นเหม็นเน่าของปลาที่รุนแรงมาก กลิ่นเหม็นจะบอวลไปทั่วบริเวณหมู่บ้าน จะกินจะนอนก็ลำบาก คนเดินผ่านต้องปิดจมูก ซึ่งในช่วงนี้เองที่คนต่างถิ่นไม่เข้าใจ เลยเหมาเอาว่า ปลาแดก หรือปลาร้าของคนอีสานเหม็นและเป็นที่รังเกียจและไม่พึงปรารถนา ซึ่งถือว่าเป็นความเข้าใจผิดมากๆ เพราะช่วงนี้คนอีสานหรือคนลาวเรียกว่า ปลาแดกยังไม่เป็น คือยังใช้รับประทานไม่ได้ ใช้ปรุงอาหารก็ไม่ได้ กลิ่นคาวปลายังไม่หมด เนื้อปลากับเกลือยังไม่เข้าที่ เนื้อปลายังไม่เปื่อย และเกลือน้ำยังไม่ซึมเข้าไม่เต็มทีนั่นเอง

เมื่ออัดหรือยัดหรือแดกปลาลงไห โอ่ง หรืออ่าง โดยมีน้ำเกลือท่วมปากโอ่งเรียบร้อยแล้ว ก็รอเวลาจนกระทั่ง ๓ เดือนหรือมากกว่านั้น จึงจะสามารถนำออกมารับประทานได้ อย่างไรก็ตาม การทำปลาแดกมิใช่ว่าจะสามารถทำให้อร่อยได้ทุกคน ซึ่งจะสังเกตเห็นหรือได้ลิ้มรสปลาแดกปลาแดกทั้งทางตรงและทางอ้อม จะพบเสมอว่าทั้งกลิ่น สี และรสของปลาแดกในแต่ละที่จะมีความต่างกัน นั่นก็แสดงให้เห็นว่าแต่ละคน แต่ละที่ หรือแต่ละท้องถิ่นต่างก็มีภูมิปัญญาการทำปลาแดกที่ต่างกัน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับท้องถิ่นหรือกลุ่มผู้ทำปลาแดกนั้นๆว่าจะใช้วิธีการแบบไหน เช่น วิธีการเพิ่มรสชาติและสีส้ม เทคนิคการปรุงและเปลี่ยนแปลง ซึ่งเทคนิคหรือวิธีการต่างๆ เหล่านี้ได้มาจากการลองผิดลองถูกจนประสบความสำเร็จของบรรพบุรุษที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน และอีกสิ่งหนึ่งที่มีคู่กันมากับปลาแดกสำหรับคนอีสานและคนลาวคือข้าวเหนียว คนอีสานทานข้าวเหนียวมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ต่อมาข้าวเจ้าได้เข้ามาที่หลังคนรุ่นใหม่บางส่วนนิยมนานข้าวข้าวกัน แต่โดยส่วนมากคนอีสานและคนลาวก็ยังนิยมนานข้าวเหนียวกันอยู่ อาจจะเป็นเพราะอาหารประเภท

กับข้าวต่างๆ ของคนอีสานและคนลาวยังเหมาะกับการทานกับข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า ดังนั้นข้าวเหนียวจึงเป็นอาหารที่เป็นที่นิยมของคนอีสานและคนลาวสืบถึงปัจจุบัน

๒) ที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยหรือบ้านเรือนของคนอีสานและคนลาวแต่เดิมนั้น มักเป็นบ้านชั้นเดียว ใต้ถุนสูง หลังคาชะลูดสูงแบบบ้านทรงไทย มุงด้วยดินขอ หรือไฟหญ้า ตามแต่ฐานะ ไม่นิยมทำเพดานผนังบ้านทำด้วยไม้แก่น เรียกว่า “เฮือนแอมแป้น” หรือทำด้วยไม้ไผ่สาน เรียกว่า “เฮือนแอมผา” วัสดุที่ก่อสร้างก็เป็นการซื้อบอกฐานะบุคคลเช่นเดียวกันการกิน เช่น ถ้ามีคนถามว่า “กินข้าวกับอะไร” ตอบว่า “กินกับแจ่ว” หรือ “กินกับปลาแดก” ก็เรียกว่า อยู่ในฐานะแย่น้อย ถ้าตอบว่า “กินกับอ่อมกับแกง” ก็อยู่ในฐานะปานกลาง แต่ถ้าตอบว่า “กินกับลาบ” ก็แสดงว่าอยู่ในฐานะที่มาก^{๑๖๐} แต่โดยทั่วไปแล้ว บ้านหรือเฮือนของคนไทยอีสานและคนลาว สามารถแบ่งออกได้ ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะชั่วคราว ลักษณะกึ่งถาวร และลักษณะถาวร ซึ่งที่อยู่อาศัยทั้ง ๓ ลักษณะนี้ มีรายละเอียดที่น่าศึกษา ดังนี้^{๑๖๑}

(๑) ลักษณะชั่วคราว เป็นการที่อยู่อาศัยไว้ใช้เฉพาะบางฤดูกาล เช่น เถียงนา หรือเถียงไฮ้ ทำยกพื้นสูงเสาะไม้จริง โครงไม้ไผ่หลังคามุงหญ้าหรือแป้นไม้ที่รื้อมาจากเรือนเก่า พื้นไม้ไผ่สับฟากทำฝาโล่งหากไร่นาไม่ไกลสามารถไปกลับได้ มีอายุใช้งาน ๑-๒ ปี สามารถรื้อซ่อมใหม่ได้ง่าย

(๒) ลักษณะกึ่งถาวร เป็นที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะเป็นกระต๊อบ หรือเรือนเล็ก ไม่มั่นคงแข็งแรงนัก มีชื่อเรียก เรือนเหย้า หรือ เือนย้าว หรือ เยาเรือน อาจเป็นแบบเรือนเครื่องผูก หรือเป็นแบบเรือนเครื่องสับก็ได้ เรือนเหย้ากึ่งถาวรยังมี ตูบต่อเล่า ซึ่งเป็นเพิงที่สร้างอิงกับตัวเสาข้าว และ ตั้งต่อดิน ซึ่งเป็นเรือนที่ตัวเสาดั้งจะฝังถึงดินและใช้ไม้ท่อนเดียวตลอดสูงขึ้นไปรับอกไก่ เป็นเรือนพักอาศัยที่แยกมาจากเรือนใหญ่ เรือนเหย้ากึ่งถาวรอีกประเภทหนึ่ง คือตั้งตั้งคาน หรือ ตั้งตั้งชื่อ มีลักษณะคล้ายเรือนยกทั่วไป แต่พิถีพิถันน้อยกว่า อยู่ในประเภทของเรือนเครื่องผูก แตกต่างจากเรือนตั้งต่อดิน ตรงที่เสาดั้งต้นกลาง จะลงมาพักบนคานของด้านสกัดไม่ต่อถึงดิน

(๓) ลักษณะถาวร เป็นเรือนเครื่องสับหรือเรือนไม้กระดานอาจจำแนกได้เป็น ๓ ชนิด คือ เือนยก เือนแปด เือนโข่ง มีลักษณะใต้ถุนสูงเช่นเดียวกับภาคอื่นๆ เรือนเครื่องสับเหล่านี้ไม่นิยมเจาะช่องหน้าต่างมักทำหน้าต่างเป็นช่องแคบๆ ส่วนประตูเรือนทำเป็นช่องออกทางด้านหน้า เรือนเพียงประตูเดียว ภายในเรือนจึงค่อนข้างมืด เพราะในฤดูหนาวมีลมพัดจัดและอากาศหนาวจัดจึงต้องทำเรือนให้ทึบและกันลมได้หลังคาเรือนทำเป็นทรงจั่วอย่างเรือนไทยภาคกลางมุงด้วยกระเบื้องดิน

^{๑๖๐} อุดม บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๓.

^{๑๖๑} อ้างแล้ว, หน้า ๔๔.

เผาหรือกระเบื้องไม้สักจั่วกรุด้วยไม้ตีเกล็ดเป็นรูปรัศมีของอาทิตยทั้งสองด้าน รอบหลังคาไม่มีชายคาหรือปีกนกยื่นคลุมตัวบ้านเหมือนอย่างเรือนไทยภาคกลาง

ลักษณะของที่อยู่อาศัยหรือเรือนทั้ง ๓ แบบนี้ เป็นที่สังเกตได้ว่า คนอีสานและคนลาวแต่เดิมนั้นทำบ้านเรือนจากวัสดุหรืออุปกรณ์ที่หาได้จากธรรมชาติทั้งสิ้น ในปัจจุบันยังมีให้เห็นอยู่ โดยเฉพาะชนบทที่ห่างไกลความเจริญ และที่ปรากฏชัดเจนที่สุดก็คือบ้านเรือนของคนลาว (สปป.ลาว) ในพื้นที่ที่ความเจริญยังไม่ถึง ชาวบ้านยังนิยมสร้างบ้านหรือที่อยู่อาศัยแบบเดิมๆ อยู่ คือใช้วัสดุต่างๆ เช่น ไม้ เป็นต้น ที่ยังพอหาได้จากธรรมชาติมาสร้างที่อยู่อาศัย ส่วนในภาคอีสานของไทยนั้นเกือบจะทุกพื้นที่ในปัจจุบันความเจริญเข้าไปถึง ดังนั้นชาวบ้านจึงนิยมสร้างที่อยู่อาศัยโดยอาศัยแบบบ้านฉาบปูนเสียเป็นส่วนใหญ่ เพราะวัสดุธรรมชาติหาได้ยากขึ้น แต่ก็ยังมีอยู่หลายพื้นที่ อย่างเช่น ที่ตลาดถนนคนเดิน อ.เชียงคาน จ.เลย ยังมีการรักษาวิถีชีวิตในด้านที่อยู่อาศัยแบบเดิมอยู่ โดยยังมีการอนุรักษ์บ้านเรือนหรือเรือนในลักษณะการก่อสร้างแบบเดิมที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ จนสถานที่แห่งนี้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดเลย นอกจากนี้ ยังมีอีกที่หนึ่งในจังหวัดเลยที่ยังคงมีการอนุรักษ์การสร้างบ้านเรือนแบบเดิม คือที่บ้านนาอ้อ ต.นาอ้อ อ.เมือง จ.เลย โดยมีพระครูประภักดิ์จันทโชติ เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ (วัดนาอ้อ) ได้เป็นผู้นำในการอนุรักษ์การสร้างบ้านเรือนแบบเดิมที่สืบทอดมาแต่คนรุ่นก่อน จนปัจจุบันวัดศรีจันทร์และบ้านนาอ้อได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดเลยที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งด้วยเช่นกัน

๓) เครื่องนุ่งห่ม

เครื่องนุ่งห่มของคนไทยอีสานและคนลาวส่วนใหญ่ทำมาจากเส้นใยวัสดุที่เกิดจากธรรมชาติ ผ่านกรรมวิธีการทอด้วยมือ เช่น ผ้าฝ้าย และผ้าไหม เป็นต้น ซึ่งคนไทยอีสานและคนลาวถือว่าการทอผ้าเป็นกิจกรรมยามว่างหลังจากฤดูการทำนาหรือว่างจากงานประจำอื่นๆ ได้ถนุบ้านแต่ละบ้านจะกางทอผ้ากันแทบทุกครัวเรือน โดยผู้หญิงในวัยต่างๆ จะสืบทอดกันมาผ่านการจดจำและปฏิบัติจากวัยเด็ก ทั้งลวดลายสีสันทัน การย้อม และการทอ ผ้าที่ทอด้วยมือจะนำไปใช้ตัดเย็บทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น หมอน ที่นอน ผ้าห่ม และเครื่องนุ่งห่มต่างๆ เป็นต้น การทอผ้ายังเป็นการเตรียมผ้าสำหรับการออกเรือนสำหรับหญิงสาว ทั้งการเตรียมสำหรับตนเองและเจ้าบ่าวในอนาคต ทั้งยังเป็นการวัดถึงความเป็นกุลสตรี เป็นแม่เห้าย่าแม่เรือนของหญิงชาวอีสานและชาวลาวอีกด้วย^{๑๖๒} ผ้าที่ทอขึ้นจำแนกออกเป็น ๒ ชนิด คือ^{๑๖๓} (๑) ผ้าทอสำหรับใช้ในชีวิตรประจำวัน จะเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลาย เพราะต้องการความทนทานจึงทอด้วยฝ้ายย้อมสีตามต้องการ และ (๒) ผ้าทอสำหรับโอกาสพิเศษ เช่น

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ขอบ ดีสวนโคก, ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม มจร วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๖๓} ปกรณ์ คุณารักษ์, อ้างแล้ว, หน้า ๗๙.

ใช้ในงานบุญประเพณีต่างๆ งานแต่งงาน งานพอรำ ผ้าที่ทอจึงมักมีลวดลายที่สวยงามวิจิตรพิสดาร มีหลากหลายสีสัน โดยเฉพาะกลุ่มชนทางภาคอีสานเหนือ ซึ่งมีเชื้อสายชาวลาวที่มีกำเนิดในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง และยังมีกลุ่มชนเผ่าต่างๆ เช่น ข่า ผู้ไท โส้ แสก กระเลิง ย้อ ซึ่งกลุ่มไทยลาวเหล่านี้ ถือว่ามีความสำคัญยิ่งในการผลิตผ้าพื้นเมืองของภาคอีสานในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตจากฝ้ายและไหมผสมกับการนำเอาเส้นใยสังเคราะห์มาทอร่วมด้วย ผ้าที่นิยมทอกันในแถบอีสานเหนือมากที่สุดในปัจจุบันคือ ฝ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผ้าแพรวา ซึ่งผ้าเหล่านี้รายละเอียดที่ควรศึกษาดังนี้^{๑๖๔}

(๑) **ฝ้ามัดหมี่** เป็นศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองที่ใช้กรรมวิธีในการย้อมสีที่เรียกว่า การมัด เพื่อให้ผ้าที่ทอเกิดเป็นลวดลายสีสันต่างๆ เอกลักษณะอันโดดเด่นก็อยู่ตรงที่รอยซึมของสีที่วิ่งไปตามบริเวณของลวดลายที่ผูกมัด และการเหลื่อมล้ำในตำแหน่งต่างๆ ของเส้นด้ายเมื่อถูกนำขึ้นก็ในขณะที่ทอ ลวดลายสีสันอันวิจิตรจะได้มาจากความชำนาญของการผูกมัดและย้อมหลายครั้งในสีที่แตกต่าง ซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษการทอฝ้ามัดหมี่จะมีแม่ลายพื้นฐาน ๗ ลาย คือ หมี่ขอ หมี่คอม หมี่บักจัน หมี่กงน้อย หมี่ดอกแก้ว หมี่ข้อและหมี่ใบไผ่ ซึ่งแม่ลายพื้นฐานเหล่านี้ดัดแปลงมาจากธรรมชาติ เช่น จากลายใบไม้ ดอกไม้ชนิดต่างๆ สัตว์ เป็นต้น ฝ้ามัดหมี่ที่มีชื่อเสียงได้แก่ เขตอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น อำเภอบ้านเขวาสันนิย และจังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น

(๒) **ผ้าขิด** เป็นผ้าที่ทอโดยวิธีใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดซ้อนเส้นยืนขึ้นตามจังหวะที่ต้องการ เว้นแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งให้เดินตลอด การเว้นเส้นยืนถี่ห่างไม่เท่ากันจะทำให้เกิดลวดลายต่างๆ ทำนองเดียวกับการทำลวดลายของเครื่องจักสาน จากกรรมวิธีที่ต้องใช้ไม้เขี่ยนี้จึงเรียกว่า การเก็บขิดมากกว่าที่จะเรียก การทอขิด ผ้าขิดที่นิยมทอกันมีอยู่ ๓ ชนิด ตามลักษณะประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักคือ

ก. **ผ้าตีนชิ้น** เป็นผ้าขิดที่ทอเพื่อใช้ต่อชายด้านล่างของผ้าชิ้น เนื่องจากผ้าทอพื้นเมืองจะมีข้อจำกัดในเรื่องของขนาดผืนผ้า ดังนั้นเวลานุ่งผ้าชิ้นผ้าจะสั้นจึงต่อชายผ้าที่เป็นตีนชิ้นและหัวชิ้นเพื่อให้ยาวพอเหมาะ

ข. **ผ้าหัวชิ้น** ก็เช่นเดียวกันเป็นผ้าขิดที่ใช้ต่อชายบนของผ้าชิ้น

ค. **ผ้าแพรวา** มีลักษณะการทอเช่นเดียวกับผ้าจก แพรวา มีความหมายว่าผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายที่ทอเป็นผืนมีความยาวประมาณวาหนึ่งของผู้ทอ ซึ่งยาวประมาณ ๑.๕-๒ เมตร

(๓) **ผ้าแพรมน** มีลักษณะเช่นเดียวกับแพรวา แต่มีขนาดเล็กกว่า เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส นิยมใช้เช่นเดียวกับผ้าเช็ดหน้าและหญิงสาวผู้ไทนิยมใช้โพกผม

(๔) **ผ้าลายน้ำไหล** ผ้าลายน้ำไหลนี้มีชื่อเสียงคือ ชิ้นน่าน (ของภาคเหนือ) มีลักษณะการทอลวดลายเป็นริ้วใหญ่ๆ สลับสีประมาณ ๓ หรือ ๔ สี แต่ละช่วงอาจคั่นลวดลายให้ดู

^{๑๖๔} อ่างแล้ว, หน้า ๘๐-๘๑.

งดงามยิ่งขึ้น ผ้าลายน้ำไหลของอีสานก็คงจะได้แบบอย่างมาจากทางเหนือ โดยทอเป็นลายขนานกับลำตัว และจะสลับด้วยลายขีดเป็นช่วงๆ

(๕) ผ้าโสร่ง เป็นผ้านุ่งสำหรับผู้ชาย ลักษณะของผ้าโสร่งจะทอด้วยไหมหรือฝ้ายมีลวดลายเป็นตาหมากรุกสลับเส้นเล็ก ๑ คู่ และตาหมากรุกใหญ่สลับกัน กว้างประมาณ ๑ เมตร ยาว ๒ เมตร เย็บต่อกันเป็นผืน

การทอผ้าเพื่อทำเป็นเครื่องนุ่งห่มชนิดต่างๆ ของคนในภาคอีสานและคนลาวดังกล่าวมา ถือว่าเป็นที่มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษสมัยล้านช้างและมีการดัดแปลงเรื่อยมา จนทำให้คนอีสานและคนลาวมีรูปแบบการใช้เครื่องนุ่งห่มโดยเฉพาะการแต่งกายนั้น มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง นั่นคือผู้หญิงจะนุ่งผ้าขึ้นทอด้วยฝ้ายมีเชิงคลุมเลยเข้าไปเล็กน้อย สวมเสื้อแขนสั้น หรือสวมใส่ผ้าขึ้นแบบทอทั้งตัว และสวมเสื้อคอเปิดเล่นสีสั้น ห่มผ้าสไบเฉียง สวมเครื่องประดับตามข้อมือ ข้อเท้า และคอ ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีรูปแบบที่แน่นอนนัก แต่มักนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่งโสร่งผ้าไหมหรือสวมเสื้อแขนสั้นสีเข้มๆ ที่เราเรียกว่า เสื้อม่อห้อม และสวมกางเกงสีเดียวกับเสื้อจรดเข่า นิยมใช้ผ้าคาดเอวด้วยผ้าขาวม้า อย่างไรก็ตาม เครื่องนุ่งห่มดังกล่าวจะพบน้อยลงในปัจจุบัน เพราะคนรุ่นใหม่วัยหนุ่มสาวมักจะแต่งกายตามสมัยนิยมในปัจจุบัน แต่การแต่งกายเป็นแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของคนอีสานจริงๆ นั้น ก็จะได้เห็นได้โดยทั่วไปตามแถบหมู่บ้านตามชนบทในภาคอีสานหรือ ซึ่งคนส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนมีอายุยังนิยมแต่งกายแบบดั้งเดิมอยู่ หรือไม่ก็อาจหาชมได้ตามเวทีแสดงศิลปวัฒนธรรมอีสานตามงานต่างๆ

๔) ยารักษาโรค

คนไทยในภาคอีสานและคนลาวรู้จักการใช้สมุนไพรกันอย่างกว้างขวางแทบทุกครัวเรือนมาตั้งแต่สมัยโบราณก่อนที่ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันจะถูกนำเข้ามาเผยแพร่ แม้ในขณะนี้การใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาโรครก็ยังคงมีการใช้อยู่ทั้งในเขตเมืองและในเขตชนบท โดยเฉพาะในเขตชนบทที่ห่างไกลตัวเมืองนั้นจะมีหมอพื้นบ้าน (หมอยาสมุนไพร) ประจำแต่ละหมู่บ้าน โดยหมอยาสมุนไพรพื้นบ้านจะทำการรักษาโรคขั้นพื้นฐานให้กับคนในหมู่บ้านก่อนที่จะส่งไปรักษาที่โรงพยาบาล เพื่อให้หมอทางโรงพยาบาลรักษาตามขั้นตอนของแพทย์แผนปัจจุบันต่อไป ดังนั้นหมอพื้นบ้านจึงมีความสำคัญมากในยามเจ็บป่วยของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามชนบทห่างไกล การรักษาโรคด้วยหมอพื้นบ้านจึงถือว่าเป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่งของคนไทยในภาคอีสานและคนลาวมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงทุกวันนี้

อย่างไรก็ตาม การดูแลรักษาสุขภาพ โดยเฉพาะของคนอีสานในปัจจุบันจะมีลักษณะเป็นแบบบูรณาการ และที่สำคัญคือมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ ดังสุภาษิตที่ว่า “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” หรือ

“กินข้าวเป็นหลัก กินผักเป็นยา กินปลาเป็นอาหาร”^{๑๖๕} ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนอีสานได้ให้ความสำคัญกับการกินเพื่อให้มีกำลังในการทำงานและเพื่อให้มีชีวิตอยู่มากกว่ารูปลักษณ์ของอาหาร และการกินอยู่ของคนอีสานยังให้ความสำคัญกับฤดูกาลที่เปลี่ยนไปเพื่อปรับสมดุลภายในให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอก การดูแลสุขภาพจึงเป็นไปในลักษณะที่เป็นการพึ่งตนเองก่อน เมื่อไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้จึงหันไปพึ่งหมอพื้นบ้านหรือหมอยาภายในชุมชน หรือนอกชุมชน การรักษาด้วยหมอพื้นบ้านเช่นนี้ยังปรากฏให้เห็นในชุมชนชนบททั่วไปของภาคอีสาน ดังนั้นการดูแลสุขภาพของคนอีสานจึงประกอบด้วยเรื่องของอาหาร การจัดภูมิทัศน์รอบบ้าน การบำบัดทางจิตซ้อคะลำ (ซ้อห้าม) ต่างๆ ที่จะทำให้สุขภาพเป็นปกติ คืออยู่อย่างสบายห่างไกลจากโรคร้ายต่างๆ

(๑) หมอพื้นบ้านที่ยังมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบัน

แม้ในปัจจุบันความเจริญทางด้านทางการแพทย์แผนไทยจะมีความก้าวหน้าไปมากและเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย ทุกคนรวมไปถึงคนในชนบทด้วยก็สามารถเข้าถึงการบริการในการรักษาโดยผ่านบัตรทองที่รัฐจัดให้ได้ แต่กระนั้นการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณพื้นบ้านก็ยังมีอยู่ในสังคมไทยอย่างต่อเนื่องไม่เสื่อมคลายไปกับความเจริญของแพทย์สมัยใหม่ โดยเฉพาะในสังคมภาคอีสานแล้ว ชาวบ้านบางส่วนก็ยังนิยมรักษาโรคหรือความเจ็บไข้ด้วยหมอพื้นบ้านอยู่ ซึ่งในที่นี่ ผู้วิจัยใคร่นำเสนอหมอพื้นบ้านที่ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบัน ดังนี้^{๑๖๖}

ก. หมอยากฮากไม้ (รากไม้) คือหมอยารากไม้ หรือหมอยาสมุนไพร เป็นหมอที่ใช้วิธีในการรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับสัตว์ต่างๆ ด้วยสมุนไพร ประกอบไปด้วยสมุนไพร ๓ กลุ่มเป็นหลักในการรักษาโรค คือ

- (ก) พืชวัตถุ คือจำพวกพืช ต้น เถาเครือ หัวเห้ง้า ผัก และหญ้า เป็นต้น
- (ข) สัตว์วัตถุ คือจำพวกสัตว์บก สัตว์น้ำ และสัตว์อากาศ เป็นต้น
- (ค) แร่ธาตุ คือจำพวกแร่ธาตุที่สลายตัวยาก และสลายตัวย่าง

ตัวยาสุมไพรทั้ง ๓ ชนิดนี้ จะใช้ไปตามสัดส่วนของยาแต่ละชนิดในการบำบัดรักษาโรค และในขณะเดียวกันก็มีการรักษาควบคู่ไปกับคาถาอาคม โดยมีการเสกเป่าก่อนการรักษา เช่น การปลุกเสกยาก่อนปรุงหรือผสมตัวยาเพื่อเอาเคล็ดในการรักษาโรค ฟังตั้งข้อสังเกตได้ว่า การปลุกเสกยาของหมอพื้นบ้านในแต่ละคนนั้นล้วนมีสูตรที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากครูบาอาจารย์โดยมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่าทุกอย่างนั้นมีจิตวิญญาณ โดยเฉพาะวัตถุต่างๆ

^{๑๖๕} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร, เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวัดดี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๒.

^{๑๖๖} วัฒนาพร ชินพรและคณะ, การใช้สมุนไพรในชุมชน อำเภอคำม่วง และกิ่งอำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์, (กาฬสินธุ์ : โรงพยาบาลคำม่วง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙-๒๐.

นั้นเมื่อจะนำมาปรุงเป็นยา ก็จะต้องมีการปลุกเสกก่อนจึงจะมีความศักดิ์สิทธิ์หรือมีคุณค่าทางยา เพราะการที่จะเข้าไปในป่าเพื่อเก็บยาสมุนไพรมาทำยารักษาโรคจะต้องเข้าไปขุดหรือตัดเอาทางทิศตะวันตกในตอนเช้าเพื่อที่จะไม่ให้เงาของเราไปทับต้นไม้ที่เราจะเอาไปทำยา มิฉะนั้นจะถือว่าเป็นการลบหลู่คุณของยา ซึ่งจะทำให้ยาไม่มีสรรพคุณดีเท่าที่ควร ด้วยความเชื่อว่ายาดีต้องมีเทพรักษาคุ้มครอง

ข. หมอเป่า คือหมอที่มีวิธีการในการรักษาโรคด้วยการเสกเป่า ส่วนมากจะเคี้ยวสมุนไพรประกอบในการเป่า เช่น เคี้ยวหมากเป่า เคี้ยวกระเทียมเป่า หมอเป่ารักษาโรคต่างๆ เช่น ฝีโรครำเริบ (เด็กที่คลอดใหม่มักร้องไห้ในเวลากลางคืน) ปวดศีรษะด้านเดียว ตลอดจนโรคผิวหนังบางชนิด เช่น งูสวัด (โรคติดเชื้อไวรัส มีสาเหตุมาจากเชื้อไวรัสชนิดเดียวกับเชื้อที่เป็นสาเหตุของโรคอีสุกอีใส) หมอเป่าก็จะทำการรักษาด้วยการเป่า โดยพิธีกรรมและอุปกรณ์ประกอบในการเป่ารักษาตามที่ตนได้เคยรักษาแบบสืบทอดกันมา

ค. หมอน้ำมนต์ คือหมอที่ใช้คาถาอาคมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยการเสกคาถาลงในน้ำทำเป็นน้ำมนต์แล้วทำการพรมลงไปยังคนไข้หรือให้ดื่มกินน้ำมนต์นั้นเพื่อขับสิ่งชั่วร้ายเข้าสู่ร่างกาย เช่น ถูกคุณไสยโดยการกระทำของผู้ไม่หวังดีในทางไสยศาสตร์ซึ่งเป็นเป็นเรื่องลึกลับไม่สามารถจะมองเห็นได้ในระดับของสามัญชนธรรมดา แต่อาจเป็นจิตวิทยาในการรักษาของหมอเพื่อให้กำลังใจผู้ป่วยอีกทางหนึ่งก็เป็นได้

ง. หมอเอ็น คือหมอนวดที่จับเส้นเอ็นคลายความปวดเมื่อยซึ่งเป็นที่แพร่หลายอยู่ในขณะนี้ โดยเฉพาะต้นตำรับหมอนวดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) เป็นการบีบนวดเพื่อรักษาโรค ในขณะเดียวกันก็ยังมีหมออีกประเภทหนึ่งที่ได้รับการสืบทอดมาจากประเทศจีน คือหมอฝังเข็ม ก็ทำการรักษาโรคด้วยการฝังเข็มตรงจุดเส้นเอ็นที่มีอาการเจ็บป่วยนั้น แต่การรักษาโรคทั้งสองแบบนี้ก็มีจุดหมายเดียวกัน เช่น โรคอัมพฤกษ์ อัมพาต แก้วปวดเมื่อยตามร่างกาย นวดคลายเส้นเอ็น นวดคลายเครียดโดยการใช้หัวแม่มือและนิ้วชี้ ตลอดจนการใช้เท้าเหยียบไปตามร่างกายด้วยพิธีกรรมที่ได้ศึกษามา

จ. หมอพระ คือพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการรักษาโรคต่างๆ ด้วยการใช้สมุนไพร ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาโรคนี้ได้รับการสืบทอดมาแต่โบราณ โดยพระสงฆ์ได้ศึกษาเรียนรู้วิธีการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร ซึ่งปรากฏให้เห็นในพื้นที่ต่างๆ ในภาคอีสานของไทยในปัจจุบัน

ฉ. หมอเหยียบ คือการรักษาโรคอีกแบบหนึ่งด้วยการใช้เท้าเหยียบ โดยอาศัยพิธีกรรมความศักดิ์สิทธิ์ความศรัทธาและคาถาอาคมประกอบในการรักษาโรค ส่วนมากโรคที่ทำการรักษา เช่น โรคอัมพฤกษ์ โรคอัมพาต ปวดตามร่างกาย ตลอดจนโรคผิวหนังต่างๆ ส่วนพิธีกรรมการรักษา นั้น หมอเหยียบอาศัยความร้อนจากเหล็กที่นำไปเผาให้แดงแล้วเอาเท้าไปเหยียบน้ำมันงาที่ผสมกับน้ำมันมะพร้าวและผสมกับยาสมุนไพรต่างๆ ตามสูตรของหมอที่ทำการรักษา หลังจากเอาเท้าไปเหยียบน้ำมันแล้วก็เอาเท้าไปเหยียบเหล็กกล้าที่นำออกมาจากไฟ แล้วเหยียบเหล็กแดงแล้วก็เอาเท้าขึ้นไปเหยียบคนป่วยอีกต่อหนึ่ง ทำอย่างนี้ไปเรื่อยๆ จนกว่าอาการจะดีขึ้นหรือหายจากโรคภัยไข้เจ็บ

ข. หมอน้ำมัน คือการรักษาโรคอีกแขนงหนึ่งของคนโบราณที่สืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน หมอน้ำมันจะรักษาโรคด้วยการทาน้ำมันแทนการนวดหรือแทนการเหยียบ ยาที่นำมารักษานั้นได้มาจากน้ำมันสัตว์และน้ำมันพืชต่างๆ เช่น น้ำมันเสือ น้ำมันเลียงผา น้ำมันมะพร้าว น้ำมันงา น้ำมันที่ได้จากพืชตระกูลถั่วต่างๆ แล้วนำมาผสมกันตามอัตราส่วนที่กำหนดแล้วนำไปทาตามร่างกายเพื่อรักษาโรคอัมพฤกษ์ อัมพาต ปวดตามร่างกาย ปวดตามข้อตามกระดูก เป็นต้น

นอกจากที่กล่าวมานี้ ยังมีวิธีการรักษาแบบอื่นๆ อีก เช่น หมอธรรม (นั่งทางใน) และหมอลำผีฟ้า เป็นต้น ซึ่งการรักษาด้วยวิธีการต่างๆ เหล่านี้มีมาแต่บรรพบุรุษ ซึ่งเป็นสมัยที่ชาวล้านช้างอาศัยอยู่กับธรรมชาติแล้วมีการสืบทอดกันมาเรื่อยๆ การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในปัจจุบันมีหลายสาขาและแต่ละสาขาก็ล้วนมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เพราะหมอพื้นบ้านได้ทำการรักษาโดยการช่วยเหลือชาวบ้านมาโดยตลอด หมอพื้นบ้านถึงจะเป็นบุคคลที่ไม่มีชื่อเสียงในทางสังคมชั้นสูง แต่คนในชุมชนจะถือว่าหมอพื้นบ้านเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านมาก เพราะชาวบ้านตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาได้อาศัยหมอพื้นบ้านในการรักษาเยียวยา และบางครั้งก็สามารถเป็นที่พึ่งทางใจโดยการให้คำแนะนำหลักการดำรงชีวิตด้วย ชาวบ้านจึงให้การเคารพนับถือหมอพื้นบ้านด้วยที่ที่หมอพื้นบ้านเป็นทั้งหมอรักษาทางกายและทางใจนี้เอง จึงกล่าวได้ว่าการรักษาโรคด้วยวิธีการของหมอพื้นบ้านนี้ เป็นวิถีชีวิตอีกรูปแบบหนึ่งของคนไทยอีสานและคนลาวมาตั้งบรรพบุรุษจนถึงทุกวันนี้

๔.๔ สรุป

อาณาจักรล้านช้าง หรือนครศรีสัตนาคนหุต ถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคืออาณาจักรล้านช้างได้ขยายดินแดนออกไปไกลจนสามารถผนวกดินแดนที่เรียกว่า “ภาคอีสาน” ของไทยในปัจจุบันได้กลายเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างนั้นด้วย ดังนั้นเมื่อว่าตามประวัติแล้ว จึงถือได้ว่าชนชาติที่เรียกว่า “ไทย - ลาว” ในปัจจุบันได้มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งเราไม่อาจเรียกชนชาติไหนว่าเป็นพี่เป็นน้อง หากแต่ชนชาติทั้งสองนี้คือกลุ่มชนชาติเดียวกันหรือสัญชาติเดียวกัน และมีความผูกพันกันมายาวนานหลายพันปี เพียงแต่ภายหลังได้แบ่งดินแดนเป็นเขตการปกครอง จึงเรียกดินแดนนี้ว่า “ไทย” ตรงนั้นว่า “ลาว” แต่โดยเนื้อแท้แล้วไทย - ลาวคือชนชาติเดียวกัน บรรพบุรุษของชนชาติทั้งสองนี้ได้สร้างบ้านแปลงเมืองมาด้วยกัน และการที่อาณาจักรล้านช้างเป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ และมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานนี้เอง ทำให้อาณาจักรแห่งนี้มีความโดดเด่นทางด้านเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นล้านช้างอย่างชัดเจนในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ล้วนแสดงให้เห็นถึงความเป็นล้านช้างทั้งสิ้น ซึ่งความโดดเด่นเหล่านั้นก็ไม่ได้ถูกลบหรือสูญสลายไปตามกาลเวลาแต่อย่างใด แต่บางอย่างได้มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่ทำให้อาณาจักรล้านช้างมีการพัฒนาชนชาติของตนมาตามลำดับจนกลายเป็นความโดดเด่นและแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองออกมาได้ในทุกยุคทุกสมัยนั้น ก็เพราะว่าคนล้านช้างมีระบบปรัชญาหรือแนวคิดประจำชนชาติตนอยู่แล้ว กล่าวคือคนล้านช้างมีระบบปรัชญาหรือแนวคิดอันได้มาจากความเชื่อดั้งเดิมของตน นั่นคือการเชื่อเรื่องวิญญาณ หรือ ผี เช่น ผีฟ้า ผีแถน เป็นต้น ต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์เข้าเผยแผ่คนล้านช้างก็รับเอาคติหรือพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์มาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แต่ก็ยังไม่ทิ้งความเชื่อเดิมที่เกี่ยวกับเรื่องของผี และต่อมาระยะหลังมีพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง คนล้านช้างก็ไม่ปฏิเสธการนับถือพระพุทธศาสนา กลับให้ยอมรับอย่างดียิ่ง จนกลายเป็นศาสนาประจำชาติของอาณาจักรล้านช้างในที่สุด ฉะนั้นระบบแนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างจึงได้มาจาก ๓ แหล่งหลักๆ คือ วิญญาณ (ผี) พราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ซึ่งทั้ง ๓ แหล่งความเชื่อนี้ได้ผ่านการผสมผสานกันจนกลายเป็นระบบปรัชญาแบบพหุนิยม (Pluralism) ซึ่งระบบแนวความคิดทางปรัชญาของชาวล้านช้างนี้ได้สะท้อนออกมาทางศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้างเอง ซึ่งจะเห็นได้ว่า อาณาจักรล้านช้างมีการพัฒนาหรือสร้างผลงานทางด้านศิลปะที่โดดเด่นหลายอย่างด้วยกัน เช่น ในเรื่องของสถาปัตยกรรม มีการสร้างศาสนสถานหลายแห่งไม่ว่าจะเป็นอุโบสถ (สิม) และพระธาตุต่างๆ เป็นต้น ทางด้านประติมากรรม ก็มีการสร้างพุทธรูปในรูปแบบต่างมากมาย ในส่วนของจิตรกรรมนั้น ก็มีการวาดภาพฝาผนังตามที่ต่างๆ อันสะท้อนให้ถึงภูมิปัญญาของชาวล้านช้างในช่วงสมัยนั้น สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดได้บ่งบอกถึงวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ของชาวล้านช้าง อันก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ ตามมา เช่น ประเพณีฮีตสิบสองซึ่งประเพณีฮีตสิบสองนี้แม้ว่าจะให้ความสำคัญในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่บางประเพณี เช่น ประเพณีบุญข้าว และประเพณีบุญข้าวประดับดิน เป็นต้น ก็ยังมีเรื่องของผีข้าวเกี่ยวข้องกับตัวเอง ดังนั้นการเกิดขึ้นของปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้กลายเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างในที่สุด ซึ่งวิถีชีวิตบางอย่างได้มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง” สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ ดังนี้

๔.๕.๑ ปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง

แนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างจัดเป็นปรัชญาประเภทพหุนิยม (Pluralism) หรือพหุวัฒนธรรมนิยม (Multiculturalism) คือเป็นระบบปรัชญาแบบผสมผสานแนวคิดในเรื่องของวิญญาณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน แนวคิดในเรื่องนี้ เป็นแนวคิดที่มีอยู่

แล้วดั้งเดิมของคนในอาณาจักรล้านช้าง ส่วนศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่มาจากอินเดียได้แผ่มาถึงอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งคนล้านช้างที่นับถือผีอยู่แล้วก็รับเอาสิ่งละอันพันละน้อยของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนามาเป็นแนวปฏิบัติ โดยเฉพาะในเรื่องของพิธีกรรมจะได้มาจากพราหมณ์เสียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในพุทธศาสนานั้นคนล้านช้างจะรับเอาทั้งหลักคำสอนและพิธีกรรมมาเป็นแนวปฏิบัติจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนล้านช้าง ซึ่งท่อนออกมาในรูปแบบของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตาม การมีศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้างนั้น คนล้านช้างก็อาศัยภูมิปัญญาเดิมของตนในการรับเอาศาสนาทั้งสองนั้นมาเป็นแนวปฏิบัติ แต่ก็ไม่ได้รับเอาหลักการทั้งหมดของศาสนาพราหมณ์มาปฏิบัติ จะเลือกเอาเฉพาะส่วนที่ไม่ขัดกับหลักความเชื่อเดิมของตน ดังนั้นการจัดระบบแนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างจึงสามารถจัดออกได้เป็น ๒ ช่วงหลักๆ คือช่วงก่อนที่ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งช่วงนี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านช้าง คือเชื่อเรื่องวิญญาณหรือผีต่างๆ แต่ผีที่สำคัญและมีบทบาทต่อสังคมล้านช้างมากที่สุดก็คือผีฟ้าแถน เพราะผีฟ้าแถนเป็นผีที่เป็นบรรพบุรุษของกษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้างทั้งหมด โดยเริ่มตั้งแต่สมัยขุนบรมเรื่อยมา นอกจากนี้ผีฟ้าแถนยังมีบทบาทต่อสังคมล้านช้างอีกหลายประการ เช่น เป็นผีที่ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียวที่มีอำนาจสูงสุดสามารถบันดาลฟ้าฝนให้กับชาวล้านช้างได้ทำนาทำไร่ หรือทำการเกษตรต่างๆ ได้ และในช่วงที่สองคือช่วงที่ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งในช่วงนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าศาสนาพราหมณ์ถึงแม้จะเข้ามาเผยแผ่ก่อนพุทธศาสนา แต่คนล้านช้างก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับแก่นแท้ในหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์มากนัก ส่วนมากคนล้านช้างจะรับเอาในส่วนที่เป็นพิธีกรรมเสียส่วนใหญ่ เช่น พิธีบูชาเทวดาหรือเทพเจ้า พิธีวางศิลาฤกษ์ พิธียกเสาเอก ลงเสาเอก ตั้งเสาเอก พิธีโกนจุก ตัดจุก และพิธีบูชายันต์ด้วยการฆ่าสัตว์เช่นสรวง เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้เป็นพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ซึ่งได้แพร่หลายในสังคมล้านช้าง ซึ่งบางพิธีกรรมมีการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ส่วนพุทธศาสนานั้นได้เข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้างหลังศาสนาพราหมณ์ แต่กลับมีบทบาทสำคัญกับชาวล้านช้างมากกว่าศาสนาพราหมณ์ ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มแหล่งหล้าธรรมิกราชรับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้างแล้ว พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากชาวเมืองล้านช้างเป็นอย่างมาก กษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้างหลายพระองค์ได้สร้างศาสนสถานไว้ในที่ต่างๆ มากมาย อันแสดงให้เห็นถึงศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนา นอกจากนี้กษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองยังได้หลักคำสอนของพุทธศาสนาผสมผสานเข้ากับพิธีกรรมต่างๆ เพื่อนำมาเป็นเครื่องมือในการปกครอง ซึ่งจะเห็นได้จากประเพณีบุญฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ นี้ก็เป็นผลมาจากการนำเอาหลักคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปฏิบัติในแต่ละเดือน จนกลายเป็นจารีตประเพณีที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นระบบแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในอาณาจักรล้านช้าง แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ระบบแนวความคิดดั้งเดิมคือความเชื่อเรื่องผีของชาวล้าน

ข้างก็ไม่ได้ถูกเปลี่ยนไปไหน และพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ก็ยังไม่สูญสลายไปเช่นกัน ยังคงอยู่แบบแทรกซ้อนผสมผสานอยู่กับพิธีกรรมในทางพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น อย่างเช่น พิธีกรรมสู่ขวัญบายศรี ซึ่งพิธีกรรมนี้จะมีความเกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องของวิญญาณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา นั่นคือ คำว่า “ขวัญ” มีสถานะเป็นนามธรรม แต่เป็นสิ่งที่มืออยู่ประจำตัวของแต่ละคนซึ่งนั่นก็คือวิญญาณ เมื่อวิญญาณออกจากร่างกาย หรือที่เรียกว่าขวัญหนีออกจากร่างกาย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญ หรือทำพิธีสู่ขวัญบายศรี ซึ่งก็ต้องใช้พราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี และเพื่อให้เป็นสิริมงคลขึ้นไปอีกก็ต้องมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์ที่บ้าน เรียกว่าทำบุญบ้าน และทำการสู่ขวัญไปด้วย นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า ระบบแนวความคิดทางปรัชญาของคนล้านช้างนั้นเป็นแบบผสมผสานระหว่าง ผี พราหมณ์ พุทธ ซึ่งแนวคิดทั้งสามนี้ได้ผสมผสานเข้ากันจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนล้านช้างที่ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็นพัฒนาการทางความคิดแบบพหุนิยมหรือพหุวัฒนธรรม ถึงแม้จะผ่านมาหลายร้อยปี แต่ระบบความคิดนี้ยังคงอยู่กับชาวอีสานและชาวลาว ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการสืบทอดแนวความคิดนี้มาโดยตรง

๔.๕.๒ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง

อาณาจักรล้านช้าง เป็นอาณาจักรที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนานในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ผ่านการปกครองมาหลายยุคหลายสมัย ซึ่งแต่ละสมัยก็ได้พัฒนาความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านการเมือง ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ซึ่งพื้นฐานของการพัฒนาอาณาจักรล้านช้างนี้ ชาวล้านช้างได้นำเอาระบบแนวความคิดดั้งเดิมของตน และแนวความคิดใหม่อันได้แก่คติทางพุทธศาสนา และของพราหมณ์บางส่วนมาผสมผสานกันจนเกิดเป็นรูปแบบของวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้าง อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวล้านช้างได้รับเอาพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันแล้ว หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาก็ได้ฝังลึกลงในจิตใจของชาวล้านช้างตั้งแต่บัดนั้นมาเรื่อยๆ อย่างไม่ขาดสายจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติของอาณาจักรล้านช้างก็คงไม่ผิด ฉะนั้น การพัฒนาความเจริญที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้างนั้น จึงได้รับอิทธิพลจากคติทางพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมากกว่าแนวความคิดอื่น ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยได้สรุปเป็นองค์ความรู้ในเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี ดังนี้

๔.๕.๒.๑ ศิลปะล้านช้าง เป็นศิลปะที่มีลักษณะดั้งเดิมของตน ไม่ว่าจะเป็

สถาปัตยกรรม ประติมากรรม หรือจิตรกรรม ซึ่งศิลปะเหล่านั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความคิด ความศรัทธา ความเชื่อ และปรัชญาการดำเนินชีวิตตามคติทางพระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมาก ศิลปะเหล่านั้นจึงได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพุทธศาสนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอยู่ในอาณาจักรล้านช้างมาเป็นเวลาช้านาน เมื่อใดที่สถานการณ์บ้านเมืองมีความสงบจากสงคราม สิ่งหนึ่งที่

พระมหากษัตริย์ หรือชนชั้นผู้ปกครอง และผู้อยู่ภายใต้การปกครองคือประชาชนพึงกระทำคือการเข้าวัดทำบุญ และการทำบุญนั้นมีหลายทาง เช่น การให้สิ่งของมี อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยา รักษาโรค การฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และการให้ธรรมเป็นวิทยาทาน เป็นต้น และการทำบุญอีกอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์นิยมทำก็คือการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เช่น การสร้างโบสถ์ วิหาร และพระธาตุ (เจดีย์) เป็นต้น ซึ่งการทำบุญด้วยการก่อสร้างศาสนสถานต่างๆ เหล่านี้ ถือว่าได้ว่าเป็นบ่อเกิดผลงานทางศิลปะล้านช้าง หรือที่เรียกว่า “พุทธศิลป์ล้านช้าง” โดยเฉพาะผลงานทางด้านสถาปัตยกรรม อันได้แก่ พระธาตุหลวง พระธาตุพนม และพระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น ซึ่งการสร้างพระธาตุเหล่านี้ล้วนแล้วเกิดจากความศรัทธาอย่างแก่กล้าในพุทธศาสนาของคนในยุคล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองสูงสุดของประเทศคือพระมหากษัตริย์นั้นนับถือพุทธศาสนา หรือเป็นพุทธมามกะ ดังนั้นการสร้างพระธาตุขึ้นในต่างๆ นอกเหนือจากการแสดงศิลปะของชาวล้านช้างในยุคนั้นแล้ว ยังได้ซ่อนปริศนาธรรมอันลึกซึ้งไว้กับรูปแบบของการก่อสร้างนั้นด้วย และการสร้างพระธาตุในแต่ละแห่งนั้นยังพบว่า มีขนาดต่างกัน บางพระธาตุมีขนาดใหญ่ และบางพระธาตุมีขนาดเล็ก ที่เป็นเช่นนี้ก็ขึ้นอยู่กับความแรงกล้าของศรัทธาและกำลังของผู้สร้างนั่นเอง นอกจากนี้การที่พระมหากษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองได้นิยมสร้างพระธาตุตามเมืองต่างๆ ในอาณาจักรล้านช้างนั้น ยังเป็นการสถาปนาอำนาจทางศาสนาขึ้นมาควบคู่กับอำนาจการปกครองเพื่อสนับสนุนความชอบธรรมในการเป็นชนชั้นผู้ปกครองเอง ดังนั้นการสร้างพระธาตุในที่ต่างๆ ขึ้นมาของชนชั้นผู้ปกครองในอาณาจักรล้านช้างนั้น นอกเหนือจากการให้เป็นศาสนสถานที่สำคัญของบ้านเมือง ซึ่งเป็นการแสดงออกของความเคารพศรัทธาในพุทธศาสนาแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา และความมั่นคงของประเทศชาติอีกด้วย

๔.๕.๒.๒ วัฒนธรรมล้านช้าง เนื่องจากอาณาจักรล้าน เป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่และเจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย จึงไม่แปลกที่อาณาจักรแห่งนี้จะคลุกคลีไปด้วยกลิ่นอายของความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้างเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางด้านวัฒนธรรมนั้นยังมีความหลากหลายและงดงามไม่แพ้ชาติใดๆ ทั้งสิ้น แต่เนื่องจากว่าวัฒนธรรมล้านช้างมีความหลากหลายและกว้างขวางครอบคลุมถึงทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้าง ผู้วิจัยจึงใคร่สรุปวัฒนธรรมล้านช้างเป็นองค์ความรู้ ๔ ด้านด้วยกัน คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางคตินิยม วัฒนธรรมทางเนติธรรม และวัฒนธรรมทางสังคม ดังนี้

๑) วัฒนธรรมทางวัตถุ มีลักษณะเป็นเครื่องใช้ที่เป็นจำพวกวัตถุต่างๆ ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ในลักษณะเป็นงานฝีมือ อันสื่อแสดงถึงความฉลาดแห่งภูมิปัญญา และการพัฒนาของชาวล้านช้าง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้มีความหมายต่อชีวิต สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติของชาวล้านช้างเอง วัฒนธรรมทางวัตถุที่เป็นของชาวล้านช้างนั้นมีความหลากหลาย และกว้างขวาง ซึ่งสามารถแบ่งออก

ได้หลายประเภท เช่น เครื่องแต่งกายและการแต่งกาย การงานและลักษณะของการประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ ศิลปวัตถุและศาสนสถานต่างๆ สถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม อาหารการกิน และวัสดุเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวันต่างๆ เป็นต้น เหตุที่อาณาจักรล้านช้างมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมวัตถุนั้น ก็เพราะว่าดินแดนแห่งนี้เป็นแดนเกษตรกรรมที่สมบูรณ์แบบที่สุด เพราะนอกจากชาวล้านช้างจะใช้ชีวิตแบบเกษตรกร คือการทำงานทำสวนทำไร่อย่างเต็มที่เท่าที่ดินฟ้าอากาศจะเอื้ออนุเคราะห์แล้ว ชาวล้านช้างยังผลิตวัสดุเครื่องใช้ต่างๆ โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบข้างเป็นวัตถุดิบ ดังนั้นไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์ใดๆ ขึ้นกับวิถีการดำเนินชีวิตของพวกเขา ก็จะสามารถแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องไปพึ่งพาอาศัยเครื่องมือใดๆ เข้ามาช่วยแก้ไข ทั้งนี้เพราะชีวิตของชาวล้านช้างอยู่กับธรรมชาติ เมื่อเกิดการขัดข้องในธรรม ก็เลยคลี่คลายปัญหาต่างๆ ได้โดยวิธีการธรรมชาตินั้นเอง ซึ่งจะแตกต่างกับปัจจุบันที่วัตถุธรรมเจริญอย่างสุดขีด ให้ความความสะดวกสบายแก่ประชาชนมาก ทำให้คนที่ต้องการความสะดวกสบายหยิบฉวยนำไปใช้ทดแทนของเดิม โดยที่กลไกของสิ่งนั้นไม่ได้อยู่ในวิสัยของธรรมชาติ เมื่อกลไกเหล่านั้นเกิดขัดข้องขึ้น คนในยุคปัจจุบันดูประหนึ่งเป็นคนไร้ปัญญา เพราะไม่รู้ทางแก้ไข หรือบางทีก็แก้ไขไม่ได้เสียเลยก็มี เพราะขอบข่ายของกลไกเหล่านั้นเชื่อมโยงกับผู้อื่นหรือชนชาติอื่น ซึ่งบางครั้งเขาเหล่านั้นก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอวิเคราะห์ให้เห็นความขัดแย้งในธรรมชาติระหว่างคนสมัยเก่ากับสมัยใหม่ หรือระหว่างธรรมชาติกับวิทยาศาสตร์ โดยยกตัวอย่างเปรียบเทียบ ดังนี้

(๑) **เรื่องแสงสว่าง** คนสมัยล้านช้าง สามารถผลิตแสงสว่างได้ โดยใช้วัสดุในธรรมชาติ ๒ ชนิด คือ เทียน ชาวล้านช้าง โดยเฉพาะคนในภาคอีสานสามารถผลิตเทียนได้ โดยอาศัยขี้ผึ้งจากรังผึ้ง นำมาประกบกับเส้นฝ้ายใช้เป็นเทียนนำแสงสว่าง อีกอย่างหนึ่งก็คือ ขี้ไต้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กระบอง คนสมัยก่อนจะใช้น้ำมันยางจากต้นยาง ต้นสะแบงมาผสมกับไม้ฝุ่ ซึ่งเรียกว่า ขี้ต้อนดอก ใช้ใบตองกุงหรือตองชาติมัดคูล้ายกับหมุยอ บางแห่งใช้ใบมะพร้าว ใบตาล หรือใบลาน แล้วนำมาจุดไฟให้แสงสว่างเป็นอย่างดี จากขี้ไต้หรือขี้กระบองก็จะเกิดวัสดุที่เกี่ยวข้องกันขึ้นมาอีกคือ ไม้สำหรับเขี่ยให้ขี้ไต้ลุกตลอดเวลา เรียกว่า ไม้เขี่ยขี้กระบอง และภาชนะสำหรับรองขี้ไต้ไม่ให้มันไหม้บ้านหรือเปื้อนบ้าน เรียกว่า เขียงกระบอง ซึ่งปัจจุบันก็ยังพอมิให้เห็นบ้างตามหมู่บ้านที่ห่างไกลตัวเมือง แต่เมื่อใดที่ไฟฟ้าเข้าไปถึงวัฒนธรรมด้านวัตถุที่กล่าวมานี้ก็จะค่อยๆ หดไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันถึงแม้ว่าความเจริญเรื่องแสงสว่างจะเข้าถึงแทบทุกหมู่บ้านในภาคอีสาน หรือแม้แต่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวแล้วก็ตาม แต่เมื่อใดไฟฟ้าเกิดดับลง อาจเนื่องมาจากสาเหตุฝนตกหนัก หรือเหตุอื่นใดก็แล้วแต่ ชาวบ้านก็แทบจะไม่มีตะเกียง หรือขี้ไต้ใช้ ก็อาจจะพอมิอยู่บ้างก็คือเทียนไข แต่บางบ้านก็ไม่ได้เตรียมกันไว้ เพราะทิ้งไปเสียนาน ในที่สุดก็นั่ง – นอนทนอยู่กับความมืดต่อไป รอว่าเมื่อไรไฟจะมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบันคนทั่วไปมักจะติดหนังสือติดละคร หรือแม้แต่อ่านหนังสือ หรือทำกิจกรรมต่างๆ ก็พลอยวุ่นวายไปด้วยเพราะไฟไม่มา ทั้งนี้เกิดขึ้นจากการได้

ของใหม่ลืมนองเก่า ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า การมีของใหม่ใช้นั้นใช่ว่าไม่ดี แต่การมีใหม่แล้วยังรักษาสงวนของเดิมไว้บ้างนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ดีกว่า

(๒) เรื่องเครื่องใช้บางอย่างที่จำเป็น ในเรื่องนี้ จะสังเกตได้ว่าตามห้างร้านขายของในตลาด หรือในห้างสรรพสินค้าต่างๆ จะพบชาวบ้านเลือกซื้อของอยู่หลายอย่าง เช่น เสื้อผ้า ทั้งที่เป็นเสื้อผ้าทำงาน และเสื้อผ้ามัดหมี่ โทเร ตลอดจนผ้าสำหรับใช้ต่างๆ รวมไปถึงการเลือกซื้อสินค้าที่จำเป็นต่างๆ เช่น ไถเหล็กสำหรับไถนา แห ตาข่ายดักปลา และอุปกรณ์พลาสติกต่างๆ เป็นต้น ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับคนสมัยล้านช้าง หรือคนสมัยก่อนแล้ว ชาวบ้านจะผลิตเสื้อผ้าใช้เอง เพราะชาวบ้านในสมัยก่อนนั้นมีช่วงว่างจากการทำงานตามฤดู คนแก่เฒ่า หรือผู้ใหญ่จะทำหน้าที่ฝึกหัดเด็กสาวๆ หรือคนรุ่นใหม่ที่รู้จักเลี้ยงไหม ทอผ้า เย็บเสื้อและหมอน จึงไม่จำเป็นต้องเข้ามาซื้อเสื้อผ้าตามตลาดไปใช้ ปัจจุบันจึงเกิดภาวะเด็กรุ่นใหม่ไม่สามารถจะทอผ้าเป็น พ่อแม่ส่วนมากก็เช่นกัน ละทิ้งวัฒนธรรมเดิมในการผลิตสิ่งของนุ่งห่ม ส่วนมากก็จะซื้อแบบสำเร็จรูปไปใช้กัน ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดี จะเห็นว่า การละทิ้งของเก่า หรือวัฒนธรรมการผลิตแบบดั้งเดิมนั้นถือได้ว่าเป็นการทำลายพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตัวเอง โดยหันไปใช้ผ้าสำเร็จรูปตามห้างร้านต่างๆ แทน ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการสิ้นเปลือง และทำให้ลืมนวัตกรรมอันเป็นพื้นฐานของตัวเองที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้เพื่อเป็นมรดกสำหรับคนรุ่นหลัง

ตัวอย่างเปรียบเทียบข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนล้านช้างว่า สามารถผลิตสิ่งใช้สอยต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติรอบตัวมาเป็นเครื่องใช้เครื่องสอยในชีวิตประจำวันได้ และที่สำคัญคนล้านช้างอาศัยกับธรรมชาติและปรับตัวเข้ากับธรรมโดยไม่มีการทำลายธรรมชาติแต่ประการใด นอกจากการผลิตสิ่งของใช้สอยระดับครัวเรือนแล้ว คนล้านช้างยังได้สร้างผลงานทางด้านสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่ เช่น สร้างพระธาตุในที่ต่างๆ และอุโบสถ (สิม) และสิ่งก่อสร้างอื่นที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานล้านใหญ่โตและสวยงามตระการตา และยังมีการสร้างวัฒนธรรมทางวัตถุอีกหลายด้าน เช่น ด้านประติมากรรม และด้านจิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งสิ่งก่อสร้างที่จัดอยู่ในรูปแบบของวัฒนธรรมทางวัตถุเหล่านี้ ได้กลายเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวล้านช้าง และที่สำคัญสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นได้ทำให้เกิดเป็นคุณค่าทั้งด้านจิตใจ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสังคม รวมไปถึงด้านเศรษฐกิจด้วย ซึ่งทำให้คนรุ่นหลังมีความภูมิใจกับวัฒนธรรมทางวัตถุเหล่านั้น และได้ช่วยกันอนุรักษ์ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๒) วัฒนธรรมทางคตินิยม จะเกี่ยวข้องกับคติในการดำรงชีวิตของชาวล้านช้าง ซึ่งอาจจะได้มาจากสุภาษิต คำคม คำสั่งสอน ฝัฎฎาษิต คติเรื่องความเชื่อต่างๆ หรือแม้แต่คตินิยมต่างๆ ที่ได้มาจากวรรณกรรมทั้งแบบปากเปล่าหรือลายลักษณ์ รวมไปถึงหลักในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในด้านศีลธรรม จิตใจ ซึ่งเป็นการสร้างเสริม ปรับปรุง พัฒนา เจตคติ (ทัศนคติ) ค่านิยม ความคิดริเริ่ม ตลอดจนการแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ให้ดีขึ้นก็จัดว่าเป็นวัฒนธรรมทางคตินิยมทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมทางคตินิยมของชาวล้านช้างแล้วมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องความเชื่อเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งความเชื่อนี้ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางคตินิยมของชาวล้านช้าง ซึ่งมีมากมาย เช่น วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องการถือทิศทาง คธาอาคม และคตินิยมเกี่ยวกับคำสั่งสอนต่างๆ อันมีผลผูกพันเป็นต้น ซึ่งคตินิยมเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นมรดกของชาวล้านช้าง แล้วมีการสืบทอดให้คนรุ่นหลังสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ส่วนมากผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดได้ดีมักจะเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนเขียนอ่านมาก่อน ซึ่งคนเหล่านี้ในสังคมล้านช้าง หรือแม้แต่ในสังคมปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นที่ สปป.ลาว หรือภาคอีสานของไทย ก็ยังมีความเชื่อและให้การยอมรับอยู่ว่า เป็นผู้ที่มีคุณธรรมเป็นที่เชื่อถือ เพราะได้ศึกษาหาความรู้ต่างๆ จากหนังสือผูก หรือหนังสือใบลานจนแตกฉาน หมอสูตรขวัญ หมอธรรม และผู้เฒ่าหรือผู้อาวุโส ที่เรียกกันในภาษาล้านช้างว่าเจ้าโคตร ก็มักจะเป็นคนที่มีศักดิ์เป็นทิดจารย์ จารย์ชา จารย์ครู และจันทาน มาก่อนเกือบทั้งสิ้น

๓) วัฒนธรรมทางเนติธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกฎระเบียบของสังคม หรืออาจโยงไปถึงสิทธิหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตัวตนอยู่กับสังคม วัฒนธรรมทางเนติธรรมนี้ จะมีความเกี่ยวข้องกับคนล้านช้างก็ตรงที่ว่า นอกจากคนล้านช้างจะปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองที่มีอยู่ในขณะนั้นแล้ว ยังมีการปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองอีกด้วย กฎที่ว่านั้นได้แก่ กฎทางสังคม จารีต และประเพณีที่เคยยึดถือกันมาเป็นเวลาช้านานจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน กฎหมู่เหล่านี้แทนที่จะเป็นการสวนทางกับกฎหมายบ้านเมือง แต่ยังเป็น การช่วยกฎหมายบ้านเมืองให้คนในสังคมล้านช้างเกิดความเข้าใจกันไม่บาดหมางกันในหมู่คณะอีกด้วย กฎหมู่ที่ว่านี้ไม่ได้มีบัญญัติไว้ในกฎหมายบ้านเมือง แต่ทุกคนพร้อมใจกันปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดและต่อเนื่อง ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้สรุปวัฒนธรรมทางเนติธรรมของล้านช้างเป็นองค์ความรู้ได้ ๒ ประเภทคือ เนติธรรมแบบจารีตของล้านช้าง และ เนติธรรมแบบกฎหมายล้านช้าง ดังนี้

(๑) เนติธรรมแบบจารีตล้านช้าง เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศีลธรรม และสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวมที่มีวัฒนธรรมเชิงบังคับให้กระทำตามระเบียบของสังคม แต่ถ้าไม่กระทำถือว่าผิดกฎหมาย หรือหลักศีลธรรม หรือผิดจารีตประเพณีของสังคมล้านช้างในสมัยนั้น เช่น ผู้ที่เป็นลูกควรรกตัญญูทเวที่ต่อพ่อแม่ หรือผู้ปกครอง ใครอกตัญญูหรือทำให้ท่านเหล่านั้นเดือดร้อนอย่างใดอย่างหนึ่งจะถูกประณามจากสังคม หรือถ้าหนักกว่านั้นก็ถูกสาปแช่งจากคนทั่วไป นักเรียนควรให้ความเคารพแก่ครูอาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอน ไม่ดูหมิ่น หรือแม้แต่จารีตบางอย่างของคนล้านช้างเกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่น เมื่อพระสงฆ์รูปใด ส่วนมากเป็นประธานสงฆ์ หรือเป็นเจ้าอาวาส ได้สร้างศาสนสถานใหญ่โต อย่างเช่น อุโบสถ ศาลา หรือพระธาตุเจดีย์ เป็นต้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วประธานสงฆ์จะต้องไปจำพรรษา ณ ที่อื่นที่ไม่ใช่วัดของตนเอง ถ้าไม่ปฏิบัติตามจารีตโบราณนี้แล้ว อาจจะมีอันเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่งในทางที่ไม่ดีงามกับตัวเอง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เรียกว่าจารีตในสังคมสมัยก่อนอาจไม่สอดคล้องกับสังคมสมัยปัจจุบัน ซึ่งได้เปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมเพื่อความ

เหมาะสม เช่น จารีตบางที่เมื่อก่อนเห็นว่าดี เช่น ผู้หญิงควรอยู่บ้าน (อยู่เข้าเฝ้าเรือน) แต่เดี๋ยวนี้ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านเสียเป็นส่วนมากเคียงป่าเคียงไหล่กับผู้ชายจนดูเป็นของธรรมดาไปสำหรับยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งก็ได้กลายเป็นจารีตที่นิยมทำกันในยุคปัจจุบันไป นี้แสดงให้เห็นว่า จารีตหรือขนบธรรมเนียมต่างๆ นั้น สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับสภาพของสังคมในแต่ละสมัยอย่างไม่หยุดยั้ง แต่จารีตดั้งเดิมอย่างเช่นจารีตของคนล้านช้างก็เป็นพื้นฐานสืบต่อและต่อยอดให้กับสังคมในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

(๒) เนติธรรมแบบกฎหมายล้านช้าง เป็นกฎหมายโบราณของอาณาจักรล้านช้างที่มีอยู่ในสมัยนั้น ซึ่งพบในหนังสือกฎหมาย หลักคำผูก ๓ ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือที่ค่าอย่างยิ่งของคนภาคอีสาน เพราะเป็นกฎหมายที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีหลักฐานให้ศึกษาในปัจจุบัน กฎหมายฉบับนี้สันนิษฐานว่าเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทร์ ซึ่งในสมัยนั้น และสมัยต่อมา ภาคอีสานของไทยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้างของกรุงศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทร์ ลักษณะของการบัญญัติกฎหมายขึ้นนั้น จะเห็นได้ว่า กฎหมายของชาวล้านช้างโบราณนั้น มักจะใช้คำว่า “มาตรา ๑” เสมอไป ไม่มีต่อมาตรา ๒, ๓, ๔ เหมือนกฎหมายสมัยปัจจุบัน ซึ่งข้อนี้ ก็เหมือนกับกฎหมายตรา ๓ ดวง ของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ถูกชำระและรวบรวมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กฎหมายสมัยล้านช้างโบราณที่มีชื่อว่า หลักคำผูก ๓ นั้น ก็คงจะมีอายุรุ่งเรืองราวเดียวกับกฎหมายตรา ๓ ดวงของไทยสมัยอยุธยา แต่ก็น่าแปลกและน่าอัศจรรย์อย่างยิ่งก็คือ กฎหมายหลักคำผูก ๓ มีลักษณะก้าวหน้าอย่างยิ่งอยู่อย่างหนึ่งคือในมาตราที่เกี่ยวกับกฎหมายที่ดิน ที่บัญญัติให้มีหนทางระหว่างนา หรือไร่ ๒ แปลง ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นทางสัญจรไปมาของเจ้าของนา หรือไร่ที่อยู่ติดลึกเข้าไป หากบังเอิญไม่มีถนนมาแต่แรกก็เว้นที่ว่างไว้มิให้ดำเนินาคือปักดำข้าวในที่ตรงนั้น ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นทางสัญจรของเจ้าของนาแปลงถัดไปนั่นเอง

จากบทสรุปองค์ความรู้นี้ แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางเนติธรรมล้านช้างนั้น จะใช้ความเชื่อเดิมซึ่งไม่ใช่ตัวบทกฎหมาย แต่เป็นสิ่งที่ที่เรียกว่า จารีต หรือประเพณีดั้งเดิมที่เคยบรรพบุรุษเคยพาประพฤติปฏิบัติมาก่อนหน้านั้นมาเป็นแนวปฏิบัติสืบต่อมาในชีวิตประจำวัน และนอกจากนี้ชาวล้านช้างก็ได้บัญญัติกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือที่เรียกว่า “หลักคำผูก ๓” นั้น ถือได้ว่าเป็นกฎหมายที่บัญญัติไว้เป็นมาตราต่างๆ เพื่อควบคุมคนในอาณาจักรล้านช้างให้มีความสงบเรียบร้อยดีงามคู่กับหลักจารีต ประเพณีต่างๆ ในสมัยนั้น จึงทำให้อาณาจักรล้านช้างมีระบบการปกครองที่ค่อนข้างจะเป็นระบบชัดเจนในเรื่องของการกำหนดคดีกาให้คนประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกันในสังคมล้านช้าง ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้คนล้านช้างเป็นชนชาติที่ค่อนข้างจะมีความสงบ ไม่ชอบสร้างปัญหาให้เกิดความเดือดร้อนภายในสังคมล้านช้างด้วยตนเอง

๔) **วัฒนธรรมทางสังคม หรือวัฒนธรรมทางสภธรรม** เป็นวัฒนธรรมของชาวล้านช้างที่มีการปฏิบัติเกี่ยวข้องกันในฐานะที่อยู่รวมกันเป็นสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างวัฒนธรรมทางสังคมของชาวล้านช้างบางอย่าง ดังนี้

(๑) **วัฒนธรรมการผูกเสี่ยวของชาวล้านช้าง** เป็นวัฒนธรรมการผูกมิตรแท้ หรือเพื่อนตาย เป็นวัฒนธรรมเดิมของชาวล้านช้าง เมื่อเด็กเจริญเติบโตจะได้มีเพื่อนไปมาค้าขายด้วยกัน การเป็นเสี่ยวกันไม่ใช่จะเป็นได้ง่ายๆ ยิ่งในสมัยล้านช้างเดิมจริงๆ นั้น มีการจองเสี่ยวกันตั้งแต่อยู่ในครรภ์เลยทีเดียว การผู้เสี่ยวจะนิยมผูกชายกับชาย หญิงกับหญิง เกณฑ์การผูกเสี่ยวก็โดยที่คู่เสี่ยวมีหน้ามีตาคล้ายกัน เกิดปีเดียวกัน มีรสนิยมเหมือนกัน บิดามารดายินยอมหรือเห็นดีด้วย บางทีลูกไม่ได้เห็นหน้ากัน แต่บิดามารดาตกลงกันแล้วผูกเป็นเสี่ยวกันก็มี วัฒนธรรมการผูกเสี่ยวนี้จะนิยมทำกันในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในภาคอีสานนั้นค่อนข้างจะนิยมผูกเสี่ยวกันเป็นพิเศษ อย่างเช่นในจังหวัดขอนแก่นจะมีงานประเพณีผูกเสี่ยว ซึ่งจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคม จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมการผูกเสี่ยวนี้เป็นวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่จะต้องมีการเกื้อกูลต่อความเป็นอยู่ของกันและกัน และมีผลต่อความมั่นคงของชาติและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคมได้อย่างดียิ่ง

(๒) **วัฒนธรรมการลงแขก** จากวัฒนธรรมการผูกเสี่ยว มาถึงวัฒนธรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนล้านช้างที่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบันคือ วัฒนธรรมการลงแขก วัฒนธรรมนี้ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันโดยไม่คิดค่าแรง ซึ่งในสมัยก่อนชาวล้านช้างจะช่วยกันปลูกบ้านสร้างเรือน ทำไร่ ทำนา และทำบุญสุนทานต่างๆ โดยเฉพาะการทำนา การปลูกบ้าน การนวดข้าว ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างแท้จริง ถ้าใครปลูกบ้านก็จะไปขอแรงชาวบ้านมาช่วย โดยเจ้าตัวจัดอาหารกินไว้คอยต้อนรับ ทำให้การปลูกบ้านเสร็จภายในวันเดียว หรือมากกว่านั้นนิดหน่อย ไม่ได้ใช้เวลามากเหมือนทุกวันนี้ การทำนา ไม่ว่าจะเป็นการปักดำนา หรือการนวดข้าว ก็ใช้วิธีลงแขกด้วยเช่นกัน หากใครยังไม่เสร็จทันฤดูกาลก็จะไปช่วยกันทำให้เสร็จ ตัวไปไม่ได้ก็จะส่งลูกหลานหรือคนเกี่ยวข้องไปแทน แม้บางครั้งลูกหลานไปไม่ได้ก็จะส่งวัวควายไปช่วยไถช่วยคลาด และช่วยนวดข้าวในลานแทน ซึ่งก็นับว่าเป็นความสามัคคีและความเห็นอกเห็นใจกันที่จะหาที่ได้อื่นอีกไม่ได้แล้วนอกจากสังคมล้านช้าง ซึ่งปัจจุบันแม้จะมีการสืบทอดมาระยะหนึ่ง แต่ทุกวันนี้วัฒนธรรมการลงแขกก็เริ่มจะหายไปจากสังคมอีสานแล้ว เพราะความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้วัฒนธรรมการลงแขกลดลงและหายไปที่สุดในที่สุด

(๓) **วัฒนธรรมการสู่ขวัญบายศรี** วัฒนธรรมนี้บางที่เรียกกลับกันว่า บายศรีสู่ขวัญ ถือว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวล้านช้างที่มีการสืบทอดกันมาช้านาน โดยชาวล้านช้างถือว่า “ขวัญ” เป็นส่วนสำคัญเท่ากับจิตใจหรือวิญญาณ เป็นตัวคิดตัวก่อและตัวบังคับร่างกายให้เป็นปกติ บางที่เกิดผีหลอก หรือกลัวจนตกอกตกใจในเหตุการณ์ต่างๆ อย่างรุนแรง ขวัญก็จะกระเจิงหนีไป

ได้ จึงมีพิธีเรียกขวัญให้กลับมาอยู่ในตัวตน แล้วผูกแขนรัดเอาเรียกว่า “สู่ขวัญบายศรี” การสู่ขวัญของชาวล้านช้างนั้นมีหลายประเภท และปรารถนาแตกต่างกันไป เช่น สู่ขวัญคนป่วย สู่ขวัญเมื่อกิจกรรม สู่ขวัญพระสงฆ์ สู่ขวัญคู่บ่าวสาว สู่ขวัญนิสิตหรือนักศึกษาใหม่ สู่ขวัญผู้มาเยือน สู่ขวัญผู้จากไป สู่ขวัญนา สู่ขวัญคนไปค้า และสู่ขวัญคนหายเจ็บไข้ เป็นต้น ผู้ทำพิธีสู่ขวัญ (สูตรขวัญ) จะเป็นพราหมณ์ หรือ หมอสูตรขวัญ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือในหมู่บ้าน ขณะสูตรขวัญชาวบ้านจะช่วยกันเรียกขวัญ แล้วช่วยกันผูกแขนเจ้าของขวัญเพื่อเกิดสวัสดิมงคล

(๔) วัฒนธรรมการรับแขกในเทศกาลบุญต่างๆ วัฒนธรรมนี้ถือว่ามีค่าและเป็นและสำคัญของชาวล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนภาคอีสานนั้นจะให้ความสำคัญกับการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองอย่างดียิ่ง จนทำให้คนจากภาคอื่นเห็นคนอีสานเป็นคนที่มีความจริงใจต่อคนแปลกหน้า ถ้าหากเราได้คลุกคลีกับชีวิตของคนภาคอีสาน และชาวลาวจริงๆ แล้วจะพบว่า มีความเมตตาและความจริงใจในการต้อนรับขับสู้แขกบ้านแขกเมืองที่มาเยือน อีกอย่างหนึ่งในเทศกาลบุญต่างๆ เช่น บุญบั้งไฟ บุญเผาผล เจ้าของบ้านมักจะเตรียมข้าวปลาอาหารไว้คอยต้อนรับแขกจากบ้านอื่นๆ โดยมักจะพูดอยู่เสมอว่า “พ่อเสียวจะมา แม่เสียวจะมา เสียวจะมา” ฉะนั้นในเทศกาลบุญเช่นนี้ บรรดาเสียวฮักเสียวแพงทั้งหลายจะพากันไปเที่ยวงาน และถือโอกาสเยี่ยมยามถามข่าวเสียวทั้งหลายด้วย จึงไม่จำเป็นที่เสียวจะต้องจัดเสียบียงอาหารไปด้วย เพราะจะต้องไปกินไปนอนบ้านเสียว นอกจากจะมีของบางอย่างไปให้เสียว จึงไม่น่าแปลกอะไร พอถึงเทศกาลแต่ละครั้ง แต่ละบ้านก็จะเตรียมอาหารการกินไว้มากมาย ดูว่าจะมีคนกิน ๒๐-๓๐ คน ทั้งนี้ก็เพื่อเตรียมไว้ต้อนรับแขก ไม่ว่าจะเสียวเท่านั้น แม้แต่คนอื่นซึ่งเรียกว่า “ไทยแขก” ก็สามารถมาร่วมกินได้

วัฒนธรรมทางสังคม (สหธรรม) ของชาวล้านช้างที่กล่าวมานี้ เป็นวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับคนล้านช้างมาเป็นยาวนาน แต่ถึงเวลาจะเปลี่ยนผ่านไปนานเท่าไร วัฒนธรรมทางสังคมของชาวล้านช้างก็ยังมี การสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น และได้สร้างเข้าหลอมรวมความเป็นคนล้านช้างที่เต็มไปด้วยกลิ่นอายทางวัฒนธรรมที่สรรค์สร้างผ่านความเชื่อ แนวคิด และปรัชญาของชาวล้านช้างเอง วัฒนธรรมนี้เกิดจากปรัชญา แนวคิด รวมไปถึงความเชื่อดั้งเดิม เช่น ความเชื่อเรื่องของวิญญาณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนานั้นได้สร้างเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ความเป็นล้านช้างที่ถูกถ่ายทอดมาในรูปแบบของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างเข้าหลอมรวมความเป็นวัฒนธรรมของล้านช้างอย่างเด่นชัด คนล้านช้างจึงมีชีวิตผูกพันกับพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ซึ่งอันนี้เองได้กลายเป็นวิถีชีวิตแบบพุทธอย่างเต็มตัวและค่อนข้างสมบูรณ์ เพราะจะมีการสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชาวลาว และชาวอีสานนั้นมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ใกล้เคียงกันมาก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะมีพุทธศาสนาเป็นแก่นกลางในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั่นเอง

๔.๕.๒.๓ ประเพณีล้านช้าง อาณาจักรล้านช้างถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี โดยเฉพาะทางด้านประเพณีนั้นถือได้ว่าเป็นของคู่กันอย่างยาวนาน ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอประเพณีบุญฮีตสิบสอง หรือประเพณีสิบสองเดือน โดยเริ่มจากเดือนเจียง (เดือนอ้าย) จนกระทั่งถึงเดือนสิบสองตามลำดับคือ บุญเข้ากรรม บุญคูณข้าว บุญข้าวจี บุญเขวาส บุญสร้งน้ำ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญช้างประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน บุญตามฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่ถูกกำหนดให้ถือปฏิบัติทุกคนหรือทุกหมู่บ้าน ฮีตสิบสองเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพของชาวล้านช้างในสมัยนั้น เพราะทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก มีการบูชาเทวดา ฟ้าแถน ผีบรรพบุรุษ การทำบุญรักษาศีล พิธีกรรมทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ถือปฏิบัติเป็นประเพณีตลอดทั้งปี เพราะเชื่อว่าจะทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์เพราะการปฏิบัติตามฮีตสิบสองเดือนดังกล่าวนี้

อย่างไรก็ตาม ประเพณีบุญฮีตสิบสองนี้ แม้บางประเพณีอาจมีจุดมุ่งหมายแนวคิดหรือความเชื่อที่ต่างกัน เช่น การเซ่นไหว้ในเรื่องของวิญญาณ (ผี) พญาแถน พญานาค หรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมนั้นๆ ในแต่ละเดือน แต่โดยภาพรวมแล้วถือว่าเป็นบุญประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยพุทธศาสนารวมอยู่ด้วยทุกประเพณี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการรวมผู้คนให้มาประกอบพิธีกรรมที่เป็นบุญกุศลร่วมกัน ทำให้เกิดความสามัคคีชุมนุมในหมู่ในชุมชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง อีกอย่างหนึ่ง ถือได้ว่าเป็นอุบายให้ผู้คนในล้านช้างได้มีความซึ้งซบในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอันประกอบด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย ซึ่งเป็นการส่งเสริม และปลูกฝังให้ชาวล้านช้างมีการปฏิบัติตามหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น สมัคคีธรรม กตัญญูกตเวทิตาธรรม มุทิตาธรรม และหิริโอตตปัทธธรรม เป็นต้น บุญประเพณีฮีตสิบสองของชาวล้านช้างจึงเป็นบุญที่สนับสนุน ส่งเสริม บำรุง และแสดงออกถึงศรัทธาอันมั่นคงในพระพุทธศาสนา นอกจากบุญประเพณี ๑๒ เดือนหรือฮีตสิบสองดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ชาวล้านช้างยังได้มีการทำบุญประเพณีอย่างอื่นคู่กับฮีตสิบสองอยู่อีก เช่น ประเพณีบุญกองบวชกองฮอด ประเพณีกินดอง (แต่งงาน) ประเพณีแฮกนา และประเพณีเต้าช่วง (เลี้ยงผี) เป็นต้น และนอกจากประเพณีฮีตสิบสองแล้ว ยังมีคองสิบสี่ หรือรัฐธรรม ๑๔ ข้อ อันเป็นหลักของท้าวพญา ขำราชเกี่ยวกับการปกครองไพร่ฟ้าแผ่นดิน รวมไปถึงคองสิบสี่สำหรับประชาชนที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน เช่น ระหว่างครอบครัวผัวเมีย หรือชาวบ้านกับวัด เป็นต้น

๔.๕.๓ วิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

วิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง ได้ยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อ หรือจารีตที่บรรพบุรุษรุ่นก่อนได้จัดระบบไว้ดีแล้ว ข้อยึดถือปฏิบัติเหล่านั้นได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิต หรือ

สภาพสังคมของคนล้านช้าง ซึ่งข้อปฏิบัติบางอย่างได้สูญสลายไปตามกาลเวลา เพราะไม่สามารถจะผสมเข้ากับสังคมในยุคปัจจุบันได้ แต่ยังมีข้อปฏิบัติอีกหลายอย่างที่สามารถทนต่อการพิสูจน์ตามกาลเวลา โดยมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงยุคปัจจุบัน เพื่อให้เห็นในเชิงประจักษ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง ผู้วิจัยได้สรุปเป็นองค์ความรู้ ดังนี้

๔.๕.๓.๑ วิถีชีวิตแบบชนชั้นของสังคมล้านช้าง โดยที่อาณาจักรล้านช้างได้มีการพัฒนาการเมืองการปกครองที่ค่อนข้างจะมีระเบียบแบบแผน ซึ่งการพัฒนาด้านปกครองนี้ได้มีส่วนผลักดันให้เกิดโครงสร้างของชนชั้นในสังคมล้านช้าง ซึ่งการแบ่งชนชั้นในสังคมของคนล้านช้างแบ่งออกเป็น ๒ ชั้น คือ ชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นผู้ใต้ปกครอง โดยในแต่ละชนชั้นจะมีหน้าที่ และความสำคัญลดหลั่นกันไป กล่าวคือชนชั้นผู้ปกครอง ได้แก่ กษัตริย์ ข้าราชการสำนัก รวมไปถึงพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาด้วย ความสำคัญของชนชั้นผู้ปกครองนี้มีความสำคัญมากน้อยขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ เช่น กษัตริย์ เป็นชนชั้นผู้ปกครองที่มีฐานะสูงสุดในด้านความเป็นอยู่และอำนาจการปกครองของอาณาจักร จากนั้นก็จะเป็นตำแหน่งข้าราชการ และพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ลดหลั่นลงมาตามลำดับชั้น ส่วนชนชั้นผู้ปกครอง ได้แก่ ไพร่ ซึ่งก็คือพลเมืองทั่วไป และทาส หรือที่สังคมล้านช้างเรียกว่า “ข้า” หรือ “ข้อย” และข้อยโอกาสจะเป็นพลเมืองชั้นล่างสุดในสังคมล้านช้าง อย่างไรก็ตาม ชนชั้นไพร่ และข้อยนี้มีความสำคัญต่อสังคมล้านช้างในฐานะเป็นแรงงานและสร้างผลิตผลทางการเกษตร และการค้าขาย แต่ในยามเกิดศึกสงครามรัฐต้องการกำลังไพร่พลก็ต้องอาศัยในการเกณฑ์ไพร่พลไปทำศึก

๔.๕.๓.๒ วิถีชีวิตแบบการดำเนินชีวิตของสังคมล้านช้าง แม้ว่าวิถีชีวิตของคนล้านช้างจะถูกแบ่งให้ปฏิบัติกิจกรรมการดำเนินชีวิตตามแต่ละชนชั้น แต่คนในแต่ละชนชั้นก็ไม่ได้แยกตัวออกจากกันอย่างเด็ดขาด ยังคงมีความสัมพันธ์และช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน โดยชนชั้นปกครองจะให้ความช่วยเหลือสถาบันศาสนา โดยการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในทุกๆ ด้าน ส่วนพระสงฆ์ก็ช่วยเหลือสังคม โดยการใช้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องช่วยในการสอนให้คนล้านช้างได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องดีงาม ดังนั้นวิถีชีวิต หรือการดำเนินชีวิตของคนล้านช้างในแต่ละชนชั้นจึงมีลักษณะการประพฤติปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือการประพฤติตามครรลองคตินิยมในทางพระพุทธศาสนา

๔.๕.๓.๓ วิถีชีวิตของคนในสังคม คนในสังคมล้านช้างมีวิถีชีวิตของแต่ละคน ซึ่งวิถีชีวิตในที่นี้คือ พฤติกรรมของคนในล้านช้าง เช่น พฤติกรรมการกิน การแต่งกาย ความเชื่อ โดยเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกในสังคม เช่น ความเชื่อ ซึ่งสังคมล้านช้างมีความเชื่อเรื่องแถนอย่างมาก โดยถือว่าแถนเป็นเทพที่มีอำนาจสูงสุด และมีเพียงองค์เดียวเท่านั้น ชาวล้านช้างยังเชื่ออีกว่ากษัตริย์ที่

ปกครองล้านช้างทุกพระองค์มีเชื้อสายมาจากพญาแถน (ผีฟ้าแถน) โดยสืบเชื้อสายมาจากขุนบรม คือ แถนส่งขุนบรมมาปกครองโลกมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติ และที่สำคัญความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในสังคมล้านช้าง การที่คนล้านช้างเกิดความเชื่อในสรรพสิ่งต่างๆ นั้นไม่ใช่เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนล้านช้างมีความงมงาย แต่ความเชื่อกลับเป็นตัวการกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างให้อยู่ในกรอบของสังคมล้านช้างนั่นเอง นอกจากนี้ ยังมีวิถีชีวิตในด้านอื่นๆ เช่น อาหารการกิน เครื่องใช้ อาวุธ ดนตรี และการแสดงนันทนาการต่างๆ เป็นต้น วิถีชีวิตของคนล้านช้างยังมีการติดต่อกับเมืองต่างๆ เช่น อโยธยา สุโขทัย ตาลี คนมิง และล้านนา เป็นต้น ในด้านอาหารการกินนั้น ก็แสดงให้เห็นว่า คนล้านช้างมีวิถีชีวิตการกินแบบง่ายๆ เช่น ปลายั้ม ปลายั้ว และยังสามารถผลิตเป็นสินค้าออกไปขายยังล้านนาอีกด้วย ซึ่งที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าคนล้านช้างได้รับวัฒนธรรมด้านต่างๆ จากเมืองใกล้เคียงอยู่บ้าง แต่ถึงกระนั้นคนล้านช้างก็ยังมีวิถีชีวิตตามเป็นแบบของตนอยู่ นั่นเอง ซึ่งวิถีชีวิตบางอย่างก็ได้มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๕.๓.๔ เครื่องมือกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้าง แม้ว่าสังคมล้านช้างจะมีการจัดรูปแบบการปกครองที่เป็นระบบชัดเจนมากขึ้นแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถจะควบคุมคนในสังคมที่มีความหลากหลายในเรื่องของความเชื่อที่แตกต่างกันนั้นให้มีกรอบในการดำเนินชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกันได้ ดังนั้นชนชั้นปกครอง (พระมหากษัตริย์) จึงได้กำหนดกรอบให้คนล้านช้างได้มีวิถีชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมดูแลให้คนเหล่านั้นมีวิถีชีวิตอยู่อย่างสันติ โดยแบ่งกรอบแห่งวิถีชีวิตออกเป็น ๓ แนวทาง คือ วิถีชีวิตทางด้านศาสนา วิถีชีวิตทางด้านกฎหมาย และวิถีชีวิตทางด้านตำนานและวรรณกรรม ซึ่งทั้ง ๓ แนวทางนี้ถือว่าเป็นกรอบให้คนในอาณาจักรล้านช้างใช้เป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้วิถีการดำเนินชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกัน ซึ่งแท้จริงแล้ววิถีปฏิบัติทั้งสามแนวทางนี้ล้วนอิงมาจากคติทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น จึงไม่มีผลกระทบใดๆ กับวิถีชีวิตของคนล้านช้างในสมัยนั้น เพราะชาวล้านช้างก็มีวิถีชีวิตตามครรลองในทางพุทธศาสนาอยู่แล้วนั่นเอง

๔.๕.๓.๕ วิถีชีวิตของสังคมล้านช้างที่ยังมีการสืบทอดในปัจจุบัน เมื่อทำการศึกษาวเคราะห์การดำรงชีวิตของคนในภาคอีสานของไทย และคนใน สปป.ลาวแล้ว พบว่า มีบางอย่างที่หายไปตามกาลเวลา เช่น การแบ่งชนแบบเดิมที่มีระบบทาส หรือระบบไพร่ เป็นต้น และมีบางอย่างที่ยังคงสืบทอดกันอยู่ เช่น วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการนับถือวิญญาณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา รวมไปถึงรูปแบบการดำรงชีวิตบางอย่างที่คนในแถบภาคอีสานของไทย และชาว สปป.ลาว ยังคงมีการสืบทอดกันอยู่ เช่น การดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ มีการแสวงหาปัจจัย ๔ จากธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังคงมีปรากฏให้เห็นในสังคมชนบทในภาคอีสานของไทย และ สปป.ลาว

จากข้อสรุปองค์ความรู้ข้างต้น พบว่า วิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างมีการกำหนดแบบแผนและกติกาทางสังคมในการอยู่ร่วมกันกับความหลากหลายชนชาติ แม้ว่าชาวล้านช้างจะมีการจัดชนชั้นระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองก็ตาม แต่ชนชั้นผู้ปกครองก็ไม่ได้ทอดทิ้งยังมีการดูแลเอาใจใส่ในฐานะผู้อยู่ใต้ปกครอง เพราะชนชั้นล่างหรือไพร่นี้ก็ถือเป็นพลเมืองทั่วไป ซึ่งชนชั้นผู้ปกครองจะต้องอาศัยคนกลุ่มในการผลิตผลทางการเกษตร และยังอาศัยในการทำศึกสงครามด้วย อีกอย่างหนึ่งรูปแบบของการปกครอง รวมไปถึงการบัญญัติกฎหมายนั้น อาณาจักรล้านช้างได้อาศัยหลักธรรมวินัยในทางพุทธศาสนาเป็นหลัก จึงทำให้รูปแบบของการปกครองค่อนข้างจะเป็นธรรม ปราศจากการกดขี่ใดๆ ทั้งสิ้น คนล้านช้างจึงมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย และชอบในเรื่องของสันตนาการร่วมกัน ดังจะเห็นได้ว่า วิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้างจะเกี่ยวข้องกับประเพณีบุญต่างๆ ตลอดทั้งปี นั่นคือภายในสิบสองเดือนจะมีบุญประเพณีทุกเดือน ซึ่งประเพณีในแต่ละเดือนนั้นก็ล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา จึงอาจกล่าวได้ว่าคนล้านช้างมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ดังนั้นหลักคำสอนในทางพุทธศาสนาจึงเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างให้มีการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในทางเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของศาสนา กฎหมาย และการใช้ชีวิตในทางสังคมก็ตาม ล้วนกำหนดมาจากคติทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวซึ่งเป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากคนล้านช้างด้วยกัน ลักษณะการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบันก็มีลักษณะคล้ายกัน นั่นคือมีวิถีการดำรงชีวิตที่เกี่ยวกับความเชื่อหรือพิธีกรรมที่สอดคล้องกัน คือเป็นความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา และวิถีการดำรงชีวิตโดยทั่วไปก็มีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตแบบเดิมคืออาศัยธรรมชาติในการดำรงชีพ เช่น ในเรื่องของปัจจัยสี่ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ก็ได้มาจากธรรมชาติรอบตัวทั้งสิ้น แม้ปัจจุบันความเจริญของบ้านเมืองจะพัฒนาไปมากแล้วก็ตาม แต่วิถีชีวิตแบบเดิมก็ยังมีปรากฏให้เห็นสืบเท่าทุกวันนี้

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาปรัชญา แนวคิดของอาณาจักรล้านช้าง ๒) เพื่อศึกษาศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง และ ๓) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย ดังนี้

๕.๑ สรุปผลวิจัย

ผลของการวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อได้ดังนี้

๕.๑.๑ ปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง

ที่มาของการตั้งวัตถุประสงค์ข้อนี้ ผู้วิจัยได้สะท้อนให้เห็นว่า อาณาจักรล้านช้างเป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่อาณาจักรหนึ่งในแถบดินแดนอุษาคเนย์^๑ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเจริญรุ่งเรืองหลายด้าน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ยังมีคนส่วนน้อยที่จะรู้ว่ามูลเหตุที่ทำให้อาณาจักรล้านช้างมีการพัฒนาความเจริญได้ถึงขนาดนั้น คนล้านช้างได้ใช้อะไรเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชนชาติของพวกเขา ซึ่งคำตอบนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์จนกระทั่งพบว่า คนล้านช้างได้ใช้ระบบแนวความคิดทางปรัชญามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชนชาติของตน ซึ่งแนวความคิดทางปรัชญานั้นแบ่งออกเป็น ๓ สมัย คือ แนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างสมัยโบราณ แนวความคิดทางปรัชญาในสมัยของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และแนวความคิดทางปรัชญาในสมัยที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งผู้วิจัยสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

^๑ ดินแดนอุษาคเนย์ คือแผ่นดินใหญ่ที่มีอาณาเขตกว้างไกล โดยทิศเหนือ ถึงทะเลสาบเตียนฉื่อที่เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนานของจีน ทิศตะวันออก ถึงมณฑลกว่างสี-กวางตุ้งของจีน ทิศตะวันตก ถึงลุ่มน้ำพหรมบุตร แคว้นฮัสสัมของอินเดีย ทิศใต้ ถึงมาเลเซีย-สิงคโปร์ และยังมีขอบเขตครอบคลุมถึงประเทศฟิลิปปินส์และหมู่เกาะทางทะเลใต้ เช่น อินโดนีเซีย ติมอร์ และบรูไน เป็นต้น ส่วนไทยในปัจจุบันคือศูนย์กลางของภูมิภาค ซึ่งอยู่กึ่งกลางของอุษาคเนย์พอดี (อ้างจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์, ในมติชนออนไลน์ คอลัมน์ แท็งก์ความคิด, ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙, เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๒)

๑) แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างสมัยโบราณ

ในสมัยนี้ ชาวล้านช้างมีความคิดในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ รวมไปถึงอำนาจที่มองไม่เห็นของ วิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย แล้วดึงเอาสิ่งที่เหนือธรรมชาติเหล่านั้นที่ตนคิดว่ามีอำนาจ เหนือกว่ามนุษย์มาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ พร้อมกับสร้างเรื่องราวต่างๆ โดยการผูกเป็นนิทาน บ้าง เรื่องเล่าบ้าง จากสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้นให้กลมกลืนกับวิถีการดำเนินชีวิตของพวกเขา ดังจะ เห็นได้จากอาณาจักรล้านช้างในสมัยนี้มีการนับถือ กราบไหว้ บูชาวิญญาณ หรือผีชนิดต่างๆ มากมาย เช่น ผีพระยาแถน ผีพ่อ ผีแม่ ปี่ปา ผีอาร์ักษ์ และเทวดา เป็นต้น ซึ่งการเคารพบูชาในเรื่องวิญญาณ เหนือธรรมชาติเหล่านี้ได้กลายเป็นวิถีชีวิตที่แสดงออกมาทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ซึ่งจะสังเกตเห็นได้จากวิถีการดำเนินชีวิตหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ วัฒนธรรม และพิธีกรรม บางอย่างของคนในยุคปัจจุบันทั้งภาคอีสานของไทย และเมืองหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ใน ประเทศลาวก็มีร่องรอยการสืบสานมาจากแนวคิดดั้งเดิมของคนในยุคล้านช้างทั้งนั้น ซึ่งสอดคล้องกับ พงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในฉบับเดิม ประโยคที่ ๑ เป็นฉากรอธิบายพื้นที่เมืองหลวงพระบางใน ระยะเวลาเริ่มแรกว่า อาณาจักรล้านช้างเป็นดินแดนของผุ่ยักซ์ นาคา ภูต ผี ปิศาจร้าย และได้มีพญายักษ์จาก เมืองลังกานามว่า นันทา ผุ่ดขึ้นมาเป็นใหญ่ พร้อมกับเมียชื่อมหาเทวี มีธิดาชื่อนางเมรี คนลาวเรียกว่า นางกานฮี ตระกูลของยักษ์นันทาได้สืบทอดการปกครองเหนือพื้นที่และตัวละครข้างต้นจนสิ้นยุค จึงมี ฤาษีพี่น้องสองตนเข้ามาเทศนาธรรมสั่งสอน ผุ่ดปิศาจ ยักษ์ร้าย แลนาคา ซึ่งในช่วงนั้นประกอบด้วย พญาภูเหลือม พญาเงือก และพญานาคใหญ่ต่างๆ ได้มาฟังธรรมจากฤาษีจนเปลี่ยนแปลงการใช้อำนาจ ร้ายกลายเป็นผู้คอยพิทักษ์รักษาพื้นดินและแม่น้ำ ซึ่งหลายตนได้ปรากฏอยู่ในก้านสวายเทพในฐานะ เทพรักษ์ของคนหลวงพระบางตราปัจจุบัน

จะให้เห็นว่า แนวคิดดั้งเดิมของอาณาจักรล้านช้างนั้นมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับ วิญญาณต่างๆ มากมาย ทั้งยักษ์ นาค ภูตผี และปิศาจร้ายนานาชนิด แต่ท้ายสุดวิญญาณดุร้าย เหล่านั้นก็กลับกลายเป็นผู้อภิบาลคอยรักษาประจำอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ที่มีมนุษย์อาศัยอยู่ ไม่ว่าจะเป็น พื้นดิน แม่น้ำ และอากาศ เป็นต้น และมนุษย์หรือคนล้านช้างก็พากันเคารพบูชาวิญญาณเหล่านั้น ด้วยพิธีกรรมต่างๆ ในฐานะเป็นผู้ให้การคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข พิธีกรรมเหล่านี้ยังมีการสืบทอดเนื่อง มาถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากคนหลวงพระบางได้สร้างความทรงจำเรื่องราวของผีนางกานฮี ผ่านการให้ ความหมายภูเขาคือที่ขนานเป็นฉากหลังบ้านเชียงแมนได้ว่า “ภูนางกานฮี” เรียกสั้นๆ ว่า “ภูนาง” มีความหมายว่าเป็นร่างของนางยักษ์กานฮี ขณะที่ภูเขาคืออยู่ถัดไปตามแนวการไหลของสายน้ำโขงคือ ภู ท้าว มีความหมายถึงร่างพระรถ คนเชียงแมนและหลวงพระบางเรียกสั้นๆ ว่า “ภูท้าว” ที่เชิงภูนางใน เขตบ้านเชียงแมนได้มีหอดผีนางยักษ์กานฮี เป็นที่ทรงอิทธิฤทธิ์สูงสุดในเขตเชียงแมน มีผู้คนนับถือและ เกรงกลัวมาก อย่างเช่น ถ้ามีการตายอย่างหาสาเหตุไม่ได้ของคนเชียงแมน มักจะถูกอธิบายว่าเกิดจาก การทำความผิดต่อพื้นที่ เป็นผลให้ผีนางยักษ์กานฮีโกรธและเอาชีวิต ซึ่งในสมัยราชอาณาจักร คนฝั่ง

เชียงใหม่และคนเมืองหลวงพระบางได้จัดพิธีกรรม “คลำหอผินางยักษ์กางฮี” อย่างยิ่งใหญ่รองลงมา จากพิธีคลำหอผิ้วยอ – ย่าเยอที่รัฐและราชย์เป็นเจ้าของภาพ ครั้นเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลได้สั่ง ให้อยุติการการขึ้นหอผิ โดยเฉพาะเมื่อร่างทรงของผินางยักษ์กางฮีถึงแก่กรรม พิธีกรรมนี้ก็ได้อุบัติตก ลงไปพร้อมกัน แต่หลังจากหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก ผินางยักษ์กางฮีได้มาเข้าทรงร่างทรงคน ใหม่ จึงเกิดการรื้อฟื้นหอผินางยักษ์กางฮีขึ้นอีกครั้ง เรื่องราวนี้สะท้อนให้เห็นว่าเรื่องของวิญญาณ หรือ ภูตผีต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องราวของผินางยักษ์กางฮีนั้น ยังคงเป็นเรื่องทรงจำและมีการทำพิธีกรรม เพื่อให้อาณาจักรล้านช้างร่มขาวอยู่ตราบนานเท่านาน ดังนั้นการศึกษาระบบ แนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างสมัยโบราณอันเป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง จึงต้องศึกษาวิเคราะห์ผ่านตำนานเรื่องเล่า เกี่ยวกับเรื่องของวิญญาณ หรือภูตผีต่างๆ ที่มีฤทธิ์เดชอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดาทั่วไป และพร้อมที่ จะปกปักรักษา บันดาล และคุ้มครองให้มนุษย์ได้อยู่ดีมีสุขตามที่คนในอาณาจักรล้านช้างโบราณ เคารพนับถือบูชา และยังคงมีการนับถือสืบเนื่องมาจนถึงคนในยุคปัจจุบัน

๒) แนวคิดทางปรัชญาในสมัยของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างเป็น เวลานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการขุดค้นพบวัตถุโบราณตามสถานที่ต่างๆ เช่น สมัยศรีโคตรบอง ที่มีอายุระหว่าง ๑,๓๐๐-๒๕๐๐ ปี ซึ่งในนี้ได้ค้นพบวัตถุพิเศษชิ้นหนึ่งซึ่ง เรียกว่า “ศิวลิงค์” อันแสดงให้เห็นว่าอาณาจักรล้านช้างได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอินเดีย โดยที่ อาณาจักรศรีโคตรบองได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจากมอญ-เขมร และมอญ-เขมร ก็ได้รับอิทธิพล ที่มาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง เทพเจ้าที่สำคัญที่ชาวล้านช้างนับถือตามคติศาสนาพราหมณ์มี ๓ องค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ (พระนารายณ์) และพระศิวะ ด้วยความเชื่อถือในอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของเทพเจ้าทั้ง สามองค์นี้ จึงทำให้เกิดประเพณีบวงสรวงในรูปแบบต่างๆ เพื่อขอพรจากเทพเจ้าให้ช่วยปัดเป่าภัย อันตรายที่อาจมีแก่ตนได้ ขอโชคลาภที่ตนปรารถนาต้องการ และยังมีร่องรอยทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในพื้นที่ประเทศลาวมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ โดยเฉพาะหลักฐานที่ค้นพบในบริเวณปราสาทวัดภู (แถบเมืองจำปาศักดิ์ในเขตตอนใต้ของ สปป.ลาว ในปัจจุบัน) กล่าวคือโบราณสถานวัดภูมีการประดิษฐานศิวลิงค์หินทรายขนาดเล็กสูงประมาณ ๑๗ เซนติเมตรหลายชิ้น ได้ขุดค้นพบเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๙๖ สอดคล้องกับข้อความในศิลาจารึกวัดภูที่ บาทหลวง R.P. Couasnon แห่งวัดพระนอน เป็นผู้ค้นพบเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๔๔ และ M.Barth ได้ทำ การแปลข้อความที่จารึกศิลาจารึกหลักนี้เป็นภาษาสันสกฤตจำนวน ๑๐ บรรทัด กำหนดอายุรูปแบบ ตัวอักษรสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ว่าบนภูเขานี้มีการ สร้างศาสนสถานเรียกว่า “ลิงคปารวตตะ” (Lingaparavata) อันหมายถึง ภูเขาแห่งลิงค์ นอกจากนี้ ยัง

พบหลักฐานอีกมากมายโดยเฉพาะทางด้านประติมากรรมที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่เจริญแพร่หลายในอาณาจักรล้านช้างก่อนที่จะพุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแพร่ เช่น ภาพสลักเล่าเรื่องพิธีการการกวณเกษียรสมุทรมบนหน้าบันใดของมุขทางด้านทิศเหนือที่อาคารศาสนสถานวัดภู และภาพแผ่นหินสลักตรีมูรติทั้ง ๓ องค์ คือพระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุเป็นต้น หลักฐานต่างๆ ที่ยกมานี้ เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญแพร่หลายของศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรล้านช้างต่อจากยุคเดิมที่คนในพื้นที่แห่งนี้เชื่อถือในเรื่องของวิญญาณ (ผี) ซึ่งร่องรอยของการนับถือวิญญาณและศาสนาพราหมณ์ยังปรากฏให้เห็นในรูปแบบที่เป็นแนวคิด ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้างถึงปัจจุบัน

แนวคิดที่สำคัญของพราหมณ์-ฮินดูที่มีอิทธิพลต่อสังคมล้านช้างมีอยู่ ๓ ประการหลักๆ คือเรื่องความเชื่อต่อเทพเจ้า เรื่องการทำพิธีกรรม และการสร้างเทวสถาน กล่าวคือชาวล้านช้างได้รับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าหรือพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเป็นสิ่งเคารพบูชา โดยเฉพาะตรีมูรติคือเทพเจ้าทั้งสามองค์ ได้แก่ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ ซึ่งเทพทั้งสามองค์นี้จะทำหน้าที่ต่างกัน นั่นคือ พระพรหม จะทำหน้าที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง พระศิวะ จะทำหน้าที่เป็นผู้ทำลายและพระวิษณุ จะทำหน้าที่เป็นผู้รักษา เพราะการทำหน้าที่ของเทพเจ้าทั้งสามองค์นี้ โลกและสรรพสิ่งจึงมีลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอยู่เช่นนี้ตลอดไป ส่วนอิทธิพลที่ชาวล้านช้างได้รับจากเทพเจ้าทั้งสามองค์ก็ต่างกันไป เช่น พระพรหม ชาวล้านช้างก็เกิดการสร้างศาลพระพรหมขึ้นตามที่ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะที่ใหญ่กว่าศาลพระภูมิทั่วไป พระศิวะ ซึ่งมีศิวลึงค์เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ ชาวล้านช้างก็นำเอาศิวลึงค์มาสร้างเป็นเสาหลักบ้านและหลักเมืองไว้เคารพบูชา รวมไปถึงนำศิวลึงค์มาแกะเป็นปลัดขิกเล็กๆ ไว้บูชา ส่วนพระวิษณุ นั้น ค่อนช้างจะได้รับความนับถือในฐานะเป็นองค์อวตารซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ ปาง แต่ปางที่สำคัญที่เกี่ยวกับชาวล้านช้างมีอยู่ ๑ ปาง คือปางที่ ๗ (รามาวตาร) ปางที่ ๗ หรือรามาวตารนี้ เป็นปางที่พระวิษณุอวตารลงมาเป็นกษัตริย์ คือพระราม เมืองอโยธยา ซึ่งเป็นผู้ที่ทรงศีลทรงธรรม เป็นวีรบุรุษสามารถเอาชนะอสูรย์ใหญ่อย่างท้าวทศกัณฐ์ได้ กษัตริย์ทุกพระองค์ในอาณาจักรล้านช้างจึงถือพระองค์รามาวตาร เช่น กษัตริย์ไทยทุกพระองค์จะถือว่าพระองค์สืบเชื้อสายมาจากองค์ราม (เทวดาโดยสมมติ) ดังปรากฏในพระนามของทุกพระองค์จะขึ้นต้นด้วยคำว่า “ราม” เสมอ เช่น พระนารายณ์มหาราช และพระรามาธิบดีที่ ๑ - ๑๐ เป็นต้น ส่วนเรื่องการทำพิธีกรรมนั้น ชาวล้านช้างได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์หลายอย่าง เช่น พิธีบวงสรวง พิธีบูชาเช่นไหว้ พิธีโกนจุก-ตัดจุก พิธีตั้งศาล พิธียกเสาเอก พิธีวางศิลาฤกษ์ พิธีไหว้ครู พิธีพุทธาภิเษก พิธีเททองหล่อพระ พิธีสูตรขวัญ (สู้ขวัญ) และพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น และอีกเรื่องหนึ่งคือ การสร้างเทวสถานก็ถือว่ามิอิทธิพลต่อชาวล้านช้างมิใช่น้อย เพราะเมื่อมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะเรื่องของเทพเจ้าแล้ว ก็จะต้องมีปราสาทหรือวิหารสำหรับเป็นที่ประทับของเทพเจ้า ซึ่งจะพบได้ว่า ในอาณาจักรล้านช้างทั้งที่เป็นส่วนพื้นที่ของประเทศไทย และสปป.ลาว จะพบเห็นปราสาทหรือเทวสถานของศาสนา

พราหมณ์มากมาย เช่น ปราสาทเขาวีหาร ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเขาน้อยสีชมพู และปราสาทวัดภู (สปป.ลาว) รวมไปถึงนครวัด นครธม (กัมพูชา) เป็นต้น เทวสถานที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้ล้วนเกิดจากศรัทธาที่มีต่อองค์เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และโบราณสถานหลายแห่งก็ได้กลายเป็นมรดกโลกไปแล้ว นี่ก็แสดงว่าชาวโลกได้ให้การยอมรับว่าศาสนาพราหมณ์มีความยิ่งใหญ่และมีอิทธิพลต่อชนชาติที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านช้างมาก่อน จนปรากฏให้เห็นร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองอย่างสุดขีดของศาสนาพราหมณ์ในเขตพื้นที่ที่เรียกว่า “อาณาจักรล้านช้าง” นอกจากนี้ การเชื่อว่ามีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติต่างๆ เช่น ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ เป็นต้น จะทำให้ผู้ที่มีความเชื่อถือเกิดความเกรงกลัวต่อธรรมชาติเหล่านั้น เมื่อเกิดความเกรงกลัวก็จะไม่กล้าล่วงเกินในการที่จะกระทำการที่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติเหล่านั้น และทำให้มนุษย์สามารถอยู่กับธรรมชาติได้อย่างผสมกลมกลืนกัน หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติเหล่านั้น

๓) แนวคิดทางปรัชญาในสมัยที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง

การเข้ามาเผยแผ่ของพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านช้างนั้น เริ่มจากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ว่า เจ้าสุววรรณคำผางขึ้นเสวยราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๕-๑๘๙๖ ทรงมีพระโอรส ๖ พระองค์ ใน ๖ พระองค์นั้น เจ้าฟ้าจัมมีลักษณะผิดแผกจากพระโอรสองค์อื่น คือมีฟันและลิ้นเป็นสีดำ โหรทำนายว่าเป็นกาลกีนีจึงได้นำไปลอยแพ บังเอิญแพได้มาถึงเมืองขอม (กัมพูชา) ได้รับการเลี้ยงดูจากพระมหาปาสมันตะเถระ ต่อมาได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในราชสำนักของพระเจ้าอินทปัตถ์ และได้อภิเษกสมรสกับพระธิดาของพระเจ้าอินทปัตถ์ พระนามว่า พระนางแก้วยอดฟ้า (ฟ้าหญิงคำหยาด) ต่อมาพระราชบิดาให้ไปตีเมืองล้านช้าง และสามารถยึดเมืองล้านช้างได้ในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ แล้วขึ้นครองราชย์ เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๓ ของราชวงศ์ล้านช้าง ทรงพระนามว่า “พระเจ้าฟ้าจัมแห่งล้าครุณี” และได้แผ่อาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง อำนาจเก่าทั้งหลายรวมไปถึงหัวเมืองต่างๆ ค่อยๆ ลดบทบาทลง จนในที่สุดสามารถสถาปนาอาณาจักรล้านช้างได้อย่างมั่นคง

สาเหตุที่พุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้างในช่วงนี้ เนื่องด้วยพระนางแก้วยอดฟ้าพระมเหสีผู้นับถือพระพุทธศาสนามาก่อนแล้วเมื่อครั้งอยู่ในเมืองขอม เมื่อทรงเห็นประชาชนล้านช้างดั้งเดิมนับถือผีสงเทวดา และฆ่าสัตว์บูชาเช่นสรวง จึงได้ทูลขอให้พระเจ้าฟ้าจัมไปอัญเชิญพระพุทธรูปมาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง พระเจ้าฟ้าจัมทรงเห็นดีด้วย จึงได้ส่งทูตไปทูลขอนิมนต์พระสงฆ์แบบเถรวาทซึ่งมีพระปาสมันตะเถระเจ้าเป็นประมุขเข้ามาเผยแผ่ในล้านช้าง เมื่อพระพุทธรูปได้เข้ามาสู่อาณาจักรล้านช้างแล้วได้รับการอุปถัมภ์เป็นอย่างดีจากพระเจ้าฟ้าจัม เนื่องจากพระเจ้าฟ้าจัมเคยได้รับอุปการะจากพระปาสมันตะเถระเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ พระปาสมันตะเถระและพระมหาเทพลังกาพร้อมด้วยพระสงฆ์อีก ๒๐ รูป นักปราชญ์ พระไตรปิฎก และนำพระบางไปด้วยเพื่อที่จะถวายแก่พระเจ้าฟ้าจัม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านช้างในช่วงแรกๆ นี้

ค่อนข้างประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมาก ประชาชนให้ความเคารพนับถือ จนเกิดมีสถาบันและธรรมเนียมสงฆ์มากมายเป็นหลักฐาน วัดและพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน วัดได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเป็นศูนย์กลางของสังคม เหตุการณ์เช่นนี้ได้มีขึ้นในสังคมชาวล้านช้างเป็นเวลายาวนาน ระบบแนวคิดอันนำไปสู่วิธีการปฏิบัติตามวิถีทางแบบพุทธศาสนานี้มีการสืบทอดติดต่อกันมาจนกลายเป็นพิธีกรรมที่ต้องยึดเป็นแบบอย่างตายตัว เพื่อยึดถือให้เป็นคุณค่าที่ดั่งามในเชิงจริยปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ยิ่งในสมัยของสมเด็จพระวิสุทธราชาเจ้าบ้านเมืองมีความสงบจากภัยสงคราม นักปราชญ์ผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกหลายรูป/คน ได้มีการเขียน แปลคัมภีร์เป็นภาษาบาลี สันสกฤต ภาษาลาว บทกวี และมีการสถาปนาพระมหาเถรทั้งหลายให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ และต่อมาในสมัยของพระเจ้าโพธิสารราชได้มีประกาศให้ประชาชนเลิกนับถือผีสง เช่น ผีฟ้า ผีแถน อันเคยเป็นประเพณีดั้งเดิมให้หมดไป บรรดาหอผี หอทรงเจ้า ซึ่งเป็นสถานที่เลี้ยงผีฟ้า ผีแถนมาแต่โบราณนั้นก็มิคำสั่งให้รื้อถอนออกให้หมดแล้วให้สร้างวัดพุทธศาสนาขึ้นมาแทน เช่น หอทรงฟ้า ทรงแถน ของเจ้าแผ่นดินที่บ้านสังคโลก เมื่อรื้อถอนแล้วให้สร้างวัดแทนเรียกว่าวัดสุวรรณคโลก (ปัจจุบันเป็นวัดสังคโลก) พระเจ้าโพธิสารราชได้ทรงพยายามฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ และการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เพื่อเป็นแบบอย่างให้ประชาชนได้เห็นและประพฤติตาม จนท้ายสุดพระองค์ได้ทรงลาผนวช เพื่อเข้าสู่วิถีการปฏิบัติในทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง ระบบแนวความคิดในพุทธศาสนาได้หยั่งลึกลงไปในชีวิตจิตใจของคนล้านช้างจนเป็นรากฐานของความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิต หล่อหลอมความเป็นอาณาจักรล้านช้างมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะพุทธศาสนาสมัยอาณาจักรล้านช้างโบราณนั้น ไม่ว่าจะเป็อาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรเวียงจันทน์ อาณาจักรหลวงพระบาง หรืออาณาจักรจำปาศักดิ์ ล้วนนับถือพุทธศาสนายึดมั่นในชีวิตจิตใจทั้งประชาชนและสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยกษัตริย์มีหน้าที่ในการสนับสนุนและดูแลพุทธศาสนาโดยตลอด พุทธศาสนาได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรใกล้เคียงซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็พุทธศาสนาเถรวาทดั้งเดิมอิทธิพลมอญที่เผยแพร่ที่เข้ามาในอาณาจักรล้านช้างตั้งแต่แรกเริ่ม พุทธศาสนาเถรวาทแบบกัมพูชาที่เป็นกระแสหลักและสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันโดยมีพระเจ้าฟ้าจุ่มนำเข้ามาเผยแพร่ พุทธศาสนาช่วงยุคโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น การศึกษาสังคมไม่ได้ส่งผลกระทบมากนัก เพราะเป็นสังคมกับประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชน ทั้งยังได้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนพุทธศาสนาระหว่างกันโดยตลอดยิ่งไปกว่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพุทธศาสนามีความโดดเด่นมาตั้งแต่ตอนต้นของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งประชาชนให้ความนับถือพุทธศาสนา วัดและพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน วัดได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์นอกจากนำคำสอนของพุทธศาสนาออกไปเผยแพร่ให้กับประชาชนแล้ว ยังช่วยเหลือให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านที่เข้ามาวัด พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำแห่งจิตใจและ

ปัญญา วัดเป็นศูนย์กลางของการบริการต่างๆ ของสังคมและศูนย์รวมจิตใจอย่างแท้จริง กล่าวคือวัดเป็นทั้งสถานศึกษา เป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม เป็นสถานพยาบาล เป็นสถานสงเคราะห์ และเป็นที่พบปะชุมนุมของชาวบ้าน

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ในงานวิจัยนี้ยังพบว่า ยังมีแนวคิดแบบผสมผสานระหว่างวิญญูณ พราหมณ์ และพุทธแทรกอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างด้วย กล่าวคือ ก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้างนั้น ได้มีศาสนาพราหมณ์เข้ามาเผยแผ่ก่อนแล้ว ระบบแนวความคิดของคนล้านช้างจึงได้มีการขยายตัวเป็นความคิดแบบวิญญูณนิยม พราหมณ์หรือผีพราหมณ์ และเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ต่อจากนั้น ระบบแนวความคิดของคนในอาณาจักรล้านช้างจึงมีลักษณะเป็นแนวคิดแบบผสมผสานแนวคิดทั้ง ๓ ระบบเข้าด้วยกัน นั่นคือ เรื่องของวิญญูณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา แนวความคิดและวิถีปฏิบัติเช่นนี้จะเห็นได้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่งานวิจัยทั้งที่นครหลวงพระบาง เวียงจันทร์ ประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) และจังหวัดเลย นครพนม ของประเทศไทย จะพบได้ว่า ระบบแนวความคิดที่ผสมผสานอยู่ด้วยกันทั้งเรื่องของวิญญูณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา และค่อนข้างจะมีความกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีความขัดแย้งกัน ตรงกันข้ามกลับเป็นการเสริมซึ่งกันและกันมากกว่า กล่าวคือในแต่ละประเพณีที่มีการจัดกิจกรรมขึ้นในสังคมชาวบ้านนั้นจะมีการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคนในการปฏิบัติ มีหมอขวัญทำพิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรม หมอส่ง หมอลำ ผีฟ้าทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในงานบุญประเพณีต่างๆ นี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างแนวคิดทั้งสามที่กล่าวมา เช่น งานบุญบั้งไฟทางภาคอีสานของไทย หรือที่ สปป.ลาว ซึ่งเป็นพิธีกรรมขอฝนจากพระยาแถน พิธีกรรมนี้จะเริ่มจากวัด มีการนำบั้งไฟไปไว้ที่วัด มีพิธีซึ่งพระสงฆ์ พราหมณ์ และชาวบ้านทำร่วมกัน ซึ่งโดยปกติแล้ว พระสงฆ์จะไม่ร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผี แต่มีหลายหมู่บ้านที่มีเรือผีและศาลพระภูมิในบริเวณวัด แต่อยู่นอกอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่เคารพสักการะสูงสุดในทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีอีกหลายประเพณีที่แสดงให้เห็นว่า ระบบแนวความคิดแบบผสมผสานระหว่างวิญญูณ พราหมณ์ และพุทธ ได้แทรกอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนจนแทบจะแยกไม่ออกว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งจะเห็นได้ว่าในแต่ละบ้าน รวมไปถึงที่ตั้งของสำนักต่างๆ ของภาครัฐและเอกชนทั้งในประเทศไทยและลาวนั้น มักจะมีการตั้งศาลพระภูมิไว้เคารพกราบไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิตและทรัพย์สิน ดังนั้นระบบแนวความคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างจึงจัดอยู่ในประเภทพหุนิยม (Pluralism) หรือพหุวัฒนธรรม (Multiculturalism)

๕.๑.๒ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง

ดังที่ทราบแล้วว่า อาณาจักรล้านช้าง เป็นอาณาจักรที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนานในแถบอนุชาคนย์ หรือในแถบลุ่มแม่น้ำโขง อาณาจักรแห่งนี้ได้ผ่านการปกครองมาหลายยุคหลายสมัย ซึ่งในแต่ละสมัยก็ได้พัฒนาความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านการเมือง ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ซึ่งพื้นฐานของการพัฒนาอาณาจักรล้านช้างนี้ ชาวล้านช้างได้นำเอาระบบแนวความคิดดั้งเดิมของตน และแนวความคิดใหม่อันได้แก่คติทางพุทธศาสนา และของพราหมณ์บางส่วนมาผสมผสานกันจนเกิดเป็นรูปแบบของวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบของ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้าง อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวล้านช้างได้รับเอาพุทธศาสนามาเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันแล้ว หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาก็ได้ฝังลึกลงในจิตใจของชาวล้านช้างตั้งแต่นั้นมาเรื่อยๆ อย่างไม่ขาดสายจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติของอาณาจักรล้านช้างก็คงไม่ผิด ฉะนั้นการพัฒนาความเจริญที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวล้านช้างนั้น จึงได้รับอิทธิพลจากคติทางพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมากกว่าแนวความคิดอื่น ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยได้สรุปเป็นองค์ความรู้ในเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี ดังนี้

๑) ศิลปะล้านช้าง

ศิลปะล้านช้างนั้น เป็นศิลปะที่มีลักษณะดั้งเดิมของตน ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม หรือจิตรกรรม ซึ่งศิลปะเหล่านั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความคิด ความศรัทธา ความเชื่อ และปรัชญาการดำเนินชีวิตตามคติทางพระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมาก ศิลปะเหล่านั้นจึงได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพุทธศาสนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอยู่ในอาณาจักรล้านช้างมาเป็นเวลาช้านาน เมื่อใดที่สถานการณ์บ้านเมืองมีความสงบจากสงคราม สิ่งหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ หรือชนชั้นผู้ปกครอง และผู้อยู่ภายใต้การปกครองคือประชาชนพึงกระทำคือการเข้าวัดทำบุญ และการทำบุญนั้นก็มีหลายทาง เช่น การให้สิ่งของมี อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค การฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และการให้ธรรมเป็นวิทยาทาน เป็นต้น และการทำบุญอีกอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์นิยมทำก็คือการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เช่น การสร้างโบสถ์ วิหาร และพระธาตุ (เจดีย์) เป็นต้น ซึ่งการทำบุญด้วยการก่อสร้างศาสนสถานต่างๆ เหล่านี้ ถือว่าได้ว่าเป็นบ่อเกิดผลงานทางศิลปะล้านช้าง หรือที่เรียกว่า “พุทธศิลป์ล้านช้าง” โดยเฉพาะผลงานทางด้านสถาปัตยกรรม อันได้แก่ พระธาตุหลวง พระธาตุพนม และพระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น ซึ่งการสร้างพระธาตุเหล่านี้ล้วนแล้วเกิดจากความศรัทธาอย่างแก่กล้าในพุทธศาสนาของคนในยุคล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองสูงสุดของประเทศคือพระมหากษัตริย์นั้นนับถือพุทธศาสนา หรือเป็นพุทธมามกะ ดังนั้นการสร้างพระธาตุขึ้นในต่างๆ นอกเหนือจากการแสดงศิลปะของชาวล้านช้างในยุคนั้นแล้ว ยังได้ซ่อนปริศนาธรรมอันลึกซึ้งไว้กับ

รูปแบบของการก่อสร้างนั้นด้วย และการสร้างพระธาตุในแต่ละแห่งนั้นยังพบว่า มีขนาดต่างกัน บางพระธาตุมีขนาดใหญ่ และบางพระธาตุมีขนาดเล็ก ที่เป็นเช่นนี้ก็ขึ้นอยู่กับความแรงกล้าของศรัทธา และกำลังของผู้สร้างนั่นเอง นอกจากนี้การที่พระมหากษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองได้นิยมสร้างพระธาตุตามเมืองต่างๆ ในอาณาจักรล้านช้างนั้น ยังเป็นการสถาปนาอำนาจทางศาสนาขึ้นมาควบคุมกับ อำนาจการปกครองเพื่อสนับสนุนความชอบธรรมในการเป็นชนชั้นผู้ปกครองเอง ดังนั้นการสร้างพระธาตุในที่ต่างๆ ขึ้นมาของชนชั้นผู้ปกครองในอาณาจักรล้านช้างนั้น นอกเหนือจากการให้เป็นศาสนสถานที่สำคัญของบ้านเมือง ซึ่งเป็นการแสดงออกของความเคารพศรัทธาในพุทธศาสนาแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา และความมั่นคงของประเทศชาติอีกด้วย

๒) วัฒนธรรมล้านช้าง

เนื่องจากอาณาจักรล้านช้าง เป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่และเจริญรุ่งเรืองสืบต่อกัน มาหลายยุคสมัย จึงไม่แปลกที่อาณาจักรแห่งนี้จะคลุกคลีไปด้วยกลิ่นอายของความเจริญรุ่งเรือง ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้างเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเจริญทางด้านวัฒนธรรมนั้นยังมีความหลากหลายและงดงามไม่แพ้ชาติใดๆ ทั้งสิ้น แต่เนื่องจากว่าวัฒนธรรมล้านช้างมีความหลากหลายและกว้างขวางครอบคลุมถึงทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถี การดำเนินชีวิตของชาวล้านช้าง ผู้วิจัยจึงใคร่สรุปวัฒนธรรมล้านช้างเป็นองค์ความรู้ ๔ ด้านด้วยกัน คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางคติธรรม วัฒนธรรมทางเนติธรรม และวัฒนธรรมทางสังคม ดังนี้

(๑) วัฒนธรรมทางวัตถุ มีลักษณะเป็นเครื่องใช้ที่เป็นจำพวกวัตถุต่างๆ ซึ่ง เป็นการสร้างสรรค์ในลักษณะเป็นงานฝีมือ อันสื่อแสดงถึงความฉลาดแห่งภูมิปัญญา และการพัฒนา ของชาวล้านช้าง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้มีความหมายต่อชีวิต สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติของชาวล้านช้างเอง วัฒนธรรมทางวัตถุที่เป็นของชาวล้านช้างนั้นมีความหลากหลาย และกว้างขวาง ซึ่งสามารถแบ่งออก ได้หลายประเภท เช่น เครื่องแต่งกายและการแต่งกาย การงานและลักษณะของการประกอบอาชีพ ที่ อยู่อาศัยและเครื่องใช้ ศิลปวัตถุและศาสนสถานต่างๆ สถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม อาหารการกิน และวัสดุเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวันต่างๆ เป็นต้น เหตุที่อาณาจักรล้าน ช้างมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมวัตถุนี้ ก็เพราะว่าดินแดนแห่งนี้เป็นแดนเกษตรกรรมที่สมบูรณ์ แบบที่สุด เพราะนอกจากชาวล้านช้างจะใช้ชีวิตแบบเกษตรกร คือการทำนาทำสวนทำไร่อย่างเต็มที่ เท่าที่ดินฟ้าอากาศจะเอื้ออนุเคราะห์แล้ว ชาวล้านช้างยังผลิตวัสดุเครื่องใช้ต่างๆ โดยใช้ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบข้างเป็นวัตถุดิบ ดังนั้นไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์ใดๆ ขึ้นกับวิถีการดำเนิน ชีวิตของพวกเขา ก็จะสามารถแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องไปพึ่งพาอาศัยเครื่องมือใดๆ เข้ามาช่วยแก้ไข ทั้งนี้เพราะชีวิตของชาวล้านช้างอยู่กับธรรมชาติ เมื่อเกิดการขัดข้องในธรรม ก็จะคลี่คลายปัญหาต่างๆ ได้โดยวิธีการธรรมชาตินั้นเอง ซึ่งจะแตกต่างกับปัจจุบันที่วัตถุธรรมเจริญอย่างสุดขีด ให้ความ

สะดวกสบายแก่ประชาชนมาก ทำให้คนที่ต้องการความสะดวกสบายหิบล้วนนำไปใช้ทดแทนของเดิม โดยที่กลไกของสิ่งนั้นไม่ได้อยู่ในวิสัยของธรรมชาติ เมื่อกลไกเหล่านั้นเกิดขัดข้องขึ้น คนในยุคปัจจุบันดูประหนึ่งเป็นคนไร้ปัญญา เพราะไม่รู้ทางแก้ไข หรือบางทีก็แก้ไขไม่ได้เสียเลยก็มี เพราะขอบข่ายของกลไกเหล่านั้นเชื่อมโยงกับผู้อื่นหรือชนชาติอื่น ซึ่งบางครั้งเขาเหล่านั้นก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอวิเคราะห์ให้เห็นความขัดแย้งในธรรมชาติระหว่างคนสมัยเก่ากับสมัยใหม่ หรือระหว่างธรรมชาติกับวิทยาศาสตร์ โดยยกตัวอย่างเปรียบเทียบ ดังนี้

ก. เรื่องแสงสว่าง คนสมัยล้านช้าง สามารถผลิตแสงสว่างได้ โดยใช้วัสดุในธรรมชาติ ๒ ชนิด คือ เทียน ขาวล้านช้าง โดยเฉพาะคนในภาคอีสานสามารถผลิตเทียนได้ โดยอาศัยขี้ผึ้งจากรังผึ้ง นำมาประกบกับเส้นฝ้ายใช้เป็นเทียนนำแสงสว่าง อีกอย่างหนึ่งก็คือ ขี้ไต้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กระบอง คนสมัยก่อนจะใช้น้ำมันยางจากต้นยาง ต้นสะแบงมาผสมกับไม้ผุ ซึ่งเรียกว่า ขี้ตอดอก ใช้ใบตองกุงหรือตองชาติมัดคูล้ายกับหมุยอ บางแห่งใช้ใบมะพร้าว ใบตาล หรือใบลาน แล้วนำมาจุดไฟให้แสงสว่างเป็นอย่างดี จากขี้ไต้หรือขี้กระบองก็จะเกิดวัสดุที่เกี่ยวเนื่องกันขึ้นมาอีกคือ ไม้สำหรับเขี่ยให้ขี้ไต้ลุกตลอดเวลา เรียกว่า ไม้เขี่ยขี้กระบอง และภาชนะสำหรับรองขี้ไต้ไม่ให้มันไหม้บ้านหรือเปื้อนบ้าน เรียกว่า เขียงกระบอง ซึ่งปัจจุบันก็ยังพอมิให้เห็นบ้างตามหมู่บ้านที่ห่างไกลตัวเมือง แต่เมื่อใดที่ไฟฟ้าเข้าไปถึงวัฒนธรรมด้านวัตถุที่กล่าวมานี้ก็จะค่อยๆ หดไป อย่างไรก็ตามปัจจุบันถึงแม้ว่าความเจริญเรื่องแสงสว่างจะเข้าถึงแทบทุกหมู่บ้านในภาคอีสาน หรือแม้แต่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวแล้วก็ตาม แต่เมื่อใดที่ไฟฟ้าเกิดดับลง อาจเนื่องมาจากสาเหตุฝนตกหนัก หรือเหตุอื่นใดก็แล้วแต่ ชาวบ้านก็แทบจะไม่มีตะเกียง หรือขี้ไต้ใช้ ก็อาจจะพอมิอยู่บ้างก็คือเทียนไข แต่บางบ้านก็ไม่ได้เตรียมกันไว้ เพราะทิ้งไปเสียนาน ในที่สุดก็นั่ง – นอนทนอยู่กับความมืดต่อไป รอว่าเมื่อไรไฟจะมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบันคนทั่วไปมักจะติดหนังสือติดละคร หรือแม้แต่อ่านหนังสือ หรือทำกิจกรรมต่างๆ ก็พลอยร่วนวายไปด้วยเพราะไฟไม่มา ทั้งนี้เกิดขึ้นจากการได้ของใหม่ลืมนึกของเก่า ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า การมีของใหม่ใช้นั้นใช่ว่าไม่ดี แต่การมีใหม่แล้วยังรักษาสงวนของเดิมไว้บ้างนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ดีกว่า

ข. เรื่องเครื่องใช้บางอย่างที่จำเป็น ในเรื่องนี้ จะสังเกตได้ว่า ตามห้างร้านขายของในตลาด หรือในห้างสรรพสินค้าต่างๆ จะพบชาวบ้านเลือกซื้อของอยู่หลายอย่าง เช่น เสื้อผ้า ทั้งที่เป็นเสื้อผ้าทำงาน และเสื้อผ้ามัดหมี่ โทเร ตลอดจนผ้าสำหรับใช้ต่างๆ รวมไปถึงการเลือกซื้อสินค้าที่จำเป็นต่างๆ เช่น ไถเหล็กสำหรับไถนา แห ตาข่ายดักปลา และอุปกรณ์พลาสติกต่างๆ เป็นต้น ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับคนสมัยล้านช้าง หรือคนสมัยก่อนแล้ว ชาวบ้านจะผลิตเสื้อผ้าใช้เอง เพราะชาวบ้านในสมัยก่อนนั้นมีช่วงว่างจากการทำงานตามฤดู คนแก่เฒ่า หรือผู้ใหญ่จะทำหน้าที่ฝึกหัดเด็กสาว ๆ หรือคนรุ่นใหม่ที่รู้จักเลี้ยงไหม ทอผ้า เย็บเสื้อและหมอน จึงไม่จำเป็นต้องเข้ามาซื้อเสื้อผ้าตาม

ตลาดไปใช้ ปัจจุบันจึงเกิดภาวะเด็กรุ่นใหม่ไม่สามารถจะทอผ้าเป็น พ่อแม่ส่วนมากก็เช่นกันละทิ้งวัฒนธรรมเดิมในการผลิตสิ่งของนุ่งห่ม ส่วนมากก็จะซื้อแบบสำเร็จรูปไปใช้กัน ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดี จะเห็นว่า การละทิ้งของเก่า หรือวัฒนธรรมการผลิตแบบดั้งเดิมนั้นถือได้ว่าเป็นการทำลายพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตัวเอง โดยหันไปใช้ผ้าสำเร็จรูปตามห้างร้านต่างๆ แทน ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการสิ้นเปลือง และทำให้สัมวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานของตัวเองที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้เพื่อเป็นมรดกสำหรับคนรุ่นหลัง

จากตัวอย่างเปรียบเทียบข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนล้านช้างว่า สามารถผลิตสิ่งใช้สอยต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติรอบตัวมาเป็นเครื่องใช้เครื่องสอยในชีวิตประจำวันได้ และที่สำคัญคนล้านช้างอาศัยกับธรรมชาติและปรับตัวเข้ากับธรรมโดยไม่มีการทำลายธรรมชาติแต่ประการใด นอกจากการผลิตสิ่งของใช้สอยระดับครัวเรือนแล้ว คนล้านช้างยังได้สร้างผลงานทางด้านสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่ เช่น สร้างพระธาตุในที่ต่างๆ และอุโบสถ (สิม) และสิ่งก่อสร้างอื่นที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานล้านใหญโตและสวยงามตระการตา และยังมีการสร้างวัฒนธรรมทางวัตถุอีกหลายด้าน เช่น ด้านประติมากรรม และด้านจิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งสิ่งก่อสร้างที่จัดอยู่ในรูปแบบของวัฒนธรรมทางวัตถุเหล่านี้ ได้กลายเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวล้านช้าง และที่สำคัญสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นได้ทำให้เกิดเป็นคุณค่าทั้งด้านจิตใจ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสังคม รวมไปถึงด้านเศรษฐกิจด้วย ซึ่งทำให้คนรุ่นหลังมีความภูมิใจกับวัฒนธรรมทางวัตถุเหล่านั้น และได้ช่วยกันอนุรักษ์ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

(๒) วัฒนธรรมทางคติธรรม จะเกี่ยวข้องกับคติในการดำรงชีวิตของชาวล้านช้าง ซึ่งอาจจะได้มาจากสุภาษิต คำคม คำสั่งสอน ญาญาษิต คติเรื่องความเชื่อต่างๆ หรือแม้แต่คติธรรมต่างๆ ที่ได้มาจากวรรณกรรมทั้งแบบปากเปล่าหรือลายลักษณ์ รวมไปถึงหลักในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในด้านศีลธรรม จิตใจ ซึ่งเป็นการสร้างเสริม ปรับปรุง พัฒนา เจตคติ (ทัศนคติ) ค่านิยม ความศรัทธาเริ่ม ตลอดจนการแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ให้ดีขึ้นก็จัดว่าเป็นวัฒนธรรมทางคติธรรมทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึงวัฒนธรรมทางคติธรรมของชาวล้านช้างแล้วมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องความเชื่อเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งความเชื่อนี้ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางคติธรรมของล้านช้าง ซึ่งมีมากมาย เช่น วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องการถือทิศทาง คาถาอาคม และคติธรรมเกี่ยวกับคำสั่งสอนต่างๆ อันมีผลญาษิต เป็นต้น ซึ่งคติธรรมเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นมรดกของชาวล้านช้าง แล้วมีการสืบทอดให้คนรุ่นหลังสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ส่วนมากผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดได้ดีมักจะเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนเขียนอ่านมาก่อน ซึ่งคนเหล่านี้ในสังคมล้านช้าง หรือแม้แต่ในสังคมปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นที่ สปป.ลาว หรือภาคอีสานของไทย ก็ยังมีความเชื่อและให้การยอมรับอยู่ว่า เป็นผู้ที่มีคุณธรรมเป็นที่เชื่อถือ เพราะได้ศึกษาหาความรู้ต่างๆ จากหนังสือผูก หรือหนังสือใบลานจนแตกฉาน หมอสูตรขวัญ หมอ

ธรรม และผู้เฒ่าหรือผู้อาวุโส ที่เรียกกันในภาษาล้านช้างว่าเจ้าโคตร ก็มักจะเป็นคนที่มีศักดิ์เป็นทิด จารย์ จารย์ชา จารย์ครู และจันทาน มาก่อนเกือบทั้งนั้น

(๓) **วัฒนธรรมทางเนติธรรม** เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกฎระเบียบของ สังคม หรืออาจโยงไปถึงสิทธิหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพัวพันอยู่กับสังคม วัฒนธรรม ทางเนติธรรมนี้ จะมีความเกี่ยวข้องกับคนล้านช้างก็ตรงที่ว่า นอกจากคนล้านช้างจะปฏิบัติตนตาม กฎหมายบ้านเมืองที่มีอยู่ในขณะนั้นแล้ว ยังมีการปฏิบัติตนตามกฎหมายผู้ละเมิดด้วย กฎที่ว่านั้นได้แก่ กฎทางสังคม จารีต และประเพณีที่เคยยึดถือกันมาเป็นเวลาช้านานจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน กฎหมู่ เหล่านี้แทนที่จะเป็นการสวนทางกับกฎหมายบ้านเมือง แต่ยังเป็นการช่วยกฎหมายบ้านเมืองให้คนใน สังคมล้านช้างเกิดความเข้าใจกันไม่บาดหมางกันในหมู่คณะอีกด้วย กฎหมู่ที่ว่านี้ไม่ได้มีบัญญัติไว้ใน กฎหมายบ้านเมือง แต่ทุกคนพร้อมใจกันปฏิบัติมาอย่างเคร่งครัดและต่อเนื่อง ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ สรุปลักษณะวัฒนธรรมทางเนติธรรมของล้านช้างเป็นองค์ความรู้ได้ ๒ ประเภทคือ เนติธรรมแบบจารีตของ ล้านช้าง และ เนติธรรมแบบกฎหมายล้านช้าง ดังนี้

ก. **เนติธรรมแบบจารีตล้านช้าง** เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศีลธรรม และ สวัสดิภาพของสังคมส่วนรวมที่มีวัฒนธรรมเชิงบังคับให้กระทำตามระเบียบของสังคม แต่ถ้าไม่กระทำ ถือว่าผิดกฎหมาย หรือหลักศีลธรรม หรือผิดจารีตประเพณีของสังคมล้านช้างในสมัยนั้น เช่น ผู้ที่เป็น ลูกควรรกตัญญูทวดต่อพ่อแม่ หรือผู้ปกครอง ใครออกตัญญูหรือทำให้ท่านเหล่านั้นเดือดร้อนอย่างใด อย่างหนึ่งจะถูกประณามจากสังคม หรือถ้าหนักกว่านั้นก็ถูกสาปแช่งจากคนทั่วไป นักเรียนควรรู้ ให้ความเคารพแก่ครูอาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอน ไม่ดูหมิ่น หรือแม้แต่จารีตบางอย่างของคนล้านช้าง เกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่น เมื่อพระสงฆ์รูปใด ส่วนมากเป็นประธานสงฆ์ หรือเป็นเจ้าอาวาส ได้สร้างศาสน สถานใหญ่โต อย่างเช่น อุโบสถ ศาลา หรือพระธาตุเจดีย์ เป็นต้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วประธานสงฆ์ จะต้องไปจำพรรษา ณ ที่อื่นที่ไม่ใช่วัดของตนเอง ถ้าไม่ปฏิบัติตามจารีตโบราณนี้แล้ว อาจจะมีอัน เป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่งในทางที่ไม่ดีงามกับตัวเอง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เรียกว่าจารีตในสังคมสมัยก่อน อาจไม่สอดคล้องกับสังคมสมัยปัจจุบัน ซึ่งได้เปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมเพื่อความเหมาะสม เช่น จารีตบางที่เมื่อก่อนเห็นว่าดี เช่น ผู้หญิงควรอยู่บ้าน (อยู่เย้าเฝ้าเรือน) แต่เดี๋ยวนี้ผู้หญิงออกไปทำงาน นอกบ้านเสียเป็นส่วนมากเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายจนดูเป็นของธรรมดาไปสำหรับยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งก็ ได้กลายเป็นจารีตที่นิยมทำกันในยุคปัจจุบันไป นี้แสดงให้เห็นว่า จารีตหรือขนบธรรมเนียมต่าง ๆ นั้น สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับสภาพของสังคมในแต่ละสมัยอย่างไม่หยุดยั้ง แต่จารีต ดังเดิมอย่างเช่นจารีตของคนล้านช้างก็เป็นพื้นฐานสืบต่อและต่อยอดให้กับสังคมในยุคปัจจุบันได้เป็น อย่างดี

ข. เนติธรรมแบบกฎหมายล้านช้าง เป็นกฎหมายโบราณของอาณาจักรล้านช้างที่มีอยู่ในสมัยนั้น ซึ่งพบในหนังสือกฎหมาย หลักคำผูก ๓ ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือที่ค่าอย่างยิ่งของคนภาคอีสาน เพราะเป็นกฎหมายที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีหลักฐานให้ศึกษาในปัจจุบัน กฎหมายฉบับนี้สันนิษฐานว่าเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ซึ่งในสมัยนั้น และสมัยต่อมา ภาคอีสานของไทยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้างของกรุงศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทน์ ลักษณะของการบัญญัติกฎหมายขึ้นนั้น จะเห็นได้ว่า กฎหมายของชาวล้านช้างโบราณนั้น มักจะใช้คำว่า “มาตรา ๑” เสมอไป ไม่มีต่อ มาตรา ๒, ๓, ๔ เหมือนกฎหมายสมัยปัจจุบัน ซึ่งข้อนี้ ก็เหมือนกับกฎหมายตรา ๓ ดวง ของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ถูกชำระและรวบรวมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กฎหมายสมัยล้านช้างโบราณที่มีชื่อว่า หลักคำผูก ๓ นั้น ก็คงจะมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับกฎหมายตรา ๓ ดวงของไทยสมัยอยุธยา แต่ก็น่าแปลกและน่าอัศจรรย์อย่างยิ่งก็คือ กฎหมายหลักคำผูก ๓ มีลักษณะก้าวหน้าอย่างยิ่ง อยู่อย่างหนึ่งคือในมาตราที่เกี่ยวกับกฎหมายที่ดิน ที่บัญญัติให้มีหนทางระหว่างนา หรือไร่ ๒ แปลง ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นทางสัญจรไปมาของเจ้าของนา หรือไร่ที่อยู่ถัดลึกเข้าไป หากบังเอิญไม่มีถนนมาแต่แรก ก็เว้นที่ว่างไว้มิให้ตอานาคือปักดำข้าวในที่ตรงนั้น ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นทางสัญจรของเจ้าของนาแปลงถัดไปนั่นเอง

บทสรุปองค์ความรู้นี้ แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางเนติธรรมล้านช้างนั้น จะใช้ความเชื่อเดิมซึ่งไม่ใช่ตัวบทกฎหมาย แต่เป็นสิ่งที่ที่เรียกว่า จารีต หรือประเพณีดั้งเดิมที่เคยบรรพบุรุษเคยพาประพฤติปฏิบัติมาก่อนหน้านั้นมาเป็นแนวปฏิบัติสืบต่อมาในชีวิตประจำวัน และนอกจากนี้ชาวล้านช้างก็ได้บัญญัติกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือที่เรียกว่า “หลักคำผูก ๓” นั้น ถือได้ว่าเป็นกฎหมายที่บัญญัติไว้เป็นมาตราต่างๆ เพื่อควบคุมคนในอาณาจักรล้านช้างให้มีความสงบเรียบร้อยดีงามคู่กับหลักจารีต ประเพณีต่างๆ ในสมัยนั้น จึงทำให้อาณาจักรล้านช้างมีระบบการปกครองที่ค่อนข้างจะเป็นระบบชัดเจนในเรื่องของการกำหนดกติกาให้คนประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกันในสังคมล้านช้าง ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้คนล้านช้างเป็นชนชาติที่ค่อนข้างจะมีความสงบ ไม่ชอบสร้างปัญหาให้เกิดความเดือดร้อนภายในสังคมล้านช้างด้วยตนเอง

(๔) วัฒนธรรมทางสังคม หรือวัฒนธรรมทางสหธรรม เป็นวัฒนธรรมของชาวล้านช้างที่มีการปฏิบัติเกี่ยวข้องกันในฐานะที่อยู่รวมกันเป็นสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างวัฒนธรรมทางสังคมของชาวล้านช้างบางอย่าง ดังนี้

ก. วัฒนธรรมการผูกเสี่ยวของชาวล้านช้าง เป็นวัฒนธรรมการผูกมิตรแท้หรือเพื่อนตาย เป็นวัฒนธรรมเดิมของชาวล้านช้าง เมื่อเด็กเจริญเติบโตจะได้มีเพื่อนไปมาค้าขายด้วยกัน การเป็นเสี่ยวกันไม่ใช่จะเป็นได้ง่ายๆ ยิ่งในสมัยล้านช้างเดิมจริงๆ นั้น มีการจงเสี่ยวกันตั้งแต่

อยู่ในครอบครัวเดียวกัน การผู้เสียจะนิยมผูกชายกับชาย หญิงกับหญิง เกณฑ์การผูกเสี่ยวก็โดยที่คู่เสี่ยว มีหน้ามีตาคล้ายกัน เกิดปีเดียวกัน มีรสนิยมเหมือนกัน บิดามารดายินยอมหรือเห็นดีด้วย บางทีลูก ไม่ได้เห็นหน้ากัน แต่บิดามารดาตกลงกันแล้วผูกเป็นเสี่ยวกันก็มี วัฒนธรรมการผูกเสี่ยวนี้จะนิยมทำกันในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในภาคอีสานนั้นค่อนข้างจะนิยมผูกเสี่ยวกันเป็นพิเศษ อย่างเช่น ในจังหวัดขอนแก่นจะมีงานประเพณีผูกเสี่ยว ซึ่งจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงเดือนพฤศจิกายน หรือ ธันวาคม จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมการผูกเสี่ยวนี้เป็นวัฒนธรรมที่ดิงาม อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่จะต้องมีการเกื้อกูลต่อความเป็นอยู่ของกันและกัน และมีผลต่อความมั่นคงของชาติ และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคมได้อย่างดีเยี่ยม

ข. วัฒนธรรมการลงแขก จากวัฒนธรรมการผูกเสี่ยว มาถึงวัฒนธรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนล้านช้างที่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบันคือ วัฒนธรรมการลงแขก วัฒนธรรมนี้ ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันโดยไม่คิดค่าแรง ซึ่งในสมัยก่อนชาวล้านช้างจะช่วยกันปลูก บ้านสร้างเรือน ทำไร่ ทำนา และทำบุญสุนทานต่างๆ โดยเฉพาะการทำนา การปลูกบ้าน การนวดข้าว ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างแท้จริง ถ้าใครปลูกบ้านก็จะไปขอแรง ชาวบ้านมาช่วย โดยเจ้าตัวจัดอาหารกินไว้คอยต้อนรับ ทำให้การปลูกบ้านเสร็จภายในวันเดียว หรือมากกว่านั้นนิดหน่อย ไม่ได้ใช้เวลามากเหมือนทุกวันนี้ การทำนา ไม่ว่าจะเป็นการปักดำนา หรือการ นวดข้าว ก็ใช้วิธีลงแขกด้วยเช่นกัน หากใครยังไม่เสร็จทันฤดูกาลก็จะไปช่วยกันทำให้เสร็จ ตัวไปไม่ได้ก็จะส่งลูกหลานหรือคนเกี่ยวข้องไปแทน แม้บางครั้งลูกหลานไปไม่ได้ก็จะส่งวัวควายไปช่วยไถ ช่วย คลาด และช่วยนวดข้าวในลานแทน ซึ่งก็นับว่าเป็นความสามัคคีและความเห็นอกเห็นใจกันที่จะหาที่ใด อื่นอีกไม่ได้แล้วนอกจากสังคมล้านช้าง ซึ่งปัจจุบันแม้จะมีการสืบทอดมาระยะหนึ่ง แต่ทุกวันนี้ วัฒนธรรมการลงแขกก็เริ่มจะหายไปจากสังคมอีสานแล้ว เพราะความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้ วัฒนธรรมการลงแขกลดลงและหายไปที่สุดในที่สุด

ค. วัฒนธรรมการสู่ขวัญบายศรี วัฒนธรรมนี้บางที่เรียกกลับกันว่า บายศรีสู่ขวัญ ถือว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวล้านช้างที่มีการสืบทอดกันมาช้านาน โดยชาวล้านช้างถือว่า “ขวัญ” เป็นส่วนสำคัญเท่ากับจิตใจหรือวิญญาณ เป็นตัวคิดตัวก่อและตัวบังคับร่างกายให้เป็นปกติ บางที่เกิดผีหลอก หรือกลัวจนตกอกตกใจในเหตุการณ์ต่างๆ อย่างรุนแรง ขวัญก็จะกระเจิงหนีไปได้ จึงมีพิธีเรียกขวัญให้กลับมามีอยู่ในตัวตน แล้วผูกแขนรัดเอาเรียกว่า “สู่ขวัญบายศรี” การสู่ขวัญของชาวล้านช้างนั้นมีหลายประเภท และปรารถนาเหตุแตกต่างกันไป เช่น สู่ขวัญคนป่วย สู่ขวัญแม่ออกกรรม สู่ขวัญพระสงฆ์ สู่ขวัญคู่บ่าวสาว สู่ขวัญนิสิตหรือนักศึกษาใหม่ สู่ขวัญผู้มาเยือน สู่ขวัญผู้จากไป สู่ขวัญนา สู่ขวัญคนไปค้า และสู่ขวัญคนหายเจ็บไข้ เป็นต้น ผู้ทำพิธีสู่ขวัญ (สูตรขวัญ) จะเป็นพรหมณ์ หรือ

หมอสุนทรขวัญ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือในหมู่บ้าน ขณะสุนทรขวัญชาวบ้านจะช่วยกันเรียกขวัญ แล้วช่วยกันผูกแขนเจ้าของขวัญเพื่อเกิดสวัสดิมงคล

ง. วัฒนธรรมการรับแขกในเทศกาลบุญต่างๆ วัฒนธรรมนี้ถือว่ามี ความจำเป็นและสำคัญของชาวล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนภาคอีสานนั้นจะให้ความสำคัญกับการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองอย่างดียิ่ง จนทำให้คนจากภาคอื่นเห็นคนอีสานเป็นคนที่มีความจริงใจต่อคนแปลกหน้า ถ้าหากเราได้คลุกคลีกับชีวิตของคนภาคอีสาน และชาวลาวจริงๆ แล้วจะพบว่า มีความเมตตาและความจริงใจในการต้อนรับขับสู้แขกบ้านแขกเมืองที่มาเยือน อีกอย่างหนึ่งในเทศกาลบุญต่างๆ เช่น บุญบั้งไฟ บุญเผาไฟ เจ้าของบ้านมักจะเตรียมข้าวปลาอาหารไว้คอยต้อนรับแขกจากบ้านอื่นๆ โดยมักจะพูดอยู่เสมอว่า “พ่อเสี่ยวจะมา แม่เสี่ยวจะมา เสี่ยวจะมา” ฉะนั้นในเทศกาลบุญเช่นนี้ บรรดาเสี่ยวฮักเสี่ยวแพงทั้งหลายจะพากันไปเที่ยวงาน และถือโอกาสเยี่ยมยามถามข่าวเสี่ยวทั้งหลาย ด้วย จึงไม่จำเป็นที่เสี่ยวจะต้องจัดเสบียงอาหารไปด้วย เพราะจะต้องไปกินไปนอนบ้านเสี่ยว นอกจากนี้จะมีของบางอย่างไปให้เสี่ยว จึงไม่น่าแปลกอะไร พอถึงเทศกาลแต่ละครั้ง แต่ละบ้านก็จะเตรียมอาหารการกินไว้มากมาย ดูว่าจะมีคนกิน ๒๐-๓๐ คน ทั้งนี้ก็เพื่อเตรียมไว้ต้อนรับแขก ไม่แต่เสี่ยวเท่านั้น แม้แต่คนอื่นซึ่งเรียกว่า “ไทยแขก” ก็สามารถมาร่วมกินได้

วัฒนธรรมทางสังคม (สหธรรม) ของชาวล้านช้างที่กล่าวมานี้ เป็นวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับคนล้านช้างมาเป็นยาวนาน แต่ถึงเวลาจะเปลี่ยนผ่านไปนานเท่าไร วัฒนธรรมทางสังคมของชาวล้านช้างก็ยังมี การสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น และได้สร้างเข้าหลอมรวมความเป็นคนล้านช้างที่เต็มไปด้วยกลิ่นอายทางวัฒนธรรมที่สรรค์สร้างผ่านความเชื่อ แนวคิด และปรัชญาของชาวล้านช้างเอง วัฒนธรรมนี้เกิดจากปรัชญา แนวคิด รวมไปถึงความเชื่อดั้งเดิม เช่น ความเชื่อเรื่องของวิญญาณ (ผี) พราหมณ์ และพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนานั้นได้สร้างเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ความเป็นล้านช้างที่ถูกถ่ายทอดมาในรูปแบบของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างเข้าหลอมรวมความเป็นวัฒนธรรมของล้านช้างอย่างเด่นชัด คนล้านช้างจึงมีชีวิตผูกพันกับพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ซึ่งอันนี้เองได้กลายเป็นวิถีชีวิตแบบพุทธอย่างเต็มตัวและค่อนข้างสมบูรณ์ เพราะว่ามี การสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชาวลา และชาวอีสานนั้นมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ใกล้เคียงกันมาก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะมีพุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั่นเอง

๓) ประเพณีล้านช้าง

อาณาจักรล้านช้างถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี โดยเฉพาะทางด้านประเพณีนั้นถือได้ว่าเป็นความเด่นชัด เพราะมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง ประเพณีของล้านช้างกับพุทธศาสนาจึงเป็นของคู่กันอย่างยาวนาน

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอประเพณีบุญฮีตสิบสอง หรือประเพณีสิบสองเดือน โดยเริ่มจากเดือนเจียง (เดือนอ้าย) จนกระทั่งถึงเดือนสิบสองตามลำดับคือ บุญเข้ากรรม บุญคูณข้าว บุญข้าวจี บุญเผาสุ บุญสร่งน้ำ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญข้างประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน บุญตามฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่ถูกกำหนดให้ถือปฏิบัติทุกคน หรือทุกหมู่บ้าน ฮีตสิบสองเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพของชาวล้านช้างในสมัยนั้น เพราะทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก มีการบูชาเทวดา ฟ้าแถน ผีบรรพบุรุษ การทำบุญรักษาศีล พิธีกรรมทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ถือปฏิบัติเป็นประเพณีตลอดทั้งปี เพราะเชื่อว่าจะทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์เพราะการปฏิบัติตามฮีตสิบสองเดือนดังกล่าวนี้

อย่างไรก็ตาม ประเพณีบุญฮีตสิบสองนี้ แม้บางประเพณีอาจมีจุดมุ่งหมายแนวคิดหรือความเชื่อที่ต่างกัน เช่น การเซ่นไหว้ในเรื่องของวิญญาณ (ผี) พญาแถน พญานาค หรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมนั้นๆ ในแต่ละเดือน แต่โดยภาพรวมแล้วถือว่าเป็นบุญประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยพุทธศาสนารวมอยู่ด้วยทุกประเพณี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการรวมผู้คนให้มาประกอบพิธีกรรมที่เป็นบุญกุศลร่วมกัน ทำให้เกิดความสามัคคีชุมนุมในหมู่ในชุมชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง อีกอย่างหนึ่ง ถือได้ว่าเป็นอุบายให้ผู้คนในล้านช้างได้มีความซึมซับในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอันประกอบด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย ซึ่งเป็นการส่งเสริม และปลูกฝังให้ชาวล้านช้างมีการปฏิบัติตามหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น สมัคคีธรรม กตัญญูกตเวทิตาธรรม มุทิตาธรรม และหิริโอตตปัทธธรรม เป็นต้น บุญประเพณีฮีตสิบสองของชาวล้านช้างจึงเป็นบุญที่สนับสนุน ส่งเสริม บำรุง และแสดงออกถึงศรัทธาอันมั่นคงในพระพุทธศาสนา นอกจากบุญประเพณี ๑๒ เดือนหรือฮีตสิบสองดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ชาวล้านช้างยังได้มีการทำบุญประเพณีอย่างอื่นคู่กับฮีตสิบสองอยู่อีก เช่น ประเพณีบุญกองบวชกองฮอด ประเพณีกินดอง (แต่งงาน) ประเพณีแฮกนา และประเพณีเต้าช่วง (เลี้ยงผี) เป็นต้น และนอกจากประเพณีฮีตสิบสองแล้ว ยังมีคองสิบสี่ หรือรัฐธรรม ๑๔ ข้อ อันเป็นหลักของท้าวพญา ขำราชเกี่ยวกับการปกครองไพร่ฟ้าแผ่นดิน รวมไปถึงคองสิบสี่สำหรับประชาชนที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน เช่น ระหว่างครอบครัวผัวเมีย หรือชาวบ้านกับวัด เป็นต้น

๕.๑.๓ วิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

วิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง ได้ยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อ หรือจารีตที่บรรพบุรุษรุ่นก่อนได้จัดระบบไว้ดีแล้ว ข้อยึดถือปฏิบัติเหล่านั้นได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิต หรือสภาพสังคมของคนล้านช้าง ซึ่งข้อปฏิบัติบางอย่างได้สูญสลายไปตามกาลเวลา เพราะไม่สามารถจะผสมผสานเข้ากับสังคมในยุคปัจจุบันได้ แต่ยังมีข้อปฏิบัติอีกหลายอย่างที่สามารถทนต่อการ

พิสูจน์ตามกาลเวลา โดยมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงยุคปัจจุบัน เพื่อให้เห็นในเชิงประจักษ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง ผู้วิจัยได้สรุปเป็นองค์ความรู้ ดังนี้

๑) **วิถีชีวิตแบบชนชั้นของสังคมล้านช้าง** โดยที่อาณาจักรล้านช้างได้มีการพัฒนาการเมืองการปกครองที่ค่อนข้างจะมีระเบียบแบบแผน ซึ่งการพัฒนาด้านปกครองนี้ได้มีส่วนผลักดันให้เกิดโครงสร้างของชนชั้นในสังคมล้านช้าง ซึ่งการแบ่งชนชั้นในสังคมของคนล้านช้างแบ่งออกเป็น ๒ ชนชั้น คือ ชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นผู้ใต้ปกครอง โดยในแต่ละชนชั้นจะมีหน้าที่ และความสำคัญลดหลั่นกันไป กล่าวคือชนชั้นผู้ปกครอง ได้แก่ กษัตริย์ ข้าราชการสำนัก รวมไปถึงพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาด้วย ความสำคัญของชนชั้นผู้ปกครองนี้จะมีค่าความสำคัญมากขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ เช่น กษัตริย์ เป็นชนชั้นผู้ปกครองที่มีฐานะสูงสุดในด้านความเป็นอยู่และอำนาจการปกครองของอาณาจักร จากนั้นก็จะเป็นตำแหน่งข้าราชการ และพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ลดหลั่นลงมาตามลำดับชั้น ส่วนชนชั้นผู้ปกครอง ได้แก่ ไพร่ ซึ่งก็คือพลเมืองทั่วไป และทาส หรือที่สังคมล้านช้างเรียกว่า “ข้า” หรือ “ข้อย” และข้อยโอกาสจะเป็นพลเมืองชั้นล่างสุดในสังคมล้านช้าง อย่างไรก็ตาม ชนชั้นไพร่ และข้อยนี้มีความสำคัญต่อสังคมล้านช้างในฐานะเป็นแรงงานและสร้างผลิตผลทางการเกษตร และการค้าขาย แต่ในยามเกิดศึกสงครามรัฐต้องการกำลังไพร่พลก็ต้องอาศัยในการเกณฑ์ไพร่พลไปทำศึก

๒) **วิถีชีวิตแบบการดำเนินชีวิตของสังคมล้านช้าง** แม้ว่าวิถีชีวิตของคนล้านช้างจะถูกแบ่งให้ปฏิบัติกิจกรรมการดำเนินชีวิตตามแต่ละชนชั้น แต่คนในแต่ละชนชั้นก็ไม่ได้แยกตัวออกจากกันอย่างเด็ดขาด ยังคงมีความสัมพันธ์และช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน โดยชนชั้นปกครองจะให้ความช่วยเหลือสถาบันศาสนา โดยการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในทุกๆ ด้าน ส่วนพระสงฆ์ก็ช่วยเหลือสังคม โดยการใช้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องช่วยในการสอนให้คนล้านช้างได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องดีงาม ดังนั้นวิถีชีวิต หรือการดำเนินชีวิตของคนล้านช้างในแต่ละชนชั้นจึงมีลักษณะการประพฤติปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือการประพฤติตามครรลองคติธรรมในทางพระพุทธศาสนา

๓) **วิถีชีวิตของคนในสังคม** คนในสังคมล้านช้างมีวิถีชีวิตของแต่ละคน ซึ่งวิถีชีวิตในที่นี้คือ พฤติกรรมของคนในข้างข้าง เช่น พฤติกรรมการกิน การแต่งกาย ความเชื่อ โดยเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกในสังคม เช่น ความเชื่อ ซึ่งสังคมล้านช้างมีความเชื่อเรื่องแถนอย่างมาก โดยถือว่าแถนเป็นเทพที่มีอำนาจสูงสุด และมีเพียงองค์เดียวเท่านั้น ชาวล้านช้างยังเชื่ออีกว่ากษัตริย์ที่ปกครองล้านช้างทุกพระองค์มีเชื้อสายมาจากพญาแถน (ผีฟ้าแถน) โดยสืบเชื้อสายมาจากขุนบรม คือ แถนส่งขุนบรมมาปกครองโลกมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติ และที่สำคัญความ

เชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในสังคมล้านช้าง การที่คนล้านช้างเกิดความเชื่อในสรรพสิ่งต่างๆ นั้นไม่ใช่เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนล้านช้างมีความงมงาย แต่ความเชื่อกลับเป็นตัวการกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างให้อยู่ในกรอบของสังคมล้านช้างนั่นเอง นอกจากนี้ ยังมีวิถีชีวิตในด้านอื่นๆ เช่น อาหารการกิน เครื่องใช้ อาวุธ ตนตรี และการแสดงนันทนาการต่างๆ เป็นต้น วิถีชีวิตของคนล้านช้างยังมีการติดต่อค้าขายกับเมืองต่างๆ เช่น อยุธยา สุโขทัย ตาลี คนมิง และล้านนา เป็นต้น ในด้านอาหารการกินนั้น ก็แสดงให้เห็นว่า คนล้านช้างมีวิถีชีวิตการกินแบบง่ายๆ เช่น ปลาต้ม ปลาไร่ และยังสามารถผลิตเป็นสินค้าออกไปขายยังล้านนาอีกด้วย ซึ่งที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าคนล้านช้างได้รับวัฒนธรรมด้านต่างๆ จากเมืองใกล้เคียงอยู่บ้าง แต่ถึงกระนั้นคนล้านช้างก็ยังมีวิถีชีวิตตามเป็นแบบของตนอยู่นั่นเอง ซึ่งวิถีชีวิตบางอย่างก็ได้มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๔) เครื่องมือกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้าง แม้ว่าสังคมล้านช้างจะมีการจัดรูปแบบการปกครองที่เป็นระบบชัดเจนมากขึ้นแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถจะควบคุมคนในสังคมที่มีความหลากหลายในเรื่องของความเชื่อที่แตกต่างกันนั้นให้มีกรอบในการดำเนินชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกันได้ ดังนั้นชนชั้นปกครอง (พระมหากษัตริย์) จึงได้กำหนดกรอบให้คนล้านช้างได้มีวิถีชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมดูแลให้คนเหล่านั้นมีวิถีชีวิตอยู่อย่างสันติ โดยแบ่งกรอบแห่งวิถีชีวิตออกเป็น ๓ แนวทาง คือ วิถีชีวิตทางด้านศาสนา วิถีชีวิตทางด้านกฎหมาย และวิถีชีวิตทางด้านตำนานและวรรณกรรม ซึ่งทั้ง ๓ แนวทางนี้ถือว่าเป็นกรอบให้คนในอาณาจักรล้านช้างใช้เป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้วิถีการดำเนินชีวิตเป็นไปในแนวเดียวกัน ซึ่งแท้จริงแล้ววิถีปฏิบัติทั้งสามแนวทางนี้ล้วนอิงมาจากคติทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น จึงไม่มีผลกระทบใดๆ กับวิถีชีวิตของคนล้านช้างในสมัยนั้น เพราะชาวล้านช้างก็มีวิถีชีวิตตามครรลองในทางพุทธศาสนาอยู่แล้วนั่นเอง

๕) วิถีชีวิตของสังคมล้านช้างที่ยังมีการสืบทอดในปัจจุบัน เมื่อทำการศึกษาวิเคราะห์การดำรงชีวิตของคนในภาคอีสานของไทย และคนใน สปป.ลาวแล้ว พบว่า มีบางอย่างที่หายไปตามกาลเวลา เช่น การแบ่งชนแบบเดิมที่มีระบบทาส หรือระบบไพร่ เป็นต้น และก็มีบางอย่างที่ยังคงสืบทอดกันอยู่ เช่น วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการนับถือวิญญาณ (ผี) พรหมณ์ และพุทธศาสนา รวมไปถึงรูปแบบการดำรงชีวิตบางอย่างที่คนในแถบภาคอีสานของไทย และชาว สปป.ลาว ยังคงมีการสืบทอดกันอยู่ เช่น การดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ มีการแสวงหาปัจจัย ๔ จากธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังคงมีปรากฏให้เห็นในสังคมชนบทในภาคอีสานของไทย และ สปป.ลาว

ข้อสรุปผลการวิจัยนี้ พบว่า วิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างมีการกำหนดแบบแผนและกติกาทางสังคมในการอยู่ร่วมกันกับความหลากหลายชนชาติ แม้ว่าชาวล้านช้างจะมีการจัดชั้นระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองก็ตาม แต่ชนชั้นผู้ปกครองก็ไม่ได้ทอดทิ้งยังมีการดูแลเอาใจใส่ใน

ฐานะผู้อยู่ใต้ปกครอง เพราะคนชั้นล่างหรือไพร่ก็คือพลเมืองทั่วไป ซึ่งชนชั้นผู้ปกครองจะต้องอาศัยคนกลุ่มในการผลิตผลทางการเกษตร และยังอาศัยในการทำศึกสงครามด้วย อีกอย่างหนึ่ง รูปแบบของการปกครอง รวมไปถึงการบัญญัติกฎหมายนั้น อาณาจักรล้านช้างได้อาศัยหลักธรรมวินัยในทางพุทธศาสนาเป็นหลัก จึงทำให้รูปแบบของการปกครองค่อนข้างจะเป็นธรรม ปราศจากการกดขี่ใดๆทั้งสิ้น คนล้านช้างจึงมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย และชอบในเรื่องของสันตนาการร่วมกัน ดังจะเห็นได้ว่าวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้างจะเกี่ยวข้องกับประเพณีบุญต่างๆ ตลอดทั้งปี นั่นคือภายในสิบสองเดือนจะมีบุญประเพณีทุกเดือน ซึ่งประเพณีในแต่ละเดือนนั้นก็ล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา จึงอาจกล่าวได้ว่าคนล้านช้างมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ดังนั้นหลักคำสอนในทางพุทธศาสนาจึงเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้างให้มีการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในทางเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของศาสนา กฎหมาย และการใช้ชีวิตในทางสังคมก็ตาม ล้วนกำหนดมาจากคติทางพุทธศาสนาที่ผสมผสานเข้ากับหลักความเชื่อเดิมคือผี พราหมณ์ พุทธศาสนา จนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาว นอกจากนี้คนไทยอีสานและคนลาวยังมีวิถีชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะการดำรงชีพด้วยอาศัยปัจจัยสี่ที่ได้มาจากธรรมชาติ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งวิถีการดำรงชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบันยังมีปรากฏให้เห็นอยู่

๕.๒ อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง” เป็นการวิจัยเพื่อแสดงให้เห็นความเป็นมาและการพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้าง ทั้งนี้ก็เพราะว่าอาณาจักรล้านช้างเป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่อาณาจักรหนึ่งในอุษาคเนย์ เช่นเดียวกับสุโขทัยและอยุธยาของประเทศไทย ตามพงศาวดารลาวได้กล่าวไว้ว่า อาณาจักรล้านช้างเริ่มก่อตั้งขึ้นในสมัยขุนลอ โดยพระองค์ได้เข้ายึดเมืองขวา (หลวงพระบาง) จากขุนกันราง และได้จัดตั้งเมืองขวาขึ้นเป็นราชธานีของล้านช้างในปี พ.ศ. ๑๓๐๐ แล้วได้เปลี่ยนชื่อจากเมืองขวาเป็นเมืองเชียงของตั้งแต่นั้นมา ชนชาติลาวก็เริ่มอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านช้างกันมากขึ้น ซึ่งภายหลังจากรัชกาลของขุนลอ อาณาจักรล้านช้างก็ได้มีกษัตริย์ปกครองเรื่อยมาหลายพระองค์ จนมาถึงสมัยของพระเจ้าฟ้ารุ่ง (๑๘๙๖-๑๙๑๖) เป็นระยะที่อาณาจักรล้านช้างได้ขยายขอบเขตแผ่อิทธิพลไปไกลจนสามารถผนวกดินแดนที่เรียกว่า “อีสาน” ของไทยในปัจจุบันเข้าเป็นดินแดนของอาณาจักรล้านช้าง ดังนั้นอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยจึงถือว่าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่นครหลวงพระบาง คนอีสานกับคนลาวจึงเป็นคนชนชาติเดียวกันมาก่อน เพียงแต่ภายหลังได้มีการแบ่งเขตแดนประเทศกัน จึงทำให้คนทั้งสองชนชาตินี้กลายเป็นชนชาติไทยอีสานและชนชาติลาวในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม

อาณาจักรล้านนาในอดีตนั้นได้พัฒนาขีดความสามารถหลายๆ ด้านดังที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนา ช่างได้ใช้แนวความคิดทางปรัชญา หรือภูมิปัญญาในการพัฒนาชนชาติตน ซึ่งในงานวิจัยนี้ พบว่าอาณาจักรล้านนาช่างได้ใช้ระบบแนวความคิดดั้งเดิมของตนคือความเชื่อเรื่องวิญญาณ หรือผีต่างๆ มีผีฟ้า ผีดิน เป็นต้น และแนวความคิดใหม่ที่เข้ามาทีหลังคือศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับ **พระครูภัทรสิริวุฒิ (วิทยา สิริภทโท/เที่ยงธรรม)** ได้ทำสารดุษฎีนิพนธ์เรื่อง ศึกษาพัฒนาการและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา พบว่า สภาพสังคมของอาณาจักรล้านนาก่อนที่พุทธศาสนาจะเริ่มเข้ามาเผยแผ่นั้นมีการนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีดิน ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น ต่อมา มีการรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ทำให้ฝ่ายอาณาจักรโดยพระมหากษัตริย์ใช้วิธีการปกครองโดยนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติทำหน้าที่เหมือนสัญญาประชาคม ใช้ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมโดยปริยาย ในยุคล้านนาหลักธรรมทางพุทธศาสนาถือได้ว่ามีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวพุทธมากยิ่งขึ้นกว่ากฎหมายของราชอาณาจักร จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระมหากษัตริย์แห่งล้านนาช่างได้ให้ความสำคัญกับสถาบันทางพุทธศาสนา ซึ่งตรงกับ **พระสมศักดิ์ ปิยะมโฆ/อินทเสน** ได้ทำวิจัยเรื่อง อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมลาวในแขวงจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งก็พบว่า เดิมประชาชนลาวมีความเชื่อและนับถือภูตผี วิญญาณ สิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามา ประชาชนลาวได้ยึดหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นวิถีดำเนินชีวิต จนกระทั่งทำให้พระพุทธศาสนาได้เจริญงอกงามไปตามลำดับ แต่ขณะเดียวกัน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารประเทศชาติ ทั้งทางด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนาก็เปลี่ยนไปตามบริบทนั้นๆ บางครั้งเมื่อการเมืองมีความสงบลง ประเทศชาติมีความเจริญ พระพุทธศาสนาก็ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม ดังจะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ล้านนาช่างโดยเริ่มตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าฟ้าจุ่มเป็นต้นมา ทุกพระองค์ล้วนนับถือพุทธศาสนา ทรงทำหน้าที่เป็นพุทธมามกะ อุปถัมภ์ ทำนุบำรุงพุทธศาสนาในด้านต่างๆ มากมาย ดังงานวิจัยของ **ไกรฤกษ์ ศิลาคม** ที่ได้ศึกษาเรื่อง พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช: โปธิกษัตริย์กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาที่สองฝั่งโขง พบว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเป็นกษัตริย์ลาวพระองค์หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในแถบลุ่มแม่น้ำโขง พระองค์ทรงมีมหาปณิธานต่อพุทธภูมิตามคติคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันเป็นแรงจูงใจให้พระองค์ทรงบำเพ็ญบุญมี ๑๐ ประการอย่างยิ่งยวด และได้ส่งผลอย่างสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาในแถบสองฝั่งแม่น้ำโขงเจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงอุปถัมภ์การสร้างวัด การสร้างพระพุทธรูป การบูรณะพระธาตุที่สำคัญไว้เป็นจำนวนมาก โดยร่องรอยหลักฐานดังกล่าวปรากฏทั้งที่เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ และภาคอีสานตอนบนของไทยคือ จังหวัดหนองคาย บึงกาฬ หนองบัวลำภู เลย สกลนคร นครพนม และอุดรธานี เป็นต้น จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรล้านนาช่างได้นำเอาแนวความคิดดั้งเดิมและแนวความคิดใหม่มาผสมผสานเข้ากันจนกลายเป็นระบบความคิดทางปรัชญาของคนล้านนาช่าง ซึ่งเป็นแบบพหุนิยมหรือพหุ

วัฒนธรรม คือการนำเอาความคิดเรื่อง ฝั พราหมณ์ และพุทธศาสนา มาผสมผสานกันอย่างกลมกลืนอย่างไรก็ตาม แม้คนล้านช้างจะมีระบบความคิดแบบพหุนิยมดังกล่าวนี้ แต่แนวความคิดที่อิทธิพลต่อคนล้านช้างมากที่สุดคือพุทธศาสนา หลักคำสอนในทางพุทธศาสนาได้หยั่งลึกลงในจิตใจของคนล้านช้างจนกระทั่งกลายเป็นวิถีชีวิตของคนล้านช้างในที่สุด ซึ่งสิ่งนี้ได้สะท้อนให้เห็นในรูปแบบของปรัชญาหรือแนวคิด ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี รวมไปถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้างเอง ดังที่ปรากฏในงานวิจัยของ **สุวิน ทองปั้น** เรื่อง พุทธศิลป์ล้านช้าง : แนวคิด พัฒนาการ คุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม นั้นว่า ในสังคมล้านช้างมีวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมที่นิยมประการหนึ่งคือวัฒนธรรมการสร้างศิลปะทางพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างคือเพื่อใช้ประโยชน์ เพื่อการสั่งสอน เพื่อการเคารพสักการบูชา และเพื่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา ในสมัยล้านช้างนั้น การสร้างพุทธศิลป์จะมีผู้นำคือพระมหากษัตริย์ โดยพระองค์จะนำพาประชาชนในการสร้าง จนกลายมาเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา และได้มีการพัฒนามาเป็นลำดับจนกลายเป็นเอกลักษณ์พุทธศิลป์ล้านช้าง ที่เห็นชัดเจนคือพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการสร้างพุทธศิลป์มากมาย เช่น การสร้างพระธาตุศรีสองรัก และพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ เป็นต้น และเมื่อสร้างแล้วเสร็จก็จะเป็นการปฏิบัติต่อพระธาตุเหล่านั้น โดยการจัดงานสมโภช การทำบุญ การสักการบูชา จนกลายมาเป็นประเพณีของชาวพุทธล้านช้างสืบมาจนทุกวันนี้ ซึ่งเห็นคล้ายกับ **อดุลย์ หลานวงศ์** ได้ทำวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพุทธศิลป์ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดขอนแก่น พบว่า พุทธศิลป์ถือว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงศิลปะผสมผสานเข้ากับพระพุทธศาสนา สะท้อนออกมาเป็นสิ่งที่ก่อสร้างทั้งในรูปแบบสถาปัตยกรรม ปติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งในปัจจุบันนั้นจะเห็นได้ชัดเจนมากกว่าพุทธศิลป์นั้นได้แสดงออกมาในรูปแบบสิ่งปลูกสร้างภายในวัด เช่น อุโบสถ วิหาร กุฏิ ศาลา และเจดีย์ (พระธาตุ) เป็นต้น พุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นจึงมีความสำคัญและทรงคุณค่า เพราะปรากฏหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่ภายใน ซึ่งทำให้คนในชุมชนนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้ หลักธรรมในทางพุทธศาสนาจึงเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญในการแสดงออกทางความคิดของคนล้านช้าง ซึ่งถือว่าเป็นบ่อเกิดอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของความเป็นล้านช้าง ดังนั้นศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ของคนล้านช้างจึงสะท้อนออกจากคติทางพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมาก นอกจากสิ่งที่สะท้อนจากวิถีชีวิตของชาวล้านช้างที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแล้ว ยังมีแนวความคิดบางอย่างที่ยังแทรกซ้อนอยู่กับวิถีชีวิตของชาวล้านช้างคือแนวคิดเรื่องผี และพราหมณ์ ซึ่งแนวความคิดทั้งสองนี้ไม่ได้สูญสลายไปจากจิตใจของคนล้านช้างแต่อย่างไร ยังคงแทรกซ้อนอยู่กับวิถีชีวิตของคนล้านช้างที่แสดงออกมาทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าคนล้านช้างมีการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องของผี และนำพิธีกรรมของพราหมณ์บางอย่างมาปรับใช้ในงานประเพณี หรือจารีตต่างๆ ในสังคมล้านช้าง ดังนั้นแนวคิดเรื่องผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา จึงยังคงมีอยู่คู่กับสังคมล้านช้าง และมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน

๕.๓ ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่ควรเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบายนี้ ผู้วิจัยขอเสนอเป็นเชิงนโยบาย ดังนี้

๑) เนื่องจากอาณาจักรล้านช้างเป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่ มีขอบเขตกว้างไกล และมีประวัติความเป็นมายาวนาน ดังนั้นองค์ความรู้ที่อยู่ในบริบทของอาณาจักรล้านช้างจึงมีความหลากหลาย ผู้ศึกษาเรื่องของอาณาจักรล้านช้าง จึงควรแยกศึกษาในแต่ละด้านให้ชัดเจน เพื่อจะได้เห็นบริบทขององค์ความรู้ของอาณาจักรล้านช้างในแต่ละด้านอย่างแท้จริง

๒) ผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับอาณาจักรล้านช้างที่ผ่านมา ส่วนมากจะสนใจศึกษาเฉพาะเรื่องประวัติความเป็นมา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีของอาณาจักรล้านช้างเสียเป็นส่วนมาก ผู้วิจัยเห็นว่าองค์ความรู้ในบริบทของอาณาจักรล้านช้างนั้นมีมากมาย จึงเสนอเป็นเชิงนโยบายว่า ควรที่จะทำการศึกษาอาณาจักรล้านช้างในบริบททางปรัชญาบ้าง เช่น แนวคิดทางอภิปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง, แนวคิดทางจริยศาสตร์ของอาณาจักรล้านช้าง แนวคิดทางจริยศาสตร์ของอาณาจักรล้านช้าง และแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของอาณาจักรล้านช้าง เป็นต้น

๓) เนื่องจากองค์ความรู้ในบริบทของอาณาจักรล้านช้างนั้น หลายอย่างมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้ทำการศึกษาควรเน้นถึงการอนุรักษ์เพื่อให้เป็นมรดกสืบทอดไป เพราะสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของคนในอาณาจักรล้านช้างนั้น ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชนชาติที่แสดงออกในรูปแบบของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนรุ่นก่อน และได้กลายเป็นมรดกอันล้ำค่าทางวัฒนธรรมของคนในยุคปัจจุบัน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในส่วนข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปนั้น ผู้วิจัยขอเสนอแนะเป็นหัวข้องานวิจัยในเชิงปรัชญา ดังนี้

- ๑) ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเชิงอภิปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง
- ๒) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเชิงจริยศาสตร์ของอาณาจักรล้านช้าง
- ๓) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเชิงสุนทรียศาสตร์ของอาณาจักรล้านช้าง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ :

- กรมวรรณคดีลาว. **พินชนบรมราชาธิราช**. เวียงจันทน์: กรมวรรณคดี, ๒๕๑๓.
- กรมศิลปากร. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, ๒๕๑๕.
- กิติมา ปรีดีติลก. **ปรัชญาการศึกษา เล่มที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐.
- กীরติ บุญเจือ. **แก่นปรัชญากรีก**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.
- ขนิษฐา จิตชินกุล. **คติชนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.
- คุณ โทชนันท์. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.
- จำนง ทองประเสริฐ. **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: แพรววิทยา, ๒๕๑๔.
- दनัย ไชยโยธา. **พัฒนาการวิธีการเขียนประวัติศาสตร์กับปรัชญาประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.
- เดือน คำดี. **ปัญหาปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.
- ทองสืบ ศุภมารัก. **ตามพงศาวดารลาว**. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๒๘.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘.
- ธิติมา พิทักษ์ไพรวรรณ. **การเข้าใจประวัติศาสตร์ มลบทว่าด้วยระเบียบวิธีประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.
- นันทนา กปิลกาญจน์. **ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.
- เนตร โพธิสาร. **ประวัติศาสตร์ลาว**. ขอนแก่น: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **จิต มโน วิญญาณ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗.
- บันเทิง พาพิจิตร. **พระเพณี วัฒนธรรม และคติความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙.
- บุญมี แทนแก้ว และคณะ. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.
- บุญมี แทนแก้ว. **ปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖.
- บุญวัฒน์ บุญทะวงศ์. **พุทธปรัชญา**. เลย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๖.
- บุปผา บุญทิพย์. **คติชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๒.
- ประกอบ มีโคตรกอง. **วัฒนธรรมไทย**. ขอนแก่น: ก๊อบปี้ปรี๊น, ๒๕๔๔.
- พร รัตน์สุวรรณ. **วิญญาณคืออะไร เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ, ๒๕๓๙.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๐.

พระยาประมวลวิชาวูล. พงศาวดารล้านช้าง และลำดับสกุลชาติจันทรราชตระกูลล้านช้างเวียง
จันทร์. กรุงเทพมหานคร: มงคลการพิมพ์, ๒๕๐๐.

พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต). ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. กรุงเทพมหานคร:
บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๔๐.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. บทความวิชาการศิลปวัฒนธรรมลาว-ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แอน
นาออฟเซ็ท, ๒๕๕๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มานพ นักการเขียน. มนุษย์กับการใช้เหตุผล จริยธรรม และสุนทรียศาสตร์. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน,
๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร:
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วาสนา เกตุภาค. คติชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหสยามพัฒนา, ๒๕๒๑.

วิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๓.

วิธาน สุขีวิฑู. อภิปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙.

ศรีธัญย์ วงศ์คำจันทร์. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูกำแพงเพชร, ม.ป.ป.

ศักดิ์ดา ปรารค์ประทานพร. ปรัชญาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖.

ศิริพร ณ ถกลาง. ทฤษฎีคติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สถิต วงศ์สุวรรณค์. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๐.

สวิง บุญเจิม. มรดกอีสาน. อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดก, ๒๕๕๔.

สนธิ ศรีสำแดง. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: นิลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

สนธิ สมัครการ. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา.
กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีทางสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

_____. ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์. กรุงเทพมหานคร:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมชัย ใจดี, ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์. ประเพณี และวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๓๖.

- สืบแสง พรหมบุญ. **ประวัติศาสตร์ทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๑.
- สุจิตรา อ่อนค้อม. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๕.
- สุทธิวงศ์ ต้นตยาพิศาลสุทธิ. **หลักพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, มปป.
- สุนันท์ อุดมเวช. **คติชนวิทยา**. เพชรบุรี: วิทยาลัยครูเพชรบุรี, ๒๕๒๔.
- สุวัฒน์ จันทร์จำนง. **ปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.
- สุวิน ทองปั้น. **ปรัชญาการศึกษา**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๔๕.
- เสฐียร พันธรังสี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- อคิน รพีพัฒน์. **ระบบอุปถัมภ์**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๒.
- อภิรักษ์ โปธิ์สาน. **สารัตถะคติความเชื่อและพิธีกรรมลาวโซ่ง**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- อุทัย เทพสิทธิ. **ความเป็นมาของไทย-ลาว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สาส์นสวรรค์, ๒๕๐๙.
- อานนท์ อาภาภิรม. **สังคม วัฒนธรรม และประเพณี**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.
- อุดม บัวศรี. **วัฒนธรรมอีสาน**. ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, ๒๕๔๖

(๒) รายงานการวิจัย/วารสาร

- ปิยฉัตร สินธุสะอาด. “สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓”.
รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- พระสมศักดิ์ ปิยธมโม (อินทเสน). “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมลาวในแขวงจำปาศักดิ์
 สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”. **รายงานวิจัย**. พระนครศรีอยุธยา:
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระโสภณวิหารการ (วิศิษฐ์ สุวีโร). “บทบาทของพระครูหลวงโพนสะเม็กกับพระพุทธศาสนาในประเทศ
 ลาวและภาคอีสาน”. **สารดุษฎีนิพนธ์**. หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระครูภัทรสิริวิฑูมิ (วิทยา สิริภโท/เที่ยงธรรม). “ศึกษาพัฒนาการและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาใน
 สังคมล้านช้าง”. **รายงานวิจัย**. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- ลีลา วีรวงศ์. **ตำนานขุนบรมราชาธิราช**. เวียงจันทน์: หอสมุดแห่งชาติ สาธารณรัฐประชาธิปไตย
 ประชาชนลาว, ๑๙๙๔. อ้างใน ปิยฉัตร สินธุสะอาด. สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธ
 ศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 ๒๕๔๐.

อดุล หลานวงศ์. “ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพุทธศิลป์ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดขอนแก่น”.

รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๙.

สุวิน ทองปั้น. พุทธศิลป์ล้านช้าง : แนวคิด พัฒนาการ คุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม. **รายงานการวิจัย.** สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พิมพ์ภูมิ นเรศศิริกุล. การขยายอำนาจของราชอาณาจักรล้านช้างและกลไกการควบคุมชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒. มนุษย์ศาสตร์สาร. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๔.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

อาณาจักรล้านช้าง. <https://th.wikipedia.org/wiki/> (เข้าถึงเมื่อ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑).

๒. ภาษาอังกฤษ

(1) Book:

H.L.Elvin, Education and Contemporary Society in disciplines of education. London :
George Allenunwin, 1971.

Hippocrates G. Apostle Lloyd P. Gerson. “On The Soul”, Aristotle selected works. Iowa :
The
Peripatetic Press, 1982.

J.N. Sinha, Introduction to philosophy. Calcutta : New central book agency. 1998.

แบบสัมภาษณ์วิจัย

เรื่อง

ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์นี้ เป็นการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเท่านั้น และขอให้ท่านผู้ให้ข้อมูลตามความคิดเห็นของท่าน จะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้ข้อมูลในทุกกรณี

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ ปรัชญา ความเชื่อของอาณาจักรล้านช้าง

ส่วนที่ ๓ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง

ส่วนที่ ๔ วิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล..... ฉายา.....
 อายุ.....พรรษา.....ระดับการศึกษาสูงสุดทางธรรม
ระดับการศึกษาสูงสุดทางโลก
ตำแหน่ง.....
 ที่อยู่/เลขที่.....หมู่.....วัด.....บ้าน
 ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
 รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....

ส่วนที่ ๒ ปรัชญา ความเชื่อของอาณาจักรล้านช้าง

๑. ลักษณะแนวคิดก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแพร่ในอาณาจักรล้านช้างเป็นอย่างไร

.....

๒. แนวคิดเช่นนั้นได้กำหนดบทบาทของสังคมล้านช้างอย่างไร

.....

๓. หลักปรัชญาของอาณาจักรล้านช้างที่สำคัญคืออะไร

.....
.....
.....

๔. ความเชื่อหลักๆ ของอาณาจักรล้านช้างคืออะไร

.....
.....
.....

๕. ความเชื่อเรื่องผีฟ้า ผีแผ่นดิน ผีพ่อ ผีแม่ และผีบรรพบุรุษ ฯลฯ มีความเป็นมาอย่างไร

.....
.....
.....

๖. ความเชื่อเรื่องผีต่างๆ ของคนในอาณาจักรล้านช้างนั้นมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตอย่างไร

.....
.....
.....

๗. พุทธศาสนาได้กำหนดบทบาทของอาณาจักรล้านช้างอย่างไร

.....
.....
.....

๘. หลักคำสอนทางพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมของอาณาจักรล้านช้างมีความแตกต่างในการกำหนดวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างอย่างไร

.....
.....
.....

ส่วนที่ ๓ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง

๑. ศิลปะแบบล้านช้างมีลักษณะอย่างไร

.....
.....
.....

๒. พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการสร้างศิลปะล้านช้างอย่างไร

.....

.....

.....

๓. ศิลปะทั้งสองฝั่งโขงมีลักษณะเชื่อมโยงกันอย่างไร

.....

.....

.....

๔. ศิลปะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย – ลาว มีความเหมือนกันและต่างกันอย่างไร

.....

.....

.....

๕. วัฒนธรรมล้านช้างมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

๖. สิ่งไหนที่บ่งบอกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมแบบล้านช้างได้เด่นชัดที่สุด

.....

.....

.....

๗. วัฒนธรรมแบบล้านช้างได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในยุคนี้ได้อย่างไร

.....

.....

.....

๘. อะไรคือสิ่งที่สื่อให้เห็นว่าวัฒนธรรมแบบล้านช้างได้ตกทอดมาถึงยุคปัจจุบัน

.....

.....

.....

๙. ประเพณีของอาณาจักรล้านช้างได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

.....
.....
.....

๑๐. พุทธศาสนามีอิทธิต่อประเพณีของอาณาจักรล้านช้างอย่างไร

.....
.....
.....

๑๑. อะไรคือสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นประเพณีแบบล้านช้างที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน

.....
.....
.....

ส่วนที่ ๔ วิธีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๑. วิธีชีวิตแบบล้านช้างมีลักษณะอย่างไร

.....
.....
.....

๒. สภาพวิถีชีวิตก่อนที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่นั้น สังคมล้านช้างมีลักษณะอย่างไร

.....
.....
.....

๓. สภาพวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างหลังจากพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่แล้ว มีลักษณะอย่างไร

.....
.....
.....

๔. สิ่งที่ยังบอกว่าเป็นวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างคืออะไรบ้าง

.....
.....
.....

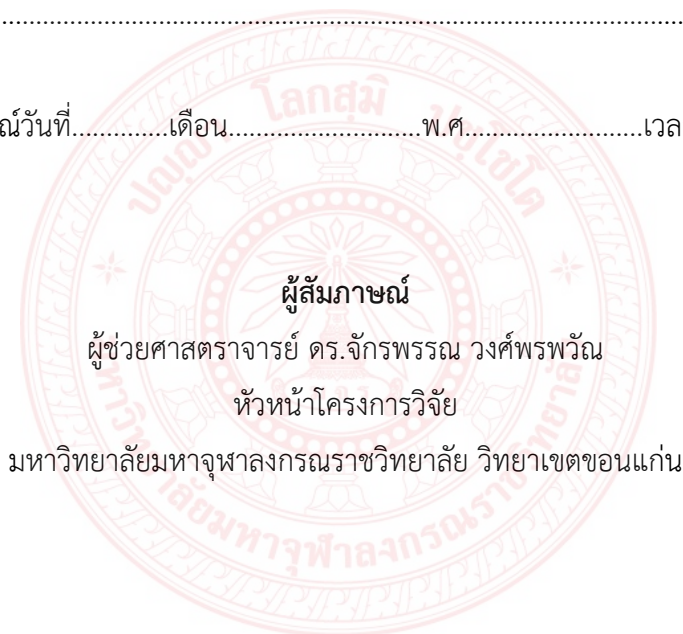
๕. วิถีชีวิตแบบล้านช้างมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของในยุคปัจจุบันอย่างไร

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ (ถ้ามี)

.....
.....
.....
.....

ให้สัมภาษณ์วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....

ผู้สัมภาษณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ

หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ข
หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ, ผู้ให้ข้อมูล

ที่ อว. ๘๐๓๐/ว ๒๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๗
โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

๑๗ เมษายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร/เรียน

ด้วย ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวัฒน์ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต/
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา
เขตขอนแก่น ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง “ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของ
อาณาจักรล้านช้าง” โดยเลือกเอาพื้นที่ที่อยู่ในการบริหารงานหรือการดูแลของท่านเป็นพื้นที่ในการ
ทำวิจัย

ในนามของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้ผู้วิจัยได้ใช้พื้นที่ในการทำวิจัย และให้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวม
ข้อมูลจากท่าน และผู้เกี่ยวข้องในการให้ข้อมูลสำหรับการทำวิจัยในพื้นที่ของท่าน และข้อมูลที่ได้นี้จัก
นำไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น จักไม่มีผลกระทบต่อท่านหรือพื้นที่การบริหารงานของท่านแต่
ประการใด และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น สำนักงานวิทยาเขตขอนแก่น

ที่ อว. ๘๐๓๐/ว ๒๘

วันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมืองานวิจัย

เจริญพร/เรียน

ด้วย ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวัน อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต/
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา
เขตขอนแก่น ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง **“ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของ
อาณาจักรล้านช้าง”** โดยเลือกเอาพื้นที่ที่อยู่ในการบริหารงานหรือการดูแลของท่านเป็นพื้นที่ในการ
ทำวิจัย

ดังนั้น เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของผู้วิจัยมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มี
ความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอความร่วมมือ
ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของผู้วิจัยท่านนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย และขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้ด้วย

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

(พระโสภณพัฒนาบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

ที่ อว. ๘๐๓๐/ว ๒๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๗
โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

๑๗ เมษายน ๒๕๖๒

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมืองานวิจัย

เจริญพร/เรียน

ด้วย ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวัฒน์ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต/
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา
เขตขอนแก่น ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง “ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของ
อาณาจักรล้านช้าง” โดยเลือกเอาพื้นที่ที่อยู่ที่อยู่ในการบริหารงานหรือการดูแลของท่านเป็นพื้นที่ในการ
ทำวิจัย

ดังนั้น เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของผู้วิจัยมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการ
วิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่
มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอความ
ร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของผู้วิจัยท่านนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับ
ความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย และขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้ด้วย

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

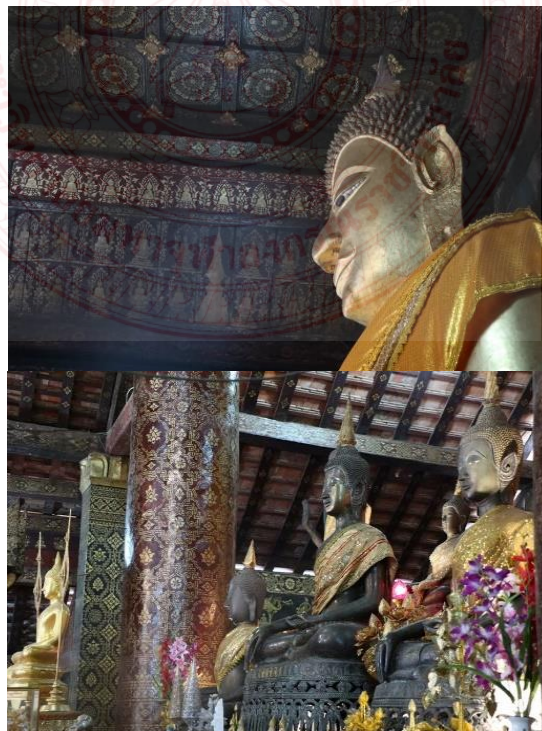
ภาคผนวก ค

ภาพถ่ายการลงพื้นที่วิจัย, การสัมภาษณ์

ภาพถ่ายการลงพื้นที่วิจัย และการสัมภาษณ์

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลงานวิจัยที่วัดพระโอ นครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยเข้ากราบนมัสการ และสัมภาษณ์ พระอ่อนแก้ว กิตติภทโท เจ้าอาวาสวัดพระโอ และคณะสงฆ์วัดพระโอ

พระพุทธรูป งานศิลปะด้านปติมากรรมสมัยล้านช้างภายในอุโบสถวัดพระโอ นครหลวงพระบาง สปป.ลาว

คณะผู้วิจัยร่วมงานบุญประเพณีฮตสรง ที่วัดพระโ สปป. ลาว ซึ่งเป็นประเพณีเก่าแก่ที่
ได้รับอิทธิพลมาจากสมัยล้านช้าง

พระภุวงศ์ สุจณโณ วัดแสนสุข อำเภอปากเซียง นครหลวงพระบาง ได้นำคณะผู้วิจัยศึกษา
ศิลปะวัฒนธรรมที่ภูตึง ซึ่งสถานที่นี้แต่ก่อนกษัตริย์ลาวใช้เป็นที่ทำพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนาและความ
เชื่อ ซึ่งต่อมาสถานที่แห่งนี้ใช้เป็นที่เก็บวัตถุโบราณต่างๆ โดยเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น
พระพุทธรูปเก่าแก่โบราณ เป็นต้น

กราบนมัสการและสัมภาษณ์ พระสมจิต นาควิโส เจ้าอาวาสวัดนาช่างไชนวนาราม นครหลวง
พระบาง เกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในอาณาจักรล้านช้างและการสืบทอด
ถึงคนยุคปัจจุบัน

บรรยากาศลงพื้นที่เก็บข้อมูลงานวิจัย โดยได้รับความอนุเคราะห์จากพระสมจิต นาควิโส และคณะสงฆ์วัดนาช่างไชยวนาราม นครหลวงพระบาง

กราบนมัสการและสัมภาษณ์ ดร.พระบุญจันทร์ จันทสิทธิ์ วัดพระเจ้าองค์ดี้อ นครหลวงเวียง
จันทร์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลงานวิจัยโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ ดร.พระบุญจันทร์ จนทสิทธิ วัดพระเจ้าองค์ตื้อ นครหลวงเวียงจันทน์ ข้อมูลที่ได้คือเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนล้านช้างและการสืบทอดสู่ยุคปัจจุบัน

ฟังการบรรยายและสัมภาษณ์ นายบุญแสง เทียบพงษ์พันธ์ อดีตอาจารย์ประจำคณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว นครหลวงเวียงจันทน์ ข้อมูลที่ได้เกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนล้านช้างและคนลาวยุคปัจจุบัน รวมไปถึงความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ พุทธศาสนาที่แฝงอยู่กับวิถีชีวิตของคนลาวในยุคปัจจุบัน

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และความเชื่อของ
คนอำเภอด่านซ้าย เกี่ยวกับผีตาโขน ซึ่งความเชื่อนี้ก็กลายมาเป็นประเพณีที่มีชื่อเสียงของคนอำเภอด่าน
ซ้าย จังหวัดเลย

นมัสการและสัมภาษณ์ พระครูประภักจันทรโชติ เจ้าอาวาสศรีจันทร (นาอ้อ) อำเภอเมือง
จังหวัดเลยผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมล้านช้างและวัฒนธรรมอีสาน

ลงเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมล้านช้าง

ป้ายแสดงความเป็นมาของบ้านวัฒนธรรมนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดศรีจันทร์ (นาอ้อ) ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม โดย รศ.อุดม บัวศรี และนายพิบูลย์ศักดิ์
ปัจโจปกาสี อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครพนม เป็นผู้บรรยายในพื้นที่เก็บข้อมูลในจังหวัดนครพนม

เก็บข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนล้านช้าง และวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน ที่จังหวัดนครพนม

หลักฐานข้อมูลทางโบราณคดีเกี่ยวกับพระธาตุพนม ซึ่งมีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนล้านช้าง ซึ่งบางส่วนมีการสืบทอดมาถึงคนในยุคปัจจุบัน

ยอดพระธาตุพนมองค์เดิมที่พังทลายลง

มา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๘ และเสอาอินทขิล ทำจากหินทราย ซึ่งตามนานเล่าว่า พญาทั้งห้าผู้สร้างพระธาตุพนมในยุคแรก ได้ให้คนไปนำมาจากที่ต่างๆ รวมกันสี่ต้น แล้วฝังไว้ในบริเวณรอบองค์พระธาตุพนมทั้งสี่มุม โดยต้นที่ ๑ นำมาจากเมืองกุสินารา ต้นที่สอง นำมาจากเมืองพาราณสี ต้นที่สาม นำมาจากเมืองลังกา และต้นที่ ๔ นำมาจากเมืองตักศิลา

สัมภาษณ์ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญาคุณ และ รศ.อุดม บัวศรี เกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง และที่มีการสืบทอดถึงคนในยุคปัจจุบัน

เสวนากลุ่มย่อย โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ ๔ ท่าน คือ ผศ.ดร.บุรินทร์ ภู์สกุล, ผศ.ชอบ ตีสวนโคก, ผศ.ดร.นิเทศ สนั่นนารี และกิตติธร วงศ์ธัญญา ในวงการเสวนาได้ยกเรื่อง ปรัชญาหรือแนวคิดของอาณาจักรล้านช้าง ๓ ยุค คือยุคต้นคือเรื่องของวิญญานหรือผี ยุคศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และยุคที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง และในวงเสวนายังได้พูดถึงวิถีชีวิตของคนไทยอีสาน และคนลาวที่มีการสืบทอดความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ พุทธศาสนามาถึงยุคปัจจุบัน

สัมภาษณ์ ดร.สุนทร โปธิสาร ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ลาว และศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนล้านช้างและคนไทยอีสานและคนลาวในยุคปัจจุบัน และเป็นอาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และ ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา ผู้เชี่ยวชาญด้านปรัชญาศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมอีสาน และอาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญาและศาสนาตะวันออก มหาวิทยาลัยขอนแก่น

คนไทยอีสานและคนลาว (สปป.ลาว) ยังมีความเชื่อเรื่องของวิญญาณ หรือผี ซึ่งความเชื่อนี้มีมาแต่โบราณสมัยล้านช้างและมีการสืบทอดกันเรื่อยมาถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าตามพื้นที่ชนบททั่วไปทั้งคนไทยอีสานและคนลาวยังมีการเซ่นไหว้นับถือผีกันอยู่ โดยเฉพาะชาวนาก็ยังมีการเลี้ยงผีตาแฮกก่อนลงทำนา หรือแม้แต่ภายในพื้นที่บ้านหรือที่ทำงานก็มีศาลพระภูมิหรือศาลเจ้าที่ไหว้กราบไหว้บูชา

วิถีชีวิตการทำบุญตักบาตรตอนเช้าของคนไทยอีสานและคนลาว ยังเป็นวิถีชีวิตที่ยังคงสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันระหว่างคนไทยอีสานและคนลาวกับพระพุทธศาสนา

คนไทยอีสานและคนลาวยังยึดมั่นในประเพณีสิบสองเดือน (ฮีตสิบสอง) ซึ่งประเพณีสิบสองเดือนนี้มีการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยล้านช้าง และในประเพณีแต่ละเดือนจะผสมผสานความเชื่อเรื่องผีพราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนและลงตัวจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบัน

ภาคผนวก ง
แบบตอบรับบทความวิชาการ / หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย
เรื่อง
ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๑. ข้อมูลโครงการวิจัย

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาไทย) ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

(ภาษาอังกฤษ) Philosophy, Arts, Culture, Tradition and the Way of Life of Lanchang Kingdom

๒. วัตถุประสงค์ของโครงการ

๒.๑ เพื่อศึกษาปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง

๒.๒ เพื่อศึกษาศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง

๒.๓ เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๓. ข้อมูลหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อหัวหน้าโครงการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพิน

ตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์

ผู้ร่วมโครงการ นางสาวสาริกา ไสวงาม

หน่วยงานต้นสังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

๔. ข้อมูลหน่วยงานที่นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ชื่อหน่วยงาน หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ชื่อผู้บริหารระดับสูง พระมหาโยธิน โยธิโก, รศ. ดร.

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

สถานที่ตั้ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๖-๗

๕. ลักษณะของการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๕.๑ การใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การอบรมคุณธรรม เป็นต้น

๕.๒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ทั่วไป เช่น ด้านประวัติศาสตร์ ปรัชญาและศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนล้านช้างและคนไทยอีสานและคน สปป.ลาว ในยุคปัจจุบัน

๖. รับรองการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ขอรับรองว่า (หน่วยงานที่ใช้ประโยชน์) ห้องสมุด มจร วิทยาเขตขอนแก่น ได้นำเอาแนวทางจาก งานวิจัยเรื่อง “ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง” ซึ่งเป็นผลงานวิจัย ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรด วงศ์พรพวัน และคณะ ไปปรับใช้ประโยชน์ ดังนี้

๖.๑ ด้านปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง ได้นำไปปรับใช้ประโยชน์โดยการเผยแพร่งาน วิชาการแก่คณาจารย์ นิสิตทุกระดับชั้น และประชาชนผู้มีความสนใจเกี่ยวกับแนวคิดทางปรัชญาของ อาณาจักรล้านช้าง โดยมีเนื้อหาในการเผยแพร่คือ ๑) แนวคิดทางปรัชญาสมัยที่คนล้านช้างนับถือวิญญาณหรือ ผี ๒) สมัยที่ศาสนาพราหมณ์เข้าเผยแพร่ และ ๓) สมัยที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งสมัยนี้ เป็นสมัยที่คนล้านช้างได้ผสมผสานแนวคิดทางปรัชญาทั้งสามส่วนคือ ผี พราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวมาจนถึงปัจจุบัน

๖.๒ ด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง ได้นำองค์ความรู้ที่ได้จาก ผลการวิจัยไปศึกษาต่อยอดเพื่อนำไปปรับใช้กับงานด้านวิชาการต่างๆ เช่นการบรรยายเกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของชาวล้านช้าง โดยมีการเชื่อมโยงมาถึงศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของคนไทย อีสานและคนลาวในยุคปัจจุบัน

๖.๓ ด้านวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ได้นำไปปรับใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดการสอดรับทั้ง ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีของชาวล้านช้าง โดยการแสดงให้เห็นความสืบทอดมาสู่วิถีชีวิตของไทยอีสาน และคนลาวในปัจจุบัน ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้จะทำให้ผู้ศึกษาไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ อาจารย์ รวมไปถึงนิสิต หรือนักศึกษาได้นำไปศึกษาต่อยอดความรู้อื่นจะทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างสืบต่อไป

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ผู้ดำเนินโครงการ

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรด วงศ์พรพวัน)

หัวหน้าโครงการ

ผู้ใช้ประโยชน์จากโครงการ

ลงชื่อ.....

(พระมหาไวยชัย ไร่ชัยโก. ป.ธ. ๙)

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย
เรื่อง
ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๑. ข้อมูลโครงการวิจัย

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาไทย) ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

(ภาษาอังกฤษ) Philosophy, Arts, Culture, Tradition and the Way of Life of Lanchang Kingdom

๒. วัตถุประสงค์ของโครงการ

- ๒.๑ เพื่อศึกษาปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง
- ๒.๒ เพื่อศึกษาศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง
- ๒.๓ เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง

๓. ข้อมูลหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อหัวหน้าโครงการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ์ วงศ์พรพวัน
ตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ผู้ร่วมโครงการ นางสาวสาวิกา ไสวงาม
หน่วยงานต้นสังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

๔. ข้อมูลหน่วยงานที่นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ชื่อหน่วยงาน วิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี อำเภอหนองพระบาง นครหลวงพระบาง
ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ชื่อผู้บริหารระดับสูง พระอาจารย์สมจิต นาควิไล
ตำแหน่ง เจ้าอธิการวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
สถานที่ตั้ง ตำบลหมอก อำเภอลองพระบาง นครหลวงพระบาง
ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
โทรศัพท์ 0304840681

๕. ลักษณะของการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ๕.๑ การใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การอบรมคุณธรรม เป็นต้น
- ๕.๒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ทั่วไป เช่น ด้านประวัติศาสตร์ ปรัชญาและศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนล้านช้างและคนไทยอีสานและคน สปป.ลาว ในยุคปัจจุบัน

๖. รับรองการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ขอรับรองว่า (หน่วยงานที่ใช้ประโยชน์) หอสมุด มจร วิทยาเขตขอนแก่น ได้นำเอาแนวทางจากงานวิจัยเรื่อง “ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง” ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ และคณะ ไปปรับใช้ประโยชน์ ดังนี้

๖.๑ ด้านปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง ได้นำไปปรับใช้ประโยชน์โดยการเผยแพร่งานวิชาการแก่คณาจารย์ นิสิตทุกระดับชั้น และประชาชนผู้มีความสนใจเกี่ยวกับแนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง โดยมีเนื้อหาในการเผยแพร่คือ ๑) แนวคิดทางปรัชญาสมัยที่คนล้านช้างนับถือวิญญาณหรือผี ๒) สมัยที่ศาสนาพราหมณ์เข้าเผยแพร่ และ ๓) สมัยที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งสมัยนี้เป็นสมัยที่คนล้านช้างได้ผสมผสานแนวคิดทางปรัชญาทั้งสามส่วนคือ ผี พราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนไทยอีสานและคนลาวมาจนถึงปัจจุบัน

๖.๒ ด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง ได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากผลการวิจัยไปศึกษาต่อยอดเพื่อนำไปปรับใช้กับงานด้านวิชาการต่างๆ เช่นการบรรยายเกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของล้านช้าง โดยมีการเชื่อมโยงมาถึงศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของคนไทยอีสานและคนลาวในยุคปัจจุบัน

๖.๓ ด้านวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง ได้นำไปปรับใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดการสอดรับทั้งด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีของชาวล้านช้าง โดยการแสดงให้เห็นความสืบทอดมาสู่วิถีชีวิตของไทยอีสานและคนลาวในปัจจุบัน ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้จะทำให้ผู้ศึกษาไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ อาจารย์ รวมไปถึงนิสิตหรือนักศึกษาได้นำไปศึกษาต่อยอดความรู้อันจะทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้างสืบต่อไป

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ผู้ดำเนินโครงการ

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ)

หัวหน้าโครงการ

ผู้ใช้ประโยชน์จากโครงการ

ลงชื่อ.....

(พระอาจารย์อุณชัย จิตตวโร)

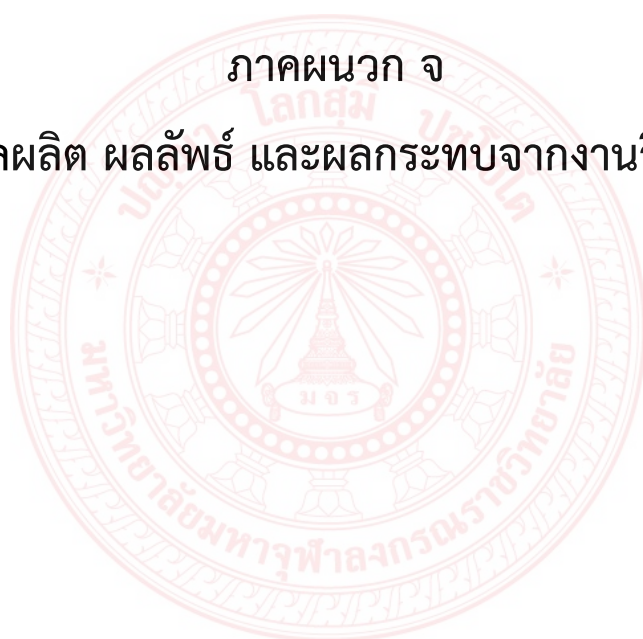
ผู้ช่วยเจ้าอธิการวัดนาช่างชัยราม

วัดนาช่างชัยราม

นครหลวงพระบาง

ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต (Output)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
<p>ได้แนวคิดทางปรัชญาของอาณาจักรล้านช้าง โดยแบ่งออกเป็น ๓ สมัย คือ</p> <p>๑) แนวคิดทางปรัชญาในสมัยเริ่มแรกที่นับถือพวกวินยญาณหรือผีต่างๆ เช่น วิญญาณของบรรพบุรุษ เป็นต้น</p> <p>๒) แนวคิดทางปรัชญาในสมัยของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู</p> <p>๓) แนวคิดทางปรัชญาในสมัยของพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่</p>	<p>- หน่วยงาน/สถานศึกษาต่างๆ สามารถนำไปบริการทางวิชาการได้</p> <p>- ผู้สนใจศึกษาทางด้านปรัชญา ศาสนา และประวัติศาสตร์ เป็นต้นสามารถนำข้อมูลไปศึกษาและอ้างอิงทางวิชาการได้</p> <p>- องค์ความรู้ทางการวิจัยที่ได้มานี้ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก ดังนั้นผู้ที่สนใจสามารถนำไปค้นคว้าต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ๆ ต่อจากงานวิจัยนี้ได้</p>	<p>- มีคณาจารย์ที่บรรยายในรายวิชาปรัชญาและศาสนา ได้เข้าไปศึกษาค้นคว้ารายงานวิจัยนี้ที่ห้องสมุด มจร วิทยาเขตขอนแก่น</p> <p>- มีนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ได้เข้าไปศึกษารายงานวิจัยนี้ที่วัดนาช่างชัยราม นครหลวงพระบาง สปป.ลาว ทำให้เกิดความเข้าใจในประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนล้านช้างและคนไทยอีสานและคนลาวในยุคปัจจุบัน</p> <p>- มีนิสิต มจร. วิทยาเขตขอนแก่น ได้เข้าไปอ่านและยืมรายงานวิจัยนี้ ไปศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงทางวิชาการ</p> <p>- มีนักวิชาการภายนอก เข้ามาศึกษาค้นคว้ารายงานวิจัยนี้ และนำไปศึกษาต่อยอดในการทำวิจัยต่อ และนำไปเป็นข้อมูลในการบรรยายทางวิชาการ</p> <p>- เกิดกระบวนการคิดเพื่อสืบทอดอนุรักษ์ และดัดแปลงแนวความคิดเดิมที่ยังเห็นว่ามีเหมาะสมกับคนไทยอีสานและคนลาวในยุคปัจจุบัน</p>
<p>ได้องค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรม และประเพณีของอาณาจักรล้านช้าง โดยแนวคิดเหล่านี้มีผล</p>	<p>- หน่วยงาน/สถานศึกษาต่างๆ สามารถนำไปบริการทางวิชาการได้</p> <p>- ผู้สนใจศึกษาทางด้านปรัชญา ศาสนา และประวัติศาสตร์ เป็นต้น</p>	<p>- ผลกระทบที่ได้จากงานวิจัยนี้ คือ การเข้าใจความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านช้างที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี</p> <p>ผู้ศึกษาสามารถทราบได้เลยว่า ศิลปะ</p>

ผลผลิต (Output)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
<p>มาจากการนับถือเรื่อง วิญญาณ (ผี) พราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดที่เกิดจากคติทาง พุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแพร่ภายหลังจากแนวคิดทั้งสองข้างต้น ดังนั้น สิ่งที่ปรากฏให้เห็นทางด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม และ ประเพณี จึงได้รับ อิทธิพลจากพุทธศาสนา เสียเป็นส่วนใหญ่ ถึงกระนั้น ชาวล้านช้างก็ ยังได้รับอิทธิพลโดยการ ผสมผสานแนวคิดเรื่อง วิญญาณ และพราหมณ์-ฮินดูเข้ากัน เช่น มีการ เคารพบูชาศาลปู่ตา ศาลพระภูมิ ผีตาแฮก และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง ของวิญญาณ (ผี) และ พราหมณ์ รวมไปถึงการ สร้างเทวสถานต่างๆ เป็นต้น</p>	<p>สามารถนำข้อมูลไปศึกษา และอ้างอิงทางวิชาการได้</p> <ul style="list-style-type: none"> - องค์ความรู้ทางการวิจัยที่ได้มานี้ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของ การค้นคว้าตาม แหล่ง ข้อมูลต่างๆ ผู้ที่ สนใจศึกษาสามารถนำไป ค้นคว้าต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ๆ ต่อจากงานวิจัยนี้ได้ - ผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับ ศิลปะ วัฒนธรรม และ ประเพณีดั้งเดิมของชาวไทย อีสาน-ลาว สามารถศึกษา ข้อมูลจากงานวิจัยนี้ได้ 	<p>ต่างๆ ที่ปรากฏในเขตภาคอีสานและ เขต สปป.ลาว เป็นศิลปะแบบไหน รวมไปถึงการแยกแยะได้ว่าวัฒนธรรม หรือประเพณีเช่นนี้เกี่ยวข้องกับ การนับถือผี พราหมณ์ หรือพุทธศาสนา โดยเฉพาะประเพณีสิบสองเดือนของ ชาวไทยอีสานและชาวลาว ที่ทำสืบ ต่อเนื่องถึงปัจจุบันก็มีส่วนเชื่อมโยงกับ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีที่สืบ มาจากสมัยล้านช้างทั้งสิ้น</p> <ul style="list-style-type: none"> - เกิดกระบวนการนำงานวิจัยไปศึกษา ข้อมูลด้าน ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี เพื่อให้ไกด์หรือ ผู้นำนักท่องเที่ยว ตลอดจนผู้สนใจได้ ศึกษาข้อมูลในงานวิจัยนี้ได้รับข้อมูล อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นผลดีต่อการจัดการ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งเรียนรู้ ทาง ด้าน ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีทั้งไทยและ ลาว
<p>ได้องค์ความรู้ที่เกิดจาก การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง วิถีชีวิตของอาณาจักร ล้านช้าง โดยแบ่ง ออกเป็น ๒ ลักษณะคือ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - หน่วยงาน/สถานศึกษา ต่างๆ สามารถนำไปบริการ ทางวิชาการได้ - ผู้สนใจศึกษาทางด้าน ปรัชญา ศาสนา และ 	<ul style="list-style-type: none"> - ผลกระทบที่ได้จากการวิจัยตาม วัตถุประสงค์ข้อนี้ คือได้เห็นและได้ เข้าใจวิถีชีวิตของไทยอีสานและชาว ลาวในปัจจุบันว่าสิ่งไหนคือสิ่งที่สืบ ทอดมาจากบรรพบุรุษสมัยล้านช้าง

ผลผลิต (Output)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
<p>๑) ชีวิตแบบชนชั้นของสังคมล้านช้าง</p> <p>๒) ชีวิตแบบการดำเนินชีวิตของสังคมล้านช้าง ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะคือ</p> <p>(๑) วิถีชีวิตของคนในครอบครัว</p> <p>(๒) วิถีชีวิตของคนในสังคม</p> <p>(๓) เครื่องมือกำหนดวิถีชีวิตของคนล้านช้าง ๓ ประการคือ</p> <p>ก) วิถีชีวิตทางด้านศาสนา</p> <p>ข) วิถีชีวิตทางด้านกฎหมาย</p> <p>ค) วิถีชีวิตทางด้านตำนานและวรรณกรรม</p> <p>๓) วิถีชีวิตของสังคมล้านช้างที่ยังมีการสืบทอดในปัจจุบัน</p>	<p>ประวัติศาสตร์ เป็นต้นสามารถนำข้อมูลไปศึกษาและอ้างอิงทางวิชาการได้</p> <p>- องค์กรความรู้ทางการวิจัยที่ได้มานี้ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของ การค้นคว้าตามแหล่งข้อมูลต่างๆ ผู้ที่สนใจศึกษาสามารถนำไปค้นคว้าต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ๆ จากงานวิจัยนี้ได้</p> <p>- ผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีดั้งเดิมของชาวไทยอีสาน-ลาว สามารถศึกษาข้อมูลจากงานวิจัยนี้ได้</p> <p>- ผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวล้านช้างโบราณสามารถศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตของชาวไทยอีสาน-ลาวในปัจจุบันได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีร่องรอยแห่งวิถีชีวิตบางอย่างที่มีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่นวิถีชีวิตแบบชนชั้นที่ยังมีการถือเจ้าถือนายอยู่ในสังคมปัจจุบัน รวมไปถึงกรอบแห่งวิถีชีวิตแบบวิถีพุทธ เป็นต้น</p>	<p>เช่น เรื่องของความเชื่อ เรื่องของการดำรงชีพ โดยเฉพาะเรื่องของการกิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งสิ่งเหล่านี้คนในยุคปัจจุบันยังคงมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่บางอย่างมีการเปลี่ยนแปลง หรือตัดแปลงไปตามยุคสมัย แต่วิถีชีวิตแบบเดิมนั้นยังคงมีการสืบทอดเรื่องมาจากรุ่นต่อรุ่น</p> <p>- เกิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและแหล่งส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตที่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน</p> <p>- ทำให้เกิดการตระหนักรู้ถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ไว้มากมายจนตกเป็นมรดกถึงคนในยุคปัจจุบัน และคนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะคนไทยอีสานและคนลาวได้อาศัยภูมิปัญญาของบรรพบุรุษนี้จึงได้สืบทอดการสืบทอดมาถึงทุกวันนี้ และสถานที่โบราณสถานต่างๆ ที่เกิดมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษได้ทำให้คนในยุคปัจจุบันปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง และที่สำคัญโบราณสถานเหล่านั้นได้ก่อให้เกิดรายได้ให้กับชุมชน และประเทศชาติมิใช่น้อย</p>

ภาคผนวก ฉ
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์ พรพวีณ
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Asst.Dr.Chakkapan Wongpornpavan
๒. เลขประจำตัวประชาชน -
๓. รหัสประจำตัวนักวิจัยแห่งชาติ -
๔. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ บัณฑิตศึกษา วิทยาเขต
ขอนแก่น

๕. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๖. ประวัติการศึกษา

ป.ธ. ๖ สำนักเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๓
พธ.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘
M.A. (Philosophy) Madras Christian College, India, ๒๕๔๑
M.A. (Pali & Buddhist Studies) Banaras Hindu University, ๒๕๔๕
Ph.D. (Philosophy) Magadh University, ๒๕๔๖

๗. งานวิจัย/หัวหน้าโครงการ

- ๑) บทบาทของพระพุทธศาสนาบัณฑิตวิทยาลัยกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ : ศึกษากรณีกองทุนหมู่บ้านชุมชนเมืองเลย จังหวัดเลย (๒๕๔๙)
- ๒) พุทธจริยศาสตร์กับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม (๒๕๕๖)
- ๓) การบริหารจัดการกลุ่มอาชีพเสริมเพาะเห็ดนางฟ้า : กรณีศึกษา กลุ่มสตรีบ้านขอนแก่น ตำบลนาอาน อำเภอเมือง จังหวัดเลย (๒๕๕๘)
- ๔) การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น (๒๕๕๙)
- ๕) ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น (๒๕๖๐)
- ๖) นิเวศวิทยาเชิงพุทธกับแนวคิด คุณค่า และการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดขอนแก่น (๒๕๖๑)
- ๗) ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของอาณาจักรล้านช้าง (๒๕๖๒)

งานวิจัยร่วม

๑) ปัญหาและอุปสรรคการใช้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ช่วงชั้นที่ ๔ ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑ (๒๕๔๙)

๒) แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน: กรณีศึกษาวัดป่าประชาสรรค์ ตำบลหนองสองห้อง อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น (๒๕๕๙)

๓) ธรรมชาติของผู้นำท้องถิ่นต่อการบริหารทรัพยากรบุคคลขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดสระบุรี (๒๕๖๐)

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) นางสาวสาริกา ไสวงาม

๒. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

Email: Sariga6116@gmail.com

๓. ประวัติการศึกษา : บช.บ. (คอมพิวเตอร์ธุรกิจ), พธ.ม.(การบริหารการศึกษา)

๔. งานวิจัย :

พ.ศ. ๒๕๕๗ งานวิจัยร่วมเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมวัฒนธรรมประชาธิปไตยแก่ประชาชน
ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่น”

พ.ศ. ๒๕๕๘ งานวิจัยร่วมเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตาม
แนวทางพุทธศาสนา โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”

พ.ศ. ๒๕๕๙ งานวิจัยร่วมเรื่อง “แนวทางปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นของประชาชนตำบลโคก
สีอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”

พ.ศ. ๒๕๕๙ งานวิจัยร่วมเรื่อง “บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการป้องกันและ
แก้ไขปัญหาการติดยาเสพติดของเยาวชนในชุมชน : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง
ธาร อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น”